

ალექსანდრე ორბელიანის საზოგადოება

როსტომ ჩხეიძე

შაბი
ჩოხა

ქაქუცა ჩოლოყაშვილის
ცხოვრების ქრონიკა

თბილისი
2009

ჩვენამდე ზღაპრად მოსულიყო ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახელი და მისით ვითქვამდით სულს 70-წლიანი პეროილობის ჟამს.

თითქოს გარდასულიყო რაინდული ეპოქა, ჩანაცრებულიყო პეროიკული ხანა და ქართველობას სხვა აღარა დარჩენოდა რა, გარდა იმისა, რომ სამწლიანი ეფემერის შემდეგ უდრტივინველად გაეყო თავი მონობის უღელში – ხელახლა და საბედისწეროდ, და თანდათანობით შეგუებოდა რუსეთის განაპირა პროვინციობასაც და თვითმყოფადობაზე ხელის აღებასაც.

მთლად ზეციდანაც არ ბოძებულა სახელმწიფოებრიობის აღდგენა. ილია ჭავჭავაძის დაღვრილ სისხლს ამოოდ არ ჩაეელო, არც არჩილ ჯორჯაძის პეროიკულ გაბრძოლებას, და მათ გზაზე შემდგარნი მაინც შეძლებდნენ თვით სოციალ-დემოკრატიული პარტიის იძულებას – აღარ შენინაღმდეგებოდა ეროვნული სულის აღზევებას და საქართველოს გამოცხადებას დამოუკიდებელ ქვეყნად.

ეს იყო ნაყოფი თავდადებული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობის, ოღონდ ტრიუმფმა ისე გადაიელვა, ერმა ვერც კი მოასწრო თავისუფლების განცდა, და მითუფრო საშინელი იყო სასონარკვეთილების შეგრძნება.

ნუთუ ათწლეულთა გადაცეცვას მხნეობის სრული დაკარგვა უნდა მოჰყოლოდა?!

ასეც იქნებოდა, რომ არა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის უეცარი გამოჩენა და მისი პარტიზანული და უთანასწორო ბრძოლით დიდი გარდატეხის შემოტანა საზოგადოებრივ ფსიქიკასა და ეროვნულ შეგნებაში.

თურმე არც რაინდული ეპოქა გარდასულიყო და არც პეროიკული ჟამი ჩანაცრებულიყო.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახელმა საგმირო პოეზიაშიც გადაინაცვლა, ოღონდ მისი აღსასრული აღარ შემოსილა მზის განითლება-ჩაცხრობით, ვარსკვლავის ჩამოსვლითა და მთვარის უკუღმა დადგომით; და არ შემოსილა იმიტომ, რომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სიკვდილს ხალხი ასე ადვილად ვერ დაიჯერებდა და კვლავაც მიყურადებულებიყოს მის ხელახალ და გადამწყვეტ მოვლინებას.

რომატიკული გმირის გოლიათური ხასიათი რაოდენ ძნელი გამოსახატიც უნდა იყოს, ცდა აუცილებელია და ეს ბიოგრაფიული რომანი – „შავი როხა“ – სწორედ ამას ესწრაფის, გმირის მღელვარე ცხოვრებას ექსპრესიული ქარგა გამოუძებნოს და რაინდული სულის ნიშანსეცად აქციოს.

ქალაქს შესული დაყოვნდები მხოლოდ მცირე ხანს,
ვიდრე მედგარი დაძახილი გზად არ მოგიხმობს.
ჩამორჩენილნი ღვარძლითა და გესლიანი ჩაცინებით
გაგაცილებენ.
გამოთხოვების მხურვალე კოცნით უპასუხებ მოყვასთა
ცრემლებს,
და შენ ხელსა ჰკრავ კაცს, რომელიც შეეცდება
შენს დაკავებას.
უოლტ უიტმენი

აკითხველისადმი ან დაუნერაელი რომანის გადი

1926 წელს მიხეილ ჯავახიშვილს ჩაუნიშნავს უბის წიგნაკში:

– ტემა და სათაური – „შავი ჩოხა“.

ესაა და ეს, და როგორ გინდა მიხვდე, ნეტა რის დაწერას აპირებდა – მოთხრობისა თუ რომანის, ანდა სიუჟეტური ქარგა როგორ უნდა გაშლილიყო?

რალაც მნიშვნელოვანი კი დაგვეკარგა სამუდამოდ, გლოვის, ტრაგიზმის იერიით აღბეჭდილი და, იმავდროულად, პეროიკული სულით გაუღენთილი.

სახელწოდებაც გამჭვირვალედ მიგვანიშნებს ჩაფიქრებული თხზულების ზოგად შინაარსსა და მხატვრულ კონცეფციას და ჩანაწერის ეპოქალური ფონიც.

ჯერაც ისე გუგუნებს 1924 წლის აგვისტოს აჯანყების ექო, თითქოს წლების წინათ კი არ ჩაეელოს, სულაც მის წრეში ბრუნავდეს კიდე ერთხელ დამხობილი საქართველოს მღელვარე ცხოვრება.

აგვისტოს სისხლისღვრა იდუმალი გზებით ისედაც გამოჰყვებოდა ქვეყნის უმთენარო, გაუხარელ, მაგრამ მაინც მხნეობაშენარჩუნებულ ყოფას სახელმწიფოებრიობის აღდგენამდე, და დროდადრო ამოფრქვეული ხმაური იმ გუგუნის თავისებური ვარიაციები გახლდათ, მაგრამ იმავე ხანებში სულ სხვა ძალით ზემოქმედებდა საზოგადოებრივ ცნობიერებაზე.

სისხლი გარშემო ყველგან იხილვებოდა ვითარცა ახალი – და მის შემჩნევას დიდი რამ დაკვირვება არ სჭირდებოდა, ისევე, როგორც გუგუნის ხმას – გამახვილებული სმენა.

რალაც მნიშვნელოვანი დაგვეკარგა სამუდამოდ...

ჩანაფიქრთა, იდეათა, მიგნებათა, გზისგამკვალავ მინიშნებათა იმ ნანგრევებში, რომელსაც მიხეილ ჯავახიშვილის „უბის ნიგნაკები“ ჰქვია, ათასფერადი სამყარო ელავს და ბრჭყვიალებს, და თუ უპირველესად მწარე სინანულს გვიჩენს განზრახვათა ეს დაუსრულებელი ცვენა, მათი ქაოტური გარეგნობის მიღმა მიკვლეული ფარული კანონზომიერება შესაძლოა ერთგვარ გზამკვლევადაც გამოგვადგეს მწერლის მხატვრულ რეალობაში შესაღწევად, რეალობაში, რომელიც მოჩვენებითად, დიახ, მხოლოდ მოჩვენებითადაა ზედაპირზე ამოზიდული, და სიმბოლურ მეტყველებას, ქარაგმულ მინიშნებებს თითქოსდა სრულიად გარიდებულს.

ამ რეალობის სწორად წაკითხვა და შეცნობა უამრავ რაიმეს გვიხსნის მიხეილ ჯავახიშვილის თანადროული ისტორიული ჟამის სულსა და დანაშრევებზე, გარეგნულ ამბებს მოფარებულ დეტალებზე.

ცალკეა შესასწავლი ამ უბის ნიგნაკებში მოხსენიებულ, პერსონაჟთა პროტოტიპებად წაგულისხმევ პიროვნებათა სია.

ცალკე – სია ჩაფიქრებული თემების.

შესაძლოა შორსაც გაგიყოლიოს ერთმაც და მეორემაც.

ამჯერად ვაითუ მიხეილ ჯავახიშვილის თემების კვალში ჩადგომა გაგვიხდეს სახიფათო და მკითხველთან ხანმოკლე გასაუბრების ნაცვლად სამეცნიერო ნარკვევი შეგვრჩეს ხელთ.

ამიტომაც მარტოდენ ახლომახლო ფურცლებს მიმოვავლოთ თვალი.

– თემა: ციხის საკანში ქურდები და ავაზაკები ბაასობენ და შფოთავენ... სხვის ავაზაკობა-ქურდობაზე. ან მხეცები შფოთავენ სხვისი მხეცობის გამო.

– ტემა: ფსიხიკა მკვლელის. შიში შურისძიების. ეჭვიანობა. X ვინ-მეს ძმა მოუკლა. მოკლულის ძმა დასდევს მოსაკლავად. „სისხლი უსისხლოდ არ თავდება“.

– ტემა ლექსისთვის: ჭოტი ჰკივის ჩემს სამშობლოზე, თითქო ეტი-კი ეტლსა სწერსო. დავედევნე და მყინვარს გადავაცილე.

– ტემა: ორი მდევი მანვებოდა... ორივე წაიქცა, ისევე აღზდგა.

– ტემა: მწერალმა დაჰკარგა რწმენა თავის ხალხის მარადიულობის. გამოაცხადა, ჩემი ნაწერები უნდა დაწვავო. გაიტანა ქალაქის გარეთ. ათა-სობით ხალხი და სტუდენტობა. ავიდა მაგიდაზე, დაასაბუთა და დასწვა.

– ტემა: დაბრუნება სამშობლოში. ოდესღაც ვინმე გაექცა სამშო-ბლოს, როგორც მთანმინდელი. დაბრუნდა სინანულით.

რომც არ იცოდე, თუ როდისაა ჩანიშნული ეს სტრიქონები, ისე-დაც იგუშმანებ აჯანყების ახლო ხანას: ეს ფიქრები და ტკივილები უშუალოდ იმის გამოცხილია და ამიტომაც გადასდევს ყოველ მათ-განს ტრაგიზმის ელფერიო.

ეგეცაა – ამ ჩანაწერებში ფორმულასავითაა დაწურული მოთხრო-ბებისა თუ რომანების (ერთი აკი ლექსს გულისხმობდა!) შინაარსი, ესაა ზოგადი მონახაზები, გარკვეულ შთაბეჭდილებას რომ გვიქმნის ჩვენთვის დაკარგულ თხზულებებზე...

და ამ ფონზე ბუნდოვანებაში ჩაძირული „შავი ჩოხა“?

მაინც რას გულისხმობდა, ვის მიანიშნებდა ამ სამოსით?

თანაც, იმ თემებისაგან განსხვავებით, ამჯერად სახელწოდებაც უკვე შეურჩევია.

ასევე შეერჩია ალექსანდრე ბატონიშვილისადმი მიძღვნილი რო-მანისთვისაც: „სალმასი“, – და კარგა ხანსაც უტრიალა, ვიდრე ჯერ-ჯერობით ხელს აიღებდა მის დაწერაზე.

„შავი ჩოხა“ ერთადერთხელ გაილეგებს უბის ნიგნაკებში – აღარასო-დეს დაბრუნებია მის ხსენებასა თუ ერთი-ორი დეტალის ჩანიშვნას, „სალმასზე“ ფიქრისას როგორც მოიქცა.

აგვისტო-სექტემბრის სულის გმინვად „ჯაყოს ხიზნები“ ამოეთქ-ვა, მაგრამ, ცხადია, ვერ ეკმარა ეს ვალალი.

შავი ჩოხის სიმბოლიკა გლოვის ნიშნად უნდა აეზიდა.

იოსებ მჭედლიშვილს სწორედ მგლოვიარება გამოეხატა, შავი ჩო-ხა რომ მოერგო აჯანყების სისხლში ჩახშობის შემდეგ და ასე გაველ-გამოველო დამხობილი დედაქალაქის ქუჩებში.

გლოვადვე დადგებოდნენ ალექსანდრე აბაშელი, კონსტანტინე გამსახურდია, პავლე ინგოროყვა და ვახტანგ კოტიტიშვილი ფოტოა-

პარატის წინ. ქვეყანა თუ არ ღირდა ფოტოს გადაღებად, შავი ჩოხა უთუოდ ღირდა, რაკილა ჯერაც სულდგმულობდა ამკარად გამოთქმული პროტესტი სასტიკი რეჟიმის პირობებში, თანდათან რომ მოიგუდებოდა ყოველი საპირისპირო აზრი და განცდა და იატაკქვეშეთს შეეხიზნებოდა. და იქაც აღარ განებებდნენ.

მიხეილ ჯავახიშვილი მხატვრულ თხზულებას ჩაიფიქრებდა საკუთარი გლოვის გამომხატველადაც და მთავარი გმირის სამოსადაც, ვითომდა მხოლოდ გარეგნულ ნიშნად, ჩოხის ერთ-ერთ ფერად, სინამდვილეში ქარაგმულ გამჭვირვალეობას რომ ასხივებდა.

1924 წლის აჯანყების უშუალო გამოძახილად განზრახული თხზულების მთავარი გმირი კი ვინ შეიძლება ყოფილიყო, თუ არა იგი, ვინც წარმართავდა პარტიზანულ მოძრაობას და აღადგენდა რაინდულ ეპოქას ჰეროიკითა და თავგანწირვით?

მაგრამ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ხსენება რომ უკვე აკრძალულიყო და მარტოდენ პოლიტიკურ ბანდიტად ან ყაჩაღად თუ მოიხსენიებდი, თორემ ღირსეულ პიროვნებად და გმირად ვინ გამოგაყვანიებდა მხატვრული ქმნილების ფურცლებზე?

აუცილებელი სულაც არ გახლდათ გმირის წარმოსახვა სახელდებით ანდა ბიოგრაფიულ რეალიათა განმეორებით – დაე შავ ჩოხას თვითონვე ეტვირთა პროტოტიპზე თვალნათლივი მინიშნება.

რეჟიმის მარნუხები ძალიან შებოჭავდა და გასაქანს არ მისცემდა?

მამ გმირის ხასიათიც რელიეფურად ველარ დაიხატებოდა და ველარც დროის ჰეროიკული და ტრაგიკული სული წარმოჩნდებოდა ჯავახიშვილისებურად?

თუკი ასეა, ისევ წარსულში ერჩივნა თავის შეფარება – ისედაც აღელვებდა 1832 წლის შეთქმულება, ახლა სულაც 1924 წლის ამბოხებაზე გადაჯაჭვული, და მის შემოსატანად საზოგადოებრივ და ლიტერატურულ მიმოქცევაში კარგი იქნებოდა რუსების განსადევნად განზრახული აჯანყებისათვის სამზადისი არსენა ოძელაშვილის სახესა და სახელს ამოფარებოდა, როგორც გლეხთა თავისუფლებისათვის მებრძოლის.

ბოლშევიკური რეჟიმი სიხარულითაც შეეგებებოდა ასეთ გმირს – ბატონყმობის მოძულესა და თავადაზნაურთა დასამხობად შემართულს. რაღა ახალი დროის რევოლუციონერები და რაღა მათი წინამორბედი, ვინც სოციალისტური რევოლუციის აუცილებლობასა და ჭეშმარიტებას ჯერ კიდევ როდის ირწმუნებოდა გამახვილებულ ალღოს მინდობილი.

თავმესაფარად ნამდვილად გამოდგებოდა არსენა მარაბდელის ხსოვნა, მითუმეტეს, თუ მის სახელს... ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახე-ბას შეუნივთებდი და სოციალური სასურველის მიღმა ეროვნულ ტკი-ვილებს აგულისხმებინებდი მკითხველს.

თუ გამოდგებოდა და ბარემ ამ რომანს ეტყირთა 1924 წლის აჯანყების წარმოსახვაც – არსენას შეფიცულთა რაზმისა და 1832 წლის შეთქმულების ფონზე ერთდროულად. ქაქუცა ჩოლოყაშვილის პარტიზანული მოძრაობა დაე რომანში ასე დაცალკევებულიყო, გამიჯნულიყო არსენასა და მისი თა-ნამზრახველების ტყის ყოფა შეთქმულების მონაწილეთა სამოქალაქო ცხოვრებისაგან, იქ, მხატვრულ სიღრმეში ხომ ორივე მთლიანდებოდა და 1924 წლის მეამბოხეთა სწრაფვის ერთიან სურათად წარმოდგებოდა.

„შავი ჩოხა“ მოთხრობად განზრახულიყო თუ რომანად?

რაკილა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ბიოგრაფიის მხატვრული გააზ-რება მოენდომებინა, უთუოდ რომანის სარბიელს შემოფარგლავდა.

ასე რომ არ ყოფილიყო, „არსენა მარაბდელიც“ მოთხრობად დაი-წერებოდა და არა ვრცელ ეპიკურ ქმნილებად.

ნიშანდობლივია, რომ „სალმასიც“ რომანად ჩაფიქრებულიყო.

და თუ მალე აღესრულებოდა ბოლშევიკური რეჟიმი და მიხეილ ჯავახიშვილი მოესწრებოდა მის დამხობას, „სალმასს“ უსათუოდ ამოუდგებოდა გვერდით „შავი ჩოხა“: ალექსანდრე ბატონიშვილის სახეხას — ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახეხა.

ჯერჯერობით კი ახალი დროის ეროვნული წინამძღოლის სილუე-ტი მინიშნებით თუ გაიელვებდა უბის წიგნაკის ფურცლებზე.

იქნებ ველარც ვერასოდეს ამოშიფრულიყო ამ ფრაზაში ჩათქმუ-ლი აზრი.

თუმც ხელჩასაქნევიც რა უნდა ყოფილიყო – ქარაგმა, მინიშნება ადრე თუ გვიან აუცილებლად გაიხსნება.

ისე თუ ვინმეს გაიტაცებდა მიხეილ ჯავახიშვილის „უბის წიგნაკე-ბი“, მათ შორის თქვენს მონა-მორჩილსაც, ძალიან რომ წაადგებოდა თავის ძიებებში ამ ეპოქის ღრმა შრეებში ჩასანვდომადაც და ცალკე-ულ პიროვნებათა – უპირველესად თვითონ მწერლის – ამა თუ იმ თვისების ასახსნელადაც.

ის ფრაზა, მიხეილ ჯავახიშვილს თემად და სათაურად „შავი ჩოხა“ რომ ეგულისხმა, იმთავითვე მომხვდებოდა თვალში და კიდევ ჩავნიშ-ნავდი მარკერიტ.

მერე როგორღაც მიმეფარებოდა თვალს, უნებურადაც არ წამო-მიტივიტივებდა მეხსიერება.

და ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ცხოვრების ქრონიკის შედგენასაც რომ მოვკიდებდი ხელს, დიდხანს ვიმტვრევდი თავს სახელწოდებაზე, ხან რომელი სათაური წამოინევდა წინ და ხანაც რომელი, მაგრამ გული ვერცერთზე ვერ შემეჯერებინა. ეს ბიოგრაფიული რომანიც დასრულდებოდა, რედაქციული სწორებაც დაიწყებოდა, მაგრამ შესაფერისი სათაური არა და არ ჩანდა, ვიდრე უეცრად არ იელვებდა შავი ჩოხის სიმბოლიკა.

და გავიოცებდი, ამას ამდენი ძებნა და კირკიტი რისთვის სჭირდებოდა, როდესაც სახელწოდება ხელში თვითონვე გივარდება-მეთქი.

და ასეც აღიბეჭდებოდა: „შავი ჩოხა“.

ალარ მახსოვდა, არა, მიხეილ ჯავახიშვილის ის ფრაზა.

არადა, კიდევ ერთხელ რომ მოვინდომებდი იმ თავისებური გზამკვლევის გულდასმით გადათვალიერებას, ეს ჩანაწერიც მალევე გამომეცხადებოდა და მაშინდელი ფიქრიც ახლალა წამომიტივტივდებოდა, „შავი ჩოხა“ გუმანით ქაქუცა ჩოლოყაშვილზე განზრახულ რომანად რომ აღვიქვი.

გუმანს ამჯერად სახელდახელო განსჯაც დაადასტურებდა.

ისე კი რა ხდებოდა?

რალაც იდუმალს ხომ არ მკარნახობდა პირველალმოჩენასავით ნაპოვნი სტრიქონი, თავის დროზე ასერიგად შემძვრელი, მერე კი თვალთაგან მიკარგული?..

ჯერ თითქოს დანაწებით დავაპირე ჩემი რომანის სათაურთან გამოთხოვება, მაგრამ მერე ამ იდუმალმა კარნახმა მიმახვედრა, შეცდომას ჩაიდენო.

ის კი არა, სავსებით შეგნებულადაც შეიძლებოდა ამ სახელწოდების განმეორება, დაუნერელი რომანის სათაურის გამოყენება ახალი სიცოცხლისათვის... და მითუფრო უნდა გამენია ანგარიში სულიერი მდინარების ფარულ ნაკადთათვის – ერთ ამ ნაკადთაგანს ებოძებინა ჩემთვის მიხეილ ჯავახიშვილის განზრახვა, სულიერ მემკვიდრეობად გადმოეცა და თითქოს მისი დაუნერელი წიგნის შექმნა დამკისრებოდა... ჟანრი ოდნავ იცვლებოდა – ბიოგრაფიული რომანი ნაცვლად რომანისა, მაგრამ ამას არსებითი მნიშვნელობა არ მიენიჭება, მითუმეტეს, რომ მიხეილ ჯავახიშვილის ნაწერებში საკმაოდ მკვეთრია დოკუმენტური ფონი და ზოგიერთი მისი თხზულება ბელეტრისტიკაზე მეტად იქნებ ფიქშენს უფრო უახლოვდებოდეს.

„შავი ჩოხაც“ ვერ შეიქმნებოდა რელიეფურად წარმოსახული დოკუმენტური ფონის გარეშე; და თუ ამ რომანის ქაქუცა ჩოლოყაშვილი გაც-

დებოდა ყოფითი რეალობის – ანუ ბიოგრაფიული რომანის გმირის – ჩარჩოებს, ძალიანაც არა...

პოსტმოდერნისტულ ეპოქას სჩვევია თავისი მისტიფიკაციები, და თუ მიხეილ ჯავახიშვილის დაუნერელი მემუარები უკვე იქცა ლაშა იმედაშვილის მოთხრობის სიუჟეტურ ქარგად, რა დაშავდებოდა, რომ მისი დაუნერელი რომანიც გადაქცეულიყო ბიოგრაფიული რომანის თემად, მითუმეტეს, სათაურიც აღარ იქნებოდა საძებნი.

ვისაც ნებავეს, დაე ასეც მიჰყვეს ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ცხოვრების ქრონიკას, დაკარგული დედნის აღმოჩენად მიიჩნიოს, მე კი დასრულებულ ქმნილებას ველარ მიეუბრუნდები და ახლებურად ველარ გადავაკეთებ მიხეილ ჯავახიშვილის სტილისტიკის შესაფერისად...

თუმც რალა გადაკეთება –

ის იდუმალი კარნახი ვითომ არაფერს მიგვანიშნებს?!

აქვთ ჩანაფიქრებსაც თავისი ბედი.

სათაურებსაც თავისი ბედი აქვთ.

და ყოველივე ინთქმევა უსაზღვროებაში, რომელიც ხან წვეთშიც შეიძლება ჩაეტიოს ისე თავისუფლად და ძალდაუტანებლად, რომ იფიქრებ, უსაზღვროების ადგილი მხოლოდ აქ ყოფილა, ამ ნამცეცის კიდეგანშიო.

აი, ისე: დიდ ქვაბში ვერ ეტეოდა, პატარაში თალხნად იდოო.

...ავვისტო-სექტემბრის მიჯნა კი კვლავაც თავბრუდამხვევად ტრიალებს და თავის წიაღში გვითრევს, და ის სისხლიც კვლავაც ისევე იხილვება, ვითარცა ახალდაღვრილი.

გადმოფენილა შავი ჩოხაც, დაკარგული კვლავ ამოჩენილა და ლანდიც ამოსდევს...

გლოვად... იმედად... იმედად... გლოვად...

და ვბრუნავთ ასე, ვბრუნავთ და ვბრუნავთ ისტორიის ლაბირინთებში!..

თავი პირველი

აჩრდილი ლუარსაზ თათქარიძისა

— მე თვითონ გადავწყვიტე დავმორჩილებულიყავ ლუარსაზ თათქარიძესავე ბედს.

ბარათი, რომელშიც ეს ფრაზა ამოიკითხება, დათარიღებულია 1930 წლის 14 მაისით და გაგზავნილია სპირიდონ კედიასთან.

შედგენით კი შედგენილია ოტსაუას სანატორიუმში, ბელგიის მთიანი მხარე რომ შეურჩევიათ მის ადგილსამყოფელად.

ნეტა ვინ არის, ლუარსაზ თათქარიძის ბედში რომ აღმოჩენილა და, სხვა გამოსავალი ველარ უპოვნია, გარდა იმისა, რომ მინდობოდა ამგვარ ყოფას, მისთვის მანამდე სრულიად მიუღებელს?

მინდობოდა და თანდათან სულაც ჩაძირულიყო.

ალბათ ყველა ემიგრანტზე შეიძლება იეჭვო, ყველა სამკვიდრო მოშლილზე, გარდა იმ პიროვნებისა, ვისაც მართლა გაუიგივებია თავი ლუარსაზ თათქარიძისათვის და თავის უმოქმედობასა და ბედის მორჩილებას ამ ირონიით უგებს ნიშნს.

დიახ, ყველაზე, გარდა... ქაქუცა ჩოლოყაშვილისა.

არადა, სწორედ ქაქუცა ამ ყოფაში ჩავარდნილი ყველაზე მღელვარე და დრამატული პოლიტიკური ამბების შუაგულში ყოფნის, სიკვდილ-სიცოცხლის ბილიკებზე სიარულის შემდგომ, უფრო სწორად, თვითონვე გამოენვია ეს მღელვარება, ეს უკიდურესი გამწვავება რაინდული სულის აღორძინებით ამ თვისებას მოკლებულ დროებაში, და დაედასტურებინა, რომ თავგანწირვა ჩვენს ეროვნულ ხასიათში ჩაკირულიყო, დროდადრო ამოფრქვევის მოიმედე, თორემ უამისოდ დაკნინდებოდა ეს სულიც და დარჩებოდა შორეულ ხსოვნად თუ უნუგემო მონატრებად.

მე თითონ გადავწყვიტეო...

ჰოი, რამხელა შინაგან ჭიდილს მოჰყოლოდა ეს გადანწყვეტილება, დაეჯერებინა ექიმებისათვის და ყველა მათი მოთხოვნა უყოყმანოდ შეესრულებინა. სულიერ ჭიდილს კი ის რწმენა შეუმსუბუქებდა, ჩემი გამოძრომა ლოგინის საფლავიდან ისევ ჩემს ქვეყანას წაადგება სასი-

კეთოდ, ისე როგორ იქნება, აგვისტო-სექტემბრის სისხლი შევარჩინო მოძალადეებს და ასე შევატოვო ხელში საჯიჯგნად ჩემი მინა-წყალი და ხალხი, რომელიც მითუფრო დაითრგუნებოდა, რაც თვალწინ გადაუღელვათ სახელმწიფომ, თუმც ნამიერად, მაგრამ მაინც ხომ აღდგენილმაო.

გადახედებოდა ფანჯრიდან და მთებს რომ შეავლებდა თვალს, თეთრ ჯუბაჩაცმულებს, უფრო გაუმძაფრდებოდა სამშობლოს მონატრება, რაკილა რალაც მსგავსებას აღმოაჩენდა საფრანგეთის ამ მთებსა და იქ დატოვებულ მთებს შორის.

და უეცრად შეცბუნდებოდა, ეს რა დამმართნია, ვითომ ასეთიც რა მსგავსებაა ამ პეიზაჟებს შორისო; და კიდევ ჩანერდა სპირიდონ კედისთან გაგზავნილ ბარათში — ეს იმავე წლის 21 იანვარია და ნერილთა ამ რკალის გამხსნელი:

— მაგრამ იცოდე, ჩემო სფრიდონ, ყველა ბუზი ბზუის, ფუტკართან კი ყველა ტყუის. ასეა შედარებით ლამაზი მხარეა, საცა მე ვარ, მაგრამ ჩვენ მთებთან სილამაზით არაფერი შედარება არ არის.

და ანაზდად შეფიქრიანდებოდა, ნეტა ამათ რას ვერჩიო:

— ეჰ, ჩემო ძმაო, ღმერთმა კარგა მოახმაროს თავის პატრონს, ოლონდ ჩვენი დაგვიბრუნონ.

არადა, ამის უთქმელობაც არ შეეძლო:

— ის მთები უფრო კარგა გაკურნავენ ყველა ქართველის ავანტყოფობას, სანამ აქაური მთები.

საქართველოს გზებსა თუ ბილიკებზე, ქალაქებსა თუ ტყეებში ტრიალისას ვერაფრისდიდებით ვერ მოეგდოთ ხელთ და გამოეკეტათ ცხრაკლიტულში მის კვალში ჩამთბარტ ძაღლების ხროვასავით, აქ კი სწორედაც ტყვედ შეიგრძნობდა თავს და გულში იღვრებოდა ცრემლად თავისი დღის რეჟიმის შემყურე: დღეში ოთხჯერ სიცხის გაზომვა, ოთხჯერ ჭამა — ზარი ჩამორეკავდა თუ არა და ყოველი დარეკვისას ამას გიმნაზიის დღეები წამოუტივტივდებოდა. საღამოს აუცილებლად ცხრის ნახევარზე უნდა დაეძინა. არანაირ წამალს არ დაუნიშნავდნენ და, სამაგიეროდ, არწმუნებდნენ: ჰაერი განგკურნავს, შენი წამალი ეგ არისო. დღე და ღამე კარი სულ ღია იყო და მხოლოდ ჭამისას იკეტებოდა.

— აი ჩემო სფრიდონ ასე მიდის ჩემი დღეები და ჰქრებიან ვითარცა რთვილი.

ეგეტაა, თავს ასე თუ ისე უკეთ გრძნობდა და სუნთქვაც ნელ-ნელა თავისუფალი უხდებოდა. მეტწილად ღუმდა და ინვა. არაფრის გაკე-

თების უფლებას არ აძლევდნენ და ჯერჯერობით წერასაც უშლიდნენ. ნუხდა, რომ გაზეთებიც ვერ მიეწოდებინათ და ახალი ველარაფერი შეეტყო.

ერთი თვის შემდეგ — 21 თებერვალს — უფრო იმედიანად მისწერდა: მე ნელ-ნელა მგონი გაჯანსაღების გზაზე დავდექი, უფრო და უფრო ვგრძნობ უკეთესობასო.

ექიმები ამიტომაც დართავდნენ დერეფანში სიარულის ნებას შუადღითა და საღამოს.

ესეც რარიგ უხარია, თუმც ისევ სულ წევს და დღეში ოთხჯერ კიდეც სიცხეს იზომავს.

— ჩემი დროს გატარება სულ ეგ არის.

და მწარე თვითირონია:

— რას იტყვი, ზედ სწორედ ჩემზეა მოგონილი ამისთანა რეჟიმი. ჩემი სიცოცხლე ნოლა მეზარებოდა და ახლა მგონი შემაჩვიეს.

ძალიან ცივად — ამას განსაკუთრებით შესწიოდა — ნამეტნავად, როცა ფეხზე ვარ, ისევ ვარჩევ ხოლმე, მალე ჩავწვე ლოგინში და ჩავითბუნო, ვიდრე ფეხზე ვიარო და ვიკანკალოო.

ნამდვილად ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ბარათს დავყურებთ თუ...

სიცოცხისაგან ასერიგად ატანილი კაცის სილუეტი ალბათ ყველასთვის შეიძლება მიგვემსგავსებინა, გარდა შეფიცულთა ბელადისათვის... არადა, რა ნეტარებით ახსენებს ჩათბუნებას, წამიერ გაკანკალებას რომ მოსდევს და ხორცსა და სულს ერთად უამებს — გული აგითირდება ამ სტრიქონების ჩამკითხავს.

მიხეილ ჯავახიშვილი თეიმურაზ ხევისთავის წინაპართა — საერთოდ, ქართული არისტოკრატიის — სიმბოლურ, განზოგადებულ წარმოსახვას რომ მოინდომებდა ამჟამინდელი დაკნინება-დამცრობის კონტრასტულ ფონად, როგორც სჩვეოდა, ამჯერადაც მხატვრულ ფანტაზიას კი არ მიენდობოდა, კვლავაც ყოფით რეალობაში მოინდომებდა შესაფერისი სახეების გამოძებნას, და რა გასაკვირია, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სილუეტი რომ ამოსვეტოდა და ეს დაკვირვება ექცია კონტრასტული ფონის საყრდენად.

ნაშინდარელი მებატონის, მამულდაკარგულისა და დახლიდარად გადაქცეული თეიმურაზის წინაპარნი თურმე:

— რკინას სჭამდნენ, დათევბს ხანჯლით ხოცავდნენ და ყინულზე იძინებდნენ... სულითაც და ხორცილთაც ფოლადისაგან იყვნენ ჩამოსხმული...

ჰიპერბოლიზებაა ვითომ?

ჰიპერბოლიზება რატომ უნდა ყოფილიყო, როდესაც გვერდით ეგულებოდა ამ წინაპართა სადარი კაცი, ვინც რკინასაც ჭამდა, დათვებსაც ხანჯლით ხოცავდა, ყინულზეც იძინებდა და სულითაც და ხორციითაც ფოლადისაგან ჩამოსხმულიყო.

ასეთი აგებულებისა და სულიერი სიმტკიცის პიროვნებაც შესაძლოა ოდესმე მოღვენთილიყო, ოთხმოც წელს გადაცილებულს შეტყობოდა ოდნავ წლების კვალი და, თუნდ გარეგნულად დიდად არც დამჩნეოდა, ველარც რკინა შეეჭამა, ველარც დათვებს გადარეოდა ხანჯალშემართული და ყინულზე ძილსაც მორიდებოდა, თორემ ორმოც წელს ცოტათი გადამორებული კვლავაც იმ ამტანობით უნდა გამორჩეულიყო, ეროვნული მოძრაობის წინამძღოლს რომ შეჰფერის, სულაც წინამძღოლობის სიმბოლოს, მისი შემხედვარენი რომ უკვე აღარც ეჭვობდნენ, ალექსანდრე ბატონიშვილი დაგვბრუნებია და კვლავაც განაგრძობს თავგანწირულ ბრძოლას დაკარგული სახელმწიფოს ამოსაგებადო.

წამოდგებოდა ქაქუცა და... კანკალიც აიტანდა, გაძლებას იყო და... ვერა, ვერ გაუძლებდა, სადღა შერჩენოდა ამხელა ონსილა, და ისევ ლოგინს მიაშურებდა და საბანსაც მჭიდროდ ამოიგებდა, ვაითუ სიცივემ საიდანმე შემოაღწიოსო.

იქნებ ბარათების შედგენას ცოტათი მაინც გაეხალისებინა, ეგებ წერისათვის გადაეყოლებინა გული?

ესეც როგორ უძნელდებოდა — ხელი ვერ უძლებდა კალმისტრის დიდხანს ჭერას, მცირე ბარათის შედგენასაც რამხელა შრომა სჭირდებოდა, ჯერ მარტო ხელები უნდა გაეთბო რამდენჯერმე და ისე შედგომოდა ახალი ძალით აზრების მოკრებას.

ამ ბარათს დილის 6 საათზე სწერდა სპირიდონს და მიზეზს ასე უხსნიდა: გარიჟრაჟისას ჰკეტენ კარს რვა საათამდე, ოთახში სითბო ისადგურებს და შეიძლება რაიმეს გაკეთებაო.

ისინი კი — ყინულზე იძინებდნენო... და ამ წარმოსახვას — სულ რამდენიმე წლის წინათ არ იყო? — ქაქუცას სახება ჰკვებავდა.

ისე ეს მარჯვე პირობები რომც არ გამოსჩენოდა და კარი გარიჟრაჟის დროსაც კვლავ მოღიავებული დარჩენილიყო, ამჯერად მაინც ვერ შეიკავებდა თავს, რომ სპირიდონისათვის არ ეცნობებინა ის სიხარული, რასაც ასე ალექტაცა, და თუნდ გაყინვოდა ხელები და მერე ისე ეკანკალა, დიდხანს ველარც დამშვიდებულიყო, როგორ არ გაეზიარებინა უახლოესი ადამიანისათვის თელავის მაზრიდან მოსული წერილის შინაარსი.

ბარათს ხელს არავინ აწერდა, თუმც კალიგრაფიისა და სხვა ნიშნების მიხედვით ამოიცნობდა გამომგზავნის ვინაობას. სიფრთხილე ისე გაჯდომოდა ძვალსა და რბილში, დაშიფრისაქენ მიდრეკილება ისე შეზელოდა სულში, რომ გამჟღავნებას ამჯერადაც ზედმეტად მიიჩნევდა — ვინ იცის, ვის ჩავარდნოდა ხელში ეს ბარათი. ვინაობას დაბეჯითებით რომ მიხვდა, ამის აღნიშვნა კი აუცილებელია — ასე ანიშნებს სპირიდონს, დიდად სანდო და ერთგული კაცი დგას ამ ბარათის მიღმა და მის მიერ მოწოდებულ ცნობებში საეჭვო არაფერი შეიძლება იყოსო. არადა, იმ ერთგულ პიროვნებას ცნობები უხვად ჩაებნია წერილში და ირწმუნებოდა: დიდძალი ხალხია გასული ტყეში და ამისთანა საუკეთესო შემთხვევა აქამდე არასდროს ყოფილაო.

1922-24 წლებისთვისაც წაეჭარბებინა 30-იანის დამდეგს?

დიდად უცნაური არ უნდა ყოფილიყო — ცალკე რბევა-შევიწროების განუწყვეტელი გაგრძელება და ცალკე კოლმეურნეობათა შემოღების მიზანდასახული მცდელობა ბევრ ადამიანს დააკარგვინებდა წონასწორობას და აიძულებდა იარაღის აღებას ხელში, მითუმეტეს, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ლანდი კვლავაც ტრიალებდა ტყეებში, მისი ნაკვალევი ჯერაც თვალდათვალ ამოიცნობოდა და მისი ბაირალიც გაკრთებოდა ხან სად და ხან სად, მხნეობით რომ აგავსებდა და უკეთესი მერმისის რწმენასაც გინარჩუნებდა უფლებაყრილ ქვეყანაში.

ხალხის შევიწროებას ის მოჰყოლოდა, რომ რამდენიმე კომუნისტი მეთაური მოეკლათ კახეთში, „კოლხოზების“ სულისჩამდგმელები.

და უთუოდ დგებოდა ჟამი ქაქუცა ჩოლოყაშვილის დაბრუნებისა სამშობლოში.

ის ეხვეწებოდა: დაბრუნდიო.

და ამ ხვეწნას იმით ასაბუთებდა და ამართლებდა: მთელი ჩვენი მხარე შენ გელისო.

ვაითუ ქაქუცა გულნატკენი ყოფილიყო, მის ნებაზე რომ არ აეწყო აგვისტოს აჯანყება და, გარდა გადახვეწილი მენშევიკური მთავრობის უხეში ჩარევისა ამბოხების სამზადისში, მისი თანამებრძოლნიც და მომხრენიც ვერ მოიქცნენ ისე, როგორც მართებდათ? თუნდ უნებურად მოსვლოდათ შეცდომები, ქვეყნის ხსნისათვის გულანთებულებს რალაც-რალაცები გამორჩენოდათ სამზადისისას ანდა ისე ღრმადაც ვერ ჩაჰკვირვებოდნენ მეთაურის დავალებასა თუ რჩევას, რა გაამართლებდა ამ შეცდომათა ჯაჭვის სავალალო შედეგს, მითუმეტეს, ჟორდანიელებმა ძალიან აურიეს ეროვნული მოძრაობის ბუნებრივი მდინარება, რევოლუციური განწყობილება და ამჩატება შე-

უცურეს თავისუფლების მაძიებელთ და ხელოვნურად დააჩქარეს სახელმწიფოებრიობის აღდგენისაკენ მსვლელობა.

ტყეს შეფარებულნი ამას აღარ დაგიდევდნენ და სულაც არ აპირებდნენ, მხოლოდ განდევნილი მთავრობისათვის შეეხოცათ ხელი. იმათ კი სჩვეოდათ ყველაფრის გადაბრალევა სხვისათვის, მაგრამ მათ ხომ არ უნდა დამგვანებოდი, თუკი ეროვნული პოლიტიკის გონივრული და მიზანმიმართული წარმართვა გენადა. ამიტომაც დაე ყველას ეკისრა თავისი წილი ცოდვა-ბრალი, და ამიტომაც ევედრებოდნენ ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ხელმოუწერელი ბარათის ავტორის პირით: ყველა დანაშაულს გაეკისნოთ, ოღონდაც ჩამოდიო.

მთელი ჩვენი მხარე შენ გელისო...

ეს მოლოდინი, მძაფრი და იმედიანი, მიხეილ ჯავახიშვილის რომანშიც ძალდაუტანებლად გადავიდოდა — რაკილა არსენა მარაბდელის სახებაში ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მონუმენტური ფიგურა გამოხვეულიყო და იმუამად ეს გაიგივება არავის გამორჩებოდა, არც ნამდვილ მკითხველს და არც ლიტერატურაში ოდნავ ჩახედულ ადამიანს, მაშ გმირის წასვლისა და დაბრუნების ლეგენდასაც უნდა ეპოვნა შესაფერისი ადგილი თხრობის მდინარებაში, ანუ მისი ფინალი ამ მხოლოდ ამ ლეგენდით გაცისკროვნებულიყო.

და ვითომდა გულუბრყვილო ნამოძახილებს მიაპიტი გლეხებისას:

— მოგვატყუეს. გეუბნები, არსენა არ არის მეთქი. სულ მთავრობის ოინებია... მეც მაგას ვამბობ. სულაც არა ჰგავს გორდას... არსენა სათათრეთში გადასულა და თავის დროზე დაბრუნდება.

მწერალი თავის ფიქრსა და გულისთქმასაც მიადევნებდა, თავის ოცნებას: ამ ლეგენდას ველარც საბუთი ნაშლის და ველარც დრო ამოფხიკავსო, — და მეტი დამაჯერებლობისათვის რომანის ამ პასაჟს ვრცელ კომენტარსაც დაურთავდა, რომელიც ამ ქარგაზე მოიქსოვებოდა: ხალხმა თავისი საყვარელი გმირი სასიკვდილოდ ვერ გაიმეტა და იქაურობას მოაშორა, თანაც იმ იმედით იყო, რომ საცაა არსენა ან მისი ჩამონავალი დაბრუნდება და გაგვათავისუფლებსო.

ამ პასაჟისა და კომენტარის აუცილებლობას იმით ამართლებს: ჩემი ყრმობისას გამიგონიაო. და თითქოს ამ განაგონის აღდგენა ანალიტიკური განსჯისათვის სჭირდება, რომ ის გავრცელებული ხმა უარყოს და არსენას სიკვდილის ეპიზოდი ისეთად მიიჩნიოს, როგორც ამ გმირზე შექმნილი მესტირული სიმღერა იუნყებოდა.

ნეტა სულაც ხომ არ შეთხზა მიხეილ ჯავახიშვილმა არსენას დაბრუნების ლეგენდა და „ყრმობისას განაგონი“ პირნმინდად მისტიფიკაციური ხერხი ხომ არ არის?

ისე მართლაც რომ მოესმინა ეს ვერსია ბავშვობისას, მისი წამოტივტივება თავისთავად არაფრად გამოადგებოდა, თუ არა სულ სხვა ჩანაფიქრი.

„არსენას ლექსის“ განსაკუთრებულმა პოპულარობამ ისე მტკიცედ დაამკვიდრა არსენას ტრაგიკული აღსასრულის სურათი საზოგადოებრივ შეგნებაში, ყველა სხვა ვერსია — თვით მესიანისტური სულისკვეთებით განმსჭვალული — თავისთავად გაქრა და მათი გაბათილება, რაღაც არგუმენტების მოძიება თუნდაც სიკვდილის სცენის სანდოობის დასამტკიცებლად ღია კარის მტკრევას ემსგავსებოდა, საამისოდ კი რიგითი მწერალიც არ მოცდებოდა, არამცთუ მიხეილ ჯავახიშვილი, ვინც მართლა არსენა ოძელაშვილს კი არ მისტიროდა და მისი დაბრუნების ლეგენდას კი არ ებლაუჭებოდა, არამედ იმისი სახელის სიმბოლიკაში ქაქუცა ჩოლოყაშვილის დაბრუნების რწმენას შეაფარებდა და ეროვნული მოძრაობის წინამძღოლის მოვლინების იმედით განმსჭვალავდა რომანის ფინალსაც და მკითხველის შეგნებასაც.

იმჟამად დამატებითი განმარტებანი აღარც დასჭირდებოდა საზოგადოებას, თუ ვისი მოლოდინით აღვსილიყო მწერალი — ეს ხომ იგივე მოლოდინი იყო, რაც ერში ისედაც ტრიალებდა, და ქაქუცასაც რომ ატყობინებდნენ: მთელი ჩვენი მხარე შენ გელისო, — თვითონაც ამას გულისხმობდნენ და სანატორიუმში გამოკეტილი გმირიც ასევე აღიქვამდა: მთელი საქართველო შენ შემოგყურებს, შენს მოვლინებას მოელის სულგანაბული და ანთებული, რათა პირველივე დაძახებისთანავე ყველამ ხმაღს გაავლოს ხელით.

აფორიაქდებოდა ამ სტრიქონების ჩაკითხვისას, რაღაც ძალა ზეზეც წამოაგდებდა და კარსაც მიაწყვეტდა, მაგრამ დერეფანში ფეხის გადგმისთანავე სიცივე გაუჯდებოდა ძვალ-რბილში, კანკალი აიტანდა და ისე გამოეჩქარებოდა სანაოლისაკენ, ჰა-და-ჰა, გადარჩება თუ არა სულის ამოხდომასო. მერეც დიდხანს იბაბანებდა საბანამოგებულის და გულში პირობას დადებდა: ექიმების ყველა მოთხოვნას იდეალური სიბეჯითით შევასრულებ, სულაც ლუარსაბ თათქარიძედ გადავიქცევი, ოღონდაც მენეროს აქედან გაღწევაც და ხალხის იმ მოლოდინის გამართლებაცო.

ლუარსაბ თათქარიძეობა მაინცდამაინც არა გულისხმობდა სვებედნიერ ყოფას, და თუ კალმახს არ გადააყოლებდი თავს დარდმოძალებული. ავი ბედი მაინც იქვე ჩაგსაფრებოდა, მაგრამ რაღაც იმედს თუ არ მოეჭიდებოდა, სულაც ჩამოინგრეოდა და ჩამოინაცრებოდა,

და იმ რაღაც იმედად მაინც ლუარსაბს დაიგულებდა — მის ტყავში რომ შემადგრიხა, აღარც გამიძნელდება უმოქმედობა და უსაქმურობა, საათის ნიკნიკი ასერიგად არ შემინგრევს გულსა და გონებასო.

არადა, ამბოხებისათვის საუკეთესო ჟამი თუ იდგა და მის ჩამოსვლასლა მოელოდნენ, თვითონაც უნდა აფაციფუტებულყო და სამგზავროდ გამზადების წინ ჯერ მეუღლისათვის უნდა შეეთვალა: დაიბარე და მოელაპარაკე, ვინც მანდ თავკაცობს, ჩემი მდგომარეობა აცნობე და აღუთქვი, რანამს გამოკეთდება და დროც დადგება, იმწამსვე თქვენთან გაჩნდებო.

მერე კი საკუთარ სხეულს მიყურადებოდა, ნეტა რას მამცნობს, რას მაიმედებსო.

კვირის თავზე სიხარულს გაუზიარებდა სპირიდონს: ჩემს ამბავს თუ იკითხავ, მგონი ნელ-ნელა წინ მიიწევს ჯანი. ამინდებიც კარგი დაიჭირა, მეექვსე დღეა, ისეთი მზე დგას, მაისი გეგონება, კარგად აცხუნებს აივანზე ჩრდილში. მთელ დღეს სულ აივანზე ვწევარ, ღამით — ოთახში, და საკმაოდ მშრალი ცივი ღამეებია. ამისთანა ამინდმა ძალიან კარგად იმოქმედა ჩემზე. ექიმი ძალიან კმაყოფილია ოპერაციის შედეგით. დღეს სწორედ სამი თვე შემისრულდა ოპერაციის გაკეთებიდან, ექიმმა გულდადებით გამსინჯა დღეს და მითხრა: ახლა კი ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ მთლად გამოჯანმრთელდებით ორ-სამ თვეში — სიცხემ დაგიკლოთ, წონაში იმატებთ, ანალიზი კარგ შედეგებს მიჩვენებს და დღევანდელმა გასინჯვამ კიდევ უფრო დამაჯერაო.

განა თვითონ კი ვერ ატყობდა უკეთესობას? აგერ თუნდაც მუხლი უმაგრდებოდა, აქამდე რომ სისუსტეს აგრძნობინებდა.

ეს ნესტორ ფილია თავისას შესწენოდა, როგორმე ადგილი მიმოვწე გიორგი მაჩაბელთანო. ამას ყოველგვარი თხოვნა ესიკვდილებოდა და ურჩევდა: სჯობს თვითონვე ნახო გიორგი და დაელაპარაკო, უფრო ესიამოვნებო, — მაგრამ ის არა და არ მოეშვებოდა და, იმისი წერილებით გულშენუხებული ქაქუცა ისევ სპირიდონ კედიასთან ამჯობინებდა თხოვნის გამჟღავნებას, ახლობლად რაკი ეგულებოდა და ისე არ ერიდებოდა, როგორც გიორგისა: იქნებ რაშიმე გამოგადგეთ, ფეხზე მოვაჭრედ მაინც ჩემოდნით, ბერიკაცია, ეგებ მუშტარზე იმოქმედოს და რაიმე სანერილმანო გაყიდოსო.

ძალიანაც ვერ ეთხოვა, რადგანაც იმას სპირიდონი ქაქუცაზე უკეთ იცნობდა და მოეხსენებოდა, რისი უნარიც ჰქონდა. არადა, ქაქუცაც გამოუვალ მდგომარეობაში ჩაეყენებინა და სტრიქონსა და

სტრიქონს შორის ისე ცხადლივ ამოიკითხება გაბეზრებული კაცის ნუხილი: ესლა მაკლდაო.

პოსტსკრიპტუმში მიხაკო წერეთლის მისამართს სთხოვდა, მასთან შეხმიანება ყველაზე ძლიერ მოწყურებოდა. ოლონდ ესეცაა — სპირიდონ კედიასათვის პოსტსკრიპტუმი, როგორც ჩანს, მეორეხარისხოვან ჩანაწერს გულისხმობდა, ქაქუცასათვის კი თურმე ძირითად ტექსტზე მეტად ის ფასობდა და 19 მარტს გაგზავნილ ბარათს ამ მეგობრული საყვედურით დაიწყებდა: მივიღე შენი წერილი, მაგრამ უმთავრესი დაგვიწყებია, მიხაკოს მისამართსა გთხოვდი, სწორედ ის გამოგრჩენიაო.

საერთოდ კი მის საპასუხო წერილზე რა შთაბეჭდილება დარჩენოდა? ჩაკროჭინებულთაო, — ასე შეუფასებდა და შეეცდებოდა ყველა მის შეკითხვაზე პასუხი გაეცა.

ის სწერდა: ახლა გაფრანგებული იქნები და ფრანგულ გაზეთებსაც კითხულობო, — და ქაქუცას მწარე ირონია ჩაუკეცავდა ტუჩის კუთხეს: შენ რა გგონია, უნივერსიტეტში გამომისტუმრე თუ რა არის, არც ისე მჩატედ ვყოფილვარ ავად, როგორც შენ უყურებდიო.

— თურმე ძალიან ვყოფილვარ დაბარგული და გაკვირვებას არის ექიმი. დასუსტებულს გამიკეთეს ოპერაცია და შევძელი უშუდეგოთ გადატანა.

ეს ორი დღე იყო, რაც ნება დაერთოთ სიარულისა საათნახევარს, ოლონდ შიგ შენობაში. სამედიცინო გეგმა კი ასეთი შემუშავებულიყო — დილით უნდა ჩაეცვა, ყავა დაელია, მერე ნელა გაეველო შენობაში და ჩაცმული წამოწოლილიყო სანოლზე, საბანგადაფარებული, ნასაუზმევს ისევ უნდა გაეველო ("ერთი ჩარეკი"), აივანზე შეზლონგში ჩანოლილიყო და გაყურებულიყო: კითხვაც ეკრძალებოდა, ლაპარაკიც და... ფიქრიც რაიმეზე.

მიცვალებამდე, ეტყობა, სრულყოფილად უნდა გამოეცადა მიცვალებულის ყოფა!..

ალარც დაეჩივლა?

— ძალიან ძნელია, რომ ყველაფერი შეასრულოს კაცმა. ცოცხალი კაცი იწვეს, ძილის ნება არა, კითხვისა არა და არ იფიქროს შეუძლებელი! მაგრამ ვერა ვრიგდებით სანატორიუმში და მე.

ყავის დაღვეის შემდეგ სამის ნახევრიდან კვლავ აივანზე უნდა დანოლილიყო შვიდის ნახევრამდე, მერე თხუთმეტ წუთს ესეირნა და შვიდზე ესადილა. ნასადილევს გაეხადა ტანსაცმელი და დილამდე ალარც წამომდგარიყო ლოგინიდან.

— აი ჩემო სპირიდონ როგორ უნივერსიტეტში ვარ.

ექიმი სულ იმას უმეორებდა, არ ილაპარაკო და მეტწილად ჩუმად იყავი, არც კითხვით დაილალოო. დღეში მხოლოდ დროგამოშვებით შეეძლო ეკითხა ან ენერა ორი საათის მანძილზე. ეს რამდენიმე დღეა დაერთო ნება, საერთო სასადილოში ესადილა, და სხვა ავადმყოფები მაშინვე მიულოცავდნენ: იცოდე, ეს დიდი პროგრესის ნიშანიაო. თორემ აქამდე რა — მარტოდმარტო უნდა წოლილიყო გაჭიმული.

მთამ გშობა, ისევ მთა განგკურნავსო, — ამხნევებდა სპირიდონი, და თუმცა ქაქუცა ეთანხმებოდა: მაგაში მართალი ხარო, — იმასაც შეახსენებდა, რომ მთას წელიწადში ერთხელ გაჯავრება სჩვეოდა და ახლა... ახლა სწორედ ის დრო იყო, მთის გუნების შემცვლელი. თოვლს ჩამოჰყრიდა და ხან დღეში შვიდჯერ იცვლებოდა ამინდი: ხან მზე გადმონათებდა, ხან წვიმა მოალებდა პირს და ხან ისევ ფანტელებს გადმოჰყრიდა. ამინდის ასეთი მკვეთრი და განუწყვეტელი ცვალებადობა ისე იმოქმედებდა ავადმყოფებზე, რომ ყველას დაანვენდა, ვინც ფეხზე დადიოდა. ამას კიდევ რა უშავდა, ორიოდ დღეში რამდენიმე სწეული სულაც გამოეთხოვებოდა სააქაოს. ექიმი ძალიან შეფიქრიანდებოდა ქაქუცაზე, მერე კი სიხარულით ეტყოდა: მეგონა შენც დაგასუსტებდაო. პირდაპირ ვერ გაუმხელდა, რომ უარესის მოლოდინიც გასჩენოდა, მაგრამ ეს როგორღაც იოლად გაუძლებდა ამინდის შემოტევას, ცოტა შეანჯღრევდა მთის გაჯავრება, ეგაა და ეგ. ძველი და ახალი ჭრილობანი ერთმანეთში რომ არეულიყო, მარტო ის ჩხვლელტდა და ანუხებდა, მაგრამ ღმერთს მადლობას შესწირავდა, რომ ჯერჯერობით თავს ინარჩუნებდა. ნეტა კიდევ რა იყო მოსალოდნელი? სანატორიუმი უკვე ოთხი წელია არსებობდა და ამისთანა ამინდი არ ახსოვდათ: მოთოვით როგორ არ მოუთოვია, მაგრამ ასე მძლავრად არაო.

— აი ჩემო სფრიდონ ზოგჯერ მთამაც იცის არევა ან კიდევ ალბათ ბოლშევიკებზე ჯავრობს. აქამდის მშვენიერზე მშვენიერი აშლილი მთა თავისი მზის სხივებით, რომელიც აშრობდა ჩვენ ფილტვების სენს და ჰკურნავდა, დროებით შეაჩერა, ალბათ ფიქრობს ყველა თავისი თვისებების სიმკაცრის ცხრილში გატარებას.

თითქოს ბედის სამდურავი უნდა მოჰყვეს ამ პასაჟს, მაგრამ უეცრად:

— ასეცა სჯობია, რას იტყვი?

და ყოველი შემთხვევისათვის განუმარტავს ამ მოულოდნელი ფრაზის შთამაგონებელ ბიძგს:

— კაცმა ყველაფერი უნდა ნახო ცხოვრებაში, რომ ცხოვრებისთვის გამოდგეს.

იმედიანი ფრაზაა, არა? მიუხედავად სრულიად საპირისპირო ყოფაში ჩავარდნისა, საპირისპიროში — მისი ცხოვრების სტილთან შედარებით, რაც თვალი გამოახილა ქვეყანაზე, მუხლი რომ არ ჩაუფერხია და მოსვენებული წუთიც არა ჰქონია... და თითქოს გონებაზეც უნდა გადასულიყო ექიმის იმ მკაცრი მოთხოვნისთანავე, სისხლიანი აგვისტოსათვის შურისძიება კი არა, მასზე ფიქრიც რომ ეკრძალებოდა... სასონარკვეთილების განცდა დაუვლის ხოლმე, აბა, უიმისოდ რას გადარჩებოდა, მაგრამ იმედიც რომ გაკვესნავს!.. ამ უღმობელ დღის რეჟიმს, ექიმთა დაჟინებულ მეთვალყურეობას ლებულობს როგორც აუცილებლობას ძალთა მოკრების წინ და იმ გადამწყვეტი იერიშისათვის, აგვისტო-სექტემბრის რბევა მწარედ რომ აზღვევინოს სისხლიანი კალოს მომწყობთ... თითქოს შურისგებითა და დიდი გარდატეხის მოახლოების ჟინით ათრთოლებული მეგრძოლი კი არ განსჯიდეს ყოფით რეალობას, არამედ ფილოსოფოსი ჭვრეტდეს, თანაც სტოიკოსთა სკოლის მიმდევარი.

ცხოვრებისთვის გამოდგესო...

სპირიდონსაც ეპატიჟება თავის ცოლშვილიანად მთის კალთები-საკენ, სისხლი გაგენმინდება, ხალისიც შეგემატება, კარგი ჰაერით აღვსილი უფრო ენერგიულად განაგრძობ საქმიანობას. ეს ჰაერი თეთრ ნაწილაკებს სპობს სისხლში და წითელს ამრავლებსო.

ექიმების სამეტყველო ენაც რომ შეუთვისებია?!

ზოგჯერ ჭირიც მარგებელიაო, — ეს ანდაზა თავისთავად მოადგებოდა ენაზე, როდესაც ფრანგული ენის უცოდინარობას ახსენებდა. მართალია ამ გარემოებას ბევრი დაეკლო მისთვის, მაგრამ ავადმყოფობისას რალაციით ძალიანაც წადგომოდა. ექიმი ლაპარაკს რომ უშლიდა, საღერღელიც რომ აშლოდა, როგორ მოახერხებდა მუსაიფის გაბმას სხვა სწეულებთან, როდესაც სიტყვის სიტყვაზე გადაბმაც უჭირდა?!. ისლა დარჩენოდა, გაჩუმებული ყოფილიყო და ძალაუნებურად შესწეოდა ჯანმრთელობის გაუმჯობესებას.

ვაითუ სპირიდონს გული გასტეხოდა მასზე, ენა აქამდე როგორ ვერ შეისწავლაო?

კი მაგრამ, სანატორიუმში ხომ არ ამთავრებდა სიცოცხლეს, თვის მიწურულს სოფელში გადაყვანას პირდებოდნენ, უფრო თავისუფლად კითხვის ნებასაც დართავდნენ და ნახავდა სპირიდონი, როგორ ჩაუფრანგულებდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი.

ოტსაუას სანატორიუმში სამ ნაწილად იყოფოდა. ცენტრალური — სადაც იმჟამად შეფარებოდა, და კიდევ ბარისა და მთის სოფლები, სადაც უკვე ნებაზე ამოსუნთქვის პირობები გაუჩნდებოდა, თუკი გამოჯანსაღებულ ავადმყოფთა გზას ისიც დაადგებოდა — ცოტა მეტი თავისუფლება ბარის სოფელში, სანატორიუმს რომ შემორტყმოდა გარშემო, და კიდევ უფრო მეტი — მოშორებით მდებარე მთის სოფელში. ჯერ ისინი რა გულთმაამი ადგილები იყო და ესეც რომ ახალისებდა, ეს მოლოდინიც რაღაცას ნიშნავდა, თორემ როგორ გინდოდა ფიქრზეც აგელო ხელი.

არადა, სენი სხვა გამოსავალს არ უტოვებდა!..

ტიტი მარგველაშვილის ბარათი მოსვლოდა. იმას მთლად ვერ წარმოედგინა ქაქუცას ყოფა და სთხოვდა: შევერთდეთ და მწყობრისად მუშაობასაც შევუდგეთო.

არადა, როგორ გინდა მწყობრისად მუშაობა საქართველოს გამო-სახსნელად, როდესაც ლანდადლა დაიარები აკანკალებული და ნამდაუნუმ მიინეც ლოგინისაკენ.

მიხაკო წერეთლის მისამართს ამიტომაც სთხოვდა სპირიდონს, რათა იმისათვის ეცნობებინა თავისი პასუხი და გულიც გადაეშალა. გადაუშლიდა და... ცრემლსაც მოჰგვრიდა თვალებზე, უიმედობის კილო ცხადად აგრძნობინებდა, რომ ხელიდან ეცლებოდათ ეს კაცი, თანაც რა კაცი — მისი შემცვლელი რომ ვერ გამოენახათ, და, მგონი, იმედიც მასთან ერთად უნდა ჩასვენებულიყო სამარეში. მიხაკო წერეთელი ისედაც განსაკუთრებული სიმძაფრით აღიქვამდა რეალობის სიმწარესაც და მჩაგრავი ბედის მარწუხებსაც, და ქაქუცა ჩოლოყაშვილის პესიმიზმი უარესად მოუკიდებდა გულზე ცეცხლს და ილაჯნართმეული გმირის ხვედრს ქვეყანაზეც განაზოგადებდა. თუმც განსაზოგადოებელიც რა იყო — თვითონვე გასიმბოლოვებულიყო პიროვნებისა და ქვეყნის უბედური ყოფა და შენ მხოლოდ უნდა დაგედასტურებინა ამ მწარე სინამდვილის არსებობა.

ქაქუცას მზის ჩასვლა საქართველოს თავზე ჩამოწოლილ უკუნეთს მოასწავებდა და ველარც „თეთრი გიორგის“ ორგანიზაცია ასწევდა იმ საჯილდაო ქვას, რომლის მორევაც მხოლოდ ქაქუცას თანადგომით ეიმედებოდათ, თორემ უიმისოდ ჯაჯგურს ძალიანაც ვერ გასცილდებოდნენ.

ბედისწერამ გაგვიმეტაო, — გმინავდა მიხაკო წერეთელი და სპირიდონ კედიას ეხვენებოდა, მე კი მივწერე გამამხნეველები სიტყვები, მაგრამ შენც დაუმატე ჩემი სახელითაც, ვინ იცის, სასწაულის მომსწ-

რენიც გავხდეთ — ქაქუცას კვლავ გამოსვლისა საქვეყნო ასპარეზოზე.

სპირიდონს რა შეგულიანება უნდოდა და მანამდეც ისეთი სიფაქიზით შეეხებოდა ქაქუცას სულის უსათუთეს სიმებს, ის გაოცებული და გახარებული მოსწერდა 14 მაისით დათარიღებულ ბარათში: შენმა წერილმა დავარდნილი კაცი გამათბო, ბოლო დროს გულთმისანიც გამხდარხარ, სწორად უგრძენია შენს სულსა და გულს ჩემი ასე გაჩუმება. გრძლად ვერ მოგწერ, რადგანაც ძალიან ვარ მისუსტებული, ისე კი, რასაც შევძლებ, ვეცდები დანვრილებით შეგატყობინო.

ეს ის ბარათია, თავს ლუარსაბ თათქარიძეს რომ შეადარებს.

საერთოდ კი თურმე რა უბედურება და ტკივილებიც გადაეტანა ოპერაციისაგან ამ ხუთი თვის წინათ, სულ ფუჭად ჩაველო.

არასოდეს გაუბოდა სინამდვილისათვის თვალის გასწორებას ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, ვის გულისწუხილსაც ის ტკივილიც დამატებოდა, რომ სანატორიუმის ხელმძღვანელობა თან 30 ფრანკად მკურნალობდა და თან ოდნავი საყვედური თუ დაცდებოდა, პირში მიახლიდნენ: 30 ფრანკად სახლებს ვერ აგიშენებთ.

იმათი ირონია და დიდრაჯობაღა აკლდა.

და სპირიდონთან აღარ დამალავდა: ეს ხომ სანატორიუმი არ არის, რანამს ჩამოვედი, მაშინვე მოვიწერე, მაგრამ ყურადღება არავინ მალირსა. ეგაა, ცოტა ამინდებმა შემინყო ხელი და მომაკეთაო. ეს მანამდე, ვიდრე ამინდიც გასასტიკდებოდა.

მერეა: მე თვითონ გადავწყვიტე, ლუარსაბ თათქარიძესავით დავმორჩილებულიყავ ბედსო.

თვითირონიას ის უცნაური, მისთვისაც აუხსნელი განცდა შეზავებულია, რომ ბედისადმი ამგვარმა მორჩილებამ სასიკეთო ზეგავლენა იქონია მის სიმრთელეზე და სიცოცხლისაკენ მოახედა.

ლუარსაბივითო, — თავიდან მხოლოდ ირონიულად შეჰყურებდა საკუთარ თავს.

ლუარსაბივითო, — ცოტა ხანში ირონიას უკვე შერეოდა ის აუხსნელი განცდა, ამგვარ ყოფაში რალაც სიახლე რომ აპოვინა, არა ურიგო და დასაწუნი, არამედ განსხვავებული და უჩვეულო.

მთელი სამყარო აღმოეჩინა ლუარსაბ თათქარიძის მხატვრულ სახეში.

გრძნობით ეგრძნო ეს სამყარო, მაგრამ დაკვირვებასა და შესწავლას ვერ გააგრძელებდა, ფილოსოფოსი ხომ არ იყო, თუმცა ფილოსოფოსიც რომ ყოფილიყო, როდესაც ფიქრს გიკრძალავენ, როგორ გინ-

და განსჯა, თვითნაღიზი, ძიება, ყველა დეტალისა თუ ნიუანსის ამოცნობა და თავთავისი სახელების დარქმევაც. ზოგადი სიმბოლო კმაროდა — ლუარსაბ თათქარიძე...

და სევდიანადაც შეპღიმებდა იმის აჩრდილს, ვის სახებაშიც ილია ჭავჭავაძეს საკუთარი პიროვნული თვისებანი ჩაექსოვა, რაოდენ გასაკვირიც უნდა მოჩანდეს ერთი შეხედვით, სწორედაც თავისი პიროვნული თვისებანი... ოღონდ ისე საგულდაგულოდ ამოეგმანა, ყველასათვის ხელმისაწვდომად არ დატოვებდა ამ გაიგივებას.

თავი მეორე

ფერფლად, ფერფლად მაინც

ქაქუცა ჩოლოყაშვილს საიდანმე რომ სმენოდა ილიას ის სიტყვები: ლუარსაბი ხომ მე თვითონ ვარო, — უსათუოდ ჩართავდა ამ ბართში და ამ გროტესკულ სახეებს უფრო თავმოძნონედ გაუიგივებოდა. ილია თუ არ უკადრისობდა ლუარსაბთან შედარებას, ვითომ ქაქუცა ვილა იყო, მითუმეტეს, ისედაც რალაც საერთო ეპოვნა ამ ტრაგიკომიკურ პერსონაჟთან და ბარემ ეს საერთო კიდეც უფრო გაემკვეთრებინა, ილიასთან იდუმალი ხიდის გამდები.

მთელი სამყარო აღმოეჩინაო...

და რაკილა ფიქრის უფლებაც წართმეოდა, გარეგნულ დაკვირვებათა ჩამოთვლას განაგრძობდა.

ეს სანატორიუმი ავადმყოფებისათვის კი არ არის, ავადმყოფები არიან ამ საავადმყოფოსათვისო, — ამცნობდა სპირიდონს და აღარც საჭმლის ასე მოხსენებას მოერიდებოდა: საძაგელზე საძაგელიაო.

ვიდრე ფული ჰქონდა, კი ყიდულობდა ყველაფერს და არც საჭმელს იკლებდა, თავსაც უკეთესად გრძნობდა, მაგრამ ფული რომ შემოეღებოდა, ამინდებიც მაშინ აირეოდა და 10 მარტიდან მოკიდებული დღეში ხუთჯერ იცვლებოდა.

— გუშინნინ კიდეც მოვიდა თოვლი, ჯერ გაზაფხული არ მინახავს. არადა, მაისი განახევრებულია.

თავის გამობრუნებას ამინდების მოსალოდნელ გაუმჯობესებას დაუკავშირებდა: მაშინ შევძლებ ადგილიდან დაძვრას და საითკენმე დავიძვრებო.

საითკენმე.

ცხადია, ჯერ გაურკვეველობაშია, თუ რა გზას აირჩევს, მაგრამ უმოქმედოდ რომ ვერ დარჩება, ეს კი მტკიცედ სწამს და... კიდეც მიილტვის ზღაპრის გმირივით იდუმალებაში. შეგუებულია, რომ ორსამ თვეს კიდეც მოუხდება ლოგინში წოლა, აი, მერე კი... რაწამს მოძრაობას შეიძლებს, დარწმუნებულია, რომ რალაცას მოუხერხებს საკუთარ თავს და ამ...ამ მართლა ყაზარმის ანაბარა არ დარჩება.

— პაიპაი ცოტა დროზე რომ ჩამოვსულიყავი სადმე გინდა პატარა პანსიონში და მთელი ზამთარი გემეტარებინა, დღეს ეს უბედურება არ დემემართებოდა.

უფროს ექიმს რალა დამართოდა, ზედმეტი გულწრფელობით მოუვიდა თუ რალაცაზე გაღიზიანებულმა ველარ მოზომა: როგორ შეიძლება და თქვენისთანა სერიოზული ავადმყოფი ამისთანა სანატორიუმშიო.

ესლა უნდოდა ისედაც ასერიგად განერვიულებულს?..

დაზუსტებით არავის დაეზუსტებინა მისთვის, მხოლოდ ვარაუდით ივარაუდებდა, რომ ან გიორგი მაჩაბელი იხდიდა მისი შენახვის ხარჯებს, ან აკაკი ხოშტარია და ან გრიგოლ ბერიძე. და სპირიდონს დაავალებდა, გამოერკვია და დამატებითი სახსარიც ეთხოვა იმ თავგამოდებული კაცისათვის: სანატორიუმში მოითხოვს ასე, ის ხარჯი აღარ კმარაო. ნურც ქაქუცას საერთო ყოფას დაუფარავდა.

ვაი დედასა, ავადმყოფობამ ამ დღეში რომ ჩამაგდოო, — დასცდებოდა გამწარებული გულიდან, — თორემ მე სათხოვარი არა გამიხდებოდა რაო.

თავს იმით ინუგეშებდა: თუ გადაერჩი როგორმე, სამშობლოსაც გამოვადგები, მეგობარსაც და საკუთარ თავსაცო.

თუ არა?..

თუ არა და ჯახნაბას ჩემი თავიო, — ასეთი აღსასრულის გარდუვალბასაც შეგუებოდა, ლოგინში და არა ხმლით ხელში, და თუ სხვანი ამ ოცნებით მაინც იშოშმინებდნენ ადულებულ გულს და უფლება-აყრილ ქვეყანას შესთხოვდნენ: შენს მინას მიმაბარეო, — ამას ეს სათხოვარიც გამოსცლოდა ხელიდან და ძვალშესალაგს არამცთუ თავის სამშობლოში, გადახვენილობაშიც აღარ მოინდომებდა.

— უეჭველათ დამწვით...

ზოგი ემიგრანტი ასეთ სათხოვარს იმიტომ დაიბარებდა, რათა ამ გზით მალევე შეეღწიათ საქართველოში და ფერფლად გადაყროდნენ მის მინას, სახელმწიფოებრიობის აღდგენამდეც ეპოვნათ მის ცისქვეშ ადგილი, აი, ქაქუცა კი უეჭველ დანვას იმიტომ შესთხოვდა სპირიდონ კედიას:

— ...რადგანაც ჩემ ჩამომავლობაში ჭლექით არავინ მომკვდარა, და რადგანაც მე პირველი ვარ, ყველაფერი უნდა მოისპოს ჩემი ნეშთისა, რომ სხვა ჩოლოყაშვილებზე არ გადავიდეს.

და ყველაზე მწარე ამონაკენისი, ქვეყნის ტრაგედიას ამ დიდებული გვარის ტრაგედიაც რომ გადაჯაჭვოდა:

— ისეც არავინ დარჩა.

კი მაგრამ, ნეშტი ვის და როგორღა დააზიანებდა, განა ნეშტს შეუძლია სნეულება ვინმეს გადასდოს? თუ არა, მაშ ასერიგად რას შეუწუხებია ქაქუცა ჩოლოყაშვილი? უთუოდ მისტიკური შეგრძნება დაუფლებია, იდუმალი ხმა ჩასდახის, პირწმინდად გაქრეს ჭლექისაგან დავრდომილი სხეული, თორემ მისი დაკრძალვა რაღაც ავის მიმანიშნებელი იქნება ამ ისედაც დარბეულ გვარში, ჭლექის ფესვების გადგმის მომასწავებელი.

ისეც არავინ დარჩაო...

მტკიცედ გადაეწყვიტა და ალექსანდრე სულხანიშვილსაც ანდერძად დაუბარებდა: ფერფლად მაქციეთო. თუმც მისთვის მიზეზი აღარ გაუმხელია და შეფიცული ასე ახსნიდა: ეტყობა, ასე უფრო ეადვილება სამშობლოში დაბრუნებაო. მისი უკანასკნელი სიტყვები კი ვერც მან გაიგონა და ვერც ვახტანგ ლამბაშიძემ. ლამის თერთმეტ საათზე რომ შესულან მის პალატაში და ქაქუცას რაღაც წარმოუქთვამს, ესენი მაშინვე მიცვენილან მასთან და ალექსანდრეს თავიც წამოუნეწია ხელით მისთვის. ის ერთს კიდეც დაიხრიალებდა და... ეს აღმოჩნდებოდა მისი უკანასკნელი დახმაურება.

ალექსანდრეს მზერაში ვეფხვი გაიელვებდა და თვალწინ აღემაართებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მონუმენტური ლანდი, ანტიკური გმირივით სიკვდილთანაც თამამად შეჭიდებული, იმისი მზერა კი, იმ მონუმენტური ლანდის, ვინ იცის, ლუარსაბ თათქარიძის აჩრდილს შელიმოდა და თანაც მადლიერებით: შენ გამაძლებინე თუ გამაძლებინე ეს ხანი სანატორიუმში, თორემ უფრო გავწამდებოდიო.

პარიზის ქართველობა რომ აფორიაქდებოდა და უანგარიშო ტელეფონების რეკვა ატყდებოდა, ყველა ერთსა და იმავეს უმეორებდა ალექსანდრეს: დაგავალა თუ არა რაიმეო.

— მართალია დამავალა, რომ დამწვითო, მაგრამ მე არაგზით არ გავუშვებ, რომ დავწვათ, — ესეც დაუსრულებლივ იმეორებდა და თავსაც იმართლებდა, ანდერძის შესრულება დაბეჯითებით რომ უარეყო. ეს თხოვნა კი წამიერ სისუსტედ ჩამოერთმია ქაქუცასათვის, მისი პიროვნული ბუნებისათვის სრულიად უცხო განზრახვად, რადგანაც თვალთაგან არა შორდებოდა ის წუთები, გრიგოლ ბერიძის ძმის კრემაციიდან მობრუნებულ ქაქუცას გულისშემძვრელი განცდა ასე რომ გამოუხატავს:

— საშინელებაა, რომ ქრისტიანი ადამიანი დაიწვას.

ისედაც არ ეჭაშნიკებოდა ეს ჩვეულება და თვალთაგან ნანახმა კიდეც უფრო გაუმძაფრა შინაგანი ათვალწუნება.

და, აი, უეცრად...

უეჭველად დამწვითო...

მაგრამ ვერ გაუნევედა ანგარიშს ალექსანდრე სულხანიშვილი მის იმ წამიერ ემოციურ აფეთქებას და სანაწურად ვერ გაიხდიდა საქმეს, ეს რამ ჩამადენინაო, ამიტომაც შეუთვლიდა პარიზელ ქართველობას, სასაფლაოს თადარიგი გასწიეთო.

პარიზში გადასვენებულ ნეშტს სამ დღეს ბერძნების ეკლესიაში მიუჩენდნენ ადგილს, ხუთკაციანი დამკრძალავი კომიტეტიც შეიქმნებოდა აკაკი ჩხენკელის მეთაურობით, შეფიცულთაგან კი მხოლოდ მერაბ ჯორჯაძეს შეიყვანდნენ კომიტეტში.

ალექსანდრე დაკრძალვის ადგილის მონახულებას რომ მოინადინებდა, რალაც ცუდი წინათგრძნობა არა ჰქონია, თორემ იმ ეპიზოდის გახსენებისას ამ არსებით დეტალს არ გამოტოვებდა. ისე მოინდომა, მხოლოდ ცნობისწადილით, ნეტა სად შეირჩა სამარე, დროებითი საფლავი საქართველოში გადასვენებამდეო. მერაბს წაიყოლებდა და ილიკო ქარუმიძეს, და, სანტოენის სასაფლაოზე რომ მივიდოდნენ, შეესწრებოდნენ, თუ როგორ იღებდნენ ძელებს იქიდან, სადაც ქაქუცას სამარეს ამზადებდნენ. — აი, ეს არისო, — თანამგზავრები მიუთითებდნენ, და ეს რომ იკითხავდა: მერე აკლდამას როდისღა გააკეთებენო, — მერაბი უცნაურ პასუხს ამოღერღავდა: აი, ამ სახით უნდა გაახვიონ კუბო კარავში და ზედ გუდრონი გადაასხან, ასე გადანყვიტა კომიტეტმაო.

ალექსანდრე თუ არ გადაირეოდა, არ ეგონა, და თანამოსაუბრეს კინალამ ყელში წედა დასახრჩობად: ასე ასაფლავებთ ქაქუცა ჩოლოყაშვილსო? — და სასაფლაოს დირექციას მიადგებოდა: აუცილებლად აკლდამა უნდა გამზადდესო. ისინი არ იუარებდნენ, ეგაა, ორიათას ხუთას ფრანკს დაუსახელებდნენ, ამას კი ჯიბეზე ორმოცდახუთ ფრანკზე მეტი არ მოეპოვებოდა.

იქიდან მობრუნებულნი აკაკი ჩხენკელს მიეჭრებოდნენ, ალექსანდრეს საშინელი აღელვება მის თანამგზავრთაც გადასდებოდათ, ეს ხომ, წონასწორობადაკარგული, აღარაფერს მოერიდებოდა:

— ასე ასაფლავებთ ქაქუცას? გუდრონი გინდათ დაასხათ ცხედარს, თითქო შარაგზას აგებენ! ქართველმა საზოგადოებამ ეროვნულ გმირად აღიარა ქაქუცა. საინტერესოა, სხვანიც ასე ასაფლავებენ თავიანთ ეროვნულ გმირებს, როგორც თქვენ?

და აკაკი ჩხენკელი მხოლოდ ახლა გააცნობიერებდა, რომ ალექსანდრე სულხანიშვილის სახელით საქართველო მიმართავდა, დარ-

ბეული, სისხლდანრეტილი, სახელმწიფოებადაკარგული, უფლებაჩამორთმეული საქართველო, ვინც იმედისა და მხნეობის წყაროს ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახებაში ჰპოვებდა, მის ამალგებულ, რაინდულ მისწრაფებაში და მისი ნეშტის თუნდ უნებურ დამცირებას არავის აპატიებდნენ: და წახდებოდა ყოფილი მინისტრი და საჩქაროდ ალუთქვამდა: როგორც გინდათ, ისე დავკრძალოთ.

— აი, ბატონო აკაკი, მე დღეს აკლდამა შევუკვეთე, მისამართი თქვენი მივეცი და ფული, როგორც გინდათ, ისე გადაიხადეთ.

ის თავს უკანტურებს შენუხებული სახით, დაპირებებს არ იშურებს, აიმედებს, და მხოლოდ მოგვიანებით აღმოაჩენს ალექსანდრე, რომ ეს ლაპარაკი თურმე ლაპარაკად დარჩენილიყო და დამხობილი მთავრობა კაპიკსაც არ გაიმეტებდა — ისევ გრიგოლ ბერიძეს გადაახდეინებდნენ. იმას ნეტა რა მთავრობის დავალება უნდოდა, ისედაც თავს არ დაზოგავდა გულითადი მეგობრის შესაფერისად დაკრძალვისათვის და დასაფლავების მთელი ხარჯები აკი ამიტომაც ეკისრა... და ალექსანდრეს გული იმაზე წყდებოდა, ეს ჩვენი მთავრობა რასაც წარმოადგენდა, ხომ ვიცოდი და ვიცოდი, მაგრამ ეს როგორღა იკადრეს, რომ აქაც მოინდომეს გამორჩენაო.

დაკრძალვის წინა დღეს შალვა ნებიერიძე კლამარში ჩააკითხავდა სპირიდონ კედიას: იქნებ შენ დამინერო გამოსამშვიდობებელი სიტყვაო, — და დასძენდა: შეფიცულთა სურვილია, სამარესთან სიტყვები წარმოთქვან მხოლოდ აკაკი ჩხენკელმა, შალვა ამირეჯიბმა და გრიგოლ ბერიძემო.

მართლა შეფიცულთა სურვილი იყო თუ ?..

სპირიდონის მეუღლე, სოფიო ჩიჯავაძე, გაოცებული გაივლებდა გულში: ნუთუ შალვას დავინწყნია თავისი შავი ზრახვები ქაქუცას მიმართო, — მაგრამ ამ გაოცებას სხვა გაკვირება გადაფარავდა: აშკარაა, რომ არა სურთ სპირიდონმაც ილაპარაკოს, ოღონდ ნეტა ვინ ჩაუკეტა გზა, ესეც გამომშვიდობებოდა საჯაროდო?

გულს იმით დაიშოშმინებდა: პირველი გაოცებული ალბათ თვით ქაქუცა იქნებოდაო.

ყველა ტიროდა, როდესაც კუბოს ეკლესიიდან გამოსასვენებდნენ, თითქმის ვერ იპოვნიდი პროცესიის მონაწილეებში ადამიანს, ვისაც თვალები სველი არ ჰქონოდა. ესეც მისი დროებითი განსასვენებელიო, — ყველას გამომეტყველება ამას გამოხატავდა, ოღონდ ის კი ვერ გამოეცნოთ, როდის დასრულდებოდა ეს „დროებითი“ და ქაქუცას ნეშტსაც ეღირსებოდა მშობლიური მიწა.

სასახლეს შეფიცულნი შედგომოდნენ.

ანაზღად გრიგოლ ცხაკაია ნოე ჟორდანიას მოძებნიდა თვალებით და მასაც მიინვევდა:

— მობრძანდით, ბატონო ნოე, თქვენც ასწიეთ ქაქუცას კუბო.

არავინ დარჩებოდა უკმაყოფილო ამ შეთავაზებით.

არავინ ჩამოართმევდა თვითნებობად.

თავისებური სიმბოლიკაც გაიღვებდა ამ აქტში.

ნოე ჟორდანიას უნიათობით დამხობილი სახელმწიფო ვერა და ველარ აღედგინა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს, მაგრამ ბედისწერის ჟინიან თამაშს ხომ ისე მოეჩანა, რომ ისტორიის რალაც მონაკვეთში ორივეს ერთი მიზანი და სწრაფვა გასჩენოდა.

მაშ იმ წუთას ნოეს მოვალეობა ქაქუცას ხსოვნის წინაშე კიდევ სხვა ყოფილა, გარდა ემიგრანტული მთავრობის თავმჯდომარის ვალდებულების.

ვერ გაებდა, თვითონ მიახლებოდა თუთიის სასახლეს?

აგერ, გაუადვილებდნენ, იქით სთხოვდნენ, მობრძანდითო.

და გულში სიამე ჩაელვრებოდა, ქვეყნის გამოხსნას ჩემს სახელსაც რომ არ უკავშირებდნენ, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სასახლეს არ ამანე-ვინებდნენო.

ეჰ, რა დრო იყო, — იქით, ჰეროიკული დღეებისაკენ ჰქროდა ალექსანდრე სულხანიშვილის ფიქრი, კუბო რომ დასწოლოდა მხარზე, მაგრამ სხვა სიმძიმეს უფრო გრძნობდა, — ათას კაცშიც რომ ჩაკარგულიყო ქაქუცა, უცნობი ადამიანიც კი მაშინვე გამოარჩევდაო. არა, ის მაინც რა იყო, ყველაზე მხდალი ჯარისკაციც მის ხელში საუკეთესო ვაჟკაცად რომ გარდაიქმნებოდაო!..

მაშინ კი, სანატორიუმიდან დეპეშა რომ მოუვიდოდა, გელოდებიო, ხოლო ეს გამგზავრებას ვერ მოახერხებდა — რაკილა ბინაში ბევრ გადახვენილს მოეყარა თავი, მუშაობით კი მხოლოდ ალექსანდრე მუშაობდა და ყველა მას შემოჰყურებდა — და სერგო მაისურაძეს გაგზავნიდა, დაიმედებული, სერგო ხომ შეჩვეულია ქაქუცას მოვლასო, ფულსაც გაატანდა და დაავალებდა, გვერდიდან არ მოსცილდეო, ის კი... მეორე დღესვე დაბრუნდებოდა ნირნამხდარი.

— რად დაბრუნდი? რა მოხდა? — შეაჩერდებოდა გაოცებული ალექსანდრე, თუმც მიზეზს ისედაც იგრძნობდა და სერგო მხოლოდ დაუდასტურებდა გონებაში გაელვებულს:

— გაჯავრებული იყო. მითხრა, რატომ თითონ არ ჩამოვიდაო?

წარმოიდგინეთ, თქვენმა მარჯვენა ხელმა რომ შემოგიტვალოთ

საიდანმე, ჩამოსვლა არ მიხერხდება და უხელოდ გასძელ, უჩემობას სერგო ან ვინმე სხვა შეგიმსუბუქებსო.

ქუქუცა დანაბარებს არ ენდობოდა და დეპეშასაც მოადევნებდა: დაუყოვნებლივ გამოემგზავრეო.

რალა გაენწყობოდა. მიატოვებდა ყველაფერს, ფულსაც ისესხებდა და ოტსაუსაკენ დაადგებოდა გზას, იქ კი დაღვრემილი და ნანყენი ქა-ქუცა დახვდებოდა: სერგო კი ძალიან მიყვარს, მაგრამ შენი შემცველი ის არ არის, რაკი შენ გიდეპეშე, თვითონვე უნდა წამოსულიყავიო. ეს თავის მართლებას მოჰყვებოდა: ბინაში რვანი ვართ, საჭმელი კი არ გაგვაჩნია, ხოლო სერგო გამოცდილია შენ მოვლაში და უჩემობა არ უნდა ეგრძნობინებინაო.

მალევე შერიგდებოდნენ.

ქაქუცა გამოუტყდებოდა, თუ როგორ დაძაბვოდა ნერვები. აქ ერთ ექიმთან მომივიდა ჩხუბი და კინალამ რევოლვერი ვესროლე, კიდეც კარგი გაიქცა, თორემ სისხლი დამედებოდაო.

კი მაგრამ, რატომო? — ეკითხებოდა ალექსანდრე და მასპინძელი თავს იმართლებდა: მატყუებდა და, მოგეხსენება, თუ რაიმე მძაგს, სწორედ ტყუილს ვერ ვიტან, შეურაცხყოფილი დავრჩი და ხელმა თვითონვე მოძებნა რევოლვერიო.

სტუმარი ოცდახუთი დღე დარჩებოდა სანატორიუმში.

რაზე აღარ ილაპარაკებდნენ, მაგრამ ქაქუცას განსაკუთრებით მაინც ეს ალელვებდა და არამართო დაავალებდა, დააფიცებდა კიდეც, უეჭველად უნდა აღასრულოო:

რას ავალებდა მაინც ამისთანას?

რას და, შეფიცულთა რაზმის თავგადასავლის აღწერას თავიდან ბოლომდე, ჩასახვა-მოძლიერებიდან მოქმედებაზე გადასვლამდე, აგვისტოს ჰეროიკული გაბრძოლება რომ აგვირგვინებდა. და ქაქუცას გულში ეიმედებოდა, რომ უცხოობაში გადმოხვეწა შეფიცულთა საომარი ბიოგრაფიის მხოლოდ ერთ მონაკვეთს ამთავრებდა. საბრძოლო და სადავიდარაბო ჯერაც წინ ეგულებოდა, და თუნდ თვითონ გამოკლებოდა თავის მეომრებს, ქვეყნის გამოხსნისათვის მაინც შეფიცულთ, მის გამოზრდილთ უნდა ემეთაურათ.

ისე გამოდიოდა, რომ ალექსანდრეს ისტორიისათვის კი არ ავალებდა ანგარიშის ჩაბარებას და „ქართლის ცხოვრების“ ქრონიკებისათვის ახალი მატყიანის მიმატებას, არამედ პოლიტიკური პამფლეტის შექმნა უფრო აუცილებლად მიაჩნდა, თავისებური პროგრამისა მომავალი ბრძოლებისათვის.

— ხომ თავიდანვე იცი სულ ყველაფერი; შენ თვალწინ გაიარა ყველაფერმა; ნუ დავკარგავთ ჩვენს შრომას. ხომ ხედავ, მე ამ დღეში ჩავვარდი, შენს მეტი ამას არავინ გააკეთებს.

დამწერი შესაძლოა სხვაც გამოძებნილიყო, მაგრამ ალექსანდრე სულხანიშვილის დარი ვერა, და, ეტყობა, ამიტომაც მოითხოვდა მის სტუმრობას სანატორიუმში, დეპეშითა თუ ბარათით ამხელა დავალების გამჟღავნებას რა მადლი და ძალა ექნებოდა, ასე პირისპირ კი სხვაგვარად აუნთებდა გულს თანამებრძოლს და, თუკი მსგავსი არაფერი ეფიქრა, მოანდომებდა, და თუ გუნებაში იმასაც უღვიოდა შეფიცულთა თავგადასავლის შემონახვის სურვილი, ამას რაღა სჯობდა. და ბარემ ნულა გადაიდებოდა... ყოველ შემთხვევაში, უკვე ამ თვალთა გაეზომა გამოვლილი გზა და მასალებიც ეგროვებინა — სხვათა ნაამბობებისთვისაც მოეყარა თავი და მეხსიერებაშიც აღედგინა უამრავი ისეთი რამ, რასაც გახსენება თუ გაქრობა ემუქრებოდა.

ხომ ხედავ, მე ამ დღეში ჩავვარდიო...

ის მობოდიშებისაა: შენს მეტი ვერავინო, — რაკილა რვაკაციან — ყოველდღიურობის შიშით შეპყრობილ-სამეგობროს გამოსტაცა, მაგრამ ეს რაღას ნიშნავს: ამ დღეში ჩავვარდიო?... ნუთუ... ნუთუ იმას, რომ შეფიცულთა რაზმის ბიოგრაფიის აღდგენას თვითონვე ითავებდა, ექიმების მკაცრი გაფრთხილება რომ არა: არც იკითხო, არც წერო, ფიქრსაც მოერიდო? თუმცა გაფრთხილებაც არ სჭირდებოდა, წერას ძლივძლიობით აბამდა თავს, მცირე ბარათის შედგენაც ტანჯვად გადაქცეოდა და აცახცახებული მჭიდროდ ეხვეოდა საბანში, რათა ცოტა მაინც მოებრუნებინა სული, თორემ ყინულზე თუ არ იწვა, ვერც დააჯერებდი.

მე ამ ყოფაში ჩავვარდიო...

დრო კი თავზესაყრელი ჰქონდა, ბიოგრაფოსობისთვისაც მოეკიდა ხელი, მაგრამ მარტო დრო რას უშველიდა, როდესაც ყველა და ყველაფერი მის მემატიაწიანობას აღდგომოდა წინ. დაე პერსონაჟობა ეკმარა და ხელი აეღო მემატიაწიანობაზე, მითუმეტეს, ალექსანდრე სულხანიშვილის სახების წამოტივტივება დაუშოშმინებდა აფორიაქებულ ფიქრებს და აღარ დარჩებოდა სანალვლელი: ვინ შეძლებს თავით ბოლომდე წარმოსახოს ჩვენი ბრძოლის გზაო.

ის კი, ალექსანდრე, სერგოს გამოუგზავნიდა: მოგივლისო.

სულ მოვლის ჯავრი არა ჰქონდა!..

ახლა კი ისე დაავალებდა, ეს უარს ვერც შეებედავდა და ველარც გუნებაში ჰკადრებდა საყვედურს, ქაქუცას დავრდომილ სხეულს რომ

შეხედავდა. თვალები კი უელავდა ძველებურად, მაგრამ დიდად სანუგეშოს ვერაფერს გამცნობდა ეს მზერა, და ალექსანდრეც შეჰფიცებდა: თავს არ დაეზოგავ მართალი და სრული სურათის აღსადგენადო.

აქამდე თუ ქაქუცა კიდევ ამოძრავებდა ხელს, რადგანაც ბარათების შედგენის გარდა სხვა გულგადასაყოლებელი არაფერი დარჩენოდა, ალექსანდრეს ნახვით დაიმედებული უეცრად იგრძნობდა, რომ ხელს ველარც ატოკებდა და წერილს წერილზე უკარნახებდა ხან ვისთან და ხან ვისთან გასაგზავნად.

დაოსში უკეთესი ადგილი მეგულებო, — ბელადსაც გაუმჟღავნებდა და ექიმებსაც მოელაპარაკებოდა, მაგრამ ისინი იქვე ჩაუქრობდნენ ამ სურვილს: პაციენტის (მათთვის ქაქუცა ჩოლოყაშვილი პაციენტი გახლდათ) დაძვრა არაფრისდიდებით არ შეიძლება, ვიდრე ცოტა არ მოკეთდებო.

მაშინ არის, ქაქუცა რომ დაიჟინებს:

— შინ წამიყვანე!

გულს აწყდებოდა ალექსანდრე, რა წყალს მისცემოდა, აღარ იცოდა, ბელადის თხოვნა ძირს როგორ დაეშვა, მაგრამ შინაც როგორ წაეყვანა... სჯობს ცოტა მოლონიერდეთ, — საჭმელს აძალებდა, მაგრამ იმას თითქოს კრიჭა შეჰკვროდა. ეგაა, ფორთოხლის წვეწას თუ დალევედა, მაგრამ წვეწას საჭმელს რას შეუცვლიდა, და წუხილი არ ეშვებოდა ალექსანდრეს. თან ვერც გაემხილა: ადგილიდან შენი დაძვრა ჯერჯერობით არ შეიძლებაო. ვინ იცის, როგორ ალექვა ეს ნათქვამი, იქნებ სიკვდილის ზედმოდგომადაც, და არა ღირდა მისი ზედმეტად აფორიაქება...

— შინ წამიყვანე! — ის უმეორებს.

ეს რალაცას მიკიბ-მოკიბავს, პირდება და ვერც პირდება, და თავი სძაგს, ეს — ვინ იცის — უკანასკნელი სურვილი რომ ვერ შეუსრულებია... მაგრამ თვითონ როგორ იქცეს ბელადის აღსასრულის უშუალო მიზეზად?!

— შინ წამიყვანე!

ალექსანდრე ადრე თუ გვიან უნდა გაბრუნებულიყო და არაფრისდიდებით არა სურდა, რომ ვინმე უცხო დადგომოდა მომვლელად, არადა, თვითონაც რა ელონა, მიტოვებულ მეგობრებს როგორ შეწეოდა.

მერე უეცრად ვახტანგ ლამბაშიძის ნახვას მოინატრებდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი. არა როგორც ექიმის, არამედ უპირველესად იმ ადამიანის, ვინც უყვარდა და განსაკუთრებულადაც აფასებდა. და მისი სახელის ხსენებისთანავე ალექსანდრე მაშინვე დაურეკავდა და ბელადის სურ-

ვილსაც გადასცემდა. და მისი პასუხი სხვა რა იქნებოდა, თუ არა: დღეს საღამოსვე დავეჯდები მატარებელზე და გამოვემგზავრებიო.

ეს სადილს დაუდგამდა ქაქუცას. ის ამჯერადაც ერთიბენოს მოკიკნიდა; მერე ფორთოხალს გამოუწურავდა, დააღვინებდა და ეტყოდა: ახლა გარეთ გავალ, კართან დავეჯდები და წიგნს წავიკითხავ, შენ დაიძინე, უნდა მოლონიერდე, თუ რამე დაგჭირდეს, დამიძახე და შენთან გავჩნდებიო.

ის წაძინებით ცოტას თუ წაუძინებდა, როგორც სჩვეოდა, და ესეც ასუსტებდა და ასუსტებდა. ორმოცდაათი წუთის შემდეგ დაუძახებდა და საშინლად აღშფოთებული და გაჯავრებული დახვდებოდა. და გაოგნებულ თანამებრძოლს სავარძლის თავსაყუდზე მიუთითებდა.

იქ ამას ის დახვდა, რასაც ელოდა: ოქროს ჯაჭვზე ჩამოკიდებული ჯვარი ორ თუ სამ ოქროს წმინდანთან ერთად, და ალექსანდრეს ხელით ტყავში გამოკერილი საქართველოს მინა, რომელსაც ქაქუცა განუყრელად თან დაატარებდა.

— ჩამოხსენი!

ეს დაიბნევა:

— რა მოხდა? რა ამბავია?

და ქაქუცა:

— შესხენი საქართველოს მინა, დადე, აი, აქ, პატარა მაგიდაზე. ეს ჯვარი და წმინდანები ჩემს შვილს მიუტანე; ხომ იცი, იმისია.

ჩაძინებულს თავისი უფროსი ქალიშვილი ენახა სიზმარში და მას ეთხოვა: მამაჩემო, მომეცი ჩემი ჯვარიო.

და შეფიქრიანებულიყო ქაქუცა ჩოლოყაშვილი:

— ახლა კი გათავდა ჩემი ცხოვრება.

ალექსანდრე შეეცდებოდა გაექარწყლებინა მისი ავისმომასწავებელი სიზმარი, მაგრამ რას გააწყობდა, როდესაც წინასწარმეტყველური სიზმრები განსაზღვრავდა ეპიკურ გმირთა ბედისწერას, იმთავითვე გარდუვალობაც ჩანვნოდა ყოფით რეალობას, თავის თარგზე მოჭრიდა მის მდინარებას და ქაქუცა რაღა გამონაკლისი უნდა ყოფილიყო გმირთა იმ რკალიდან, ჯერ კიდევ „გილგამეშინი“ რომ ირწმუნებოდა და აგერ ახლახან არსენა მარაბდელის ეპიკურ თავგადასავალშიც ძალდაუტანებლად გამოერეოდა გადამინყვეტ ეპიზოდად — უშუალოდ მესტიურულ სიმღერათა გავლენითაც და ზოგად კანონზომიერებითაც, მაინც მის სახებაში გაესიმბოლოვებინა მიხეილ ჯავახიშვილს ქაქუცას თავგადასავალი. ქვეყნის დრამატულ ბიოგრაფიაში ეპიკურ, რომანტიკულ გმირად დასახული ქაქუცა ჩოლოყაშვილი

თავისთავად მოირგებდა წინასწარმეტყველური სიზმრის ეპიზოდსაც და ამიტომაც არ დასჭირდებოდა მის მემატყიანეს ამ მხრივ რაიმეს ხელოვნური შეთხზვა.

სიზმარი ანიშნებდა ავბედითი დღის მოდგომას და ქაქუცა თვალს გაუსწორებდა ამ მინიშნებას.

ცხოვრება თავდებოდა.

ბოლო წუთები იწურებოდა.

და არსენასავით დაღონებული რომ აინევდა და ვერ ადგებოდა, მეგობარს უბარებდა: ახალგაზრდა ხარ და შენ ჩაუტანე ჩემს შვილებს, რაც მებადიო.

ცხედრის დანვასაც მაშინ ითხოვდა.

ალექსანდრეს გონების თვალი კი მართალია ქაქუცას შეჰყურებდა, მაგრამ ამას არა, საბანში გამოხვეულსა და მიმქრალს, არამედ იმას, პარტიზანული ბრძოლების წამოწყებისდროინდელ ქაქუცას, თავის ჯვარს რომ ველარ მოიძიებდა, რადგანაც სადღაც დაკარგოდა, ხოლო უჯვროდ ტყეში გასვლა და წინააღმდეგობის მოძრაობის გაშლა არ ივარგებდა და ამიტომაც წამოაველებდა ხელს უფროსი გოგონას ჯვარს — დაე ამან მიმფარველოსო.

ხუთი თუ ექვსი თვე რომ გადაიქროლებდა, ამ ორს ერთად მოუწევდა მისვლა ერთ მახლობელ ოჯახში, სადაც დათქმულიყო საიდუმლო შეხვედრა ქაქუცას მეუღლესა და უფროს გოგონასთან, ხუთი-ექვსი წლისა რომ იქნებოდა. წინააღმდეგობის მოძრაობის მეთაურს გრძელი წვერი მოეშვა და, რა გასაკვირია, ბავშვს რომ ეუცხოვა. უფრო ალექსანდრესაკენ გაუწია გულმა — მიდიოდა, ეხვეოდა, კოცნიდა, საკუთარ მამას კი გაურბოდა. მიდი მამაშენთანო, — ხელს უბიძგებდა დედა. მოდი, შვილო, მამაშენი ვარო, — უმეორებდა ქაქუცა, მაგრამ ამოოდ, ვერ დაეყოლიებინათ. ვერა და ვერ მოეძებნათ მშობლებს უცხოობის შეგრძნების გაქრობის გზა, და ისევ გოგონა იმარჯვებდა, მას წამოაგონდებოდა განშორების წუთები და თავის ჯვარს მოიკითხავდა: თუ მართლა მამაჩემი ხარ, აბა, მაჩვენე, მაშინ რომ გაგატანეო. და ქაქუცა საყელოს რომ გადაიღელავდა და ხელისგულზე დასვენებულ ჯვარს დაანახებდა შვილს: მამაო, — იწივლებდა გოგონა და ყელზე შემოეჭდებოდა.

ახლა კი ამ ჯვარს ითხოვდა სიზმარში გამოცხადებული ლანდი და ქაქუცასაც ეწურებოდა უკანასკნელი იმედი, ტყეში გასული პატრიოტები მის გამოჩენას რომ მიყურადებოდნენ გულისკანკალით: აი, ახლა და, აი, ახლაო...

იქნებ ჯერ ქაქუცა ჩოლოყაშვილი გამოჩენილიყო და ზეციურ მხედარს მერე გადაეღვია, იქნებ ჯერ ზეციური მხედარი მოვლენოდან და მის გადაქროლვას შემოჰყოლოდა თეთრ ცხენზე ამხედრებული გმირი... ასეა თუ ისე, ეს ორი ხატი ერთმანეთს შენივთოდა და მხნეობასაც ერთობლივი ძალით ალვივებდა.

მამა, ჯვარი დამიბრუნეო, — თავისას ითხოვდა ზმანებას ამოყოლილი ლანდი, დარჩებოდა ქართლ-კახეთის ტყეები ქაქუცას ბილიკების ხსოვნის ამარა — მარტოდენ ხსოვნის.

იქნებ მე გავახერხო რალაც და როგორმე არ აღმოჩნდეს საბედისწერო ქაქუცას დაძვრა ადგილიდანო, — თავს გამოიღებდა ვახტანგ ლამბაშიძე და ექიმებშიც დატრიალდებოდა, ეგებ სულ მცირე იმედი მაინც იყოს ხელჩასაჭიდად და ჩემი მხრივ ცივ ნიავს არ მივაკარებო. აკი მისი ჩამოსვლისთანავე ამას შესჩივლებდა ალექსანდრე: აქედან გამგზავრება ოცნებად გადაქცევია, შინ დაბრუნება ისე ენატრება, ველარ გაუძლია და აღარ ვიცო, რა წყალს მივეცეო. ექიმები დაპირებით ამასაც იმასვე დაპირდებოდნენ: იმედის გადანყვეტის მიზეზი ჯერ არ არსებობს და აქედან წასვლასაც შეძლებს, ოღონდ აუცილებლად უნდა მომაგრდეს, თორემ სახლამდეც ვერ ჩააღწევსო.

როგორ მომაგრდეს, როდესაც თითქმის აღარაფერს ჭამსო, — გულს აწყდებოდა ალექსანდრე, გრძნობდა, ჭამის აღკვეთა რასაც მოასწავებდა.

მამა, ჯვარი დამიბრუნეო, — სიზმრიდან გამოეწვინათ ხელი და ქაქუცა კართან ჩამომჯდარ მეგობარს უხმობდა: გათავდა ჩემი ცხოვრებაო.

ბოლო ჟამს რა სურვილებიც გამოთქვა, ერთადერთი ვახტანგ ლამბაშიძის ნახვა აუხდაო, — გაიხსენებდა ალექსანდრე, შეფიცულთა თავგადასავლის მემატინანედ დადგენილი ქაქუცასაგან, სიუჟეტური ქარგა უკვე რომ იკვროდა და ზეციური მხედრის მოლოდინი მოლოდინად რჩებოდა.

მერეა, თერთმეტ საათზე ეს ორნი ქაქუცას პალატაში რომ შედიან.

მერეა, ის რალაცას რომ დაილაპარაკებს და ორივე მიცვივდება.

მერეა, ალექსანდრე სულთმობრძავს თავს რომ წამოუწევს.

მერეა, ერთს კიდევ რომ დაიხრიალებს და კიდევ შეუერთდება თავის ერს.

მოზრანდით, ბატონო ნოე, თქვენც ასნიეთ ქაქუცას კუბოო, — ეს ხომ მერეა და მერე.

ათი კილომეტრი გაჭიმულიყო ბერძნების ეკლესიიდან სენტ უანის სასაფლაომდე? რა ბედენაა, ფეხით გაივლიდნენ ამასაც და, თუ საჭი-

რო შეიქნებოდა, ორჯერ და სამჯერ მეტსაც, რათა მეფური პატივი მიეგოთ — მაინც მეფე ერეკლეს ჩამომავლად ესახებოდათ, ალექსანდრე ბატონიშვილის უშუალო მემკვიდრედ, ძილიც მეფური რომ დაშვენდებოდა; რას იზამ, დროებით ესეც აუცილებელი გამხდარიყო, რათა სამარიდან ამოჭრილიყო თეთრტაიჭოსანი მხედარი.

სიმონ ბერეჟიანს თავისით არ მოუწევდა ამ ხილვის შეთხზვა, ეგაა, საყოველთაო განცდასა და განწყობილებას გადაიტანდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის დატირებაში, რომელსაც ახალი ბრძოლებისაკენ მონოდებად გადააქცევდა და, ვაჟა-ფშაველას სტრიქონთა ასოციაციებს რომ გამოიხმობდა, ხმაში მასაც ფოლადი ჩაელვრებოდა: თქვენ კი, ყოვებო! მთის არნივი გგონიათ მკვდარი, თავს რომ ჩასჩხავით, — გინდათ ლეში ნაკუნ-ნაკუნად; მალე ზარს დაგცემსთ თეთრ ტაიჭზე მჯდარი მხედარი; ცივ სამარიდგან ამოსული ჩვენი ქაქუცაო.

„არნივით“ ნეტა ილიას სიცოცხლის უკანასკნელ ჟამი ხომ არ ვინანასწარმეტყველეო? — საკუთარ თავს ეკითხებოდა ვაჟა-ფშაველა და მისი ხსოვნის გასაბიაბრუებლადაც შემართულ ახალი დროების მომყვანთ ყვავ-ყორნებთან გააიგივებდა, ახლა ნემტს რომ დაჰყაშყაშებდნენ, როგგორც წლების წინათ სიცოცხლეს უმწარებდნენ და ნაბიჯ-ნაბიჯ მიეზიდებოდნენ სამარისაკენ.

ენადა ბეჩაევს ადგომა, მაგრამ ველარა დგებოდა.

დრო ეხელთათ... ოღონდ იმ ყვავ-ყორნებზე მეტად ჟამს ეხელთა დრო, ნუთისოფლის უღვთო ბრუნვას გაემეტებინა, რაკილა უფლის გზას მონყვეტილიყო ქვეყნიერება, სულიერებას მოკლებულ სივრცედ გარდაქმნილიყო და მთელი ძალ-ღონით ესწრაფოდა, რომ ეს გარდაქმნა სამუდამოდ დამკვიდრებულიყო. დაე უფალს ხელი ნულა ექნებოდა მეფისტოფელის საბრძანისად გადაქცეულ დედამინასთან. და თუ მეფისტოფელს უნდა დაემკვიდრებინა აქაურობა, მაშ ეროვნული თავისებურებანიც პირწმინდად უნდა გაქარწყლებულიყო და ერთიან უსახურობას დამსგავსებოდა ყველა და ყველაფერი. თვითმყოფადობა, განსხვავება, თავ-თავისებური ნიშნები დაბრკოლებად გამოცხადებულიყო, მათ შესანარჩუნებლად თავგადაკლული ღვწა კი სულაც დანაშაულად. მატერიალისტური რელიგია მოითხოვდა ასე და ასეც იქნებოდა, თუკი ილია ჭავჭავაძის იდეალი ამოიშლებოდა — თვითონაც გადააყოლებდნენ ერის და ეროვნულობის გადარჩენის ოცნებას და მისი გზის უფსკრულში გადაჩეხვასაც შეეცდებოდნენ.

ვაჰ, დედას თქვენსა, ყოვებო, ცუდ დროს ჩაგიგდავთ ხელადა.

ვითომ „ცუდი დრო“ იმას გულისხმობს, რომ არწივი უკვე დაჭრილა, ცალი მხარი წინაზე მისთრევს, გულისპირს კი სისხლი აცხია. არა, თვითონ დროება გამწყარალა და ერთადერთ გზას გიტოვებს სიცოცხლის შესანარჩუნებლად — მორჩილად მიჰყვე ჟამის დინებას და მეფისტოფელის ჭვანგებიდან თავდაღწევა არც მოინდომო, როგორც ამოა გაბრძოლება, რომელიც შენ შეგინირავს და სხვასაც ვერავის ვერაფერს არგებს.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილზეც ეს ყვავ-ყორანი გადმონაცვლებულიყო და ახლა მის ცხედარს დასჩხაოდნენ?

პეროიკულად კი მოჩანდა არწივის სახეობაც და დანაქადებიც: თორო ვნახავდი თქვენს ბუმბულს გაშლილს, გაფანტულს ველადაო, — მაგრამ ქაქუცას აღარც არწივის სიმბოლო ხიბლავდა თავის ნაწყვეტ-ნაწყვეტ ფიქრებში, არც ვეფხვისა და აღარც ლომის. ლუარსაბ თათქარიძესთან უფრო ეპოვნა სულიერი საერთო და ირონიულადაც შეპლიმოდა და გულთბილადაც ეხმიანებოდა: მაინც როგორ ძლებდი ამ თვალთმაქც გარემოში, ან ის როგორღა იგრძენი, ახალი დროების გამოჩენა გაქრობით რომ ემოქრებოდა, რასაც ჩვენთა წინაპართა სულის ჟოღვა აჩნდა და რაც ძვირფასად და სანუკვარად მიგაჩნდაო?!

მოურეველი დარდით, უძირო სევდით გაჟღენთილიყო ლუარსაბ თათქარიძის სიცოცხლის მიმწუხრი.

ეს უძირო სევდა ახლა ქაქუცა ჩოლოყაშვილზეც გადმოსულიყო და გული წყდებოდა, ადრე ასე რატომ ვერ გაგიგე, გულის წუხილი, მარტო კომიკური პერსონაჟი რატომ მეგონე და შენი ტკივილი ვერ გამეზიარებინაო.

ხრიალი გაისმოდა ერთხელ, მეორედ... და ერთმანეთს გულმოკლულნი შესჩერებოდნენ ალექსანდრე სულხანიშვილი და ვახტანგ ლამბაშიძე: შენ ხომ არ გამოგირჩევია, რისი თქმა ენადა, ცალკეული ბგერები ხომ არ დაგმახსოვრებია, მათი მემკვიდრეობით უკანასკნელი ფრაზის აღდგენა რომ მაინც შეეძლოთო!..

ვერ გამოერჩიათ.

არ დამახსოვრებოდათ.

ხრიალს იქით ვერაფერს ჩანვდომოდნენ.

ჩვენი რაზმის თავგადასავალს თავით ბოლომდე აღვწერო, — ფიცს სდებდა მის ნეშტთან ალექსანდრე, ალბათ ამ დავალებას თუ მიმეორებდაო.

თავისას ეფიცებოდა ვახტანგ ლამბაშიძე, მისი ვარაუდით, პირადად მისგან რისი აღსრულებაც ენდომებოდა ლეიბის საფლაკში გამოკეტილ გმირს.

ხრიალში იკარგებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მწარე ღიმილი: ლუარსაბ თათქარიძესავით, ლუარსაბ თათქარიძესავით...

ტყეები გადავსებულიყო აქ, საქართველოში, და კიდეც გათანგულიყო თეთრტაიჭოსანი მხედრის მოლოდინში...

იქნებ ჯერ მხედარი შემოჭენებულიყო ცოტა ხნის წინათ იძულებით მიტოვებულ მიწა-წყალზე და მერე გადაეღვა ლანდს ზეცაზე, და კიდეც ამტყდარიყო ყიჟინა ლაშარის ჯვარი, ლაშარის ჯვარი!.. ეს ჩვენი ჩუმი მფარველიო!..

იქნებ ჯერ ლაშარის ჯვარი შენავარდებულიყო შორეულ სივრცეში და მერე გამოჩენილიყო მისი ხილული ორეული იმ საზღვრებში, რომელსაც, ვინ იცის, კიდეც ერთხელ დარქმეოდა სახელმწიფო.

მოლოდინი...

წყურვილი...

მოლოდინი...

ლუარსაბ თათქარიძესავით, — იდუმალი ხმა აწყდებოდა სანატორიუმის კედლებს, შორს, ბელგიაში.

ლოცვად დამდგარიყვნენ ხეთა მწვერვალები.

ზეცაში კი თვალი ანგელოსს უფრო გააჩნევდა, ვიდრე თეთრტაიჭოსანი მხედრის ლანდსა თუ ანარეკლს.

ოცნებას მაინც არ ეშვებოდა ტყე... დაძაბული, გამტკნარებული...

ნეტა რისი დაბარება გინდოდაო? — ნეშტს შესთხოვდა ალექსანდრე სულხანიშვილი და საკუთარი თავისათვის ვერ ეპატიებინა, ქაქუცას უკანასკნელი ფრაზა რომ ვერ ამოეცნო.

თავი მესამე

იღუმალის სტუმარი

— თუ სადმე საქართველოა, ეს აქ უნდა ვიგულისხმოთ, საქართველო კახეთშია, — არამართო მეუღლის გასახარად იმეორებდა სპირიდონ კედია დიდი გრძნობითა და რიხით, არამედ თითქოს ილია ჭავჭავაძეს უხდიდა მადლობას იმ გახმაურებული ფრაზისათვის: სამეგრელოში ჩამოველ და საქართველო ვიხილეო. ქვეშეცნეულად? იქნებ არც ქვეშეცნეულად და ამ სიტყვების წარმოთქმისას ილიას ლანდი გადაუელვებდა წარმოსახვაში, მაგრამ ზეპირად ნათქვამს სქოლიოს ხომ არ დაურთავდა?.. ეგაა, ალტაცებას ალტაცებასვე შეაგებებდა, სინრფელეს სინრფელითვე მიაგებდა, კახელი კაცის მოხიბლვას სამეგრელოთი მეგრელი კაცის კახეთით მოხიბლვას გაუფენდა ფიანდაზად.

ვალში არ დარჩენია.

სოფიოსაც მეტი რა უნდოდა, როდესაც კისისხევეში ნამდვილი კახური შემოდგომა უჩვენა ქმარს, ვინც ზაფხულში ვერა და ვერ გამოიტყუა აქეთ, ის კი არა, სადგურში სოფიო განაწყენებულიც გამოემშვიდობებოდა: არ მესმის, ასეთ სიცხეში თავს რატომ იკლავ თბილისშიო.

ის მიუკიბ-მოუკიბავდა, და მითუფრო მოეკიდებოდა სოფიოს წყრომა: ნამდვილი მიზეზი რომ ჰქონდეს, კიდეც გასაგებიაო.

მერე კი აღარ გაამტყუნებდა, როდესაც გამოირკვეოდა, რომ თურმე ყველა პარტიას ერთად შეკავშირება გადაეწყვიტა ახალი ხელისუფლებისა და რეჟიმის წინააღმდეგ და პირველი ნაბიჯებიც გადადგმულიყო საამისოდ.

არც ის დარჩებოდა საწყენად გულში, სპირიდონმა რომ არაფერი გაუმხილა. ეამაყებოდა, რომ მეუღლე — როგორც ნამდვილ პოლიტიკურ მოღვაწეს შეჰფერის მწვავე, კრიზისული ვითარებისას — ჩინებული კონსპირატორიც გახლდათ და სხვებისგანაც ამასვე მოითხოვდა. საგანგებოდ უბეჯითებდა, ცოლებთანაც არაფერი წამოგცდეთო.

ეჰ, შეასმენდა თუ რა?

და სოფიო დიდი ხნის შემდგომ შვილს რომ უამბობდა თავის დრამატულ თავგადასავალს, რაც საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების თავისებურ მატთანადაც წარმოდგება, აღარც იმას დაფარავდა, რომ მიუხედავად სპირიდონ კედიას ასეთი გაფრთხილების, სულაც მოთხოვნისა, სხვების ცოლებმა ყველაფერი დროზედ იცოდნენ და, სამწუხაროდ, ამას ცუდი შედეგი მოსდევდა, რადგანაც ამ პატრიოტთა გადანწყვეტილებას მეორე დღესვე შეიტყობდა ხოლმე ჩეკა.

— ქალებს საიდუმლოების შენახვა საერთოდ უძნელდებათ.

მიიღეოდა ზაფხული და ახალაა გამოჩნდებოდა სპირიდონი კისისხევში. თელავამდე ავტომობილით იმგზავრებდა, იქ კი ურემზე დადებდა თავის ბარგს, რათა თვითონ ფეხით გამოჰყოლოდა და შეურყვნელი ჰაერის სუნთქვით დამტკბარიყო.

მთელ დღეებს ვენახში გაატარებდა... წიგნით ხელში, და ცოლს ემადლიერებოდა: ჩემს სიცოცხლეში ასე კარგად არასოდეს დამისვენიაო.

ნელ-ნელა რთველის დროც დადგებოდა. ჯერ კარის ვენახი დაიკრიფებოდა, უმთავრესი საზრუნავი კი მაინც „შარების“ ჩამოკრეფა გახლდათ. სპირიდონი დილიდანვე დატრიალდებოდა ვენახს შესეულ მუშებთან ერთად და არავისზე ნაკლებ არ გაირჯებოდა, ისინი კი მისი ქებით აღარ იქნებოდნენ: ეს რა კარგი კაცი ყოფილა, კეთილი და თავმდაბალიო.

ცოლ-შვილი ხის ქვეშ ჩამოსხდებოდა და სოფიო ანეტასთან რომ გააბამდა ლაპარაკს, უეცრად ორი ახალგაზრდა შემოაჭენებდა ცხენებს. ეს ერთს იცნობდა — შალვა ფავლენიშვილს, თავის ყოფილ მონაფეს ქართულ გიმნაზიაში, მეორე კი ქაქუცა ჩოლოყაშვილი აღმოჩნდებოდა, ვისი სიდედრის ძმაც, ავალო ავალიშვილი, ამათი ზერის მახლობლად, იქვე კონდოლში ცხოვრობდა, და ქაქუცაც მას სწევოდა.

ცხენებიდან ჩამოხტებოდნენ, ქალებს მიესალმებოდნენ და სპირიდონს იკითხავდნენ, მალევე გამოეთხოვებოდნენ და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერს კი თან წაიყვანდნენ ავალოსთან, ვისთანაც თურმე სხვებიც იმყოფებოდნენ და სწორედ მას ელოდებოდნენ, სპირიდონს.

იმ ღამით სპირიდონი იქ დარჩებოდა და დილით ცხენით მობრუნებული თავს იმით იმართლებდა: შემაგვიანდა და ველარ წამოვედიო.

სოფიო გაღიზიანებული დახვდებოდა, თვითონაც ვერ აეხსნა, ასე რამ გააგულისა — სტუმრად წასული კაცი შუალამისას რომ არ დად-

გომოდა ცოლ-შვილს თავზე, ამით ცუდი განა რა ჩაედინა?! მაგრამ რა-
ლაც უცნაური განცდა დარევდა ხელს ქალს და ჯავრს იმით ამოიყრი-
და, რომ ცხენოსნობას დაუნუნებდა: ცხენს ეგ შენი ევროპული სამოსი
არ უხდება, მეგრელი ხომ უსათუოდ ჩოხაში უნდა იყოს გამოწყობილი
და ცხენს ოსტატურად და მოხდენილად აუწიოს ლაგამიო.

იმავე დღეს, სოფიო და ანეტა ჯვრაც მარანში რომ იმყოფებოდ-
ნენ, ამავე სოფლელი სვიმონიშვილი იკითხავდა სპირიდონს და
სთხოვდა, დანიშნულ დღეს თელავში გელოდებითო. და სოფიო იგუ-
მანებდა: იქაც ალბათ ჩუმი შეხვედრაა მოსალოდნელიო.

ამ სვიმონიშვილს ისევე მოენეოდა ბოლშევიკების ტყვია, როგორც
შალვა ფავლენიშვილს.

17 სექტემბერს სანდრო ლეონიძე რომ ესტუმრებოდათ ცოლითა
და რძლით და ძველი ჩვეულებისამებრ სოფიობას მიულოცავდათ, მე-
რე მთელ ოჯახს თავისთან გადაიპატიჟებდა, კონდოლში. და ესენი
გასამგზავრებლად რომ ემზადებოდნენ, სპირიდონის მოსანახულებ-
ლად ქაქუცა გამოჩნდებოდა კვლავ შალვა ფავლენიშვილთან ერთად.

— საშინლად გამიკვირდა ამ დარდიმანდი, მოქეიფე ყმანვილის
ასეთ მოკლე ხანში ეს მეორედ მოსვლა.

დარდიმანდი, მოქეიფე ყმანვილიო...

როგორც ყველა იცნობს, სოფიოსაც ის განწყობილება აქვს მის მი-
მართ და საშინლადაც ამიტომ უკვირს მისი წამდაუნუმ გამოჩენა,
თორემ იმ ღამით სპირიდონი მართლაც ფარულ შეხვედრაზე რომ ყო-
ფილიყო მინეული — რისი იდუმალი განცდაც გაუჩნდა ქალს — ქა-
ქუცას არჩევას შუამავლად შემთხვევითობას მიაწერდა: წარმოდგე-
ნაც არ ექნებოდა, რა დავალებას ასრულებდა, იმათ, ეტყობა, გაიგეს,
რომ აქეთ უწევდა წამოსვლა და ბარელამ მას სთხოვეს სპირიდონის
წამოყვანაო.

ისიც სმენოდა, ომში მძიმედ დაჭრილი კვლავ რომ განაგრძობდა
ბრძოლას, მაგრამ ვაჟკაცობა ვაჟკაცობაა, ხოლო ცხოვრების წესი
ცხოვრების წესი, ამ მხრივ კი ქაქუცა დროსტარებას არ იკლებდა;
თუმც ესეცაა, რომ სილალის დროსაც დიდი თავდაჭერილობით გამო-
ირჩეოდა და არავის ახსოვს, აყალმაყალი აეტეხოს. ის კი არა, მისი
ყოფნა სუფრაზე მასპინძელს ძალიან ამშვიდებდა: აქ უსიამოვნო არა-
ფერი მოხდებოდა. დაშოშმინებაც არავისი უწევდა. ეგაა, რაღაც აუხს-
ნელი რიდი ისადგურებდა სუფრაზე და ქეიფსა და დარდიმანდობაში
ჩაძირულთ წამითაც არ ავიწყდებოდათ, ვის შემოსხდომოდნენ გვერ-
დით. აუხსნელი რიდი იმიტომ, რომ ასეთი ვაჟკაცობითა და გაბედუ-

ლებით ბევრი თუ არა, საკმაო მეომარი გამოირჩეოდა, ქაქუცა ჩოლო-ყაშვილის მაშინდელი საქციელი უჩვეულო გამონაკლისი სულაც არა ყოფილა, მაგრამ თვით ისინიც, საარაკოდ რომ შემორჩენილიყო მათი თავზეხელაღებული მოქმედება, ქაქუცასთან ისეთ მოკრძალებას იჩენდნენ, როგორც შეგირდები მწვრთნელის წინაშე.

და მაინც, სად გულდინჯი, გამუდმებით საქმეები ჩაფლული, ყველას ჭკუისსაკითხავი პოლიტიკოსი და სად დარდიმანდი, მოქეიფე ყმანვილი?!

სოფიოს გაკვირვება მერე გენახათ, როდესაც მასპინძელი და სტუმარი ვენახში მცირე ხნის განმარტოების შემდეგ გამომშვიდობებით კი გამოემშვიდობებოდნენ ერთმანეთს, მაგრამ უნაგირს მოვლეს ბული ქაქუცა გადმოსძახებდათ:

— ორ-სამ დღეში სწორედ ამ დროს გეახლებით.

სად მიდისო? — ეკითხებოდა სოფიო ქმარს, გაჰყურებდა თითქოსდა ფრთებგამოსხმული მერანის გადაელვებას, და ის რომ მიუგებდა: თბილისში, მთებზე მოკლე გზებითო, — ქალს გაეცინებოდა:

— თუ დუდუკებს შეაბერინა, ეგ დიდხანს აქეთ აღარ მობრუნდება, საერთოდ მიკვირს სპირიდონ, რა საერთო გაქვს ამ ყმანვილთან?

ის იუკადრისებდა:

— შენ არ იცნობ, სონა, მაგ ახალგაზრდას, ძალიან სანდო და ყოჩაღია.

მის სიყოჩაღეს არც არავინ უარყოფდა, მაგრამ სანდო? არა, შესაძლოა სანდოც გახლდათ, მაგრამ სპირიდონ კედიას მაინც სად გამოეცადა მისი სანდოობა, ასეთი დაბეჯითებით რომ ირწმუნებოდა?

სოფიოს როგორ სჯეროდა მეუღლის, მაგრამ ამჯერად გულში ზეიმობდა: დანაპირებს რომ ვერ შეასრულებს ეს „სანდო და ყოჩაღი“ ყმანვილი, მერეც მიმტკიცოს სპირიდონმა მისი სიტყვის პატრონობაო.

არადა, თვითონ უნდა წაუხდეს ნირი.

— ეს ჩემთვის გასაოცარი იყო.

გასაოცარი იქნებოდა, ქაქუცა თავის სიტყვას ზედმიწევნით რომ შეასრულებდა და ცხენს მესამე დღეს მათ ეზოში შემოაქროლებდა.

როგორც ჩანს, რაღაც უფრო მნიშვნელოვანი ხდებოდა, ვიდრე დუდუკებზე შებერვა გახლდათ.

მოგვიანებით ინანებდა და ძალიანაც ინანებდა სოფიო: ალბათ მეტიმეტად მკაცრი ვყოფილვარ, რადგანაც ქაქუცაში ვხედავდი მხოლოდ მოქეიფესა და დარდიმანდსო, — და საგულისხმოა ეს მონანიებაც და იმის გამჟღავნებაც, მცდარი წარმოდგენა რომ შექმნოდა კაც-

ზე, ვინც ქედუხრელობისა და თავისუფლებისაკენ სწრაფვის სიმბოლოდ შემორჩებოდა საქართველოს ისტორიას, ალექსანდრე ბატონიშვილის ბადალ მოვლენად, ვისი სახელის ჩუმ ხსენებასაც უნდა აეთრთოლებინა სახელმწიფოებრიობის ამოგების წყურვილი და ამ გზის გაგრძელებისათვის შეემართე.

სხვას იქნებ თავიც გამოედო: ყველა დარდიმანდად და მოქიფედ რომ მოიხსენიებდა, მე იმთავითვე განვჭრიტე მასში ეროვნული გმირი, დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის წინამძღოლიო, — მაგრამ სოფიო ჩიჯავაძე იმ სინრფელის ადამიანია, ვერაფრისდიდებით ვერ წარმოუდგენია მოგონებებისას რაიმე თუნდ ოდნავ შეცვალოს ან შეალამაზოს და ყოველთვის ლამობს ზუსტად აღადგინოს ადრინდელი განწყობილებანი.

ის პასაჟიც უთუოდ სამახსოვროა, სოფიოსგანაც რომ ვგებულობთ, თუ როგორ შემოჭრილა მაშინდელ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახელი, და თუ ვინმეზე ლაპარაკობენ ბევრს, უპირველესად მასზე:

— აქებდნენ მის რაინდობას. ამავე დროს მის გულახდილობას და თავმდაბლობას, ყველასათვის საყვარელ ადამიანად იყო მიჩნეული ეს გულმხიარული ყმანვილი.

უნებურად „არსენა მარაბდელის“ ერთი სცენა ხომ არ წამოგაგონათ ამ პასაჟმა?

— მთელი ქვეყანა არსენაზე ლაპარაკობს და ვერ გამიგია, ვინ არის, რა კაცია და რამ მოუპოვა ამოდენა სახელი? — იკითხავს თუ არა ალექსანდრე ჭავჭავაძე, ყოველი მხრიდან უნდა მიაყარონ:

- ყოჩალი ბიჭია.
- ნამდვილი ვაჟკაცია.
- უძლეველი მოჭიდავეა...
- მოჯირითეა...
- ძალიან ლამაზია...
- მარდია და თამამი.

ალექსანდრე ჭავჭავაძეს ეს ამხელა ჩამონათვალი ოდნავადაც ვერ დაუცხრობს ცნობისნადილს და ვერ მიახვედრებს არსენას სახელის ამაღლების ნამდვილ მიზეზს, რაკილა მკაფიოდ ხედავს, რომ საქართველო სავსეა ყოჩალი ბიჭებით, მოჭიდავეებითა და ლამაზებით, მაგრამ მათი სახელი არსენას ოდნავადაც ვერ დატოლებია.

რაო, ზაალ ბარათაშვილი რას ამბობს?

- ვეუო, მოახლე მომტაცა და ყაჩაღად გაეარდა.

ან ამ ცნობამ როგორ დააკმაყოფილოს „გოგჩას“ შემოქმედი, როდესაც იმხანად ჩვენს ქვეყანაში ყოველ წელს ათი ათას ქალს მაინც იტაცებდნენ და თითო ტყეში ხუთი ყაჩალი მაინც იჯდა. მათი ვინაობა კი ვის აინტერესებდა. არადა, რაც ამ წელს გლეხის ოჯახში ვაჟი დაბადებულა, თითქმის ყველასათვის არსენა დაერქმიათ.

„გლეხი“, ცხადია, ცენზურის თვალის ასახვევადაა მოხსენიებული, თორემ ზოგადად ქართველი იგულისხმება, ყოველი წოდების, რადგანაც ჯერ მარტო ეს პასაჟიცი მიახვედრებს მკითხველს, რომ ხორციელი არსენა ოძელაშვილი კი არ მოქცეულა გაცხოველებული სჯა-ბაასის შუაგულში, არამედ ვილაც სხვა, ვისაც სიცოცხლეშივე მოეხვეჭა განსაკუთრებული პოპულარობა, თორემ „არსენას ლექსის“ რეალური პროტოტიპი ვის ახსოვდა ან რა ნადიმზე სალაპარაკო გახლდათ მისი ამბები, ვიდრე ეს მესტიურიული სიმღერები შეიქმნებოდა და პოპულარობასაც ამ ციკლის გმირი მოიპოვებდა — ლიტერატურული პერსონაჟი თავისი რომანტიკული მონუმენტურობით.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილს კი არ დასჭირდებოდა ლიტერატურულ გმირად ქცევა, ისედაც დაეგდო უჩვეულო სახელი, და მიხეილ ჯავახიშვილიც ამ სახელს ელოლიავენა განსაკუთრებული სიამაყით; და არამარტო როგორც ეროვნული გმირისას — იმ ცალკეულ თვისებებსაც საგანგებოდ ჩამოსდევს, რათა არცერთი ფერი არ მოაკლდეს მის მონუმენტურ სახებას.

სიმარდე ცეკვის ხელოვნებასაც გულისხმობს, რაც იმ წამოძახილებში ასე უშუალოდ არ გაისმის, მაგრამ ამ მხრივაც რომ განთქმულიყო, თავისებურ შარავანდად ესეც გადმოფენოდა მის სახებას.

რა დაავინყებდათ ქაქუცას ცეკვას თავის ქორწილში, და დიდხანს რომ გაჰყვებოდათ სალაპარაკოდ, ემიგრაციაში გადახვეწილნიც თუ რაიმეს მოიგონებდნენ დაკარგული სამშობლოდან ნათელ წერტილად, მათ შორის ამ ცეკვასაც, რომელსაც ნება-უნებლიეთ საზოგადოებრივი მნიშვნელობა შეეძინა და სულიერ ხელმოსაჭიდადაც ამიტომ დარჩენილიყო.

და მიხეილ ჯავახიშვილი „არსენა მარაბდელში“ თავიდანვე რომ ჩახატავდა ცეკვის სურათს, ჩანაფიქრი ის იქნებოდა, რომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ხასიათისა და ბიოგრაფიის ეს სახიერი დეტალიც არ გამოორჩენოდა.

ნურავის ეგონება ის მარტოდენ ყოფითი სცენა.

ქაქუცას მოლანდებაა, არსენა ოძელაშვილი სამჯერ რომ შემოუვლის წრეს, შედგება, დოინჯს შემოიყრის და მაძღარ ორბის თვალებს სამი ათას კაცს მოავლებს.

ქაქუცას მოლანდებაა, არსენა გრიგალივით რომ დაჰქრის.

ქაქუცას მოლანდებაა, არსენა ყველაფერს რომ ათამაშებს — ფეხებს, თეძოებს, მხრებსაც, თავსაც, თვალეხსაც და უღვაშებსაც.

ქაქუცას მოლანდებაა, არსენას ყველა მხილველი ასე რომ გაუოცებ-დაუშმუნჯებია: ამოდენა ბრგე ვაჟკაცი ვეება ტანის ყოველ ასოს ესოდენი სიმარდით ასე როგორ ატოკებს, რომ ზურნის გიჟურ რიტმს ერთი ტაქტიტაც არ ჩამორჩებაო.

ახლა სხვა სარბიელზე უნდა გამოეცადა გრიგალისებური ქროლის უნარი, აღმოსავლეთ ევროპისა და თურქეთის ფრონტებზე უკვე გამოცდილიც და დადასტურებულიც, მაგრამ ნამდვილი ქაქუცა ახლა უნდა დაბადებულიყო, ერთი აკვრით ამოჭრილიყო მაღლა ის კაცი, ვისგანაც ყველაზე ნაკლებ მოელოდნენ ეროვნული მოძრაობისა და პარტიზანული ბრძოლის სათავეში მოქცევას და — სოფიო ჩიჯავაძისა არ იყოს — ვინ იცის, რამდენმა მერეც გაიფიქრა, ეს რა მორევში შედის თავისი ნებით, უფსკრულში ინთქმევა გაუაზრებლად, ნეტა რაც უფრო ეხერხება, იმ გზას მისდის, იქეიფოს და იცეკვოს, თვითონაც ილხინოს და ილალოს და სხვანიც გაახაროს სუფრისა და ცეკვის ლაზათითო.

ვითომ თავისი ნებით?..

მაშ ის რა იყო, ასე რომ აეკვიატა და ააფორიაქა? რა ხმა, რა კარნახი, რა ბიძგი, რა ძალა?! ამდენი ველარ გაერკვია, ერთი ის იცოდა, იმას გრძნობდა, რომ ამ იდუმალი ხმის შემოტევას ველარ გაუძლებდა და მეორედ შობის მისტერია მასაც უნდა განეცადა მითოსური გმირებივით, რომელთა ბიოგრაფიებიც უამისოდ არსად თქმულიყო და საყოველთაო კანონს არც ქართველთა მოდგმა გამოაკლდებოდა...

ამირანი დაიბადა, გოჭსა ჰგავდა ხუხალასაო...

* * *

ომში მძიმედ დაჭრილი კელავ განაგრძობდა ბრძოლასო...

საბრძოლო ნათლობა პირველ მსოფლიო ომში მოუწევდა — ავსტრიის ფრონტზე. ვაჟა-ფშაველა ჩარგლიდან ხედავდა, თუ როგორ მიუძღოდა ქართველთა რაზმს ლაშარის ჯვარი, ღრუბლებიდან გამომჭვირვალე მხედრის სახებით. ნეტა ქაქუცასაც თუ შეემჩნია ის ნათელი, წინამძღვრად ამობრწყინებული? არას გვამცნობენ მისი ბიოგრაფიები. არადა, ისეთ გულახდილობას იჩენდა ალექსანდრე სულხანიშვილსა თუ შალვა ამირეჯიბთან, შეუძლებელია ერთხელაც არ დასცდენოდა რაიმე იმ ღვთაებრივ ხილვაზე.

რომანისტი ამდენს არ დაგიდევს და მხატვრულ წარმოსახვათა გმირად არჩეულ ქაქუცა ჩოლოყაშვილს აუცილებლად მიაწერს ლაშარის ჯვრის მოლანდებას, ისევე, როგორც ხელიდან არ გაუშვებს შემთხვევას, ხილვებით დატვირთოს ის ეპიზოდი, სპარსეთის ფრონტზე გადასროლილი ქაქუცა თავისი ასეულით უჩვეულო რეიდს რომ განახორციელებს, გადაივლის მესოპოტამიის უდაბნოს და ინგლისელებს შეუერთდება.

არ დაგიდევს და ხილვებს გრიგოლ რობაქიძის მემუარული ჩანაწერიდან ისესხებს, ამ მიდამოებში ვისაც მოევლინა სრულიად უჩვეულო განცდები და ისე ძალუმად და ხელშესახებად შეიგრძნო საკუთარი მოდგმის ისტორიული ფესვები, თითქოს ეს-ესაა შეჭრილა იმ სივრცეშიო. და მართლაც ასე გახლდათ, რაკილა ერთბაშად უსაზღვროებაში ჩაძირულიყო და დროის ათვლაც, შესაბამისად, სულ სხვა განზომილებაში გადასულიყო.

ცხადია, მიხაკო წერეთლის სამეცნიერო ძიებებსაც მოიმარჯვებს გზამკვლევად — ისიც უშორესი ფესვების განცდასა და მათი პოვნადადასტურების ჟინს რომ არ აეფორიაქებინა, საუკუნეთა მიღმა რა გადატყორცნიდა და აჩხრეკინებდა შუმერულ თუ ხეთურ დამწერლობებს, განა გარშემო ცოტა რამ იყო საკვლევ-საძიებელი?

რომანისტი რომანისტია.

მაგრამ... არც ეს ხილვა დასტურდება ხელშესახებად ქაქუცა ჩოლოყაშვილის იმ განსაცვიფრებელი რეიდის ხორცმესხმისას, და ბიოგრაფიული ქრონიკის აღდგენა კი გვავალებს, ფანტაზიას ლაგამი ამოვდოთ და, თუ მაინცდამაინც მოვინდომებთ ლაშარის ჯვრის გამოცხადებისა ან ძველთაძველ ლეგენდათა შემოტანას ქაქუცას ცნობიერების ნაკადში, უფრო ქვეშეცნეულ სფეროს მივაკუთვნოთ.

უამისოდ კი ნამდვილად არ იქნებოდა ამ ქვეშეცნეული შეგრძნების. მისთვისაც აუხსნელი ეს განცდები რომ არა, მარტოდენ მკლავის სიმაგრითა თუ სიჩაუქით ვერ აღადგენდა რაინდულ სულს ახალ დროებაში, ღმერთსა და მითოსს ერთდროულად მოკლებულნი, ამგვარი ხილვებიც აუცილებლად ესაჭიროებოდა შთამაგონებლად, რათა თავისი მრწამსი საყოველთაო განცდად გადაექცია და რაინდული ჟამი განეახლებინა.

ამ რეიდანდე იყო მისი დაჭრა ავსტრიის მიწაზე და გადმოყვანა კავკასიის ფრონტზე — ზურგის ჯარის ასეულის უფროსად. დაჭრილს როგორც შეჰფეროდა. რასაკვირველია, განსაკუთრებულ თავგამოდებას უნდა მორიდებოდა... მაგრამ ოსმალეთის ჯარი იერიშზე

რომ გადმოვიდოდა სარაყამიშისაკენ, რუსის ჯარი მცირერიცხოვანი შერჩებოდა პირისპირ და ამიტომაც მოახერხებდნენ ოსმალები მათ შემორკალვას ზურგიდან, მძიმე დღეში ჩავარდნილი სარდლობა სხვა ვერაფერს იღონებდა, გარდა იმისა, რომ ქაქუცასათვის დაევალებინა: შენ მუშა-ჯარისკაცებს ბარების ნაცვლად თოფები უნდა დაურიგო და ფრიად სტრატეგიული მნიშვნელობის მთა — არნივის ბუდედ სახელდებული — ოსმალებს კვლავ ხელიდან გამოსტაცო.

დაიბრუნებდა.

შალვა ამირეჯიბი მემატიანურ ფრაზაში მოაქცევს ამ სამხედრო ოპერაციას:

— ეს ბრძანება ბრწყინვალედ შეასრულა...

ასეთ სტრატეგიულ ადგილს ადვილად ვინ დაანებებდა და ოსმალები განაახლებდნენ იერიშებს „არნივის ბუდეზე“.

ფეხში დაიჭრებოდა ქაქუცა.

შესთავაზებდნენ: უფროსობა სხვას გადააბარე და შენ კი ლაზარეთს მიმართო.

მდუმარედ უარყოფდა ამ შეთავაზებას.

მის ტრიალს შუაგულ ცეცხლში ახალი ჭრილობა მოჰყვებოდა — ეს უკვე მკერდში და საკმაოდ სახიფათოც, მაგრამ კიდევ რომ შენირვოდა, უკან დამხვეი არ იყო, დავით ულუს იმ აფორიზმით სიტყვებისა არ იყოს, იმ რაინდული თავმომწონეობისა, ქართველთა ზნეჩვეულებისათვის ყოვლად მიუღებელი რომ გახლდათ მტრისათვის ზურგის შექცევა, თუნდაც იქვე ჩასაფრებოდათ სიკვდილი.

„არნივის ბუდე“ მის ხელთ დარჩებოდა.

კვლავაც მემატიანური ფრაზა ვიკმართ.

რაინდობის ამ სიმალლიდან არაფრად მოჩანს ის ოქროს ხმალი, რითაც დააჯილდოებდნენ სარაყამიშის დაცვისათვის.

ჭრილობას წმინდა ნინოს ქართულ საავადმყოფოში რომ უმკურნალებდნენ, ქართული ცხენოსანი რაზმის დაარსებისთანავე იქ შესვლას ვერავინ მოასწრებდა, და მაშინაა, სპარსეთის ფრონტზე გადასროლილმა მესოპოტამიის უდაბნო რომ უნდა განვლოს და კიდევ ერთხელ დაამტკიცოს, ძალ-ღონე ძველებურად რომ ერჩის და კვლავაც არ მოერიდება არანაირ ხიფათს.

ეს ყოველივე იმ სიტყვებში ჩანურთულიყო: მძიმედ დაჭრილი კვლავ განაგრძობდა ბრძოლას, — როგორც ყველაზე ჰეროიკულ აქტში.

ამ სიტყვებშივე ჩაინურებოდა ქაქუცას სამხედრო თავგადასავლები საქართველოს დამოუკიდებლობის ხანაში, არცერთ ბრძოლას

რომ არ გამოკლებია, მაგრამ რალაც განსაკუთრებული აქციათაც არავისათვის დაუმახსოვრებია თავი. და ამიტომაც გადაფარულიყო მისი მეომრული სილუეტი დარდიმანდის სახეებით, დუდუკებზე ქეიფს რომ არაფერი ერჩინა.

* * *

სად და რაში აღარ გარეულიყო შალვა მალლაკელიძე და ყოველთვის ზედაფენაში ტრიალებდა — საქართველოშიც, ემიგრაციაშიც... ეფემერული დამოუკიდებლობის ჟამს გუბერნატორად იმსახურებდა რამდენიმე მხარეში, მოგვიანებით საზღვარგარეთ „თეთრი გიორგის“ ორგანიზაციის გახლეჩაში მიიღებდა მონაწილეობას, და დროებით რომ დაამხოზდნენ ძველ ხელმძღვანელობას, ახალ მმართველობაში ერთ-ერთ მეთაურობას იგდებდა ხელთ, მერე ქართველთა ფაშისტური დარაზმულობის მესვეურთაგანი შეიქნებოდა და გერმანიაში ქართულ ლეგიონთა შექმნაშიც ენერგიულ მონაწილეობას მიიღებდა... ყველას გასაოცრად დარჩებოდა, რომ საბჭოთა სახელმწიფოში დაბრუნებულს არც ციხეს განუმზადებდნენ და არც საკონცენტრაციო ბანაკს — იურისკონსულტად დაასრულებდა სიცოცხლეს, მშვიდად და აუღელვებლად.

მემუარებში, რომელსაც მისი მონათხრობის მიხედვით ჩაინერდა ვიქტორ რცხილაძე, გაიხსენებდა, რომ ქაქუცას ოჯახში ნამყოფი იყო 1918 წლის დასაწყისში. ჯერ თელავში შეხვედრიან ერთმანეთს. ამ ქალაქში ჩასულ შალვას იქ დახვდებოდა ქაქუცას უფროსი ძმა დავით ჩოლოყაშვილი — მისი მეგობარი ოფიცერი; და სწორედ დავითის მიპატიჟებით ესტუმრებოდათ ოჯახში.

ორივე ძმა კარგად ცეკვავდაო, — ამას საგანგებოდ აღნიშნავდა და მოიგონებდა, თუ რა ბედად გადაურჩა ტახტზე წამონოლილი, შემთვრალი სოსო გომართელი ცეკვისას ეშხში შესული დავითის ტყვიას, სროლა-სროლით რომ ჩამოუვლიდა. შემთხვევითი ტყვია ერთ-ორ სანტიმეტრში აცდენოდა მთვლემარეს.

დავით, შე ურჯულოო, — აღმოხდებოდა ქაქუცას, მივარდებოდა ძმას და გამოგლეჯდა რევოლვერს ხელიდან.

ქაქუცას არავითარი წარმოდგენა არ ჰქონდა სოციალიზმზე, რაა სოციალ-დემოკრატიული პარტია, რაა მენშევიკური პარტიაო, — შალვა მალლაკელიძე რომ ირწმუნება, იგულისხმება, რომ გულგრილადაა განწყობილი პარტიების მიმართ, არა სწამს პარტიული ეგოიზმი, უმთავრესი მისთვის პატრიაა და არა პარტია, მოგვიანო ხანის

მოხდენილი კალამბურისა არ იყოს, თორემ სოციალიზმზე წარმოდგენა როგორ არ ექნებოდა — მაშინდელ ყველაზე გავლენიან პარტიასა და მოდურ პოლიტიკურ მიმდინარეობას ასე რომ განუდგა, თავისთავად მიგვახვედრებს, ზედმინევნით კარგად სცოდნია მისი არსი და დანიშნულება, მის მიმზიდველ, ბრჭყვიალა საბურველში ჩამალული ძალმომრეობა და მიზანთროპიაო.

შესახედავად კარგი ვაჟკაცი იყო, მაღალი, ხმელი, ყველას უყვარდა მისი დარდიმანდობაო, — მის გარეგნულ სილუეტს რომ წარმოსახავს, ძალაუნებურად უფროს ძმას შეადარებს: დავითი სჯობდა სიდიდნით, მძიმე კაცი იყო, კახელს რომ შეჰფერის, ისეთი. ქაქუცა კი სულ არა ჰგავდა კახელს, მაგრამ მეტად საყვარელი კაცი იყოო.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ალექსანდრე გეგეჭკორი რომ გაუცვნია, ეტყობა, ისე დაახლოებულიან, ზოგიერთს ეჭვიც გამოუთქვამს: ქაქუცასათვის, მგონი, სულერთია, რომელი პოლიტიკური რეჟიმი იქნება, და ამიტომაც შესაძლოა სულაც საბჭოებს მოურიგდესო.

ამ რეალიას, იმჟამინდელ განწყობილებათა ამ ანასხლეტს, მართოდენ შალვა მაღლაკელიძის მოგონება გვამცნობს, თუმც დაუჯერებელიც რა უნდა იყოს — იქნებ მართლაც გაკრთა ეს ეჭვები საზოგადოებაში — დარდიმანდი ჭაბუკის კეთილი ურთიერთობა ახალ მონესეთა ერთ-ერთ წინამძღოლთან პირადულად კი არ აღიქვს, პოლიტიკური სარჩული დაუდეს და ვინ სიხარულით და ვინ გულნაკლულად გაიფიქრა თუ კიდევ თქვა: ქაქუცა ჩოლოყაშვილიც ალბათ დაემორჩილება ახალ რეჟიმს და მის წიაღში შეეცდება საკუთარი ადგილის დამკვიდრებას, მითუმეტეს, დიდი სიხარულით შეეგებებიან ამ ყოველმხრივ შემკული პიროვნების შემატებასო.

მემუარების ამ მონაკვეთში ქაქუცას სილუეტი აშკარა კეთილგანწყობით წარმოისახება, და ამავე განწყობილებით გრძელდება შეფიცულთა ტყეში გასვლის ამბავიც. ეგაა, მთავარი ბირთვიდან მხოლოდ ოთხ მემამბოხეს რომ ასახელებს, იმათგან დათა ვაჩნაძე შეფიცულთა შორის უშუალოდ არასოდეს ყოფილა. სამაგიეროდ, ალექსანდრე სულხანიშვილი გახლდათ ამ რაზმის ის თვალსაჩინო წევრი, რომლის გამოტოვებაც პარტიზანთა სიიდან არაფრისდიდებით არ ეგების — შეფიცულთა სულისა და გულის.

უნებურადაა გამორჩენილი მისი სახელი?

მიზეზი უფრო სხვაა — არცერთს არ ჩაჰქროდა გულში ერთმანეთი, და თუ შალვა მაღლაკელიძე ქაქუცას უშუალო გარემოცვიდან ამოაკ-

ლებდა ალექსანდრე სულბანიშვილის სახელს, ალექსანდრე სულაც მწვავედ მოიხსენიებდა თავის მხატვრულ-დოკუმენტურ ნარკვევში „შეფიცულთა რაზმის ცხოვრება საფრანგეთში 1924 წლის ნოემბრიდან“ მენშევიკური ხელისუფლების ცოდვებიდან ზოგიერთს რომ გვაშინებდა, ერთ-ერთ თვალსაჩინო ნიმუშად ამასაც დაიმონებდა:

— ჩვენმა მთავრობამ 1919-ში თელავის მაზრაში გუბერნატორად დანიშნა ავანტიურისტი და ჯაშუში მალლაკელიძე, რომ იმ რაიონში დაემონავებინათ ხალხი.

თურმე საგანგებო დავალებად ჰქონია, რომ დაეტუსალებინა და მოესპო ვაჟკაცთა ის გუნდი, რომელნიც დარჩენილიყვნენ იმ დიდი რაზმისაგან, 1905-06 წლებში რომ გაჩნდა და ცხრა წელიწადს ებრძოდა რუსის მთავრობას. არადა, ყაჩაღებად მონათლეს.

პოლიტიკურ გამოსვლებს მკაცრად რომ გაუსწორებოდა მეფის ხელისუფლება და ციხე-კატორღაში ბლომა ხალხს ჩამოარიგებდა, არაერთი პოლიტიკური მოღვაწე და აგიტატორი გაქცევას მოასწრებდა, მაგრამ ის ახალგაზრდობა, მათ რომ ეხმარებოდა, ვერსად გაიქცეოდა, არც ციხესა თუ ციმბირში მოხვედრა ეჭაშნიკებოდათ მაინც-დამაინც, და ტყეში გასვლას ამჯობინებდნენ.

ხალხს კი არ ძარცვავდნენო, — ირწმუნება შეფიცულთა რაზმის წევრი, თვითონაც რომ მოუწევდა ყაჩაღისა თუ პოლიტბანდიტის სახელის ტარება, — პირიქით, ღარიბ-ღატაკებს კიდევ ეხმარებოდნენ.

ისინი ხალხს მფარველობდნენ, ხალხი მათ ინახავდა.

შემოსავლის წყარო რა მოეპოვებოდათ?

დიდვაჭრებს, ნამეტნავად სომხებს, მისწერდნენ წერილს: ამდენი და ამდენი თანხა უნდა გადაიხადო. იქვე კი ავისმომასწავებლად იყო მიხატული მაუზერი და კუბო, და თუ დანიშნულ ვადაზე ფულს არ გადაუხდიდნენ, იმ ვაჭარს გარდუვალი სიკვდილი ემუქრებოდა.

დარჩეული ვაჟკაცებისაგან შემდგარ რაზმს, იმ დროისათვის საუკეთესო შეიარაღება რომ მოეპოვებოდათ, ხელისუფლება ვერაფერს აკლებდა, რადგანაც პოლიცია დაეშინებინათ და მათთან ბრძოლას ერიდებოდნენ. თუმც რაზმის მეთაური, ზალიკო სვიმონიშვილი, და კიდევ რამდენიმე წევრი ვერ გადაურჩებოდა აღსასრულს.

1917-18 წლებში რაზმი გამოვიდოდა ტყიდან, გამოცხადდებოდა მენშევიკურ მთავრობასთან და მოახსენებდა: ცხრა წელიწადია ტყეში დავდივართ რუსი ხელისუფლების წინააღმდეგ, ახლა საქართველო თავისუფალია და მზად ვართ ვემსახუროთ ჩვენს სამშობლოს, გამოგვიყენეთ, როგორც გენებოთო.

რევოლუციის ხანებში კახეთში ყაჩაღობა მომრავლებულიყო და ცხრა წლის გამოცდილი რაზმელები მისწრება გახლდათ მთავრობისათვის ყაჩაღობის მოსასპობად.

ისინი პირნათლად მოიხდიდნენ თავიანთ ვალს და ყაჩაღობას აღკვეთდნენ. და მერე კი ჩვეულებრივ ყოფაში ჩაერთვოდნენ — ზოგი ოჯახს მოეკიდებოდა, ზოგი ვაჭრობას წამოიწყებდა ან სხვა საქმეს შეუდგებოდა.

ცხადია, ამიერიდან სრულიად აღარ იყვნენ საშიშნი ხელისუფლებისათვის, მაგრამ თუკი მთავრობას თავისი ჩრდილისაც ეშინია, ის ამ გარემოებას აღარ დაგიდევს და მხოლოდ იმას ფიქრობს: ვაითუ ისეთი უამი დადგეს, რომ ჩვენს წინააღმდეგ გამოვიდნენო?... საამისო ნიშნები არ იგრძნობოდა? მერე რა — ხომ შეიძლებოდა!.. ხომ შეიძლებოდა!.. ამიტომაც ერჩივნათ დროულად მათი თავიდან მოშორება და შალვა მალლაკელიძე შეუსრულებდათ ამ დავალებას — ფრთხილად და მიზანმიმართულად.

ეს ამბავი პიროვნულ ხასიათსაც წარმოაჩენს, მაგრამ უფრო მეტად სხვა მხრივაც დამაფიქრებელი — მენშევიკური ატმოსფეროს, სამთავრობო პოლიტიკის განზოგადებულ შინაარსს აირეკლავს და კიდევ ერთხელ გვიდასტურებს მარქსიზმის ანტიჰუმანიზმსა და მისი ორი ნაშეირის — მენშევიკთა და ბოლშევიკთა — სულიერ განუყოფლობას.

სულ ხალხის სახელს გაიძახიან, მათ ერთგულ ქვეშევრდომებად და მსახურებად მოაქვთ თავი, სინამდვილეში კი არაფრად უღირთ ხალხი, როგორც საზარბაზნე ხორცი რაღაც აბსტრაქტული, ადამიანურობასმოკლებული სივრცის შესაქმნელად.

და შიშით არიან გათანგულნი — ყველაფერი აკრთობთ, ძილსა და მოსვენებას უკარგავთ, რასაც ოდნავ მაინც სახიფათოდ სცნობენ საკუთარი ძალაუფლების შენარჩუნების გზაზე.

აბა, ის ყოფილი პოლიტიკური მებრძოლები რა გასამეტებელნი იყვნენ იარაღდაყრილნი?!

და მენშევიკები მოიქცნენ სწორედ ისე, როგორც შესაფერის ვითარებაში ბოლშევიკები მოიქცეოდნენ.

ნდობა არც ერთისა შეიძლება და არც მეორისა, სიტყვას ერთიც იოლად გატეხს და მეორეც... გინდ მოურიგდი, გინდ აღთქმაც დაუდე, ადამიანურად ცხოვრების უფლება დამრთე და ჩემგან ნურანაირ საშიშროებას ნუ ელიო.

გამეტებით მაინც გაგიმეტებს.

და ხალხსაც ყოველთვის ნაცარს შეაყრის თვალებში, როგორც კი თავისი საქმისათვის ასე ამჯობინებს.

ისე თებერვლის იმ საბედისწერო დღეებში ქაქუცას მიამიტურად რომ ეგონა, ჟორდანიას მთავრობა აუცილებლად არ დაზოგავს თავს, რათა წითელარმიელთა ურდოს გადაელობოსო, ეს იმიტომ, რომ მას და გენერალ დავით ვაჩნაძეს საგანგებოდ მიაველენდა სამეგრელოში, ცხენოსანი ნაწილებია ჩამოსაყალიბებელიო.

ცხენოსანთა ნაწილები კი რისთვის უნდა შექმნილიყო, თუკი თბილისის დაცვა არ იყო გადანყვებილი, და საამისოდ კი ქვეყნის მთელი ძალ-ღონის შეერთება?..

ჯერ კიდევ დამოუკიდებლობის პირველ ხანებშივე მიემართა ჩვენს მთავრობას დავით ჭავჭავაძისათვის თხოვნით: ცხენოსანი ჯარია შესაქმნელიო. თითქოს რაღას ერჩი ასეთ ხელისუფალთ — საზრუნავსაც ხედავენ და მის მომგვარებელსაც სწორად არჩევენ. დავითი სიხარულით დათანხმდებოდა, მაგრამ თავის მხრივ შესთავაზებდათ: ორი ან სამი ბრიგადა იქნება ჩამოსაყალიბებელი, მაგრამ მთავარი ისაა, რომ უფლებამოსილება მომენიჭოს, ისეთი მტკიცე დისციპლინა დავამყარო ჯარში, მე როგორც მიმანია საჭიროდო.

და კიდევ დააფრთხობდა და ძალიანაც დააფრთხობდა მთავრობას.

გენერალი სახელმწიფოებრივად აზროვნებს და მისი უპირველესი საზრუნავი ქვეყნისათვის გამოსადეგი მებრძოლთა ნაწილის შექმნაა, პარტიულად მოაზროვნე ხელისუფლებისათვის კი — ყოველი მხრიდან გადატრიალების საშიშროება რომ ელანდება და საქართველოს თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცებაზე მეტად საკუთარი ძალაუფლების შენარჩუნება აღელვებს — ამგვარი წინადადება, ცხადია, მიუღებელი იქნებოდა: ძლიერი სამხედრო ნაწილი ჩვენ რაღას გვკითხავს, რა ანგარიშს გაგვინევსო.

ამიტომ როგორც დაევალებინათ, ისევე გადათქვამდნენ იმ თხოვნას და დავით ჭავჭავაძეს საერთოდაც გარიყავდნენ, რათა ხელიც ვეღარ გაეტოკებინა.

და განა მარტო მას.

აგერ ალექსანდრე სულხანიშვილიც იმავეს ირწმუნება, რაც სხვათა გადმოცემებიდან თუ მეშუარული ჩანაწერებიდან შეგვიტყვია, და კიდევ ერთხელ გვეკუმშება გული, შიშველი ხელების ამარა რომ ტოვებს ქვეყანას მთავრობა საბედისწერო ჟამის წინ:

— ქალამნებამოცმული, უსაქმოდ დაეხეტებოდა იმჟამად ჩვენი საუკეთესო მხედრობის უმეტესობაც. მათ ბოსტნების მოვლაში გააჭ-

ყავდათ დრო, რომ ცხოვრების სახსარი ჰქონოდათ, ხოლო ცხენოსანთა გვარდიაში, და საერთოდ ჯარში, ახალშეთითხნილ ოფიცრებად ნიშნავდნენ ექიმებს, ფარმაცევტებს, მეჯლანეებსა და ყველა ჯურის თავზეხელაღებულ ყაჩაღებს.

როდესაც შეჭველი გახდებოდა რუსეთის შემოსევის საფრთხე და მთავრობა ხელახლა დაიბარებდა სახელმწიფო მხედართმთავარს იმავე დავალებით, დავით ჭავჭავაძე ცივ უარზე დადგებოდა: ვიდრე დრო იყო, უფლება არ მომეცით, და ახლა, ასეთ მოკლე ხანში, როდესაც მტერი თითქმის კარზეა მომდგარი, რაღას მოვასწრებ, ცხენოსანი ჯარის ჩამოყალიბებას ხომ ნლობით უნდა მუშაობაო.

— გვიშველე, თავადო, — შეეხვეწებოდა ნოე ჟორდანიას, — სამშობლო განსაცდელშია და თქვენც ისევე უნდა დაგვეხმაროთ, ამ გასაჭირის ჟამს, როგორც თქვენს მამა-პაპას უბრძოლია ქვეყნისათვისო.

— ნასვლით კი წავალო, — არ დაიზარებდა გენერალი, — მაგრამ მეეჭვება, რომ ასეთ მოკლე დროში ხეირიანად მოვასწრო რამეო.

იქნებ ახლა მაინც მოგებოდნენ გონს ჟორდანიაც და მისი ხელქვეითნიც? ახლა მაინც გადანყობილიყვნენ სახელმწიფოებრივ აზროვნებაზე?..

არადა... თურმე...

მთავრობა მიატოვებდა დედაქალაქს და უკანმოუხედავად დაადგებოდა ბათუმისა და იქიდან საზღვარგარეთის გზას, რათა ემიგრაციაში ეწეწნათ და ევაღალოთ, და განტყევიან ვაციც ეძებნათ, ვისაც აეკიდებოდა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის დამხობის ცოდვა.

გულს აწყდებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი; მე სად ვიყავი თბილისის დაცემის ჟამსო!..

ისე კიდევ კარგი, შემთხვევით სამეგრელოში რომ აღმოჩნდა, თორემ უკან დამხვეი ის არ იყო და თბილისის კართან ჯერ მის ნეშტს გადათელავდნენ მომხვდურნი, ვიდრე კრემლს აუწყებდნენ ნითელი დროშის აფრიალებას საქართველოს დედაქალაქის თავზე.

* * *

თბილისის დაცემა სასონარკვეთილებაში ჩააგდებდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს.

ბრძოლის ჟინით კი არ აღავსებს, სულიერ ენერგიასაც ერთბაშად დაუშრეტს და მაჯასაც დაუდუნებს.

აქ დამრჩენს აღარ ჰგავს.

მაინც აღარაფერს არგია ქვეყანას ამ განწყობილებით შეპყრობილი.

დაე საითაც ხალხის ნაკადი მიედინება, თვითონაც იქით იბრუნოს პირი. გადაწყვეტილება მიღებულია. მწარე გულისტკივილით, სინანულით, მაგრამ მაინც ასე ურჩევნია. როდემდე, ანდა იქ რას მოიმოქმედებს, დაე ხვალემ იბრუნოს ამაზე, ჯერჯერობით კი გემილა ილანდება მის მზერაში, ტალღებზე მოტორტმანე და გასამგზავრებლად გამზადებული.

კი მაგრამ, საიდან შეგვიტყვია მისი ამგვარი განწყობილება? რომელიმე მემუარული წყაროდან, დღიურის ფურცლებიდან, ეპისტოლედან?

ასე უშუალოდ არც არსაიდან.

მამ უნებურად ხომ არ მივანერო განწყობილებას, რაც მას იქნებ სრულიადაც არ დაუფლებოდა?

ბიოგრაფიული ჟანრი მაინცდამაინც რომ ვერ იტანს ფანტაზიის ასეთ გაქანებას, რაც სინამდვილეში უხეში ჩარევია პერსონაჟადქცეული პიროვნების სულში?

მაგრამ თუკი უხეშ ჩარევას ისედაც ვერიდებით და მართლა შევძლებთ მის ფიქრსა და განცდაში შეღწევას?

მაინც რანაირად?

ნუ გაუუშვებთ ხელიდან ისეთ დეტალს, რაც ერთი შეხედვით წერილმანი გვგონია, მაგრამ თვალწინ კი გადაგვიშლის სულის მოძრაობას.

ესაა და ეს.

ქაქუცას დაბეჯითებით რომ გადაეწყვიტა გაქცეული მთავრობის კვალს მიჰყოლოდა, მისი იმ მოქმედებით ცნაურდება, რომ თავისი ბარგი შალიკაშვილს მიაბარა, — უახლოეს მეგობარს — ერთად აპირებდნენ გამგზავრებას. არამცთუ ბარგი, ხმალ-ხანჯალიც მასვე გადასცა. წელიდან რა შემოახსენებინებდა, ოდნავი ყოყმანიც რომ შეპარვოდა: ნეტა რა მიჯობს, წასვლა თუ აქ დარჩენაო.

მანამდე იქნებ ბევრიც იყოყმანა და ითავშინებოდა, მაგრამ გულისჭიდილმა მაინც ამ აზრამდე მიიყვანა: ამ წუთას ემიგრაციაში გერჩივნოს და... მერე ვნახოთო.

შალიკაშვილი მართლაც გაემგზავრებოდა და... ქაქუცას ბარგსაც თან წაიღებდა.

ქაქუცა გემის ახლომახლოც არ გამოჩენილა, თორემ ხმალ-ხანჯალსაც და ბარგსაც უკანვე გამოართმევდა. ეტყობა, ასე განსაჯა: იქ რომ მივიდე, ვაითუ გულმა აღარ გამიძლოს და გემს გავეყვეო.

ამიტომაც წინასწარვე მოისპო ცთუნების საშუალება.

დაე დაეკარგა ლამის სხეულის ნაწილად შეზრდილი იარაღი.

ისევ მისი შელევა ერჩივნა, გაუნელებელ თვითყვედრებას: ეს რა დამემართა, აქეთ რამ გადმომაგდოო.

საბედისწეროდ რატომ უნდა გადაქცეოდა მის გულს მშობლიური მინა-წყლის დატოვება?!

ეს განცდა — მძაფრი და სუნთქვის შემკვრელი — გასამგზავრებლად მზადების რომელიღაც წამში გაუჩნდა და ეს წამი გამოდგა გადამწყვეტი მის ბიოგრაფიაში.

ეს ის წამია, როდესაც ნამდვილი ქაქუცა ჩოლოყაშვილი უნდა დაიბადოს.

აქ დარჩენა მისთვის ერთადერთ გზას ნიშნავს, სწორედ იმას, რომელსაც აირჩევს და რაინდული ჟამის გაელვებას განაცდევინებს ქვეყანას.

იმ წამში შეიკრა მთელი მისი არსება და გაცხადდა მისი ამქვეყნიური მისია. და ეს შეგრძნება ისეთი გამოგნებელი აღმოჩნდებოდა მისთვისვე, იქნებ, ასე იოლად ვერც დაიჯერა და აქეთ-იქითაც მიმოიხედა, სხვისი სწრაფვა უნებურად ხომ არ გადმოემდოო.

ვერავინ იგუშმანა ამ მისიის მტვირთველად და ისევ საკუთარ თავში ჩაიძირა.

ტრადიციული გმირები წყალში უნდა შთაინთქან, რათა იქიდან განახლებულნი და ფერნაცვალნი ამოვიდნენ და საკუთარი დანიშნულებაც მაშინ გაუცხადდეთ.

რეალისტურ გმირთა ბიოგრაფიაში წყლისა თუ გველეშაპის შიგანში შთანთქმის სიმბოლიკა საკუთარ არსებაში ჩაძირვითაა შენაცვლებული... და გარეგნულად არც ქაქუცას ეტყობოდა რაიმე ისეთი, რაც მითოსური გმირის შემართებას მოგვაგონებს ურჩხულის წინაშე.

დგას გაყურებული და იდუმალ კარნახს მიყურადებული.

და აგვიანებს სანაპიროზე გასვლას.

ავგვიანებს — ესაა და ეს.

თავი მეოთხე

„პაი ვაჟკაცია. გაიტანს ლელოს“

— ამ ზამთარს, ვგონებ, ყველას „ვირის აბანოში“ ამოგვაცოფინებენ თავსა, — გული უგრძნობდა მიხეილ ჯავახიშვილს.

გულიც უგრძნობდა და სოციალდემოკრატიული და ბოლშევიკური ფსიქოლოგიაც ამასვე მიახვედრებდა, გაბრიელ ეპისკოპოსისა და ილია ჭავჭავაძის წინასწარჭვრეტაც ამასვე უდასტურებდა და ყოველდღიურობაც უკეთესს არას ამცნობდა, გარდა ავი მოლოდინის ახდენისა.

საითაც გინდა გაგეხედა, მხოლოდ გული შეგეკუმშებოდა ან სულაც თავზარი დაგეცემოდა — გააჩნია, მზერა სადამდე მიგიწვდებოდა.

და დავით ვაჩნაძე რომ ეტყოდა, კახეთში ვაპირებ გამგზავრებასო, მიხეილი თავის მწარე, აბურდულ ფიქრს გაუზიარებდა და იმ ფარული იმედით მიაჩერდებოდა, იქნებ რაღაც სანუგეშო მითხრას, თუ ვინმე არ მიეცემა სასონარკვეთას და გადარჩენის გზის ძიებაში იქნება, მათ შორის ერთი უპირველესი დათა, და ხომ შეიძლება რაიმე ისეთი იცოდეს, რაც მე და ჩემისთანებს ჯერ არ გვსმენიაო.

ყველას ვირის აბანოში ამოგვაცოფინებენ თავსო...

და კიდევ მოიბუზებოდა ამ სიტყვების წარმოთქმისას, თითქოსდა აჰა, ჩეკელები შემორკალვიან და ხელიც უნდა სტაცონ, რათა იმ ჯურღმულებს ველარც ვერასოდეს დაუსხლტესო.

თბილისიდან გამქცევს არა ჰგავდა დავით ვაჩნაძე.

რაკილა კახეთისაკენ დაძრულიყო, უთუდ იქ ეგულებოდა ხელმო-საჭიდი წინააღმდეგობის სულის შესანარჩუნებლად, თორემ „წარმო-კავშირის“ გამგეობაში შესვლა სრულუფლებიან წევრად რა ბედენა იქნებოდა მისთვის, დიდ განზრახვას რომ არ აეყოლიებინა.

არც ის იკმარებდა მის შთამაგონებლად, ვანო ციციშვილი რომ შესჩივლებდა: ჩვენს წარმოებაში მომუშავე ხელმძღვანელები გვაკლიაო, — და შესთავაზებდა: რას იტყვი, დათა, შენ რომ ჩაგბარდეს კახეთის რაიონი, წაიღე ჩვენი რკინეულობა და საქონელი შენს სოფელ ბაკურციხეში, გახსენი „წარმოკავშირის“ განყოფილება და გაასაღე

მოსახლეობაში, თორემ სანყობებში შენახულ ჩვენს ქონებას მალე მი-
აგნებენ მსუნაგი ბოლშევიკები და რუსეთისაკენ გაიტაცებენ, ხალხი
დაზარალებით დაგვიზარალებდა და საღსარიც საღსრად წაგვერთ-
მევაო.

მოისმენდა თუ არა ამ შეთავაზებას, დავით ვაჩნაძე აღფრთოვან-
დებოდა: ეს ძალიან შეგვიწყობს ხელს ჩვენი საბრძოლო გეგმების
შემზადებაშიო.

კარგი ხომ არ იქნებოდა, „წარმოკავშირში“ მოწვეული ყოფილიყო
გიორგი წინამძღვრიშვილიც, თავისი „კავშირთა კავშირის“ ორგანი-
ზაციით?

კარგი იქნებოდა და თურმე კიდევ მოლაპარაკებოდა ვანო ციციშ-
ვილი.

— მაშ ჩვენი სათავის მობილიზაცია თბილისში დამთავრებულია,
— წარმატებად მიითვლიდა ამ შეთანხმებას დავით ვაჩნაძე და დაიმე-
დებული დაადგებოდა მშობლიური მხარის გზას, ეგ არის, უფრო ცუ-
დი ამბები ძნელად იპოვნება, ზურგუკან რაც რჩებოდა და სულ უფრო
და უფრო იწენებოდა.

ჩექას მრავალრიცხოვანი აგენტურა იყო და:

— მოსდებოდა ყველა დანესებულებას და ნელ-ნელა უჭერდა მუხ-
რუჭს ქართული ცხოვრების ეროვნულ-ქონებრივი თავისუფლების
გადარჩენილ — უკანასკნელ — ნაშთებს.

თბილისის შეძლებული ნაწილი იყო და:

— სრული გაკოტრების გზას დაადგა და „დეზერტირების“ ბაზრის
მსხვერპლი შეიქნა.

ქართული სასწავლებლები იყო და:

— მოიფინა მოჯაშუშე „კომსომოლის“ ორგანიზაციებით.

უნივერსიტეტი იყო და:

— გაიტენა ჩექას აგენტებით, რომელნიც უჩუმრად არასაიმედო
სტუდენტთა სიებს ადგენდნენ.

ქართული პოლიტიკური წრეები იყო და:

— გაჩნდნენ მამუზლარა რენეგატები და გზას უტკეპნიდნენ კომუ-
ნისტურ მმართველობას რეპრესიების შემოღებისათვის.

იჯდა ვაგონში და მოსდევდა მიხეილ ჯავახიშვილის მწუხარე ხმა:
ამ ზამთარსვე, უკვე ამ ზამთარსვეო...

ვილაც გლეხკაცი ერთხანს ფარულად აკვირდებოდა, იგუმანებდა,
ეს უბრალო კაცი არ უნდა იყოსო, ვინაობას ჰკითხავდა და გაიგონებ-
და თუ არა ამ გვარ-სახელს — დავით ვაჩნაძე — და დაიბეჯითებდა,

ეს „სწორედ ის“ დავით ვაჩნაძე უნდა იყოსო, მაშინვე ჩაეკითხებოდა: ხალხი ამბობს, რომ ვილაც ქაქუცა გაჩენილა, რომელსაც თავზე ხელი აუღია და შეუფიცავს, რომ მუხთალ ბოლშევიკებს აქედან გაფერთხავს, ნეტა მართალია თუ არა ესო.

ეს იფრთხილებდა, ცხადია; აბა, გულს ხომ არ გადაუშლიდა შემთხვევით დამგზავრებულს. გამორიცხული იყო თუ რა, გლესკაცად გარდასახულ ჩეკელს გადანყდომოდა.

— მეც მომიკრავს ყური ამ ამბისათვის, მაგრამ დანამდვილებით არ ვიცი, არ გაგიგიათ, სადაურია ეგ კაცი?

— ამბობენ ხევსურიაო, ჩოლოყაანთ გვარისაო...

და მის საქებურს რომ გაიმეორებდა, ნატვრასაც დააყოლებდა: ნეტამც მართალი იყოს ასეთი სულიერი ბელადის გაჩენა, თორემ ბოლშევიკების სიმყრალემ სული ამოგვართვაო.

დავით ვაჩნაძისათვის ეს უკვე ერთი კაცის შეხედულება კი აღარ არის, არამედ ხალხის ხმა, მისი გულისთქმის უშუალო გამოძახილი და მხოლოდ რიტორიკული შეკითხვა უჩნდება: ასეთ ბელადს გაყვებიან ბრძოლაშიო? — რისი პასუხიც ისაა ხალხისაგან, ქაქუცას რა გეგმაც შეემუშავებინა: მთის ქართველობა მთლად უნდა აშლილიყო, ბარიდანაც ზოგიერთი მხარე შეშველებოდა, ჩრდილოკავკასიელნიც ჩაბმულიყვნენ ამ მოძრაობაში და კიდევ ცუდი დღე უნდა გათენებოდათ ბოლშევიკებს.

გმირს დაეძებდა და უყიოდა ქართული სული?

აგერ გმირიც — და დავით ვაჩნაძეს ახსენებოდა, რომ ქაქუცა შთამომავალი იყო იმ ივანე ჩოლოყაშვილისა, ვინც 1802 წელს ამბოხებულ ხევსურთა შორის მდგარი გულუშიშრად შეეგება რუსის ჯარის შეჭრას და მწარედაც დაამახსოვრა თავი.

ბაკურციხეში საკუთარი სახლ-კარი და მამული უვნებელი რომ დახვდებოდა, ცოტას ამოისუნთქებდა, მაგრამ არც უამური ამბები აკლდა იქაურობას — სიღნაღიდან კომუნისტები დადიოდნენ კარდაკარ რუს ჯარისკაცებთან ერთად და შეძლებულ გლეხებს სარჩოს ართმევდნენ, განსაკუთრებით პურს, ქერსა და სიმინდს.

ლარიბ-ლატაკებს სიხარულის ზეიმი ჰქონდათ, ნაცვლად თავადებისა და შეძლებული გლეხებისა, ახლა ჩვენი დრო დადგაო?

თუ ვინმეს დავით ვაჩნაძესაც მოეხსენებოდა ბოლშევიკური იდეოლოგია-პროპაგანდის ჭეშმარიტი არსი და მოჯამაგირეს დაარიგებდა: იმათ რომ მორჩებიან ბოლშევიკები, მერე ლარიბებსაც მიადგებიანო.

მოჯამაგირეს სჯეროდა თავისი ბატონის, მაგრამ ეს როგორ ერწმუნა? და მორიდებით შებედავდა: ჩვენ რა გვაბადია, რა უნდა ნაგვართვანო?

რა და — ძალღონე. ცოტა იყო განა? ბოლშევიკები უსათუოდ დაადგამდნენ უღელს და ახვნივინებდნენ თავიანთ სასარგებლოდ აღმართსა და დაღმართს. ესეც სვლა კომუნიზმის ალაჟღაჟებული მწვერვალებისაკენ.

და ის რომ მაინც არ დაეთანხმებოდა, დავითი მიხვდებოდა: ეს ხომ უკვე ნაღძობია კომუნისტური პროპაგანდით, და ჩემი სოფლის ნაწილიც შერყეული იქნებაო.

უფრო მეტი ადამიანი მოელოდა იმედის თვალთ რუსების გამოჩენას, ლამის ლოცულობდნენ, ოღონდაც დავინახო და ალაყაფის კარს ღიას დავახვედრებთო. და კიდევ იწყებულეს თავებედი, უშუალოდ მათაც რომ შეეხოთ ჯარისკაცების ძალმომრეობა.

მაგრამ ხომ დარჩენილიყო ხალხი კახეთშიც, პირადულით რომ არა ზომავდა ქვეყნის დამოუკიდებლობის დაკარგვას და თვითონ თუნდაც არ ეწვნიათ რბევა-თარეში, თავისუფლების წყურვილით ანთებულიყვნენ.

— ნეტა ვინმე კაცი გაგვიჩნდეს, რომ ამ ნუპაკებს აქედან თავი ვუკრათ!

ვინმე კაცი.

გადადება აღარ ივარგებს, დროა დანვდეს ვილაცის ხელი ბაზალეთის ტბის ძირას ჩასვენებულ აკვანს.

ყველაზე მეტად ქიზიყი ლელავსო, — ამცნობდნენ დავითს და არც იმას დაუმაღლავდნენ, რომ აქაურნი ცხენოსან ბოლშევიკებს ჩასაფრებოდნენ კიდევ. ყველაზე მეტად ქვემო მაჩხაანელი ვასო თამაზაშვილი აბორგებულებო და ნამდაუნუმ დავით ვაჩნაძეს კითხულობდა, როდის გამოჩნდებაო. თბილისში აკი შეეთვალათ მისთვის ეს დანაბარები და, აქეთ რომ მოეშურებოდა, ქიზიყელი ახალგარდობის ამ წინამძღოლთანაც ესწრაფოდა შეხვედრას.

შემოულებდა ჭიშკარს ვასო ორ მეგობართან ერთად და: ქიზიყი ბობოქრობსო, — პირველივე სიტყვა ეს იქნებოდა მისი, — ველარ იტანს ბოლშევიკების სიმურტლესო.

თურმე ვილა ჩიოდა, ზოგს ხარს რომ წაართმევდნენ, ზოგს ცხვარს და ზოგსაც ფულს, ქალები კი სულ ჩაკეტილები ისხდნენ შინ, აგერ ერთი გლეხის ათსულიან ოჯახს შეჭროდნენ და დედაბუდიანად აეკუნათ. ბობოქრობა კი იმისი იყო: ან უნდა გავწყდეთ, ან ეს ოხერი ახალი ბატონები თავიდან მოვიცილოთო.

ხალხში ბრუნავდა ის ერთიერთმანეთზე შემზარავი ამბები, ახალ დროებასა და რეჟიმს რომ მოეტანა — არა რალაც შემთხვევითობად, დროს მოყოლილ ლექად, არამედ სწორედაც ეს ლექი განაგებდა ყველაფერს, იმას ეპყრა ძალაუფლება, ის ადგენდა ახალ კანონებს, ის ცვლიდა საზოგადოებრივი ყოფის მდინარებას, ის ცდილობდა ისტორიული მეხსიერების ამოშლასა და სულიერ ღირებულებათა შენაცვლებას ყალბი შეხედულებებით, ის განდევნიდა ეროვნულს და ამკვიდრებდა კოსმოპოლიტურს... რუსულ-იმპერიული ნიშნით, რაც საკაცობრიო ცხოვრებაში მონაწილეობას კი აღარ გულისხმობდა, არამედ რუსული შოვინიზმის ხოტბასა და მონური ფსიქოლოგიის ჩანერგვას, რისი მომძლავრებაც ისე წაახდენდა ქვეყანას, დიდხანს ველარ მოვიდოდა გონს და, კიდევ რომ დაგვებრუნებინა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა, მისი შესაფერისი გაძლოლა იქნებ ველარც შეგძლებოდა.

და ქუჩიდან ქუჩაში და სახლიდან სახლში გადადიოდა:

როგორ დაბრუნებულიყო რუსეთიდან მოსკოვში ნასწავლი ქართველი კომუნისტი თავის ძველ ოჯახში, ღამით საკუთარ დას ჩასწოლოდა ლოგინში და ეთქვა: მინდა ცოლად გაგხადო. მამას მოეკლა შვილი, მისი გვამი ხრამში გადაეგდო, მერე თანასოფელელთა დახმარებით მოერეკა სოფლის ძაღლები და სამ დღე-ღამეს ხრამის ირგვლივ სოფელელთაგან გარშემორტყმულ რკალს შეეჭმევინებინა დამშეული ძაღლებისათვის ბოროტმოქმედის ლეში (უთუოდ ამ საზარელ ეპიზოდს შთაეგონებინა მიხეილ ჯავახიშვილის ნოველის — „ცოფიანი“ — სიუჟეტური ქარგა).

როგორ დაეხვრიტათ თბილისში მთელ ქიყიზში პატიოსნებითა და ქველმოქმედებით ცნობილი ღვინით მოვაჭრე რაჟდენ მჭედლიშვილი, რადგანაც მის სარდაფში აღმოეჩინათ ზედმეტი დამარილებული ლორის ხორცი, რომლითაც იგი თავის მომსახურე მუშებს ჰკვებავდა.

როგორ ჩამოეტარებინათ რკინიგზის მატარებლით საქართველოს სადგურებზე რუსის ქალები, რომლებიც დედიშობილა გამოდიოდნენ ბაქნებზე და მხრებს კი ეს წარწერა უმშვენებდათ: ძირს სირცხვილი! და ასე დამოგზაურობდნენ, ვიდრე გორის სადგურზე ქართველი დედაკაცები მიეჭრებოდნენ და კიდევ შემოეტყვიპებოდათ.

როგორ...

რა გამოლევდა მოსაყოლს, როდესაც დღე არ გაივლიდა ისე, ახალ-ახალი შემზარაობის მონმე არ გამხდარიყო ხალხი.

თელავიდან ხმა მოსულიყო, ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ხალხს აგრო-

ვებს და რაზმებს აწყობსო. და მასპინძელთან სათხოვარი ეს ჰქონდათ, ეცნობებინა ჩოლოყაშვილისათვის, რომ აქეთაც მოეხედა.

— ერთ კაი მაგარ რაზმს ჩვენ, ქიზიყელები შევადგენთ!

მოვლენები ისე წაენწყობოდა, რომ სულაც აქედან დაიწყებოდა პარტიზანული ბრძოლა და ვასო თამაზაშვილი ერთი უპირველესი თანამდგომი აღმოჩნდებოდა აჯანყებულთა ბელადის, ჯერჯერობით კი მასპინძელი პირდებოდათ, აუცილებლად ვაცნობებ ჩემს მეგობარს თქვენს ამბავსაც და თხოვნასაც, მაგრამ ვიცი, რომ ამჟამად მოუცლელია და მხოლოდ ალავერდობის შემდეგ მოახერხებს აქეთ წამოსვლასო. მანამდე კი ვასო ფრთხილად უნდა შედგომოდა სამზადისს, რომლის სასიკეთოდ დაგვირგვინებაშიც უთუოდ შეეშველებოდა დავით ვაჩნაძის მიერ შეთავაზებული პიროვნება — ქაქუცას ნათესავი, ახალგაზრდა ოფიცერი კოტე ჩოლოყაშვილი, უკვე რომ დაეგდო მამაცი კაცის სახელი.

— ეს ღმერთმა დაგვილოცოს კახეთის ძველ საგვარეულოთა ოჯახების წარმომადგენლობა, რომელნიც ხალხის გაჭირვების ჟამსა მუდამ თავდადებულად ემსახურებიან თავის მშობელ ქვეყანას. შევსვამ სადღეგრძელოს ჩვენი მომავალი ბელადისა ქაქუცა ჩოლოყაშვილისა, — და ვასო თამაზაშვილი ალავერდს დავით ვაჩნაძესთან გადავიდოდა, რომლის აივანზეც სახელდახელოდ ჩინებული სუფრა გაიშლიებოდა.

„წარმოკავშირის“ საქონელი რომ ჩამოუვიდოდა, სექტიმბრის ბოლომდე მოუნდებოდა საწყობის მონესრიგებასა და ბუდეების გაჩენას ალაზნის გაღმაც. გამზადდებოდა ბაკურციხის ბაზა, და ალავერდობაზე კიდევ მიაწვდიდა ქაქუცას მოკლე ბარათს: თუ დრო იხელთო, საჩქაროდ ჩემსკენ გამოემგზავრეო.

— შუალამისას გაშლილი სუფრა მივატოვე, მრავალ სტუმარს გამოვეპარე და ამ ორ ყმანვილთან ერთად გამოვქანდი შენსკენ. მთელი ღამე ვიარეთ. ახლა შენს განკარგულებაში ვარო, — და ალავერდობის მესამე დღეს დავით ვაჩნაძის ეზოში ჩამომხდარი ქაქუცა თავის ორ მხლებელს გააცნობდა — შალვა ფაველენიშვილსა და სერგო მაისურაძეს.

— საქმეების გარიგებაც სუფრის გარშემო ხდებოაო, — მასპინძელი რომ მიიპატიჟებდათ, ქაქუცა სიმღერის გუნებაზე დადგებოდა: ღვინოს დავლევ, წყალს არაო...

დავით ვაჩნაძე თბილისიდან მიღებულ ცნობას გააცნობდა: პოლიტიკოსთა ბედი ბენჭზე ჰკიდია. მოძლიერებული ბოლშევიკები რაკილა ველარ აოკებენ თავისუფლად მოსიარულე მონინაალმდევე ქართ-

ველობას, შესაძლოა ერთ უკუღმართ დღეს ყველას ციხეში გვიკრან თავიო.

— სიღნაღის მაზრაში შენი სახელიც, როგორც მათი მხსნელის, გადადის პირიდან პირში. მეტადრე თავისუფლებისმოყვარე და ბოლშევიკებით ანიოკებულ ქიზიყში.

ვასო თამაზაშვილის სახელსაც უხსენებდა და ამცნობდა: ქვემო მაჩხაანში დაგვხვდება სათათბიროდ რჩეულ ვაჟკაცებთან ერთადო.

ბაკურციხეში „წარმოკავშირის“ განყოფილების დაარსების ფარულ მიზანსაც გაუმჟღავნებდა: ბოლშევიკთა მეთვალყურეობის პირობებში შენი მოსვლის გასაადვილებლად და დასაკანონებლად მოვიმოქმედეთ, — და შესთავაზებდა: ნაილე ამ საქონლის ნაწილი თელავის მაზრაში და იქაც გახსენი ასეთი განყოფილების საწყობი. მოგებიდან ნახევარი „წარმოკავშირისა“ იქნება, ნახევარი კი შენს განკარგულებაში დარჩებაო.

ის ძალიან მოუწონებდა, თვითონ ვერ მოეფიქრებინა და ახლა მეგობრის წამოწყება აღაფრთოვანებდა.

— ეს დიდად მომეხმარება ჩემს საქმეში. საღსარის მხრივაც და ბოლშევიკების ეჭვების გასაფანტავად ჩემი ხშირი მოგზაურობის გამო სხვა და სხვა კუთხეში. ახლა ვეტიყვი: ვეაჭრობ, მორჩა და გათავდა! მადლობელი ვარ ასეთი შეფარდებულ დახმარებისათვის. ამ ცოტა ხანში მე თვითონ ჩამოვალ ფურგონით და გადავზიდამ თელავში, რასაც მომცემ.

რალა ავთანდილი და რალა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი!.. უნებურად მაინც ავთანდილობდა და ბარემ ამ მხრივაც დამგვანებოდა „ვეფხისტყაოსნის“ გმირს, ვაჭრის სამოსი რომ გადაეცვა და ისე აგრძელებდა თავის ოდისეას, და ეს იმჟამად, როდესაც ვაჭრის ხელობა მაინცდამაინც საპატიოდ არ აღიარებულყო და რუსთველიც ნაჰკრავდა ირონიულ ნესტარს. მაინც გამოაწყობდა ამ ტანსაცმელში ტარიელის სახსნელად დაძრულ პერსონაჟს, რადგანაც სხვა გზა და გამოსავალი აღარ რჩებოდა გმირისათვის მეგობრის კვალის მისაგნებად.

ამჟამად მითუმეტეს არაფერი ჰქონდა დასათაკილებელი ქაქუცა ჩოლოყაშვილს — ქვეყნის გადარჩენის გულისათვის ისედაც არ იუკადრისებდა ვაჭრის ნილაბს, თანაც შეცვლილიყო საზოგადოების შეხედულება და მენარმეობა და ვაჭრობა საპატიო ხელობათა რიგში იგულისხმებოდა მას შემდეგ, რაც ამ პროფესიის ადამიანებმა ძალიან გამოიჩინეს თავი ქველმოქმედებით და მნიშვნელოვანი კვალიც დააჩინეს ქვეყნის საზოგადოებრივ და კულტურულ ცხოვრებას.

კოოპერატიულმა მოძრაობამ კი პოლიტიკოსებიც ჩართო ამა თუ იმ წამოწყებაში და საყრდენი უფრო შეიქნა მათთვის, ვიდრე საფარი, ამჯერად კი საყრდენ-საფარად ერთდროულად გამოდგებოდა.

თუ კარგა ხნის წინათ პოლიტიკის ასპარეზგამოცლილმა ელიზბარ ერისთავმა მოჰკიდა ხელი მენარმეობას, ამჟამად ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ერთდროულად უნდა შეებოდა აჯანყებისათვის მზადებისა და ვაჭრობის უღელს.

ვინ აცალა „წარმოკავშირის“ ახალი განყოფილების გახსნა და საქმის აწყობა, რაც მოსალოდნელია 1832 წლის შეთქმულების მთავარ-სარდალივით წარმატებით დაეგვირგვინებინა და ამ სარბიელზეც დამტკიცებინა თავისი იშვიათი უნარიც და ქართველთა ზოგადი ძალღონეც ეკონომიკის მოსანესრიგებლად და ასაყვავებლად.

მთავარია, ასე რომ გაეხარდა დავით ვაჩნაძის შეთავაზება, თითქოს მეგობარი მის გულში მჯდარიყოს და ჯერაც აბურდული ფიქრისათვის სადინარი მიეცეს.

მე თვითონ ჩამოვალ ფურგონით...

ვინმეს გამოგზავნას კი არ აპირებს, საკუთარი ხელით სურს საქონლის გადაზიდვა, თორემ ვიდრე ის დაბრუნდებოდეს, რა მოათმენინებს და, ვინ იცის, უკანაც გამოედევნოს.

რუსების განდევნის შემდეგ კი იქნებ სულაც შერჩეს და შერჩეს „წარმოკავშირის“, მისი წვლილითაც მოძლიერებულს.

ვინ აცალა, თორემ...

ამჟამად კი ეს სიფრთხილეს მართებდა, რაკილა ქიზიყის მხარეც ჯაშუშებით დაქსელილიყო — ქაქუცას თავი უნდა მოეჩვენებინა ძველ მოქეიფედ, ბაკურციხესაც დროსსაგარებლად რომ სწევოდა, რაკილა აქეთ სათავითაო ღვინოს სუნი ეკრა. კარგ დროს დაემთხვა, რომ მეორე დღეს მთავრდებოდა სოფელ გომარეთის წმინდა გიორგის ეკლესიის დღეობა. მამ დილიდანვე მოინახულებდა აქაურ ნათესავ-ნაცნობთა ოჯახებს, მერე გომარეთში ეჩვენებოდა ხალხს და საღამოს უკვე შეეძლო ოქროსფერი რაშით ქვემო მაჩხაანისაკენ გაექუსლა, ვასო თამაზაშვილის სახლში დავით ვაჩნაძე და კოტე ჩოლოყაშვილიც რომ დახვდებოდნენ.

ქაქუცას თვალები აუციმციმდებოდა და სიცილის გუნებაზეც დადგებოდა:

— ბატონი ბრძანდები! ქეიფი და ცხენოსნობა ჩემი მუდმივი თანამგზავრნი არიან. მით უფრო, როცა უნდა ვიომოთ... გავიმარჯვოთ ან დავიხოცნეთ! სიხარულით ორივე ხელით ვეჭიდები შენს გრძელ და სასიამოვნო გეგმას.

ვასო თამაზაშვილს რომ შეუთვლიდა, შენს ნანატრ კაცს სტუმრად ელოდო, ის ცას დაენეოდა სიხარულით.

ქაქუცა და დავითი ჯერ რამდენიმე ოჯახს სტუმრობენ დარდიმან-დული იერით და ყანნებსაც თამამად იყუდებენ, ეგაა... ცარიელია ის ყანნები ოჯახის თავკაცთან შეთანხმებით.

დავითი და კოტე გამოიპარებიან, გამზადებულ ცხენებს მოახტებიან და ჰაიდა.

და ვასო რომ გამოეგებებათ, ცოტა ხანში კიდევ ორი ცხენოსანი შემოიჭრება ეზოში — ქაქუცა და შალვა.

ოჯახში 15 ქიზიყელს მოუყრია თავი — სილნალიდან, ბოდბედან, მაჩხაანიდან, მანავიდან, ანაგიდან...

ყველა თვალებით ჭამს ქაქუცას.

დავითი მათ მიყურადებია, ნეტა რას იტყვიან, არაფერი გამომრჩესო.

— კაი ვაჟკაცია. გაიტანს ლელოს.

— თუ გინდ ვერ გაგვირეკოს რუსები, მაინც კა ყაზახია!

ეს ორი ხნიერი ქიზიყელის ხმაა.

თამადად, ცხადია, ქაქუცას აირჩევენ.

მისი სიტყვა პოლიტიკური პროგრამაა, თავით ბოლომდე გაუზაზრებია, საიდან მოდის ეს მოდგმა, რა გზა გამოუვლია, რა ხვედრი რგებია, რისი ძალ-ღონე შესწევს და რა მომავალი უნდა გამოიჭედოს თავისთვის — მისი ისტორიის, მეობისა და სულიერი ენერგიის შესაფერისი... თვითონ ქაქუცას რა ვალი დაჰკისრებია და ვის იმედად ებმის ასეთ უთანასწორო ბრძოლაში.

მტერი არასოდეს კლებია ქართველობას, მაგრამ რაც ბოლშევიკთა სახით მოვლენოდა ჩვენს ქვეყანას, ასეთი შემზარაობა ვერც ქაქუცას ამოეკითხა ისტორიულ მატრიანეებში.

— ადამიანთა ცხოვრების ძირიანად გადაყირავება! მისი ოჯახური ნესნყობილებისა, უარყოფა რჯულისა, საკუთრებისა... ესე იგი XX განათლებულ საუკუნეში ქართველების ნადირად გადაქცევისა! და საქართველოს მონადირე ბოლშევიკებისათვის სანადირო ტყეთ გადაქცევისა...

ნუთუ ღვთისმშობლის საუფლისწულო ძველი ივერია და მისი გმირი ხალხი თავს გააპირუტყვებინებდა ვინმეს?

რალად გინდოდა ასეთი სიცოცხლე, ხორცის ძალღუმადური თრევა სამარემდე?!

და თუ ყოველთვის ფასობდა თავგანწირვა სამშობლოსათვის, ამჟამად ეს სწრაფვა სულაც დაუფასებელი გამხდარიყო ასეთ ვერაგ და

გამანადგურებელ მტერთან ბრძოლისას; და ძველი მოწოდებაც — „ქართველო ხელი ხმალს იკარ“ — არასოდეს ყოფილა ასეთი ძლიერი და დროული, როგორც ბოლშევიკური ულლის დადგმის ჟამს.

— ქიზიყელებო! საქართველოს განთქმულნო ვაჟკაცნო და მეომრებო, ვიცი არცა თქვენ ჩამოუვარდებით დღეს დანარჩენ ქართველობას ამ ბრძოლაში, რომელსაც ალავერდის წმინდა გიორგისა და ბოდბის წმინდა ნინოს მფარველობით ვინყებთ. მოვფინოთ მთა-ბარი ქართველ მეომართა რაზმებით და როცა დრო მომნიჭდება ერთად დავკრათ საზარელ მტერსა! ღმერთმა ქართველებს ეს წმინდა საქმე მოაგებინოს.

წიშანდობლივია, წმინდა გიორგისა და წმინდა ნინოს მფარველობას რომ მინდობია, ალავერდი და ბოდბე დაუსახავს სულიერი მისწრაფების ემბლემებად.

მისი თანამებრძოლების შეფიცვის რიტუალის დღედ აღდგომა შეირჩეოდა.

1924 წლის აჯანყების თარიღად ღვთისმშობლის დღე დაიდებოდა.

თავისუფლების ძიება არაფრით განსხვავდება ქაქუცა ჩოლოყაშვილისათვის საღვთო ომისაგან და ამიტომაც მსჭვალავს ამ სიმბოლიკით; საბოლოოდ კი აგვისტო-სექტემბრის ტრაგედია შიომღვიმის მეტაფორულ სახეშიც განივთდება და მომავლის ნუგეშსაც ეს სიმბოლო იტვირთებს, „ჯაყოს ხიზნების“ ფინალური ფრაზის წყალობით ასერიგად გამკვერებული და განზოგადებული.

როცა დრო მომნიჭდებაო...

სულსწრაფობა არც არასოდეს გამოუჩენია ქაქუცას, არც პარტიზანული ბრძოლის დაწყებისას და არც დაპირისპირების უკიდურესი გამწვავებისას საბჭოთა ხელისუფლებასთან, სასტიკ დევნაში რომ მოაყოლებდნენ. თავზეხელაღებულია სულსწრაფობად ანკი როდის თქმულა.

შესაფერის დროს ელოდა.

არა ტაატ-ტაატითა და ზოზინ-ზოზინით, ...ბედავ, ვერ ბედავ, ბედავ, ვერ ბედავ... და თვითონაც ველარ გაგირჩევია, კეთილგონიერების ტაქტიკაა თუ... გადამეტებული სიფრთხილე, ადრე თუ გვიან სიმხნევესა და ბრძოლის ჟინს რომ გაუნელებს ადამიანებს, არამედ იმ ჟინისა და მუხტის შენარჩუნება ყველაზე ხელსაყრელი ჟამისათვის, რომლის დადგომაც შენი ხელითაც უნდა შეამზადო, უფლის რჩევისა არ იყოს: მე როგორ გიშველო, ხელი თუ არ გაანძრიეო.

როცა დრო მომნიჭდებაო...

ეს არ არის სასხვათაშორისოდ ნათქვამი ფრაზა და ჩვენი მხრივაც იოლად გადასატარებელი — აგვისტოს აჯანყების შეფასებისას ძალიანაც გამოგვადგება, როგორც ქაქუცა ჩოლოყაშვილის პოლიტიკური მრწამსის გაცხადება.

ღმერთმა დაგილოცოს გამარჯვების გზა და შენი წინაპარივით გაგვიძეხ წინო, — ხნიერი ქიზიყელი რომ წამოდგება სასმისით ხელში, ყველას გულისთქმას გამოხატავს იმ მხრივაც, რომ ქაქუცას გვარისაც ძალიან ეიმედება, გარეგნულად კი თავისივე წინაპართა დასაღმარად წარმოდგება და ძალიც შესწევს ქადილისა. მართალია მტერი ძალოვანიცაა და ფლიდიც, შინაც გვრევს ძმის წინააღმდეგ ძმის ამხედრებით და გარედანაც რკალად შემოგვრტყმია, მაგრამ:

— რა ვქნად? ხმა არ ამოვიღოთ? მათი ურჯულობისა, სიმრუმის, ხალხის გავერანების ნათესის ნაყოფის ამოსვლას ველოდოთ? ეს ხომ გვიანი იქნება! უნდა თავიდანვე შევებრძოლოთ. ბრძოლაში დავმარცხდებით დღეს? რა ვუყოთ. ძალა აღმართსა ხნავს, ნათქვამია... მაგრამ მტერს საქართველო მაინც აღმართად დაურჩება და არა დაღმართად ჩაგორებული! ხვალ ამ ბრძოლის დროშით სხვა თაობა გამოვა. ჩვენს სისხლიან კვალს მიჰყვება და ასეთი ბრძოლითა ბოლოს და ბოლოს ამ ჩვენ გამსრეს ლოდს დაღმართისაკენ ჩააქანებს. მხოლოდ ნუ ავჩქარდებით. მოვიქცეთ დინჯათ, დავალაგოთ მწყობრათ ჩვენი ძალები. სადაც საჭიროა, ხერხი მოვიშველიოთ, სადაც არა სჯობს შებმა — დროებით გავეცალოთ და მცირე ქართველების ძალები დავზოგოთ, მაგრამ იარაღი კი არ დავყაროთ და ეს ანდერძი ჩვენს შთამომავლობასაც გადავცეთ.

და რაკილა ბოდბეს სავანის ძირში იმყოფებოდნენ, ძალდაუტანებლად გაუჩნდებოდა წმინდა წინოს სიმბოლიკის ასოციაცია — ვაზის ჯვრისა — და ქაქუცა ჩოლოყაშვილს სულიერების ნათელში სწორედ ამ იერით იხილავდა, თუ როგორ მიუძღოდა მებრძოლებს ვაზის ჯვრით ხელში.

ისეთი მჭევრი სიტყვაა, იმ მძაფრი ეროვნული შეგნებით განმსჭვალული, იქნებ ეჭვიც გაგიჩნდეთ, თვითონ დავით ვაჩნაძე ხომ არ გამოწყობილა ხნიერი ქიზიყელის სამოსში და თავის მაგივრად მას ხომ არ ალაპარაკებს, როგორც ილია ჭავჭავაძემ ათქმევინა საკუთარი სათქმელი ლელთ ლუნიასო.

მაგრამ „მგზავრის წერილები“ ბელეტრიზებული ნარკვევია და მისი ჟანრული თავისებურება არა ბორკავდა ილიას, მაინცდამაინც დოკუმენტური სიზუსტით აღედგინა სამშობლოში დაბრუნების სურათები; დავით ვაჩნაძის მემუარული ჩანაწერები კი მტკიცედ მიჰყვება

დოკუმენტურობის სადინარს, რადგანაც ავტორისათვის წარმოუდგენელია განზრახ გადასხვაფეროს რაიმე. და თუმც მებსიერება სიტყვა-სიტყვით ვერ შემოინახავდა იმ სადღეგრძელოსა თუ პოლიტიკურ გამოსვლას და გარკვეულ ყალიბში თვითონ მოაქცევდა, შინაარსი უთუოდ მიუდგომლადაა გადმოტანილი, ისევე, როგორც ქაქუცას საპროგრამო სიტყვისა; და კიდევ ერთხელ ვრწმუნდებით, რაოდენ ყოფილა გამჯდარი ხალხში სახელმწიფოებრივი ცნობიერება — ილიასა და მისი დასის წყალობით, და კიდევ ახალთაობის — არჩილ ჯორჯაძის მეთაურობით, და კიდევ...

იმ სუფრაზე ვინც შეკრებილა — და მათ გარდა უამრავ ადამიანს — ეს ცნობიერება აერთიანებდა; და თუმც ყველა ერთნაირი დახვეწილობით და ოქროპირობით ვერ გამოთქვამდა თავის პოლიტიკურ მრწამსს, საერთო ჯაჭვში ისევე ჩაბმულიყვნენ, თითქოს საყმოს შვილები არიან და ერთიან ცნობიერებას მონყვეტა ვერც წარმოუდგენიათ.

ისე მოგონებათა ამ მონაკვეთს რომ ჩაიკითხავ, ისეთი შთაბეჭდილება გიჩნდება, თითქოს გრიგოლ რობაქიძის რომანი გეპყრას ხელთ — „გრაალის მცველნი“ — და მის პერსონაჟთა მიერ წარმოთქმულ სადღეგრძელოებს ისმენდე.

ერთნაირია ფონი.

ერთნაირია განწყობილება.

ერთნაირია სუფრის გადაქცევა პოლიტიკურ ასპარეზად და მჭევრმეტყველებაში გამჟღავნებული არაერთი ისეთი დეტალი, მომავალი სახელმწიფოს მოწყობა აუცილებლად რომ დაისაჭიროებს.

და ეს იმიტომაც, რომ ამ რომანში მკვეთრია დოკუმენტური ნაკადი, ისტორიული პერსონაჟები პირდაპირ, ყოველგვარი მხატვრული ფერუმარლის გარეშე არიან გადაყვანილნი თხრობის მდინარებაში და სუფრების აღწერაც ზუსტადაა გადასული ყოფითი რეალობიდან — გრიგოლ რობაქიძეს არა სჭირდება წარმოსახვის განსაკუთრებული დაძაბვა სადღეგრძელოთა შესათხზველად. ამისათვის სავსებით კმარა კარგი მებსიერება, რათა მოკრიბოს მგზნებარე სიტყვები და რომანში მიუჩინოს ადგილი სახელმწიფოებრივი აზროვნებისა და სულიერი გაუტეხელობის დასტურად.

იქ კი აღელვებული მოხუცი ილია თავს რომ დაუკრავდა წინააღმდეგობის მოძრაობის მეთაურს, ყველა აიშლებოდა, სათითაოდ მიეახლებოდა ქაქუცას და მის წინაშე დაცლიდნენ წითელი ღვინით სავსე პატარა ჯამებს.

უშუალო სამოქმედო გეგმა შესამუშავებელი და შესათანხმებელი გახლდათ.

და მოლაპარაკება-დაზუსტებაში კიდეც დაათენდებოდათ თავზე. გამთენიისას ქაქუცა თელავში დაბრუნებას გადანწყვეტდა და ცხენზე ამხედრებული დაიბარებდა:

— დათა, ერთ კვირაში მოვბრუნდები დაპირებული საქონლის წასაღებად.

— გელი, — ლაკონურია დავით ვაჩნაძის პასუხი.

და ოქტომბრის დამდეგს, ღამით, დაკეტილი ალაყაფის კართან შემოესმოდა ხმამალალი შემოძახილი და, მსახური კარს რომ გააღებდა, ეზოში შემოგრიალდებოდა ოთხცხენიანი დიდი ფურგონი. კოფოდან კი გადმოხტებოდა მალაკნურ ყვითელ ტყავსა და ასეთივე ფაფახში გამონყობილი ქაქუცა ჩოლოყაშვილი.

მალაკნურ სამოსს რომ ახსენებს, იქვე კიდეც ერთხელ მოიშველიებს ამ სიტყვას ქაქუცას მოულოდნელი იერის ნათელსაყოფად, თანაც „მალაკანს“ წინწკლებით შემოსავს და... გრძნობ მეგობრულ შეღიმილებას — იმწამიერსაც და დრამატული წლების გადასახედიდანაც, შეღიმილებას — ცხოვრებაში თურმე ყველაფერს უნდა ელოდე ადამიანიო.

საუკუნეთა სიღრმეში ალბათ რუსთველიც ასევე შეჰლიმოდა ავთანდილს, სპასპეტი და მომავალი გვირგვინოსანი ეს როგორ გამონყობილხარო!..

— დათაჯან, ადრე დილითვე უნდა მივბრუნდე. ამიტომ საჩქაროდ უნდა დავტვირთო ფურგონი შენი მოცემული საქონლითა, რომ არ დავიგვიანო. გზით მელიან კაცები. არავინ უნდა გაიგოს ჩემი აქ ჩამოსვლა. უკვე გაეარდა ხმა. მიხვდნენ, რომ რაღაცას ვატრიალებთ.

შენილბვაც აღარ გშველის, ვაჭრობას ასე ადვილად არ დაგიჯერებენ და ისევე დგახარ სამიზნეზე, როგორც აქამდე გადევნებდნენ თვალყურს; და თვალთვალს აღარც კმარობენ, ისე სულ უფრო ვინროვდება რკალი.

რიყრაყზევე დაიხმარებდა მასპინძელი მსახურს და სამივე მარდად დატვირთავდა უკვე ცხენებშებმულ ფურგონს.

— მაშ ასე ქაქუცაო, — ისე ეთხოვებოდა მასპინძელი, შუაგულ ომში რომ ემშვიდობებიან ერთურთს მეგრძოლები, იქნებ აღარც გვინერია ერთმანეთთან შეხვედრად, ემშვიდობებიან თავშეკავებით, მაგრამ მოსალოდნელი დაღუპვის შეგნებით, — შენი გამოსვლა შეუფარდე თბილისიდან მოცემულ ნიშანს, თუ ჩვენ ყველას დაგვიჭერენ, მაშინ ხომ ეს იქნება შენთვის ბუნებრივი ნიშანი. მეგრძოლ ქართველთა ქვეყანა უპატრონო არ უნდა დარჩესო.

დავით ვაჩნაძეს თავისი გზა აქვს და, თუნდაც ამ გზამ ციხის კედლებამდე მიიყვანოს, ტყეში არ გაიჭრება, ყოველ შემთხვევაში —

ჯერჯერობით. და თუ ქაქუცაც ამასვე აპირებს — არ გამოაკლდეს თანამოაზრეთა წრეს და მათთან ერთად გაიზიაროს პატიმრის ხვედრი — ეს იქნება უდავო შეცდომა და ამას აფრთხილებს მოიარებით მასპინძელი, ქვეყანა უპატრონო არ უნდა დარჩესო.

დაე დავითი თბილისში დაბრუნდეს, ქაქუცამ კი დაე აღმა-დაღმა იტრიალოს კახეთში, ოლონდ ისე, რომ სულ ტყისაკენ ეჭიროს თვალი, როდის გადაასწრებს კვალში ჩამდგართ. თუმც მასპინძელს ჰგონია, რომ ეს მხოლოდ მაშინ მოხდება, როდესაც თბილისში ერთიანად წამოკრეფენ სხვადასხვა პარტიის ნევრებს და მიხეილ ჯავახიშვილის მიერ ნაწინასწარმეტყველებ გზას გაუყენებენ. თითქოს ბოლშევიკები მოვალენი ყოფილიყვნენ, რომ ეს თანმიმდევრობა დაეცვათ და მანამდე არ ეტაცათ ხელი ქაქუცა ჩოლოყაშვილისათვის, ვიდრე პროტესტანტთა წრის დარბევას შეუდგებოდნენ დამხობილ დედაქალაქში.

ეს იქნება შენთვის ბუნებრივი ნიშანიო...

ბუნებრივიც და... გულის დამკოდიც.

გადაეხვეოდნენ გამომშვიდობებისას.

ქაქუცა ახტებოდა კოფოზე და ოთხი ფეხმალი რაში გააგრიალებდა მძიმე ფურგონს თელავისაკენ.

დავითს მეგობრები მალევე დაიბარებდნენ თბილისში და, წასვლამდე ბოდბის მონასტრის — თურმე უკანასკნელ — ილუმენს ნინოს რომ მოინახულებდა, თავის მამიდას, ის, წმინდა ნინოს საფლავზე დამხობილი და მხურვალედ მლოცველი, ჩამთავრებისთანავე შემოსტირებდა ძმისწულს: სასწავლებელი მიგვიკეტეს, ბავშვები გაგვირეკეს, ალბათ მეც მალე გამაგდებენ აქედან და წმინდა ნინოს საფლავს უნდა დაეპატრონონ ურჯულო, უზნეო ადამიანები. ნუთუ ქართველებში აღარ მოიპოვებიან თავდადებული მორწმუნენი ქრისტესი, თაყვანისმცემელნი მათი განმანათლებლის ნინოსი, რომ დაიცვან თვისი ჯვარვაზის სამშობლო?!.

— მოიპოვებიან, მოიპოვებიანო, — ეს გონების თვალს მიმოატარებდა თანამზრახველთა უსასრულო წრეს, რომლის სათავეშიც მაღალკნურ სამოსში გამოწყობილი კაცი ილანდებოდა, ნილბის გამჭვირვალეობა მალევე რომ მიატოვებინებდა ფურგონს.

ნიავეს მიჰქონდა დავით ვაჩნაძის ფიქრი, შვად მღელვარი.

ილუმენის მწარე ქვითინიც მიჰქონდა ნიავეს.

თავი მეხუთე

ალექსანდრე ბატონიშვილის ბილიკებით

ტყეში გასვლას არ ჩქარობდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი.

ამდენ ხანს გაუთელავი რჩებოდა აჯანყების ბილიკები და დაე ცოტა კიდევ ეთმინა მისი აელვარება, რათა უკან დასახევი გზა დაეტოვებინა. იქნებ იატაკქვეშა მოძრაობა საკმარისი ყოფილიყო დაუმორჩილებლობის სულის გასაძლიერებლად და შეიარაღებულ რაზმთა გამზადებისათვის. თავგადაკლული განსჯის გარეშე ჩანაფიქრი შესაფერისად ვერ აენყობოდა — წინააღმდეგობის ქსელი მთელ საქართველოს უნდა გადანვდენოდა და ჩრდილო კავკასიაც შემოერთებოდა ამბოხების დღის გათენების მოლოდინს.

მისი განზრახვა 1832 წლის შეთქმულების მეთაურთა მოქმედებას უფრო უახლოვდებოდა, ვიდრე ალექსანდრე ბატონიშვილის, და ასეც გაგრძელდებოდა და გადამწყვეტი თარიღიც ასე შეირჩეოდა, თუკი ეჭვის ალბა ბოლშევიკურ ხელისუფლებას არ უბიძგებდა მის დასაპატიმრებლად.

არადა, უბიძგებდა რომელია.

საიდუმლო რაზმების შექმნაზე რომ არც ეზრუნა ასე მიზანდასახულად, მაინც უკრიფავდნენ მიზეზს, როგორც თავადიშვილს, სამხედრო გამოცდილების მქონესა და სახელოვანს.

ეს ყოველივე ხდიდა საეჭვოს ახალი რეჟიმის თვალში, რეჟიმისა, რომლისთვისაც წარმოუდგენელი გახლდათ არამარტო არალეგალური საქმიანობისათვის გარკვეული უფლების მინიჭება, არამედ სხვა რომელიმე პარტიის არსებობაც კი; საერთოდაც — განსხვავებული აზრის ფაჩუნი. ჯერ მწერლობისათვის მკაცრად რომ არ ამოედოთ ლაგამი, ეს არაფერს ნიშნავდა, რადგანაც ეს დროც მოაწევდა და ძალიან მალე. მანამდე დაე ეგლოვათ 25 თებერვლის შავბნელი დღე და გამოტირებოდნენ დაკარგულ დამოუკიდებლობას.

ჯერ სამხედრო პირებს უნდა დარეოდნენ, მეზრძოლებისათვის გაენწორებინათ ანგარიში. საამისო საბაბს უამრავს იპოვნდნენ, მითუ-

მეტეს, თუ არისტოკრატიული წარმოშობა და საქართველოს სახელმწიფოებრიობაზე ფიქრი დანაშაულად გეთვლებოდა.

ასე რომ, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ბედი გადაწყვეტილი იყო, თუკი ტყეში არ გაასწრებდა.

კინალამ ვერც გაასწრო.

ჩეკა ყველა რევკომში აფრენდა საიდუმლო ბრძანებას, თუ სადმე ახლომახლო ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ნაანყდეთ, ულაპარაკოდ დაატუსაღეთ და დაუყოვნებლივ გამოგვიგზავნეთ თბილისშიო.

თვალი მოჰკრან თუ ნაანყდნენ კი არა... უკვე სიღნაღის სატუსაღოში გამოეკეტათ, ოღონდ სულ სხვა მიზეზით. ამ მაზრაში უნევდა ტრიალი და აქვე მოუხდა შეხლა-შემოხლაც ხელისუფლების წარმომადგენლებთან. რაიმეს მოითმენდა, შეეპუებოდა თუ რა.

არც ისინი დაუთმობდნენ და, რაკილა უკვე მომძლავრებულიყვნენ, აღარც შეპყრობას დაერიდებოდნენ.

ქაქუცას გადაგზავნა ჩეკას სარდაფებში ნიშნავდა წინააღმდეგობის სულის გატეხვას, რადგანაც მისი შემცველი ადვილად არ მოიქცებოდა.

ბედი უღვთოდ ტრიალებდა ქართველობის თავზე და არც ქაქუცა ჩოლოყაშვილს აკლდა მისი კირთება, მაგრამ ამჯერად წყალობის გუნებაზე დამდგარიყო ფორტუნა ანდა მღელვარე სიუჟეტი მონატრებოდა, სიუჟეტის ძაფები კი ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ეპყრა ხელთ და ამ ხელებს არ უნდა აღკვეთოდათ მოძრაობა. ჩეკას სარდაფში მოხვედრილი კაცი იქიდან უვნებლად ველარ ამოაღწევდა, და ამიტომაც სიღნაღის რევკომის მდივნად მაინცდამაინც დათა გომელაურს უნდა ემსახურა, ათასეულის ერთ ყოფილ ოფიცერს, ვინც გადამალვით ხომ გადამალავდა ჩეკადან მიღებულ ბრძანებას, ქაქუცას მეგობრებსაც მაშინვე შეატყობინებდა მისი დატუსაღების ამბავს.

მძაფრად მოჰყვებოდა ძველი შეხედულებანი და განწყობილებანი და ეს განცდა არ მისცემდა უფლებას, თუნდაც გულმშვიდად დალოდებოდა მოვლენათა მსვლელობას, არამცთუ — ხელისუფლების წყალობის მოლოდინში — საკუთარი ხელით ჩაებარებინა პატიმარი ახალ მოწესეთათვის.

არამცთუ მას შერჩენოდა ადრინდელი განწყობილება, სერგეი ჟლობასაც კი წამოუვლიდა ძველი განცდები და დაავინდებოდა, ამ წუთას რამხელა ძალაუფლებისათვის მიეღწია. რა იყო მაინც — ადრინდელი განწყობილების ამოხეთქვა სწორედ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის დანახვისას მოხდებოდა. ტვერის პოლკი გაახსენდებოდა, თუ-

ქურმიშაში მდგარი მეფის დროს, იქ თავისი ვახმისტრობა და ქაქუცას მიერ ასეულის ხელმძღვანელობა, იფეთქებდა რალაც მის არსებაში და, როგორც დაჩვეულიყო, ამჯერადაც ისე მიაძახებდა:

— ოხ, ვაშე სიატელსტვო!

და ისე გამოეჭიმებოდა, აშკარად ჩანდა, თავის დროზე სამხედრო მოვალეობას კი არ იხდიდა ამგვარი მიმართვით, ამ მეთაურის მიმართ ჰქონდა განსაკუთრებული მოწინება.

დინჯი, დარბაისელი და უალრესად კეთილი გულის პატრონი რომ იყო ქაქუცა, ეს თვისებანიც ხიბლავდათ მეომრებს, მაგრამ ყოველ მხრივ ქართველი რაინდის განსახიერებად რომ წარმოდგებოდა, ეს მაინც განსაკუთრებით აღაფრთოვანებდათ, ამ მაღლს ასხივებდა თავისდა შეუმჩნეველად, და ალექსანდრე სულხანიშვილი მარტოდენ პირადს კი არა, საერთო განწყობილებას გვამცნობს: ისეთი თვისებებით დაეჯილდოებინა ბუნებას, ათას კაცშიც რომ აგერიათ, სრულიად უცნობი ადამიანიც კი მას მიაქცევდა ყურადღებასო.

— ის ძალიან უყვარდათ ჯარისკაცებს და მათი საერთო პატივსცემით სარგებლობდა კიდევ. როგორი მხდალიც არ უნდა ყოფილიყო ჯარისკაცი, საუკეთესო ვაჟკაცად იქცეოდა ქაქუცას ხელში.

ეს კიდევ ცალკე:

— უდავოდ, მხედრად იყო იგი დაბადებული.

ამიტომაცაა საქართველოს ოკუპაციის ერთ-ერთი სამხედრო მეთაური ასერიგად რომ გამოეჭიმულა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის წინაშე, გაამაყებული, რომ ამ კაცს პირადად იცნობს, და ოდნავადაც არ აგდეებს აინუნში, რომ ეს კაცი ქართველი პატრიოტია და თანაც თავადლიშვილი.

და მისი ის შეძახილი — ოხ, ვაშე სიატელსტვო — გამჭვირვალედ მიაწინებებს ადამიანის თუნდაც იმ დახასიათებას, რაც ალექსანდრე სულხანიშვილის მემუარებში ამოგვიკითხავს.

არადა, აღარ არის ეს თუქურმიშა, ბათუმია და სერგეი ჟლობას ევალება ქართველთა დივიზიისა და ათასეულის განიარაღება. ასეთი რამ, ცხადია, აღარ მოხდება და ალექსანდრე სულხანიშვილი ამ შემთხვევას „ბედნიერ შეხვედრად“ მოიხსენიებს და ღიმილით დასძენს: ალბათ იმ წამს დაავიწყდა, რომ დრონი მეფობენ და არა მეფენი და ახლა თვითონ ბრძანდებოდა დიდი კაციო.

ჯერ მარტო ესეც ცხადყოფდა ჟლობას მოწინებას გმირის — და არა მხოლოდ მეთაურის — წინაშე, მაგრამ არ იკმარებდა სხვა მოქმედებებითაც დაადასტურებდა.

როდესაც ცხენოსან დივიზიასა და პირველ ცხენოსან ათასეულს შეაერთებდნენ, სერგეი ჟლობა ვის-ვის და ქაქუცას შესთავაზებდა ჩვენი ცხენოსანი ჯარის მეთაურობას. ის არ მოინდომებდა, მაგრამ ხელოვნურად რომ არ გაემწვავებინა ურთიერთობა მის კეთილისმყოფელად მოვლენილ წითელარმიელ გენერალთან, თავის კანდიდატურას შესთავაზებდა: აგერ ფრიდონ ნულუკიძე დანიშნე სარდლადო. ის დაყაბულდებოდა, მაგრამ გულში ხინჯად ჩარჩებოდა ქაქუცას უარი. ამიტომაც „ევო სიატელსტვო“ სულ არ გაერიდებოდა ცხენოსან ჯარს და სარდლის თანაშემწეობას დათანხმდებოდა.

თავის მხრივ სთხოვდა რუს გენერალს: იქნებ დაუყოვნებლივ დაუბრუნონ იარაღი და ცხენები ალექსანდრე სულხანიშვილსა და შარაშენიძესო.

ისიც მსწრაფლ გასცემდა ბრძანებას.

და კიდევ მიიჭრებოდა ალექსანდრე რეეკომში და ბრძანებას ცხვირწინ აუფრიალებდა უფროსს: აბა, შემოიხსენ ჩემი პარაბელუმი, ხომ გითხარი, რომ არ შეგარჩენდი. მაშინ შენ ამყარე იარაღი, ახლა ჩემი ჯერიყო.

მრისხანე დოკუმენტის წინაშე დამხვდურები გაისუსებოდნენ და ისე ციციცხელად დაუბრუნებდნენ იარაღს, სიჩქარეში, მგონი, თავიანთსაც გადმოაყოლებდნენ. უფრო უჩვეულო რაღა უნდა ყოფილიყო — დაპყრობილი დამპყრობელს ართმევდა ხელიდან იარაღს ახალმონესეთა შენობაში. ალექსანდრეს ცხენს რაღა ეშველებოდა, თორემ!.. დღედაღამ სირბილით რომ გაენამებინათ და უჭმელობით სული ამოეხადათ. დაბრუნებით იმასაც კი დაუბრუნებდნენ, მაგრამ ქუთაისამდე ვეღარ მიაწევდა.

თავისებურად სიმბოლური სურათია.

რაც პატრიოტებისათვის ასერიგად ძვირფასია, ახალ მონესეთ არაფრად უღირთ და დაუნანებლად და უღმობლად ეპყრობიან. განა მარტო ცხენებს. ადამიანებსაც არანაკლები სისასტიკით. და მთელ ქვეყანასაც სული რატომ უნდა ამოხადო?! მაგრამ სხვაგვარად რომ არ შეუძლიათ!..

„ოხ, ვაშე სიატელსტვოო“ — გაახსენდებოდა და ელიმებოდა ქაქუცას: რა არის მაინც ძვალ-რბილში გამჯდარი ჩვევა, არისტოკრატია გასაჟღელტად არ დაენანება ჟლობას, როგორც ბოლშევიკური მრწამსით გაჟღენთილს, არც ჩემს საგვარეულოს მოერიდება, არადა, მისთვის ახლაც კი „სიატელსტვოდ“ ვრჩებიო!..

დროზე, დროზეო, — უთვლიდა დათა გომელაური ქაქუცას მეგობრებს. და იმათ რაღა შეგულიანება უნდოდათ, იმავე ლამეს მიეჭ-

რებოდა რევეკომს ექვსი კაცი, მილიციელებს იარაღს ხომ აპყრიდნენ, გვარიანადაც მითეთქვამდნენ და გამოხსნილ ქაქუცასთან ერთად თელავის მაზრას შეაფარებდნენ თავს. ორიოდ დღეში უკვე ალვანის ტყეში დასცემდნენ ბანაკს.

ეპოსის არსენა ოძელაშვილი მარტო რომ გავიდოდა ტყეში, ზაალ ბარათაშვილთან მოუვიდოდა უკმაყოფილება და მიზეზიც ეს გახდებოდა: როგორ თუ შენს მოახლე გოგოს არ მატან ცოლადო. ეს უკმაყოფილება და მებატონის ბიჭებთან შეხლა-შემოხლა მიხეილ ჯავახიშვილის რომანშიც გადავიდოდა, ცხადია; ოღონდ აქ დაემატებოდა არსენას დატუსალება — მისი გამომწყვდევა თავლაში, საიდანაც გმირმა თავი უნდა დაიხსნას და ტყეს უშუალოდ იქიდან შეეფაროს.

რომანისტს სრული უფლება ჰქონდა, თუნდ წარმოსახვით შეეთხზა არსენას დაპატიმრების ეპიზოდი, მაგრამ ამ შემთხვევაში გამოგონილი არაფერია და მარაბდელი გმირის გზა სატუსალოდან ტყეში გასვლამდე ყოფითი რეალობიდან გადანაცვლებულა „არსენა მარაბდელის“ სიუჟეტში. რაკილა რომანის მთავარი პერსონაჟი ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახებასა და ფსიქოლოგიურ პორტრეტს გულისხმობდა, მაშ ტყეში გავარდნაც ყოფითობიდან განმეორებულიყო.

ეგაა, რომანის სინამდვილეში ხუთი ცხენოსანი შთაინთქმის ღამეში.

ყოფით სინამდვილეში — შვიდი.

და ბედისწერას ისე გაეჩინა, რომ სატუსალოდან გამომხსნელნი — მიხა ბალიაშვილი, ვასო თამაზაშვილი, სოსო ლოსაბერიძე, მიშა ნაცვლიშვილი, ს. ჩითინაშვილი და ქარუმა მაძლარაშვილი — აღმოჩნდებოდნენ ქაქუცა ჩოლოყაშვილთან ერთად შეფიცულთა რაზმის სათავედ, პირველ ბირთვად, და მთელი წინააღმდეგობის მოძრაობისაც, რომელიც ის რამდენიმე წელი ხომ დაუფრთხობდა ძილს ახალ მონესეთ, განადგურების შემდგომაც დარჩებოდა რწმენისა და იმედოვნების თავნყაროდ, განამებულ სულს მისი გახსენებით რომ მოიბრუნებდი და მის აღდგენის ოცნებით მიმოავლებდი თვალს ხელახლა ბალახგადავლილ ბილიკებს.

ჯერ ჰა-და-ჰა, უნდა გაიწმინდოს შამბნარისაგან ალექსანდრე ბატონიშვილის ნაფეხურები.

ვაჟა-ფშაველას რაც ეოცნებებოდა — იქნებ იძულებით აღმოვჩნდე ტყეში, როგორც კანონგარეშედ გამოცხადებული, და გაუთავებელი ყოყმანისა და აწონ-დანონვის საშუალება მომესპოსო, ქაქუცა ჩო-

ლოყაშვილი სწორედ აქეთ მიეგდო ბედს, ამოეკლო მოქალაქეთათვის და აჯანყების სამზადისში ჩაეფლო.

კოტე აფხაზი რომ ურჩევდა პარტიზანული მოძრაობის წამოწყებას, ეს შეთავაზება ელიზბარ ერისთავის საქმიანობის განმეორებას გულისხმობდა, ხელისუფლების ცხვირწინ რომ ტრიალებ და შეთქმულების ძაფებს ხლართავ, მაგრამ ბედისწერის განჩინებას რომელი ჩანაფიქრი შეეცოლება.

ვაჟა-ფშაველას რაც ეოცნებებოდაო...

* * *

საოჯახო გადმოცემა ერთხელაც იქნებოდა ისტორიულ ესეიდ თუ ლიტერატურულ სილუეტად ამეტიყველდებოდა თამაზ ნატროშვილის ხელში, ვაჟა-ფშაველას პოეტური სტრიქონით რომ დასათაურდებოდა — „იას, ბნელ ხევში მოსულსა...“ — სტრიქონით ლექსისა „უნუგე-მო ყოფნა“, რომელსაც უნდა განესაზღვრა ამ თხზულების ძარღვიც და კომპოზიციური აღნაგობაც.

ვასო თამაზაშვილი ერთ დღეს სოფელ ტიბაანში, თავისი დეიდისა და ბიძის ოჯახში შეუძღვებოდა ორ ძვირფას სტუმარს: ჩოხა-ახალუხში გამოწყობილ ქაქუცა ჩოლოყაშვილსა და ევროპულად ჩაცმულ მამაკაცს, ვისი ვინაობაც უცნობი დარჩენილა მასპინძელთათვის. იმ წამსვე კი ეს განცდა გაუჩნდებოდათ და საოჯახო გადმოცემაშიც ასევე შემოინახავდნენ, რომ ის უცნობი უთუოდ ბაგრატიონთა გვარისა უნდა ყოფილიყო.

რაკილა იდუმალებით შემოსილა, მამ ვინ უნდა იყოს, თუ არა სამეფო გვარის კაცი?!

ამ შთაბეჭდილებას ოდნავადაც არა ხდის საეჭვოს მისი ევროპული სამოსი. ის კი არა, შესაძლოა ამან კიდევ უფრო განუმტკიცათ მასპინძლებს ის ერთბაში განცდა, რომ ბაგრატიონს ევროპული ტანსაცმელი ერთგვარ შესანიშნავად დაჭირდებოდა.

სუფრის გაშლამდე სტუმრები ნიშანში სროლით შეიქცევდნენ თავს, სახლს უკან ვეება აკაკის ხე რომ აღმართულიყო, იმას გამოიყენებდნენ სამიზნედ.

ეს დეტალი ცხადყოფს, თუ როდის შეიძლება მომხდარიყო ეს სტუმრობა — 1922 წლის თებერვლამდე თუ თებერვლის შემდეგ. მას მერე აკი ქაქუცაც და ვასო თამაზაშვილიც ტყეში არიან გასულები, მათზე გულმოდგინე ძებნაა გამოცხადებული, და ამიტომაც ოჯახში სტუმრობისას არაფრისდიდებით არ დაინყებდნენ მიზანში სროლას,

ჩქამის გაღებასაც კი მოერიდებოდნენ, არამცთუ მთელ სოფელს შეეცყო, იქ რაღაც ამბავიაო. მითუმეტეს, ვასოს ახლობელთა ოჯახში, ისედაც რომ არ მოაკლებდა ჩეკა მეთვალყურეებს.

მოკრძალებული ლხინისას ოჯახის უფროსი ათიოდე წლის ყმაწვილს ლექსის წაკითხვას რომ სთხოვდა, არჩევანს მასვე მიაწოდებდა, და არც გაუცრუებდა იმედს პატარა ბიჭი. ესეის ავტორის დაკვირვებისა არ იყოს, თითქოს მართლაც გუმანით მიხვედრილიყოს, ყველაზე ძლიერ რომელი ლექსი მოხვდებოდა გულზე ქაქუცა ჩოლოყაშვილს, სწორედ იმას წაიკითხავდა სულმოუთქმელად; თუმც მისი გონება, ცხადია, ვერ ჩანვდებოდა ამ შედეგის მრავალბმიანობასა და ქვეტექსტს, მაგრამ უთუოდ განცდილი ჰქონდა მისი მაგიური ძალა, უჩვეულო სტუმრის წინაშე მაინცდამაინც ვაჟას „უნუგეშო ყოფნა“ რომ წამოუტივტივდა მეხსიერებაში და ეს სტრიქონები მოაწვა ბაგეზე ამოსათქმელად:

იას, ბნელს ხევში მოსულსა,
დიდი ჭანდრები ჰფარავდა,
ენადა ბეჩავს სიცოცხლე,
წადილს აღარა ჰმალავდა:
ინაბეზოდა, ჰკრთებოდა,
მზის სხივს ელოდა მაღლითა,
შეჰფოფინებდა სამყაროს
გაშტერებულის თვალითა.
მზის სხივი აკლდა, ელოდა,
მზე აღარ ამოდიოდა...

ხმა თრთოდა, ყვავილის ტკივილს ასდევდა და თვითონაც ითანგებოდა იმისი სიბრალულით, მზე რომ ველარ აწვდენდა სხივებს ბნელი ჯურღმულის წყვდიადს და ვერ უმრთელებდა ფესვგახუნებულ იას წყლულს გულზედ.

ია სჭკნებოდა, კვდებოდა,
მინასვე ებარებოდა.
გალმა-კი ყვავილთა გუნდი
სამოთხეს ედარებოდა.

მზეს მარტო იმათთვის მოეცალა, მათზე დაეფრქვია უხვად სხივები და ერთიც აღარ გაემეტებინა იისათვის, რომელსაც გაქრობა მიუთუფრო ემწარებოდა, რომ სხვათა ლხენას შეჰყურებდა. მამ მას მინა

რატომ უნდა მოფარვოდა? რატომ და: სინამდვილე ეს იყო და ვაჟა თავს ნებას ვერ მისცემდა, რაიმე გადაესხვაფერებინა და შეელამაზებინა, ამიტომაც ბედისწერისაგან გამეტებული ია მის ლექსშიც გამეტებულად უნდა გადასულიყო რეალურ თუ სიმბოლურ ხატად.

ლექსი დასრულდებოდა და ყველა შეამჩნევდა, თუ როგორ მოადგებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს თვალებზე ცრემლი. და მისი ნაღვლიანი ხმაც მოესმოდათ:

— ეს ლექსი ხომ საქართველოზე უთქვამს!..

იტყოდა ამ ფრაზას და გარინდებოდა.

სხვებიც ისე გაყურდებოდნენ და ისეთი მძიმე სიჩუმე ჩამოვარდებოდა, თამაზ ნატროშვილი ამ განწყობილებას — ხელშესახები განცდისათვის — ახალი მიცვალებულის ხსენებასთან გააიგივებდა, „იის“ მეტაფორას კი მკითხველის აღქმაში იგულისხმებდა ჩვეულებრივ იადაც და მიაშვავებდა ალაღმართალ კაცსაც, ვისაც ცხოვრებას უნამლავს შური და მტრობა და ჩრდილივით ასდევნებია ის სიძულელი, უკუღმართ ადამიანთა გულში რომ ბადებს პატიოსნებისა და ჭეშმარიტების გზით მავალთა მაგალითი.

ბევრგვარად შეიძლება ამ სიმბოლოსა და ლექსის აზრობრივი შინაარსის, მისი ნართაული მინიშნებების გაშიფრვა, მაგრამ რა გასაკვირია, რომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილს „უნუგეშო ყოფნის“ მხატვრული მრწამსი გაეხსნა იმ ერთადერთი მეტაფორით, რისი გულისთვისაც გადაედო თავი და მტკიცედ ჩაეთქვა: ისე არ გავეცლები ცხოვრების ასპარეზს, ვიდრე არ განყდება უკანასკნელი ძაფიც, რუსეთისა და საქართველოს შემაერთებელიო.

— ეს ლექსი ხომ საქართველოზე უთქვამსო, მყისვე აღმოხდა და, ვაჟასი არ იყოს, თხუთმეტი ათასი მჭევრმეტყველი პროფესორი რომ მოგეყვანათ, რწმენასა და აზრს ვერ გამოუცვლიდნენ.

ერთ ფშაველს „ბახტრიონი“ რომ წაეკითხა და ძალიან მოსწონებოდა, ვაჟას ისეთი ყელგადაგდებით — თითქოს შეკაზმულ ცხენსა სთხოვდა საჩუქრად — ეხვეწებოდა თუ ეკითხებოდა: თუ ღმერთი გწამს, ნუ დამიმაღავ, სწორედა თქვი, საქართველოს თავისუფლებას არა გულისხმობ „ბახტრიონში“, რომ ამბობ, „ელირსებაო ლუხუმსა ლაშარის გორზე შადგომაო“?

— იქნება გულისხმობდე, — პასუხობდა ვაჟა, და ის ფშაველი რომ დაიჟინებდა: სწორედ საქართველოს თავისუფლებაზეა ნათქვამიო, — მოგვიანებით დასძენდა იმ სიტყვებს, ესეიში ქაქუცა ჩოლოყაშვილის განწყობილების აღსაწერად რომ გადაენაცვლებინა:

თხოუმეტი ათასი მჭევრმეტყველი პროფესორი რომ მოგეყვანათ, იმას რწმენას, აზრს ვერ გამოუცვლიდნენო.

იმის ნათელსაყოფად კი, თვით ვაჟა-ფშაველაც ერთგვარად კვერს რომ უკრავს ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ინტერპრეტაციას, მოხმობილია ერთი პასაჟი მისი პუბლიცისტური სტატიიდან „სად არის პოეზია?“

წერილში ძალდაუტანებლად ჩნდებოდა იის სახეზე და მისი მრავალშრიანი სიმბოლიკის ამგვარი განმარტებაც:

— თვალს უყვარს, გულს ესიამოვნება მისი ნახვა, ცქერა, ხოლო განვითარებულს, აზრიანს კაცს იგი სხვა ბევრს რასმე მოაგონებს იმისდა მიხედვით, რამდენადაც იდეალისტია კაცი, რამდენად სულიერად მდიდარია იგი. ნუთუ ია ბუჩქებით და ეკლებით დაჩრდილული არ მოგვაგონებს დაჩაგრულს სიმართლეს?

თამაზ ნატროშვილი ყურადღებას მიაქცევდა იმ გარემოებას, რომ ვაჟა-ფშაველა, როგორც მის თავისუფალსა და მაღალ აზროვნებას შეჰფეროდა, მართალია დამოუკიდებელი ინტერპრეტაციის ნებას აძლევდა მკითხველს (ბევრს რასმე მოგვაგონებსო), მაგრამ მაინც გამოკვეთდა მთავარ ნააზრევს — დაჩაგრული სიმართლეო! ეს მეტაფორა კი მშვენიერად მიესადაგება როგორც ცალკეული ადამიანის, ისევე მთელი ქვეყნის ცხოვრების შინაარსს.

და კიდევ იმ გარემოებასაც, ქაქუცას თვალზე ცრემლი რომ გამოეწვია დამჭენარ-მომაკვდავი იის ხსენებას, უმწეო ყვავილი არამარტო სამშობლოსათვის შეედარებინა გულში, არამედ — ვინ იცის — პირადი ხვედრიც მისთვისვე შეეფარდებინა და ამ ლექსის ლირიკულ პერსონაჟად საკუთარი თავიც წარმოედგინა.

ერთი დეტალიც — ვისთვის იქნებ ნაკლებმნიშვნელოვანი იყოს, აღნიშვნის ღირსადაც რომ არ მიიჩნევდა, მაგრამ ესეის ავტორისათვის საკმაოდ ფასეულია. „საინტერესო დამთხვევად“ იხსენიებს და ცოტა არც ესაა, მაგრამ ამ სიტყვათშეთანხმებაში უფრო მეტია ნაგულისხმევი.

„უნუგემო ყოფნა“ პოეტს შეექმნა 1895 წელს, როდესაც 34 წლისა გახლდათ, და ამდენივე წლისა უნდა ყოფილიყო ქაქუცა ჩოლოყაშვილიც, როდესაც ყმანვილის დეკლამაციით მოისმინა ეს ლექსი ტიბაანში.

ვითომ რა მოხდა?

მეტი რალა უნდა მოხდეს, როდესაც ამ ორი პიროვნების დიდი სულიერი თანაზიარობაა გამჭვირვალედ მინიშნებული.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ვაჟა-ფშაველას სულიერი მემკვიდრეცაა

და საერთოდ ქართული მწერლობის, არამარტო ალექსანდრე ბატონიშვილისა და იმამ შამილის.

მისითაცაა შთაგონებული თავისუფლების საძებნელად და სამხედრო გეგმის შემუშავების დროსაც უშუალოდ ვაჟას კვალს მიჰყვება — წამოშალოს ხეცსურეთი და აჯანყების ცეცხლი მთიდან ბარში გადმოიტანოს.

საერთოკავკასიური იდეის, როგორც უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკური მრწამსის, მხრივაც უხვი მასალა და მაგალითი რომ აქვს თვალწინ — მხოლოდ გუმანს კი არ მიჰყვება, ჩრდილოკავკასიელებთან ურთიერთობას რომ აბამს, არამედ ქართულ სახელმწიფოებრივ პოლიტიკას, მწერლობის მიერ გადარჩენილს — ერთი ყველაზე თვალსაჩინო და შთამაგონებელი ნიმუში ვაჟას მხატვრული ნააზრევითაცაა მისთვის.

მეც ამატირა ბევრჯერა შენს თვალზე ცრემლის დენამაო, — აკაკი წერეთელს ჩანგს რომ უქებდა ვაჟა-ფშაველა, განა ქაქუცა ჩოლოყაშვილისაც ამავე სტრიქონთა განმეორება არ შეეძლო თვითონ ვაჟას მიმართ, ოღონდ მცირეოდენი ცვლილებით?

— მეც ამატირა ერთხელა შენს თვალზე ცრემლის დენამა!

თუმცა... „ერთხელა“ რატომ? ეს „ერთხელ“ ხელშესახებად გადმოგვცემია, თორემ, ვინ იცის, რამდენჯერ აეტარებინა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ვაჟა-ფშაველას თვალზე ცრემლის დენას.

* * *

სამოქალაქო ცხოვრებაში დასაბრუნებლად გზა არამარტო ქაქუცას მოეჭრებოდა. არამედ იმ ექვს კაცსაც, რომელთაც ისეთი დანაშაული ჩაიდინეს საბჭოთა ხელისუფლების წინაშე, რომ ქაქუცაზე არანაკლები სასჯელი გაიმზადეს.

ალექსანდრე სულხანიშვილი კი განგების ჩარევის კვალს იმაში დაინახავდა, ეს შვიდეული სიღნაღის მაზრიდან რომ გამოსულა, ამას ერთი დღის დაგვიანებით მოუხდებოდა თბილისის დატოვება, ქაქუცა ერთ თუშს გამოგზავნიდა ალვანის ტყეებიდან იმ ადგილას, სადაც ამ ორს ვაზნების დიდძალი მარაგი გადაემალა. და სწორედ იმ თუშს გადაყრიდა განგება ალექსანდრეს.

არა, აღარ გამოდიოდა 1832 წლის შეთქმულებისამებრ. ჯაშუში ჯაშუშს ემატებოდა ალექსანდრეს ათასეულშიც. ახალი ძალებით ვავსებთ და ვაძლიერებთ, — ირწმუნებოდა სამხედრო უფროსობა. არადა, დამსმენთა ქსელს აძლიერებდნენ.

ეროვნული მრწამსის მებრძოლენი ძალიან გაფაციცდნენ და სიფრთხილეს მოუმატეს, მწყობრთა შორის მოლაპარაკებასა და მზადებას ერიდებოდნენ და, თავისუფალ დროს მოიხელთებდნენ თუ არა, მაშინვე ორთაჭალის ხევებსა და გორაკებს მიაშურებდნენ ორ-ორად ან სამ-სამად, ვითომდა ვსეირნობთო. მცირე ხნით მაინც ახერხებდნენ მოლაპარაკებას. არც ბოლშევიკები რომ არ მსხდარან გულხელდაკრეფილნი, იმაზე შეეტყობოდათ, რომ ძველებშიც გამოძებნიდნენ ჯაშუშებს, რომელთაც განსაკუთრებით ალექსანდრეს მიუჩენდნენ, თუმცა ჯერჯერობით არ აპატიმრებდნენ, ეტყობა, უფრო სანდო ნივთმტკიცებებს ეძიებდნენ და სხვათა კვალზე დადგომისაც ეიმედებოდათ. სამი კვირა აჩრდილებივით დაჰყვებოდნენ, და თუ ალექსანდრეს გადარჩენა რაიმეს შეეძლო, ისევ ბედის ნყალობას, რომ:

— რა გამოლევს კეთილ ადამიანს ამ ცოდვილ დედამიწაზე! და მეც გამომიჩნდა ასეთი მფარველი ანგელოზი.

ეს „ანგელოზი“ პარტიულიც გახლდათ და ნდობით აღჭურვილი პირიც, მაგრამ ჯერ კიდევ ის დროა, როდესაც ადამიანობა სძალავს პარტიულობას და ყველა არ დათანხმდება დამსმენობასა და მილიციულობას. ამიტომაც გაიხმობდნენ ერთხელაც განზე:

— საშა, ყველაფერი იციან, რასაც შენ აკეთებ და ამზადებ; დღეს არა, ხვალ დაგაპატიმრებენ; თავს უშველე, თორემ ნალდი დახვრეტა გაქვს.

დრო ნამდვილად შეცვლილიყო — ასე ერთბაშად და მკვეთრად. თავდაყირა დგებოდა ყველაფერი და ცხოვრების ყაიდად ეს ამოყირავებული რეალობა მკვიდრდებოდა.

ხელი ეცმადუნებოდა, მისი გვარ-სახელიც ალებექდა ფურცელზე, იმ უცნაური პარტიულის, ვისაც ჯერაც შერჩენოდა ადამიანობა და სინდისი. მაგრამ ერთბაშად შეშფოთდებოდა: ვაითუ დღეგრძელთა სიაშია და ამდენი ხნის შემდგომ ემანდ ხიფათს არ გადაეყაროო. მოერიდებოდნენ მის ხანდაზმულობასა და დამსახურებას თუ რა... ისე ამ ბუნების კაცი შესაძლოა კარგა ხნის წინათ მიეხვრიტათ კიდევ.

დილით ამცნეს მოსალოდნელი საშიშროება, ეს კი იმ დღესვე აცნობებდა, ვის ნახვასაც მოასწრებდა და ენდობოდა: ამ სალამოს მივდივარ და, თუ გინდათ, შემომიერთდითო.

თორმეტი კაცი მოუგროვდებოდა — ზოგის ნახვა თვითონ ვერ მოასწრო, ზოგსაც იქნებ ვერ აეღო თავზე ხელი და ჯერჯერობით მორიდებოდა ხელისუფლებასთან ასე ახდილად დაპირისპირებას. დიდძალი მებრძოლის ერთბაშად გასვლა რომ განეზრახათ და ეს გეგმა ნა-

ბიჯ-ნაბიჯ მზადდება, ამ ვითარებაში ეს უკვე ველარ ხერხდებოდა. ამიტომ ნაძალადევში, დათქმულ ადგილას ის პიროვნებანი მოიყრიდნენ თავს, რომელთაც ალექსანდრესთან ერთად ყოფნა გადაენწყვიტათ. იქ ერთ ოჯახში შაშხანები რომ ჰქონდა გადამალული, ახლა თანამებრძოლებს ჩამოურიგებდა და ერწო-თიანეთისაკენ დაადგებოდნენ გზას.

ალექსანდრეს ემარჯვა და თავისთვის შვებულება გაეფორმებინა — ორკვირიანი. ქაქუცას მოსაძებნად თავისუფალი სიარული იყო საჭირო, უცბად მიგნება კი გაუძნელდებოდა. თორმეტკაციანი მსვლელობისას კი შესაძლოა მილიცია ან ჯარისკაცები დადევნებოდნენ და შეჩერება მოენდომებინათ. მაშინ ლტოლვილები შეტაკებაში უნდა ჩაბმულიყვნენ და წინააღმდეგობის მოძრაობაში საბრძოლო ნათლობაც მიეღოთ.

გზას კი დიდი ენთუზიაზმით გაუყვნენ და ოცნების სურათებიც ეხატებოდათ თვალწინ, მაგრამ საშინლად რომ გაავდრდებოდა და წვიმა რამდენიმე დღეს აღარ გადაიღებდა, თან სანოვაგეც შემოაკლდებოდათ და მომჭირნეობა მოუწევდათ, ჯერ ერთი პროტესტანტი სთხოვდა ერწოში გაშვებას, იქ ნათესავი მყავს, მოვინახულებ და საჭმელსაც ამოგიტანთო. წავიდოდა და... სამუდამოდ დაიკარგებოდა. და თუმცა ლტოლვილნი სიფრთხილით ბინას გამოიცვლიდნენ, ვაითუ მოლაღატეა და მილიცია შემოგვისიოსო, ალექსანდრეს სიცოცხლის ბოლომდე სჯეროდა, რომ იმას ეს სათაკილო საქციელი გამცემობით კი არ დაემართა, არამედ შიშით. გუნებაშიც ვერ გაიმეტა ადამიანი უპატიებელი ცოდვისათვის.

მერე კიდევ ბუნების მრისხანება სხვებსაც დააფრთხოვდა, ქარაშოტსა და ჭყაპს ყინვაც ემატებოდა, და ალექსანდრეს სთხოვდნენ: მოდი ახლა გავბრუნდეთ და, როდესაც კარგი ამინდი დადგება, მაშინ გამოვიდეთ ტყეშიო.

მძაფრ დრამატიზმში კომიკური სურათი გაიელვებს, და მკითხველიც ისევე რჩება გაოგნებული და ენაჩავარდნილი, როგორც ალექსანდრე ვერ მოეგო კარგა ხანს გონს და ვერ გააცნობიერა, თუ რა ხდებოდა.

ნეტა იმათ რა ეგონათ, სპორტულ ასპარეზობაში მონაწილეობდნენ და უკეთესი ამინდი ამიტომაც ერჩივნათ?... ჯერ სპორტული ასპარეზობის დროსაც გევალება არ შეეპუო ამინდის ჟინიანობას და ეს ხომ რაღა — ქვეყნის გამოსახსნელად შემართულხარ და ავდარი გაშინებს! ამ გზაზე ხომ ეს ყოვლად უმნიშვნელო დაბრკოლებაა, ისეთ

გასაჭირს და სიძნელეებს უნდა გაუძლო, და ნუთუ საამისოდ არ მართულხარ?!. ლამის ვერც დაუჯერო მემუარისტს და მხატვრულ ხერხად, თხოვის გასამძაფრებლად და გასახალისებლად მოხმობილ გროტესკულ სურათს გადააბრალო ყველაფერი, რადგან ვერ წარმოგიდგენია, რომ წინააღმდეგობის მოძრაობის მონაწილეებმა ასეთ უხერხულ ყოფაში ჩაიგდონ თავი. მაგრამ რაკილა ალექსანდრე სულხანიშვილი — მიუხედავად მისი თხრობის ოსტატობისა — ზუსტად მიჰყვება ისტორიის ჩარხის ტრიალს და ეჭვმუქვალ სიზუსტით წარმოსახავს დოკუმენტურ ფონს, ამ პასაჟშიც ნაკლებ მოსალოდნელია მხატვრული გადახვევა, და უნდა ვირწმუნოთ, რომ ტყეში გასვლისას ალექსანდრე უნებურად შვეიკების გუნდს ჩაუდგა სათავეში. იქნებ იმათ არც ეგონათ, ასეთ სულმოკლეობას თუ გამოიჩენდნენ, მაგრამ რეალობა გაცილებით მკაცრი აღმოჩნდა, ვიდრე მათი მიაბიჭური წარმოდგენა მასზე, და ის თხოვნაც ამისი გახლდათ.

მწარედ გაეცინებოდა შვეიკების მეთაურს, ლომს კურდღელთა გუნდის წინამძღოლად: კეთილი, დავბრუნდეთ და ამინდის გამოკეთებას დაველოდოთ, მაგრამ კარგ ამინდში რომ გამოვვარდებით ტყეში, ვაითუ ისევ წახდეს ორიოდ დღეში და მაშინ როგორა მოვიქცეთ, ისევ უკან გავბრუნდეთ და ასე ვეთამაშოთ კატა-თაგვობანა ბუნების კაპრიზებს? საქართველოში რა გამოლევს კარგსა და ცუდ ამინდს, მეამბოხე ამინდის ცვალებას უნდა გაუძლოს, მე პირადად უკან გამბრუნებული არა ვარ და თქვენ თუ ველარ უძლებთ, სჯობს ახლავე დაბრუნდეთო.

ეგონა, დავანამუსებო. იმათ კი... გაახალისებდათ ეს საყვედური, მთავარი ისაა, რომ დაბრუნების ნებას რთავდნენ და არ ჩაეთვლებოდათ ალექსანდრეს წინააღმდეგ „ბუნტად“: სასწრაფოდ აიყრიდნენ იარაღს — ვაითუ, გადაიფიქროსო — და თბილისისაკენ იზამდნენ პირს, წამოსვლის წინ კი დაიბარებდნენ: როცა რაზმი შეიქმნება, ჩვენც მაშინვე აქ გავჩნდებითო.

რა ხეირს დააყრიდნენ ახალშექმნილ რაზმს, თორემ!..

სასაცილოა, სასაცილო ეს ყოველივე, სატირალიც რომ არ იყოს.

ნეტა როგორ წარმოდგინათ ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის მსვლელობა — ნაწილ-ნაწილ უნდა წარმართულიყო თუ რა, ამინდის ცვალებადობის კვალობაზე შეჩერებული და განახლებული?!. თავისი მორალი აქვს შვეიკს, თავისი ფილოსოფია და პოლიტიკური მრწამსი და თუ შევეცდებით მის დამუწნათებასა თუ გადარწმუნებას. ესენი კი გახარებულნი რომ გამოვბოდნენ, ვინ იცის, ერთმა-

ნეთს შემოუძახებდნენ: ჩვენი დროც დადგება და ბრძოლაში მთელი არსებით გადავეშვებით, აი, ეს წვიმა და ყინვაა, პატრიოტული ვალის მოხდა რომ არ გვაცალაო.

კიდევ კარგი, ერთი ხევსური მაინც შერჩებოდა და მთლად მარტოდ-მარტო არ დააგდეს კაცი, ვინც ასეთი გაცხოველებით ემზადებოდა ათასეულის უმეტესი ნაწილის გამოსაყვანად ალექსანდრე ბატონიშვილის ბილიკებზე. ის ხევსური კი თომა ბალიაური აღმოჩნდება, აჯანყებულთა ერთი ყველაზე კოლორიტული და პეროიკული ფიგურა.

ის შვიდნი ტყეში და ეს ორნი ქაქუცას მოსაძებნად, ერწოში თავშეფარების შემდეგ თელავის მაზრაში რომ გადავიდოდნენ და ჯერ სიკო ჩოლოყაშვილს მიაგნებდნენ, ქაქუცას ძმას, ვინც თურმე სიღნაღიდანვე აპირებდა გამოჰყოლოდა ქაქუცასა და მის გამოძხნელებს, მაგრამ იმას დაეშალა: ორი ძმა ერთად ქორწილშიც არ წაისვლება და ამ ცეცხლში ორივეს რა გვინდაო.

რა დროს ანდაზებიო, — შეწინააღმდეგებას შეეცდებოდა სიკო.

ანდაზების დრო ყოველთვის არისო, — ქაქუცა, ღიმილით.

ნეტა როდიდან გაჩენილიყო ეს ანდაზა, ორი ძმა ერთად ქორწილსაც რომ უნდა გარიდებოდა? მაინცდამაინც იქ მოსალოდნელი ჩხუბი არ უნდა იგულისხმებოდეს, ვაითუ ორივე ერთად შეენიროსო. უბრალოდ, ორთაგან ერთი მაინც უნდა დარჩენილიყო შინ პატრონად, რათა მეორეს გული საგულეს ჰქონოდა და მთელი არსებით გადაშვებულიყო ლხინსა და მხიარულებაში.

ქორწილშიც არ წაისვლება...

„ც“ ნაწილაკი ამჯერადაც მთავარს მიანიშნებდა, ანუ მოსალოდნელ ხიფათსაც გაგულისხმებინებდა — ქორწილში თუ უნდა მორიდებოდა ძმასთან ერთად სტუმრობას, მითუფრო სხვაგან უნდა აგეცილებინათ გვერდი-გვერდ გამოცხადება. მოგეხსენებათ, ეშმაკს არ სძინავს. ტყეში გასვლას კი ანდაზაც აღარ სჭირდებოდა, და ქაქუცა ამ სიტყვების წარმოთქმისას მარტოდენ ხალხურ შეგონებას კი არ იშველიებს, იღუმალი ხმა კარნახობს, სიკოს გარდუვალი დალუპვა რომ მოელის და საკუთარი ხელით უნდა დამარხოს. დაენანებოდა — ოჯახიდან ერთის გამეტებაც საკმარისია, ვილაც მაინც დარჩეს მისი ჭაპანის გამწვადო.

ის იმ წუთას უგუნებოდ დაემორჩილებოდა ძმას, ვისი სიტყვაც კანონი გახლდათ მისთვის, მაგრამ განზე რა დააყენებდა, და კიდევ გადაიქცეოდა შემაკავშირებლად ტყეში გასულთა და ამბოხებისავის ანთებულ მოსახლეთა შორის.

და ახლა ალექსანდრე სულხანიშვილისა და თომა ბალიაურის გამოჩენა თავისებურ ღვთიურ ნიშნად აღიქმებოდა მის თვალში — რაღა ესენი მოველინენ ქაქუცას „გაყაჩაღების“ პირველივე დღეებში, რომელნიც მარტოდენ ორი თავზეხელაებული კაცით კი არ შეავსებდნენ პარტიზანული რაზმის პირველსაწყისს, ორგანიზატორული უნარით უამრავ პატრიოტს შემოუერთებდნენ აჯანყებისათვის სამზადისს.

ალექსანდრეს იმ პირველმა მცდელობამ არ გაუმართლა, ასე კომიკურად რომ შემოუტრიალდა შეიარაღებული გუნდის შექმნა, თორემ უიმისოდ ძალიან და ძალიან გაუძნელდებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს წინააღმდეგობის მოძრაობის გადაქცევა საყოველთაო მოვლენად.

ხომ თავიდანვე იცი სულ ყველაფერი, შენ თვალწინ გაიარა ყველაფერმა, ნუ დავკარგავთ ჩვენს შრომას, შენს მეტი ამას არავინ გააკეთებსო...

ჯერ ქაქუცას გამოგზავნილ თუშს შეხვდებოდა ალექსანდრე, სოფლის დიაკვან ბრუდეს, ვინც არაფერს დაუფარავდა და ისე დანვრილებით უამბობდა პარტიზანული რაზმის მეთაურზეც და მათ ადგილსამყოფელზეც, მხოლოდ სიკო ჩოლოყაშვილის შუამავლობა არ უნდა კმაროდეს ასეთი გულახდილობისათვის და თვითონ ქაქუცასაგან უნდა სმენოდეს ამისი სახელი, როგორც უერთგულესი კაცის. და ალექსანდრე რომ დააბარებდა, ხვალ ღამიანად ალაზნის შინდიანის ფონზე ვიქნები და იქ დაველოდები გამოგზავნილ კაცსაც და ცხენებსაც, ალაზანი რომ გადავლახოთ და საიდუმლო ბინასაც მოვაგნოთო, დიაკვანს გული უგრძნობდა, მნიშვნელოვანი წუთები დგება პარტიზანული რაზმის ცხოვრებაში, დაჩქარდება ფარული ქსელის გაშლაო.

და ალექსანდრე სიკოს რომ აცნობებდა, მე და თომა ხვალ ღამით უკვე ქაქუცას სადგომში ვიქნებითო, იმას დამშლელი აღარავინ ჰყავდა და: რახან შენც მიდიხარ, მე აქ დამრჩენი აღარ ვარო.

ორი ძმა ერთად ქორწილში არ წაისვლებო...

თუ ბედისწერა ჩაერეოდა, მაშინ აღარ მიხედავდნენ ანდაზას და ქორწილშიც ერთად გასწევდნენ.

ამჯერადაც ბედისწერა ჩარეულიყო და განაჩენიც გამოეტანა.

მოხერხებული და მიუდგომელი ალაგი კი შეერჩიათ, ოღონდ ალექსანდრე მარტოდენ სამხედრო მზერით კი არ გაზომავდა იქაურობას, არამედ იმ პოეტური განცდით, რასაც არა სჭირდება მაინც-

დამაინც ლექსებად გადმოღვრა, არადა, ამ სინათლით გასხივოსნებული დადიხარ სოფელ-ქვეყანაზე. თანაც: მშვენიერად აყრილ ტყეს რომ მიაქცევს ყურადღებას, იგულისხმეთ, რომ ამ გარემოებასაც ანიჭებდნენ მნიშვნელობას ის სანაქებოდ შეიარაღებული ვაჟკაცებიც, უხვად შეშადაყრილ და მხიარულად აგუზგუზებულ კოცონს რომ შემოსხდომოდნენ და სტუმრების დანახვისას ერთად წამოიშლებოდნენ და აღფრთოვანებული ღიმილით შემოეგებებოდნენ, თითქოს კარგი ნაცნობ-მეგობრები ყოფილიყვნენ.

დგანან ასე, დიდხანს ზომავენ თვალით ერთმანეთს თავით ფეხამდე და ყველა მათგანი რაღაც შეუცნობელ სიხარულსა და სილალეს განიცდის. ალექსანდრე თავს უფლებას აძლევს, ეს განწყობილება ყველას სახელით გამოხატოს და არა მხოლოდ საკუთარი, რადგანაც იმ სურათს, რაც თვალნათლივ გადაშლილა და გულის მოძრაობა ზედაპირზე ამოუტანია, ვარაუდად გამოთქმა შინაგან ელვარებას მოაკლებდა.

ეგ არის, ქაქუცას გაუელვებდა თვალში ოდნავი წყენა ძმის დანახვისას და საყვედურნარევი ღიმილით ეტყოდა:

— შენ მაინც არ მოისვენე და წამოხვედი.

ის თავს იმართლებდა:

— აი, საშა მოდიოდა და...

მერეა, პირველ ღამეს თავთავიანთი თავგადასავლის მოყოლაში რომ დაითენებენ.

მერეა, ახალ გეგმას რომ შეიმუშავებენ და სანდო კაცებსაც აფრენენ მოკავშირეებთან კახეთის ყველა კუთხესა და თბილისშიც, უფრო საიმედო ადგილსამყოფელად კი პანკისის ხეობას შეარჩევენ — შიკრიკთა მეშვეობით ყოველდღიური ურთიერთობა რომ შეენარჩუნებინათ მოკავშირეებთანაც და რაზმების გამრავლება-განმტკიცებაც შეძლებოდათ.

მერეა, ერთი კომუნისტის მკვლელობისათვის ძებნილი და ამ მხარეში თავშეფარებული სერგო მაისურაძეც რომ გამოჩნდება პირველივე შეტყობინებისთანავე და, რაკილა იქაური გზაკვალისა არაფერი გაეგება, ბიძაშვილი — მალაქია მაისურაძე — გამოუძღვება, მაშინვე უკან გაბრუნება ვისაც განეზრახა, მაგრამ რაზმს თვალს გადაავლებდა თუ არა, ისეთ სულიერ სიმხნევეს იგრძნობდა, განაცხადებდა, აქა ვრჩებიო:

— ამისთანა ვაჟკაცები აქ იყვეთ, მე სახლში რა გამაძლებინებს!..

შერცხვებოდა, კვლავაც ძველებურად განეგრძო ცხოვრება.

და თვით ქაქუცას ხევნაც ველარ გაჭრიდა — გადანწყვიტა და გადანწყვიტა კაცმა, ვისაც გარდა სადურგლოსი, სხვა არავითარი იარაღი არა სჭერია ხელთ მანამდე.

ქაქუცა საბრძოლველად გავიდაო, — ხმა გავარდებოდა და, ამით რომ ეგონათ, ჯერ კახეთსაც არ მოსდებია ხეირიანადო, მთელი ქვეყანა შეჟღერიალდებოდა და შეირხეოდა, როგორც ალექსანდრე ყაზბეგის „ელგუჯას“ გამოქვეყნებისას, დიმიტრი ყიფიანის დაკრძალვისას, ილია ჭავჭავაძის მკვლელობისას, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გამოცხადებისას, საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენისას.

მერეა, რომ დაიძრებიან და საიდან აღარ მიაკითხავენ — რასაც გვიბრძანებთ, შევასრულებთო.

მაინც რა ავდრიანი გაზაფხული დაუდგათ, ერთი თვის მანძილზე დასდიოდათ თავზე კოკისპირული წვიმა და ტანისამოსის გაშრობას ვერ ასწრებდნენ ცეცხლთან, ისევ ილუმპებოდნენ. — მომზადებული ხალხი მყავს დატოვებული, რაზმი ჩამოყალიბდება თუ არა, მაშინვე შემოგვიერთდებიანო, — თავს იდებდა ალექსანდრე, და ნეტა იმ „ბევრში“ იმათგანაც ხომ არ გულისხმობდა ზოგიერთს, პირველივე გაავდრებისთანავე რომ გამოექცნენ?.. რა იცი, იქნებ ახლა მაინც დანამუსებულებიყვნენ და პარტიზანული ბრძოლის მსვლელობა თავიანთ გუნებისად არ წარმოედგინათ.

მერეა, აღდგომა რომ მოატანს და იმ მთებში მოსახლე რამდენიმე ფშაური ოჯახი დაუკლავთ სააღდგომო საკლავს, ღვინოც მიუვათ და ამ დღესასწაულს წესისამებრ იუქმებენ. და დიმიტრი ცისკარაულიც რომ მიაკითხავთ სხვა სტუმრებთან ერთად — მიუხედავად ორკლასიანი განათლებისა, საქართველოს ისტორიის ბრწყინვალე მცოდნე, და სხვათა შორის ესპერანტოშიც ჩინებულად გაათვითცნობიერებული, მიმოწერა რომ ჰქონდა ამ ენაზე ინგლისსა, ამერიკასა და კიდევ სხვა ქვეყნებშიც — მაშინაა, ალექსანდრე ბატონიშვილის დაქნილსა და ნათელ ბილიკებს რომ ახსენებს და, როგორც ხევისბერი, კიდევ დააფიცებთ და აკურთხებთ გამათავისუფლებელი ბრძოლისათვის.

წილად გვხვდა, პირველებს დაგვეწყო ეს ღირსეული საქმე და დაეკიდევ ვაჩვენოთ მთელ ქვეყნიერებას, რომ ჩვენი მინა-წყალი ჩვენად გვსურს და არავის უღელს არ ვიგუებთო, — ქაქუცა ჩოლოყაშვილიც რომ წარმოთქვამდა თავის სეფე სიტყვას, მაშინაა, შეფიცვის რიტუალი ყველა წესის დაცვით რომ აღსრულდება; და სიმღერა მეფე ერეკლეს ხმით რომ ვალალებდა და იბარებდა: რაც შევიძელი, ფხასისხლი-

ანი ხმალი დაგიტოვეთ და ბეგთარი და ახლა თქვენ გაიმაგროდით თბილისის მოედანიაო, — მიუხედავად ამ ტრაგიკული ხელმწიფის გაიდეალებისა, მისი დანაბარები და მოწოდება აღარ კმაროდა შეამბოხეთათვის, რაც უნდა იყოს, ეს უღელი, საუკუნეზე მეტხანს რომ გვსრესდა, იმისი მარცხიანი პოლიტიკის ბრალიც გახლდათ.

არადა, არც მისი მითოსი გაიმეტებოდა და დიმიტრი ციხკარაულმა ამიტომაც გადააბა მეფე ერეკლეს ხსოვნასთან ალექსანდრე ბატონიშვილის სახელი. შვილის შეროიკულ ბიოგრაფიას უნდა ჩამოენმინდა მარცხის სირცხვილი და სიმწარე მამისათვის, მამის უკვე მითოსში გადასული სახელი კი შვილის გალეგენდებულ ხსოვნას შეშველებოდა და ორივე ერთად დადგომოდა შარავანდად საომარ ასპარეზზე ჩოლოყაშვილელთა გამოსვლას.

ახლა თქვენ გაიმაგროდითო...

და უღრანი ტყის იმ პატარა ველს რომ გაიხსენებს ალექსანდრე სულხანიშვილი, ხევისბერი სიმლერით რომ დაატარებდათ, დანანებით დასძენს: მართლა კარგი სახილავი იყო ასეთი სანახაობა და ნეტა აპარატი გვექონოდა სურათის გადასაღებადო.

თუმც ისე ხატოვნად წარმოსახავს ორიოდ ფრაზით იმ ველსაც და იქ გადახდილ აღდგომის დღესასწაულსაც ვერავითარი აპარატი ვერ გადანონის, როგორი ნიუანსობრიობითაც უნდა აღბეჭდავდეს იმ რეალობას, რადგანაც არსებობს ბელეტრისტული მადლი — შეუცვლელი და შეუდარებელი, ამაღლებული წამის უშუალო ანარეკლზე.

თითქოს სულ სხვაგვარი მზე დაბრუნავდათ თავზე, და პარტიზანები, უკვე ფიცით შეკრულნი, ერთმანეთს გაოცებული მზერით მიაჩერდებოდნენ: თითქოს ისევ ისინი ვართ, მაგრამ აღარც ვართ ისინიო.

თავი მეექვსე

ბაირალი ტყეში

არსენა და მისი მომხრენი ტყეში დაბანაკდებიან თუ არა, მიხეილ ჯავახიშვილი მათ უკვე „შეფიცულად“ იხსენიებს, თუმცა ჯერ არ შეფიცულან და ეს რიტუალი კარგა ხნის შემდეგ უნდა აღსრულდეს, როდესაც შეეცრად განუცხადებთ მეთაური:

— ძმებო, მთელმა ქვეყანამ იცის, რომ ჩვენ ღვიძლ ძმებზე უფრო ერთგული ძმები ვართ, მაგრამ ჯერ ძმობის ფიცი არ დაგვიდია. დაგვიანებამ არავის ავნო, რადგან ერთმანეთი უფრო კარგად გამოვცადეთ.

რიტულს თვითონვე აღასრულებს, საკუთარ თავზე აიღებს ხევისბერობას, რაც გაუმართლებელია სარწმუნოებრივად, მაგრამ თავისი ახსნა ეძებნება რომანის გარეგნული ფონის მიხედვით. როგორი დაბეჯითებითაც უნდა ვჭვრეტდეთ არსენა მარაბდელის მხატვრულ სახეში ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სილუეტს, მწერალი ვალდებული გახლდათ გაეთვალისწინებინა ისტორიული გარემოც და პოლიტიკური მოთხოვნაც. და რაკილა იძულებულია ტყის ძმების დროშაზე წაანეროს იაკობინელთა ლოზუნგი — „ძმობა, ერთობა, თანასწორობა“ — და დროდადრო თავადაზნაურობასაც მწვავე მათრახი უცხუნოს, ხევისბერის მოვალეობასაც არსენას გადააბარებს, მას ჩაასხმევინებს ღრძენს საერთო ჯამში, ზედ ვერცხლს დაათლევინებს, ცოტა მიწას დააყოლებინებს, ცვილის სანთელს აანთებინებს, დროშას ალამართინებს, პირჯვარს გადაანერინებს, თითოს აანევინებს და ქუდმოხდილს ბანაკისათვის საზეიმო ხმით მიამართინებს: ძმებო, მე ვიტყვი და თქვენცა სთქვით — ღმერთო დიდებულო, რომელი ხარ ცათა შინაო, — და ბოლნისის, ახტალის, კაბენის, თელეთის, მცხეთის და ალავერდის ანგელოზებსა და ხატებს მოუხმობს თავიანთი წმინდა საქმის დასალოცად, აკურთხეთ, დაგვეხმარეთ და მოწმედ დაგვიდექით, რომ ძმებად ვიფიცებით და გულში ერთმანეთის სიყვარულის გარდა არაფერი გვიდევსო.

და აგრძელებს და აგრძელებს მონოლოგს.

რაზმელებიც ერთობლივ იმეორებენ მის ყოველ ფრაზას და, გული გწყდება, რომ მიხეილ ჯავახიშვილი მარტოდენ ალლოთი აღადგენს ქაქუცა ჩოლოყაშვილისა და პარტიზანთა შეფიცვის სცენას და უფრო ნიშანდობლივი რეალები მისთვის უცნობი დარჩენილა, თორემ ძალდაუტანებლად ჩაურთავდა ყოფითი სინამდვილიდან გადმოტანილ სიმღერას: ვინა სთქვა საქართველოზე, იგარის ლომი კვდებაო... — და მას ისევე აქცევდა არსენას რაზმის ჰიმნად, როგორც ქაქუცას ერთგულებმა გაიხადეს ერეკლეს გოდება და მონოდება თავიანთ საგალობლად.

ჩოლოყაშვილელთა სულისკვეთება კი ისეთი სიღრმით ამოეცნო და განეცადა, რომ გაუზვიადებლად შეეძლო გადაეტანა რომანის ფურცლებზე:

— ამინ, — იხუვლა ბანაკმაც, რომელმაც თავის ბელადისგან იმ დღესაც ძლიერი სულიერი საფუარი მიიღო და მზად იყო თუნდ ახლავე მიეტანა იერიში ქალაქზე, ყველა ბატონებზე და პეტერბურგსაც კი მიჰსეოდა.

ასე გამჭვირვალედაა მინიშნებული ეროვნული აჯანყებისაკენ სწრაფვა. „ყველა ბატონი“ გარკვეული საფარისთვისაა მოხმობილი. რაკილა სოციალური მოტივი „არსენა მარაბდელში“ საკმაოდ მკვეთრია, ცენზურა ამ შესიტყვებას ბატონყმობის დამხობად აღიქვამდა, რევოლუციურ მონოდებად, და პეტერბურგზე გალაშქრების სურვილსაც ამ ჯაჭვის გაგრძელებად მიითვისიდა — პროლეტარული რევოლუცია აკი ერთ ადგილას არაფრისდიდებით არ უნდა დასრულებულიყო და საყოველთაო მოვლენად გადაქცეულიყო, ვიდრე დედამინის ორსავ ნახევარსფეროს არ მოიცავდა.

არადა, „ყველა ბატონი“ ნართაულად მიანიშნებს რუსთა მპყრობელობას, და რათა ორაზროვნება არ დაიბადოს — რევოლუცია თუ ეროვნული აჯანყებო? — იქვე პეტერბურგი ამიტომაცაა ნახსენები.

არსენა ოძელაშვილს, აბა, რა საქმე შეიძლება ჰქონოდა რუსეთის სატახტოსთან?!

სამაგიეროდ, ამ სატახტოს ჯავრი ძილშიც არ ასვენებდათ ქაქუცას შეფიცულთ, რომელნიც — არსენას რაზმელებად გაპერსონაჟებულნი — რიგრიგობით ემთხვეოდნენ დროშას, მერე ბელადს დაჰკოცნიდნენ, შემდეგ მონინებით შეჭამდნენ აიაზმით გაჟღენთილ სეფისკვერს, ცერა თითს ანწლის მელანში შეითხუპნიდნენ და დროშას „მოანერდნენ“ — ანუ თითით დაბეჭდავდნენ — ბოლოს ყველა რაზმელი ტყვიას გაცვლიდა და ერთხელ კიდევ ჩაეხუტებოდა ერთმანეთს.

რიტუალი მოთავდებოდა, ოღონდ ამ ცერემონიის ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი დეტალი დროშაზე ხელმოწერაა, რაც, ცხადია, კომიკური იქნებოდა ყაჩაღთა გუნდისათვის, და უცნაური ქაქუცას შეფიცულთათვისაც.

აკი რეალურად მსგავსიც არაფერი მომხდარა, დიმიტრი ცისკარაულმა მცირე ველი რომ შემოატარა ჰიმნის გალობით.

ანწლის მელანში შეთხიპნილი თითით აღბეჭდილი წარწერა დამოუკიდებლობის გამოცხადების დეკლარაციაზე ხელმოწერის ანარეკლია, მისი ხსოვნაა, 26 მაისის იდუმალი გაელვებაა თხრობაში, სიმბნევისათვის მოსაგონარიც და მწარედ გასახსენებელიც, რადგანაც მტკიცე დასაყრდენი განა რა ექნებოდა იმ სახელმწიფოს, რომლის აღდგენის თავდავინყებულ დღესასწაულსაც პარლამენტის კედლიდან მარქსის სურათი გადმოსცქერის ირონიული მზერით.

* * *

სიმბოლურია და მრავლისმეტყველი ის სცენაც „არსენა მარაბდელში“, როდესაც დიდსა თუ პატარას საბარათიანოს ბატონის კარვის ირგვლივ მოუყრია თავი და მენინავე დროშის წინ გაძლოლას უცდის.

უეცრად ბასილა მაიორმა თავისი ცხენი კარვის წინ უნდა შეაყენოს და დროშას შეხედოს, იმ დროშას, რომელიც უკვე ჩამოუხსნია ცალთვალა მედროშეს, არსენას მამას — ღვთისავარს, და ზაალ ბარათაშვილის ნიშანსლა ელოდება.

— ეს რა ამბავია? — გაოცებით უნდა იკითხოს მაიორმა.

ეგ ჩვენი დროშაა, მენინავე დროშაო, — ახსნით კი აუხსნის დავით ბარათაშვილი, მაგრამ ეს განმარტება გადამთიელის გაღიზიანებას გამოიწვევს: მე უბრალო ბაირალი მეგონა, არადა, მართლა დროშა ყოფილაო.

მომდევნო განმარტება თუ დაზუსტება („დიალ, აგრეა. საქართველო ხუთ სადროშოდ იყო დაყოფილი და საბარათიანო, ანუ ქვემო ქართლი, მენინავე სადროშოდ ითვლებოდა“) კი კიდევ უფრო გაააგულისხმებს და ფიცხელი ბრძანებაც მზადაა:

— ახლავე ჩამოხსენით და აქ მომეცით.

არამარტო ამ მხარის, არამედ მთელი ქვეყნის ღირსება ილახება კიდევ ერთხელ, ითვლება მისი თავმოყვარეობა, დროშა კი ასე თვალდათვალ უნდა გადაიქცეს ჩვრად, რომელსაც აღარავითარი დანიშნულება აღარ ექნება, გარდა დაკნინებული, დაცემული საქართველოს მეტაფორული წარმოსახვისა.

ფორზე ავი სიჩუმე ჩამოწვება, დაძვრასა თუ წინააღმდეგობის გაწევას ვერავინ ბედავს, ზოგი ფითრდება, ხოლო ზოგს იმ ალაშივით ნითელი ფერი ედება.

შეგუებულან ასეთ დამცირებას?

მაგრამ ყველას გულის წადილი არსენამ უნდა გამოხატოს, მან იტვირთოს დროშისა და ქვეყნის ღირსების დაცვა — უეცრად დეზი უნდა ჰკრას ლურჯას, დროშაზე მიაგდოს, მამას ალაში გამოსტაცოს და ბასილას თვალი თვალში გაუყაროს.

მამ რა ნებაეს მაიორს?

დროშა, არა?

აბა, წაილოს, თუ გაბედავს!..

მაიორი ვერ ბედავს და კუდამოძუებული მიიპარება.

ცხადია, ამ სიმბოლური აქტის აღმსრულებელი, არსენა ოძელაშვილი ვერ იქნებოდა და არც ყოფილა, ეს მხოლოდ და მხოლოდ ქაქუცა ჩოლოყაშვილია, ვინც იტვირთა ეროვნული ბრძოლის მეთაურობა და დროშამაც მის ხელში გადმოინაცვლა, ყველაზე საიმედო და მტკიცე მარჯვენაში.

ამ სცენაში თვალნათლივ იკვეთება, გმირი — ანუ არსენას რეალური პროტოტიპი — რუსეთის ძალმომრეობას რომ უპირისპირდება, ესაა მისი ამბოხის ერთადერთი მოტივი და მასაზრდოებელი.

ეროვნული ბაირალი, რომელსაც ბედენის მთაზე გადასცემენ აგვისტოს აჯანყების ღამეს, მის მიერვეა უკვე მოპოვებული და დამოუკიდებლობის კომიტეტი მხოლოდ ადასტურებს ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ამ უფლებას.

* * *

პეტერბურგსაც კი მიჰსეოდაო...

მითუმეტეს, ამ სულისკვეთებას სარწმუნოს ხდის თხრობის საერთო განწყობილებაც და ცალკეული პასაჟებიც, ამბოხების ჩამოკერის მოლოდინით რომ გათანგულა და თხრობის ტონალობასაც ის განსაზღვრავს.

როდესაც მონადირეებს ხელი მოეცარებოდათ და ბანაკშიც მარაგი გამოიღეოდა, არსენა მეცხვარეებს ეწვეოდა, თრიალეთის ზეგანზე ზაფხულობით ასობით რომ იკრიბებოდნენ. მისი გამოჩენის ამბავი იქაურობას დეპეშასავით მოედებოდა ხოლმე და მწყემსები ყველა ბინიდან გამორბოდნენ და თანაც „ჩვენი არსენასთვის“ საკლავს მოერეკებოდნენ. ეს მკაცრი და მიაშიტი ხალხი, ტყავსა და იარაღში ჩამჯდა-

რი, მამლის ყვილამდე რომ ისმენდა არსენას ბასრ სიტყვას, ბავშვით ოხრავდა და სულ ეს შეკითხვა ეკერა პირზე:

— როდისღა დაგვიძახებ, ძმაო, როდის?

ეს ფრაზა გულიდანაც უნდა ამოსკდეთ პერსონაჟებსაც და მწერალსაც და, შეგნებულად თუ ქვეცნობიერად, „ელგუჯას“ ასოციაციაც უნდა გაჩნდეს და უშუალო ხიდიც გაიდოს ამ ორ რომანს შორის, როგორც კი გმირის ყველაზე სანუკვარი ნატვრა ნამოტივტივდება მკითხველის შეგნებაში:

— როდის დადგება ის დღე, როდის?

ალექსანდრე ყაზბეგსაც სულს შეუხუთავდა ცენზურა, რათა აჯანყების უმძაფრესი მოლოდინი როგორმე შენელებულიყო „ელგუჯას“ გამოქვეყნებისას, თუმც იმას კიდევ რა უჭირდა იმასთან შედარებით, როგორც მიხეილ ჯავახიშვილს გაანამებდა ეს ათასთავიანი დრაკონი და იძულებულს გახდიდა თუნდ ამ პასაჟშიც სოციალური მოტივი წაეფარებინა ნამდვილი სწრაფვისათვის: მეცხვარეები საქართველოს ყველა კუთხეში რომ იფანტებიან და თან ლეგენდა დააქვთ არსენაზე, ეს ლეგენდა იმ იმედოვნების გაღვივებაა, საცაა გლეხებს დაუძახებს და თავისუფლებას, მიწასა და სამართალს დაურიგებსო.

არადა, იარაღი რომ არის ასაღები ხელში, ამ იარაღმა ამჯერადაც ერთსულ და ერთხორც უნდა აქციოს გლეხი და თავადი, თორემ რომანში რევოლუციური პროკლამაციები პირდაპირ გადადის და გულბრყვილო მკითხველს იქნებ კიდევ აბნევს, ანკი რა გასაკვირია, როდესაც ასეთ სტრიქონებს ამოიკითხავს: არსენა გლეხების ბელადია, ბატონსაც ეურჩება და ხელმწიფესაც — აღარც ომი გვინდა, აღარც მთავრობა, არც კანონი და არც გადასახადი, ბატონები უნდა გაველიტოთ, მათი მამული გავიყოთ და ბატონყმობის სახსენებელიც მოვსპოთო.

— არსენას დროებაც დაგვიდგა, — მწარედ უნდა ჩაიცინოს სუმბათაშვილმა და, როდესაც ზაალ ბარათაშვილი წამოიძახებს:

— მთელი თრიალეთი არსენას დღეგრძელობას ლოცულობს და ამაზე მეტი რა გინდათ!

დასძინოს:

— ქართლიც.

— კახეთიც, — მიაშველთ ჯორჯაძემ.

მართლაც ახალი დროება დამდგარა საქართველოს ჰეროიკულ და ზნეობრივ ისტორიაში, და თუ პოლიტიკურ ცხოვრებაში ბოლშე-

ვიზმის ხანაა, რაინდული ეპოქის შემობრუნების ტეხილიდან ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ჟამი შემოგვყურებს და ეს ჟამი ამოფარებია არსენა ოძელაშვილის სახელს, ვისი ეპოსიც ქაქუცასთვისაც უსაყვარლესი საკითხავი იქნებოდა ყმანვილობისას, იქნებ ზეპირადაც იცოდა თავით ბოლომდე, და ძალიანაც ესიამოვნებოდა, სიცოცხლის მიმწუხრზე რალაც იდუმალი გზით რომ შეეცყო, არსენა მარაბდელის პროტოტიპად შენ ხარ შერჩეული და მონუმენტურადაც გამოკვეთილიო.

თვითონ აკი ლუარსაბ თათქარიძეს ედარებოდა!..

იქნებ მაინც ლუარსაბობა ემჯობინებინა... იქნებ არსენობას მოჭიდებოდა... ყოველ შემთხვევაში, არჩევანის საშუალება მიეცემოდა და კიდევ ჩაეძიებოდა მათი ხასიათების განსჯა-შედარებას, ფიქრის უფლებას როგორც კი დართავდნენ ხოლმე.

რომანში კი არსენას გარეგოლუციონერებული სახე აივანს შიშითა და სისხლის ლანდით რომ შეღებავს, ალექსანდრე ჭავჭავაძე ამ მძიმე განწყობილების გაქარწყლებას შეეცდება და თავადებს უსაყვედურებს, ნუ გვაშინებთო:

— ღმერთი მოწყალეა, ჩვენში ფრანციცული რევოლუცია არც ყოფილა და არც იქნება. ჩვენი გლეხი სხვანაირი მირონით არის ნაკურთხი, ხოლო ნიკოლოზ პირველი უბედურს და უნიათო ლუი მეთექვსმეტეს არა ჰგავს.

მიხეილ ჯავახიშვილი ამ სიტყვების თქმას პერსონაჟს მაშინ მიანერს, როდესაც ფრანგული რევოლუციაც განმეორებულა არანაკლები — თუ მეტი არა — სისასტიკით და საქართველოც გამხდარა მსხვერპლი ამ განმეორების, ასე რომ, პერსონაჟადქცეული ალექსანდრე ჭავჭავაძის წინასწარმეტყველება გამოტყუნებულა მკითხველის თვალში და ეგ არის. არადა, ისეთი მომხიბლავი ფერებით იხატება მისი პორტრეტი, განა რა აუცილებელი იყო, მცდარი წინასწარხედვა მიენერა მისთვის მწერალს?.. თუმც ეს სიტყვები ისეთ ღრმა გულისტკივილსა და ეროვნული ტრაგედიის განცდას ამჟღავნებს, სხვა ყოველივე უკან გადაინაცვლებს.

ჩვენი გლეხი სხვანაირი მირონით არის ნაკურთხიო...

ეს ფრაზაც ალექსანდრე ორბელიანის ზნეობრივი თეორიითაა ნასაზრდოები, მამაშვილური ურთიერთობის რწმენით თავადაზნაურობასა და გლეხობას შორის, ამ ურთიერთობამ გამოაწარმოა გლეხკაცი ისე, რომ ის სხვანაირი მირონი ალბეჭდა სულზე, საოცნებო რომ ყოფილა ადამიანური ყოფისათვის.

რის შექმნასაც მარქსისტული რელიგია ხელოვნურად ესწრაფოდა და მის ხორცშესახსმელად ყოვლად უკუღმართი გზა აერჩია – თავადაზნაურობის პირწმინდად გაქრობა საკაცობრიო სინამდვილიდან, ქართულმა მოდგმამ – თავისი ისტორიული პირობების გამოც — ბუნებრივი სადინარი მისცა ორი წოდებისა თუ ფენის თანაცხოვრებას, ისე, რომ არისტოკრატია წინამძღოლი ყოფილიყო ერის, მისი პარმონიული ნაწილი, და არა გასანადგურებლად გამეტებული... კაცობრიობის ბედნიერი მომავლისათვის, რადგანაც ამ გამეტებას უკეთესი არაფერი მოჰყვებოდა, გარდა ადამიანის გადაქცევისა მარიონეტად თუ რობოტად, ჭეშმარიტი ფასეულობების შეთვისების ნაცვლად ყალბი იდეალი და შეხედულებანი რომ ექნებოდა თავსმოხვეული.

სხვანაირი მირონითო...

და ეს სტრიქონი იწერება მაშინ, როდესაც უღვთოდაა დარბეული თავადაზნაურობა, ოჯახები და გვარები დაუნდობლად გაჟღეტილი და ამ ჯოჯოხეთურ ორგიაში გლეხებიც თავგამოდებით მონაწილეობენ.

მაშ ეს... სხვანაირი მირონი?

მიხეილ ჯავახიშვილი ცდილობს ისე განაზოგადოს ეს ტრაგედია, რომ გონებადაბნეულ, გამარქსისტებულ-გაბოლშევიკებულ გლეხთა ცოდვა-დანაშაული მთელ გლეხოებაზე არ გადაიტანოს, ამ ფენის ძვალრბილში გამჯდარ სნეულებად არ მიიჩნიოს, მათი საერთო ცნობიერებისა თუ ფსიქიკის მოშლად, რასაც უკვე ალარაფერი ეშველება. მწამს, რომ იმ სხვანაირი მირონით კურთხევა თავის ნაყოფს ჯოჯოხეთურ გარემოშიც გამოიღებს და ადრე თუ გვიან უკეთურობას გადწინოს.

თორემ განა მწერალს არა სმენოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახელის გასატეხად როგორ ჩააგონებდნენ ხალხს: თავადია და კონტრრევოლუციონერი, წვრილბურჟუაზიული მისწრაფებებით შეპყრობილი, ვისაც სხვა არაფერი ენადღელება, გარდა იმისა, თუ რა გზით დაიბრუნოს დაკარგული უფლებანი და ამის გულისათვის სისხლისღვრასაც არ ერიდებაო.

და კიდევ მოქმედებდა ეს დაჟინებული მტკიცება მარქსიზმითა და კომუნისტური სამოთხის დაპირებით მონამლულ ადამიანებზე.

ბოლშევიკურ ხელისუფლებას, ანკი რა გასაკვირია, კლასობრივი თეორია მოემარჯვებინა და პროპაგანდისტული მანქანაც მთელი სიმძლავრით აემოქმედებინა.

მაგრამ მენშევიკური — დამხობილი — მთავრობაც რომ ამავეს ირწმუნებოდა და არანაკლები ძალღონით ცდილობდა შეფიცულ-თათვის ხალხში დასაყრდენი გამოეცალა?

ანკი ეს რა გასაკვირია.

ჯერ ქაქუცა ჩოლოყაშვილისათვის არ ემეტებოდათ ამხელა სახელი და გავლენა, ვაითუ მართლა გამოიხსნას ქვეყანა და მერე იქ ჩვენი ადგილი სადღა იქნებაო?!

მერეა და, როგორც ბოლშევიკთა იდეურ ძმებსა და მარქსისტული რელიგიის განაყართ, გულწრფელად სჯეროდათ, ქაქუცა ფეოდალური წყობილების რესტავრაციას მოინდომებს და, გამარჯვებამოხვეჭილს, წინ რაღა გადაუდგება, თუ აქედანვე არ დავიჭირეთ თადარიგი და მისი მოსალოდნელი ტრიუმფი საკმაოდ არ შევანელეთ, ანდა გამარჯვება სულაც ხელიდან არ გამოვგლიჯეთო.

ამ შენელება-გამოგლეჯის მცდელობისას ბოლშევიკურ ხელისუფლებას დრო რომ ეხელთა და სასტიკი მარცხი ეწვნევიანბინა აჯანყებულთათვის?

რა გგონიათ, არ დაგიდევდნენ — თუნდაც ეს მომხდარიყო, ოღონდ ფეოდალიზმის აღდგენის აჩრდილს არსად გაეეღა.

ქაქუცამ იცოდა, რა დემაგოგიურ ფანდსაც დაუგებდნენ და ამიტომაცაა, რომ კრინტსაც არ დაძრავდა თავისუფალი საქართველოს სახელმწიფოებრივ წყობაზე — რას აპირებდა, როგორ ესახებოდა, უფრო მაინც საით იხრებოდა... ქვეყნის გამოხსნის გარდა სხვა არაფერი ეკერა პირზე და საამისოდ საგანგებო ფსიქოლოგიური წერტნა სულაც არ დასჭირდებოდა, რაკილა მისთვისაც ცნობილი გახლდათ ილია ჭავჭავაძის პოლიტიკური ტაქტიკა, არაფრისდიდებით რომ არ გაამჟღავნებდა, თუ რომელ წყობას ემხრობოდა.

მონარქისტიო, — იმეორებდნენ და იმეორებდნენ სოციალ-დემოკრატიები, რადგანაც მეფის ინსტიტუტის აღდგენის სურვილი დრომოჭმულ აზროვნებასა და სულაც დანაშაულთან გაეიგივებინათ.

შესაძლოა ილია მართლაც მონარქისტი გახლდათ თავისი სულიერი მისწრაფებით, და ეს სულიერი მისწრაფება თვალნათლივ ამოიკითხება თუნდაც პოემაში „მეფე დიმიტრი თავდადებული“, მაგრამ მისი პუბლიცისტური სტატიების სერია და უამრავი საჯარო გამოსვლა საამისოს არაფერს იტყობინებოდა, რათა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის მდინარებას ხელი არ შეშლოდა პოლიტიკურ შეხედულებათა ურთიერთჭიდილით — არა, ასეთი სახელმწიფოებრივი წყობილება გვიჯობს და არა ასეთიო.

ჯერ მოგეპოვებინა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა და სჯა-ბაასი და თუნდაც მწვავე კამათი მერელა გამართულიყო. თორემ იმ მონადირეთა კომიკურ ყოფაში ამოვყოფდით თავს, ტყავის გაყოფაზე დიდი ცილობა და შეხლა-შემოხლა რომ გაემართათ, დათვს კი ვერსაიდან მიდგომოდნენ.

არც ბუნებრივ მდინარებას შეშლოდა ხელი და ისედაც მთელ ხალხთან შეთანხმებით მომხდარიყო თავისუფალ საქართველოში სახელმწიფო წყობილების შერჩევა. თავსმოხვეული კი არა, მერე რასაც შეიძლება მოჰყოლოდა განხეთქილება და შეურიგებელი დაპირისპირება, არამედ საზოგადოებრივი ცნობიერების მომზადება ამა თუ იმ წყობის შემოსაღებად.

ან დაარწმუნებდი, ანდა მათ გულისთქმას გაიზიარებდი.

ერთია შენი პოლიტიკური იდეალი, და მეორე — ისტორიული რეალობა და სახალხო განწყობილება, რომელიც აუცილებლად უნდა გაითვალისწინო და, თუ მაინცდამაინც არ გეჭაშნიკება ის არჩევანი, თანდათან, ნაბიჯ-ნაბიჯ ეცადო ცვლილების შეტანას, ყოველ ნუთს ერის მაჯაზე რომ გედოს ყური და ცვლილებათაგან გამონვეულ შედეგს უკვირდებოდე.

ილიას არჩევანი ეს და მხოლოდ ეს იქნებოდა და ქაქუცა ჩოლოყაშვილსაც უკეთესი მაგალითი რა შეიძლება პქონოდა თვალწინ!..

მითუმეტეს, მოსალოდნელია, სულაც, ჩამოსცილებოდა პოლიტიკურ ცხოვრებას და, არამცთუ ქვეყნის წინამძღოლობაზე არ ეფიქრა, საერთოდ არ გარეულიყო მთავრობაში, მინისტრობაზე არ დაეხურდავებინა გმირის სახელი. რაც ალექსანდრე ორბელიანმა, სოლომონ დოდაშვილმა და ელიზბარ ერისთავმა შეძლეს, ამავე სულიერების ნატეხი ვითომ რატომ ვერ შეძლებდა?! რაც ცთუნება გახლდათ სხვათათვის, ამათთვის საცთურიც კი არა ყოფილა, თორემ ან 1832 წლის შეთქმულების მეთაურნი იგულისხმებდნენ საკუთარ თავსაც მომავალი საქართველოს მთავრობის სიის შედგენისას, ან ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ეს სწრაფვა შემოგვრჩებოდა თუნდაც ალექსანდრე სულხანიშვილის მიერ შექმნილი ბიოგრაფიული ქრონიკიდან.

მენშევიკური მთავრობა თუ დაიბრუნებდა თავის უფლებებს, არ დაიჯერებდა ქაქუცას განზე გადგომას, სულ შიშში იქნებოდა, ვაითუ შემოგვიტრიალდეს და დაგვაძხოსო, და არ გაგიკვირდეთ, თუ მის მოკვლასაც განიზრახავდა?

ასე მოხდებოდა, ასე, ეგაა, სახელმწიფოებრიობის კიდევ ერთხელ ამოგებისას ეროვნულ-დემოკრატი და სოციალ-ფედერალისტთა

გავლენა უფრო გაზრდილი იქნებოდა და ჟორდანიელებს ასე ადვილად აღარ ჩაადგებინებდნენ ხელთ ძალაუფლებას. თუმც არც ისინი დარჩებოდნენ გულხელდაკრეფილნი, და არამცთუ მაშინ არ შეეგუებოდნენ პოლიტიკის საზღვრისაკენ მიდენას, უკვე მთელი ენერგიით ჩაებმოდნენ საზოგადოებრივი ცხოვრების დინებაში და ამთავითვე მოინდომებდნენ სხვათა ჩამოცილება-გარიყვას, და თვით ქაქუცა ჩოლოყაშვილისსაც, ურომლისოდაც ველარც ვერავინ იოცნებებდა დამოუკიდებლობის აღდგენაზე.

დათვი ჯერ მტკიცედ იდგა ფეხზე, მენშევიკები კი მისი ტყავის დასაკუთრებას ლამობდნენ.

* * *

— არსენა მრისხანე და მტკიცე ბელადი გამოდგა, გუშაგი ერთი ნუთითაც ვერ ჩასთვლემს, ბანაკს ერთი გოჯითაც ვერავინ გასცდება და უკანასკნელ დროს ნებადაურთველად სუნთქვაც კი ძნელდება, რადგან ბელადი ისე ფრთხილობს, როგორც შევარდენი თავის ბუდესთან. რაზმი „საქმეს“ მოითხოვს, საქმე კი არსენას ხელებს, სახელს, თვალებს, ტვინსა და ყურს ითხოვს, ნამეტნავ კი სახელს, რომელსაც მარაბდელი ბიჭი თვალის ჩინსავით უფრთხილდება.

ეს მიხეილ ჯავახიშვილის ზოგადი შეხედულებაცაა მეთაურის — თანაც უმწვავეს ვითარებაში მყოფის — იდეალზე, ისევე, როგორც მის თვალში სავსებით გამართლებულია ასეთ დროს განსაკუთრებული სიფრთხილე, რადგანაც:

— ვინც პასუხს არ აგებს, ის ქურციკივით დახტის, ხოლო ვინც ვალს ჰკისრულობს, ის ზურგზე რკინის კლდეს იკიდებს.

დიახ, ზოგადი შეხედულებაცაა და ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახის უშუალო ანარეკლიც, რაკიცა ეს ის პიროვნებაა მწერლის მსოფლგანცდაში, იდეალს რომ უახლოვდება. თანაც, შეფიცულთა ბანაკი მისთვის მხოლოდ აჯანყებულთა ცხოვრების მოდელი კი არ არის, არამედ სახელმწიფოსი, რომლის სათავეშიც ქაქუცა ესახება და გულიც საგულეს აქვს მანამდე, ვიდრე ბედისწერა ავად შემოგვიბრუნდებოდეს და ბელადი იძულებული შეიქნებოდეს, რომ სამუდამოდ გაეცალოს სამშობლოს.

ზურგზე რკინის კლდე — ესაც ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახის მახვილგონივრული გასიმბოლოვება, უნებურად ამირანის ხსოვნას რომ წამოგიტივტივებს, ისედაც მკვიდრად ჩაკირულს შენს ცნობიერებაში.

ისე როგორც უნდა განეზრახოს მწერალს ქაქუცას შეფიცულთა რაზმის ცხოვრების აღწერა მოიარებით, ისტორიული ფონიც და თვითონ არსენას სახელიც თავისას კარნახობს და იძულებულია ამ მოთხოვნასაც გარკვეული ანგარიში გაუწიოს. ამიტომაც ჩნდება თხრობისას თუნდ ის პასაჟიც, ზაალ ბარათაშვილმა და მაიორებმა ეს ლუტი ძმები საბოლოოდ გააბოროტეს, რადგან ნადირივით გაჰყარეს ტყეში და ყველაფერი წაართვეს – ოჯახიც და მოკეთეც, შრომაც და სიყვარულიც, უფლებაც და სიხარულიცო:

— არსენამ ეს კარგად იცის და ამიტომ არ განწყრება, მაგრამ არც მოიწონებს, თუ ტყის კაცი ხანგამოშვებით ადამიანურს რამეს მოინდომებს: ზედმეტს მიითვისებს, ქალსაც გაიხსენებს, ღვინოსაც მოისურვებს, სადმე სოფელში შეფერხდება და დავალებასაც შეაფერხებს. არა ჯავრობს ბელადი, მაგრამ ისეთ კილოზე იტყვის ორიოდ სიტყვას და ისე შეიკრავს წარბებს, რომ რაზმელს ისევე მისი ჭექა-ქუხილი და ლანძღვა-თრევა ურჩევნიან.

არც განწყება და არც მოიწონებსო...

მის მზერას ყველგან გრძნობენ ტყის კაცებად გადაქცეული პროტესტანტები, ზურგს უდაღვთ და ადვილად ამიტომაც არ მიუბრუნებენ თვალი ცთუნებისაკენ, მაგრამ... მწერალი მაინცდამაინც არ ამტყუნებთ, თუკი ხელი წაუცდებათ — ზოგიერთს და ხანდახან. და ასეთ დროს არსენას შეკრული წარბები და წყრომით ნათქვამი ორიოდ სიტყვაც მრავლისმთქმელია.

ქაქუცა კიდევ უფრო მეტ სიმკაცრეს გამოიჩენდა.

შეფიცვის რიტუალის აღსრულების ჟამსაც კი, როდესაც შეზარხოშებული და აღფრთოვანებული მოკავშირენი ორ-ორ და სამ-სამ კაცად ემშვიდობებიან პარტიზანებს, შეფიცულთაგან ერთი რა არის, ერთი კაციც არ ყოფილა შექეიფიანებული, რადგანაც მათ მიერ დადებული ფიცი იმასაც გულისხმობდა, რომ საერთოდ არ დაელიათ სასმელი.

— ჩვენ ეს წესი მტკიცე ტრადიციად დავდეთ...

იმდენი ღვინის მიღება შეეძლოთ, რამდენსაც მოისურვებდნენ?

იშვიათად მოუკითხავდნენ სასმელს, რაკილა ყველას მოეხსენებოდა, რომ ასეთ ძღვენს უნდა მორიდებოდნენ. დღესასწაულებისას თვითონვე შეუთვლიდნენ ხოლმე რაზმელები, ოღონდ არასოდეს მომხდარა, რომ თითო ან ორ პანია ყანწზე მეტი დაელიოს ვინმეს.

— ისეთნაირად გავატარეთ ჩვენი ბრძოლები, ეს ფიცი თითქმის არავის გაუტეხია.

ქალებთან ურთიერთობა?

— შეფიცულებს ხშირად უხდებოდათ ოჯახებში შესვლა სანოვაცის ან საცვლების გამოსატანად. ვაი იმის დღეს, თუ რომელიმე მათგანი ცუდის თვალთ შეხედავდა ვისიმე ცოლს, ქალიშვილს, ანდა დას...

ალექსანდრე სულხანიშვილი ვერ იხსენებს ერთ შემთხვევასაც, რომ ბელადის ეს მოთხოვნა ვინმეს დაერღვიოს, თუნდაც იმდენად, რომ „ცუდი თვალთ შეეხედოს“. ქაქუცას არ დასჭირებია მკაცრი განაჩენის გამოტანა რომელიმე თანამებრძოლისათვის, რაკილა მისი ერთხელ ნათქვამი სიტყვა რაზმში ამჯერადაც კანონად დაიდო.

ისეთი შთაბეჭდილება გრჩება, შეიარაღებული ადამიანები — სულაც ყაჩაღებად სახელდებულნი — კი არ გამოპყოფენ დროდარო თავს ტყიდან, არამედ გრიგოლ ხანძთელი შესდგომია თანამოღვაწე ბერებთან ერთად უდაბნოს აყვავება-აღორძინებას.

თუმცა რა — როგორც იმათ, ისევე ამათ სახელმწიფო გახდომიათ ხელახლა მოსაპოვებელი.

პარტიზანთა მთავარ ბირთვში უკეთური ადამიანი ვერ შეაღწევდა, რადგანაც ბელადი წევრთა შერჩევისასაც არანაკლებ სიფრთხილესა და სიმკაცრეს იჩენდა. ამასობაში ყაჩაღად გავარდნილებს მოაფიქრებოდათ შეფიცულებთან დაახლოება, ასე უფრო უშიშრად ვიქნებითო? თვითონ კი იქნებოდნენ უშიშრად, მაგრამ ერთი წვეთი კუპრი მთელ რაზმს გაუტეხდა სახელს. ამიტომაც შემოვლებოდათ მტკიცე გალავანი ტყის ძმებს. და თუკი ყაჩაღი მზად იყო მოენანიებინა წარსული და მართლაც გულით ჩართულიყო წინააღმდეგობის მოძრაობაში? მაშინ მას უნდა დაემტკიცებინა თავისი სულიერი ფერისცვალება და თავმდებები გამოეძებნა ჯერ პარტიზანთა ამა თუ იმ წევრთან, რომლის თანადგომაც გზას გაუხსნიდა ქაქუცასთან შესახვედრად — მერე მეტ-ნაკლებად სახიფათო დავალება უნდა შეესრულებინა, ფიციც დაედო და მტკიცე გალავანი კიდევ გადაიხსნებოდა მის წინაშე.

ლადო ოზანელი ვერც ვერასოდეს იფიქრებდა, ოდესმე ეროვნულ მოძრაობაში ჩართვა და ქვეყნის გამოსხნისათვის ბრძოლა თუ მოუწევდა, სახლ-კარი დაეგდო, ტყისათვის მიეცა თავი და ხელობად გამოვლელ-გამომვლელთა ძარცვა გაეხადა. მოუხელთებლად რჩებოდა და ბედს არ უჩიოდა, მაგრამ უეცრად მასაც ჩაეჭრებოდა ყურში ქაქუცას სახელიც და პარტიზანთა ამბავიც, და კიდევ დაკარგავდა მოსვენებას. რალაც ხმა ჩასჩურჩულებდა, შეეშვი აქამდელ ცხოვრებას, შენი ადგილი იმათ გვერდით არისო; და ჯერ აბეზარ კრაზანასავით რომ

მოიშორებდა ამ ხმას, მერე და მერე ისე შეუტოკდებოდა გული, დაჰკრავდა ფეხს და შეფიცულებისაკენ გაემგზავრებოდა. ეგ არის, მათი ადგილსამყოფელის გამორკვევისას იმ გაღავნის არსებობაც ჩაენვეთებოდა ყურში და, აქეთ რომ მიანყდებოდა და იქით, ისე მოხდებოდა, რომ ვასო თამაზაშვილთან გამოძებნიდა შუაკაცებს და იმას შესთხოვდა: შენი ხანჯლის წერა ვიყო, თუ ღალატი ან სხვა რამ უკეთურობა მედოს გულში, მიძმეთ და თავს არ დავზოგავო.

მარტო მონანიების სიტყვებს ვერ ენდობოდა შეფიცული, მაგრამ იმ შუაკაცებისა ეიმედებოდა და ამიტომაც წარადგენდა ლადო ოზანელს მეთაურის წინაშე — ძველ გზას სამუდამოდ გამოეთხოვაო.

— თქვენ მხოლოდ მიბრძანეთ, რა შევასრულო, — მონანიებულმა ყაჩაღმა.

ვასოს გახედავდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი.

— კაცური სიტყვა მომცა, რომ ვინმეს გაძარცვას გულშიც არ გაიტარებს, — იმან.

— შენი დაეალება ეგ იყოს, ეს პირობა რომ შეასრულო, — ბელადმა, და გულზე მოეშვებოდა ვასო თამაზაშვილს. რაც უნდა იყოს, შელანძლული ბიოგრაფიის კაცს დადგომოდა თავდებად.

„არსენა მარაბდელში“ ლაყე ბიჭად მონათლული პერსონაჟიც გაიეღვებს, ავ საქმეზე გავარდნილი მერე არსენასთან მიკედლებას რომ მოინდომებს თავმოკატუნებული და ხვეწნით მოაბეზრებს თავს. არსენა ჯერ არ იძმობს, მერე მიიღებს, გამოცდის, ლაყე ბიჭის სახელს მიაკერებს და ტყიდან კინისკვრითა და პანჩურით გამოაგდებს: ძმად არ გამომადგები და საყაჩაღოდ წადიო.

მაინც იქ არის იმის ადგილი და შეფიცულებთან ყოფნა საფარად ეგულებოდა, მაგრამ გამოცდას ვერ გაუძლებს და კიდევ მიჰყოფს ხელს გამვლელ-გამომვლელის ძარცვა-გლეჯას, ეგ არის, იმდენი ჭკუა ყოფნის, შემთხვევით გადაწყდომილ არსენას არ შეჰბედოს თოფის სროლა და ლანუნ-ლუნუნით გავარდეს ფოთლიანში.

ცხადია, ყაჩაღად გავარდნილებს რომ იკრებდეს არსენა ოძელაშვილი, არც არავის გამოცდიდა და არც ავდებულად ახსენებდა ყაჩაღის სახელს, არც ტყის ძმებს გააფრთხილებდა წამდაუნუმ: ყაჩაღობა სათავეშივე უნდა დავახრჩოთ, თორემ გაიზრდება და თვითონ დავახრჩობსო, — მაგრამ რაკილა მხატვრულ ქარგაში ქაქუცას განასახიერებს, მასავითაც იქცევა.

ახალმიღებულთა გამოცდა — არსენა მარაბდელისა რა მოგახსენოთ და — ქაქუცას კი სჩვეოდა.

აუცილებელი სულაც არ იყო, მაინცდამაინც საძარცვავად სჭეროდა რაზმში ჩარიცხვის მსურველს თვალი. შესაძლოა გულალაღადაც მოეძებნა ტყის ძმები, ქვეყნის გამოხსნაზე ფიქრს აეფორიაქებინა და კიდეც ჰგონებოდა, არც ძალ-ღონეს დავზოგავ და არც სიცოცხლესო. ეგაა, ფიქრსა და ოცნებაში ყველაფერი გაცილებით იოლია და მომხიბლავ ფერებში მობოროიალე, აღსასრულიც კი ისეთი რომანტიკული შარავანდით შემოსილი, ლამის ინატრო პირველივე ტყვიისათვის მკერდის შეგებება... მაგრამ ყოფითი რეალობის ქიმუნჯის ნაკვრა ერთბაშად გაფხიზლებს ტკბილ ზმანებათაგან და იმდენი დაბრკოლება წამოჰყოფს თავს, რომელს გაუმკლავდე, აღარ იცი — ალექსანდრე სულხანიშვილის თანამგზავრებისა არ იყოს, აუდარს რომ გაუნყრნენ, რა იყო, არ გვაცლი აჯანყების სამზადისში ჩაბმას, გადაიკარე, მზით შეიცვალე და ჩვენც გვიხილავ საომარ ასპარეზზეო.

ქაქუცა იმთავითვე თუ არ ჩამოიშორებდა ამ ბუნების ადამიანებს და საფუძველშივე არ მოგუდავდა სიძაბუნეს, ეს თვისება გაიზრდებოდა, გაჯეჯილდებოდა და თვითონვე მოგუდავდა შეფიცულებს, რაოდენ თამამადაც უნდა ყოფილიყვნენ, ჩვენს გულუშიშროებასა და სიმტკიცეს ვერაფერი შეარყევსო.

ესეცაა — შეფიცულნი სრულიად ვერა გრძნობდნენ წინამძღოლის სიმკაცრეს, რადგანაც თვითონაც ამ ყალიბისანი იყვნენ და არ დასჭირებით გადანყობა რალაც ახალ ყაიდაზე.

თავი მეშვიდე

ზეცნური მხედარი

იმჟამად დუშეთის ამბოხების სახელით მოინათლებოდა ის ჰეროიკული გაბრძოლება, რომელიც თითქოს სასიკეთოდაც უნდა დასრულებულიყო ქვეყნისათვის და იქვე ამოგებულყო დაკარგული სახელმწიფოებრიობა, თუკი ყველაფერი ისე წაენყობოდა, ეროვნულ-დემოკრატიები როგორც ვარაუდობდნენ და დავით ვაჩნაძე 1922 წლის 26 ივლისს ბარათით აგულიანებდა კიდეც ქაქუცა ჩოლოყაშვილს: საზღვარგარეთთან კავშირი გავაბით და, უკანასკნელი ცნობების მიხედვით, ინგლისს, საფრანგეთს, ამერიკასა და იტალიას განზრახული აქვთ ძალით ჩაერიონ რუსეთის საქმეებში და ემზადებიან კონსტანტინეპოლსა და ანგორაზე გადმოსასვლელადო.

ნეტა რა იყო ის ცნობები – ასერიგად აღმტაცები?!

ხელისუფლება ამბოხების ნაცვლად ავანტიურას დაარქმევდა იმ შეიარაღებულ სახალხო აფეთქებას, თუმცა ისიც დუშეთის სახელში იგულისხმებდა სისხლიან დღეთა წყებას, რომელიც მოგვიანებით ხევსურეთის სახელით შევიდოდა ახალი ჟამის ქართლის ცხოვრების ქრონიკებში.

ბრძოლის მთავარი ასპარეზი იქ შემოიფარგლებოდა — ხევსურეთის ხეობებში.

და ეს შემთხვევით კი არ მომხდარა, იმთავითვე ასე ჩაფიქრებულიყო — იქით უნდა გაემტყუნებინა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს რუსის ჯარი და არაგვის ხეობებში გაემართა გადამწყვეტი ბრძოლა, რათა ვინაობები საბედისწეროდ, სამუდამო სამყოფელად გადაქცეულიყო გადამთიელისათვის.

მაშ დუშეთის მიდამოებში რატომღა ტრიალებდა?

მისაქციელ-აღდგომლიანთკარ-ბაზალეთი რატომ დაეგულებინა ბაირალის აფრიალების ადგილად?

პირველი ბრძოლა იქ რატომ უნდა გაემართა?

გამოწვევად ეს ერჩივნა?

ვინრო ხეობებში იქნებ ასე ადვილად არც შეჰყოლოდნენ, თუკი ბრძოლა თავისთავად არ უბიძგებდათ კვალში ჩადგომისაკენ, და და-

ლოდებოდნენ და დიდხანსაც დალოდებოდნენ, ვიდრე გაშლილ სარბიელზე არ აიძულებდნენ გამოსვლას?

განა არა, ამ მოტივსაც ნუ გამოვიყენებთ, მაგრამ უფრო მეტად სხვა რამ შთააგონებდათ ქაქუცასაც და მის რაზმელებსაც — დუშეთსა და მის შემოგარენში იმიტომაც უნდა ეტრიალათ, რომ სწორედ ეს სახელი ჩარჩენილიყო საზოგადოებრივ ცნობიერებაში, თავისებური სიმბოლო, რომელიც გამჭვირვალედ მიანიშნებდა კიდევ უფრო ღრმა და ამალღებულ სიმბოლოზე — ბაზალეთის ტბასა და მის ძირში მსუფვე ოქროს აკვანზე, რომელშიც ის ყრმა ჩანოლილიყო, ჩუმის ნატვრით დღედაღამ რომ ნატრობდა ქართველი.

გადმოცემას ვეყრდნობი, მომხიბლავ ლეგენდასო, — ირწმუნებოდა ილია ჭავჭავაძე, ვისაც იქნებ კიდევ სმენოდა რაღაც ამგვარი და საგანგებოდაც გაჩქარებულიყო ბაზალეთის ტბისაკენ, იქ უფრო ვიგრძნო, უფრო სრულყოფილად განვიცადო ამ გადმოცემის პირველსაწყისიო. თუმცა... გაეჩქარებოდა კი?... მაინც ხომ მოხვდებოდა დუშეთის მხარეშიც და ტბის ნაპირზეც და იქნებ არც ღირდა თავგამოდება, არიქა, ახლავე თუ არ დავაკვირდი მის ტალღათა კრთომას, მერე ვაითუ გამიქრეს ლეგენდასთან მიახლოების მწველი სურვილიო.

ნეტა მართლა თუ არსებობდა ბაზალეთის აკვნისა და ყრმის ლეგენდა, ყოველ შემთხვევაში, ასე მკაფიოდ ჩამონაკეთული?! თუ რაღაც მბჟუტავი ანარეკლი გადარჩენილიყო, უკვე ასაორთქლებლად განწირული და ილიას ბედად მიესწრო?! თუ... სულაც თვითონვე თხზავდა ლეგენდასაც და მის პოეტურ ვერსიასაც, ხალხის ნაუბარიდან კი არა, საკუთარი სულის წიაღიდან მოეზიდებოდა იმედის ნაპერწკლებს და მხსნელის მონუმენტურ სახებად გამოჰქეცებდა?!

ის მოლოდინი, ბუნდოვანი და გაუცნობიერებელი, ხალხში რომ ტრიალებდა, ხომ შეიძლება ხორციით შემოსილიყო და ისე დაბრუნებოდა ხალხსვე. როგორც გაუნელებელი და ჩუმი ნატვრის ხელშესახები დადასტურება!..

შეიძლება და... აჰა „ბაზალეთის ტბაც“ — მესიანისტური მრწამსის საყრდენთაგანი. ის კი არა, მისი ზოგადი ქარგის მონახაზი, რომელსაც შევსებალა სჭირდებოდა მეტი თვალსაჩინოებისათვის, თორემ მომხიბლავ ლეგენდაში ისე გამჭვირვალედ გამოხვეულიყო პოლიტიკური პროგრამა, ძიება-ჩაკვირება ზედმეტი გახლდათ.

გარემო ვერ გთავაზობდა ყველაზე ამალღებულ იდეალს?

შენ გადააფენდი გარემოს ამ იდეალს და ეგ იქნებოდა!..

იქ კი, წყლის ქვეშ, აკვნის გარშემო უცხო ნალკოტი ჰყვოდა, მუდამ მწვანე, ჭკნობა რომ არასოდეს შეეპარებოდა, რადგანაც ქვეყნის დროთა ტრიალს არ ემორჩილებოდა. სამოთხის ხატი განმეორებულიყო ბაზალეთის ტბის ფსკერზე – მზიანი ჩრდილებითა და მარადიული გაზაფხულით, რომელიც ვერც სიცხეს გაეთანგა და ვერც ყინვას დაეზრო. და აკვანი სად შეიძლება დასვენებულიყო, თუ არა იმ ნალკოტის შუაგულში და, თუკი კაცთაგანს იქ ვერავის ჩაეღწია, ჩაღწევას ვინ ჩივის, ვერც კი გაებედა ეს უჩვეულო ოდისეა, სირინოზებს ხომ მაინც არ მიეტოვებინათ, ისინი დახვეოდნენ გარშემო და დასტროდნენ და დამღეროდნენ. არა, აკვანი იქ მაინც საიდან მოხვედრილიყო? საიდან და: თამარ დედოფალს ჩაედგა, ერს კი თავის ცრემლთა ნადენით კარვად წამოეხურა ზედ ტბა და... კიდეც გასაიდუმლოებულიყო აკვანში მწოლიარე ყრმის ვინაობა, დუმილით დაგმანულიყო, რათა ნაადრევ გაცხადებას ან არ გაეფანტა ეს ლეგენდა და ან ავად არ აეხდინა.

ამჯერად ცრემლებს აეგოთ ის კარავი, საიდანაც ებრაელ ხალხს მოსეს რჯული მოევლინა, ქართველობას კი ის ეროვნული მრწამსი უნდა განმტკიცებოდა, ურომლისოდაც საბედისწეროდ ახდებოდა გიორგი მუხრან-ბატონის შეგონება: ადრე თუ გვიან რუსეთთან გარდუვალი შერწყმა გველოდება და რატომ ვიტანჯავთ თავს, ბარემ უკვე შევეგუოთ ამ აზრს და დავყვეთ აუცილებლობის ნებასო.

ბაზალეთის ტბის ლეგენდა — ხალხური ნაპერწკალი თუ ილიას მისტიფიკაცია — არამცთუ ვერ გაიზიარებდა ამგვარ გარდუვალობა-აუცილებლობებს, სწორედაც მის საპირისპიროდ შეიქმნებოდა და საძირკველადაც ჩაეკირებოდა იმ სახელმწიფოებრივ მითოსს, რომელსაც სამწერლო-საზოგადოებრივ ასპარეზზე გამოსვლისთანავე ქმნიდა ილია ჭავჭავაძე და, ბოლოს და ბოლოს, უკეთეს სახსარს რომ ველარ დაინახავდა, საკუთარ სისხლსაც ჩაუფენდა, დიდხანს რომ იხილებოდა ვითარცა ახალდათხეული — ამოტ კუროპალატის ტრაგიკული აღსასრულისა არ იყოს.

ვისაც დღე-და-ღამე ჰნატრულობს ჩუმის ნატვრითა ქართველიო...

და ყრმის ვინაობა ასე გამჭვირვალედ რომ იშიფრებოდა, კიდეც დითირამბი უნდა აღვლენილიყო იმ სახელოვანი ვაჟკაცის სახელზე, ვისი ხელიც პირველად დაწვდებოდა ამ აკვანს? და იმ დედისა, ვინც პირველი მიანვდიდა თვის ძუძუს მადლით ცხებულ ყრმას.

სახელმწიფოებრივი მითოსის ზოგადი ქარგა რომ შემოიხაზებოდა ილიას მხატვრულსა და პუბლიცისტურ ნააზრევში, აკაკი წერეთე-

ლიც და ვაჟა-ფშაველაც ამ მითოსის შევსება-გამკვეთრებას შესწირავდნენ სიცოცხლეს. და როდესაც ილიას საბანკო, რედაქტორული თუ საზოგადოებრივი საქმეები გასაქანს აღარ მისცემდნენ და მხატვრულ შემოქმედებას გაანირვინებდნენ, აკაკიც და ვაჟაც თავს არ დაზოგავდნენ, რათა რაც ილიას დააკლდა, მათ აღესრულებინათ და ის მხატვრული ნააზრევი ისე გაეგრძელებინათ, რომ პოლიტიკური სატირის ფონი ყოველთვის შეენარჩუნებინათ.

პატრიარქალური, ტრადიციული საზოგადოების ცხოვრების სურათთა წარმოსახვა ვაჟას პოემებში არამცთუ მიამიტ, არამედ განაფულ მკითხველსაც მოჩვენებით შთაბეჭდილებას შეუქმნიდა და აფიქრებინებდა, რომ ეს ეპიკოსი ხალხურ მითოსს დანაფებოდა და მის თარგზე აგებდა თავისი მხატვრული მითოსის პანორამულ სურათს. და როდესაც ვაჟა-ფშაველა გაიოცებდა ასეთ აღქმას მისი ეპიკური ქმნილებებისას და განმარტავდა, რომ მხოლოდ ერთიბენო მასალას იყენებდა ხალხური თქმულება-გადმოცემებიდან, მას შემდეგ მაინც აღარ უნდა ყოფილიყო ვინმესათვის დაფარული, რომ იგი სინამდვილეში სახელმწიფოებრივი მითოსის იდეურ საფუძვლებს ინარჩუნებდა დიდი ექსპრესიული ძალით.

ამ მითოსის სათავესთან კი გრიგოლ ორბელიანი იდგა და, თუმც მკაფიოდ ვერც გაეცნობიერებინა, ოცნების სახელმწიფოს წარმოსახული სურათისაკენ თუ მიჰკვალავდა გზას, გმირის მოლანდება აღიტაცებდა და ამ იდეალს ისე მიენდობოდა, უკვე ძალდაუტანებლად გასდებდა ხიდს თამარის ხანასთან, მესიანისტური სულისკვეთებით აღვსილთან და ამ მხრივაც დიდ იდუმალებასთან შერთულთან. ეს სულისკვეთება გახლდათ, თამარი და ლაშა-გიორგი კულტად რომ დაისახებოდნენ ამჟამინდელ იდეოლოგთა მონდომებით, ქრისტიანული რჯულის ქართულ ვერსიად, რათა ბიზანტიზმს სამუდამოდ გამოცლოდნენ და რელიგიური საზღვრებიც ხელშესახებად შემოერკალათ.

სომხებს გრიგორიანული განშტოების შექმნა ემჯობინებინათ და ის გადაექციათ თავშესაფრად. ქართველთათვის კი სულიერი სავანე ლაშა-გიორგის სახების მესიანისტური გააზრება უნდა ყოფილიყო, და თუმც მონღოლთა შემოსევა დაანგრევდა ამ ნამოწყებასაც, თვით განზრახვის ხსოვნაც გადარჩებოდა და კვალიც.

ეგაა, რაც მთელი საქართველოს თავშესაფრად უნდა გადაქცეულიყო, თვითონვე დაუწყებდა ძებნას თავშესაფარს და აღმოსავლეთ მთიანეთს შეეხიზნებოდა — კულტადაც იქ დაფუძნდებოდა — გახალხურებული, და მითოსურ წარმოსახვებშიც მიმოიფანტებოდა.

თამარისა და ლაშარის ხსენება მიანიშნებდა სათავეზე, თუმც, ცხადია, საყმოთა ისტორიული ცნობიერება ველარ წვდებოდა მისი დაფუძნების პირველობიდან და კულტსაც და მითოსსაც მისი შვილები ლეზულობდნენ როგორც ზეციდან ბოძებულსა და უჟამობიდან დადგენილს.

ცალკე რჩებოდა ისტორიულ ქრონიკებსა თუ სახოტბო პოემებში ნართაულად მინიშნებული განზრახვა ქრისტიანული მოძღვრების ქართული ვერსიის შექმნისა; ცალკე რჩებოდა საყმოთა რელიგიურ ცნობიერებას შეხიზნული ნაშთები იმ დანგრეული რელიგიური მიმდინარეობისა; და ცალკე ითხზებოდა ქართული მესიანიზმის ახალი ნაკადი — რუსული სამხედრო, ენობრივი და რელიგიური ექსპანსიისაგან თავდასაღწევად და საკუთარი ვინაობის გადასარჩენად.

ილია ჭავჭავაძისა და მისი თაობის ხელში უნდა შეეძინა ამ ნაკადს გამოკვეთილი სახეც და სახელმწიფოებრივი სივრცე-სისავეც, როგორც გარდამტეხი ჟამის მოახლოება-დადგომის მაცნე...

ამ ნაკადის მოლონიერებასა და სახელმწიფოებრივი სულით განმსჭვალვას კი მონუმენტური პიროვნებანი სჭირდებოდა, გაუზზარავი ხასიათები და შეუბღალავი ცხოვრების წესი, თორემ იდეალი იკორიკებდა, იკორიკებდა და შემდეგ მყიფე საყრდენი სულაც გამოეცლებოდა. ეს მერე და მერე, თუკი გმირის მოლოდინის რწმენას ილია და მისი სულის ანასხლეთნი კი არ დაეპატრონებოდნენ, არამედ შერჩებოდათ გაორებულ ადამიანებს, რომელთაც რუსული იარაღის განდიდებაში დაღლილთ — სულის მოსათქმელად მოენატრებოდათ საკუთარი ფესვების განცდაც და საკუთარ ტყავეში გამოხვევაც, თორემ თვითონაც გრძნობდნენ, თუ როგორ ამძიმებდათ რუსული მუნდირიც და ჩინ-მენდელბით მოკირწყლული მკერდიც.

მაგრამ წრფელი გრძნობაც ვერ უცვლიდათ ცხოვრების წესს, რომელსაც ისე შერწყმოდნენ, ლამის ველარც გამოერჩიათ ქართველი რუსში და რუსი ქართველში... თუმც აკაკი წერეთლისათვის რომ გეკითხათ: რალა ლამისო!.. და იქედნურადაც ჩაილიმებდა.

ისე კი მოხდებოდა, რომ მესიანისტური სულისკვეთების აღდგენა-გამოცოცხლება დაეკისრებოდა არა ალექსანდრე ორბელიანს, ვისი გაუზზარავი, მონუმენტური სახეცაც უფრო შესაფერისი გახლდათ ამგვარი სულისკვეთების დასამკვიდრებლად, არამედ სწორედაც გრიგოლ ორბელიანს, ვისაც ისე აუტყდებოდნენ ახალთაობელნი და ისეთ ჯიბრში ჩაუდგებოდნენ, დრომოჭმულობისა და გაორებულობის სიმბოლოდაც კი განაზოგადებდნენ.

ალექსანდრე ორბელიანს სხვა მოვალეობა განენესებოდა ბედის-
წერისაგან — გაეთვითცნობიერებინა ახალგაზრდობა და აღენთო
დაკარგული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის დაუოკებელი წყურვი-
ლით, და შთაეგონებინა ის ზნეობრივი მცნებანი, რაც უფლებას აღარ
მისცემდათ, ცხოვრების ორმაგი წესი აერჩიათ გზასავალად.

ისე კი მოხდებოდაო...

ბედი ილიმებოდა, როდესაც ასეთ თამაშს სთავაზობდა პროვინცი-
ად გადაქცეულ ქვეყანას, თუმც ძალიან ჟინიანიც არა ყოფილა ეს თა-
მაში და არც ღიმილი — სარკასტული. ბოლოსდაბოლოს, გრიგოლ ორ-
ბელიანის პიროვნული ბუნების ის ერთი მხარე ბევრწილად გასათვა-
ლისწინებელი გახლდათ ახალთაობისავე და იქნებ სანიმუშოც, და
ამიტომაც იყო, რომ ილია ჭავჭავაძე არც კილვას აკლებდა და... არც
ქებას, არც ირონიას და... არც მონივნებას, და კიდევ ეამაყებოდა და
ძალიანაც ეამაყებოდა მასთან ახლობლობა.

ისიც საამაყოდ ექნებოდა, გრიგოლ ორბელიანის იმ იდეური წამოწყე-
ბის უშუალო გაგრძელება-გაღრმავება მას რომ არგუნა ღმერთმა.

ლიტერატურის ენაზე ამ წამოწყებას პატრიოტული მოტივი ერქვა.

საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მეცნიერების ენაზე — მომავალი
სახელმწიფოს პროგრამისა და კონსტიტუციის საფუძვლების შექმნა.

საერთოდ კი კიდევ ერთი შავბნელი ჟამის უვნებლად გამოვლის
რწმენა და იმედი გახლდათ, ათწლეულობით მოტანილი წყვეტის გამ-
თლიანების ცდა; და ამასობაში ოქროს ხანასთანაც რომ უნდა გაბმუ-
ლიყო გამწყდარი ძაფები და მის უშუალო მემკვიდრეებად შეგვეგრძე-
ნო თავი, რათა კვლავაც გამოგვეჩვია ბედისწერა ორთაბრძოლაში და
პურიც გვეძია 1801 წლის სექტემბრის იმ ტრაგიკული დღისათვის,
როდესაც სახელმწიფოში დაიძინებდი და თვალს კი უფლებააყრილ,
გუბერნიებად გადაკეთებულ მინა-წყალზე გამოახელდი.

დაე წასეოდნენ ხოლმე ახალუხლები გრიგოლ ორბელიანს, ყველა-
ზე მნიშვნელოვან მოსახვედში მაინც მის მეგზურობას აღიარებდნენ.

1832 წლის 8 მარტი ერთ-ერთ გამორჩეულ თარიღად შემორჩებოდა
ჩვენი ლიტერატურის ისტორიას, რაკილა ნოვგოროდში, ნასლედნიკის
პრინც პრუსკის შტაბში დანერგილი პოეტური შედევერი „იარაღის“ აღმოჩ-
ნდებოდა იმ პატრიოტული ნაკადის სათავეში, ურომლისოდაც წარმოუდ-
გენელი იქნებოდა ქართული პოეზია, ტრაგიკული ჟამის გამმკლავებელი
სწორედაც ეროვნული შეგნებითა და მხნეობით და მესიის მოლოდინით.

გრიგოლ ორბელიანს არ დასჭირდებოდა ბიბლიური ასოციაციე-
ბის გამოხმობა და წინასწარმეტყველთა სულისკვეთებით საზრდოო-

ბა, რადგანაც გარემომცველი რეალობა თვითონვე კარნახობდა იმ მძაფრ განცდებს, რაც მწუხარების, სევდის, ნოსტალგიის, მოლოდინის, იმედოვნების მელოდიებად გარდაისახებოდა და შარავანდად კი დაიდგამდა მესიანისტურ მსოფლგანცდას.

თვითონ პოეტისათვის შარავანდი მშობლიური ცის მონატრება უფრო იყო, სულაც ამ მწველ შეგრძნებას შთაეგონებინა „იარალის“, პეტერბურგისა და ნოვგოროდის ყინვასა და „უგარს“, ეს რა რგებოდათ მას და მის მეგობარს ლვინისა და მზის წილ და, აბა, მაშ როგორ არ გამოეტირებინა დაკარგული სამყარო, იქნებ სამუდამოდაც გამქრალი მის თვალთაგან.

ნატვრა და გოდება ამოზიდავდა გმირის მოლანდებასაც, ბედს დაძინებულს ვისი ხმაც აღადგენდა და ვისი მარჯვენაც ერთი დაკვრით ვეშაპს უსულოდ მიწად დასცემდა.

რაც რეალობაში ამო, ფუჭ ფიქრად რჩებოდა, ოცნებაში მაინც აღსრულებულიყო.

ნამიერად ხომ მაინც გამოუკეთებდა გუნებას!..

თორემ თვითეული წამი უსაშველოდ რომ იწელება, ძნელია და ძნელზეც ძნელი გაძლება მზის სანაცვლოდ შემოთავაზებულ ყინვა-ყიამათისა.

გრიგოლ ორბელიანი ვერც ვერასოდეს დაიბეჯითებდა, თუ რას ნიშნავდა ამ სტრიქონთა გადატანა ფურცელზე. ლექსს თავისი საფანელი სჭირდებოდა და მისი სტრუქტურის აგებისას ბარემ შურისგების განცდაც გაელვებულებოდა, ვითომ ის რატომ უნდა დაკარგულიყო — ეს იყო ეს ამ პასაჟის შექმნის უშუალო ბიძგი. და თურმე ეს „ბარემ“ წყვეტდა სიახლის გაჩენასაც და რალაც დიდის დამკვიდრებასაც, სულიერად ბიბლიურ სამყაროს რომ შეეხმიანებოდა.

ილია ჭავჭავაძე და მისი თაობა უამისოდაც იპოვნინა შინაგან საერთოს ბიბლიურ წინასწარმეტყველებთან და გმირის მოლოდინსაც თვითონვე აღმოაჩენდა?

მაგრამ ბედისწერას თავისი იდუმალი კანონები აემოქმედებინა, და სწორედ ამ იდუმალებას ამოეზიდა სანყის თარიღად 1832 წელი.

ვინ აღჩნდეს გმირიო...

და ილია ჭავჭავაძე ამ ნატვრასა და ქართლის ბედის ძიებაში რომ გამოათავებდა ნუთისოფელს, აკაკი წერეთელიც ამ ტკივილებს შემოირკალავდა ჩარჩოდ, თითქოს ეშინია, ვაითუ გადავცდე და სხვა მიმზიდველმა ფიქრებმა წამიყოლიოსო. რა — განა არ უნდა შეშფოთებულიყო, თუკი ამ მოტივის რკალში მომწყვდევა სიცოცხლის მიზ-

ნად და ერთადერთ გამართლებად მიაჩნდა? აღმტაცე პოეტური განცდები შორსა და შორს უბიძგებდა მის წარმოსახვას, მთელ სამყაროს გადაუხსნიდა თვალწინ და მის ისედაც დაუშრეტელ ფანტაზიას უხვად აწვდიდა ახალ-ახალ საზრდოს ლირიკული სასწაულების ჩასადენად. ჩაეფლობოდა, გაეხვეოდა ნეტარების ბურუსში, გაიყოლებდა მონანავე ნიავი და... უეცრად ისე წაჰკრავდა ქიმუნჯს მწარე რეალობის თუნდ ერთი ნამცეცი, მაშინვე გამოაფხიზლებდა და ნეტარების სურათებს ჭირ-ვარამზე მოთქმით შეაცვლევიანებდა.

და თუ იდუმალ ხატსაც შეუნარჩუნებდა ის ქიმუნჯი, მხოლოდ და მხოლოდ თეთრცხენიანი მხედრისა, „ბაში-აჩუკი“ რომ უნდა გადაელვებულყო მომავლის საქართველოს ხილვად.

ნეტა ჩვენება იყო თუ სიზმარი, კირილე მოძღვარს გული საგულედან რომ ამოუგდო, კინალამ გადარია და შეშალა?

თვითონ პერსონაჟი ჩვენებად უფრო აღიქვამდა და ამ განსაზღვრებით მკითხველს კიდევ მეტი უნდა შეეტყო, ვიდრე სიზმრისეული მოლანდებაა, თუმც სიზმარიც თავისთავად ყოველთვის მრავლისმეტყველია მხატვრულ ქმნილებაში, უმეტესწილად ამ ქმნილების იდეური მრწამსის მომცველი. და მაინც, აკაკი წერეთელი ნიუანსობრივად განასხვავებდა ჩვენებას, როგორც სწორედაც კონცეფციურ საყრდენს სრული გამჭვირვალეობისათვის.

ხოლო ჩვენებაში ალავერდის მონასტერს უნმინდური დაჰპატრონებოდა, სამჯერ შემოგრაგვნოდა, კუდი პირში ეჭირა და ერთი მტკაველი კიდევ იქით იყო გადაცილებული. სძინავს გველეშაპს, მისი შიშით კი საყდარში ველარავინ შედის, აღარც წირვას და აღარც ლოცვა, ხალხი გარს შემოხვევია და ზარდაცემული შეჰყურებს. დროდადრო აუცილებლად უნდა გამოიღვიძოს იმ არანმინდამ, ხალხს გაერიოს და სანსლოს და სანსლოს, ვისაც მისწვდება. მოულოდნელად სამი მეომარი უნდა გამოჩნდეს, ერთიმეორეზე უკეთესი და ყოველმხრივ შეჭურვილნი, და ხალხიც აიყოლიონ საბრძოლველად იმ ძველი შეგონებით: სირცხვილს სიკვდილი სჯობს და ორივე ერთად კი ჯოჯოხეთიაო. შეუპოვრობა შეუპოვრობად, მაგრამ — მიუხედავად თავგანწირვისა — არა გამოვა რა და საარაკო ბრძოლა ხალხს ისე შემოუბრუნდება, გველეშაპს ყოველ ახალ-ახალ ჭრილობაზე ძალა ემატება. გმირებსაც ფარ-ხმალი დაელენებათ და, ღონემიხდილნი, უკვე მზადაც არიან დაემორჩილონ უნმინდურს.

ამ დროს უნდა გამოჩნდეს მთიდან მომავალი მხედარი, ხელშუბიანი, თეთრი ცხენით მომგელავი, მიეჭრას გათამამებულ გველეშაპს და

უგმიროს ლახვარი. იწივლოს უწმინდურმა, დაიკლაცნოს და კიდევ სასიკვდილოდ დააღოს პირი, შავი ოხშივარი კვამლივით ამოუშვას და თან საზარელი სიმყრალის სუნი ამოატანოს.

მერეა, გარშემომყოფთ გული რომ შეუნუხდებათ და უგრძნობლად დაემხოებიან დედამინაზე, მაგრამ ბოლოს რომ გამოფხიზლდებიან, თვალს გამოახელენ და მალა აიხედავენ, ველარაფერს იხილვენ – აღარც გველემპი ჩანს და აღარც მეომრები... თეთრცხენიანი მხედარიც წასულა, სიჩუმე გამეფებულა, მხოლოდ სალიტანიო ზარების რეკვა ისმის, თუმც სამრეკლოზე არავინ დგას; ეგაა, ტაძარი განათებულია და კარი გადახსნილა.

მერეა, ხალხი რომ იგრიალებს, ქუდს მოიხდის და პირჯვრისნერით მიაშურებს. შიგ შესულებს საყდარი ცარიელი დახვდებათ, მხოლოდ აღსავლის კართან ასვენია ის სამი მეომარი — ამა სოფლიდან გასულნი... თავზე ნათლის სვეტი ადგათ და მალლით გალობა გუნდთა ისმის: წმინდათა თანა განუსვენეო...

სიზმარში ასე შემოიხაზებოდა მოთხრობის ზოგადი ქარგაც და იმ სამი გმირის — ბიძინა ჩოლოყაშვილისა და შალვა და ელიზბარ ერისთავების — ეროვნული ღვანლიც და მონამებრივი აღსასრულიც, ისტორიული რეალობიდან რომ გადმოენაცვლებინათ თხრობის მდინარებაში, რომელიც ჩვენებასა თუ სიზმარს გაშლიდა და სათავგადასავლო სიუჟეტად აქცევდა მთელი თავისი მომხიბვლელობით.

ეგაა, „ბაში-არჟის“ ფინალურ მონაკვეთში აღარსად გაიელვებდა თეთრცხენიანი მხედარი, წმინდა გიორგის ხატებაზე რომ მიანიშნებდა მკითხველს და იმთავითვე აგრძნობინებდა, რომ გული არ გასტიხოდა ამ სამი გმირის ტრაგიკული აღსასრულის გამო.

უამმინიშნებოდ იქნებ რაღაც მოკლებოდა ბახტრიონის აჯანყებას, იმედოვნება მოყანყალებულიყო, რაკილა ამხელა ძალის გამოცლა სასიკეთოს არაფერს მეტყველებდა... მაგრამ თეთრცხენიანი მხედრის არსებობა მონოლილ დარდს უკუგაყრევინებდა და ბიძინა ჩოლოყაშვილისა და შალვა და ელიზბარ ერისთავების ჰეროიკული აქტი – წარბმეუბრელი გამგზავრება მრისხანებით აღვსილი შაჰის კარზე – იმ მოღანდების წყალობით კიდევ უფრო გაამხნევებდა ამჯერად რუსეთის კაბალაში მოქცეულ ქართველობას, ვინც „ბაში-არჟის“ გარდასული ხანის ამბად კი არ აღიქვამდა, ოდინდელი ეპიზოდის მხატვრულ სამოსელში გამოხვევად (საამისოდ არ მოცდებოდა აკაკი წერეთელი), არამედ პოლიტიკურ მონოდებად დაუმორჩილებლობისაკენ, თუ მართლა ღირსნი ვიცავით მამა-პაპათა ჩვენთან.

თეთრცხენიანი მხედრის მონანილეობა იგულისხმებოდა ბახტრიონის გათავისუფლების სცენაში. მკითხველს რაკილა ახსოვს კირილე მოძღვრის ჩვენება, ამ სცენაში იდუმალად ამიტომაც შეიგრძნობს მის გაელვებას, თუმც ხელშესახებად აღარსად გამოჩნდება წმინდა გიორგის ლანდი მოთხრობის ფინალურ მონაკვეთში.

იმიტომ ხომ არა, რომ ამ ნაწილში ეპიკური თხრობა შეცვლილია მემატიანის დაწურული სტილით? თუმც განა რა — თუკი აუცილებლობად დაისახავდა, აკაკი წერეთელი სტილური მანერის ამ ფონზეც წარმოსახავდა თეთრცხენიანი მხედრის ხატს — მთიდან დაშვებულსა თუ ღრუბლებიდან მომზირალს, იქიდან რომ გაამხნევებდა მებრძოლებს: თქვენ მანდ ამოჟლიტეთ ციხის დამცველნი, მე კი პეროიკულ ღვანლს ზეცაში აღვასრულებ, აქ დავცემ უსულოდ გველემპასო.

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი განა მატიანეს არა ქმნიდა, როდესაც ზეციდან გადმომზირალი მხედრის გამოცხადებას გამოურევდა თხრობაში, როგორც მეომართა გაამხნევებელს, მათთან ერთად ხმლის მქნეველსა და ბრძოლის ბედის ქართველთა სასიკეთოდ გადამწყვეტს?..

დიდგორის ველზე მდგარი მომხედურის ურიცხვი ლაშქარი სხვას არას ელის, თუ არა მყისიერ გამარჯვებას, ერთბაშად შთანთქმას ქართველთა გაცილებით მცირერიცხოვანი ჯარისა. მაგრამ პირველივე შეტაკებისას უნდა უკუიქცეს სულტნის ლაშქარი და ერთმანეთს გადაასწრონ ზარდაცემულმა მეომრებმა, რაკილა დავით აღმაშენებელს ზეციური მფარველი გამოუჩნდება:

— რამეთუ ხელი მალლითა შეეწეოდა, და ძალი ზეგარდმო ფარვიდა მას, და წმიდა მონამე გიორგი განცხადებულად და ყოველთა სახილველად წინაუძღოდა მას და მკლავითა თვისითა მოსრვიდა ზედამონევენულთა უსჯულოთა მათ წარმართთა, რომელ თვით იგი უსჯულონი და უმეტარნი მოღმართ აღიარებდეს და მოგვითხრობდეს სასწაულსა ამას მთავარ-მონამისა გიორგისა, და ვითარცა ღონით მოსრნა სახელოვანნი იგი მებრძოლნი არაბეთისანი, და ანუ მეოტთა ვითარ სიმარჯვით და განკრძალულად სდევნა და მოსრნა, რომლითა აღივსეს ველნი, მთანი და ღელენი მძორებითა.

ესეც საისტორიო ქრონიკა და მისი დაწურული თხრობა — რაოდენ ძალდაუტანებლად ჩართულა მის მდინარებაში დიდმონამე გიორგის თავგამოდება და პეროიკული ღვანლი, ზეცის თავანზე რომ გამოჰყავს დიდგორის ბრძოლის მსვლელობა და სასწაულს ყველასათვის სახილველად აქცევს — მოკეთისთვისაც და მტრისთვისაც, რომელთაც არანაკლებ საარაკო საამბობად დარჩებოდათ ეს ხილვა.

თუმცა ამჯერად საგულისხმო ისაა, როგორ ჰგუობს მათიანე ამგვარი გამოცხადების აღწერას.

და რა დაშავდებოდა, საისტორიო ქრონიკის სტილით შესრულებულ მონაკვეთში ბელეტრისტსაც კიდევ ერთხელ რომ წარმოესახა ქართველთა მფარველის ხატი, როგორც მოძღვრის ხილვის ხელშესახები აცხადება.

დაე ბახტრიონის ყველა გამათავისუფლებელს ეხილა ცის კაბადონზე თეთრცხენიანი მხედარი... და იქნებ მომხვედურთაც ზეცაზეც ამოეკითხათ თავიანთი უბედური ხვედრი.

მაგრამ... აკაკი წერეთელი კმარობს მინიშნებასა და ბრძოლის ეპიზოდზე მართოდენ თვალის გადავლებას, რათა მკითხველის წარმოსახვასა და განცდას მიანდოს, იხილავს თუ არა ამ ბრძოლის მონაწილედ თეთრცხენიან მხედარსაც.

თავისებურ ფსიქოლოგიურ ტესტს ხომ არა ქმნიდა აკაკი წერეთელი? ნეტა რა განცდა გაუკრთებოდა მკითხველს „ბაში-აჩუკის“ ფინალის ჩაკითხვისას — მოისაკლისებდა თეთრცხენიან მხედარს თუ გონების თვალთვალთ განჭვრეტდა მის გადაელვებას, უიმისოდ ამ უთანასწორო შერკინების სასწორი ჩვენს სასიკეთოდ არ გადაიხრებოდაო?!

ასე შეეფარებოდა კირილე მღვდლის ჩვენებას ის დიდი მოლანდება, რომელსაც თვალდათვალ უნდა ამოეტანა სულის ყველაზე ღრმა შრეებიდან საუკუნეთა წინანდელი საზოგადოებრივი შეგნება, დიდგორის ველზე წმიდა გიორგის გამოცხადებაში შენივთებული და უშუალოდ გადაჯაჭვული მესიანისტურ სულისკვეთებას.

სახელმწიფოებრივი მითოსის ხელშესახები ანარეკლები საყოველთაოობიდან ცალკეულ პიროვნებათა წარმოსახვებს შეფარებოდა და აუცილებელი ხდებოდა მისი ხელახალი გასაყოველთაოება და არა მხატვრულ დეტალად აღქმა, თავისთავად რაოდენ მიმზიდველი და აღმტაციც უნდა ყოფილიყო ეს დეტალი.

თავისას ეცდებოდა აკაკი წერეთელი.

ჯერ თუნდაც მხატვრულ ელემენტად აღექვა მკითხველს.

სასულიერო პირის ჩვენებად.

ხომ აფრთხილებდნენ, რალაცას მიახვედრებდნენ: ჩვენებაა და არა სიზმარიო. მერე კიდევ ეს ჩვენება რომ აცხადდებოდა და ბახტრიონის გამოხსნა დაავგირგვინებდა დიდ მღელვარებასა და აჯანყებას, თეთრცხენიანი მხედრის მოლანდების შეგრძნებაც ვითომ რატომ არ უნდა ყოფილიყო რეალობის უშუალო ანარეკლი?!

მერე თუნდ მისტიციზმით განმჭვალავაც დაგერქმია ამ რეალობისათვის.

საყოველთაოობისაკენ კი გაიკვალავდა გზას, ცალკეულ პიროვნებათაგან საზოგადოებრივ ცნობიერებაში გადაინაცვლებდა და საბოლოოდ ისევე გათვალსაწინოვდებოდა, როგორც დავით აღმაშენებლის დროს მოჩანდა ყველასათვის სახილველად.

მოჩანდა მაშინ, მას ჟამსა შინა, და ამოჩნდებოდა „ბაში-აჩუკის“ შექმნის ოცი წლის თავზეც; თუმც ოცი წელი კი არა, ოცი საუკუნეც რა ყოფილა დროის სრბოლისათვის, მაგრამ ისტორიული ქრონოლოგიის ჩარჩოში ყოველ წელსა და დღეს თავისი განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს და ეს ორი ათწლეული ამ მხრივაც იმიტომ დაგვაფიქრებს, რომ კირილე მოძღვრის იმ ჩვენებაზე დაყრდნობით ვაჟა-ფშაველა მთელი გზებითა და შთამბეჭდაობით გაიმეორებდა ამ მოღანდებას, რაც მემატიანის სტრიქონებში თვლემდა და აღარავინ არღვევდა მის მყუდროებას, ვიდრე ვაჟას გაუჩნდებოდა ასეთივე წყურვილი.

იდუმალი ხიდი თავისთავად გაიდებოდა უცნობი მემატიანის ისტორიული ქრონიკის იმ პასაჟსა და „ფშაველი ჯარისკაცის წერილის“ იმ მონაკვეთს შორის, თუმც ვაჟას მხატვრულ წარმოსახვას ნაკლებ აფორიაქებდა ქართლის ცხოვრების მატიანეები და ფშავ-ხევსურულ გადმოცემებში ჩაძირვა ერჩივნა – პროზაულ თუ პოეტურ ვერსიებში. და თუ გამოყენებით ბევრი არაფერი გამოუყენებია ამ მხარის წარსულის პოეტური თუ პროზაული ვერსიებიდან, იმ განწყობილებებით სუნთქავდა და ფშავ-ხევსურული მითოსური წარმოდგენებიც ისევე ახლობელი გახლდათ მისთვის, თვალდათვალ ცნობდა კოპალასა თუ იახსარის ნაკვალევს და აღარც ის გაუკვირდებოდა მაინცდამაინც, სადმე რომ გადაყროდა წმიდა გიორგის ამ თავთავისებურ გამოსხივებათ — კოპალა და იახსარი ხომ ერთნი იყვნენ და წმიდა გიორგის გულისხმობდნენ.

ირღვეოდა საყმოთა ცნობიერებაც და ცხოვრების წესიც, მაგრამ ჯერ მთლადაც არ მოშიშვლებულიყო და ინარჩუნებდა იმ ძარღვს, რაც საერთო ცნობიერებისაკენ მიგიძღვოდა და არ განებებდა, რომ იოლად მომწყდარიყავი მის მთლიანობას.

საერთო ცნობიერების ნანგრევებს უფრო ჩამოჰგავდა ის სინამდვილე, სადაც ვაჟა-ფშაველა და მისი თაობა ტრიალებდა?

ნანგრევების არსებობაც ცოტას არ ნიშნავდა, თუკი მათ გადარჩენას მაინც შეძლებდი, ყოველ შემთხვევაში, მხატვრულ ძიებებს საყმოს მითოსი ერწყმოდა და უფრო გიადვილებდა იმ განცდების აღმო-

ჩენას საკუთარ თავში, ასერიგად რომ სჭირდებოდა სახელმწიფოებრივი მითოსის შექმნა-დამკვიდრებას და ილია ჭავჭავაძეც ბაზალეთის ტბას ამიტომ ჩაჰყურებდა, აკაკი წერეთლის კირილე მღვდელი კი ზაალ არაგვის ერისთავის მოძღვარი გახლდათ და არა საერთოცნობიერება ნაშლილი გეოგრაფიული გარემოსი.

ბახტრიონის ციხის ასაღებად ჯერ ვაჟას დაედრა თავისი პერსონაჟები — სახალხო გმირები თუ მის მიერ შეთხზულნი, რომელნიც ერთობლივ ქმნიდნენ მომავლის საქართველოს იდეური საფუძვლების მონახაზებს, აბა, წარსულის ლანდებად ხომ არ შემორჩებოდნენ ხალხის ხსოვნას — გამოცხადებულიყვნენ და მიბინარებულიყვნენ, გამოცხადებულიყვნენ და მიბინარებულიყვნენ...

დაძრულიყვნენ, სიცოცხლე არ ეზოგებოდათ და გარდასული ხანის გმირული მაგალითებითაც იმხნეებდნენ თავს, მაგრამ პოემის სიუჟეტში არსად გაკრთებოდა ზეციური მხედრის ლანდი — არც მეგრძოლებს მოეჩვენებოდათ ერთობლივ, არც რომელიმე მათგანის ჩვენებას ამოჰყვებოდა, სიზმრადაც კი არავის მოელანდებოდა.

წმინდა მხედრის გარეშე დატრიალდება „ბახტრიონის“ დრამატული ამბები.

ხომ არ ინანებდა ვაჟა-ფშაველა, „ბაში-აჩუკში“ მოძღვრის ჩვენებას რომ ჩაიკითხავდა, ეს მე უნდა მიმეგნო, მე გამომეხმო გარდასული ჟამიდან ეს ხატი და დამედგინა საქართველოს გამოხსნის სიმბოლოდო?!

ამირანის სიმბოლურ სახეებას ერთმანეთს სტაცებდნენ ხელიდან, ორივე თავთავის მეტაფორულ და პეროიკულ ფონს უქმნიდა, თუმც საბოლოოდ ერთნაირად გაიაზრებდნენ და ფოლკლორულ გადმოცემებს, ზღაპრის ქარგაში მოქცეულ მითოსურ ანასხლეტებს სახელმწიფოებრივი მრწამსის განუყოფელ ნაწილად აქცევდნენ. ვერცერთი ვერ შეელეოდა ამ ხატებას, უკვე საქართველოს ბედისწერასთან გაიგივებულს მათივე ხელით.

და ზეციური მხედარი?..

დაენანებოდა კი ვაჟა-ფშაველას მისი გამოტოვება „ბახტრიონის“ სიუჟეტურ ქარგაში?..

არაფერს დაიტყობდა და აღარც პოემის სიუჟეტში ჩაერეოდა, ხელუხლებლად დატოვებდა, თავიდანვე როგორც წარმოესახა; და არც ცთუნებას აჰყვებოდა, ახლავე სადმე ჩავრთო იდუმალი მფარველის მოლანდებო.

საამისო დრო თავისთავად უნდა დამდგარიყო.

არა მხატვრულ დეტალად, არამედ თვალნათლივი ხილვის ალბეჭ-
დვად ფურცელზე.

და ვაჟა-ფშაველი ჯარისკაცის ფარაჯაში რომ გაეხვეოდა, გაკ-
ვირვებას ერთ დედას კი არ ამცნობდა, არამედ ყველა დედას და
მთლად დედასამშობლოს: თუ როგორ უძლოდა ქართველის ჯარს ლა-
მით ნათელი, კაცი-რამ ლურჯცხენიანი, ამოღებული ხმლით, მაღლი-
დან დაბრუნავდა თავს მებრძოლებს ტურფა იერითა და სხეულით,
სახე კი შავად შებურვოდა რალაც დიდი კაეშანით.

ამ სახეებს კანთიელად შეიცნობს არა ერთი თუ ორი ჯარისკაცი,
არამედ ყველა ქართველი მებრძოლი რუსთა ლაშქარში გარეულნი და
თურქეთის საზღვრებში მოქცეული დაკარგული ქართული მიწა-
წყლის დაბრუნებაზე მეოცნებენი.

და ყველას საერთო აზრი და განცდა უჩნდება:

ეს ჩვენი ჩუმი მფარველი
ლაშარის ჯვარად ვსცანითა.

1914 წლის 10 დეკემბერი კიდევ ერთ გამორჩეულ თარიღად დაი-
ღებოდა ჩვენი მწერლობის ისტორიაში, როგორც საუკუნეთა მიღმა
გადამწვდენი და დაკარგული ხილვისდამაბრუნებელი საზოგადოებ-
რივ შეგნებაში.

ლაშა-გიორგის დამსხვრეული კულტიც მთლიანდებოდა ევროპაში
გადაკარგულ ქართველ მეომართა ამ ხილვაში და ისე ძალდაუტანებლად
გარდაისახებოდა ჩუმი მფარველის ხატებად, თითქოს არც არასოდეს
განწყვეტილიყოს დროთა კავშირი ქართლის ცხოვრების მდინარებაში.

საუკუნეთა მიღმაც გადანვდებოდა ვაჟა-ფშაველა და უშუალო-
დაც შეეხმიანებოდა გრიგოლ ორბელიანის „იარაღისაც“, როგორც
დამაგვირგვინებელი იმ ლექსით გაჭრილი სივრცისა.

ილია ჭავჭავაძის პოეტური წარმოსახვის რკალში ხომ ტრიალებდა
და ტრიალებდა და ბაზალეთის ტბის აკვანში მწოლიარე ყრმის, ჩუმი
ნატვრით ნატრულის სახეებს ლურცხენიანი მხედრის ხილვით მოაშა-
რაევანდებდა, თან იქნებ გუნებაში მოეგობდიშებიანა კიდევ აკაკი წე-
რეთლის წინაშე, თეთრი ცხენისათვის ლურჯი ფერი რომ ემჯობინე-
ბინა, მაგრამ მის ჩვენებაში ასე მოჩანდა და ხელოვნურად ხომ არ და-
ამსგავსებდა კირილე მღვდლის ხილვას.

„სცენა მომავალ ცხოვრებიდან“ — ამ ქვესათაურს რომ შეურჩევდა
ილია ჭავჭავაძე დრამატულ პოემას „ქართველის დედა“, სწორედ იმ მე-
ტი გამჭვირვალეებისათვის, რათა მისი მხატვრული ქმნილებანი პოლი-

ტიკურ პამფლეტებად აღეჭა მკითხველს, მოწოდებად თავისუფლებისათვის ბრძოლისაკენ. მხატვრული ქმნილებანი თავით ბოლომდე და არა მარტოდენ ეს ერთი თხზულება, რადგანაც ყველას ერთობლივ მიესადაგება ეს ქვესათაური, რომელიც ასევე ბუნებრივად მოერგება აკაკი წერეთლის მხატვრულ ნააზრევსაც და ვაჟა-ფშაველასიც, ვის მიერ მინაწერად შერჩეული „ძველი ამბავი“ ამ მომავალი ცხოვრების სცენებს გულისხმობდა, თორემ თვალწინ დატრიალებული ვნებათაღელვის მხატვრულ სურათებს ძველ სამყაროსთან, აბა, ისეთი რა აკავშირებდა, ამის აღნიშვნა ასე აუცილებელი გამხდარიყო!..

ნეტა მიხეილ ჯავახიშვილიც ხომ არ გულისხმობდა „თეთრი საყელოსათვის“ ამავე მინაწერს: სცენა მომავალი ცხოვრებიდანო?.. თავისთვის, გულის სიღრმეში, მაგრამ მაინც?..

შემთხვევით არ უნდა გაიელვებდეს რომანის პირველივე სტრიქონებში ბახტრიონის გამოსხნისა და ვაჟა-ფშაველას ხსენება. თუმც საბრძოლო სულისკვეთებით არ გაჟღენთილა თხრობა, მაგრამ არანაკლებ მძაფრი მოლოდინით აღვსილა, „ჯაყოს ხიზნების“ ფინალურ სტრიქონში რომ აბორგებულა; რომანის შთამაგონებელი კი ის განცდაა, რომელიც თვალწინ გადაგიშლის, თუ რაოდენ ხელშესახებად შემოიქსოვება ყოველივე ის ძვირფასი და სანუკვარი, რაც საქართველოს ამ მხარის — და საერთოდაც მთელი ქვეყნის — გულისგულს შეადგენს, მისი თვითმყოფადობის, ეროვნულ თავისებურებათა ნიშნებს; შემოიქსოვდა და მთელი სიმძაფრით გაგრძნობინებს მისი დაკარგვის მოსალოდნელობას, თუკი ვერ გადაეღობები რღვევის პროცესს, თანაც ასე აჩქარებულად მიმდინარეს...

ამ ძვირფასისა და სანუკვარის გამოტირებაა ეს რომანი, თავისებური გლოვა გასაქრობად განწირული სულიერი განძისა, ლანდშაფტზეც ისევე რომ აღბეჭდილა, როგორც საყმთა ცნობიერებასა და ცხოვრების წესში და ჯერ კიდევ სახილველია ცხადისა და ლეგენდის მიჯნა, აგერ გადააბიჯეთ თუნდ კახეთის გაშლილ კალთებს და... კიდევ ჩათავდება ცხადი და ლეგენდაც იქვე დაიწყება, და დიდი რამ ძებნაც არა სჭირდება, რაკილა ყველა და ყოველივე ზღაპრისა და ლეგენდის ბადით შეხავსულა:

— დიდი ბურქის ძირში ბუნდოვანი მითი ჰფუსფუსებს, პიტალო კლდეზე რაინდული არაკია გაკრული, ხოლო გარინდულ ხეებსა და გალიპულ ქვებზე ჟანგიანი ლურსმანით გალექსილი ეპოსია ამოჭრილი.

მაინცდამაინც ლურსმანით რატომ?

და ხვდები რატომაც — მიხეილ ჯავახიშვილი შემთხვევას არ გაუშვებს ხელიდან ის სამყარო რომ არ მოგალანდოს, თუნდ მკრთალი

მინიშნებით, ლურსმული დამწერლობის წრეში რომ ტრიალებდა და ქართული მოდგმის დასაბამსაც გულისხმობდა, როგორღაც შენარჩუნებულსა და თავშეფარებულს მითებისა და ლეგენდების მხარეში, მარადიულ მფარველებად თამარ მეფე და ერეკლე მეორე რომ უნამებიათ და მათი ხსოვნა მომავლის გადარჩენადაც დაუსახავთ. და ხევსურნი გულამოსკვნილნი რომ ამღერდებიან: ადგე, თამარ დედოფალო, შენთვის ტირის საქართველოო! — და ბაგრატიონთა გვარის ხსენებაზე ძველებურად შესძახებენ: მავას, მავასო! — მოხუცმა მგელიკამ, რა გასაკვირია, რომ ამ ვედრებით მიმართოს ქალაქიდან შემოხიზნულ სტუმარს:

— შვილო, ნუ დამიმაღავ, თამარ მეფე მართლა გაცოცხლდაა?

წინასწარვე გრძნობ, რომანის ფინალიც ამ რწმენით რომ უნდა გასხივოსნდეს, და კიდევ რომ დაიბუზუნებს ჯურხა: მავოს! — ბაგრატიონთა დაბრუნებას გულისხმობს და მათი სამეფო ტახტის აღდგენას. გამჭვირვალეა ეს მინიშნება, რადგანაც მხოლოდ ბაგრატიონთა დაბრუნების იმედადაა აღმოსაელეთ საქართველოს მთიანეთი, ამ მითოსს იწარჩუნებს ხელუხლებლად და შეუბღალავად და ჯურხას ბუზუნს ამიტომაც დაბეჭდავს ირგვლივმყოფთა აღტკინება: იგრგვინებს! — და სასწაულებრივი ხილვის მოლოდინი: მკვდრეთით აღდგების თამარ მეფე!

მიხეილ ჯავახიშვილი კი სხვას გრძნობდა წინასწარ — ადვილად არ ჩაუვლიდა ამ რომანის გამოქვეყნება, აუცილებლად მოედევბოდნენ და თანაც მკაცრად, როგორ თუ აიდეალებ და არომანტიკულებ ხევსურულ გარემოსო, და პასუხსაც იმთავითვე გაამზადებდა და მოკავშირეებად დიდ სახელებს მოიხმობდა, ჟან-ჟაკ რუსოსი და კნუტ ჰამსუნის: აბა, ჩახედეთ მათ ქმნილებებს, თუ მხატვრული კონფლიქტი უმეტესწილად პირველყოფილებისა და ცივილიზაციის დაპირისპირებაზე არა აქვთ აგებული და უპირატესობას სულაც პირველყოფილებას აკუთვნებენ, განსხვავებით ჩემგან, ვინც მთავარ გმირს ზურგი შევაქცევინე პირველყოფილი გარემოსათვის და ქალაქურ ცივილიზაციას დაევბრუნე, ეს არის რომანის მხატვრული მრწამსი და გასაკიცხი და დასაგმობი რა არის, ვერ გამოგიაო.

კიდევ დასჭირდებოდა ეს პასუხი, თავისას გაისხმარტალებდა ჩეკისტური კრიტიკის შემოტევებისას, თორემ ვის დააჯერებდა, ხევსურული ტრადიციული საზოგადოებისაგან გამოქცევა რომ იყო „თეთრი საყელოს“ კონცეფცია და არა ამ მხარის განითლებით გამოწვეული გლოვა, და კიდევ მცდელობა: ფურცლებს მაინც შემოენახა ძვირ-

ფასი ნანგრევები, სულის თანდათანობითი რღვევის პროცესი მისი ამოხდომის წინ.

ნანგრევები ნანგრევებად და „თეთრი საყელო“ უშუალოდაც გამოეხმაურებოდა სულ ცოტა ხნის წინათ ჩავლილ ბრძოლებს ამ ხეობებში, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის პირველ დიდ გაბრძოლებად რომ შემორჩებოდა ახალი ჟამის ქართლის ცხოვრების ქრონიკებს, მაგრამ ვერ დატოვებდა ამ ჰეროიკულ ეპიზოდს მემატყიანეთა იმედად მიხეილ ჯაფარიშვილი და შეეცდებოდა მხატვრულ სიტყვაში მოექცია იმ ბრძოლების კვალი თუ ექო — უფრო მეტი ვერა, დოკუმენტურ ფონს ვერ ამოაკერებდა ის-ისაა ჩავლილ ამბავს, ავანტიურად მონათლულს ხელისუფლების მიერ, ვერც ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გალეგენდურებას გამოატარებდა ცენზურის მარნუხებს და ისედაც სამიზნეზე დამდგარი საბოლოო განაჩენს გამოუტანდა საკუთარ თავს, თვითონვე რომ შეაჩერებდა ხელში ჯალათებს... მაგრამ ექო ხომ მაინც შეეძლო შარავანდით შეემოსა, კვალი მაინც ექცია გამომსახველად და კოპალა-იახსარის ანაბეჭდებით გაემკვეთრებინა.

ბოლოსდაბოლოს, ქაქუცასა და მისი შეფიცულების პორტრეტებსა და თავგადასავალს არსენა ოძელაშვილისა და მის რაზმელთა მხატვრულ მატყიანეში შეაფარებდა და ამჯერად იოლად ველარავინ წამოედევებოდა, რაკილა ბატონყმობის წინააღმდეგ აღმდგარი ისტორიული პირი ყველაზე მარჯვე საბურველად მოჩანდა შეფიცულთა ჰეროიკული ეპოპეის შესაფარებლად.

ის განწყობილება, რაც „არსენა მარაბდელში“ ისტორიული ფონის გარეგნული შეცვლით ერთ მთლიანობაში მოაქცევდა ხევსურეთის 1922 წლის ამბოხებასაც და 1924 წლის სახალხო აჯანყებასაც, „ჯაყოს ხიზნებსა“ და „თეთი საყელოში“ ცალ-ცალკე გაიმიჯნებოდა და თავთავის მხატვრულ ქარგაში მოექცევოდა.

ჯერ მაინც 24-ის აგვისტო-სექტემბრის დღეები ჩაითრევდა.

სისხლი აღინდებოდა და რომანის პირველივე გვერდებიც ზედ მოჰყვებოდა, რათა არც შემდგომ დახანებულებოდა თხრობა და სრულყოფილი სახეც მანამდე შეეძინა, ვიდრე სისხლის გუბები ამრებოდა. პოლიტიკურ პროტესტსაც დაისახავდა „ჯაყოს ხიზნები“ და თავისებური ფსიქოთერაპიაც აღმოჩნდებოდა მწერლისათვის, რათა ზეზეულად არ დანგრეულიყო ამ ტრაგედიის შემყურე და ან თვითმკვლელობით არ ეზლო ის სულიერი გვემა, ცოდვილის შეგრძნებას რომ უჩენდა, და კიდევ ამიტომ შეეხარებოდა კარლო ჩხეიძისა, თავის მოკვლას რომ გაბედავდა და ასე შეემატებოდა აგვისტო-სექტემბრის

ულვთო რბევის მსხვერპლთ — თუ ბედმა აამორა მათეური ხვედრი სოციალ-დემოკრატთა ერთ-ერთ წინამძღოლს, თვითონ არ აიცილებდა და კიდევ აიძულებდა ბედისწერას, ეცნო მისი გადანყვეტილება და საქვეყნოდ დადასტურებულიყო, რომ ღირსეული, პატიოსანი ადამიანები კვლავაც მოიძებნებოდნენ ქართველთა შორის.

რასაც ყოფაში ვერ გაბედავდა მიხილ ჯავახიშვილი, მწერლური ჰეროიკით გაუდგებოდა წინ ბედისწერას — დაე, ჩემი გადანყვეტილებაც სცანი, მეც მონაწილე ვარ აგვისტოს გამოსვლისაც და ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ბრძოლებისაც, თუმც არ მიმაჩნდა გამართლებულად სახალხო აჯანყების გამონევეა და ყოველმხრივ ვცდილობდი მის არიდებას, მზად ვიყავი ხელისუფლების დავალებითაც კი შევხვედროდი ეროვნული მოძრაობის ბელადს და დამერწმუნებინა, გასცლოდა ბრძოლის ასპარეზსო.

ცეცხლი ეკიდა და ამ ცეცხლს ვერაფერი დაანელებდა, თუ არა მონაწილეთა ნიგნის შექმნა, საზოგადოებრივი კათარზისის გამონევეაც რომ უნდა ეტვირთა და ამიტომაც უნდა ყოფილიყო უკიდურესად გულწრფელი, ნამცეცეც რომ არაფერი მიმალულიყო... და დაე სასტიკად ეგვემათ ამ დაურიდებელი მხილებისათვის, ილიასებური სარკის აყუდებისათვის ყველასა და ყველაფრის წინაშე — განა ისეთს რა გულს ატკენდნენ, როგორც თვითონ გვემდა და უსწორდებოდა საკუთარ თავს, თეიმურაზ ხევისთავად გარდასახულს, ჯაყოზე არანაკლებ ცოდვილად და დამნაშავედ წარმოაჩენდა მარგოს — ქვეყნის — დაცემასა და ზნეობრივ განადგურებაში.

ახლა უკვე შეიძლებოდა ხეცსურეთის ამბოხებასაც მიბრუნებოდა.

24-ის აგვისტოს გარეშე იქნებ არც არასოდეს ექცია რომანის ქარგად ის დრამატული ამბები, სულში დარჩენოდა ჭრილობად, სადმე კიდევ გამოეხატა წუხილი, მაგრამ დამოუკიდებელ სიუჟეტად არ გაეშალა და არც იმ სულიერი ნანგრევების მოძიება-შემონახვაზე ეზრუნა, მითოსური ჟამის თავისებურ ესქატოლოგიურ სურათადაც რომ გამოიკვეთებოდა.

ისე თუნდ ეზრუნა, ბევრი ვერაფერი გამოსვლოდა ხელიდან, რაკილა იმ ტრაგიკულ დღეებს უფრო შორიდან ადევნებდა თვალს და ისერიგად ვერ განეცადა, როგორც სისხლიანმა აგვისტომ დარია ხელი და მოსვენება აღარ მისცა, ვიდრე „ჯაყოს ხიზნებად“ გადმოიღვრებოდა.

ესეც ველარ იკმარა, თვითგვემამ ისერიგაც ვერ ჩაუცხრო სულიერი შფოთვა, რომ ახლა სხვა ფიქრს მინებებოდა, და ნაკაცართა სახე-

ებსაც რომ გაჰყვებოდა („გვივი შადური“), ჰეროიკულ დღეებსაც მიუბრუნდებოდა („თეთრი საყელო“).

ჰეროიკას კი თავისი საფანელი სჭირდებოდა, თავისი მუხტი, თავისი შთაგონება, და უკეთესი საფანელი, მუხტი და შთაგონებაც რა უნდა ყოფილიყო, თუ არა მითოსური ხილვები, ერთმანეთს გადაჯაჭვული ხევსურული გადმოცემები და საკუთარი მხატვრული წარმოსახვანი, ესქატოლოგიურ სურათად ჩამონაკვთული.

თვითონაც შეიგრძნობს და მკითხველსაც განაცდევინებს, რომ კლდოვან ქვაბებში ჯერაც ცხოვრობენ ცალთვალა დევები, ღრმა ხევზუვები კი სავსეა კუდიანი ილბისებით, ტიტველი ალქაჯებით, ოქროსთმიანი მიონებით, რქოსანი ღვირღვებითა და ბანჯგვლიანი ეშმაკებით, ქუსლები რომ წინ წამოუყრიათ, პირიდან ცეცხლს ჰყრიან და თავიანთივე დაჩვრეტილ მკლავებზე სალამურსავით უკრავენ. ცხადს შერეულ ზღაპარს ლეგენდებიც შეზავებია და ვაჟკაცური ამბებიც უხვად მიმობნეულა მის ზედაპირზე.

სახელმწიფოებრივი მითოსის სურათიც დასრულებულია.

რომანტიკული, ეპიკური გმირის გამოსაჩენად გარემო უკვე გამზადებულია.

მაგრამ... გმირი არსად ჩანს.

მისი თავგადასავალი „არსენა მარაბდელისათვის“ გადაიდება.

დაე მკითხველმაც იმ გამზადებული გარემოს მოხილვა იკმაროს და სახელმწიფოებრივი მითოსის იდუმალი შეგრძნება, რათა სულითხორცამდე შეიძრას, თუ რისი დაკარგვის წინაშე დგას ქვეყანა, ხევსურეთის მხარედ გასიმბოლოვებული.

არადა, გარდუვალი განითლება ელოდება ამ მხარესაც, მოინევს, მოინევს „წითელი ეშმა“, ამ თვითმყოფადობის ჩასანთქმელად დაღერებული, იმ შინაგანი დროისა, უყამობას რომ შეთანაბრებია როგორც მითოსის წესია — და არა ცნობს კალენდარულ დანაწილებას.

თუმც მითოსურ დროში იჭრება რეალიზმი შემოხიზნული სტუმრის სახით, ვინც ძალიან ცდილობს გახევესურება-განკლაურებას, მაგრამ თავისკენ ეწევა ქალაქური ცივილიზაცია, რომანის სიუჟეტის მიღმა კი — თვითონ მწერლის ცხოვრებისეულ ყოფაში — აჯანყების გაუმართლებლობის რწმენა არ ანებებს ერთიანად ჩაიძიროს ტრადიციული საზოგადოების სინამდვილეში და ლავირებას უფრო ამჯობინებს ხელისუფლებასთან, იმ ყაიდის ურთიერთობას, რაც ლოიალობად აღიქმება რაინდული — ანუ ქაქუცა ჩოლოყაშვილისა და მის შე-

ფიცულთა — თვალთახედვით; და მკვეთრ პროტესტად, შეურიგებლობად ფარისევლური, მორჩილი გარემოს ფონზე.

მითოსურ დროში იჭრება რეალიზმიო...

ამ შეჭრას ხელშესახებად გამოკვეთს ელიზბარის სიტყვები:

— დრო არასოდეს არ მოდის. იგი მიდის, და ვინც მას არ გააჟყვება, დაილუპება, ჯურხანთ-კარში კი დღეც დაჰკარგეს და თვეც.

და როდესაც ჯურხა შეეპასუხება:

— დრო არ მიდის, ვაჟიკავ. დროი მავიდ, ჩვენკენ მავიდ.

კვლავ თავისას დაიჟინებს:

— ასეა თუ ისე, დროს უნდა მივყვეთ, თორემ აღსასრულის დრო დაგვიდგება.

და ცდილობს შეაგონოს ძმადნაფიცს, რომ შესაძლებელია თეთრი საყელოს მორგებაც და ჯიშის შენახვაც, მაგრამ ჯურხამ ეს როგორ დაიჯეროს, როდესაც საკუთარი თვალით შეჰყურებს, თუ როგორ მოგესკდომია სხვა ხალხი ზეავივით, ქართულიც დაგვაჟინყეს და საკუთარი აღარაფერი შეგვარჩინეს, არც ჩოხა, არც ქუდი, არც ცხვირი და არც თვალი.

— შენ რო ჯურხანთ-კარჩი ამოხვე, ქართულს ძლივლ ლაპარაკობდი. ეხლა კი ქართული ენა მაინც შავგრჩების...

კამათი თანდათან მწვავდება, და საგულისხმოა, რომ ის, რაც რომანში ორი პერსონაჟის სიტყვიერ შეჯახებად წარმოგვიდგება, რეალობაში მწერლის გულისჭიდილი იქნებოდა, დავა საკუთარ თავთან, აქეთ-იქით რომ ანყდება და საშველი ვერ უპოვნია. თვითყვედრებას კი ასე გადაუნაცვლებია თხრობაში:

— მთაში შეხიზვნა გაქცევაა და მეტი არაფერი. ბრძოლის ველი ქალაქშია და ომსაც იქ მოვიგებთ ან დავმარცხდებით. მომხვედურს დედა-ციხეში უნდა დაუხვდე, მე კი იქიდან გამოვიქეცი და დავიმაღლე.

— იქ ვერ იბრძოლებ, ვაჟიკავ.

— შენ კი იბრძვი? დათვის ბუნაგში შემძვრალხარ და დამალვა მიზნად გადაგიქცევია.

ჯურხა უნდა შეყოყმანდეს და თავის მხრივ შეახსენოს მოსალოდნელი საფრთხე: ქალაქში გაგანთლებენო, — თუმცე შესაყოყმანებელიც არაფერი სჭირდა, რადგანაც „დამალვა“ მის მიმართ უმართებულო საყვედურია, მითუფრო, „მიზნად დასახვა“ — ხევსური იმიტომ კი არ შერჩენია მთას, რომ დათვის ბუნაგში შეძრომა გაუხდია ცხოვრების წესად, არამედ ტრადიციული საზოგადოების ცნობიერებისა და ყოფის ნანგრევების შენარჩუნებას ლამობს თავგადაკლული, ქართუ-

ლი ენის გადარჩენას შერყენისა და გაუფასურებისაგან, იმ „განით-
ლებისაგან“, რაც ელიზბარს თურმე არ აშინებს, რადგანაც თავისა
ეიმედება, განითლება გარეგნული იქნება, თორემ სულიერად კვლავ
ჩემი ჯიშისა და მოდგმის ერთგული დავრჩებიო.

ჯურხა მის დაყაბულებას რომ ლამობს: ადვილია განითლება და
თეთრი საყელოს გაკეთება, მაგრამ რკინის უღელივით დაგიმძიმდება
ზიდვა. თუ მოერევი, ატარე და ფერიც შეიცვალო, — ის თამამადაა:
მოვერევი, იმედი მაქვს, მოვერევი, და თუ ვერ მოვერიე, ისევ დაგიბ-
რუნდები და გავნიკლაურდებიო, — ხევსური რეალობის სიმკაცრეს
შეახედებს: არა მჯერი შენი დაბრუნება, ქალაქს წასვლა ადვილია,
დაბრუნება კი აღარ შეიძლება, შენ თეთრ საყელოს გაიკეთებ, მე კი
ისევ ჩემს ტყავში ვივლიო.

და ძალდაუტანებლად უნდა ამოიზიდოს ილიასეული ხიდჩატეხი-
ლობის ტკივილი. ბევრგვარი მეტაფორა შეიძლება მოეშველიებინა მწე-
რალს ძმათა გახლეჩის, გაუცხოების გასათვალსაჩინოებლად, მაგრამ,
რა გასაკვირია, მაინცდამაინც ილიას სიმბოლიკას რომ ამჯობინებს,
როგორც მტკიცედ ჩაბეჭდილს ჩვენს ეროვნულ ცნობიერებაში, და მი-
თუფრო შემძვრელს, რომ თავის დროზე ყურად არ იღეს ეს შეგონება და
კიდევ მწარედ იწვინა ქვეყანამ ამ შეუსმენლობის შედეგი.

— ამით მეშინის, ვაჟიკავ, რო ხიდი ჩაინგრევის, ხიდი! შენ იქით
დაშრები, მე კი ისევ აქეთ ვიქნები. ურთურობისთვის უცხონი გავხდე-
ბით და ჩვენი ფიცნაჭამობაც დაილუპების. ძმა ძმის ნათქომს ველარ
გაიგებს.

საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ჩატეხილი ხიდი მწერლის სულშიც
განმეორებულა და ერთმანეთს გაუცხოვებია ორი მე, რომელნიც ბევ-
რნილად მწვავედ ეხლებიან ურთიერთს, მაგრამ ერთნაირი სიმძაფ-
რით განიცდიან საქვეყნო მღელვარებასაც და ხევსურეთის მხარის
დარბევა-ანიოკებასაც, ჭრილობების მოსაბანად და მოსაშუშებლად
გლოვით გაჟღენთილი თხრობის მანერა რომ შეურჩევია.

აქ კლდეები ტყვიითა და ყუმბარებით ჩამოშლილა, ხეები ბლომად
გადამწვარა, ბილიკები ჯარისკაცების ჩექმებით გადავლილა, სოფ-
ლები განადგურებულა, სისხლი უღვთოდ დაღვრილა და ზეციურ მხე-
დარს კი აღარ გადმოუხედავს, არ შეშველებია წინააღმდეგობის მოძ-
რაობის ბელადს უთანასწორო ბრძოლაში, და კიდევ გაუწირავს ხეო-
ბები წითელი ჭირის საასპარეზოდ.

მწერლის თვალი მიმოივლიდა ამ ბილიკებსა და ფრიალოებს და
აზომავდა ყველა კლდესა და კოშქს.

და ბურჟუაზიის ძირას ბუნდოვანი მითის ფუსფუსს რომ შეამჩნევდა, პიტალო კლდეზე გაკრულ რაინდულ არაკს გამოარჩევდა და გარანდულ ხეებსა და გალიშულ ქვებზე ჟანგოვანი ლურსმნით გალექსილ ეპოსს ამოიკითხავდა, ბაგრატიონთა დაბრუნებასა და მათი სამეფო ტახტის აღდგენასაც მოალანდებდა ყველას, ვის სულშიც ჯერაც მოიკრიბებოდა იმედის ნაპერწკლები.

სახელმწიფოებრივი მითოსი როგორღაც ინარჩუნებდა თავს.

აბა, „თეთრ საყელოს“ არ შეფარებოდა!..

და მითისა და ზღაპრის, რეალობისა და სასწაულებრივი ჩვენების ერთიანობისათვის —

ჭერხოდან ცალთვალა დევსაც ჩამოაჭყიტებდა მიხეილ ჯავახიშვილი.

ტყეში ოჩოპინტესაც გაასეირნებდა.

ტყეში მაძახურას ძახილსაც მოგასმენინებდა.

და ისე გრძნობდი ტყვიის წუილსა და ზარბაზნების გრიალის ექოს, თითქოს ეს-ესაა მიმწყდარა და განახლებას მოელისო.

მითოსის არსი და უმთავრესი ნიშანი მაინც წრებრუნვა ყოფილა.

სადღაც აუცილებლად უნდა შეკრულიყო კვანძი და ეს მითიც გამზადებულიყო ან გასაქრობად ანდა თავისი ვალის აღსასრულებლად — ქვესკნელში გასაუჩინარებლად და ისევე ცის კაბადონზე ამოსაბრწყინებლად.

დაე „თეთრ საყელოში“ ექოს ებრუნა და თამარ დედოფლის გაცოცხლების იმედიც არ ჩამკედარიყო.

გმირის დაბრუნების მოლოდინი „არსენა მარაბდელს“ გადაელოცებოდა და დაე იმას ეზიდა ხევსურთა საიდუმლო სერობით გამხნეებულს:

— მაგოს!

გმირის სახება მაინც აღარ იყო შესათხზველი ანდა წარსულიდან გამოსახმობი ჯერაც თრთოდა მისი ცხენით გათელილი ბალახი, ჯერაც ისმოდა ფლოქვთა თქარუნის გამოძახილი.

თავი მარვე

ვითარცა უხორცო

გიორგი მაზნიაშვილს არა სჩვეოდა სანგარში გარინდება. სანგარი სულის მოსათქმელად სჭირდებოდა, ეგაა და ეგ, თორემ იქ რა გააძლებინებდა, ანდა შორიდან როგორ უხელმძღვანელებდა ბრძოლას. წამიერად გარინდებული ფეხზე წამოიჭრებოდა ხოლმე და არც ტყვიების წვიმას დაგიდევდა და აღარც ყუმბარების გრიალს, თავზე რომ გადასდიოდა, გვერდით ჩაუქროლებდა თუ იქვე უფეთქდებოდა. სამიზნეებზე უთითებდა თავის მეზარბაზნეებს და საიერიშოდ ამზადებდა მებრძოლებს, რომელთაც ჯერ აკავებდა, ტყვიებისა და ყუმბარების წვიმამ ცოტა მაინც გადაიაროსო.

გასამეტებელი არავინ ჰყავდა.

ყველას სიცოცხლეს უფრთხილდებოდა, საკუთარის გარდა, და ბევრიც შეეგონებინათ, ასე ნუ გადაგიდია თავიო, არ შეისმენდა. არ თუ ვერ? უფრო ვერ შეისმენდა, თორემ გულის სიღრმეში იქნებ რაღაც ხმა კიდევ შემოუძახებდა, ტყვიის წინაშე ასე დგომა სად გაგონილო; მაგრამ სხეული თვითონვე შეიმართებოდა ხოლმე და, ხელიც ისე მიმოდოდა გარშემო, თითქოს საბრძოლო წვრთნაო.

ლეგენდასავით გადმოდიოდა მისი სახელიც და სახეცაც, ბრძოლის ველზე უშიშრად მდგარის, თითქოს ხორციით არც შემოსილიყოს, ჩვენი მემკვიდრეები რომ იყენებდნენ შედარებისათვის, როდესაც თავზე-ხელალებულ მეფეებს წარმოსახავდნენ ორიოდ სიტყვით.

აზვიადებდნენ რაიმეს ჩვენი ძველები?

თურმე არც არაფერს.

დაკარგულ რაინდულ სულზე გვამცნობდნენ?

თურმე არც რაიმე დაკარგულიყო, ოდნავადაც არაფერი მოკლებოდა ამ სულის სრულქმნილებას, რადგანაც ისე ძალდაუტანებლად ამოჩნდებოდა ახალ და ახალ რეალობაშიც, თითქოს უწყვეტ ჯაჭვზე ჩაუჭიდია ყველას ხელი და იქიდან იწოვს მადლსა და ძალას, იქიდან აღენთება მისთვისაც გასაკვირი მუხტიო.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილიც თითქოს ამ ჯაჭვს მოჭიდებოდა.

ჯერ ისედაც.

ახლა კი განსაკუთრებით სჭირდებოდა ამ სულისკვეთების შენარჩუნება, რაკილა მის ირგვლივ იკეროდა პოლიტიკური მოვლენები, მის ხელში ინაცვლებდა წინააღმდეგობის მოძრაობის სადავეები და მის ძალგულოვნებაზეც ეკიდა ბევრწილად ისტორიის მდინარეც და მოლანდებული სახელმწიფოს ხელახლა ამოგებაც, ამჯერად უფრო მკვიდრად და საიმედოდ.

რაც ოდესღაც ცხოვლად დაჩნეოდა სულს, უკვალოდ ანკი როგორ გაქრებოდა.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილს თვალწინ ყოველთვის გიორგი მაზნიაშვილის ჰეროიკული ფიგურა ედგა მაგალითად.

თვითონ სხვათა მეხსიერებაში დარჩებოდა სიმბოლოდ.

შიშია ქერაულს რა ამოუშლიდა ცნობიერებიდან იმ წუთებს, მალაროსკარის ცხარე ბრძოლისას ქაქუცა უეცრად ფეხზე რომ წამოიჭრებოდა, გადადგებოდა მდინარე მალაროულას ბექზე და მიბჯრით გაუხსნიდა მაუზერიდან ცეცხლს მოპირდაპირე ნაპირზე შექურჩებულ მომხვედურს. ეს თავგანწირული წამოვარდნა აღანთებდა ჭაბუკსაც და თვითონაც მოინდომებდა საფარიდან ამოსვლას და მაუზერის მიშვებას მტრისათვის... მაგრამ ქაქუცა ფეხით უბიძგებდა და არ ამოუშვებდა. ის თავისას შეეცდებოდა, ეს თავისას გაუწინანდებოდა და თან სამიზნედ იდგა და თან შიშია ქერაულს იგერიებდა.

იშვიათი შთამბეჭდაობის კინოკადრია.

გაგულისდებოდა ჭაბუკი, და შეტაკება ჩამთავრდებოდა თუ არა, წინამძღოლთან არ დამალავდა წყრომას:

— რა უფლებით არ ამომიშვი!

უფლებითო, განა?.. თითქოს თავისივე ტოლ-სწორს მიმართავდეს და მკაცრად მოითხოვდეს პასუხის გაცემას.

ქაქუცა ოდნავადაც არ შეიტყობდა წყენას, ეს რა შემბედესო. ის კი არა, ჩვეული სითბოთი და გულისხმიერებით მიუგებდა:

— მე ამ საქმისა და მოქმედებისათვის თავგადადებული კაცი ვარ, ეს ჩემი პირდაპირი მოვალეობაა, მაგრამ შენ ჩვეულებრივი კაცი, ოჯახის პატრონი, მშვიდობიანი მცხოვრები ხარ და თავს ნებას ვერ მიცემ შენი შვილები დავაობლო!

კი მაგრამ, თამარისა და ქეთევანის დაობლება რატომ შეიძლებოდა?!

თუმცა როდესაც თავგანწირვას უშუალო მოვალეობად შეიგრძნობ, ძალაუწებურად გავინწყდება ოჯახთან შემაკავშირებელი ძაფების არ-

სებობა და შუაგულ ბრძოლაში ისე გადაეშვები, თითქოს ერთი უგვარტომო კაცი იყო, შენი გაქრობა რომ დიდად არავის დაამწუხრებს.

ამასთან, ამ ბუნების პიროვნებათათვის განსაკუთრებით შემძვრელია წამის სილამაზე და ერთი პეროიკული გაელვებისათვის დაუნანებლად გაიღებენ სიცოცხლეს.

გუმანი კარნახობს, რომ იმ წამოვარდნამ სასიკეთოდ უნდა შემოატრიალოს ბრძოლის ბედი?

მაშ საფიქრალიც არაფერია.

და სამიზნეზე წამომართული უფრო სცემს თავზარს მომხდურს, ვიდრე მისი მაუზერიდან გახსნილი ცეცხლი.

ალექსანდრე სულხანიშვილი მწარედ უსაყვედურებდა გარდახდილი ბრძოლის შემდეგ: საკუთარი თავი არ გენანება, კარგი, არ გენანება, ან ჩვენ რა პასუხს გაგვცემდი, ტყვია რომ მოგხვედროდა, და ან ქვეყანას, ღია სამიზნედ რომ იდექი, გამაგებინე, ბედისწერას ძალით რატომ ინვევო.

ის თავის მართლებას მოჰყვებოდა: ეს დაუდევრობა უნებლიეთ დამემართა, წარმოდგენაც არ მქონდა, გალმიდან თუ გვესროდნენო.

კაცს, ვინც შუაგულ ბრძოლისას არამარტო თვალით, არამედ მთელი არსებით აღიქვამს და შეიგრძნობს გარემოს, არაფრისდიდებით დაუდევრობით არ მოუვა, რომ სამიზნედ აღიმართოს.

ვთქვათ და წამიერად მოუდუნდა გულისყური, რალაც ძარღვმა ჩათვლიმა მის არსებაში და ისიც შემთხვევით აღმოჩნდა სამიზნედ, მთელი ბრძოლის მანძილზე როგორ ვერა და ვერ მოეგო გონს, რომ ცოტა მაინც გაფრთხილებულიყო, მითუმეტეს, შეფიცულთაგან ერთადერთს მას არ ფარავდა არაფერი.

მითუმეტეს, ალექსანდრემ გადასცახა: რაიმეს ამოეფარეო.

და გაკვირვებულიც დარჩა, თავისას მაინც არ იშლის და სროლით გართული კვლავ მოუფარებლად ტრიალებს იმ დაბალი რცხილის ქვემო.

უეცრად ტყვია პატარა ტოტს მოკვეცავდა ზუსტად ქაქუცას თავთან.

კიდევ გადაიჩრეოდა ალექსანდრე და უკვე გაბრაზებული დაუყვირებდა: მანდ ნუ დგახარო.

ახლა კი იკადრებდა ყურის დაგდებას მეთაური და საფარს გამოძებნიდა.

ეტყობა, მოერიდა უახლოესი პიროვნების ძალიან განანწყენებას, თანაც იგრძნობდა, კიდევ რომ არ გაუფგონო, ჩემთან ერთად ამოიჭრება სამიზნედ, საკუთარი სხეულით მოინდომებს ჩემს დაფარვას და ვაითუ ტყვია არც ასცდესო.

მერე კი პატარა ბიჭივით ბოდიშობდა და ტყუილ მიზეზს ასახელებდა. არ ეხერხებოდა სიცრუე, მაგრამ როგორ აეხსნა ან ამ და ან სხვა შეფიცულთათვის, რა განცდებსაც შეეპყრო; როგორ ამოცდენოდა: გალმა ჩასაფრებულ მტერს კი არა, გიორგი მაზნიაშვილის აჩრდილს ვხედავდი და ამ მოლანდებამ ამიყოლიაო.

რა იყო მაინც, რა ყველასთან მას უნევდა თავის მართლება!..

რა უფლებით არ ამომიშვიო...

ასე კადნიერად მეთაურს ვინ მიმართავს, მითუმეტეს, ისეთ წინამძღოლს, ვისი სახელიც ლეგენდური ხიბლით შემოსილა და სულაც ქვეყნის თავისუფლების სიმბოლოდ დასახულა. ზედმეტად თამამი ბუნებისაა შიშია ქერაული თუ წამიერად გადაეკეტა გონება და თვითონაც ველარ გააცნობიერა, რა უთხრა ქაქუცას? იგი გამონაკლისია მებრძოლთა შორის თუ სხვანიც მოიძებნებოდნენ, ვინც მეთაურს ასე გაუდიდგულებოდნენ, თუნდ წამიერად? ხანი რომ გადის, წლების მომატებაც ვერ გაუჩენს სინანულს შიშისას, ეს როგორ მომივიდა, რამ გამაბედინა საყვედურის თქმამო. ნუთუ არავითარი ძვრა არ მომხდარა მის არსებაში და ჭაბუკური კადნიერება სიცოცხლის ბოლომდე გაჰყოლია? თუ... თუ მიზეზი ისაა, რომ რაღაც უჩვეულო არაფერი ჩაუდენია და მის ადგილას არა ერთი და ორი, ყველა მეომარი ასე მოიქცეოდა?

წინამძღოლსაც აღარ ეპუებიან?

იქნებ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახელი ლეგენდური შარავანდით ხალხში შემოსილა და თანამებრძოლებში კი ისევე ვერ მოუპოვებია მოკრძალება, როგორც ყველა წინასწარმეტყველს თავის მშობლიურ გარემოში?

მაგრამ ვინც ქაქუცას გაეკარება, ყველა მის მზეს რომ ფიცულობს?

და არამცთუ პატივისცემითა და მონინებით, სულაც თაყვანებით რომ განმსჭვალულან მის მიმართ?

გახსოვთ? — როგორი მხდალიც უნდა ყოფილიყო ჯარისკაცი, საუკეთესო ვაჟკაცად იქცეოდა ქაქუცას ხელშიო...

თუკი ასეა, აბა, მაშ ის საყვედური?

ისევ შიშისას პიროვნული თვისებით აიხსნას თუ...

მოიცა, ერეკლე მეორის სახება საიდან და რატომ ჩნდება?

განა თაყვანებით არ განმსჭვალულიყვნენ მეფე ერეკლესადმი და ღვთისშვილად არ შეერაცხათ? რაღა ესა თუ ის ხატი და რაღა პატარა კახი — მთლად რელიგიური შარავანდით გაბრწყინებული.

ეს კი ასეა, მაგრამ აქ რა წამოსაგონებელი იყო?

მაგრამ მივეყვით ფიქრის დენას.

ლეთისშვილადო...

რაღა ხატი და რაღა ერეკლე მეორე...

თუმც ეს თაყვანება ხელს არ უშლიდათ, ვთქვათ, თუშებს, ისე თამამად მოქცეულიყვნენ მის წინაშე და არც საყვედური მოეკლოთ, თითქოს მათი ტოლსწორი ყოფილიყოს. და როდესაც ადამ ალევანელის მოთხრობაში „გაულუნავი სიტყვა“ თუშთა დრტივინვა წარმოისახება, მათი შეთამამება მეფესთან, ეს მწერლური წარმოსახვის ნაყოფი კი არ უნდა იყოს, არამედ რეალობის უშუალო ამრეკლავი, რადგანაც, მოსალოდნელია, გადმოცემებს ეყრდნობა და ხელშესახებად აცოცხლებს ისტორიულ ფონსაც და განწყობილებასაც.

საომრად გამზადებულ თუშთა რაზმს მთავარსარდალი დავითი რომ მიეახლება და ამცნობს: იერიშს მზის ამოსვლისას დავიწყებთ, თქვენ უკანა ფრთაზე დარჩებით სამარქაფო რაზმად და, თუ განყრა ღმერთი და თათრებმა დაგეჯახნეს, მარტო მაშინ გადმოგვეშელებითო, — და ბეროს წყრომით ნათქვამს: ვინ იბაღლა ეგეები? ჩვენი საქმისა ჩვენ ვიცითო, — თითქოს წყალგაუვალ პასუხს შეაგებებს: ასეთია მეფის ბრძანებაო, — გამოგნებელ სიტყვებს მოისმენს:

— წადი, უთხარი ერეკლეს, აქ მოვიდეს!

ეს უკვე თუშის ბრძანებაა მთავარსარდალისადმი, თითქოს მეფეს კი არა, ბავშვს იბარებდეს თავისთან. დავითი მათ შეგონებას რომ ღამობს, თვით მეფემ გამომგზავნაო, ესენი დაბეჯითებით გაუმეორებენ: ბატონიშვილი მოვიდესო. და სარდალს ნირნამხდარს რომ გაისტუმრებენ, ბრაზს ვერ იოკებენ: ჩვენს დაუკითხავად, დასტურის გარეშე წყვეტს ერეკლე ჩვენს საქმეს. ასე არ ივარგებსო. და შეთანხმდებიან:

— თუ მიგვიშვა მტერზე პირველად, ვრჩებით, თუ არა და მივდივართ უკან!

მხოლოდ ასე და არა სხვაგვარად. ხმაური მატულობს და ბოლოს ჟრიამულად გადაიქცევა, უთანხმოების გუგუნად.

და კიდევ მოაგდებს გაქაფულ მერანს ერეკლე.

— პირველად ჩვენ მიგვიშვი მტერზე! — მოითხოვს თუშთა რაზმი.

— თქვენი ჯერიც მოვა, ბრძოლას მოესწრებით, — აშოშმინებთ მეფე, — თქვენ მარქაფად მეყოლებით. წინა ფრთას გული უნდა გაუმაგროთ, თუ გაჭირდა, მაშინ გადაერევი.

მაგრამ ასე ადვილიც არ არის მათი დანყნარება და არც შეეპუებიან: მაშინ ჩვენ წავალთ, უკან დავბრუნდებითო.

მეფე აენტება, ამისთანა დროს ასე რომ გაურჩებულან თუშნი, და ამუნათებთ: ალბათ თქვენც რუსების სატკივარი გადაგედოთ, გინდათ ზურგი შემაქციოთ და მარტო დამტოვოთ მტრის ხახაში, ეს ხომ ღალატია და მოღალატეს უფალი მოჰკითხავსო. ისინი კი კიდევ უფრო გაგულისდებიან:

— გწყალობდეს იმისი მადლი, ერეკლე!.. ღალატის გულში გამელებს რისხავდეს სამება, იახსრიხს ხატი, ქვეყნად უქუდოდ მავალს მტერზე მოქნეული ხმალი ცხრად გადაემტვრას, რას ამბობ მაგას, ბატონიშვილო, ეგ რა გვაკადრე?

ის თავისას: ზურგი უნდა გაამაგროთო.

ესენი თავისას: პირველად მიტევებულმა რაზმმა მტერი რომ მილენოს, გააქციოს, ჩვენ სადღა ვიომოთ, დაბრუნებულებმა რა ვუთხრათ ჯალაბს. აუგია, ომიდან უომრად წავიდეს კაციო.

ამის გაგონება გულს მოუფონებს მეფეს, რაკილა ამ წუხილის გასაქარწყლებლად სავსებით დამაჯერებელი პასუხი მოეპოვება („ფვიქრობ, ომი რამდენიმე დღეს გასტანს და ყველას შეგვხვდება ჩვენი საკბილო... ეგეც არ იყოს, თქვენი და ბარელების გამარჯვება ვის გაუყვია, იმათი ომი და გამარჯვება თქვენთანაც თანაზიარია“), მაგრამ ანთებულ გულების პატრონებზე ნაკლებ სჭრის ლოგიკური მტკიცება, ეგ კი მართალია, მაგრამ შორს დგომას ვერ მოვითმენთო:

— გული გასკდება ლოდინით, შეიძლება მოთმინებამ გვიღალატოს და უფრო ცუდი რამ მოვახდინოთ, საერთო საქმეს ზიანი მოვეუტანოთ.

მეფეს ცოტა არ იყოს ნერვებმა უნდა უღალატოს:

— კმარა-მეთქი, ჩემი სიტყვა თქვენთვის კანონი უნდა იყოს.

მაინც ვერ გაუტეხავს მათი სიმტკიცე:

— ბატონიშვილო, მაშინ ჩვენ წავალთ უკან!

მეფეს ცალი წარბი ზევით აეზიდება ცახცახით, თვალებში რისხვა ჩაუდგება და ტუჩები აუთრთოლდება. ხმაც ველარ ამოუღია... და გულისთქმას ისევ გონება დაიმორჩილებს.

— კარგით, თუშნო, თანახმა ვარ, წინა კედლად თქვენ წახვალთ ჩემი პირადი წინამძღოლობით. ჩემს ძახილზე გამოდით, თავისით არავინ გაბედოს. ეგრე გადაეცით ფშავ-ხევსურთაც.

ესრე აჯობებს, ესრეო, — ჩაიგრუხუნებს ბერო და მოწონების ნიშნად მძლავრად დაარტყამს უზარმაზარ ხელს უნაგირიდან გადმოკიდებულ მეფის მუხლს. და როდესაც მერანი სხვა რაზმისაკენ გაფრინდება, თუშები სიმღერას მიაღვენებენ მეფის ფართედ გაშლილ ბე-

ჭებხ: ბატონიშვილი ერეკლე ერთი პატარა კახია, ჯაჭვის პერანგი ჩააცვებს, გაჰყრა ხელი და გახიო.

სიმღერა თუ ლექსი სხვანიც შეიძლება მიედევნებინათ, ჰიპერბოლიზებას რომ არც აკმარებდნენ და ტრადიციული თუ ეპოსის გმირის საბურველშიც გახვევდნენ — ირმის ძუძუ რომ ენოვნა, საჩაღეში გადაეგდოთ და იქ ვიღაც მონადირეს ეპოვნა...

არადა, როგორ გადიდგულებიან!..

მუხლზე ტორის დაკვრა რაღა იყო — ასე დოსტოლორივ?!

ნაკლებ მოგვაგონებს მოთხრობის ეს მონაკვეთი მეფისა და მისი საყმოს შეხვედრა-საუბარს და უნებურად ეგებ იმ ფიქრმაც გაგვიელვოს, სრულიად უცნობი დარჩენილა ადამ აღვანელისათვის ერეკლესდროინდელი რეალობა და თავისი მიამიტობითა და მწერლური უმნიფარობით უკეთესი ვერაფერი გამოსვლია ხელიდანო?..

ხომ ედავებოდა ალექსანდრე ორბელიანი გრიგოლ რჩეულიშვილს, როგორ თუ დაკნინებულად, მეფისათვის შეუფერებლად წარმოსახე ერეკლე მეორე მოთხრობაში „ქერივის ლიმონები“, ნამდვილი ერეკლესი არაფერი სცხიო.

მწერალს განეზრახა გამოეხატა არა მეფის ჰეროიკული, ამალღებული სახე, არამედ მისი მოქმედება ყოფით, შინაურულ გარემოში, რაც უჩვეულოდ მოჩანდა მაშინდელ სალიტერატურო ცხოვრებაში — გაიდელელებული ერეკლესათვის შარავანდის ასე თამამად ჩამოხსნა ამიტომაც იუკადრისა არაერთმა მკითხველმა.

ალექსანდრე ორბელიანიც მათ შორის ხომ არ იმყოფებოდა, ვისაც მეფე ერეკლეს ხილვა მარტოდენ ბრძოლის ველსა თუ სახელმწიფოებრივ საქმეთა გადაწყვეტისას სურდათ და აღაშფოთებდათ მისი ადამიანური, ეპოსის გმირის თვისებებს მოკლებული პორტრეტი? მაგრამ არა — არ ყოფილა ალექსანდრე ის პიროვნება, ვინც ასე ცალმხრივად, ზედაპირულად განსჯიდა სამწერლო მოვლენებს. ის კი არა, სწორედაც გრიგოლ რჩეულიშვილის ჩანაფიქრი მოხიბლავდა, რადგანაც მეფის — მითუმეტეს, საკუთარი პაპის — ხილვა ყოფით, შინაურულ გარემოში უფრო ერჩივნა, ვიდრე ღრუბლებში ამალღებული. ეგაა, ჩინებულად მოეხსენებოდა სამეფო კარის კულუარებიც, არამცთუ ყოფითი მხარე, და მწერლისაგან მოითხოვდა, რომ ფანტაზიისათვის ისე არ ეკრა დეზი, მხატვრული სურათები სრულიად აცდენოდა ისტორიულ რეალობას და მეფის ხასიათის მთლიანობაც დარღვეულიყო.

ის, რაც ერთი შეხედვით წმრილმანი ჩანდა, უცოდინრად ან უგულისყუროდ თუ მოეკიდებოდი, ძალიან დაგიზარალებდა მხატვრულ

ქსოვილს და პერსონაჟთა გალერეასა და ისტორიულ ფონს შენდა უნებურად დაგიკნინებდა.

ადამ ბობლიაშვილის მოთხრობა ისეთ კაცს რომ ჩავარდნოდა ხელთ, ალექსანდრე ორბელიანივით ვინც ღრმად გათვითცნობიერებულიყო მეფე ერეკლეს პიროვნულ ხასიათშიც და იმ ისტორიულ გარემოშიც, ხომ არ უკიჟინებდა (გუნებაში, თორემ საჯაროდ გამოთქმას ვინ გააბედინებდა!) მწერალს ეპოქის სულში ჩაუხედაობას?

არამც და არამც. ერთადერთი ის ფრაზა მოჭრიდა ყურს: ჩემი სიტყვა თქვენთვის კანონი უნდა იყოსო, – თორემ თუშთა გულისწყრომასაც და მეფესთან მათ დიალოგსაც აღიქვამდა ლამის სტენოგრაფიულ ჩანანერად, და შესაბამისი დოკუმენტური წყაროს მოძიებასაც შეეცდებოდა, ნეტა საიდან გადმოუტანიო.

არადა, უჩვეულოდ რომ გამოიყურება „გაულუნავი სიტყვის“ ეს ეპიზოდი – სულაც მოთხრობის მხატვრული მრწამსის გამომხატველი?

თუმც უჩვეულოდ რუსული და ევროპული საისტორიო ქრონიკების, მათი სამეფო კარისა და ხელმწიფეთა ცხოვრების აღწერილობების ფონზე, თორემ სხვას გვიდასტურებს ჩვენი ისტორიული გამოცდილებაც და ეროვნული ხასიათიც:

სწორედაც ამ მოვლენის ჩვეულებრიობას.

ეს ხომ სწორედ ის თვისებაა ეროვნული ხასიათისა, მიხაკო წერეთელი არისტოკრატის დემოკრატიზმად და დემოკრატის არისტოკრატიზმად რომ ნათლავს და გულმოდგინედაც უღრმავდება მის ანალიტიკურ განსჯას, რათა ამ ეროვნული თავისებურების ფსიქოლოგიურ და ისტორიულ სანყისებს მიაკვლიოს!..

ადამ ბობლიაშვილი ამდენს აღარ ჩაუკირკიტებოდა მეფისა და მისი რაზმელების ამ — გარეგნულად მართლაც უცნაურ — გაბაასებას, ოღონდ განსაკუთრებულად მნიშვნელოვნად რომ არ მიეჩნია, არც მის შემონახვას შეეცდებოდა და გულგრილად შეატოვებდა ზეპირმეტყველებას, რომელიც სადამდე განვდებოდა დრო-ჟამის ბრუნვას, კაცმა არ იცის.

გრიგოლ რჩეულიშვილი თავისივე ჩანაფიქრის ორიგინალობას ზედმეტად რომ არ მოეხიბლა და, ფანტაზიაზე მინდობის ნაცვლად, გულდასმით გამოეკითხა სამეფო კარის ზნე-ჩვეულებანი და მეფე ერეკლეს პიროვნული თვისებანი და ქცევანი, უხერხულ ყოფაში აღარ ჩაიგდებდა თავს და ალექსანდრე ორბელიანი ისევე მოუწოდებდა „ქვრივის ლიმონებს“, როგორც მისი აჩრდილი გვამცნობს დარწმუნებით: „გაულუნავ სიტყვაში“ ყველაფერი მართალიაო.

და ის სურათიც ამავე სიმართლით აღვსილა, ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ფეხით რომ იგერიებს იარაღმომარჯვებულ ჭაბუკს და საფარიდან ამოღწევის უფლებას არ აძლევს, ის კი წყრება და ფაფხურობს... ხატივით საფიცარი კაცის წინაშე.

არისტოკრატი დემოკრატიობა მეფეებს თუ სჩვეოდათ, დიდგვაროვანთაც მოსდგამდათ და ქაქუცა ჩოლოყაშვილისათვის ასეთი საქციელი ჩამომავლობითაა სისხლსა და ხორცში გამჯდარი, ველარც კი აცნობიერებს, რაღაც განსაკუთრებულს თუ სჩადის... ოღონდ საგულისხმო ისაა, ქაქუცა დიდგვაროვანი რომ არც ყოფილიყო და საზოგადოების დაბალი ფენებიდან დანიშნულებულიყო წინააღმდეგობის მოძრაობის მეთაურად, მაშინ უკვე გონებით ველარ გაემიჯნებოდა თანამებრძოლებს და მოვალედ მიიჩნევდა თავს, შეეძინა ხასიათის ის თვისება, მეფისათვის თავის ყმებთან გატოლსწორება ოდნავ, სულ ოდნავადაც რომ არ აცნინებდა მის ღირსებას; შეეძინა და მეტიც — ქართული ეროვნული ბუნების სრულფასოვან მემკვიდრედ წარმომდგარიყო.

ის სურათი — სამიზნეზე წამომართულ ქაქუცას მაუზერის ცეცხლი რომ გაუხსნია მის კვალში ჩამდგართათვის — უთუოდ შეიმოსებოდა ეპიკური ქსოვილით, მის ხევსურულ თავგადასავალს მელექსეთა გუნდი რომ გამოსჩენოდა და მერე ვინმეს ამ სიმღერების გამთლიანებაც ეთავა — ან პოეტურად და ან მეცნიერულად, „არსენას ლექსის“ პეტრე უმიკაშვილისეული ვერსიისა არ იყოს.

და კიდევ შთანთქამდა ეს შთამბეჭდავი მოქმედება იმ „წვრილმანს“, ეროვნული ხასიათის თავისებურებისაკენ რომ გაგვაკვლევინებს გზას.

თუმც ვინ უწყის — იქნებ ვერც შთანთქა.

დიდ არს ძალა თითქოსდა უმნიშვნელო გაელვებათა!..

და ძალდაუტანებლად შემოჰყოლოდა მელექსეთა თხრობას, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სასწაულებრივი დაბადებით გასხივოსნებულს — ეგებ მასაც ირმის ძუძუ ეწოვნა და საჩაღეში გადაგდებული ვილაც მონადირეს ეპოვნა...

იქაც კი... იქაც ამოჩენილიყო.

თავი მეცხრა

„მე ვცდილობ ხალხი შევაკავშირო“

ყურს ვერ მოუყრუებდა სოციალ-დემოკრატთა დაუმცხრალ პროპაგანდას — რუსების განდევნის საფარქვეშ მოელოდეთ ბაგრატიონთა და თავადაზნაურთა უფლებების აღდგენასა და მძიმე უღლის ხელახლა დადგმას ხალხის კისერზე, დემოკრატიის მარცხის შემდეგ ველარაფერი რომ ვერ გამოასწორობს სამუდამოდ წამხდარ ყოფასო.

სახელმწიფოებრიობის აღდგენა ის საბურველია, საკუთარ და თავადაზნაურობის მიწებს რომ დაიბრუნებს ქაქუცა ჩოლოყაშვილიო.

აკი მწვავედ, შეურიგებლად გადაკიდებოდნენ ერთმანეთს მენშევიკები და ბოლშევიკები; შეთანხმების გზებსაც ეძიებდნენ, განა არა, როგორც კი საამისო ვითარებას იყნოსავდნენ, მაგრამ დაუნდობლობაც არ აკლდათ ერთიმეორის მიმართ და, რაც დრო გადიოდა, სულ უფრო იზრდებოდა მათ შორის გაჩენილი ნაპრალი.

თურმე შეიძლებოდა, რომ ერთსულოვანიც ყოფილიყვნენ.

ერთადერთი გარემოება გამოიწვევდა მათ ერთსულოვნებას.

ერთადერთი პიროვნება შეკრავდათ და შეადუღებდათ.

ილია ჭავჭავაძის წინააღმდეგ წამოწყებული საზარელი, გავეშებული პროპაგანდისტული ლაშქრობის შემდეგ ვერავის და ველარაფერს დაეყენებინა გვერდი-გვერდ იდეური ძმები ამ წუთამდე — ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ამოზრდამდე წინააღმდეგობის სულისკვეთებიდან.

ესეც ის ერთადერთი გარემოება.

ესეც ის ერთადერთი პიროვნება.

არჩილ ჯორჯაძეს რომ დასცლოდა სიცოცხლე, ილიას შემდგომ იგი აღმოჩნდებოდა დაუნდობელი ბრძოლის სამიზნე, და აკი არც მოკლებია მწვავე თავდასხმანი, როგორც პრელუდია მომავალი — ან ტრაგიკული და ან დამქანცველი — დაპირისპირებისა, მენშევიკებსა და ბოლშევიკებს საერთოს რომ აპოვინებდა.

და ახლა ისე ხდებოდა, რომ არჩილ ჯორჯაძის წილიც ქაქუცა ჩოლოყაშვილისათვის მიეთარჯათ და გარშემო ურბენდნენ ერთმანეთ-

ში არეული სოციალ-დემოკრატები... ხალხის სახელითა და დემოკრატიის დროშით.

და კიდევ გადმოფრიალდებოდა საპასუხო სტრიქონები 1922 წლის აგვისტოში პოლიტიკური მოწოდების სახით; და ამ მოწოდებაში ქაქუცა მოაგონებდა ხალხს, რომ მეპატრონეებისათვის მიწები ჩამოერთმიათ ჯერ კიდევ მენშევიკური წყობილების დროს, და მაშინ, აბა, რომელ თავადს აუღია იარაღი ხელში მამაპაპური მიწის დასაბრუნებლად?!. ერთსაც კი ვერაფერს დაასახელებდა... რალა დარჩენოდათ — სულ მცირე საკუთრება, არა? და ქაქუცა თავადაზნაურობის სახელით აღუთქვამდა ყველას, მზად ვართ გადავცეთ ქართველ ერს ის მცირედიც, თუკი ამას ქვეყნის საჭიროება მოითხოვსო.

ოლონდაც განზრახვა აღსრულებულიყო და რაიმეს დაინანებდნენ დიდებულ გვართა მემკვიდრენი?!. დაე წყალს წაეღო და მენყერს მათი ადგილმამული, ოლონდაც...

ქაქუცას ჩინებულად მოეხსენებოდა თავადაზნაურობის განწყობილება, საერთო და მკაფიოდ გაცნობიერებული; და მათი სახელითაც ამიტომ აცხადებდა ამ დაპირებას, არამცთუ ჩამორთმეულ მიწებს არ გამოვედევნებით, მისი ნაშთებიც ჩვენი ქვეყნის სანაცვლო იყოსო.

თანაც უფრო სახიერად როგორღა წარმოეჩინა ეს განწყობილება მოსახლეობისათვის, ვიდრე იმ ყოფითი რეალობის ამოზიდვა გახლდათ უახლოესი წარსულიდან — საქართველოს დამოუკიდებლობის ჟამს მენშევიკურ ხელისუფლებას რომ არ დაპირისპირებიან წარჩინებული საგვარეულოები.

არადა, აშკარა უსამართლობას სჩადიოდნენ ჟორდანიელები, ცალკე თავადაზნაურობის შევიწროებას რომ მიჰყვეს ხელი და ცალკე სამღვდელოებისა, და ორცეცხლშორის მოქცეულიყვნენ ეროვნული მოღვაწენი — როგორ გინდა ქვეყანაში გამეფებული უსამართლობა და უკანონობა მოითმინო, გულხელდაკრეფილმა უცქირო, მარქსიზმით გონებადაბანგული ადამიანები როგორ ხელყოფენ უფლის რწმენასა და კერძო საკუთრებას...

მაგრამ ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების მოსაწესრიგებლად შეიარაღებულ გამოსვლას ის და მხოლოდ ის მოჰყვებოდა, რომ 25 თებერვლის ტრაგედია უფრო ადრე მოხდებოდა, და მოხდებოდა ის... ეროვნულ მოღვაწეთა უნებლიე მონაწილეობით... შენ უნებლიე უძახე — წილს კი დაიდებდნენ რუსეთის მიერ ხორცშესხმულ სამხედრო ოკუპაციაში. და მერე ბევრიც ევალაღათ: ჩვენ ეს არ

გვინდოდა, მხოლოდ ლაგამის ამოღებას ვაპირებდით მენშევიკური მთავრობისათვის და, რა ვიცოდით, ეს მცდელობა ასე ტრაგიკულად თუ შემოგვიტრიალდებოდაო, — აღარაფერი ეშველებოდა იმ გამოუსწორებელ, საბედისწერო ნაბიჯს, თორემ მცდარს კიდევ რა უშავს...

ერთი ცეცხლი... მეორე ცეცხლი... და ისევ ამიტომაც ამჯობინეს დევნა-შევიწროების გადატანა ჩუმი დრტვინით, ერთიმეორეს რომ შესჩიოდნენ, მაგრამ სახალხო უკმაყოფილებად არც გადაუქცევიათ, არამცთუ აჯანყებისათვის მოენოდებინათ.

მონოდების ჟამი ახლა დამდგარიყო, როდესაც უსამართლობა და უკანონობა უსამართლობად და უკანონობად გრძელდებოდა და, თანაც, სახელმწიფოს ნაცვლად იმპერიის განაპირა პროვინცია შეგრჩენოდა ხელთ.

117 წლოვანი ტყვეობა განახლებულიყო.

შეიარაღებული ამბოხებისათვის მზადებაც გარდუვალი ამიტომ შექმნილიყო.

და ამიტომაც აღარ დარიდებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ახალ მონესეთ — წინა მონესეთა განაყართ — და ამ წუთას კი ის სტრიქონები გამოჰყავდა ფურცელზე: ჩვენი ახლანდელი ბრძოლა ისახავს მიზნად არა მინების დაბრუნებას, არამედ საქართველოს დამოუკიდებლობისა, და ეს ბრძოლა გაგრძელდება მანამ, სანამ ეს მიზანი არ აღსრულდებაო.

რას იზამ, ხან იმის მტკიცებაც გინევს, მზის ამოსვლას რომ დღე მოსდევს, ზამთარს კი თოვლი სჩვევია.

გვარდიელები ჩამდგარიყვნენ მთავრობის სასახლის გარშემო, მოზიდულნი, შემართულნი, თვალებსაც ავად აცეცებდნენ, აბა და ვინმეს გაუჩნდეს აქ შემოჭრის სურვილი, თავებდი თუ არ ვანყევლინეთო.

არავინ შემორტყმოდათ გარს, არავინ აპირებდა სასახლის აღებას იერიშით, მაგრამ ოდნავი მოდუნების უფლებას არ აძლევდნენ თავს გვარდიელები.

ეს გახლდათ მათი მოვალეობა და კეთილდღეობის სანინდარი — მთავრობისა და მენშევიკური პარტიის დაცვა.

ამას შეაგონებდათ ვალიკო ჯუღელი.

ამას ირწმუნებოდა ნოე ჟორდანიას ფარული დაპირებანი.

ვილაც მიუახლოვდებოდა გვარდიელთა იმ ცვლის მეთაურს, ძველი ნაცნობი, პარტიულ მისწრაფებებს რომ გაეყარა მათი გზები, მაგ-

რამ ახლა სიხარულით შეეგებებოდა დამხვედური და სალამ-ქალამის შემდეგ მუსაიფსაც გაუბამდა.

დღედაღამ ამდენი გვარდიელი აქ რატომ დაყუდებულხართო? — ეკითხებოდა ძველი ნაცნობი, თურმე ენის წვერზე მოსდგომოდა მოსწრებული სიტყვა და ახლა საბაბსლა ელოდა მის ასამეტყველებლად. ის ვერ მიუხვდებოდა, ეგონა, მართლა ვერ გაურკვევია ჩვენი აქ დგომის დანიშნულებათ, და მოწყალებდნენ განუმარტავდა:

— შიგნით რომ არავინ შეიჭრას. მოგეხსენება, რამდენი ყაჩაღია, და სასახლე თუ არ დავიცავით, აუცილებლად შეუცვივდებიან მთავრობას.

— ყაჩაღები? — მიაშიტური სახე აქვს მომსვლელს და ხმის კილოც შესაფერისი, თითქოს ახლალა ხვდება, თუ რას შეუწუხებია ამდენი გვარდიელი.

— ყაჩაღები, აბა! — უდასტურებს ნაცნობი, გულში კი, ვინ იცის, ფიქრობს, გონიერება რომ გყოფნოდა და ძლიერი პარტიისათვის დაგეჭირა მხარი, ჩემს ადგილას შეიძლება შენ ყოფილიყავიო.

„ჩემს ადგილს“, ცხადია, განსაკუთრებული სიამაყით გამოჰყოფს, გუნებაში, მაგრამ მაინც...

— შე დალოცვილო, — თვალეები უცნაური სიხალისით აციმციმებია მომსვლელს და ხმის კილოც შესაფერისად იცვლება, — ვინც ყაჩაღი იყო, ახლა ყველა შიგნითაა, სასახლეში, და ნეტა ვიცოდდე, ვის შემოჭრას უფრთხით, ერთი ყაჩაღიც აღარ იქნება ნამლად დარჩენილი.

იმან აღარ იცის, რა იღონოს — თვითონაც ხუმრობაში გაატაროს თუ პასუხი მოსთხოვოს; რაც უნდა იყოს, პოლიტიკურ ბრალდებად გაისმის და, ვაითუ თვითონ მას მოჰკითხონ, ეს როგორ გააბედიწიო... ბოლოს მაინც ხუმრობაში გატარებას ამჯობინებს.

ანეკდოტად შემორჩებოდა, მაგრამ არა ყოფილა შეთხზული, ხალხი გულის ჭიას ხუმრობითა და ირონიით რომ იქარვებს ხოლმე. მართლა თქმულიყო, სასახლის მისადგომებთან ამოფრენილიყო და დარჩებოდა და დარჩებოდა, აღარც მენშევიკური მთავრობის სახსენებელი რომ აღარ იქნებოდა და აღარც მათი პარტიის.

ეპოქის სული იხატებოდა ამ მოხდენილ ფრაზაში და, ხანი რომ გამოხდებოდა, ხან ვის მიაწერდნენ ამ მახვილ სიტყვას და ხან ვის. ვინაც ვისთვის ემეტებოდა.

ეპოქის სულს ცოტა ხანში კიდევ უფრო სახიერად გამოხატავდა ეს ფრაზა, ბოლშევიკები როდესაც დაეუფლებოდნენ ხელისუფლებას და მთავრობის სასახლესაც თვითონ ამოიდებდნენ ფეხქვეშ. თუ მენ-

შევიკებს ყაჩაღობა არ დაეფიცებოდათ, ბოლშევიკებისათვის ეს სულაც ცხოვრების წესი გახლდათ, გაცილებით უფრო გაემკვეთრებინათ თავიანთი იდეური ძმების ახლებური მორალი — კაცობრიობის ხსნის სახელით ყველა ცოდვისა და დანაშაულის ჩადენა გამართლებულად რომ მიაჩნდათ; და ახალი სახელმწიფოს, საბჭოურ-იმპერიული სისტემის, საფუძვლებში ისე მკვიდრად ჩატკეპნიდნენ ამ მორალს, ათწლეულები დაჭირდებოდა ამ იდეური და საზოგადოებრივი სისტემის მოშლას.

ვინც ყაჩაღი იყო, ახლა ამოეყო თუ ამოეყო თავი მმართველობის ზედაფენებში, ოღონდ სიცილი ხმამაღლა ველარ გაისმოდა: ნეტა ვილასგან იცავენ სახელმწიფო დანესებულებებსო.

ესეც ახალი მონესენი და ახალი წესრიგი. ახალი მორალიც შესაფერისი — ყველა კონტრრევოლუციონერად, ბურჟუაზიის აგენტად თუ ფეოდალიზმის ნაშთად გამოცხადებულიყო, ვისაც იმპერიის განაპირა პროვინციობას საქართველოს სახელმწიფოდ არსებობა ერჩივნა. და თუ ამ ოცნების გამჟღავნებას დევნა მოჰყვებოდა, დევნას კი — ტყეში თავშეფარება, უკვე „ყაჩაღის“ იარღილიც მოგეკერებოდა, თავის სახელს უშურველად გადმოგილოცავდა ხელისუფლება და იურიდიულ საფუძველსაც მოამზადებდა წინააღმდეგობის კერის პირწმინდად ამოშანთვისათვის და ხალხის ცნობიერების იდეოლოგიურ დამუშავებას ხომ განაგრძობდა და განაგრძობდა.

ვინც ყაჩაღი იყო, ახლა ყველა შიგნითააო...

სიცილიც გულში შეგრჩებოდა, უკვე დახშულში, ჩაკირულში, ცრემლით დაღტობილში, მაგრამ ესეც რალაცას ნიშნავდა, მთლად მაინც არ წაეხდინე ამოყირავებული სინამდვილის ხილვას და იუმორისა და სიხალისის ნამცეცებს ებლაუჭებოდი შენს არსებაში. და კიდევ იმ იმედს, რომ დაუმორჩილებლობის, მოუდრეკელობის სული კვლავაც ფეთქავდა, და არა სადღაც შორს, არამედ აქვე, ხელის განვდენაზე.

ყაჩაღთა ბანდაო, — თავისას იმეორებდა ხელისუფლება.

ყირაზე დამდგარ გარემოში სახელწოდებანიც შესაფერისად გადანაწილებულიყო.

ალარავის შერჩენოდა საკუთარი სახელი ოფიციალურ განცხადებებში, ბოლშევიკთა გუნებისად გადაკეთებულ-გადმოკეთებული.

ყაჩაღობა სათავეშივე უნდა დავახრჩოთ, თორემ გაიზრდება და თვითონ დაგვახრჩობსო, — ერთს იტყოდა და განმეორება აღარც დაჭირდებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს. მხოლოდ ერთხელ, ერთადერ-

თხელ შებედავდნენ თანამებრძოლები, იქნებ სახელმწიფო დაწესებულებაზე თავდასხმის უფლება მოგვცეო.

ეს მაშინ:

პროვოკაცია ჩარეულიყო აჯანყებისათვის მზადების პროცესში და ოცნების აღსრულების ნაცვლად მწარე რეალობა შერჩენოდათ ხელთ შეფიცულებს — წაგებული გამათავისუფლებელი ბრძოლა და ქვეყნის თავს დატეხილი უღმერთო რეპრესიები, გაჟუჟული ოჯახები აკვნის ბავშვებიანად, თორემ ვისაც იარაღის ტარება შეეძლო, თუნდაც არ აღემართა, მაინც მსხვერპლად შეენიერებოდა ამბოხების გამოცხადებას... ვაგონებში ტყვიამფრქვევით ჩახოცილი ადამიანების ლაღადისიც ზეცას სწვდებოდა მგლოვიარეთა მოთქმა-ვაღალთან ერთად, და ქაქუცას რაზმელებს აქ უკვე აღარ დაედგომებოდათ — რაც მეტხანს შეეცდებოდნენ ტყეებში თავშეფარებასა და მდევნელთა გამკლავებას, მით უფრო გამკაცრდებოდა ისედაც დაუნდობელი რბევა და მოსახლეობას ისე სასტიკად აზღვევინებდა გულმოცემული ბოლშევიკური ხელისუფლება, ამ წინასწარხილვას ველარ გაუძლებდნენ შეფიცულნი.

ერთადერთ გზად საზღვარზე გაღწევა მოჩანდა.

იქ კი ბრძოლით გაიკაფავდნენ გზას, თუკი იდუმალად გასვლას ვერ შეძლებდნენ, მაგრამ უცხოობაში რა ელოდათ, ვინ მიხედავდათ, თავი რითი უნდა ერჩინათ, ვიდრე სამსახურებში ჩადგებოდნენ და ლუკმაპურს იშოვნინდნენ?!. ან ჩადგებოდნენ კი?!

ის სათხოვარიც ამას მოჰყოლოდა, მორიდებით რომ შეახსენებდნენ ბელადს: სხვა ქვეყანაში მივდივართ ჩაუცმელ-დაუხურავნი და უფულოდ, როგორ უნდა ვიცხოვროთ, ვიდრე სამუშაოს ვიშოვნინდეთ, ამიტომაც...

სახელმწიფო დაწესებულებაზე თავდასხმა და იქიდან ფულის გამოტაცება თავისებური შურისგებაც იქნებოდა, ერთი ბენო, მაგრამ მაინც...

შორს დაიჭერდა ქაქუცა, თუმც განწყომით არ განწყებოდა, რაკილა ბედისწერას დაუნდობლად წაეჭირა ყელში ხელი მათთვის და გამწარებულ გულზე ნათქვამ სიტყვას ისე არ უნდა გამოჰკიდებოდი, როგორც მანამდე იუკადრისებდი.

— ხომ გსმენიათ, კომუნისტები ყაჩაღებს გვეძახიან; ხალხის დარწმუნებას ცდილობენ, თითქოს მართლა ყაჩაღები ვიყოთ და არა პოლიტიკური მებრძოლები. და ახლა, ნასვლის წინ, სადმე რომ დავეცეთ და ფული გავიტაცოთ, ხელსაყრელ საბაბს მივცემთ ცილისწამების

მოსაფენად: ხომ გეუბნებოდით, რომ ყაჩაღები არიან, აგერ ფული გაიტაცეს და საზღვარგარეთ ისე დაიმალნენო! ავკაცობას ნურც ამჯერად ჩავიდნენ. აქამდის გაჭირვებით, ხშირად დამშეულნიც ვემსახურეთ სამშობლოს და ბოლო წუთს ნუ გავიჭუჭყიანებთ თავს.

თხოვნა გახლდათ, ბრძანება არა, მაგრამ როდის სჩვეოდა ბრძანებები ქაქუცა ჩოლოყაშვილს.

ამგვარი თხოვნა იყო ყოველთვის, კანონად რომ დაიდებდნენ ხოლმე შეფიცულნი.

ღვთის ანაბარა მოგვინევს ყოფნაო, — ამ განცდით შეამზერდებოდა ალექსანდრე სულხანიშვილის თვალები.

როგორც აქამდე ვყოფილვართ ღვთის ანაბარა, დაე ახლაც მას მივენდოთო, — შემოეგებებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მზერა.

ღმერთია კაცის გამჩენი, იგივე მისი დამრჩენიო, — მზერაში გაუკრთებოდა უეცრად წამოგონებული ანდაზა ალექსანდრეს და დაუდასტურებდა ქაქუცას თვალები: აგერ, ხომ ხედავ, გასამხნევებელი არ მოგვაკლდება, თუკი ჩვენს გზას არ გადავუხვევთ და არც სასოწარკვეთილებას მივეცემითო.

ნეტა რილასი იმედი აქვსო? — განზე გაიხედავდა ალექსანდრე, ეს გაფიქრებაც არ ამოიკითხოსო.

ასე უსახელოდ როგორ შეიძლება დასრულდეს ჩვენი ბრძოლა, თუ მალევე არ მოვბრუნდით და იმპერიის პროვინცია ისევე სახელმწიფოდ არ ვაქციეთო, — თავის გულისჭიდლის მისცემოდა ქაქუცა... და ეხლებოდა თუ ეჯაჭვებოდა ყველას ფიქრი და განცდა ერთმანეთს, მწუხარებით დადალული...

მამული ველარ იხილავს ირაკლის ხმალსა მღელვარესო, — ამ სტრიქონში მოაქცევდა საქვეყნო და პირად ტრაგიზმს გრიგოლ ბელიანი.

ნეტა ქაქუცას ხმალსა მღელვარეს თუ კიდევ იხილავდა მამული!..

ჯერ — უცხოობაში ღვთის ანაბარა.

საკუთარ მინა-წყალზე კი შეფიცულთა უკანასკნელი სათხოვარი — იქნებ სულ მცირე სახსარიო.

და უკანასკნელი სათხოვარი ქაქუცა ჩოლოყაშვილის — როგორც აქამდე გვიმსახურია სამშობლოსთვისო.

მიხეილ ლაშქარაშვილი ქართულ მეკავშირეებთან რომ ჩაჯდებოდა, საუბრისას თანდათან ბრაზი მოეკიდებოდა და დამუნათებას დაუწყებდა არამართო თავის პარტიას, არამედ ყოფილ მთავრობასაც.

ალექსანდრე სულხანიშვილსა და ბადურს დანვრილებით ესმით მისი ნალაპარაკევი და საშინლად არ მოსწონთ ასეთნაირი სჯა-ბაასი.

მისი ხმა თურმე ქაქუცას ყურამდეც აღწევდა. ის გაღიზიანდებოდა, მაგრამ ერთხანს გაყურდებოდა, იქნებ თავისით მოათავოსო. მიხეილი არა და არ ამთავრებდა ძრახვას და ქაქუცაც ველარ მოითმენდა, თუმც მკაცრად შეწყვეტინებას მაინც მოერიდებოდა და ალექსანდრეს დაუძახებდა და სთხოვდა:

— გააჩერე როგორმე.

ეს კი ასეთ ხერხს მოიფიქრებდა, მიხეილს გასძახებდა: მოდი პატარა ხანს, სავაზნე უნდა გაგასინჯოო, — და ის მიუახლოვდებოდა თუ არა, ალექსანდრე დროს იხელთებდა:

— მაგრე ნუ ელაპარაკები მოკავშირეებს, ქაქუცას სწყინს.

ის ვერ გაიგებდა, სოციალ-დემოკრატი და ჟორდანიელთა ძრახვა ბელადს რატომ უნდა წყენოდა, ის კი არა, სულაც მის საამებლად ირჯებოდა ასე, თან, ცხადია, გულსაც იოხებდა; მაგრამ ალექსანდრეს ჩალაპარაკებას ყურად იღებდა და ქართლელებთან მიბრუნებული საუბრის თემას შეცვლიდა.

მათი წასვლისთანავე ქაქუცა მოიხმობდა თავისთან.

— კაცო, მე ვცდილობ ხალხი შევაკავშირო, შენ კი ისევ სიმძულვარეს სთესავ ერთმანეთში. მთავრობასა და პარტიას რომ ცუდად იხსენიებ, შენც ხომ სოციალ-დემოკრატი ხარ?

ის თავს იმართლებდა: მართალია, მეც ამ პარტიას ვეკუთვნი, მაგრამ რაც ხანდაკის ხეობაში ჩაიდინეს, მას შემდეგ ეს პარტია დავგმე. მომზადებული ხალხი ისე დაგვიშალეს, რომ ერთი თოფიც არ გავვისროლია, და ეს მაშინ, როდესაც ამ ხეობაში გახურებული ბრძოლა მიმდინარეობდაო.

განა პირადულს აუშმელღვარებია მიხეილ ლაშქარაშვილი, სასაყვედუროდ რომ გაიხადოს საქმე, არამედ საქვეყნო შერკინების დროს იმათ კიდეც ერთ სიმუხთლეს გაუმწარებია და თვითგვემასაც მისცემია, მათ გვერდით რამ მამყოფაო. ამიტომაც ველარ შეუკავებია თავი, მითუმეტეს... მითუმეტეს, ბელადს კიდეც უნდა ეამოს, თუ იმ ადამიანთა გაკილვას გაიგონებს, მასთანაც ასე პირშავად რომ არიან და ხევსურეთის ამბოხების სასტიკი მარცხიც ბევრწილადაა მათ კისერზე.

მანამდე სახელმწიფოებრიობის დამხობაც ვის უნდა მოეკითხოს ყველაზე მეტად?

ხანდაკის ბრძოლა ამ ყველაფერთან შედარებით შესაძლოა წვრილმანიც იყოს... თუმც ამისთანა „წვრილმანებიც“ არ აკლია სო-

ციალ-დემოკრატთა არცთუ სასახელო ბიოგრაფიას. თუ ვინმემ იცის ეს ყოველივე, ქაქუცა ჩოლოყაშვილმაც იცის, უშუალოდ მის წინააღმდეგაც რა ხმები აღარ გაავრცელეს და, ნება რომ მისცემოდით, ბოლშევიკებისათვის არც გაიმეტებდნენ, თვითონვე გაგლეჯდნენ ნაწილ-ნაწილად.

მაშ რაღას სთხოვს თანამებრძოლს?

რას და:

— ახლა მაგისი დრო არ არის, რომ ძველი ანგარიშები მოვთხოვოთ ერთმანეთს. ძალიანა გთხოვ, მეორედ ნულარ გაიმეორებ მაგისთანა ლაპარაკს.

ამით მოთავდებოდა.

და მას მერე მიხეილ ლაშქარაშვილსაც ალბათ ისევე მოჭრიდა ყურს სოციალ-დემოკრატთა თუ ყოფილი მთავრობის გაკილვა, როგორც ალექსანდრე სულხანიშვილი და ბადური შეიშუმუნენ მისი ლაპარაკის გაგონებისას, შეფიცულთა საერთო მრწამსსა და სულისკვეთებას ეწინააღმდეგებო.

მე ვცდილობ ხალხი შევაკავშიროო...

ამ აუცილებლობის ქადაგებასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ პირადი მაგალითის შთამბეჭდაობა და გავლენა მაინც სულ სხვაა.

მითუფრო, ძველი ანგარიშების გასწორებაზე ხელის აღებას ითხოვს კაცი, ვინც ყველას წინაშე პირნათელია და, ნაკლებ მოსალოდნელია, რომ მის მიმართ სამაგიეროს გადახდას ვინმე ფიქრობდეს.

ასე რომ, ყველასათვის ნათელია, შერიგებისა და ერთსულოვნების იდეა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს თავდასაცავად და საკუთარი ცოდვების მისამალად ან სულაც გასაქარწყლებლად არ მოუფიქრებია, და თუ ვინმე უნდა იყოს უპირველესი მიმტვევებელი სხვათა ცოდვა-დანაშაულებებისა, სწორედაც იგი, რადგანაც ბევრი რამ ახსოვს საწყენი.

არა, აღარ ახსოვს... დიახაც, აღარ ახსოვს... პირნმინდად ამოშლია ცნობიერებიდან და დაე ნურავინ იგრძნობს მის წინაშე უხერხულობას, ოღონდაც ამიერიდან მაინც ნულა დაიმძიმებენ სულს და შერიგებისა და ერთსულოვნების რწმენით აღვსილებმა განაგრძონ თავთავისი საქმე ისე, ვისაც რისი ძალ-ღონეც შესწევს.

ჩატეხილი ხიდის აღდგენისა თუ საერთო ნიადაგის თეორიები საყოველთაო შეკავშირების იდეად უბრუნდებოდა საზოგადოებრივ ყოფასა და ცნობიერებას.

თავი მათა

სჯოვს სიცოცხლესა ნაძრახსა

ან

დავით ვაჩნაძის

დოკუმენტური ნოველები

უფროსი ძმა მიაკითხავდა ბანაკში, შაქრო, ბიძინა ჩოლოყაშვილ-
თან, ერთად: მთავრობამ გამომგზავნა შენთან მოსალაპარაკებლადო.

უმცროსი თუ თავიდანვე თან ახლდა და უქაქუცოდ არ გაედლებო-
და, და კიდევ შეუერთებდა საკუთარ სისხლს ქვეყნის გამოსწისათ-
ვის ბრძოლას, უფროსს თავისი გზასავალი აერჩია და მას მიჰყვებო-
და, გზა — ხელისუფლებასთან დაპირისპირებას გარიდების, უკმაყო-
ფილების — გულში ჩაკვლის, და უდრტივინველად ჩაყოლა ცხოვრების
მდინარებისათვის. მთავრობასაც შუამავლად უკეთესი დესპანი ვინ
შეიძლება გამოეძენა, თუ არა შაქრო. თუკი ვინმე დაითანხმებდა მე-
ამბოხეთა მეთაურს, ისევ უფროსი ძმა, და ამიტომაც დააბარებდნენ:
ოღონდაც საზღვარგარეთ გავიდეს თავისი რაზმით და, ფულს რამ-
დენსაც მოითხოვს, უკლებლივ და უჭოჭმანოდ მიიღებსო.

ნუთუ შაქრო ასე არ იცნობდა საკუთარ ძმას, რომ ამ დავალებით
მიდგომოდა ცასა და მიწას შორის გამოკიდებულს?

ძნელი სათქმელია, რომ სრულებით არ სცნობდეს.

მამ იქნებ წინასწარვე იცოდა, რა პასუხითაც გამოისტუმრებდნენ,
მაგრამ მთავრობას აღარ ახირებია და აღარც დაუნყია მათთვის
მტკიცება: ყოვლად წარმოუდგენელია ამ შეთავაზებას დათანხმდე-
სო?

ბოლოსდაბოლოს, მთავრობა სთხოვდა, მოელაპარაკეო, და არა —
როგორც გინდა, ისე დაიყაბულებო.

თითქოს ძნელი მისახვედრია, რა ტრიალებს უფროსი ძმის გულში
— იძულებით ასრულებს ამ დავალებას თუ თვითონაც ეს ჰგონია ყვე-
ლაზე უკეთესი გამოსავალი; მაგრამ ის სცენა, ალექსანდრე სულხა-
ნიშვილის თვალწინ რომ გათამაშდება, უფრო იმას აფიქრებინებს

მკითხველს, ასე როგორ არ იცნობდა საკუთარ ძმას, რომ ჰგონებოდა, მისი გადარჩენისათვის ვიღწვიო?

ეს უამრავი ფულის შეთავაზება რაღა იყო?

თუკი მასაც კეთილგონიერებად აჯანყებაზე უარის თქმა ესახებოდა და ხელისუფლებასთან მორიგება ერჩივნა მარცხისათვის განწირულ რაინდულ სულისკვთებას, ამის ჩაგონებას უნდა ცდილიყო ძმისათვის და არა ფულით მოხიბვლასა და დახარბებას, რაც უანგარო ბუნების პიროვნებათათვის სრულიად გაუგებარია და არჩევანის წინაშე არც კი დგებიან, მცირედენი ყოყმანიც არ იპყრობთ: ფულით ავსება იქნებ არ იყოს ურიგო საქმეო, — რათა როდის-როდის სძლიონ სიხარბეს.

ის, რაც შეთავაზებისთანავე ნათელია გარშემომყოფთათვის, ან აუხსნელი დარჩება შაქროსათვის, ანდა სიტყვა-სიტყვით იმეორებს დანაბარებს და ერთი სული აქვს, როდის გამოიქცეს იქიდან და ჩვეულ ყოფას დაუბრუნდეს, და არა სატუსალოს კედლებს, ისედაც ტყუილუბრალოდ რომ ახეხინეს.

ანრიალებული ჰყავდათ ისიც და დედამისიც, წამდაუნუმ დაკითხვაზე იბარებდნენ: უნდა გამოტყდეთ, სად იმყოფება ამჟამად ქაქუცაო.

უარზე იდგა ორივე: რაც არ ვიცით, როგორ გამოვტყდეთო.

გამოისტუმრებდნენ და... ისევ დაადგებოდნენ თავს მილიციელეზი: ჩვენების ჩამოსართმევად უნდა წამოხვიდეთო.

სხვა რა ჩარა იყო, მაგრამ ძალიან გაბეზრდებოდა დარია ჩოლოყაშვილი და პირში მიახლიდათ:

— მე რას ჩამციებიხართ; ის იქ არის, სადაც უნდა იყოს; ის მგელია, თქვენ — ძაღლები; წადით და დაიჭირეთ, თუ შნო გაქვთ.

ეპოსი რომ შექმნილიყო ქაქუცაზე, თუნდაც მესტირული სიმღერების ციკლი, ეს ფრაზები არ გამორჩებოდა სახალხო მელექსეს და აუცილებლად მიუჩენდა ადგილს თხრობაში, თავიდან ბოლომდე შეინარჩუნებდა, ეგაა, პოეტურ სტრიქონებად ჩამოასხამდა.

ის იქ არის, სადაც უნდა იყოსო...

ესეც განსაზღვრა შვილის ამქვეყნიური მისიის, გარეგნულად მგლის ყოფასაც რომ გაიგივებია, მგლის, რომლის სიმბოლური სახეცაა საამაყოდ წარმოდგებოდა უცნობ ქართველ პოეტსაც — „კიდევაც დაიზრდებიან ალგეთს ლეკვები მგლისანიო“ — და სახელგანთქმულ უნგრელ ლირიკოსსაც, შანდორ პეტეფს, მგლებს ამ სტრიქონებით რომ აამეტყველებდა: ყმად არ ვეკუთვნიოთ არვის, თავისუფალნი

დავალთო. და შეუპირისპირებდა ძაღლების ცხოვრების წესს — მათ მორჩილებას, ლაქუცსა და ჯაჭვისაგან გადახეხილ კისრებს.

პეტეფის იმ ორი ლექსის — „ძაღლების სიმღერა“ და „მგლების სიმღერა“ — დედაზრი ასე ძალდაუტანებლად ჩაინურებოდა დარია ჩოლოყაშვილის იმ მღელვარე სიტყვაში, რაც გამჭვირვალედ გულისხმობდა: ან ჩამომეხსენით და ან დამაკავეთ, როდემდე შეიძლება ასე გამაბეზროთო.

მის დაპატიმრებას მოერიდებოდნენ. სამაგიეროდ, შაქროს ნამო-ავლებდნენ ხელს და შეაგდებდნენ სატუსალოში. დიდი ხნით არა, მაგრამ კმაროდა იმის გასაცნობიერებლად, რომ სახუმაროდ სულაც არ ჰქონდა საქმე და სჯობდა თვითონვე ცდილიყო გამოსავლის ძიებას.

არა და არ მოეშვებოდნენ: უნდა მოძებნო და მოელაპარაკო, ხომ უნდა გავიგოთ, რისთვის გვებრძვისო.

დიდი მიხვედრა და ამოცნობა სჭირდებოდა!..

თავდაპირველად მტკიცედ უარობდა და საამისო მიზეზად ის და-ეხვია ხელზე: არაფრით არ მინდა მასთან შეხვედრა და ციხეში ყოფნა მირჩევნია, თორემ მერე, ვიცე, შარს მომდებთ, შენს ძმას ხშირად ხედებიო.

იცნობდა ახალ მოწესეთა მეთოდებს და როგორ ნდობოდა.

ისინი ხვენასა და დაპირებებზე გადავიდოდნენ, ეტყობა, დიდ გა-საჭირში ჩავარდნილიყვნენ; და ალუთქვამდნენ, სამშვიდობოზე დაი-გულე თავი, ოღონდაც ჩვენი დანაბარები გადაეცი ქაქუცას, სხვას ხომ არას გთხოვთ, მხოლოდ დანაბარები გადაეციო.

ეგონათ, უამრავი ფულით ყველაფრის ყიდვა შეიძლება და ქაქუცა და მისი საძმო რა გახდა ასეთიო.

თუ ის არ ენდობოდა ამათ სიტყვას, ვაითუ საზღვარზე გადასვლი-სას ჩამისაფრდნენ და ერთიანად ჩაგვცხრილონო?!. ისე ეს ერჩივნა იმათ ხელში განსაცდელს, მაგრამ თავი რატომ უნდა შეეკლა?..

ამიტომაც სთავაზობდნენ: შეგიძლია მთავრობიდან მოითხოვო მძევალი, ვისაც ხელს დაადებ, და საზღვარზე გადახვალ თუ არა, მე-რე გაათავისუფლო.

უმტკივნეულოდო, — ამას უკვე მუქარით დასძენდნენ, — თორემ თუ მოკლავთ, მთელ თქვენს ნათესაობას დედაბუდიანად ამოვყუყავთო.

არ იკადრებდნენ თუ რა!.. თუმც ეს მუქარა ზედმეტი გახლდათ, რადგანაც ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ბოლშევიკებისაგან იმითაც განსხ-ვავდებოდა, რომ მძევალს თითსაც არ შეახებდა და სრულიად უვნე-ბელს დააბრუნებდა.

ეგაა, ის მთავარი პირობა იყო მისთვის ყოვლად მიუღებელი.

და შაქრო ჩაამთავრებდა თუ არა დანაბარებს, ქაქუცა ნამითაც არ შეყოვნდებოდა პასუხის მოსაძებნად:

დამოუკიდებლობის დროს საქართველოს სოციალ-დემოკრატები რომ ედგნენ სათავეში, ძალიანაც არ მოგვწონდა მათი საქციელი, მაგრამ საქართველო სახელმწიფო იყო, მთავრობაც ქართული და გულმოდგინედ ვემსახურებოდით, თუმც ბევრ რაიმეში არ ვეთანხმებოდითო.

ეს გარემოება უნდა გაეთვალისწინებინა ყველას, ვისაც ვერ აეხსნა უჩუმრად მყოფი სამხედრო პირის უეცარი აბოზოქრება 25 თებერვლის შემდეგ.

მენშევიკებისაგან განსხვავებით, რად შემოუძღვნენ ბოლშევიკები რუსის ჯარს და ვაივაგლახით მოპოვებული დამოუკიდებლობა ხელმეორედ რატომ ჩააბარეს რუსეთს?

განა ამის პატიება შეიძლებოდა?

და მაინც, ქაქუცა ჩოლოყაშვილი მზად გახლდათ ეს უპატიებელი დანაშაულიც დაეკისებინა, თუკი ბოლშევიკები ახლა მაინც მოეგებოდნენ გონს და ქვეყნისათვის გაირჯებოდნენ.

მოიწონებდა ქართველი ერი ამ ახალ მმართველობას? მამ ქაქუცა და მისი რაზმელებიც შეეგუებოდნენ მათ და ისევე ერთგულად მოემსახურებოდნენ, როგორც მენშევიკურ ხელისუფლებას ემორჩილებოდნენ. ოღონდ ეს კი აუცილებლად — რუსის ჯარის გასაყვანად უნდა ეზრუნათ და საკუთარი ხელით დადგმული უღლის დასამსხვრევად.

აი, ფულის შეთავაზებას რაც შეეხება:

— ჩემი უფროსი ძმა კი ხარ, მაგრამ ამისთანა დავალებით ჩემთან აღარ მოხვიდე...

სულს მოითქვამდა. ძალიან ეტკინა გული, ჩემმა ძმამ ეს სამარცხვინო წინადადება როგორ გაიმეორაო, მაგრამ უფრო მკაცრად არაფერი უკადრებია.

— ჩვენ პატრიოტები ვართ. ჩვენთვის საქართველოს თავისუფლება და მისი სიდიადე არის ძვირფასი და არა ფული. ჩვენ იმათთანა ავანტიურისტები და სამშობლოს მოღალატენი არა ვართ, რომლებმაც გაყიდეს საქართველოს ჭირითა და ვაგლახით მოპოვებული დამოუკიდებლობა, და თუ კიდევ შერჩენიათ ერთი ბენო რაიმე ქართული, როგორც შემოუძღვნენ რუსებს, ისევე მოახერხონ მათი თავიდან მოშორება. ჩვენ ვიბრძოლებთ საქართველოს დამოუკიდებლობის-

ვის მანამდისინ შეეძლებოდა, და თუ ჩვენ ვერ შეეძელით ამ დიადი საქმის სისრულეში მოყვანა, მომავალი თაობა გააგრძელებს ჩვენს მიერ დაწყებულ საქმეს.

ესეც საბოლოო და ურყევი პასუხი და დაე სიტყვა-სიტყვით გადაეცა უნებურ დესპანს ახალ მონესეთათვის.

ალექსანდრე სულხანიშვილს კი სწორედაც სიტყვა-სიტყვით დაამახსოვრებოდა, როგორც მეტად მნიშვნელოვანი და ამიტომაც გაუხუნარი სცენა და სტრიქონსა და სტრიქონს შორის აშკარად გამოსჭვივის: კიდევ კარგი იქვე ვიდექ და ჩემი ყურით მოვისმინე ეს ყოველივე და სხვებისაგან საამბობელი და შესავსებ-ალსადგენი არ გამიხდაო.

ერთი ბენო რაიმე ქართულიო...

მაინც მიაბიტობას იჩენს ანდა ამაო ოცნებას ებლაუჭება ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, თუნდაც „ერთი ბენო რაიმე ქართველობის“ იმედი რომ აქვს და ნამიერად გაუელვებს, თუ მართლა შემოუტრიალდებიან რუსებს, თავიანთ გვერდით მიგულონო.

თავთავისი ნაღველი ნაილებდა ორივე ძმას და ჰაერიც ისე შეტბორდებოდა და ჩაიხუთებოდა, ერთმანეთის ძლიერ მოყვარულ ადამიანთა შორის გაჩენილი უსიამოვნო განწყობილება რომ იწვევს, მაგრამ სად ნაუხვალ რეალობას, უფრო კი შენს მისიას სად გაერიდები...

* * *

პოლკოვნიკი როსტომ მუსხელიშვილი ნითელი ქართული დივიზიის შტაბის უფროსად რომ დაინიშნებოდა, იმავდროულად კი დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრად მიიწვევდნენ, ეს უცნაური გარემოება, გამონეული ქაოტური რეალობით, უკარნახებდა მას, რომ მარჯვედ ესარგებლა ახალი ხელისუფლების ნდობით და თავისი მდგომარეობა აჯანყებისათვის სასიკეთოდ გამოეყენებინა.

ამიტომაც ესტუმრებოდა 1922 წლის ივნისში დავით ვაჩნაძეს, რომელსაც ძალზე გაახარებდა მეტეხის ციხითა და სხვა არაჩვეულებრივი ამბებით დაშორებული მეგობრის ხილვა, არაფრად ჩააგდებდა მის გარეგნულ „განითლებას“ და შეკითხვის (სად არის ახლა ჩოლოყაშვილიო?) პასუხად ამცნობდა, რომ მაისში მისგან ვრცელი წერილი მიეღოთ და შეეტყოთ, რომ კახეთსა და მთიულეთში ბოლშევიკთა წესებით ხალხი იმდენად ყოფილა აღშფოთებული, რომ ადვილი შესაძლებელი იყო ამ მხარეში აჯანყებას უცაბედად სადმე ეფეთქა და ქაქუცაც ძალაუნებურად ჩაეთრია ბრძოლის ტალღებში. თავის გასაჭირ-

საც არა ფარავდა ტყეში გასულთა მეთაური: არ გამაჩნია სურსათის შესაძენი ფული, არც ტანსაცმელი და საკმაო ვაზნები, აუცილებელია საჩქაროდ მომეშველოთ და ისიც მამცნოთ, როგორ მოვიქცე, თუ ხალხი გამოვიდაო?..

ასეთივე ცნობები მოსდის კავკასიის წითელი ჯარის შტაბსაც, კახეთსა და მთიულეთში დრტივინვაა მოდებულიო. ამ პროვინციების მღელვარება რუსებს ძალიან ანუხებთ და ეშინიათ, აქედან აღმფოთების ტალღა ჩრდილო კავკასიასაც არ მოედოსო, — თავისი მხრივ აუწყებდა სტუმარი და დასძენდა, რომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ისინიც კი ნიჭიერ და მამაც პარტიზანად მიიჩნევდნენ და პუგაჩოვს, კავკასიის შტაბის უფროსს, სწორედ გუშინ გაემხილა მისთვის:

— ჩოლოყაშვილი ძვირად დაუჯდება მოსკოვს!..

ამ ყოველივეს ძალიან დაეიმედებინა როსტომ მუსხელიშვილი:

— თუ ამხანად აჯანყებამ იფეთქა და აჯანყებულებმა ნესიერად წაიყვანეს თავისი საქმე, ადვილი მოსალოდნელია, მათი გამარჯვება თბილისის აღებით დამთავრდეს. ამიტომ აუცილებელია ჩოლოყაშვილისათვის ყოველი დახმარების აღმოჩენა და მასთან მუდმივი კავშირის გაწყობა.

მასპინძელი აუხსნიდა, რომ ინტერპარტიული კომიტეტის უმრავლესობა თავიდანვე ეწინააღმდეგებოდა ჩოლოყაშვილის შეიარაღებულ გამოსვლებს, ამ პოლიტიკურ ცენტრში ხომ ყველა საკითხი შეთანხმებით წყდებოდა და ამ სატიკვარის ირგვლივ ჯერაც არ მიღწეულიყო თანხმობა, მიუხედავად იასონ ჯავახიშვილის თავგამოდებისა, დაეყოლიებინა თანამზრახველნი ამბოხებისაკენ მონობებაზე.

საზღვარგარეთ მყოფი მთავრობა არამცთუ არ შველოდა ქაქუცას შეფიცულთ, ხელსაც კი უშლიდა და, სტუმარი რომ დაინტერესდებოდა, მაშ ვინ ეხმარებო, აღმოჩნდებოდა, რომ შველოდა ადგილობრივი მოსახლეობა, დედაქალაქიდან კი მთელი ქართველი საზოგადოება და ის პოლიტიკური მოძრაობის ნევრები, რომელნიც არ იზიარებდნენ ხელმძღვანელთა სიფრთხილეს, მათი აზრით, გადამეტებულსა და გაუბედაობაში გადაზრდილს.

სანუგემოდ ვერ გაისმოდა მასპინძლის სიტყვები:

— ეს მაშველი ქართველი წრეები, თვით საკმაოდ გატყავებულნი, შეძლებისდაგვარად შველიან ქაქუცას პარტიზანებს ფულით, ტანსაცმლითა და სხვა... მაგრამ, რასაკვირველია, ეს წვეთია მოთხოვნილებათა ზღვაში.

თუმცა როსტომ მუსხელიშვილი თავისას უბეჯითებდა: რუსები ვერ მოუხედნენ ჩემს განზრახვას — გამომეხსნა ჩემი სამშობლო, ის კი არა, მათ სამხედრო წრეებში ისეთი ნდობა დავიმსახურე, რომ მოსკოვის ყველა სამხედრო და პოლიტიკური საიდუმლოების მონაწილე გავხდი და დანამდვილებით ვიცი, რომ წესიერად წარმართული აჯანყების შემთხვევაში ნითელი ჯარი განწირულია. რაკილა მე მაბარია ამ ჯარის დისლოკაცია და ჩემს ხელთაა ჯარების გადანე-გადმოწევის აპარატი ამიერკავკასიის ფარგლებში, ენდეთ ამ ჩემს ცნობებს და საქმის ცოდნას, იქნებ დაითანხმოთ პარტიათა კომიტეტი, რათა არ გაუშვან ხელსაყრელი დრო და პირობები, თორემ მერე გვიან იქნება, ბოლშევიკური რუსეთი გაძლიერდება კავკასიაში და მის მორევას დიდხანს ველარ ველირსებითო.

საგულისხმოა ეს „დიდხანს ველარ“, რაც მიაწინებს, რომ პოლკოვნიკს სწამს საქართველოს გამოხსნის გარდუვალობა — ადრე იქნება თუ გვიან; ეგაა, ენანება გაუბედაობით დაკარგული დრო და შესაძლებლობანი.

და მაინც, თუკი დამოუკიდებლობის კომიტეტი არაფრისდიდებით არ იყაბულებდა ამბოხებას?

პოლკოვნიკი მიიჩნევდა, რომ ვისაც თვალები ახეხილი ჰქონდა და სინამდვილეშიც ჩახედული იყო, გვერდით უნდა ამოსდგომოდა მებრძოლ ქართველობას:

— თუ დავმარცხდებით, ქართულ ისტორიას პატიოსანი ეროვნული ბრძოლის კვალს ხომ დავუტოვებთ?

თითქოს „მერანის“ სტრიქონების პერიფრაზიად, გნებავთ ასოციაციურად, გნებავთ თავისთავად, სპონტანურად მომდგარი ენაზე — ყოველ შემთხვევაში სულისკვეთება ისაა და ის.

ნიშანდობლივია, რომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახელის ყოველი წამოგონება შალვა ამირეჯიბსაც უპირველესად ნიკოლოზ ბარათაშვილის ამ სტრიქონებს ამოუტივტივებდა ხოლმე მეხსიერებაში: ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის ეს განწირული სულისკვეთებაო...

როსტომ მუსხელიშვილი თავის სამხედრო-სტრატეგიულ გეგმას ხევსურეთის იმედად შეიმუშავებდა — მისი მდებარეობისაც და იქაურ მეომართა ძალგულოვნება-თავგანწირვისაც.

დავით ვაჩნაძეს ახსენებოდა, რომ ქართველ მეფეთა მხედრობაში ხევსურები მუდამ პირველ რიგში ითვლებოდნენ — მხედრული განვრთნილობითაც, მამაცობითაც და მზადყოფნითაც, რათა დაძახებისთანავე პირველნი „ჩამოგორებულიყვნენ“ მთებიდან და დედაქალაქის შესავალი ბჭეები დაეჭირათ და გაემაგრებინათ.

ანდა 1917 წლის ოქტომბერში გაჭირვებულ ტფილისის პირველი მაშველი რაზმი ამ მხარემ არ გამოუგზავნა? მაშინ იყო, 80 ხევსური, გოგოთურ ჭინჭარაულის მეთაურობით, რკინიგზის მაგისტრალს რომ დაეუფლა ავჭალიდან ნავთლულამდე და დაუყოვნებლივ აღადგინა ნესრიგი ამ უმნიშვნელოვანეს არეალზე.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ააფრიალებდა თუ არა ხევსურეთში ამბოხების დრომას, როსტომ მუსხელიშვილი დაძრავდა იქით კავკასიის შტაბის ამიერკავკასიაში მობინადრე ყველა რუსის ჯარს — ვითომ ხევსურეთის ასაღებად, სინამდვილეში კი დუშეთ-თიანეთის მაზრათა მთების ძირსა და ხეევებში მოამწყვდევდა. ხოლო ზურგში ჩაუსაფრებდა საუკეთესო ქართველ მეომართაგან შემდგარ დამკვრელ რაზმს — ბრძოლის ბედის გადამწყვეტად.

და დანიშნულ დღეს რუსის ჯარი მძიმე ბრძოლაში რომ ჩაებმოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მეამბოხებთან, ზურგიდან ჩასაფრებული მეომრები დაესხმოდნენ თავს, უეცარი შეტევით თავზარდაცემულ და დაშლილ-დაფანტულ ოკუპანტებს ქაქუცა არამცთუ მოერეოდა, კიდევ დაეშეშებოდა მთებიდან და სწრაფი დაკვრით დედაქალაქსაც აიღებდა.

ჰოი, რა მომხიბლავი პერსპექტივა ისახებოდა!..

თბილისის დაბრუნება და რუსის ჯარის განადგურება მთელ საქართველოსა და ამიერკავკასიას ხომ მოუპოვებდა თავისუფლებას, მხნეობამინიჭებული ჩრდილოკავკასიელი მთიელებიც ადვილად და სწრაფად დაიხსნიდნენ თავს მოსკოვის ულლისაგან და კავკასიის დამოუკიდებლობა რეალობად გადაიქცეოდა.

ჯერ დავით ვაჩნაძე და შემდგომ კოტე აფხაზი და ალექსანდრე ანდრონიკაშვილიც აღტაცდებოდნენ ამ გეგმის გაცნობით, სულაც არ მოეჩვენებოდათ დაუჯერებლად და უნიადაგოდ, და მის ავტორს ურჩევდნენ, დაუყოვნებლივ აცნობე ეს ყოველივე ქაქუცასო.

შეტყობინებით კი შეატყობინებდა, მაგრამ ძალზე მნიშვნელოვნად ესახებოდა ზურგის დამკვრელი რაზმის დროული და შესაფერისი მოწყობა, რაც საჭიროებდა ქართულ პოლიტიკურ ორგანიზაციათა სრულ თანხმობას. არადა, უკვე გამოერკვია, რომ დუშეთის მაზრაში პოლიტიკური პარტიების გავლენა დიდი იყო, და ეს გარემოება აშინებდა, ვაითუ მათმა უთანხმოებამ ხელი შეუშალოს ამ რაზმის ჩამოყალიბებასო.

სათხოვარიც ეს ჰქონდა თანამოსაუბრეებთან: აუცილებელია სათანადო გავლენა მოახდინოთ ტფილისის პოლიტიკურ წრეებზე ამის თავიდან ასაცილებლადო.

კოტე აფხაზი ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის საგანგებო კრებას რომ მოიწვევდა, შემოესწრებოდათ კახეთიდან დაბრუნებული გიორგი წინამძღვრიშვილი და მრავალ დამარწმუნებელ ცნობასაც ჩამოიტანდა აჯანყების დღის მოახლოების შესახებ.

ხალხი ღელავდა, განსაკუთრებით მთიულები, და ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ენუკვოდნენ: მოთმინების ფიალა აგვევსო, ბოლშევიკთა სიმხეცეს ველარ ვიტანთ, შენს შენახვასაც დღითიდღე გვიძნელებენ, გაგვიძეხი და მტერს შევუტითო.

საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პროცესი თვითონვე მიედინებოდა ამბოხებისაკენ, ქაქუცა ამ განწყობილებას ვერ შეანელებდა, მითუმეტეს, ვერ შებორკავდა, ძალიანაც რომ მოენდომებინა. მისი დევნა ისე გამწვავდებოდა, კახეთში აღარ დაედგომებოდა და იძულებული ხდებოდა მთებს შეფარებოდა, იქ კი თავისთავად მოიყრიდნენ თავს მთიელები მის გარშემო და ბრძოლის დაწყებაც გარდუვალი შეიქნებოდა.

— ჩემი დაკვირვებით, აჯანყება ერთ თვეში იგრიალებს, — ასე დაბოლოვებდა თავის გამოსვლას გიორგი წინამძღვრიშვილი.

ამათ კი დააჯერებდა, მაგრამ ინტერპარტიულ ცენტრს რომ ვერაფერს უხერხებდნენ?!. და გაღიზიანდებოდა კოტე აფხაზი: სულ ხალხის სახელი რომ აკერიათ პირზე და გაუთავებლად ახსენებენ ერთობასა და ბრძოლას, აგერ ნამდვილი სახალხო ბრძოლა მოახლოებულა და რატომ გაურბიანო, სად ემალებიანო!..

თვითონ რომ გაურბოდნენ, ამას კიდევ რა უშავდა, გადამეტებული სიფრთხილით მანკიერ ზეგავლენას ახდენდნენ საერთო განწყობილებაზე, რომლისთვისაც ვერა და ვერ აეღოთ ალღო, და ეგონათ, არც ისე სტიქიურად ვითარდება მოვლენები, მის მართვას ყოველთვის შეეძლებოდა, მთავარია ჩვენს ნებაზე წარიმართოს ყველაფერი, არავის დავეთმოთ მართვის საჭეო.

ნეტარ იყვნენ მორწმუნენი!..

* * *

ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ჯერ კიდევ უყალიბო ფიქრში ხევსურეთი მოჩანდა ყველაზე მარჯვე მიდამოდაც და ყველაზე შთამაგონებელ სივრცედაც აჯანყების ბაირალის ასაფრიალებლად, და სამხედრო გეგმის თანდათანობითი შემუშავება-დაზუსტება მხოლოდ დაადასტურებდა და მკაფიო კონცეფციადაც ჩამოაყალიბებდა მღელვარე, აბურდულ ფიქრს.

ხევსურეთი დაანკნობდა და ერთიან სადინარში მიუშვებდა.

დამოუკიდებლობის კომიტეტის ჯერაც სახელდახელო მონახაზებშიც ღუშეთი რომ იხსენიებოდა გარდუვალი ამბოხების შუაგულად, ნელ-ნელა უფრო ხევსურეთისაკენ გადაინაცვლებდა მსჯელობის ორიენტირი და იქ შეჩერდებოდა, რაკილა უფრო ხელსაყრელი ადგილი არც მოიპოვებოდა.

ახლა მთავარია ხევსურეთის ირგვლივ დატრიალებულიყო მთელ საქართველოში ნაგულისხმევი მღელვარება, აქეთ კახეთი და ქართლი, იქით გურია, სამეგრელო და სვანეთი, რეალობა ყოფილიყო შეიარაღებული გამოსვლების შეთანხმება და ერთბაში და თავგანწირული ბრძოლით შეკვრა-მედულაბება.

ხევსურეთი თავისას დრტვინავდა, ჯერაც შეულწეველი და ფეხდაუშკარებელი ბოლშევიკებისა და რუსის ჯარისაგანა, დღედღეზე მოედოდა კარიბჭესთან მათ მოდგომას და თანდათანობით შემოჭრადამკვიდრებას თავისუფლებით მსუნთქავ ხეობებსა და მთებში, და ქაქუცას განზრახული რომ არც ჰქონოდა იქ ასვლა და მოსახლეობის წამოშლა, თვითონ ხევსურები შეევედრებოდნენ — მოდი და გვინიწამძღვრე, თორემ როდემდე ველოდოთ ან თამარ მეფის გამოცხადებას და ან მეფე ერეკლესი, ისე შენ როგორც კი ჩაგვიდგები სათავეში, ისინიც უსათუოდ გამოჩნდებიანო.

ეცნობი მემუარულ ჩანაწერებს, გადმოცემებს, დოკუმენტებს, უკვირდები მკვლევართა მოსაზრებებსა თუ დასკვნებს, ცდილობ გაერკვე ზოგიერთ წინააღმდეგობასა თუ მკვეთრად განსხვავებულ შეხედულებებში, აღადგინო მთავარი ძაფი, განმინდო, გაათვალსაწიროვო, ცალკეულ შენაკადებსაც მიჰყვე, სადამდეც შეძლებ, ერთიანობაში გაიაზრო მოვლენათა თანმიმდევრობა.

ეს მაინც უდავოა და ცხადი:

დამოუკიდებლობის კომიტეტი დაავალებდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს აჯანყების დაწყებას ხევსურეთიდან.

ქაქუცამდე ის ბრძანება ვერ მიაღწევდა, მაგრამ უიმისოდაც ხევსურეთიდან წამოიწყებდა ეროვნულ აჯანყებას.

ხევსურებმა არც იმ ბრძანებისა იცოდნენ რაიმე და არც ქაქუცა ჩოლოყაშვილის უშუალო გადაწყვეტილებისა, უკვე ყალყზე რომ შეიმართებოდნენ.

ბარემ ამოვიდეს, როდემდე ვიცადოთ, ვაითუ მერე გვიანი აღმოჩნდესო, — ატორტმანებულიყო იქაურობა, და კიდევ დაივლიდნენ სოფლებს კახეთიდან ამოგზავნილი თომა ბალიაური, გიგია არაბული და ჯოყოლა გოგოჭური: ქაქუცა ათენგენობის დღესასწაულზე ეს-

ტუმრება ხევსურეთს თავისი რაზმით, რათა აგვისტოს დამდეგსვე დაიწყოს სახალხო ლაშქრობა, თუკი პირობებიც შესაფერისი იქნაო.

ეს უდიდესი რელიგიური დღეობა იმიტომაც შეირჩეოდა, აქ მოიყრიდა მთელი ხევსურეთი თავს, ბარიდანაც უამრავი ადამიანი ამოაკითხავდათ და შეფიცულთა რაზმის მსვლელობა თვალშიმოსახვედრი აღარ იქნებოდა. და კიდევ იმიტომ, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მსოფლგანცდაში რელიგიურ დღეებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა რომ ენიჭებოდა და საბრძოლო თარიღების კალენდარი ყოველთვის ამ თარგს ესადაგებოდა.

აქ არ შემოგიშვებთო, — ჯერ ისედაც ექადნებოდნენ ხევსურები ბოლშევიკებს და, ქაქუცას თანადგომით გულმოცემულნი, კიდევ უფრო დაიმედდებოდნენ, იქნებ შემოჭრა ველარც კი გაბედონო.

ქაქუცა სოფელ ფრეზეთში დაიბანაკებდა ხევსურეთში ასვლის წინ, კარგად გამაგრებულ ადგილს შეარჩევდა, ცისკარაანთ ახოს, და იქ შეიცდიდა, რათა ახლომახლო სოფლების — მუხრანის, მჭადისჯვრის, ძეგვის — პატრიოტებსაც მოთათბირებოდა და საგანგებო დავალებებიც დაეტოვებინა, თუ როგორ უნდა გამოეყვანათ ხალხი, როდესაც აჯანყების ნიშანი გადაუვლიდა მთელ საქართველოს.

დავით ხუროშვილს ახსოვდა, როგორ ინახავდა შეფიცულთა რაზმს სოფელი ერთ კვირას და ლაშქრობის სამზადისშიც თავდადებით ეხმარებოდნენ. როგორ მოემატნენ კიდევ რაზმელები და სულ სამოცნი გახდნენ. როგორ გაუდგნენ გზას ხევსურეთისაკენ ფეხით, ცხენები კი ყველამ ფრეზელელებს ჩააბარა, გარდა ქაქუცასი, ვისაც ცხენი არც ამჯერად მოუშორებია გვერდიდან. როგორ გაატანა სოფელმა ჯერ მარტო გამომცხვარი პური ორი ტომარა, სხვა სურსათ-სანოვაგე კიდევ ცალკე.

ჯაშუშებს შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ ფრეზეთისა და ახლომახლო სოფლების ჩუმი ფორიაქი და მიმოსვლა, ჩეკა საგანგებო მზირებსაც აადევნებდა ყველაზე თავგამოდებულთ — გიორგი გვერდნითელს, ადგილობრივი პარტიზანული რაზმის მეთაურს, და კიდევ სხვა ხელმძღვანელთ, მიტო მერაბაშვილს, ილო შაქარაშვილსა თუ ილო ხუროშვილს — და არც თავდასხმებს მოერიდებოდა, თუმც პატრიოტები ყოველთვის ახერხებდნენ მოულოდნელ შემოტევათა წარმატებით მოგერიებას და, ვთქვათ, წითელსოფელში კომუნისტთა მიერ შეკონწინებული ოსების საკმაოდ დიდი რაზმის განადგურებასაც შეძლებდნენ.

დაადგებოდნენ თუ არა გზას შეფიცულნი, დროს იხელთებდა ჩეკა, მალულად ნამოკრეფდა იმ ყველაზე თავგამოდებულთ და დახვრეტის განაჩენსაც გამოუტანდა.

ტფილისი მოლოდინით გათანგულიყო.

დულდა, ბრუნავდა, აქეთ-იქით აწყდებოდა და აქ რომ ვერავის ხედავდა ნინამძლოლად, ქაქუცა ჩოლოყაშვილისაკენ გაიცქირებოდა იდუმალი მზერით.

ბელადი თიანეთისაკენ დაძრულიყო.

სამხედრო გზაზე შეიარაღებულ მთიელთა ჯგუფები გამოლანდულიყვნენ.

ხევსურეთი ქუდზე კაცს იკრებდა.

ატორტმანებული დედაქალაქიც ნაპირების გადმოხეთქვას ესწრაფოდა და ყოველ ახალ ცნობას ხარბად იკრავდა გულში.

ცხოვრების რიტმი ერთბაშად აჩქარებულყო და გამკვეთრებულიყო.

ქუჩაში დინჯად გავლილს ველარავის დაინახავდი, ყველა სადღაც გარბოდა, ყველა ვიღაცის ნახვას ეშურებოდა.

დავით ვაჩნაძე სხვაზე კიდევ მეტად დაფაცურებულიყო, რაკილა აჯანყებისაგან განზე დგომა გაუმართლებლად, სიმხდალედ და სულაც დანაშაულად მიაჩნდა და ყოველმხრივ ესწრაფოდა მუამბოხური განწყობილების გაღვივებას სადამდეც კი სიტყვა მიუწვდებოდა.

ახლაც სადღაც გარბის, მეგობარი რომ ნამოენევა და სუნთქვა-გახშირებული ხელს ჩაავლებს: ყველგან დაგეძებთ, ყოვლად სამღვდელო ამბროსისაგან დანაბარები მაქვს და გთხოვ მომისმინო.

თვით კათალიკოს-პატრიარქისაგან?!

მახლობელ ღვინის სარდაფში ჩავიდოდნენ, რაკილა დანაბარები საიდუმლო ვითარებაში უნდა თქმულიყო, თანაც შემთხვევით კი არ აარჩევდნენ სარდაფს, არამედ ნაცნობ მედუქნეს მიაკითხავდნენ და ისიც მიყრუებულ პატარა ოთახში შეუძღვებოდათ და კარსაც ჩაუკეტავდათ.

— ყოვლად სამღვდელო გიგზავნით თავის ლოცვა-კურთხევას და გატყობინებთ შემდეგს: თელავიდან საგანგებო კაცის პირით კათოლიკოსს მოუვიდა ამბავი, რომ ხალხი დღე-დღეზე გამოსვლას აპირებს; რომ ჩოლოყაშვილი გადავიდა ხევსურეთში. კათოლიკოსს ამბროსის გადანყვეტილი აქვს ხალხის ამ გამოსვლაში მონაწილეობა მიიღოს. ამიტომ გთხოვთ, როგორმე აცნობოთ ბატონ ქაქუცა ჩოლოყაშვილს, თუ ეს შესაძლებელია, გამოსვლის დღე ალავერდობის დღეობას შეუფარდოს. ამ დღეს კათოლიკოსი იქნება ალავერდში და წმიდა ნინოს ჯვრით დალოცავს და აკურთხებს მებრძოლ ქართულ რაზმებს... და თვით გაჰყვება მათ ბრძოლაში.

27 სექტემბერი შეიარაღებული გამოსვლის დღედ კათოლიკოს-პატრიარქის მიერ ყოფილა შერჩეული და შეთავაზებული.

ის, რაც თავის დროზე განზრახული ჰქონდა სამღვდელოებას და 1832 წლის შეთქმულთა სამხედრო გეგმაშიც წინასწარვე ივარაუდებოდა სჯულიერ მამათა გამოჩენაც ბრძოლის ველზე, ვითომ კათოლიკოსი ამბროსი რატომ გადგებოდა განზე და შორიდან ყურებას დაჯერდებოდა?!

— ეს ნაბიჯი მართლაც გადაწყვეტილი აქვსო? — თითქოს გაკვირვებას ვერ მალავდა დავით ვაჩნაძე, თუმცა პასუხს აღარც ელოდებოდა, რაკილა სხვაზე ნაკლებ არც ის იცნობდა ამბროსი ხელაიას პიროვნულ ხასიათს. და მადლობას რომ შეუთვლიდა ლოცვა-კურთხევისათვის, დაპირებითაც დაპირდებოდა: ყოველივეს ვიღონებ და აუცილებლად შევატყობინებ ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ქვეყნის სულიერი საჭეთმპყრობლის სურვილსო.

გამოთხოვებისას მეგობარი ამასაც ამცნობდა: უკანასკნელ ხანს კათოლიკოსი ძალიან აღელვებულია და დაუსრულებელივ იმეორებს: რჯულისა და ერისათვის სიკვდილი მწყურია. ველარ ვიტან ამ შეგინებულ, ნაძრახ ქართულ სიცოცხლესო.

„ვეფხისტყაოსნის“ ასოციაციებით სუნთქავდა მისი ცხოვრების მიმწუხრი, ოღონდ სიკვდილთან „სახელოვანის“ ხსენებას არ მოინდომებდა, როგორც მისი მორიდებული, მოკრძალებული ყოფისათვის შეუფერებელს.

* * *

როსტომ მუსხელიშვილი ამჯერად შინ აღარ შევიდოდა დავით ვაჩნაძესთან, ფანჯარას მიადგებოდა ქუჩიდან და ჩურჩულს მოჰყვებოდა. თავიდან ეგონა, ერთ-ორ სიტყვაში მოვათავებ სათქმელსო, მაგრამ გაუგრძელდებოდა და ახლა უკვე აღარ ღირდა შინ სტუმრობა, რაც იყო, იყო, ბარემ გარედანვე მოეთავებინა გულისწუხილი, რომ ჯერ მზად არ იყვნენ, არც პოლიტიკოსთა შეთანხმება ეპყრათ და ქაქუცაც ნაადრევად ჩათრეულიყო ბრძოლაში, მაგრამ მაინც სასწრაფოდ უნდა ემოქმედათ.

თვითონ რაც შეეძლო — და ცოტა არ შეეძლო — ხელოვნურად აჩერებდა პუგაჩოვის განკარგულებას ჯარების თავმოყრის შესახებ. ამასობაში სანუგეშო ცნობები მისვლოდა: შალვა ფაველენიშვილი, სვიმონ ჭიაბრიშვილი და კიდევ სხვანი დუშეთის ტყეებში რაზმს აგროვებენო. თბილისელებს ევალებოდათ, რომ ეს რაზმი რაც შეიძლე-

ბა მალე გაეზარდათ. ქაქუცას ჯერ არ გაუჭირდებოდა, ადვილად უნდა მორეოდა გაუნვრთნელ კომუნისტურ რაზმს. და ვიდრე ნითელი ჯარები თავს მოიყრიდნენ დუშეთ-თიანეთის ხაზზე, ჩვენი ზურგის დამკვერელი რაზმიც მზად იქნებოდა.

— გეთაყვა, უპატრონეთ ამ ჩვენ მხსნელ მუშტს... არ დაგვემალოს!.. — შესთხოვს პოლკოვნიკი თანამოაზრეს, თითქოს გრძნობს, რომ ამ რაზმის დაშლა მოსალოდნელია, მის დაშლასთან ერთად კი წახდება ყოველგვარი იმედი — უამისოდ ქაქუცასა და მის შეფიცულთა თავგანწირვაც ვერაფერს გაანყობს.

რალაცას გრძნობს, გული უცნაურად შეჰკვნესის, მაგრამ მაინც ჰგონია, რომ თუ ამ რაზმს ვერ შეინარჩუნებენ, ეს სუსტი ორგანიზების ბრალი იქნება, თორემ იმას როგორ წარმოიდგენდა, გადახვენილი მთავერობა და სოციალ-დემოკრატიობა თუ იქონიებდა ამბოხებულებზე მანკიერ ზეგავლენას და დაატოვებინებდა ბრძოლის ველს, თითქოს დამოუკიდებელ საქართველოში ფეოდალიზმი და ბატონყმობა აღდგებოდა და მერე თავშისაცემად გაუხდებოდათ საქმე, ნეტა ქაქუცას არ მივშველებოდიო.

არადა, სანანებელი სწორედ ეს გაუხდებოდათ, დახმარების ნაცვლად შუაგულ ბრძოლას რომ გამოერიდნენ და ქვეყანა ასე საბედისწეროდ აზარალეს...

ისე როდესაც ფანჯრის რაფაზე გადაყუდებულ პოლკოვნიკს წარმოიდგენ, ამბოხების ანგარიშს რომ აბარებს მასპინძელს, ამ სურათითაც ხელშესახებად შეიგრძნობ, თუ როგორ ვერ მოუკრებია ჯერ ჩეკას ძალა საიმისოდ, რომ ამისთანა რამ ყოვლად შეუძლებელი შეიქნას — შეთქმულთა თათბირი სააშკარაოზე. მალე კი ასეთ რაიმეს ოცნებაშიც ველარ წარმოიდგენ.

რამდენიმე დღის შემდეგ ვერის აღმართზე რახრახით რომ აბობლდებოდნენ საბარგო ავტომობილები, ბრეზენტგადაფარებულნი, იქიდან მაინც გამოჩნდებოდა ფეხები, ოთხმოცი დახოცილი კომკავშირელის არსებობას რომ მიაჩნებოდა ტფილისელებს — ჟინვანთან, შეფიცულებთან შეტაკებისას.

აჯანყებამ იფეთქა და ეგაა.

ტყუილად არ აფრთხილებდა გიორგი წინამძღვრიშვილი პოლიტიკოსებს.

დუშეთ-თიანეთისაკენ დაძრული ნითელი ჯარის უფროსად როსტომ მუსხელიშვილი რომ დაინიშნებოდა, პოი რა სიხარულით მივარდებოდა პოლკოვნიკი დავით ვაჩნაძესთან: ფრონტზე მივდივარო.

— დუშეთის ახლოს ზურგის რაზმის დაგროვება წესიერად მიმდინარეობს. ქართლიდანაც მიეხმარებიან, გავაბი მათთან მჭიდრო კავშირი. ეხლა კი იმედი მაქვს, ჩემი გეგმები სავსებით განვახორციელო... ან გამარჯვება, ან სიკვდილი...

სიკვდილის ხსენება წამიერად შეაფიქრიანებდა პოლკოვნიკს — რა გამოვიდოდა, თუ მის განზრახვასა და მოქმედების ჭეშმარიტ მიზანს ხალხი ვერ გაიგებდა და როსტომ მუსხელიშვილს მოლაღატედ შერაცხავდნენ წითელი რაზმის მეთაურობისათვის?.. მაგრამ მას დავით ვაჩნაძისა ეიმედებოდა, პოლკოვნიკის სახელს ადვილად რომ არ შეაბღალინებდა არავის და, მისი დალუპვის შემთხვევაში, გააცხადებდა: მართლა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გასანადგურებლად კი არ დაიძრა, არამედ მარჯვე ტაქტიკური ოპერაცია მოემზადებინა — მისთვის გზის გახსნა და ტფილისის ასაღებად გამოლაშქრების გაადვილება განეზრახა და ცოტა არ უღვანია საამისოდო.

აჩქარებული ნაბიჯით ეშვებოდა დაღმართზე როსტომ მუსხელიშვილი, და დავით ვაჩნაძე იმედიან მზერას მიაღვენებდა და გუნებაში ეამაყებოდა, რომ თუ ვინმე აგულიანებდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს გადამწყვეტი მოქმედებისათვის, მათ შორის ერთი უპირველესთაგანი დათაც, კაცი, ვის ბინაშიც გადაწყდა წლების წინათ საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება.

ჰანიბალი კარიბჭესთანააო, — ოდესღაც ძალიან დაზაფრულიყვნენ რომაელები.

ქაქუცა კარიბჭესთანაა — ამ შესიტყვებაში ჩაინჭრება ის განწყობილება, რაც ახალ ხელისუფალთ და წითელი ჯარის მეთაურებს დაეუფლებოდათ, მოსკოვს რომ მიაჩერდებოდნენ გულგახეთქილნი, არიქა, დროზე ჩამოგვეშველეთ, თორემ მერე გვიანლა იქნებაო.

მეორდებოდა რომში ერთბაშად გაჩენილი პანიკა.

ეგაა, ვერ შევლიდა კარიბჭეს პანიბალი.

თუმცა რჩებოდა რომის შემაკანკალებლად, უკიდევანოსა და ძლევა მოსილის.

რჩებოდა ჰეროიკული სახელით.

— კართაგენი უნდა დაინგრეს! — დაჟინებით ითხოვდა კატონი სენატში.

აქ... საქართველოს დანგრევას ეპირებოდნენ და, თუ რაიმე შეაჩერებდა ძალმომრეობის ამ ტალღას, მარტოდენ რაინდული სულის აღორძინება, იმ ჟამის გმირული მოღანდება, დიდი ხნის გარდასული რომ ეგონა ყველას — მტერსაც და მოყვარესაც.

საქართველოს პარტიზანთა მთავარი ოპერატიული შტაბი ბრძანებას რომ შეადგენდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახელზე, 1922 წლის 20 აგვისტოთი დათარიღებულს, საქართველოს გათავისუფლების ვადად დაუთქვამდა ორ-სამ კვირიან მონაკვეთს — 27 სექტემბრიდან 15 ოქტომბრამდე, და შეპირდებოდა: ამბოხების ოპერატიულ გეგმას — გამოსვლის დღის აღნიშვნით — მიიღებთ ადგილობრივ, 20 სექტემბერს, დახურული პაკეტიტო.

ქაქუცას თავის მხრივ 15 სექტემბრისათვის უთუოდ უნდა წარმოედგინა ოპერატიული მოსაზრებანი ამ ცნობების დართვით: პარტიზანთა საერთო რიცხვი ქართლ-კახეთში და მათი დანაწილება მაზრობით; ქვეით და ცხენოსან პარტიზანთა რიცხვი; თოფების, ტყვიამფრქვევთა, ტყვიებისა და ზარბაზნების რაოდენობა; დამოკიდებულება ლეკებსა და აზერბაიჯანელებთან (რა დახმარების განევა შეეძლოთ) და სურსათ-სანოვავით მემამოხეთა დაკმაყოფილების გეგმა.

ცენტრალური შტაბის მისამართი ასე დაქარაგმებულიყო — „მუხა“.

დავით ვაჩნაძე იზრუნებდა ამ ბრძანების გასაგზავნად, თუმცა ძალიან დააკლდებოდა გულს, მარტო ბრძანებითა და დავალების მიცემით რა გამოვა, თუ ქაქუცას საერთაშორისო ვითარება და მომავლის პერსპექტივაც არ ვაუწყეთო; და დაურთავდა „სამფერის“ ფსევდონიმით ხელმოწერილ ბარათს, რომელიც იმ სასიხარულო ცნობით იწყებოდა, საზღვარგარეთთან კავშირი დავიჭირეთო.

ბოლოდროინდელი მონაცემები იტყობინებოდა, რომ ინგლისს, საფრანგეთს, ამერიკასა და იტალიას განეზრახათ ძალით ჩარეულიყვნენ რუსეთის საქმეებში და კიდევ ემზადებოდნენ კონსტანტინეპოლსა და ანკორაზე გადმოსასვლელად.

— ამ გეგმის სისრულეში მოყვანას შეუდგებიან შემოდგომაზე, ისე რომ ჩვენი ამბოხება შეიძლება მათ გეგმას შეუფარდდეს.

ამათ ფული და იარაღი შეეკვეთათ საზღვარგარეთ. ამ შეკვეთილ ფულსა და იარაღს კი ძველი მთავრობა აღუთქვამდათ პარიზიდან და უფრო აქტიური მოქმედებისკენაც მოუწოდებდათ.

ვაითუ უცხოელებს თავიანთი გეგმა გადაედოთ? არ იყო ეს მოსალოდნელი თუ რა!..

აჯანყების გადავადებაც მათი გეგმისათვის უნდა შეგვეფარდებინა?

თურმე ეს უკვე აღარ:

— ჩვენ მაინც გამოვალთ.

ამასობაში სამხედრო ცენტრი დაარსებულიყო და მის შემადგენლობაში შედიოდა „მუხაც“, რომლის მეშვეობითაც შეეძლო ქაქუცას შტაბთან დაკავშირება. ვარდენ წულუკიძეს კი უნდა ჩამოსცილებოდა, რადგანაც იგი ენერგიულ და მკვეთრ მოქმედებებს ეწინააღმდეგებოდა.

შალვა ფაველენიშვილისა ეიმედებოდა დავით ვაჩნაძეს, თუ ვინმე მიანდის ამ პაკეტს ქაქუცას, შალვა მიანდისო. კვლავაც მეკავშირედ რჩებოდა ბელადის ის უახლოესი თანამებრძოლი, ვინც ჯერაც ახერხებდა ასე თუ ისე დაუფარავად მიმოსვლას ქაქუცასა და მის იმ მომხრეებს შორის, დათქმულ ნიშანს რომ ელოდნენ და მანამდე გაცხოველებულ სამზადისში იყვნენ.

ამჟამად ქუქუცასაგან დავალებოდა მოხვევების შემოკრება და სამხედრო გზის შეკვრა, რათა რუსებს დარიალის ხეობით ველარ შემოეღწიათ საქართველოში.

ბარისახოში ააკითხავდა ბელადს შალვასაგან გაგზავნილი კაცი, დროისა და ადგილის შესათანხმებლად, რათა საგანგებო პაკეტი გადაეცა. ქაქუცა ალექსანდრე სულხანიშვილსა და კიდევ ერთ ხევსურს დაავალებდა იმასთან შეხვედრას. ესენი იქ ორ დღეს იყურყუტებდნენ, მაგრამ არავინ გამოჩნდებოდა.

ანკი როგორ გინდა გააღწიო შეხვედრის ადგილამდე, როდესაც რუსის ჯარი უკვე კვალდაკვალ მიჰყვება ქაქუცა ჩოლოყაშვილს და არე-მიდამო მილიციელებითა და სამთავრობო ჯარისკაცებით გადაჭედილა. ყველა გზა და ბილიკი გადაკეტილია ხევსურეთისაკენ და შალვა ფაველენიშვილის სიმარჯვის კაცსაც გაუძნელდებოდა ფარულად გასვლა.

უკვე გამჟღავნდებოდა მისი საიდუმლო ურთიერთობა შეფიცულებთან და მასაც კვალში ჩაუდგებოდნენ. და თბილისის ქუჩებში რომ აედევნებოდნენ და ხელში ჩაგდებასაც მოუწოდებდნენ, არ შეეპუებოდათ და ორმხრივ სროლას შეენიებოდა.

გაჩხრეკისას იმ ორ დოკუმენტსაც აღმოუჩენდნენ და დიდი ზარზეიმით წარუდგენდნენ უფროსობას, და კიდევ ჩაეკერებოდა ორივე ფურცელი ამბოხებულთა საქმეში, როგორც ნივთმტკიცება, რომ პარტიზანული ბრძოლა პარტიების მიერ იყო ორგანიზებული და ხელისუფლებას გარკვეული საფუძველი უჩნდებოდა მათ გასაუქმებლად და მასობრივი რეპრესიებისთვისაც. უსაფუძვლოდაც არ დაინდობდნენ, მაგრამ პროპაგანდისტული მანქანისათვის მაინც ხელსაყრელი მასალა გახლდათ.

მიელნია მაინც ამ პაექტს ქაქუცა ჩოლოყაშვილამდე!..

ეს ისე რომ ითქვას, სხვათა შორის, თორემ უამისოდაც მომწყვდე-
ულიყო ქაქუცა ჩოლოყაშვილი გამოუვალ ცეცხლში და იარაღის აღ-
მართვის გარდა სხვა გზა არც რჩებოდა.

ზეცას შეჰყურებდა საყვედურიანი მზერით შალვა ფავლენიშვი-
ლის ცხედარი, ასე ვაგლახად დაცხრილული ჩეკისტების ტყვიით,
არადა, რამდენჯერ დასხლტომოდა მდევარსაც და ტყვიასაც. ეს ეპი-
ზოდი მაინც რა იყო, სიცილ-სიცილით რომ მოიგონებდა ხოლმე შალ-
ვა და დავით ვაჩნაძეც ხალისით აავსებდა თავის დოკუმენტურ ნოვე-
ლებს, ტრაგიკომიკურ იერს მიანიჭებდა და იმ ციკლის შუაგულში
სწორედ ეს ამბავი მოქცეულა, ის აპოვინებდა საერთო კომპოზიცი-
ურ ჩარჩოსაც და ამ თავისებურ ჟანრსაც, „ქართული სილუეტების“
სახელწოდების ქვეშ გამთლიანებულს.

ეს ჟანრი — დოკუმენტური ნოველა — ასერიგად პოპულარული
ახალი ხანის დასავლურ მწერლობაში, ჩვენს ლიტერატურასაც დაშ-
ვენდებოდა თვალსაჩინო ნიმუშებით, და მათ შორის გამორჩეულია
როლი „ქართული სილუეტების“, რომლის შექმნაც ბედად ეწერა არა
პროფესიონალ მწერალს, არამედ პოლიტიკოსსა და საზოგადო მოღ-
ვაწეს, ვისაც მწერლური ნიჭიც მომადლებოდა და მემუარულსა და
პუბლიცისტურ თხზულებებთან ერთად ამ ჟანრსაც დააჩნევდა საგუ-
ლისხმო კვალს... სულაც მის სათავეში ხომ არ აღმოჩნდებოდა?..
თუმც ნუ ვიჩქარებთ და ნუ ვიკმარებთ თვალის გადავლებას ამ
კუთხით მისი წინამორბედი პროზაული ქმნილებებისათვის, რომელი
დადგინდება ამ ჟანრისად და რომელს ერგუნება პირველობის პალ-
მაო. შესწავლით როდესაც შევისწავლით — ალბათ ძალიან აღარც
გადაიდება — ქართული დოკუმენტური ნოველის ისტორიას, დაე მა-
შინ ვამტკიცოთ ეჭვშეუვალად, „ქართული სილუეტების“ პირველობა
თუ მომდევნობა.

ამჯერად შელვა ფავლენიშვილის ბიოგრაფიას ვუკვირდებით, მი-
სი პიროვნული ხასიათის გამორკვევას ვლამობთ და ხელთ ეს ჩინებუ-
ლი ისტორიული წყარო ჩაგვევარდნია.

აგერ მედუქნე პეტო კარზე მისდგომია შალვას: ხევსურეთიდან
შიკრიკი ჩამოსულა, მთის ხალხი კითხულობს ქაქუცასა და თბილისის
ამბებსო. მასპინძელი აფრთხილებს: დღესვე შებინდებისას მოვალ
შენს დუქანში და პასუხს მოგიტან, ახლა კი შენი საზანებთანად გაქრი
აქედან. ვატიყობ, ეს ორი დღეა ამ ჩვენს ბინას ჩეკას ჯაშუშები თვალ-
ყურს ადევნებენ, ამიტომაც ვაპირებ ამ ბინიდან გადასვლას. თუ შე-

გამჩნიეს აქედან გასული, შესაძლოა უკან დაგედევნონ და შენს ორთაჭალის დუქანს მიაგნონ, და მაშინ შენი ძვირფასი ბინაც, სადაც შეხვედრებს ვაწყობთ, სამუდამოდ გაგვიქრესო.

პეტოს საკუთარი თავისა ეიმედება, რომ ურჯულოები ტყვიით თუ აჯობებენ, თორემ ჭკუითა და მოხერხებით — ვერა. და ისე დაუბნიოს კვალი, რომ თავთავიანთი სახლის გზასაც ველარ მიაგნონ. ხუთ დიდ ჭანარსაც გადმოულაგებს თაბახიდან და, როდესაც შალვა ფულს გამზადებს, ძალიან ითაკილებს:

— თქვენ საკუთარ თავს სწირავთ საქართველოს და მე რომ თევზების თავი შევწირო, დიდი რამეა?!

იმ უბანში იმუამად ჩხრეკაა, ვილაც უცნობმა ჯაშუში მედუქნე და ორი მილიციელი რომ ერთმანეთს წააკლა, ვინც საეჭვო ერგენებათ, ყველას იჭერენ და კინალამ პეტოსაც შეიპყრობენ. ის მოახერხებს მიამიტობის გათამაშებას, თითქოს მეთევზეობის გარდა სხვა არც არაფერი გაეგებოდეს, და აირიდება თუ არა დატუსაღებას, მაშინვე ქაქუცას კაცის ბინისაკენ შეტრიალდება, მის გასაფრთხილებლად.

მიუახლოვდება და რას ხედავს: შალვას ორი შეიარაღებული კაცი მოჰყვება უკან. ჯაშუშები ის ორი დღეა მის ბინას რომ უთვალთვალებდნენ, აგერ, მალულად გაღწევის საშუალებაც აღარ მიუციათ. ვითომ აღარაფერი ეშველება?

თურმე პეტო ტყუილუბრალოდ არა ტრაბახობდა თავის სიმარჯვეს. ახლა წუთსაც არ დაკარგავს, ფეხს აუჩქარებს, მათ გვერდს აუვლის, წინ გაუსწრებს, უეცრად შემოტრიალდება და წაიბორძიკებს. თაბახი მოსხლტება მისი თავიდან და დაეხლება მილიციელებს. მძიმე თაბახი ერთს ფეხზე დაეცემა და წააჩოქებს, მეორეს კი თევზები დაეყრება თავზე.

ეს მოულოდნელი, მართლაც არაჩვეულებრივი თავდასხმა, რა გასაკვირია, მილიციელებს რომ დაარეტიანებს და დააბნევს. ვიდრე გონს მოვიდოდნენ შალვა ისარგებლებს ამ არეულობით, ფეხის ერთი დაკერით გადაეველება მეზობლის დიდი ბალის ლოხეს და, მისი ბურჭინარი ხეებით ამოფარებული, ისე გაქრება, თვალსაც ველარავინ მიატანს.

გონსმოსული მილიციელები ლანძღვა-გინებით გაეკიდებიან გაქცეულს, და პეტოს, ვინც კვლავ განაგრძობს როლის თამაშს და წყევლა-კრულვით კრეფს აქეთ-იქით გაბნეულ თევზებს, თავს მიანებებენ. პეტო ისევ თაბახზე ალაგებს ჭანარებს და აჩქარებული ნაბიჯით მიეშურება შუა ქალაქისაკენ.

იქ, მოსკოვის ქუჩის დაღმართის ძირში, გაბაშვილთა ძველი, დიდი სახლის კუთხეში ყველაზე საიმედო თავშესაფარი ეგულება — ღვინის პატარა სარდაფი „ივერია“, ორ ანაგელ ძმას რომ გაუხსნია, ლევანსა და პეტრეს, ყოველწლიურად მშობლიური სოფლიდან ეზიდებიან საკუთარი ვენახის ღვინოს და თბილისის ამ უბანში კარგი ღვინის მოვაჭრეთა სახელიც დაიგდეს.

ბოლშევიკთა შემოსევის პირველივე ხანებმა საგრძნობლად დასცა მათი ვაჭრობა და „ივერიაც“, ყველა სხვა კერძო სავაჭროსავით, სულსა ლაფავდა. სამაგიეროდ, ეს სარდაფი გადაიქცეოდა ერთ-ერთ სანდო ადგილად შუა ქალაქში, სადაც ხშირად ხვდებოდნენ ერთმანეთს ქართველი შეთქმულნი. ანაგელი ძმები მათ განსაკუთრებულ, მიფარებულ ოთახს მიუჩენდნენ და ხშირად უფასოდაც უმასპინძლებოდნენ საჭმლითა და ღვინით.

იმ დილას კი, როდესაც მამადავითის მთის კალთაზე ის უჩვეულო ბრძოლა გათამაშდებოდა, დარაბებისა და კარის გაღებით გართულ ლევანს ანაზღად სახეგაფითრებული პეტო წაადგებოდა თავზე.

— აი, ამ საზანებმა გვიხსნეს, ამ საზანებმა!.. შალვაც და მეც, თორემ ძალიან ფინთად იქნებოდა ჩვენი საქმე: დახვრეტას ვერ გადავრჩებოდით.

სადღა იყო პეტო თავისი საზანებით!.. ან ვინმე მისებურად მარჯვე კაცი, ხახამშრალი დაეტოვებინა იარაღშემართული მღევრები და, საშიშროების გადავლის შემდეგ, ეცინათ და ეხალისათ. და იქნებ დავით ვაჩნაძესაც შეეესო თავისი დოკუმენტური ნოველების ციკლი... ამჯერად იმ სცენას რომ გვითვებდა, თუ როგორ ამშვიდებდა მასპინძელი პეტოს: ცოტა მოისვენე, პატარა ცივ ხაშლამას ერთი ხელადა მაგარი კახური ღვინო დააყოლე, ჩეკას ქოფაკებს ერთი კვირა მაინც დასჭირდებათ საზანების თავდასხმის ამბის გამოსაძიებლად, ვიდრე შენს კვალს მიაგნებდნენ, საზანებით ახლა მთელი ავლაბარი ვაჭრობსო. და სუფრას რომ გაუწყობდა იმ დღის გმირს, ამცნობდა, თუ როგორ ლაპარაკობდა მის საიდუმლო ოთახში შეკრებილი მოწინავე ხალხი, ლენინის დღეები დათვლილია, ჭკუაზე შემოიღია და ძალღივით იყეფება, მალე მოკვდება და მისი ჯარიც წავა საქართველოდანო.

ეტყობა, ილუზია რეალობად მოსჩვენებოდათ და აღმტაც ფიქრებს ასდევდნენ.

აღმოჩნდება, რომ პეტო უფრო რეალურად აღიქვამს პოლიტიკურ პროცესს და ილუზიებს ასე ადვილად არ აჰყვება. — არ დაიჯეროო, — უმტკიცებს ლევანს, — დამშეულ, მსუნაგ ბოლშევიკებს აქედან რა გა-

იყვანს?! ლენინის სული თუ ეშმაკებს ჩაბარდება, იმისი მშვიერი შეგირდები დაგვეპატრონებინან. ხალხი ლაპარაკობს, რომ მოსკოვში ლენინის მარჯვენა ხელი ვიღაც კობა ჯულაშვილი ყოფილა, ერთი რაღაც უბირი, თავალებული, ყიზილბაშივით ფლიდი, ხალხი და ქვეყანა ფეხებზე რომ პკიდია. აკი მისი ერთი მუჭა ქართველი ამხანაგები რუსის თოფ-ზარბაზნებს ამოფარებიან და ასე პარპაშებენ, ესენი რას გაუშვებენ საქართველოდან თავიანთ დამხმარე რუს ბოლშევიკებსო?!

ესეც იმჟამინდელი სინამდვილის ზუსტი პოლიტიკური შეფასება და მნუხარე მომავლისათვის თვალის გასწორება. მასპინძელი გრძნობს პეტოს სიმართლეს და ისლა დარჩენია, ბოლმით სავესემ ამოიოხროს: მაშ ალარაფერი გვეშველება, მილიონობით კალიასავით მოდებულმა რუსობამ ხომ შეგეჭამა და გაგვათავაო.

მაგრამ პეტოს იმედი და ოცნება მთას შეჭვოფინებს, როგორც ხსნის ერთადერთ გზას, და ლევანს არწმუნებს: საქართველოს ბარი შესაძლოა მართლაც გადაყლაპონ, მაგრამ კალიას მთა სძულს, თუ დააფრინდა, მალე წყდება. პიტალო კლდეზე ვერც კვერცხს დასდებს. ბარის მხსნელი ყოველთვის მთა ყოფილა და ახლაც ის დაგვიფარავს. ვისაც შეძლება აქვს, მას უნდა შეაფაროს თავი, ვისაც ბრძოლა სწყურია, მთას უნდა დაენდოსო.

ამიტომამა, რომ თვითონაც მთაში აპირებს წასვლას, ბოლშევიკ ჯაშუშებს კი, რომელნიც ბოლოსდაბოლოს მიაგნებენ მის კვალს, გამოკეტილ ცარიელ დუქანს უტოვებს და, კარის ფიცარზე წარწერილ ირონიულ ოთხსტრიქონედს: ვერ მოგართვით კვლავ საზანიო.

მთელ თბილისს მოედებოდა საზანებით ბრძოლის ამბავი და ადამიანები მისი გახსენებითაც იოხებდნენ გულს — ხან ერთმანეთს შესციცინებდნენ, ხანაც თავისთვის მიმავალნი უეცრად ჩაიღიმებდნენ და გრძნობდნენ, აღარც ისეთი საშიში მოჩანდნენ მილიციელები და ჯაშუშები, კომედია დელ არტეს ახალშემ ომატებული პერსონაჟებით.

ზეცას მისციებოდა შალვა ფავლენიშვილის გაყინული მზერა.

პეტო ჯერ კიდევ ჟინვანის ხიდთან გაეციებინა მტრის ტყვიას, შალვა დავით ვაჩნაძის მიერ გამოტანებულ პაკეტს რომ დაატარებდა აქეთ-იქით და ვერაფრით ვერ მიენვდინა ქაქუცა ჩოლოყაშვილისათვის: დამატებით ბრძანებას ელოდეთ, როდის დაიწყეთ ამბოხებაო.

არადა, აჯანყება უამისოდაც უკვე დაწყებულიყო.

აკვისტოს მიწურულს შეფიცულნი გადმოვიდოდნენ თიანეთიდან, დაეცემოდნენ დუშეთის ციხეს და გამოიხსნიდნენ ბოლშევიკთა მიერ დატყვევებულ ტუსალებს.

ხელისუფლება სასწრაფოდ გაგზავნიდა მრავალრიცხოვან შეიარაღებულ ნაწილს, რათა ერთი შეტევით გაენადგურებინათ ქაქუცას მცირე რაზმი, და კიდევ შემოერტყმოდნენ რკალად სოფელ ჟინვანთან. იქაა, ხელჩართული შეტაკებისას სასიკვდილოდ რომ დაიჭრება თევზებით მებრძოლი, ბიძაშვილი მოიკიდებს ზურგზე და მოფარებულ ადგილას ჩაიტანს, წყლის ნაპირას.

— ვანო... გავიმარჯვეთ? — მიმქრალი ხმით იკითხავდა მომაკვდავი.

— გავიმარჯვეთ, გავიმარჯვეთ, პეტოჯან! არხეინად იყავ! — მის დამშვიდებას შეეცდებოდა ბიძაშვილი.

ნეტარი ღიმილი გადაეფინებოდა საზანების ეპიზოდის მომწყობს, ქართველი ხალხის სწრაფვას დალოცავდა დამოუკიდებლობისაკენ და გულდამშვიდებული გაუყვებოდა საიქიოს გზას.

ეს სურათი ჰკრავდა „ქართული სილუეტების“ კომპოზიციურ ქარგას და ჰეროიკული და ბუნდოვანებაში განოლილი ფინალით მოათავებდა იმ ეპიზოდთა ციკლს, რომელიც იჩქმალებოდა დიდი ბრძოლებისა და სისხლისღვრის ფონზე, მაგრამ დასაკარგავად არ ემეტებოდა დავით ვაჩნაძეს და ლამობდა მათ შემონახვას, რათა ამ წვეთებშიც არეკლილიყო იმჟამინდელი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური სინამდვილე, იატაკქვეშა მატთანესთან ერთად რომ შემოუნახავდა შთამომავლობას დროის სულს, თორემ ოფიციალური ისტორია გულმოდგინედ რომ შლიდა და აქრობდა იმ წლების ნამდვილ ხსოვნას საზოგადოებრივი შეგნებიდან, თუ სადმე გაიპარებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილისა და შეფიცულთა სახელები, მხოლოდ ყაჩაღთა ეპითეტიტ, ბოლშევიკური ხელისუფლების გარიჟრაჟზე კიდევ რალაცას რომ ითვალისწინებდნენ და პუბლიცისტურ სტატიებსა თუ სასამართლო საქმეში მარტოდენ „ბანდიტიზმის“ ხსენებას ერიდებოდნენ და „პოლიტიკურსაც“ დაურთავდნენ ხოლმე.

თავი მეთერთმეტე

„თქვენ შემოგყურებთ მთელი საქართველო“

„თეთრ საყელოს“ დოკუმენტური ფონი არ გააჩნია.

ანკი რა აუცილებელია?

არც არავითარი — ეს ხომ მხოლოდ მხატვრული თავისებურებაა, XX საუკუნის პროზისათვის განსაკუთრებით ნიშნეული, მაგრამ მაინც თავისებურება, რომელსაც ზოგი მწერალი მარჯვედაც გამოიყენებს და ზოგი სულაც გაერიდება.

„თეთრ საყელოში“ მხოლოდ ეპოქის სულია გადატანილი, ისევე, როგორც „ჯაყოს ხიზნებსა“ თუ „გივი შადურში“; „კვაჭი კვაჭანტირაძეში“ ალაგ-ალაგ ჩაბნეულია დოკუმენტური პასაჟები — ესაა და ეს. მაგრამ „არსენა მარაბდელში“ მიხილლ ჯავახიშვილი დაისაჭიროებდა მკვეთრ დოკუმენტურ ფონს და ისე დაუჯდებოდა გონებაში, „ქალის ტვირთსაც“ ამავე მანერას მოარგებდა. რომ დასცლოდა, იქნებ ეს თავისებურება ექცია კიდეც თავის პროზაულ ქმნილებათა მხატვრულ საყრდენად, მაგრამ ადრეულ ნიმუშებს ამ თვალთახედვით აღარ მიუბრუნდებოდა და არ შეეცდებოდა დოკუმენტური სურათებისა თუ პასაჟების ჩართვას. არ ყოფილა იმ ბუნებისა და ყაიდის მწერალი, ერთხელ დანერილს რომ არა და არ ეშვებიან და გაუთავებლად შეაქვთ შესწორებანი, თანაც იმდენ ხანს და იმდენი, რომ საბოლოოდ შესაძლოა ძალიანაც დააშორონ თავდაპირველ ვერსიას.

ის კი არა, რომც დანანებოდა თუნდაც „თეთრი საყელოს“ გადმოკითხვისას: როგორ მოუხდებოდა, ძალიანაც დაამშვენებდა დოკუმენტური ფონი, ახლა თუ არა, ოდესმე ხომ მაინც გამოქვეყნდებოდა ამ სახითო; ხელს აღარ შეახებდა და გულისჯავრს ახალ თხზულებაში იყრიდა — დაე მკითხველს დოკუმენტური ნაკადი გადაჭარბებულიც მოსჩვენებოდა, სამაგიეროდ, დრამატულ დღეთა ზუსტი სტენოგრაფიული ანგარიში ჩაუვლიდა თვალწინ და ცნობის წადილს გაუმძაფრებდა, სტენოგრაფია — თავისი საუკეთესო მხატვრული დანიშნუ-

ლებით, გარიდებული ყოველგვარ პუბლიცისტურობასა და ჟურნალიზმს. „გადაჭარბება“ ისე ითქვა, თორემ არაფერს გადაამეტებდა მიხეილ ჯავახიშვილი.

რომც დანანებოდაო...

დანანებას ისიც გამოიწვევდა, ვაითუ დაიკარგოს ხევსურეთის ტრაგიკული ეპოპეა, ან ერთ-ორ სტრიქონს შეეფაროს, მემატიანეთა ძუნწი თხრობა რასაც გაიმეტებს, და ეს იყოს და ესო. ვინ იცის, ეს ორიოდ სტრიქონიც აღარსად აღმოჩენილიყო. რა გგონიათ, გრიგოლ რობაქიძეს ის ეჭვიც კი გასჩენოდა, სამხედრო ცენტრის ბედკრული თავგადასავალი არ დაგვეკარგოსო, და ლამობდა თავიც დაერწმუნებინა და შთამომავლობისთვისაც ემცნო, რომ ისტორიის ეს ტრაგიკული ეპიზოდი კოტე აფხაზის შეთქმულების პეროიკული სახელით შევიდოდა ქართლის ცხოვრების მატიანეში, რომელსაც სულაც არ მოელოდა მოთავება და დაუსრულებლად უნდა გაგრძელებულიყო და გაგრძელებულიყო.

პეროიკულის სახელი ხევსურეთის აჯანყებასაც მიეკერებოდა და აღმტაცი ორიოდუე სტრიქონის გარდა შედარებით ვრცელი აღწერაც ერგებოდა — ეს უკვე ალექსანდრე სულხანიშვილის ხელით. რაკილა შეფიცულთა რაზმის მემატიანეობა ეკისრა, ამ ამბოხსაც გულმოდგინედ უნდა მოჰყიდებოდა — რაც საკუთარი თვალთ ეხილა და რაც სხვათაგანაც მოესმინა.

ჩრდილო კავკასიაში მოუწევდა გადასვლა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის დავალებით და ყველა შეტაკებაში ველარ მიიღებდა მონაწილეობას. ზოგად ქარგას მაინც ქმნიდა, ღრმა და ფსიქოლოგიური დაკვირვებებით შეზავებულს, და აღწერებიც გაშლილად მოედინებოდა, რადგანაც მისი მწერლური უნარი გასცდებოდა ისტორიკოსის დაწურულ თხრობას და მხატვრულ-დოკუმენტურ იერს იძენდა, ბიოგრაფიულ რომანად წარმოდგებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილზე და შთამბეჭდავიც ამიტომ გახლდათ. ოღონდ ეგაა, თხრობის საერთო მდინარებაში როგორღაც ჩაიკარგებოდა ხევსურეთის ეპოპეა, მთლად თუ არ გაქრებოდა მკითხველის ცნობიერებაში, უკანა მხარეს გადაინევდა, რადგანაც აგვისტო-სექტემბრის ტრაგედია თავისთავად გადაყლაპავდა ამ ამბოხსაც და კოტე აფხაზის შეთქმულებასაც. ორივე ეპიზოდი დაკარგავდა დამოუკიდებლობას და 1924 წლის აჯანყების ქარგას შეერწყმოდა თავთავისებურ შენაკადებად. ასე განსჯიდა იატაკქვეშა ისტორია და ისტორიის სიმკაცრე და შეუვალობა იმთავითვე ისეთ ჩარჩოებში მოაქცევს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოვლენებს, იოლად

ვერ ჩაერევი და შესწორებებს შენს გუნებისად ვერ შეიტან. ძალაუნებურად ყაბულდები ისტორიულ ეპიზოდთა შეფარდებითობას. მაგრამ ის, რაც შენაკადად წარმოდგება დრო-ჟამის გადმოსახედიდან და ქრონიკების საერთო ფონზე, თავის ფარულ დამოუკიდებლობას ყოველთვის ინარჩუნებს და გინვეს, გულგრილად არ აუარო გვერდი, არ გეგონოს მხოლოდ რალაცის ნაწილი, თუნდაც რალაც დიდის.

თუ ფარულ დამოუკიდებლობას ინარჩუნებს, მაშ ცალკე სამყაროც ყოფილა, სამყაროს კი ისე გულდასმითა და ჩაკვირვებით უნდა მოეპყრა, როგორც მას შეჰფერის.

რომანში ჩართული მინიატურა, ნოველა ან მოთხრობა თავის დანიშნულებას ასრულებს და შესაძლოა გონების მზერით იქ და მხოლოდ იქ ვიგულვოთ — რომანის სიუჟეტის სრულუფლებიან ნაწილად... მაგრამ რაკილა თვითეულს თავისი დამოუკიდებელი აღნაგობაც მოეპოვება, ხომ შეიძლება დაგვენანოს მთლიანობის ფრაგმენტად, და ისე გამოვაცალკევოთ თხრობის საერთო დინებიდან, მათმა დამოუკიდებელმა სამყარომ სულ სხვა სხივმოსილებით შემოგვანათოს.

ეგაა, შემჩნევითაც უნდა შეეამჩნიოთ, და გამოცალკევებისას კი შეცბუნება არ დაგვეუფლოს — იქ ჩატოვება ხომ არ სჯობდაო. თუ სრულქმნილი ნიმუშია, მაშ თავისი სამყარო უსათუოდ ექნება, და თუ სამყაროს არსებობა თვალნათლივია, მაშ მისი დამოუკიდებლობაც ვალიაროთ და რომანთან შემაკავშირებელი ძაფები დროებით ისე გავნყვიტოთ, რომ ის, რაც მოთხრობა, ნოველა თუ მინიატურა გვეგონა, ხელში არ ჩაგვეფშვნას.

თურმე ხევსურეთის ამბოხების გამოცალკევებაც ისე შეიძლებოდა, მართლაც ეპოპეას დამსგავსებოდა, და რა მინიატურა თუ ნოველა, ვრცელ მოთხრობადაც გაშლილიყო და, თუკი ამ კუთხიდან შეხედავდა, დოკუმენტურ ფონადაც გამოდგომოდა „თეთრ საყელოს“.

იქნებ შესავალ წარკვევადაც, უოლტერ სკოტის „რობ როის“ ვრცელი წინასიტყვაობისა არ იყოს, იმ ეპოქის მთელი ისტორიული ქარგა რომ წარმოისახებოდა გულმოდგინე კვლევით, დოკუმენტური სიზუსტითა და დანვრელმანებით, რათა შოტლანდიელ რომანისტს თხრობა აღარ გადაეტვირთა ზედმეტი ჩანართებითა თუ გადახვევებით, ისე ეზრუნა ეპოქის სულის გამოხატვასა და ხასიათთა გალერეის წარმოჩენაზე.

ან იქნებ ქართული რომანის სქოლიოებსა და შენიშვნებში, მოზრდილ ექსკურსებში გაფანტულიყო ამბოხების ათასგვარი რეალია თუ დეტალი — პოსტმოდერნისტული მანერა რასაც დაერქმევა მოგვიან-

ნებით, ალექსანდრე ყაზბეგს კი ჯერ კიდევ როდის გამოეყენებინა ეს მხატვრული ხერხი „ელგუჯაში“.

და რაკილა ეს არ მომხდარა მიხეილ ჯავახიშვილის ხელით, რა დაგვიშლის, რომ „თეთრი საყელოს“ ასეთ შესავლად, დოკუმენტურ ფონად თუ სქოლიო-ექსკურსებად ვიგულისხმობთ ივანე ლიქოკელის მონოგრაფია „ხევსურები და ქაქუცა“, შექმნილი საუკუნის მიწურულს, და — დოკუმენტურ ცნობებთან ერთად — დაყრდნობილი ზეპირ გადმოცემებზე, რაც იმ ხეობებს შემოენახა და ახალუხლებს ამ სულისკვეთებით მსჭვალავდა, სწორედ იმ განწყობილებებით, „თეთრ საყელოს“ რომ გამოსდევს და ამბოხების მონანილეთა შთამომავალს სრულებით არა სჭირდება, შეგნებულად მიუსადაგოს თავისი საისტორიო ქრონიკები მიხეილ ჯავახიშვილის რომანს და მის თარგზე დაალაგოს თხრობა — თავისთავად იქცევა „თეთრი საყელოს“ კარიბჭედ ანდა მეგზურად, ეს იმის მიხედვით, თუ სად ვიგულისხმებთ მის ადგილს რომანთან დაწყვილებისას.

მეგზურობის ხსენება ძალაუნებურად წამოატივტივებს მონოგრაფიაში მოხმობილი ონომასტიკის მნიშვნელობასაც.

დიმიტრი ცისკარაულისა და აბიკა გიგაურის გვარებს ალექსანდრე სულხანიშვილი თურმე არაზუსტად — ჭინჭარაულად — იხსენიებდა, სხვა შემთხვევებში კი საერთოდ გაურბოდა პიროვნებათა დასახელებას. აღარ ახსოვდა და იმიტომ? ივანე ლიქოკელი მართებულ ახსნას მოუძებნიდა ამ გარემოებას და მემუარისტის გარკვეულ ტაქტიკას მიაწერდა — ჩეკასთვის თვალის ასახვევად სჭირდებოდა მასაც და ყველა ემიგრანტ მემუარისტსაც, მათ ხომ არ იცინან აქ დარჩენილ თანამებრძოლთა და მათი ოჯახების ბედი, ამიტომაც ყოველმხრივ უფროთხილდებიან, ზუსტად არ ასახელებენ მათ მისამართებსა და გვარ-სახელებს, ხშირად კი მხოლოდ ხევსურობას აღნიშნავენო.

ასეა თუ ისე, იკარგებოდა ნამდვილი ვინაობა, ზოგადობაში ითქვიფებოდნენ ღირსეული და კოლორიტული პიროვნებანი და ივანე ლიქოკელს უნდა მოესწრო და გადაერჩინა ისინი დავინწყებისაგან, თორემ როდემდე შეინახავდა ამ სახელებს ხალხის ცნობიერება?.. ახლა კი საიმედოდ დაბინავებულიყვნენ ალექსანდრე სულხანიშვილის ბიოგრაფიული რომანისა და ივანე ლიქოკელის მონოგრაფიის ქარგაში — ერთგან დაშიფრულნი მხატვრული ქმნილების პერსონაჟებივით, მეორეგან კი გვარსახელდებრუნებულნი.

გაშიფრვის წყალობით სულ სხვაგვარად ნათდება შეფიცულთა რაზმის მონანილისა და მემატიანის მხატვრულ-დოკუმენტური თხზულების ცალკეული პასაჟები.

თავის მხრივ კი საკმაოდ ეშვებოდა ბიოგრაფიული რომანი ზეპირ გადმოცემებს, რათა მკვლევარს კიდევ უფრო გაუადვილოს იმ მოვლენის სულის შეცნობა — ქაქუცა ჩოლოყაშვილის უახლოესი თანამებრძოლის უშუალო დაკვირვებანი და შთაბეჭდილებანი ისეთი რამაა, ისე იოლადაც ვერაფერი შეცვლის.

თუმც ანკი ვინ ცდილობდა მის შეცვლას.

ამჯერად საგულისხმო უფრო სხვა რამ არის.

რა სიცინცხალითა და სიმძაფრით შემოუნახავს ამ მხარის მოსახლეობის ცნობიერებას 1922 წლის გაბრძოლება თავისუფლების გადასარჩენად.

რა ძალით განუმსჭვალავს მიწაც და ჰაერიც, წყალიც და მცენარენიც. როგორ ჩანენია სიზმრებს.

როგორ ასდევს ბაღდათი ენის ამოდგმას, რათა იმთავითვე აგრძნობინოს იდუმალად ის, რამაც სიჭაბუკისას მათ შეგნებაში უნდა გადაინაცვლოს და ხელშესახებად განაცდევინოთ ის სატკივარი, რამაც მათ მამებსა და პაპებს თავი გადაადებინათ.

გადმოცემები, მკვლევარის სიჭაბუკის დროინდელი შთაბეჭდილებანი რომ ასაზრდოებს მონოგრაფიის სამყაროს, ამიტომაცაა, თითქოს ის ხეობები თვალდათვალ გადაშლილა ჩვენ წინაშე და იმ ბილიკებად იქსელება, რომელზე შედგომაც ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ერთბაშად აზიდავდა ალექსანდრე ბატონიშვილის გვერდით.

ამოსაშრობად განწირულიყო ხალხში ნალველი ბატონიშვილი ალექსანდრესი?

აგერ ქაქუცას მიესწრო სულზე.

და სააღდგომო სუფრაზე დიმიტრი ცისკარაული რომ დალოცავდა წინააღმდეგობის მოძრაობის მოთავეს პანკისში, პატარა ფშაური სოფლის სიახლოვეს, 1922 წლის აპრილის დამლევს, ქართველობის გულისთქმას გამოხატავდა და იმასაც სიმბოლურად მიიჩნევდა, რომ წმინდა საქმისათვის ბრძოლის დასაწყისი გადაჯაჭვოდა ბრწყინვალე საქრისტიანო დღეს:

— ამ მთებში ბალახმა აიტანა ალექსანდრე ბატონიშვილის მიერ დაქნილი ბილიკები, რუსეთის უსამართლობას ებრძოდნენ ჩვენი წინაპრები. ვითომდა მოყვრულად მოსულნი, მტრად გადაგვექცნენ, რომლებიც ოჯახებს გვინიოკებდნენ და ქალებს გვიუპატიურებდნენ. იგივე მეორდება დღესაც. შენ ქაქუცა, შენა გხვდა წილად შენი წინაპრების ნაბრძოლი საქმის გაგრძელება შენი სამშობლოს საკეთილდღეოდ. შენ უნდა აღადგინო ალექსანდრე ბატონიშვილის ნათელი ბილიკები.

და მის თანამებრძოლებს მიუბრუნდებოდა:

— ალბათ გახსოვთ, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილს შეფიცულუბი ჰყავდა შემოკრებილი თავის ირგვლივ. თქვენც უნდა შეიფიცნოთ და გერქვათ შეფიცულთა რაზმი, რომელიც სამუდამოდ დარჩება. თქვენ შემოგყურებთ მთელი საქართველო. ეს პატარა რაზმი უნდა გადავაქციოთ ქართულ ჯარად... ჩვენ უნდა გავაკეთოთ ის, რაც ვერ შეძლო ჩვენმა მამა-პაპამ. ჩვენი წინაპრების თავგანწირული ღვაწლის მეოხებით კიდევ ღვივის საქართველოს ნაპერწკალი. ჩვენ არ უნდა ჩავაქროთ ეს ნაპერწკალი. დღეს ჩვენზეა დამოკიდებული ამ ნაპერწკლის გაღვივება. მამ გაუმარჯოს დიდი თამარის და ერეკლეს საქართველოს.

ეს ორი სახელი ისტორიიდან კი არა, მითოსიდან შემოანათებდათ.

ეგ არის, წლები რომ გადაიკეცებოდა, გადახვენილობაში მყოფ ალექსანდრე სულხანიშვილს ხან ვინ უმტკიცებდა და ხან ვინ: შეფიცულთა რაზმის სახელი ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ შეგიჩინათო.

არადა, იმას მეხსიერებიდან არასოდეს ნაშლია სააღდგომო სუფრის ის წუთები, ნაშლია კი არა, იოტისოდენადაც არ გაფერმკრთალებია — თითქოს თვალნათლივ შეჰყურებსო, ალექსანდრე ბატონიშვილის ნათელი ბილიკების ხსენებაც ყურში ჩაესმოდა და მისი შეფიცულების ამბავიც, და არავის დაუთმოვდა: ნეტა ვიცოდე, პარტია რა შუაშია, როდესაც ჩვენს დალოცვას მოჰყვა სახელის შერქმევაც, ალექსანდრე ბატონიშვილის ხსენებამ თავისთავად გამოიწვიაო. მაგრამ სხვა ემიგრანტებს სოლომონ ზალდასტანიშვილის სიტყვები მოემარჯვებინათ: 1923 წლის მაისში ქაქუცას გაუფზავნეთ ჩვენი პარტიის კრების მიერ მიღებული ფიცის ტექსტი და ამ დღიდან დაერქვათ მას და მის თანამებრძოლებს შეფიცულთა რაზმიო.

მამ ის რალა იყო, ის დალოცვა ერთი წლით ადრე, რალა დროს ჩვენთვის სახელის შერქმევა გახლდათ, როდესაც ის ერთი წელია შინაურიც და გარეულიც შეფიცულებად გვისხენიებდაო, — უკვირდა და გაჰკვირვებოდა ალექსანდრე სულხანიშვილს.

სოლომონ ზალდასტანიშვილს რისთვის სჭირდებოდა „ფიცის ტექსტის“ ამბის შეთხზვა — პარტიის როლის გასაზვიადებლად პარტიზანთა საბრძოლო ბიოგრაფიაში?

იქნებ შეთხზვით არც არაფერი შეთხზულიყო და ფიცის ტექსტი მართლაც შეთანხმებულიყო ეროვნულ-დემოკრატთა კრებაზე და გაგზავნიოთაც გაეგზავნათ?!

მოსალოდნელია, რომ ასეც ყოფილიყო და ივანე ლიქოკელიც აქეთ იხრება, ამ ორ ცნობას შორის არსებულ წინააღმდეგობას კი იმით აქარწყლებს, რომ, ეტყობა, უნებლიე დამთხვევა მოხდა, შინაგანი ლოგიკით სავსებით კანონზომიერი. ეროვნულ-დემოკრატებს აზრად რომ მოუვიდათ — ეგებ ალექსანდრე ბატონიშვილის სახელის წამოტივტივებითაც მათ ცნობიერებაშიც — დაე ფიცმა შეკრას ტყედ გასულთა ერთობა და კიდევ უფრო განამტკიცოსო, ერთი წელია ქაქუცას რაზმელნი უკვე ამ სახელით მოქმედებდნენ.

დაგვიანებით მიჰყვებოდა უკან პარტიული გადანყვეტილებანი მათ იატაკქვეშა ბოგრაფიას.

ნეტა ბოლომდე ასევე დარჩენილიყო, პარტიულ დადგენილებებს არ გადაესწრო შეფიცულთა მოქმედებისათვის — მაშინ ხომ საბედისწერო ჟამიც აღარ გაგვითენდებოდა.

ფიცით შეკავშირდით, აგერ ტექსტიცო, — ჩაუვიდოდათ დავალებაც და ფურცელიც, თბილისიდან, შეფიცულთ კი კარგა ხანია გაეთელათ ბალახი ალექსანდრე ბატონიშვილის ნათელ ბილიკებზე და მასავით მთელი კავკასიის ცეცხლში გახვევისათვის ემზადებოდნენ.

თქვენ შემოგყურებთ მთელი საქართველოო...

დაამთავრებდა დიმიტრი ცისკარაული თავის დალოცვას და ყველა დაიბეჯითებდა, დიდი ცერემონიის მონაწილენი რომ გამხდარიყვნენ.

ამიტომაც აღიმართებოდა რაზმის მეთაური მგზნებარე სიტყვით, რომელიც შორს გასცილდებოდა თუნდ იშვიათი მჭევრმეტყველებით წარმოთქმულ სადღეგრძელოს და საპროგრამო გამოსვლად აღიქმებოდა.

იმ წუთიდან იგი უკვე ბელადად იწოდებოდა.

ამ საპროგრამო სიტყვას შეფიცვის რიტუალი უნდა მოჰყოლოდა და ხუცესის მიერ საღვთო დალოცვა.

შემდეგ დიმიტრი ცისკარაულს იქვე გამოჭრილ თხილის სწორ ჯოხზე უნდა გაემართა ქართული დროშა, გადაეცა ბელადისათვის, გასძლოლოდა პარტიზანებს და თავისუფლებისათვის აღმდგარი საქართველოს ჰიმნის — „ვინა თქვა საქართველოზე, ეგ არის ლომი კვდებაო“ — სიმღერით შემოეტარებინა ისინი უღრანი ტყის შუამდებარე მწვანით მოზიბინე ველზე.

ესეც საღაშქროდ წასვლის რიტუალური სურათი, ის იმიტაციური მოქმედება, რომელიც ხევსურთა წეს-ჩვეულებებში ჩახედულ ადამიანს ძალდაუტანებლად გაახსენებდა მშვიდობიან დროს, ლხინში ხევ-

სურული ფერხულის ცერემონიას — მკლავებგადაჭდობილ მომღერალთა წრიულ მოძრაობას.

ალექსანდრე სულხანიშვილსაც და სხვა მებრძოლთაც საამაყოდ დარჩებოდათ, რომ მათი რაზმი ღვთიური ფიცით შედუღებულიყო და მეთაურიც უფლისაგან დადგენილად მოვლენოდათ.

ბაზალეთისა ტბის ძირას ოქროს აკვანი არისო...

თოთხმეტი-თხუთმეტი წლის წინათ მიხაკო წერეთლის სამგლოვია-რო სიტყვა ილია ჭავჭავაძის დაკრძალვაზე მთელ ქვეყანას რომ აღანთებდა სულიერი ენერგიით, სწორედ ის სტრიქონი განსაზღვრავდა იმ ორატორული სწორუპოვრობის კამერტონს — „ვინა თქვა საქართველოზე, რა დიდი ლომი კვდებაო“ — რაც ამჟამად ეროვნულ მოძრაობას უნდა გამოჰყოლოდა იდუმალ მელოდიადაც — არამარტო ჰიმნად. და მითოსი თუკი გაგრძელდებოდა, ილიას სახეობაც იმ სამყაროში დამკვიდრებულიყო, როგორც პერსონაჟის — თამარისა და ერეკლეს თანაბრად, თორემ მითისმქნელი ხომ იყო და იყო.

„არსენა მარაბდელის“ გადაკითხვისას თვალში მოგხვდებათ, რომ ტყეში გასულნი ნაკლებ მოგვაგონებენ მარტოდენ საერთო უბედურებით შეკავშირებულ ადამიანთა გუნდს — ისინი არათუ ყაჩაღები, სტიქიური პროტესტანტები და მეამბოხენიც კი არ არიან, არამედ — სამხედრო სანყისებზე აგებული რაზმის წევრები, იმ ბირთვის, რომელმაც გადამწყვეტ ჟამს ეროვნული ამბოხების გაძლოა უნდა იკისროს, მანამდე კი ყველა კუთხეში მოეპოვებოდეთ არამარტო თანამგრძნობელნი, არამედ შეიარაღებულ ადამიანთა ჯგუფები, ახდილად თავთავის საქმეს რომ მიჰყვებოდეს ყოველი მათგანი, ფარულად კი იმ წუთისათვის ემზადებოდეს, როდესაც ყველა ქართველი იარაღს გაავლებს ხელს — ალექსანდრე ყაზბეგის ოცნებისა არ იყოს, ალექსანდრე ბატონიშვილის ლანდს რომ გადააელებდა „ელგუჯაში“, ისევე, როგორც „თეთრ საყელოში“ უნდა ჩაეველო ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ლანდს, ოღონდ კიდევ უფრო იდუმალად, მის ნაკვალევს ადვილად რომ ვერ ამოიცნობდი.

რაზმის სამხედრო აგებულება მიხეილ ჯავახიშვილს ყოფითი რეალობიდან გადაეტანა რომანის სივრცეში, და რაკილა ანგარიში უნდა გაენია ისტორიული სინამდვილისთვისაც და ამიტომ არსენა ოძელაშვილს მთელი კავკასიის აჯანყების წინამძღოლად ვერ დასახავდა, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ეს პოლიტიკური მრწამსი და იდეალი იმ მხატვრული საბურველით გადაინაცვლებდა თხრობაში, რომ არა-ქართველნიც არანაკლებ თავდადებულ მებრძოლებად წარმოდგე-

ბოდნენ, ტყის ძმების სრულუფლებიან, განუყრელ ნაწილად: რუსი კარპიჩა, უკრაინელი ოსტაპი, თათარი დალი-ჰასანი ისევე წირავენ სიცოცხლეს თავისუფლების ძიებას, როგორც რაზმის სხვა წევრები.

ამ მხატვრულ ჩანაფიქრს მოგვიანებით კონიუნქტურად ჩამოართმევდნენ მიხეილ ჯავახიშვილს — საბჭოთა კავშირის მიკრომოდელზე ააგო ტყის ძმების პოლიტიკური სტრუქტურაო, თუმცა ის თვალსაზრისი უფრო გასაზიარებელი უნდა იყოს, რომ ამ პერსონაჟთა სახეების შექმნით მწერალს სურდა მიენიშნებინა, მართოდენ საკუთარი თავის ამარა საქართველო წამიერად თუ დაიხსნის თავს რუსული საპყრობილიდანო.

ვისაც გული ერჩის, ყველა არსენასთან გარბის, მასთან დარჩენას ესწრაფის.

ეს განწყობილებაც ყოფითი რეალობიდან გადანაცვლებულა თხრობაში, და შალვა ამირეჯიბი მხოლოდ გვიდასტურებს, თორემ ისედაც ადვილი მისახვედრი იყო:

— ვისაც მამულისათვის გული უცემდა და მტერთან მკლავი უჭრიდა — ქაქუცასაკენ იწევდა.

მაშ მისი რაზმი თვალდათვალ უნდა გაზრდილიყო და საჯარისო შენაერთებად განლაგებულიყო.

მაგრამ შეფიცულთა რაოდენობა 20-დან 60 კაცამდე რომ მერყეობს?

საომარი ტაქტიკა არ მისცემდა უფრო მეტი მეგრძოლის თან ხლების საშუალებასა და უფლებას. პარტიზანული ბრძოლა დროზე ადრე ვერ გარდაიქმნებოდა აჯანყებისათვის მზადყოფნადა, ამას არავინ დაგაცდიდა და ამხელა იმპერია ისე გაგანადგურებდა, თავისუფლების ბაირალის აფრიალებასაც ვერ მოასწრებდი, ლეგენდად რომ მაინც დაგეტოვებინა თავგანწირვის კიდეც ერთი მაგალითი ქვეყნის დრამატულ ისტორიაში, რათა ამ გაბრძოლებით გამხსნევებული ახალი თაობანი აღარ შეგუებოდნენ ძალმომრეობის უღელს.

ამიტომ დაე მხოლოდ ის პიროვნებანი შემოკრებილიყვნენ მის გარშემო, ვისაც თავის სახლ-კარში აღარ დაედგომებოდა და ხელისუფლების მიერ კანონგარეშედ გამოცხადებას დევნილებად ექცია. არსად წაესვლებოდათ და რაზმსაც აღარ მოწყდებოდნენ, ვიდრე ნაწიური წამი დადგებოდა და ან გაიწირებოდნენ და ან ჰპოვებდნენ ბაზალეთის ტბის ძირას ჩადგმულ აკვანას.

მაინც იმ მიდამოებში ტრიალებდნენ და ამ ტბის სიახლოვეს ფარულად შეაქვდნენ თვალს ერთმანეთს, ბელადთან ერთად უშუალოდ ნეტა რომელ ჩვენგანს ერგება იმ აკვნის ამოზიდვის ბედნიერებაო.

პარტიზანული ბრძოლის სისტემა არ გვაძლევდა დიდი რაზმის შექმნის ნებასო, — შალვა ამირეჯიბი ამ აუცილებლობას რომ აღნიშნავს, მკითხველის გათვითცნობიერებას შეეცდება: ბრძოლისათვის მნიშვნელობა ჰქონდა არამარტო მეზრდოლ რაზმში ყოფნას, არამედ კარგად მოწყობილ კავშირს, სურსათისა და იარაღის მიწოდებას, საიმედო ბინების ქონას, პოლიტიკურ პარტიებთან ურთიერთობას და საზოგადოდ ხალხის დახმარებას. აი, აქ სჭირდებოდა ხალხის სიმრავლე ამ ძნელსა და რთულ საქმეს და ბრძოლის მსურველთა უმრავლესობამაც ეს ფუნქციები დაინაწილა, შეიქმნა და გაიზარდა ჭეშმარიტად ის დიდი კავშირი ბრძოლისა, რომლის სიმტკიცეც თვით ხალხის წიაღში იყო.

და ახსენებდა თუ არა ამ სიტყვათშეთანხმებას — ხალხის წიაღი — საგანგებოდაც შეყოვნდებოდა მეტი სიმკვეთრისათვის:

— ეს ორგანიზაცია რომ მართლა ხალხური და მართლა ძლიერი იყო...

ამ ფორმულას მოსდევს მისი უეჭველობის დასაბუთებაც (ეს ხევსურეთის აჯანყების დროსაც გამოჩნდა, რომელიც 1922 წელს თითქმის მთელი საქართველოს აჯანყებად იქცა. რუსის წითელმა ჯარებმა ხევსურეთი გადაწვეს, მაგრამ ჩოლოყაშვილი და მისი რაზმი ვერ მოსპესო), მაგრამ ამჯერად თვითონ ფორმულაა საგულისხმო.

მართლა ხალხური და მართლა ძლიერიო...

ჯერაც მოყვებოდა ოფიციალურ ისტორიოგრაფიას 1832 წლის შეთქმულების შეფასება, როგორც მარტოდენ არისტოკრატიული და, ამდენად, ანტიხალხური მოვლენის — თითქოსდა ბაგრატიონები დაკარგული უფლებების დაბრუნებას ესწრაფოდნენ და სხვა არც არაფერი ანალელებდათ. ეროვნულ მოძრაობას ასე ადვილად სწამებდნენ ცილს იმპერიული გადმოსახედიდან და ხალხის სახსენლად წამოწყებულს სწორედ ხალხის საზიანოდ მიიჩნევდნენ.

ოფიციალური შეფასება ასევე არქმევდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მოძრაობასაც თავადაზნაურულ და ბურჟუაზიულ სწრაფვას დაკარგულ უფლებათა აღსადგენად და ხალხის მოსამწყვედევად თავიანთ უღელქვეშ. ანტიხალხურ ბრძოლად იხსენიებდნენ და ამ სახელწოდებითვე ლამობდნენ მის დამკვიდრებას საისტორიო ანალებში, და შალვა ამირეჯიბი იძულებული გამხდარიყო გამოდავებოდა ამ ყალბ, უსაფუძვლო მტკიცებას და დაბეჯითებით ემეორებინა ჭეშმარიტება, თუ საიდან ამოზრდილიყო შეფიცულთა რაზმი; და რომ საერთო მიზანსა და სწრაფვას შეეკრა საზოგადოების ყველა ფენა, უღმერთოდ განწი-

რული თავადაზნაურობაც და ბოლშევიკთა მიერ დროშად აფრიალებული, სინამდვილეში კი მონის ხვედრისათვის გამზადებული მუშობაც და გლეხობაც.

ხალხის წიაღიდან რომ მოდიოდა, ამიტომაც დაიმედებულიყო ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ხალხის თანადგომით — მათი ფარული შემწეობით აჯანყების ზარის ჩამოკვრამდე, და საყოველთაო გამოსვლით ამ ზარის აგანგაშებისთანავე.

თავადაზნაურობა და გლეხობა ერთხორც და ერთსულ ილენოდნენ ქვეყნისათვის ეს ამდენი საუკუნეა, არასოდეს გაჩენილა მათ შორის არც ბზარი და, მითუმეტეს, არც ჯებირი და ახლა რა ღმერთი გაუწყნებოდა ან ერთს, ან მეორეს, სამკვდროსასიცოცხლოდ გადაკიდებოდნენ ერთმანეთს, მიუხედავად ბოლშევიკთა ჯოჯოხეთური პროპაგანდის, უდანაშაულო სისხლს რომ დაადენდა, რაკილა არისტოკრატიულ წარმოშობას ცოდვად გამოაცხადებდა და მის პირწმინდა, დედაბუდიანად მოსპობასაც ჩაითქვამდა.

მართლა ხალხურიო...

მაგრამ პოლიტიკურ პარტიებთან ურთიერთობა რაღად უნდა შემორჩენილიყო ერთ-ერთ სასიკეთო მოვლენად?

არადა, მოკლე ჩამონათვალშიც პოულობს ადგილს ამ კავშირის მოსახსენიებლად.

სად იჩინა თავი ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიისა და მერე სულაც პარიტეტული — იგივე დამოუკიდებლობის — კომიტეტის წევრობამ!..

ის კი არა, დიად სიმბოლოდ ესახებოდა ის წუთი, როდესაც 28 აგვისტოს, ბედენის მთაზე დამოუკიდებლობის კომიტეტის თავმჯდომარემ კოტე ანდრონიკაშვილმა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს აჯანყების დროშა გადასცა:

— ღამით დაიწყო აგვისტოს გმირული და სახელოვანი აჯანყება, რომელმაც ახალი ფურცელი შეიტანა ქართველი ერის ისტორიაში.

საგულისხმო სწორედ ესაა — ამბოხების დროშის აფრიალება კი არა, არამედ — გადაცემა, და გადაცემა არა კერძო პიროვნების, არამედ — პარიტეტული კომიტეტის თავკაცის მიერ.

შალვა ამირეჯიბი თავისი პიროვნული თვისებებითა და მსოფლალქმით შეუძლებელია ყოფილიყო და არც ყოფილა ბრმადმორწმუნე პარტიული მოღვაწე, თუნდ ამ პარტიას ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულება ჰქონოდა, და როდესაც ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ურთიერთობას პოლიტიკურ პარტიებთან ასეთ მნიშვნელობას ანი-

ჭებს, საამისოდ თავისი საბუთებიც მოეძევა, და იქვე თუ არ განმარტავს, სხვა სტატიაში შეიძლება ამოვიკითხოთ, მოხსენებად რომ ნაუკითხავს ბერლინის კოლონიაში 1940 წლის 30 აგვისტოს — პერიკული გაბრძოლების 16 წლისთავზე.

ამ გაბრძოლების დღემდე კი ეს კონსპექტური მონახაზი მიგვიძლევს:

ჟორდანიელები გაქცეულები არიან.

ბათუმი გამოხსნილია თურქთაგან გიორგი მაზნიაშვილის მხედართმთავრული ნიჭის წყალობით.

ქარს გაჰყოლია ლაპარაკი საქართველოს მოსალოდნელ გაყოფაზე მენშევიკთა და ბოლშევიკთა შორის.

პოლიტიკური მოღვაწენი მიმაღულან, განაბულან და ელოდებიან, რა განაჩენს გამოუტანთ ახალი ხელისუფლება, იქნება თუ არა რეპრესიები და ტერორი.

ალარც საჭმელია ალარსად, ალარც სამოსი და მრავალი კიდევ სხვა, და ის, რასაც მანამდე საზოგადოება ერქვა, დაშლილა ან გადასახლებულა ბაზარზე, სადაც ოჯახიდან გამოტანილ ნივთებს ყიდის და ასე ირჩენს თავს.

ბოლშევიკები ჯერ ტერორს არ შედგომიან, არც მასობრივ დაპატიმრებებს, იჭერენ აქა-იქ და ამა თუ იმ პირს, ხშირად რამდენიმე პირს ერთადაც, მაგრამ მასობრივი რბევა-განადგურებისაგან ჯერ-ჯერობით თავს იკავებენ.

არ გამოდის გაზეთი, არ იმართება კრებები, როგორც დამოუკიდებლობის ხანაში, და კიდევ უფრო მეტად — დამოუკიდებლობის წინ.

ერთადერთი თეატრებში შეიძლება სიარული და იქ შეხვედრა და აზრის გაზიარება ქვეყნის ბედზე.

და, აი საზოგადოება აჩურჩულდება, ქართველ მხედართა კავშირი გაჩენილაო, და ცალკეულ პირებსაც ასახელებენ, თუმც დანამდვილებით კი ვერაფერს ამბობენ.

და შესამჩნევი ხდება ყოფილ პოლიტიკურ პერსონათა ფეხაკრეფით ამოძრავება.

შალვა ამირეჯიბამდე მიაღწევდა ხმა, ოცდათხუთმეტწევრიანი ეროვნულ-დემოკრატიული მთავარი კომიტეტის ნაცვლად შედგა ხუთწევრიანი პარტიული ცენტრიო. ასეთივე ცენტრები გამოაჩნდებოდათ სხვა პარტიებსაც, რაც ნიშნავდა, რომ გრძნობდნენ გადახალისების აუცილებლობას. ყველა ესენი შეიტყობდნენ, რომ არსებობდა სამხედრო ცენტრიც და, როდესაც პარტიები მოინდომებდნენ

მათთან კავშირის გაბმას, ამ სამხედრო ცენტრისაგან მოისმენდნენ პირველად, რომ მხედრებს არა სურდათ ურთიერთობა ჰქონოდათ ცალკეულ პარტიებთან და მოითხოვდნენ, ერთი საერთო პოლიტიკური ცენტრი შექმენით.

და მართლაც ამ მოთხოვნას უნდა გამოენჯია პარტიების გამოლაპარაკება ერთმანეთთან ასეთი დაახლოებისათვის.

გაუჭიანურდებოდათ კი... და როდის-როდის მოებმოდა თავი დამოუკიდებლობის კომიტეტის შექმნას, რომელიც გამოცხადდებოდა საქართველოს გათავისუფლებისათვის ბრძოლის უმაღლეს მეთაურად და ხუთი პარტიის თითო წარმომადგენელი ითავებდა თავთავისი პარტიის პოლიტიკური სტრატეგიისა და ტაქტიკის გამომხატველობას. ყველა პარტია მოაწერდა ხელს დამოუკიდებლობის კომიტეტის აღიარებას მთავარ და ერთადერთ ორგანოდ და ამ გადანწყვეტილებას თავისი ხელმოწერით დაადასტურებდა უცხოეთში გახიზნული მთავრობაც.

შალვა ამირეჯიბისათვის იმთავითვე ნათელი გახლდათ, რომ კომიტეტში გაერთიანებულ პარტიებს არც ერთმანეთთან ჰქონიათ მაინცდამაინც იდეალური ურთიერთობა და არც სამხედრო ცენტრთან, ხოლო ხევსურეთის აჯანყების დროს მენშევიკებმა რა დანაშაულიც ჩაიდინეს, ლალატის გარდა სხვა ვერაფერს დაარქმევ... მაგრამ პარტიათა ერთიანობა მაინც მიღწეული გახლდათ — უჩვეულო მოვლენა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში, მითუმეტეს, იმ მორალური აპათიის ფონზე, ყოველმხრივ მოშლილი ყოფის პირობებში, სპექტაკლებზე დასწრებით ძლივს რომ ითქვამ განამებულ სულს. და ყოველთვის სასიამოვნო მოგონებად დარჩებოდა, რომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილს არ უცდია ამ ერთიანობის დარღვევა, მიუხედავად იმისა, რომ არაერთხელ ყოფილა უკმაყოფილო კომიტეტის გადანწყვეტილებით.

რალაცას ნიშნავდა, რალაც მნიშვნელოვანს — იმუამადაც და ისტორიის გადმოსახედიდანაც — პარტიებს შორის საერთო ენა რომ გამოინახა. და ამ მნიშვნელობას გახაზავს სწორედ მოკლე ჩამონათვალში პარტიებთან ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ურთიერთობის მოგვარების მოხსენიება.

ჩატეხილი ხიდის აღდგენად ახლა პარტიათა შეკავშირება მოჩანდა.

საერთო ნიადაგის მოთხოვნის დადასტურებადაც ეს ერთიანობა გამოიყურებოდა.

მყიფე რომ იყო ეს ერთიანობა, სულაც არ ნიშნავდა ხელის აღებას შეკავშირებაზე, რადგანაც პოლიტიკური პროცესი აქეთ და მხოლოდ აქეთ უნდა წარმართულიყო, თუკი სახელმწიფოს აღდგენაც გვენება და მისი შენარჩუნებაც.

ქაქუცას ერჩივნა, პარტიები თუ მათი გამაერთიანებელი ცენტრი სრულიად არ ჩარეულიყო მის მოქმედებაში?

რეალობას ასე მოეთანა, რომ პარტიებს ვერ გადაუდგებოდა, მითუმეტეს, დამოუკიდებლობის კომიტეტის შექმნას არ დააგდებდა ფუჭ ნამოწყებად და ხელს ვერ შეუწყობდა ისედაც დაბნეული ხალხის კიდეე უფრო დაზაფვრასა და შეფიქრიანებას — ნუთუ დამოუკიდებლობის მოსურნეთ ერთმანეთთან მისასვლელი გზები ასე უნდა ჰქონდეთ ჩაკეტილი, რომ დიპლომატიური ძაფების გაბმასაც ველარ ახერხებდნენო?

ნეტა ვაჟა-ფშაველა როგორ მოიქცეოდა, განზრახვა გულში რომ არ ჩარჩენოდა და, ტფილისზე იერიშს თუ ველარ შეასხამდა ფრთას, ხევსურეთის წამოშლა მაინც დასცლოდა?

თვითონ რომ არ მოინდომებდა პარტიებთან მოლაპარაკებასა თუ მათი თანადგომის ძიებას, ეს არ უნდა იყოს ძნელი მისახვედრი. აკი ეს თანადგომა არც ქაქუცა ჩოლოყაშვილს უძებნია, მაგრამ იმათ რომ გამოუწოდეს ხელი, თანაც ერთ კომიტეტად შეკავშირებულემა, თავის მხრივ არ აუკრავს და მიჰყვა მოვლენათა ამ კალაპოტში დინებას. და ასეთივე გაერთიანება ვაჟა-ფშაველას დროსაც რომ შექმნილიყო და თანამშრომლობაც შეეთავაზებინათ, ზურგს შეაქცევდა თუ ზედმეტ გამწვავებას მოერიდებოდა და იყაბულებდა მათთან პოლიტიკური ძაფების გაბმას? ბოლოსდაბოლოს, დიპლომატიური მოსაზრებით მაინც, თორემ განეერიანება რომ არა სურდა, ეს ამჯერად რა მოსატანი იქნებოდა.

იყაბულებდა თუ... გადაჭრით იუარებდა — ამგვარი ერთიანობა უარეს შედეგს გამოიღებს, ვიდრე განკერძოებული მოქმედებაო?

თუმც მაშინ კიდეე შეიძლებოდა — პარტიული ცხოვრება ჯერ ისერიგად არ დაჩნეოდა საზოგადოებრივ ყოფას, ისე მკვიდრად არ გაედგა ფესვი, როგორც თორმეტ-თხუთმეტი წლის შემდგომ, და ვაჟა-ფშაველას მეტი ფსიქოლოგიური საყრდენი ექნებოდა იმჟამინდელი დამოუკიდებლობის კომიტეტისაგან თავის ასარიდებლად, მითუმეტეს, თუ იქ სოციალ-დემოკრატებიც გაერეოდნენ... არადა, უიმათოდ რომელი ცენტრი აღმოცენდებოდა პარტიტეტულ საწყისებზე.

ახლაა სწორედ ხელსაყრელი დროო, — გარშემო რომ მიმოიხედავდა, ეს შთაბეჭდილება დარჩებოდა, შთაბეჭდილება, რომელიც თან-

დათან გამკვეთრდებოდა, მოლონიერდებოდა, გამწვავდებოდა და ძილშიაც აღარ მოასვენებდა: ღუდუნი არ კმარა ქვეყნის ბედზე, არც მოთქმა-გლოვა, არც სხვათა დამუნათება, არც რაინდული სულის აღდგენა-შენარჩუნებაზე ზრუნვა, ესეც კი არა — ვის მისჩერებიხარ, ვის ელი, განა არ იცი, გმირობას თუ ვერ შეიძლებ, წინამორბედობა ვინმემ ხომ უნდა იკისროს და დაე შენვე იყავი ის წინამორბედი, კალამს რომ ხმალზე გადაცვლის და საკუთარი სისხლით დაჰკირავს ახლად თვალახელილ ქვეყანასო.

გეხარბებოდა და გეამაყებოდა ილიას ხვედრი?

შენც შეგედლო ბედისწერის გამონევეა და ზედ შენარცხება, თუკი მის დამორჩილებას ვერ შეძლებდი.

დაე „ბახტრიონს“ გარდასული ჟამის სურათები და მომავლის ოცნება კი აღარ გამოეხატა, არამედ კვლავაც განმეორებულები და ეპიკოსი თვითვე ქცეულიყო ისტორიულ პერსონაჟად.

ეძახდა ალექსანდრე ბატონიშვილის ნათელი ბილიკები — ბალახგადავლილი, შამბმორეული.

ბარს მთა თუ გამოალვიძებდა.

ხევსურეთი თუ იკისრებდა მენინავეობას.

და სანდრო შანშიაშვილს რომ გაენდობოდა: კახეთში შენ შეაგროვე თავგანწირული მებრძოლებიო, — თვითონ კარდაკარ ჩამოივლიდა ხევსურეთის სოფლებს და ქუდზე კაცს შეუთანხმდებოდა. მზად უნდა ყოფილიყვნენ მორალურადაც და იარაღითაც თავგანწირული და იქნებ საბედისწერო ბრძოლისათვის; შემაჯრჯოლებლად გაისმოდა ეს „თავგანწირულიც“, ეს „საბედისწეროც“... მაგრამ როდესაც სხვა გზასა და სახსარს აღარ გიტოვებდნენ, დაე ძალღუმადური სიცოცხლე სახელოვანი სიკვდილით შეგეცვალა. სამაგიეროდ, ისე ამოძრავდებოდა დამდორებული სისხლი, ისე აჩქეფდებოდა, იოლად ველარავინ დააშოშმინებდა და გაუსაძლისი ნუხილითაც აღარ შეალებდი სამარის კარს: რა მოელის ჩემს შემდგომად ამ მიწა-წყალს, თუ გამოუჩნდება დამცველი და პატრონი, ერთს ჩვენებურად რომ გაიბრწყინებდესო.

ბარისახოში უნდა მოეყარათ თავი.

ფიციც იქ თქმულიყო — ვაჟა-ფშაველას მიერ შედგენილ ტექსტს შეეკრა მებრძოლები, ხუცესიც რომ დალოცავდათ და იმ რიტუალსაც აღასრულებდა, რომელსაც ცოტა მოგვიანებით მაინც ეწერა ხორც-შესხმა.

ამბოხება წკიპზეა.

ვაჟას სახელი ერთბაშად გაზრდილა და თავისუფლების სიმბოლოდ დასახულა.

გმირის გამოჩენის ოცნებაც ამ სახელში შენივთებულა.

მაგრამ აჯანყება იგვიანებს.

ვაჟას მიმოსვლაც სოფლიდან სოფელში და ხეობიდან ხეობაში თანდათან კლებულობს.

ხელისუფლებას მისი დატუსაღება რომ განეზრახა და მხოლოდ იმიტომ ითრევედა ფეხს, ამ დაპატიმრებას ვაითუ უარესი მოჰყვეს და მთელ მთიანეთში ავარდეს ბრძოლის ცეცხლი, ბარსაც რომ მოედებაო, ნელ-ნელა დამშვიდდებოდნენ, და უფრო გულდასმით რომ მიაყურადებდნენ, აჯანყებისათვის გაცხოველებული სამზადისი ჩამქრალი დახვდებოდათ და ნალვერდალი ისე საიმედოდ გადამალული, ეტყობოდა, უფრო ხელსაყრელი ჟამისათვის შემოენახათ.

მთამ მიკარნახა მოცდაო, — თავს იმართლებდა ვაჟა-ფშაველა.

გზა რომ სულ სხვას ურჩევდა და აგულიანებდა?

მაგრამ რაკილა წელი ერთი და ათასი ბარდაბარ იყო ჟამისა, მამ ხომ შეიძლებოდა, რომ ჩვენი ტანჯვა ერთი ღამის სიბნელედ მიგვეთვალა და აჩქეფებული სისხლი დროებით დაგვეცხრო?

გარდუვალობა გარდუვალობად, მაგრამ რა აუცილებელი იყო დროის ხელოვნური აჩქარება, თუკი სასიკეთოს არას გაირდებოდა მის მსვლელობაში ჩარევა?

და 1910 წლის „დროების“ 34-ე ნომერში გამოქვეყნებული ლექსით — „მთამ სრულიად სხვა სიტყვა“ — თვისტომთა ახლებურ შეგონებასაც შეეცდებოდა და თავის ჰეროიკულ განწყობილებას გამოიტირებდა, იქნებ მე ველარც მოვესწროო.

სტრიქონსა და სტრიქონს შორის გაკრთება გლოვის ჰანგი და დაბეჯითებულ მტკიცებებში („გვიან აყვავდეს, იგი სჯობს, ხილ-ხული ჩემსა არესა, მინამდე ადრე, და დაზრეს, დღეს იგემებდეს მწარესა“) ჩაჟონავს ცრემლი. მეტაფორულ წარმოსახვებში კი გაუიგივებდი ტანჯვას სიბნელეს ერთი ღამისას, მაგრამ ყოფითი რეალობა თავისას გინერგავდა, თავის რიტმს გთავაზობდა, წამებითა და წუთობით გახანგრძლივებულს და სანუხარ-სადარდებელით გადავსებულს; და როგორ გინდა გაგეძლო დამფუტკენელი ფიქრისათვის, თვითგვემის გუნებაზე რომ გაყენებდა და ლაჩრობასაც კი გნამებდა პიროვნული და ეროვნული თავმოყვარეობის ასაფორიაქებლად.

დაპატიმრების მოლოდინი ოდნავადაც ვერ შეაკრთობდა.

ის კი არა, კიდევ სურდა ცხრაკლიტულში გამოკეტვა, რადგანაც

ხელისუფლების ეს მოქმედება ერთი დაკვრით მოსპობდა გაჭიანურების ყოველგვარ მიზეზს და თვითონვე წამოშლიდა მთიულებს.

მთამ სრულიად სხვა თქვაო...

ერთი პოლიტიკური პროგრამა მეორეთი იცვლებოდა, ამბოხები-სათვის სამზადისი მოლოდინის ტაქტიკით ყოვნდებოდა და, ვაჟას ჯერჯერობით ხელი რომ აელო შეიარაღებულ გამოსვლაზე, გულის სიღრმეში ერჩივნა, იქნებ ხალხის ასაფორიაქებლად კარდაკარ სიარული გამიხსენონ და ახლა მაინც დამატუსალონ — აჯანყებას წინ ველარაფერი დაუდგება და აღარც მე მომინევს ჩემი ამჟამინდელი პოლიტიკური მრწამსის წინააღმდეგ გამოსვლა, იძულებით მოვექცევი თავისუფლებისათვის ბრძოლის შუაგულში და... დაე მოხდეს, რაც მოსახდენიაო.

არადა, ხელისუფლებამ მაშინ თუ შეიკავა თავი, ახლა სულ რაღა აცთუნებდა.

თითქოს უნდა დაწვდენოდა გმირის მკლავი ბაზალეთის ტბაში ჩადირულ აკვანს, მაგრამ მოახლოებული წამი შორს გადაიტყორცნებოდა იმის იმედად, რომ: წელი ერთი და ათასი ბარდაბარ იყო ჟამისა.

იქნებ იმ ლექსის გამოქვეყნება თავისებური ტაქტიკური ხერხიც გახლდათ — ხელისუფლების ყურადღების მოდუნება თავის მოკატუნებით: ხმებს მივრცელებენ, თორემ აგერ ჩემი შეხედულება ამბოხებებზეო. და კიდევ უფრო გაფაციცდებოდა დაეჭვებული მთავრობა, აჰადა, იფეთქებს ცეცხლი და ჩვენი მხრივაც გამზადებული დავხვდეთო.

ჩამიჩუმიც აღარ ისმოდა.

არ ყოფილა ეს ლექსი თავის მოსაკატუნებელი თუ ხელისუფლების გასაცუცურაკებელი, წრფელი სიტყვა გახლდათ, გულითა და გონებით შეჯერებული და მთისა და ბარის ერთნაირად შემგონებელი: ადრე აყვავება ისე დააზრობს ხილს და ტოტებსაც ისე გალოპრავს, სიცარიელის გარდა სხვა აღარაფერი დახვდება ცაზე გადმოკიდებულ მთვარესო.

მთამ მიკარნახაო...

მართლაც მხოლოდ იდუმალებას, მისტიკურ ხმას უნდა გამოერკვია აღტკინების ბურანიდან, თორემ ყოფითი რეალობა სულ სხვაგან ეწეოდა და ზარის ყოველი ჩამორეკვა ლამის ბრძოლის დაწყების ნიშნად აღექვა. ამოძრავებული, დიდი გარდაქმნებისათვის შემართული ხალხის ტალღები იმედს სახავდა გულში, 1905 წლის რევოლუციურ გამოსვლას დიდი გამოძახილი მოჰყოლოდა და ამ მუხტის ჩაცხრობას

ვაითუ სასონარკვეთის ჟამი მოჰყოლოდა, ფუჭად დაღვრილი ენერგია მიასავეთებდა ერს და ვილა დააბრუნებდა ჰეროიკულ განწყობილებას.

დაპატიმრება დაპატიმრებას რომ მოჰყვებოდა და პოლიტიკურ პარტიებს ასპარეზი გამოეცლებოდა — ვინ იატაკქვეშ შეიყუჩებოდა და ვინ საზღვარგარეთ გაასწრებდა, აბა, ყველა ციხე-კატორღაში ხომ არ ამოჰყოფდა თავს — დაე ახალი სადავიდარაბო გამოსჩენოდა ხელისუფლებას ყალყზე შემდგარი მთის სახით.

ამბოხებისათვის სამზადისი ამბოხებისათვის სამზადისად, სახალხო დრტვინვა სახალხო დრტვინვად, და აქ ჩაეჭრებოდა სულში ვაჟას ისეთი წამი, რაც გადამწყვეტი აღმოჩნდებოდა მის ბიოგრაფიაშიც და ქვეყნის ცხოვრებაშიც.

ჰეროიკულ სულს აღადგენდა აჯანყება თუ... მხოლოდ ილუზიას განამტკიცებდა?! ილუზიების განმტკიცებასა და გარდუვალ მსხვრევას კი რატომ ჩადგომოდა სათავეში, ჰა, რატომ ვითომ?..

კი მაგრამ, ეს რევოლუციური მუხტი?

ბარში ეს მუხტი ტრიალებს მთელი სიმძაფრით, მთა უღლის დასამსხვრევად შემართულა და სხვა რაღა უნდა სურდეს თავისუფლების მაძიებელ პიროვნებას, ვინც აქამდე ნანერებში იკლავდა გულისჯავრსა და დაუმორჩილებლობის ჟინს, ახლა კი საშუალება მისცემოდა მის გადმოსაღვრელად საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

რაოდენ უცნაურიც უნდა ჩანდეს, გადამწყვეტ წუთს სწორედ ეს რევოლუციური მუხტი და განწყობილება შეაფიქრიანებდა და ამბოხების ბაირალის აფრიალებასაც გადაავადებინებდა.

ილია ჭავჭავაძის მკვლელობას ჯერ ისედაც დაეზაფრა და კარგა ხანს გაუძნელდებოდა გონს მოსვლა, ეს რა მოხდა, ჩვენ რაღა დაგვემართა, როგორ შევატოვეთ გავეშებული მოძულეთო. და აჯანყების მომზადება-მოთავეობას რომ ჩაითქვამდა, ილიას სისხლი უფორიანქებდა გულსა და გონებას და თითქოს მის წინაშე სდებდა ფიცს, თავისი წილი ცოდვის გამოსყიდვა სურდა და მოსანანიებლად უკეთესი გზა რა უნდა ყოფილიყო, თუ არა ილიას ოცნების ახდენა — საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ამოგება და ჩადგომა ერად სხვა ერთა შორის.

თითქოს მისი აჩრდილის წინაშე წამდგარიყო. ან რაღა თითქოს — თუ ვინმე ხედავდა, ვაჟა ხედავდა კანთიელად მის სახებას და ყოველდღიურ ანგარიშსაც აბარებდა, ვინ მოენახულებინა, რას შეპირებოდნენ, როგორი იმედოვნებით მიემართებოდა დღეები ჯანყისაკენ.

რაღაცას ანიშნებდა აჩრდილი, რაღაც სხვა ფიქრს უჩენდა... კი არ აგულიანებდა, თითქოს... თითქოს მოცდას ურჩევდა და... ვაჟა მაშინ იგუშვებდა, ამ რევოლუციურ განწყობილებას რომ ჩამოგვიდებოდა და მთის წამოშლაც ამის იმედად განმიზრახავს, არის კი ეს სულისკვეთება ის საყრდენი, რომელსაც მოეჭიდები და სამშვიდობოზეც გაგიყვანსო?!

რევოლუცია ხომ ის მოვლენა გახლდათ, რომელიც ილიას იმეტიბდა წინამურისათვის... და ილიას გამწირველი სულისკვეთება, განწყობილება თუ პოლიტიკური პროცესი სასიკეთოს რას მოგიტანდა!..

თურმე რა ყოფილა რევოლუციის ბუნება, მისი კანონზომიერება და მიზანი.

ილიასთან ადამიანები ყოველთვის ხელს უშლიან რევოლუციებს, ამიტომაც მისი ჩამოცილება ხდება საჭირო.

და ამის შემდეგ აპირებ, რომ ეს პროცესი ეროვნულ ბრძოლად გარდაქმნა და მთაში ატეხილ აჯანყებას დაუმორჩილო?

ვაითუ იმან დაიმორჩილოს შენი ამბოხი და ან თავის წიაღში მოაქციოს და ან დაუნანებლად განიროს, გადამწყვეტ წუთს გამოეცალოს და შეატოვოს ხელისუფლებას, რათა ამით სარფა იშოვნოს.

ეს და მხოლოდ ეს შეიძლება ყოფილიყო ვაჟა-ფშაველას უეცარი შემობრუნების მიზეზი.

არა ვითომ?

თორემ ახსნას, აბა, ვინმემ უფრო ზუსტად.

ასეთი მკვეთრი გარდასახვა აჯანყების მეთაურიდან... აჯანყების მონინალმდეგემდე.

რაღაც დიდი ფსიქოლოგიური რყევა რომ არა, ასეთი გარდასახვა რას შეიძლება მოეხდინა?!

მთამ სრულიად სხვა თქვაო...

ნკიპზე მიმდგარ ამბოხს საკუთარი ხელითვე ჩაშლიდა, მაგრამ გულს მაინც დააკლდებოდა: ნეტა აღარაფერზე მეფიქრა, ანონ-დანონეას არ მოვყოლოდი და შემერგო თავი აჯანყების ცეცხლშიო.

და კიდევ აიღებდა თავზე ხელს.

სოციალ-დემოკრატიკა ტერორი მძვინვარებდა ქვეყანაში და ხელისუფლებაზე მეტად ისინი გამხდარიყვნენ საშიშნი?

სწორედ მათ გადაუდგებოდა წინ და ორთაბრძოლაში გამოიწვევდა, როდესაც ილიას სახელს ააფრიალებდა დროშასავით და ნიშნაც მოუგებდათ, ყვავ-ყორნების ყაშყაში ვერაფერს დააკლებს მისი ხსოვნის სიდიადეს და ყოველთვის დავიფარავთ და შევინარჩუნებთ ამ

ხსოვნასო. და გაოცებულიყვენ სოციალ-დემოკრატები: აკი ბოლო მოვულეთ ილიას და თავის იდეებიანად დავასამართ, ეს ვინ გამოგ-ვიტყვრა მისი სახელით, მის კვალზე გაყოლაც ხომ არ მონებებიანო. რაც უფრო დაიმუქრებოდნენ, მით მეტად მოეფონებოდა გულზე ვა-ჟა-ფშაველას — ნეტა მეც სადმე ჩამისაფრდნენ და მოვისვენო თვით-გვემისაგან, გადამწყვეტი ნაბიჯი რომ არ გადავდგიო.

ბალახს გადაესუდრა არე-მიდამო და აღარსად მოჩანდა ალექსან-დრე ბატონიშვილის ბილიკები.

თავი მეთორმეტი

მწარე ნათელსილვა გაბა გოგოჭურისა

შენ ხომ ხევსური ხარ წარმოშობით, — ხან ვინ ეტყოდა ქაქუცას და ხან ვინ (დავით ვაჩნაძის დოკუმენტურ ნოველაშიც აკი მის ხევსურობას ირწმუნება ერთი გლექაცია!). გაამაყებულნი, თავმომწონენი, რომ ერთბაშად უჩვეულობის შარავანდით შემოსილი კაცის საგვარეულო ფესვები ამ მიწაში განტოტვილიყო, ვიდრე კახეთში დაიდებდნენ ბინას.

აგერ მონატრებოდა ფესვებისათვის თვალის შევლება.

ხევსური ვარო, — არ უარობდა ისიც და ისე გამოდიოდა, რომ თავისი არსებობით ძალდაუტანებლად ამთლიანებდა კახეთსა და ხევსურეთს. როგორც მის სულიერებაში შერწყმულიყო ჰარმონიულად ეს ორი სანყისი, ისე უნდა ქცეულიყო ეს ორი კუთხე ერთ სულ და ერთ ხორც, ვიდრე სხვა მხარეებიც აჰყვებოდნენ აქედან დაძრულ ლაშქარს და შეფიცულთა მოძრაობა სახალხო აჯანყებად გადაიზრდებოდა.

დიახაც ხევსურიო, — იქადიდნენ მასპინძლები და ახალუხლებს უამბობდნენ, თუ როგორ დაჭრილიყო ერთ ბრძოლაში სახელგანთქმული ხევსური მეომარი — დაკოჭლებულიყო და ამიტომაც „ჩოლობა“ შეერქმიათ მისთვის, ხოლო მეფეს თავადობა ებოძებინა განსაკუთრებული ქველობისათვის და ბარში დაესახლებინა, სწორედ იქ, სადაც ახლა ჩოლოყაანთ ციხე წამომართულიყო, სოფელ მატანში.

მითოსის ქარგა იქსოვებოდა ქაქუცას სახელის ირგვლივ და ჯერ მისი გვარი ეხვეოდა ამ საბურველში — ხალხური ეტიმოლოგია „ჩოლოყას“ ჯერ „ჩოლობას“ დაამგვანებდა და მერე უკვე სიუჟეტიც მზად გახლდათ.

დაე ყოფილიყო ასე, როგორც ხალხის სულისთქმასა და წარმოსახვას ენება — არ დაუნგრევდათ ამ ლეგენდას ქაქუცა, ჯერ ისედაც, და, მითუმეტეს, ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლა ითხოვდა ამგვარი ლეგენდების შექმნასაც — ბუნებრივის, თავისთავად ამომზევებულის.

დაე ისეც ყოფილიყო, როგორც ენება გრიგოლ რობაქიძეს, ვინც სხვაგვარ მითოსს უქსოვდა გარს ჩოლოყაშვილთა გვარს, ქალდეურ ხანამდე ჩასდევდა მის ფესვებს და ირუბაქიძის გვარს უკავშირებდა, თითქოსდა ამ გვარს დაჰყოლოდა მზის ნიშანი იმ ძველთაძველი ჟამიდან და მეთოთხმეტე საუკუნეში კი ორად განტოტვილიყო ირუბაქიძეობა — მაყასა და ჩოლოყას საგვარეულოებად.

და ლაშარის სახელიც გაიეღებოდა ამ მითოსში, ყველაზე დიდი სალოცავის, XX საუკუნის 20-იან წლებში ქართული მწერლობაც რომ დაამკვიდრებდა ამ კულტს, ერთი მხრივ, ლაშა-გიორგის სახელის გამომხმობით და, მეორე მხრივ, ვაჟა-ფშაველას მისტიკური ხილვის ზეგავლენით.

და გრიგოლ რობაქიძე ამ კულტს ძალდაუტანებლად შეურევდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახებას... თვითონაც აეკრობოდა ამ ლეგენდას და თანდათანობით სულაც ირწმუნებდა — არა მხატვრულ წარმოსახვად, არამედ მართლაც ძველ ეტრატებში ამოკითხულად, რაკილა ძალიან ეწადა მიახლოება ქაქუცას პიროვნებასთან.

ასე მოახერხებდა და მიწვდებოდა სანადელს — გვართა მითოსურ მონახაზებში მაინც დაუნათესავდებოდა.

— შენ, ქაქუცაო, იმად ხარ კარგი ვაჟკაცი, რომ ჩვენი სისხლისა ხარ, — ამას ერთი მოხუცი ხევსური ეტყოდა, როდესაც შეფიცულნი ხახმატის დღეობაზე გამოჩნდებოდნენ.

კარგად ერჩიათ გოგოთურ ჭინჭარაულსა და აპარეკა გიგაურს ბელადისათვის: ჩვენს დღესასწაულებზე მოდი შენი რაზმელებით და ხალხს დაენახვე, ამ დღეობებზე მთელი ხევსურეთი მოიყრის თავს გუდანის ჯვრისა და ხახმატის ჯვრის სალოცავეებში და შენთან პირადად შეხვედრა დიდ აღფრთოვანებას გამოიწვევსო.

ასეც მოხდებოდა და დიდი ალტაცებაც გადაივლიდა მიღეთის ხალხში, როდესაც გუდანის ჯვრის დღეობაზე სახელოვანი აძიას წერილს ნაიკითხავდნენ საჯაროდ, ავტორი თანამოძმეებს რომ მიმართავდა: სრული ნდობით მოეკიდეთ და თანადგომა გაუწიეთ ღირსეულ თავადიშვილს ქაქუცა ჩოლოყაშვილსა და მის რაზმს, რადგანაც ისინი ხევსურეთისა და მთელი საქართველოს თავისუფლებისათვის თავგანწირული რაინდები არიან და ვინც კაი ყმაა, ყველა გვერდში უნდა დაუდგესო, — ხახმატის ჯვრის რიტუალის აღსრულებისას კი ხევისბერები ქაქუცას გადასცემდნენ სიტყვას და ისიც მთელ თავის ორატორულ ხელოვნებას მოუხმობდა, რათა მღელვარე გამოსვლა ამ პეროიკული ფრაზით დაეგვირგვინებინა:

— ჩვენ მზად ვართ რუსების წინააღმდეგ საბრძოლველად.

...გიმმირ არ დაღუპულა, ლაშარს ეძახიან, — თავისას ირწმუნებოდა გრიგოლ რობაქიძე და ამაყად გახედავდა დრო-ჟამს: ერთნი ვართ მე და ქაქუცა, ერთი სისხლი გვირევიანო.

მის მზერაში ყოფით რეალობას ისედაც ყოველთვის სჭარბობდა მხატვრული სინამდვილე, და ამჯერადაც სწორედ მხატვრული სინამდვილე არწმუნებდა რობაქიძეთა და ჩოლოყაშვილთა საგვარეულოების საერთო წარმომავლობასა და შინაგან განუყოფლობაში — მის მიერვე შეთხზული, გამოქანდაკებული და მითოსური ხილვითაც აღბეჭდილი: მზის სხივებდაღვრილი, ლაშარჩანსული.

* * *

სვიმონ ჭიაბრიშვილი ისეთი აქოშინებული მიიჭრებოდა დავით ვაჩნაძესთან, იმას მოეჩვენებოდა, სულაც სირბილით ხომ არ ჩამოსულა დუშეთიდანო.

— რაზმი დაგვიშალეს!

— ვინ?

— ტფილისიდან მოსულმა კაცებმა!

ჩვენ გამოგვაგზავნეს ტფილისის პოლიტიკურმა ორგანიზაციებმა, რათა შეგაჩეროთ საშინელი ავანტიურისაგანო, — ერთმანეთს სიტყვას ართმევდნენ პარტიული აგიტატორები, რათა საშიშროება უფრო ხელშესახებად ეგრძნობინებინათ მემამოხეთათვის, — სად მიდიხართ და რისთვის? საერთო გამოსვლის დღე ჯერ არ არის დანიშნული. ქაქუცა ჩოლოყაშვილი განკერძოებულად მოქმედებს, მას ქართველი ხალხი არ გაჰყვება, ამიტომაც უეჭველი დამარცხება მოელის. დაბრუნდით შინ და ელოდეთ იმ დღეს, როდესაც დედაქალაქიდან მოგივათ წინადადება ასეთი გამოსვლისათვის, რომელშიც მთელი ხალხი მიიღებს მონაწილეობას. გირჩევთ ახლავე დაიშალოთ და ტყუილუბრალოდ არც საკუთარი თავი დაღუპოთ და არც ცოლ-შვილიო.

ამ ჩაგონებას მოჰყვებოდა ის დიდი რღვევა, შალვა ფავლენიშვილი რამდენიმე კაციტლა რომ შერჩებოდა დუშეთის ტყეებს — პირგამშრალი, გაუშნეოებული...

სვიმონ ჭიაბრიშვილის მერე ფრონტიდან პოლკოვნიკი ალექსანდრე მაჭავარიანიც გამოჩნდებოდა, არანაკლებ აღელვებული, და ხავსს მოჭიდებული დავით ვაჩნაძე ისეთი სასოებით ჩაეკითხებოდა: რა ამბავია, რა მოხდაო? — თითქოსდა მოსალოდნელი იყო, რომ ბრძოლის ბედი სრულიად შემოტრიალებულიყო ასეთ სავალალო ყოფაში.

— ყველაფერი დაღუპულია! ჩვენი მთავარი იმედი, დუშეთის დამკვერელი რაზმი გაიფანტა.

პუგაჩოვი თვითონვე ჩარეულიყო შეიარაღებულ შეტაკებებში, თავს დასდგომოდა როსტომ მუსხელიშვილს და სთხოვდა, ენერგიულად იმოქმედო. გროზნოდანაც ჯარი დაძრულიყო, რათა ქაქუცა ჩოლოყაშვილისათვის უკანდასახევი გზა ჩაეკეტათ.

— მუსხელიშვილის გეგმა დაინგრა. ქაქუცას ბრძოლაც ან განწირულია... მართალია, მას ბოლშევიკებს ხელში არ ჩავუგდებთ და სამშვიდობო გზას გავუხსნით... მაგრამ დიდი გამარჯვების საქმე ნაგვიხდა, ძალიან დიდი...

ქაქუცას ბოლშევიკებს ხელში არ ჩავუგდებთო...

ეს პოლკოვნიკის გულისნადილი უფროა, ვიდრე რეალობის გამოცახილი, რადგანაც ქაქუცას თვითონ რომ არ ეშველა საკუთარი თავისა და შეფიცულთათვის, გარედან დახმარება მაინცდამაინც ვერაფერში ნაადგებოდა.

* * *

— ჩვენ მივდევთ ქაქუცა ჩოლოყაშვილს, თქვენ არას გერჩით, მოგვეცით ჩოლოყაშვილი თავისი რაზმით და ჩვენც გავებრუნდებით.

ამას ხვთისო არაბულს დააბარებდნენ.

რუსის ჯარი მოემართებოდა ხევსურეთის დასამორჩილებლად და თითქოს ამ მხარეს არც ახლა ერჩოდნენ რაიმეს და არც შემდგომ უპირებდნენ. ის პარტია და ხელისუფლება, რომელსაც განეზრახა მთელი მსოფლიო გაეხვია პროლეტარული რევოლუციის ხანძარში და მიწის მტკაველი არ დაეტოვებინა ფეხდაუდგმელი, ვითომდა ამ ერთი მუჭა მიწის თავისუფლებას მოითმენდა, ხევსურეთი რომ ერქვა. ჯერ საქართველო მიაჩნდათ ერთ მუჭად და მისი ერთი მხარე სულ რაღა!..

ეგაა, ოდნავადაც ვერ ჩანვდომოდნენ აქაურთა ბუნებას.

წარმოდგენაც არ ჰქონდათ აქაურ ადამიანებსა და ცხოვრების ყაიდაზე.

თითქოს ერთი პარტია მეორეს უნდა გარიგებოდა, თანაც სასტიკად მოეტყუებინა.

ქაქუცა გადმოგვეცით და შეგეშვებითო...

თუ ვინმე ჰკრავდა იმ ხეობებს, პარტიზანული რაზმი და მისი ბელადი, ეს სახელი ამთლიანებდა და მხნეობითა და იმედოვნებითაც ის ალაგებდა შეფიქრიანებულ ხალხს, და ახლა — მისი გაცემით — შიგნით უნდა გაეხსნათ კარი და შეეშვათ ის ურდო, რომელიც უკან გამბ-

რუნებელს არა ჰგავდა, ვიდრე ცეცხლითა და მახვილით არ გადაივლიდა იმ ხეობებსა და ბილიკებს და ჩახოცავდა თუ დაატუსაღებდა ყველას, ვისგანაც მოსალოდნელი იყო წინააღმდეგობის მოძრაობის გაშლა ადრე თუ გვიან. ის კი არა, იარაღიც რომ არ აეღოთ ხელში, მაინც სახიფათო იქნებოდნენ ახალი რეჟიმისათვის, რადგანაც თავისუფლების წყურვილს შეინარჩუნებდნენ და დაუმორჩილებლობის სულს მთელ მთიანეთში.

პირველი შესვლა — პარტიზანთა ხელში მოგდებისთანავე — სულაც არ იქნებოდა ასეთი სისხლიანი. სიამტკბილობითა და დაპირებებითაც აავსებდნენ იქაურობას, მაგრამ მერე კი... მერე...

მხოლოდ ქაქუცა და მისი რაზმიო...

არამცთუ საკუთარი ხელით არ ჩააბარებდნენ ხევსურეთის კლიტის გასაღებს, მართლა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გაცემა რომ ყოფილიყო ამ მხარის ხელშეუხებლობის სანინდარი, მაშინაც შეიკედლებდნენ და მისკენ ნასროლ ტყვიასაც მკერდით აეფარებოდნენ, რადგანაც სტუმარსა თუ ხიზანს — დაე ნურც ყოფილიყო ასეთი სახელოვანი — არავის დაანებებდნენ.

ადათი თავისას მოითხოვდა.

ზნეობა თავისას ავალდებულებდათ.

მაგრამ... ბედისწერაც თავისას რომ გკარნახობდა და გმირის განირვისაკენ გაქეზებდა?

თუმც როგორღა გინდა გეცხოვრა ასეთი ცოდვის ჩამდენს?

მორალურად გატეხილი მხარე დაკარგავდა იმ ნიშატსა და მადლს, რისი გადარჩენის წყურვილითაც არ ეპუებოდნენ ამხელა ლაშქარს — დაუღლევებს, ვიდრე ამ მთაგორებსაც მათი ჩექმის ნაკვალევი არ დააჩნდებოდა. ამ ნიშატისა და მადლის შებღალევას ესწრაფოდა ხელისუფლება, რადგანაც ერთი თუ ორი ადამიანის გადაბირებაზე მეტად ხევსურთა თავკაცების მოსყიდვა ჩაეთქვათ, რათა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის შეპყრობაში ბრალეული მთელი ხევსურეთი ყოფილიყო.

ნანგრევებად დარჩენილი საყმოთა ცნობიერება ისე გაქარწყლდებოდა, რასაც ვერავითარი იარაღი ვერ შეძლებდა.

ხვთისო არაბულმა წინასწარვე დაბეჯითებით იცოდა თავისი მხრის თავკაცთა მოსალოდნელი პასუხი, მტკიცე და უყოყმანო, მაგრამ თავს ნებას არ მისცემდა, მათი სახელით თვითონვე ეპასუხა. ამიტომაც დაადგებოდა გზას, რომელიც რუსმა სამხედროებმა მოუჭრეს სულ ცოტა ხნის წინათ, როდესაც ბაჭყია არაბულთან ერთად ბარიდან მთას უბრუნდებოდა.

აფორიაცებულია იქაურობა.

რუსის ჯარი შემოჰყოლია არაგვის ხეობებს.

დიდი ბრძოლაა მოსალოდნელი, რომელთან შედარებითაც აქამდეელი შეტაკებანი, თუნდ საკმაოდ ფიცხელნი, გაფერმკრთალებული აღმოჩნდება, — აქედან ან კარგა ხნით გამოაქცევენ რუს სალდათებს და ან თვითონ დაიხევენ უკან და უკან, ვიდრე ხევსურეთიც აღიარებდეს ახალი პოლიტიკური რეჟიმის დამკვიდრებას.

უხიფათოდ ამ მიდამოებში ველარაგინ გაივლის — ვაითუ ჯარისკაცებმა ხელი სტაცონ და მთელი ჯავრი მათზე ამოიყარონ... ბაჭყია და ხვთისო კი ისე თავალერილნი მიაბიჯებენ, თითქოს იდილიურ სიმშვიდეს მარტოდენ ნიავის სუსტი ქროლვა არღვევდეს. გიკვირთ, ასე რატომ დაიმედებულან ანდა ასეთი მიაშიტობა რატომ დამართნიათ? მათზე უფრო გამოცდილ ადამიანებსაც შეიძლება რალაც ამგვარი განცდა დაეუფლოთ და, თვითონაც ვერ გაიგონ, ისე ამოჰყონ თავი მწვავე მოვლენების შუაგულში — არადა, სწორედ მაშინ, აუტყდეთ მოგზაურობისა თუ მეცნიერულ-ლიტერატურულ განზრახვათა ხორცშესხმის უინი. ასე გადაურჩებოდა დაპატიმრებასა და იქნებ დახვრეტასაც ეთნოგრაფიული კვლევის მიზნით ხევსურეთში კარდაკარ მოსიარულე სერგი მაკალათიაც და პოეტური შთაგონებით კახეთში მოხეტიალე სიმონ ჩიქოვანიც, რომელთაც ვერ გაეცნობიერებინათ, გარშემო რა საბედისწერო და ტრაგიკული ამბები ხდებოდა და მოსალოდნელი გახლდათ განუკითხაობას ისინიც შესწირვოდნენ. კინალამ მართლაც... აი, ხვთისო ვერ დაიხსნიდა თავს ბედის მწერლის განაჩენისაგან, ბაჭყიასთან ერთად რუსების ხელში ჩავარდნილს ხევსურთა თავკაცებთან იმ მოთხოვნით რომ გაგზავნიდნენ: თქვენთვის უკეთეს არჩევანს გთავაზობთ, რატომ უნდა გაიზიაროთ მეამბოხეთა გარდუვალი ხვედრიო.

ბაჭყია რჩებოდა იმათ ხელში — ხომ შეიძლება ხვთისო მათთვის სასურველი პასუხით არ მობრუნებულიყო, გააკოჭილ ქაქუცასა და მის შეფიცულებსაც ახლავე გაახლებენო, და ამიტომაც სულ არ გამოჩენილიყო. მაშინ დაე ბაჭყიას ეზლო საკუთარი თავით. ხვთისო პირობას რომ დასდებდა, რა პასუხიც უნდა იყოს, აუცილებლად დავბრუნდები და პირადად მოგახსენებთო, ამათ ეჭვიც არ ეპარებოდათ, ეტყობა, წინასწარვეა დაიმედებული, რომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილს შეპყრობილს მოგვგვრიან, თორემ აქ მომსვლელი ის აღარ იქნება, თუკი ჩვენს მოთხოვნას არ შეასრულებენო.

ემშვიდობებოდა ბაჭყიას, ცოტა ხანში ისევ შენთან მიგულე, შენი ბედის მოზიარეო. და ხეობას რომ შეჰყევებოდა, და თავკაცებსაც მოი-

ნახულებდა, ამასობაში აქ კიდევ ატყდებოდა ერთ-ერთი ყველაზე სახელოვანი ბრძოლა იმ ეპოქის დაუმცხრალ მღელვარებათა შორის.

მოიგრაგნებოდა არაგვის ხეობაში წითელი გველეშაპი, 20000-მდე ჯარისკაცი და მილიციულ-ჩეკელი, და თანდათან უახლოვდებოდა ორწყალს, სადაც ფშავის არაგვის ხეობა განსაკუთრებით ვიწროვდება გრძელქალიდან მოყოლებული. იქ გრძელი ხიდი გადაედოთ, ორწყლის ხიდამდე კი ლამიანას ხიდისთვისაც მოედებნათ ადგილი — და თურმე ბრძოლის ასპარეზიც ეს გარემო უნდა შექმნილიყო.

ქაქუცა თავისი რაზმის მთავარი ბირთვით ორწყლის მაღალს შეარჩევდა გასამაგრებლად, მარჯვნივ უთოსავით კლდე რომ წამოყუდებულიყო. გზიდან ირიბად დახრილიყო ორწყლის მაღალი და ყოველად შეუძლებელი იყო, იქიდან გამოსროლილი ტყვია თუ ყუმბარა რომელიმე მეამბოხეს მოხვედროდა. პატრიოტები ხეობის ორივე კალთაზე ჩამორიგებულიყვნენ გრძელი ხიდიდან ორწყლამდე, და ისე გასუდრულიყვნენ, ჩქამიც არსაიდან მოისმოდა. ბელადი ბრძანებდა ასე: რაც შეიძლება შემოუშვით შიგნით და შიგნით, ვიწროებში გამოატარეთ, დიდძალი ჯარისკაცი რომ მოჰყვეს ხაფანგშიო. მომხვედურნიც გრძნობდნენ, განა არა, გაყურებული ხეობა დიდ საფრთხეს რომ უქადდათ და ერთხანს ამიტომაც შეყოვნდებოდნენ მაღაროსკართან.

როდემდე მდგარიყო ასე ორივე მხარე და მალულად ეზვერა ერთი მეორე? ამიტომაც ქაქუჩა რამდენიმე რაზმს გაგზავნიდა წითელარმიელებთან „გამოსათამაშებლად“ — მხოლოდ უნდა გამოენვიათ და ადვილად დაეხიათ უკან, რათა ისინიც ფეხდაფეხ შემოჰყოლოდნენ.

— ამ ეზოში გადაგვხდა თავს დიდი და ლამაზი ბრძოლა, რამაც დაახლოებით საათნახევარს გასტანა. თუმცა ბევრი ბრძოლის მონაწილე ვარ, დიდისა თუ პატარასი, მაგრამ იმისთანა ლამაზი შერკინების მომსწრე კი არასოდეს ვყოფილვარ.

ერთი ციდა ნაწყვეტში ორჯერაა ნახსენები სიტყვა „ლამაზი“ — ალბათ ყველაზე ნაკლებად გამოყენებული ეპითეტი საომარ მოქმედებათა აღწერისას. საგანგებოდ არ შემისწავლია ბრძოლათა ეპითეტები, თუმცა ასე სახელდახელოდ შესაძლოა გაგვიძნელდეს გახსენება, კიდევ ვის და როდის უსარგებლია ამ სიტყვით.

დამაფიქრებელია, რომ მწერლური ნიჭით დაჯილდოებული მებრძოლი, ვინც სიტყვების ნაკლებობას არ განიცდის, სხვა ეპითეტთა რიგში სწორედ „ლამაზს“ გამოარჩევს, როგორც ყველაზე ზუსტსა და გამომსახველს.

აგერ, დიდი ბრძოლები სხვანიც უხილავს, მცირე შერკინებებსაც თავისი განუმეორებელი ხიბლი დაჰყოლია, მაგრამ სილამაზით კი ყველასათვის დაუმჯობინებია მალაროსკარის შერკინება.

ისე ამ ეპითეტს უპირველესად თუ შეტაკების თავისებურება გამოიწვევდა, ქვეშეცნეულად იმასაც ექნებოდა მნიშვნელობა, რომ ბრძოლის ასპარეზად გადაქცეული ის ეზო ვაჟა-ფშაველას მიერ დაარსებულ სკოლას შემორტყმოდა გარს, შეფიცულთ კი სკოლის შენობაში დაედოთ ბინა.

შენობას უკვე უპატრონობა დატყობოდა, აღარც ფანჯრები შერჩენოდა, აღარც კარები, სამაგიეროდ, ყორემემოვლებული ვეება, ეზო ხეხილით დაბურულიყო. დასავლეთით ოდნავ დაფერდებულიყო და ზედ მისდგომოდა ძველი ეკლესიის ნანგრევ ნიშს.

მარჯვე სტრატეგიული ადგილი აღმოჩნდებოდა ვაჟასეული სკოლა, არაგვისპირა გზას რომ გადმოჰყურებდა და მეკავშირე ფშავლებს ძალიან უადვილებდა ბელადთან მიმოსვლას.

შენობას გარშემო ტყეც შემორტყმოდა და ქაქუცა და ალექსანდრე — შენობაში მოუსვენრად აწრიალებულნი — იქ ერთ ვაშლის ხეს შეარჩევდნენ თავშესაფრად. თუმც რაღა თავშეფარება გამოდიოდა, როდესაც დღეგამოშვებით ხან ერთს აციებდა და ხან მეორეს. ვაშლის ქვეშ გაშლილ ნაბადზე ერთ მხარეს ბელადი იწვა სიცხიანი, მეორე მხარეს კი ციება მის თანამებრძოლს ახტუნაევბდა მაღლა-მაღლა.

მყუდრო შემოგარენს შეფიცულნი უშიშარ ადგილად რომ დაიგულებდნენ, მთლად გაბავშვდებოდნენ. „თავი აიგდესო“ — მკაცრად კი არა, ღიმილნარევი სითბოთი მოიხსენიებდა მემუარისტი რაზმელთა გაღალღებას, მშვენიერი ამინდით გახალისებულნი ტყეში რომ მიმოიფანტებოდნენ თხილისა და შინდის საძებნელად.

„თავაშვებულობასაც“ ახსენებს, ადვილი შესაძლებელი რომ არის, ცუდად დასრულდეს. და საყვედურში... ამჯერადაც ღიმილი გამოანათებს, მიუხედავად იმისა, რომ მოსალოდნელ საშიშროებას რიგიანი ყარაულის არარსებობა მთლად გარდუვალს ხდის.

მეთაური და მისი თანაშემწე ციებას ამოუგდია ჩვეული რიტმიდან, და ოდნავ მოეშვა თუ არა დისციპლინა, რაზმელებმა სიფრთხილის ყოველგვარი გრძნობა დაკარგეს!.. კინალამ საბედისწეროდაც გადაექცათ ეს გაღალღება. და მაშ ალექსანდრეს ნაწერში რატომღა გაიელვებს ღიმილი? რატომ და, ღიმილს გაბავშვების ხილვა იწვევს, სიცოცხლის ის წყურვილი, წამიერად რომ დაგავინწყებს ყველაფერს და, უღმობელი დევნისა და შეტაკებათა შუაგულში მოქცეულს, თხილისა

და შინდის საძებნელად ისე შეგაგდებს ტყეში, თითქოს დრო გაჩერებულიყოს და ის ტყეც და თხილ-შინდიც ჯადოსნური მადლით აღვსილიყოს.

ამას გრძნობს ქაქუცა, და ალექსანდრეც ამასვე გრძნობს, და ამიტომაცაა, რომ არ უშლიან თანამებრძოლებს, განიცადონ გაჩერებული დროის უჩვეულო მშვენიერება, ჩანვდნენ ყოფითობის იმ ხიბლს, რასაც მოკლებულნი არიან ქართლის ბედის ძებნისას. დაე მარადიულის შეგრძნებაში გაიელვოს ყოველდღიურობის ნამცეცმაც. და თუ სიყმაწვილის მოლანდება უნებურად საფრთხეს მოაახლოვებს, სამაგიეროდ, სულ სხვა ძალით ანთებულებს შეუძლიათ გადაიხადონ ისეთი ლამაზი ბრძოლა, ჯადოსნური ხიბლის გაელვებისას რომ ხდება, მარადისისა და ყოველწამიერის შეყრის ზღვარზე.

ბარიდან მომავალ გზაზე ერთადერთი ყარაული დაეყენებინათ, კურდღელა, რომელიც ის-ისაა ეჩვეოდა ამ მოვალეობას და ყველა გარემოებას ამიტომაც ვერ გაითვალისწინებდა. აივლიდა ვილაც ფშაველი ბარისახოსაკენ და ...აინუნშიც არ ჩააგდებდა, ეს განა რას დაგვიშავებსო. იმის ნებაზე რომ ყოფილიყო, არც არას დააშავებდა, მაგრამ მდევარი რომ იგდებდა ხელთ და გამოსტეხდა, სად დაბანაკებულიყო პარტიზანთა რაზმი, კიდეც შემოენყობოდნენ სამი მხრიდან.

ვიდრე კურდღელა გაარკვევდა, ესენი მგზავრები კი არა, მდევრები ყოფილანო, ისინი საუკეთესო ადგილს დაიკავებდნენ, ხშირი ტყით დაფარულს, საიდანაც სკოლის ეზო ხელისგულივით მოჩანდა, იქ კი მხოლოდ თორმეტი შეფიცული იმყოფებოდა, მაგრამ არ დაიბნეოდნენ, ერთბაშად მოხერხდებოდა მათი მარჯვე განაწილება და, თუმცა შეფიცულთა მთავარი სიმაგრე — სკოლის დასავლეთით მდებარე სიმაღლე — მომხვედურის ხელში აღმოჩნდებოდა, მაინც შეაჩერებდნენ საკმაოდ მწვავე შემოტევას და გადამწყვეტიც ეს აღმოჩნდებოდა. კიდეც კარგი კურდღელამ გასროლა მოასწრო, თორემ ბინაში დარჩენილნი განწირულნი იყვნენ ტყვედ ჩავარდნისათვის.

ატეხილი სროლა ერთბაშად გამოაფხიზლებდა ნეტარი ბურანიდან ტყეში მიმოფანტულ რაზმელებს და სასწრაფოდაც შემოეშველებოდნენ გულგახეთქილნი, ვაითუ დავიგვიანეთ და ბინაში ცოდვისკითხვა დატრიალდაო. ქაქუცამ ხომ იცოდა, საითაც გაუყვნენ ტყის ბილიკებს შეფიცულნი, ამიტომაც იმ არეალს შეარჩევდა — ეკლესიის სიახლოვეს — საიდანაც იყო მოსალოდნელი მათი გამოჩენა, და ყველას თავთავის ადგილს მიუჩენდა. ალექსანდრეს ზურგს უკან ბილიკი რომ ეშვებოდა, იქ ელიზბარ ვაჩნაძეს გაგზავნიდა სამი კაცი, ავ-

ლაბრის კომისარს რომ გადაეყრებოდნენ თავის მილიციელებიანად, და კომისარსაც და ორ მილიციელსაც იქვე რომ აუგებდნენ წესს, სხვანი ერთმანეთს გაასწრებდნენ.

ჰოი რა კვეხნით წამოსულიყო კომისარი: კაცი არ ვიყო, თუ ქაქუცას თავი არ ჩამოვიტანეო. მარტოდენ შეფიცულთა დამარცხება კი არ ეიმედებოდა, პირადად სურდა გასწორებოდა მათ ბელადს და კიდევ პირთამდე გადახსნოდა ყველა კარი აღმატების გზაზე.

უფროსობისათვის ქაქუცას თავის მირთმევას ვინ ჩივის, საკუთარი მაინც წაელო უკანო, — იცინებდნენ რაზმელები, გუნებაზე რომ მოვიდოდნენ ფიცხელი შერკინების შემდეგ, თორემ ჯერ დაბეჯითებით ვერავენ იტყოდა, საით გადაიხრებოდა ბრძოლის სასწორი. უეცარი შეტევის მოგერიება ბევრს ნიშნავდა მორალურად, მაგრამ ყველაფერს, ცხადია, არა; და მაშინაა, ომის ღმერთივით რომ უნდა წამოიჭრას ქაქუცა ჩოლოყაშვილი და თავისი ხილვითაც დასცეს თავზარი ორ მწყობრ რუსის ჯარს, ქართველი პარტიულებით შევსებულს.

ძველი ბერძენი აედები სწორედაც ღმერთის მოლანდებად წარმოსახავდნენ გმირის ასეთ ზეალმართვას, ეპითეტებს არ დაიშურებდნენ, ამაღლებულ სახეებში გახვევდნენ და რეალურსა და ირეალურს ისე შეუზავებდნენ ერთმანეთს, იმ ადამიანებს რომ სჩვევიათ, რომელნიც სინამდვილედ განიცდიან ადათით გადმოცემულ რწმენა-წარმოდგენებს და მხოლოდ მოჩვენებით, გამჭვირვალე ზღვარს ხედავენ ამიერ და იმიერ სამყაროთა შორის.

სროლა თანდათან მინელდებოდა და ალყაში მოქცეული მომხედური იარაღს დაყრიდნენ. ალექსანდრე და სერგო მაისურაძე არაგვის ნაპირზე გადავიდოდნენ და ექვს კაცს გადააწყდებოდნენ, ბექობს ამოფარებულებს, უიარაღოებსა და მუცლამდე წყალში ჩამდგართ. და სხვა რაღა დარჩენოდათ, ალექსანდრეს პირველივე ბრძანებას დამორჩილებოდნენ და დანებებოდნენ.

მემუარისტს ესახელება, რომ ორას ორმოცდაათი მომხედური სა-მოცდახუთმა რაზმელმა მოიგერია (თანაც ფსიქოლოგიური მოდუნების ჟამს!), ეამაყება ისიც, რომ ცხარე ბრძოლამ ისე გამოუნელა სიცხეც და სნეულებაც, ციება აღარასოდეს აღარ მიჰკარებია, მაგრამ განსაკუთრებით საგულისხმო და დამაფიქრებელი მის ნაამბობში დახვრეტის ეპიზოდია.

ალექსანდრეს თხოვნით ეთხოვა ბელადისათვის: რაგინდ ძნელი საქმეც იყოს, მე გამგზავნე, ოღონდაც დაჭერილ კაცს ნუ დამახვრეტიანებო. ისიც შეპირდებოდა.

ელიზბარ ვაჩნაძეს ასეთი რამ არასოდეს ეთხოვა, მაგრამ ამჯერად ექვს მომხვედურზე რომ მიუთითებდა ქაქუცა, სხვა ტყვეები არა, მაგრამ ამათ არ უნდა იცოცხლონო, და ისიც ნამოიყვანდა, ეტყობა, გული ეთანალრებოდა, არ მოინდომებდა ამ ბრძანების შესრულებას საკუთარი ხელით და შემთხვევით შემოხვედრილ ალექსანდრეს გადაულოცავდა, ოღონდ ამ ხრიკით: ამათ მოუარე, მე ახლავე დავბრუნდებიო. და კიდევ გაუჩინარდებოდა.

მოგვიანებით ალექსანდრე რომ უსაყვედურებდა, ამ დღეში რატომ ჩამაგდეთ, ის ისე გაიცინებდა, აგრძნობინებდა, ჩემი თავი უფრო ვერ გავიმეტე ასეთი ყოფისთვისო.

იმ წუთას კი ალექსანდრე მოთმინებით უცდიდა თანამებრძოლს და არც აპირებდა ტუსალების ჩახოცვას, მაგრამ იმათგან ერთი ჩეკისტი რომ მოინდომებდა მის მოტყუებას: ნუ დამხვრეკით და თქვენს მხარეს გადმოვალო, — მერე კი უეცრად გადმოხტებოდა და კარაბინზე დაეჯაჯგურებოდა წასართმევად, ამას სხვა გზა აღარ დარჩებოდა გარდა იმისა, რომ დაესწრო და ტყვიაც დაეხალა თავდამსხმელისათვის. სხვა შეფიცულნი კი დანარჩენ ტუსალებს ამოხოცავდნენ.

ალექსანდრე განგმირულ ჭაბუკს რომ დახედავდა, თავისი სიმარჯვით კი არ მოინონებდა თავს, ის მწარე ფიქრი აეშლებოდა, რეალობის ტრაგიზმს უფრო ხელშესახებად და განზოგადებულად რომ წარმოსახავდა:

— აი, რა უბედურებაში ჩაგვყარეს რუსებმაც და იმ მოღალატე ქართველებმაც, რომლებმაც რუსებს მისცეს ხელი და ამნაირად ძმას ძმას აკვლევინებენ.

ამას ხომ საშინლად სძაგდა კაცის დახვრეკა და არანაკლებ — თვითონ ქაქუცას, ვისაც თურმე ისე ემძიმებოდა სიცოცხლის მოსპობა ადამიანისათვის, მხოლოდ მაშინ მიუსჯიდა ამ უმაღლეს სასჯელს ტყვეს, თუ იმისი სისასტიკე და უამრავი დანაშაული გამჟღავნდებოდა.

...მაღაროსკარის ბრძოლის ამბავი ერთბაშად მოედებოდა მთელ ხევსურეთს და ესენი ბარისახოში რომ ავიდოდნენ, მოსაყოლიც აღარაფერი ექნებოდათ.

კი მაგრამ, მთიდან მთას ძლივს რომ წვდება ხმა, ხევსურები მაინც რას გადაჰკივიან ერთიმეორეს ისე, რომ ცნობა ელვისისსწრაფით ედება ყველა კუთხე-კუნჭულს და პასუხსაც იოლად აგებინებენ ერთიმეორეს?... ამ საიდუმლოს ამოსახსნელად მაინცდამაინც ნუ გაირჯებით, რადგან ალექსანდრემაც გულდასმით უტრიალა და უკირკიტა მის ჩაგმანულ გარსს და კარი კი ვერსაით უპოვნა.

ჩეჩნები უნდა მოვიშველიოთ, — თავის გადანყვეტილებას ხევსურ თავკაცებს რომ ამცნობდა ქაქუცა, ისინი შორს დაიჭრდნენ: კარგი აზრი კი არის, მაგრამ პირაქეთ ხევსურებს მტრობა გვაქვს მათთან, ამიტომ ჩეჩნები არც გვენდობიან და არც მოსაშველებლად წამოვლენო. თუმც დათანხმებით მაინც დათანხმდებოდნენ შუაქაცების გაგზავნას.

ქაქუცა ალექსანდრე სულხანიშვილს დაავალბდა ამ მისიას და თან გააყოლებდა ბარში გადმოსახლებულ ხევსურს აბიკა ჭინჭარაულს.

ჯარეგას ვაჟა-ფშაველას პერსონაჟი ხევსურები ზვიადურის ნემტის წამოსაღებად მიუცვივდებიან, ახლა კი ამ არე-მიდამოს განსაკუთრებული მისიით სტუმრობდათ შეფიცულთა ბელადის მიერ შერჩეული ორკაციანი დელეგაცია შორსგამიზნული დავალების შესასრულებლად.

ცხადია, ქართველთა წინააღმდეგობის მოძრაობის მეთაური მართოდენ ჩეჩენთა მიერ სახელდახელოდ თავმოყრილი რაზმის იმედად არ გზავნის ამ ადამიანებს. მათმა სტუმრობამ უპირველესად კავკასიური მთლიანობის აუცილებლობა უნდა გააცხადოს კიდევ ერთხელ და თავდაჯერებით — ის, რომ არც ქართველებსა და ჩეჩნებს გაეძლებათ უერთმანეთოდ და არც კავკასიის სხვა ხალხებს, თუკი გულით სწყურიათ რუსული ულლის გადაგდება და ამ მრავალფერადი ტერიტორიის ისე მოწყობა, ადვილად ველარავინ დაარღვიოს ამ ერების სიმშვიდე და ცხოვრების ბუნებრივი მდინარება.

ეს დიპლომატიური ნაბიჯი დიდ გამოძახილს რომ ჰპოვებს, წინასწარვე დარწმუნებით იცის.

ცოტა არ იყოს შეყოყმანდებოდნენ მასპინძლები ქაქუცას დანაბარების მოსმენისას და სტუმრებს აუწყებდნენ: შატილთან მეგობრობა გვაკავშირებს, მაგრამ, აი, პირიქით ხევსურებთან მტრობა გვაქვს ჩამოვარდნილი და ვაითუ ხეობებში ჩაგვიტყუონ და ამოგვჟუჟონო.

ალექსანდრეს პასუხი გამზადებული ჰქონდა: ხევსურები შეპირდნენ ქაქუცას, რომ დროებით დაივიწყებენ ამ მტრობას, რადგან საერთო მტერია კარს მომდგარი, ამას გარდა, ის ხევსურები შეერევიან თქვენში, რომლებთანაც კარგი ურთიერთობა გაკავშირებთ და ყოველგვარი საფრთხე გამორიცხულიაო.

ამ სიტყვებს მასპინძლები უყოყმანოდ მიენდობიან და საომრად მზადებასაც დაიწყებენ.

ალექსანდრე და აბიკა ცას დაენევიან სიხარულით და გადანყვეტენ შატილში დაბრუნებას, რათა იქაურებს აცნობონ ჯარეგოს ქისტებთან დადებული პირობის ამბავი.

მაგრამ იქ...

იქ ქაქუცას გამოგზავნილი კაცი დახვდებოდათ წერილით: უკან დააბრუნეთ ქისტების რაზმები, რადგან აქ ყველაფერი წახდა, ლალატი მოხდა, ამიტომ ჩვენ კახეთისაკენ მივდივართ და შენ კი დროებით როგორმე მანდ შეინახე თავიო.

რალა ტყვიის მოხვედრა გულში და რალა ეს ბარათი.

ნირნამხდარი ალექსანდრე თავის მასპინძელ ძაღლიკასა და რამდენიმე თავკაცს დაუბარებდა: ქისტები რომ გამოჩნდებიან, მადლობა გადაუხადეთ და უკან გააბრუნეთო, — თვითონ კი ბარისახოსკენ გასწევდა.

* * *

თვითმფრინავები დასტრიალებდნენ თავს იქაურობას, და უხაროდან ბევსურებს: ეს ნამდვილად შალვა ქარუმიძის მიერ ევროპიდან გამოგზავნილი აეროპლანებიო. და ალექსანდრე ისე გამოემშვიდობებოდა იმ მხარეს, არ გაუმხელდათ თვითმფრინავთა სადაურობას: იქნებ ამათმა რწმენამ და მოლოდინმა ოდესმე მართლა ევროპიდან მოგვივლინოს აეროპლანები და სამუდამოდაც აღკვეთოს ეს საზარელი ძაღმომრეობა, შენი თავი რომ შენადვე ვერ გიგულიო.

* * *

როდესაც გაბრიელ ეპისკოპოსი ქუთაისის ტაძარში იქადაგებდა საზარელი მომავლის გარდუვალობას, ევროპის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში გაჩენილი ნაკადების ღრმა გააზრებაც ასაზრდოებდა მის ტრაგიკულ ხილვას და წინასწარჭერეტის უნარიც.

ურწმუნოება ძალიან და ძალიან სახიფათოდ მოსდებოდა დასავლეთს, სულ უფრო იზრდებოდა და ღონიერდებოდა და უკვე ყველაფრის ჩასანთქმელადაც მოიმართებოდა, რაკილა დაბრკოლებათა შემუსვრა აღარ უძნელდებოდა. სულიერი მამა ამ საშიშროებას აუწყებდა ტაძარში შეკრებილ მრევლსაც და მთელ საქართველოსაც, რომელსაც ისედაც ყოფილი ერქვა და ახლა შორიდან ემუქრებოდა ის სნეულება, რომელთან შედარებითაც შავი ჭირი უწყინარ გასართობად მოჩანდა.

ახლოვდებოდა შორეული ექო, ზედ მოადგებოდა და სულაც თავის ტალღებში განბანდა, რათა იქიდან ამოსულიყო ახალი ცა და ახალი მიწა — პირმწინდად შემურული და სულიერებისაგან გამოშიგნული, პაროდია ქრისტიანული ახალი ცისა და ახალი მიწის, მისი სატანური ვერსია და მითუფრო შემზარავი და დამთრგუნველი.

გახალხურებულ ქრისტიანობად შემოცურებული სოციალიზმი ყველაზე სასტიკი ნაირსახეობით დამკვიდრდებოდა ამ მიწა-წყალზე და, თუკი მენშევიკური მმართველობა ასე თუ ისე საქართველოს დამოუკიდებლობასაც უიგივდებოდა, ბოლშევიკური რეჟიმი ბოლომდე გაიშიშვლებდა თავს და ახალ წესრიგს იმ სრულყოფილებით მოუნდომებდა ხორცშესხმას, პაროდიასა და დაკნინებულ ვერსიას რომ შეჰფერის.

როდესაც გაგა გოგოჭური აქადაგდებოდა საზარელი მომავლის გარდუვალობაზე, მის ამ მწუხარე ღალადის ქუთაისის ტაძარში აღვლენილი იმ ისტორიული ქადაგებიდან ოთხი ათეული წლის შემდგომ ასაზრდოებდა გარემომცველი რეალობის ის ღრმა გააზრებაც და წინასწარჭვრეტის უნარიც. ახლა მასზე გარდმოსულიყო ღვთიური მადლი, ჭვართდაჭერილადაც ამიტომ მოიხსენიებოდა, და თითქოს ისევე უშუალოდ აგრძელებდა გაბრიელ ეპისკოპოსის ტრაგიკულ ხილვებს, როგორც ბიბლიური წინასწარმეტყველნი დამსგავსებიან ერთიმეორეს სულისკვეთებითა და ზოგადი სტილისტიკით.

— ჩრდილოეთიდან წამადგებიან პირმწითურნი უშქარნი კაცნი, დაჰგმობენ ღმერთს, ეშმაკს მიჰყიდიან სულს და გადმოჰქელავენ ქვეყანას კაცთა მოდგმის და სიმართლის ამოსაძირკეავად. თვითონ მე ცეცხლში ვინვები... ვინვები...

ამ ზუსტად მოძებნილსა და ტევად ფრაზებში ჩანწეხილა ქვეყნის ტრაგედია და მისი გარდუვალობის გარემოებანიც, და ახალი წესრიგის ზოგადი სახეც, მადლწარხოცილ ფესვზე ამოზრდილი და ყველაფრის გამწირველი, რასაც სულიერება შეეფარებოდა.

და ამ ჯოჯოხეთური სურათების ფონზე გულმშვიდად შეჰყურებდა გაგა გოგოჭური საკუთარ თავს — ცეცხლმოდებულსა და უცვთოდ ჩაფერფლილს.

დაე სადაც სხვანი, იქაც თვითონ!..

ნათელხილვა ისედაც მიახვედრებდა, ამ აღსასრულს ვერსად წაუხვებლო, მაგრამ ოდნავადაც არ მოინდომებდა ბედისწერასთან გაუინიანებას, ბოლოსდაბოლოს, ბუჩუკურთადაც წაყვანას ითხოვდა მოხუცი და სნეული — ბარში არ დაეღუოდა მოკეთე და გულშემატკივა-

რი, დაუმაღლებლად რომ შეეკედლებინათ... მაგრამ ისე შერჩებოდა ბუჩუკურთას, თითქოს ის საზარელი მოლანდებანი მას არ გასჩენოდეს და არც არაფრის შიში ჰქონოდა. არამცთუ მანამდე, ამჟამადაც კი, რუსის ჯარი მის სოფელს რომ მიუახლოვდებოდა და იქაურებიც გაიკრიფებოდნენ ძნელად მისანვდომ ადგილებში, ღრმა ხევებში ჩაიმალებოდნენ, გაუვალ ტყეებს მისცემდნენ თავს ანდა შორეულ მთებს შეეხიზნებოდნენ, თან არ გაჰყვებოდათ ბერიკაცი — იქ თუ არ გაედლებოდა, შემოვლითი ბილიკებით ბარში ჩასვლას რა დაუდგებოდა ნინ. მგზავრობას ვერ გადაიტანდა? ცეცხლში ჩაბუგვას ხომ მაინც სჯობდა გზაში სულის ამოხდომა.

განგების ნებას არ გადაუხვევდა გაგა გოგოჭური.

სოფლის მიტოვებას სულაც თავისი ღირსების შელახვად მიიჩნევდა, თორემ ჩრდილოეთიდან დაძრულ პირმნითურ კაცთა შემოჭრას ხეცსურთა მინა-წყალზე აქაურობის ამოძირკვაც რომ უნდა მოჰყოლოდა, ხილვა ჯერ კიდევ როდის ანიშნებდა და ყოველი დღე ამ მწარე, გაუსაძლის მოლოდინს სულ უფრო რეალურს ხდიდა; და თუ ადრე ცეცხლმოდებული საკუთარი თავი შორეულ სურათად ეჩვენებოდა ნათელხილვისაგან გამოფხიზლებულს, ახლა ხილვების აცხადების დრო დამდგარიყო და გადაბუგულ სოფელში ზვარაკად შეწირული საკუთარი სახეცაც ამ აცხადებას უნდა შემატებოდა... ჰა და ჰა... ჰა და ჰა... მაინც ვერ ააფორიაქებდა გარდუვალობის მოახლოება და უკვე სახლშიც შემოჭრა, ცეცხლნაკიდებულ სოფელში მის ბინასაც რომ ავარდებოდა ალი. არ შედრეკებოდა და არ ითხოვდა გარეთ გამოყვანას, არც დაიკვნესებდა და ფერფლად შეერეოდა დანაცრებულ ბუჩუკურთას.

ჩრდილოეთიდან პირმნითურნი კაცნი გადმოჰქელავენ ქვეყანასო...

რალა ეს მინა დარჩებოდათ ფეხდაუბიჯები, და კიდევ გაეტეხათ ნინალმდეგობა ფხიტუს ბრძოლის შემდეგ... მაგრამ რაკილა თავისუფლებისათვის მებრძოლნი მაინც არ აპირებდნენ იარაღის დაყრას, სოფლების გადაბუგვისათვის ამიტომაც მიეყოთ ხელი პირმნითურებს. აღარ აკმარებდნენ პირმნინდად გაძარცვას — გაძარცვული სოფელი მაინც სოფლად რჩებოდა და იმედის ნავსაყუდრად, მაგრამ თუ მათ ნასახსაც არ დატოვებდი? და მიჰყვებოდი და მიჰყვებოდი და მთელ ხეცსურეთს ნაცარტუტად აქცევდი? როდემდე შეხიზნოდნენ ოჯახები ხევხუვებსა და მიუვალ გამოქვაბულებს, როდესაც ჯერჯერობით სანუგეშო და დამაიმედებელი არსაიდან არა მოისმოდა რა.

დათმობას ამჯობინებდნენ ხევსურები, ჩათრევას ისევ ჩაყოლა ერჩივნათ — არა წინააღმდეგობის კერის მოშლა და დაუმორჩილებლობაზე ხელის აღება, არამედ დროებით წაღუნვა ქედისა იმ უკეთესი ჟამის მოლოდინში, რომლის დასადგომადაც ამდენი სისხლი, ენერგია და ქონება გაიღეს.

იმედოვნება იმედოვნებად, მაგრამ წელში ველარ გაიმართებოდა ეს მხარე და ორი წლის შემდეგ აგვისტო-სექტემბრის იმ პეროიკული და ტრაგიკული დღეებისას ძველებურად აღარ დამდგარა ფეხზე ხევსურეთი. მთლად ასეც არ ყოფილაო, იმათ გამართლებას ცდილობენ მათი შთამომავალნი, დუშეთისა და თიანეთის მიდამოებში გამართული ბრძოლებისას განა ახლომახლო მცხოვრები მთიელები არ მონაწილეობდნენო? ყველა უშუალოდ თუ არ ჩაბმულიყო იარაღით შეტაკებაში, ათასგვარ შემწეობას რომ უწევდნენ მეზობლებს და განა ესეც მონაწილეობას არა ნიშნავდაო? თუმც გამართლებისათვის ტყუილუბრალოდ იხარჯებიან, რადგან არც არავის აფიქრდება მათი დაძრახვა — ხევსურეთის ამბოხი ისედაც 1924 წლის აგვისტოს განუყოფელი ნაწილია, მისი პრელუდიაა, თანაც საკმაოდ მძლავრი გახსნა დაუმორჩილებლობის ეპოპეის, იმ პეროიკული სულისკვეთების, რაც აღარ განებებს „კეთილგონივრულ“ შეგუებას შენტვის მიუღებელი რეჟიმისას და თვითონვე მიგაქანებს რაინდული ეპოქის ბილიკებით.

გრძნობა სჭარბობს გონებას და ძალიანაც სჭარბობს, რათა არ მოიშალოს ეროვნულობის ნიშატი, ადამ-წესები და თავისუფლების წყურვილი, რომელთა უწყვეტობაც აუცილებელი პირობაა ერისა და სახელმწიფოს გადასარჩენად, თორემ აქ წყვეტილების გაჩენა ის საბედისწერო ნაპრალებია, ამოუვსები რომ რჩება, რჩება და... ამდენი ხალხი და სახელმწიფო გაუქრია პირისაგან მიწისა — საკმაოდ დანაწურებული ერები თუ მძლავრი სახელმწიფოები, აინუნშიც რომ არ ჩაუგდიათ არავითარი საფრთხე, ჩვენ ვინ რა უნდა დაგვაკლოს, დაე იქით ეშინოდეთ, თავზარს როდის დაცემთო.

ეს უწყვეტობა უნდა შეენარჩუნებინა 1924 წლის აგვისტოს სახალხო გამოსვლასაც და, რაკილა ხევსურეთს თავისი ვალი პირნათლად მოეხადა მის შემზადებასა და წამოწყებაში, დაე ჯერხნობით ჭრილობები მოეშუშებინა, განა რა აუცილებლობა გახლდათ კვლავაც აქაურობის გადაქცევა საომარ ასპარეზად.

ბელადი ითხოვდა ხევსურეთის შემონახვას შემდგომი ბრძოლებისათვის, რომლის დაუსრულებლობის იმედიც შეებოდა პირისპირ ამხელა იმპერიას, ევროპის ჟანდარმიდან მსოფლიოს ჟანდარმად

რომ აპირებდა გადაქცევას წუთი წუთზე... ეგაა, ამ დაუოკებელი სწრაფვისათვის მესიანისტური საბურველი გადაეფარებინა და უკვე ზეცასაც შესთამაშებდა, მისი დამხობა-დათრგუნვის მოწადინე.

მოეშალათ ღვთის სახლები, შანთით წვავდნენ მის სახელს, ყველაფრიდან უპირებდნენ განდევნას მის გასაგისს, რათა უფალს ამქვეყნიური კერპი ჩანაცვლებოდა და, აბა ასეთ დროს, ამ მსოფლიო გარდაქმნების ხანაში, ეს მიწის ნაგლეჯი, საქართველოდ სახელდებული, რას ეპოტინებოდა, რომელ სახელმწიფოებრივ არსებობაზე ოცნებობდა, როდესაც ხვალ არავითარი საზღვარი აღარ იქნებოდა დედამიწის გარშემოწირულობის გარდა.

როგორ გინდოდა ამ ყოვლისმშთანთქმელ ჟინს გადალობებოდი, წარლენასავით მოვარდნილ ძალას დაბრკოლებად ქცეოდი, ერთი იმდენი, თავის გადარჩენაზე გეზრუნა ბიბლიურ ნოესავით, თორემ უზარმაზარ იმპერიაზე მეტად მსოფლიო რევოლუციის ხანძარი გემუქრებოდა!..

მაგრამ რომ არ ვარგოდა კაცი, ცოცხალი მკვდარს დამსგავსებოდა და სოფელში მყოფს სოფლისათვის არრა ეზრუნა!..

ქაქუცა ჩოლოყაშვილისათვის ზრუნვა ასე შექმნილიყო.

ცხოვრების წესად ეს ქცეულიყო.

სუნთქვა ეს გამხდარიყო.

და აღარას დაგიდევდა, ოღონდაც ესუნთქა, ვიდრე ამ სუნთქვას არ შეენიერებოდა, თორემ საზღვარგარეთ გასვლა მას რომ უზერხდებოდა, ისე არავის — არ მოაკლდებოდა ცხოვრების სახსარი და ფილისტერის კეთილდღეობა, ოღონდაც ჩამოხსნოდა ქვეყნის აფორიკებასა და ეროვნული ენერგიის განმტკიცებას.

ჯერჯერობით კი... უნდა გამოსცლოდა ხევსურეთს, თორემ ნაცარტუტად გადაქცეულ მხარეში ველარ დაბრუნდებოდნენ მოსახლენი, ვერ მოურიგდებოდნენ ხელისუფლებას — ჩვენს სამკვიდროს ნუ მოგვიშლით და აჰა, იარაღი დაგვიყრიაო. ქაქუცას გამორიდება იქიდან კი მოლაპარაკებას რეალურს გახდიდა და ერთხანს კიდეც გაყურებას შეეგუებოდნენ ხევსურები, რათა ყოფითობის შენარჩუნებით ეხსნათ ადათები, როგორმე დაეფარათ ახალ მოწესეთაგან და იატაკქვეშ მაინც ესულგდმულებინათ.

საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს, კარგისა მამაციისაგანო, — ყველაფერი მოეხსენებოდა რუსთველს და ამ შეგონებით ამხნევებდა თანამედროვეთაც და შთამომავალთაც, გადამეტებულად რომ არ განეცადათ მარცხი და დაღუპვა არ ემჯობინებინათ უკანდახევისათვის, მორჩა, უკვე აღარ ჭირს სახელგატეხილი სიცოცხლეო.

კარგისა მამაციისაგანო, — სხვა რაღა ეთქვა „ვეფხისტყაოსნის“ შემოქმედს, როგორ გაემხნევებინე და დაეიმედებინე, როდესაც არამცთუ არ გამუწნათებდა, თვით საქებურ ეპითეტებსაც არ იშურებდა, რადგანაც საცა არა სჯობდა, გაცლა უნდა გემჯობინებინა და თვითგვემას არ მისცემოდი: თავის განირვა მერჩია, ეს არის ყველაზე სწორი საქციელი კარგისა მამაციისაგანო.

არაო, — გიბეჯითებდა ეპიკოსი, ამ სტრიქონში პირადი განცდებიც რო გამოეხვია და, როდესაც გაცლა ემჯობინებინა, ყოველთვის ამით ინუგეშებდა თავს: კარგისა მამაციისაგანო.

* * *

ამბოხს ოსმალეთში მოჰყვებოდა გამოძახილი — მათი მთავრობა სათავისოდ ივარაუდებდა საქართველოში დატრიალებულ მღელვარებას. ამასობაში სტამბოლში მყოფი შალვა ქარუმიძე მოინდომებდა ესარგებლა შეიარაღებული გამოსვლით და კიდევ გამართავდა მოლაპარაკებას ოსმალეთის მთავრობის ერთ წევრთან. ოსმალები მზად იყვნენ ჯარითა და იარაღით დახმარებოდნენ აჯანყებულებს რუსეთისაგან თავდახსნაში, ოღონდაც ქართველები უნდა დათანხმებოდნენ მათ მიერ შეთავაზებულ პირობებს:

ბათუმი გამოცხადებულიყო თავისუფალ ქალაქად;

ახალციხის, ახალქალაქის მაზრები ოსმალეთს საკუთრებად გადასცემოდა;

ბათუმ-ბაქოს ლიანდაგი ექსტერიტორიულად აღიარებულიყო...

და სხვა ამისთანანი.

შალვა ქარუმიძე ამგვარ პირობებს მიუღებლად მიიჩნევდა, მაგრამ თავს ვალდებულად სცნობდა, ეს მოლაპარაკება ტფილისში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მთავარი კომიტეტისათვის ეცნობებინა.

ამ დავალებით 1922 წლის სექტემბრის თვეში სოლომონ ზალდასტანიშვილს გამოისტუმრებდა სტამბოლიდან ტფილისს.

ის პარტიის თავმჯდომარეს კოტე აფხაზს „მწყემსის“ საზოგადოებაში შეხვდებოდა.

გენერალი მოსმენისთანავე მტკიცედ უარყოფდა ოსმალეთის პირობებს:

— ქართველი ხალხისათვის ამნაირი პირობების შესრულება მიუღებელია. ამიტომ რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩვენ ჯერჯერობით საკუთარ ძალებს დავეყრდნობით. თუ თურქები საქართველოს

დამოუკიდებლობას აფასებენ და მეგობრობა სურთ, მათ დღეს უპირობოდ უნდა გაგვინიონ დახმარება.

უპირობო დახმარება, ცხადია, არ მოხდებოდა. ის კი არა, ამ მოთხოვნათა შეკვეცა-შერბილებაც ნაკლებ მოსალოდნელი გახლდათ.

და მხოლოდ საკუთარ ძალებს უნდა დაეყრდნობოდით ჯერჯერობითაც და... საერთოდაც...

* * *

ჯერ კიდევ ის დროა, როდესაც ასე თუ ისე აცნობებს ხოლმე ბოლშევიკური ხელისუფლება მოსახლეობას, თუ რა მოხდა — მიკერძოებით, გადაკეთებულ-გადმოკეთებულად, მაგრამ სინამდვილესთან მიახლოებულ აზრს მაინც გამოიტანს ამ ცნობებიდან მკითხველი. ქვეტექსტი ზედაპირზევეა და დიდი რამ ჩაღრმავება არ ესაჭიროება.

ამჯერად ქვეტექსტიც არ მოუშველიებით.

საგანგებო კომისიის განაჩენი, გამოქვეყნებული გაზეთ „კომუნისტის“ 1923 წლის 25 მაისის ნომერში, იტყობინებოდა, რომ აჯანყება განირა პარტიათა შორის საბოლოო შეთანხმების არარსებობამ:

— პარტიათა შორის შუღლი მივიდა იქამდის, რომ მენშევიკურ და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის სამხედრო ორგანიზაციები მუშაობდნენ ცალ-ცალკე თავის ცენტრალურ კომიტეტების დირექტივების მიხედვით. ეს უთანხმოება დიდ აქტიურ ძალას ართმევდა მათ საქმეს და მით საერთოდ ასუსტებდა ანტისაბჭოთა ფრონტს.

მკითხველი იმასაც იგებდა, რომ სექტემბრის მიწურულს შალვა ფავლენიშვილის ზურგის დამკვრელ რაზმთან შესაერთებლად ქართლიდან მომავალ მიხეილ ლაშქარაშვილის მცირე რაზმს (სვიმონ ბაგრატიონი რომ მეთაურობდა) გზად მიეღო წერილი ტფილისიდან, რომელიც აუწყებდათ, ფავლენიშვილის რაზმი დაიშალა და ამიტომ ლაშქარაშვილის რაზმიც მის კვალს უნდა დაადგესო.

სახელისუფლებო კომისიის ანგარიშის ამ შემაჯამებელ ნაწილს ადასტურებს ეროვნულ მოღვაწეთა მემუარული ჩანაწერებიც, გნებავთ ალექსანდრე სულხანიშვილის, გნებავთ დავით ვაჩნაძის, გნებავთ შალვა ამირეჯიბის, გნებავთ სხვათა... პარტიულ დაპირისპირებას ბევრნილად გადაჰყვა 1922 წლის შეიარაღებული გამოსვლის ბედი, თუმც თანაბარი არ ყოფილა მათი ბრალეულობა და სოციალ-დემოკრატებმა ყველას წააჭარბეს, რისი ფსიქოლოგიური და მამოძრავებელი მუხტიც ადვილი ამოსახსნელია — ან მათ უნდა წარემართათ მოვლენები, ანდა ქვა ქვაზეც ნუ დარჩენილიყო.

ბოლშევიკები მაინც ამჯობინებდნენ, რომ სხვა პარტიებთან გაერთიანებინათ მათი ცოდვა.

რაც უნდა იყოს, იდეური ძმები იყვნენ!.. ერთმანეთთან ვერ რიდებოდნენ, თორემ სხვა მსოფლმხედველობის ადამიანებს ისევ ერთიმეორე ერჩინათ.

ძალდი ძალდის ტყავს არ დახევსო, — განა ამ სიბრძნეს არ ღაღადებდა ქართული ანდაზაც?

შესაძლოა მოვრიდებოდი ამგვარ პარალელს, გალაკტიონ ტაბიძე თუ მიხეილ ჯავახიშვილი რომ არ იშველიებდნენ ამ მეტაფორულ გაიგივებას ბოლშევიკ-მენშევიკთა ზოგადი სახის ნამოტივტივებისას.

* * *

შინაგანი ღაღატი რომ არა, ხევსურეთის ამბოხება გამარჯვებით დასრულდებოდაო, — შორეული დროის გადასახედიდანაც ასე და მხოლოდ ასე ხედავდა იმ რეალობას ალექსანდრე სულხანიშვილი, და ეს იმიტომაც, რომ აჯანყების გეგმის შემუშავებაში მონაწილეობდა სამხედრო შტაბი, ის საუკეთესო გენერლები, რომელნიც ერთი წლის შემდეგ დახვრიტეს და კიდეც გამოაცალეს ერთი მკვიდრი საყრდენი ჩოლოყაშვილელთა მოძრაობას.

მისი რწმენით, ათი ათასი რუსი ჯარისკაცი, საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე მიმოფანტული, რაიმე არსებით წინააღმდეგობას ვერ გაუწევდა საკმაოდ მძლავრ ორგანიზაციულ ქსელსა და ხალხის შემართებას, ხალხისა, რომელიც ჯერ არ განეიარაღებინა ახალ ხელისუფლებას, არადა, მთელი ქვეყანა მწვავედ განიცდიდა, რომ მენშევიკურმა მთავრობამ უბრძოლველად ჩააბარა ახლადნამომართული საქართველოს სახელმწიფო რუსეთს იმპერიის ახლებური მოდელის შესაქმნელად.

— ამისთანა სამარცხვინო და დამამცირებელ ხანს ვერ იპოვით საქართველოს გრძელ ისტორიაში. აი, ეს გარემოება იყო, რომ ტანჯავდა ქართველ ხალხს და ამის გამო მიილტვოდა იგი იარაღისაკენ.

ეს მარტოდენ ალექსანდრე სულხანიშვილის შთაბეჭდილება არ არის. მაშინდელი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური სინამდვილის გასიგრძეგანება სხვა დასკვნის საშუალებას არც მოგვცემს.

მაგრამ მერე რა მოხდებოდა — გაძნელებოდა იმ გამარჯვების შენარჩუნება?

დაბეჯითებით ძნელია მტკიცება, თუმც კიდეც რომ გაძნელებულიყო, ასეთ სამარცხვინო და დამამცირებელ კაპიტულაციას მაინც

არ ვინწევდით და უსათუოდ ვაიძულებდით მომხვედურს გარკვეულ დათმობებს შეგუებოდა.

ერთი წლის წინანდელი გაქცევა პეროიკული აქტით გამოისყიდებოდა!..

მაგრამ როგორ გინდოდა გამოგესყიდა, როდესაც ისინი, ვინც მაშინ ასე უბრძოლველად გადაიკარგნენ უცხოეთში, ახლა განსაკუთრებული თავგამოდებით ჩარეულიყვნენ ქვეყნის პოლიტიკურ ყოფაში და იმ სათაკილო მოქმედებას არანაკლებ სათაკილო მოქმედებას უმატებდნენ: ქაქუცა ჩოლოყაშვილს არ ენდოთო!.. მონარქიზმისა და ფეოდალური წყობილების აღდგენის მოსურნეს არ დაუჯეროთ, თორემ ისევ ბატონყმობის უღელში გაყოფთ თავს და ვერ მოესწრებით ყველა ქვეყნის პროლეტართა შეერთების ნანინანატრი ოცნების ახდენასო!.. და არაერთი მებრძოლი მართლაც ჩამოეცილებინათ ამბოხებისათვის, მიუხედავად ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ვედრებისა: საქართველოს სახელმწიფო აღვადგინოთ და მერე რომელ პოლიტიკურ წყობასაც მოინდომებს ხალხი, დაე ის სისტემა იყოს, მე იქ ჩამრევი აღარ ვარო.

და მემუარისტს მწარედ შეახსენებს თავს უძველესი სიბრძნე: ციხე ყოველთვის შიგნიდან ტყდებაო.

გამონაკლისი არც ხევსურეთის ამბოხება ყოფილა, შინაურთაგან განწირული, თუ შინაური ეთქმის ადამიანთა იმ გუნდს, რომელსაც ეროვნული განცდები და იდეალები ზედმეტი ტვირთი ჰგონია კაცობრიობის ხსნის გზაზე და ვერც ის გაეგო, რა აუცილებელი იყო საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება და გამოცალკეება რუსეთის პროლეტარიატისაგან ზედ მსოფლიო რევოლუციის კარიბჭესთან.

თავი მეცამეტე

მზექალას ლეგენდა და სინამდვილე

— ნამდვილი პოეტი ხარ! — ეუბნებოდა სოფიო ჩიჯავაძე შალვა ამირეჯიბს და იმას უკვირდა: ისე ახსენებ პოეტობას, თითქოს რალაცას მსაყვედურობდე, არადა, პოეტი ვარ, აბა, ვინ ვარო.

— ცვალებადი ბუნება აქედან მოგდგამს, — უზუსტებდა სოფიო და ის გაოცებული შლიდა ხელებს: ჩემი ცვალებადი ბუნება ვინა თქვა, რასაც ერთხელ განვიზრახავ და ვიტყვი, მორჩა, გადამთქმელი აღარ ვარო.

ბავშვობიდანვე შეთვისებოდნენ ერთმანეთს — დედით ამის ბიძაშვილებს ენათესავებოდა შალვა და თითქმის სულ ერთად უწევდათ ყოფნა.

1912 წელს სოფიო მოსკოვიდან რომ დაბრუნდებოდა, თუ ვინმეს გაეხარდებოდა ყველაზე ძალიან მისი ჩამოსვლა, მათ შორის შალვასაც. თითქმის ყოველ საღამოს სტუმრობდა, უყვარდა მისი პატარა ოთახი, და რაზე აღარ ელაპარაკებოდა, უამბობდა თავისი გატაცებისა თუ სიყვარულის შესახებ, პატარ-პატარა გასართობებითაც ამხიარულებდა. სოფიო შეიქნებოდა მისი ყველაზე დიდი მესაიდუმლე და ალბომში ორ ლექსს რომ ჩაუწერდა, ალტაცებად დაიღვრებოდა და უფალს მადლობას შესწირავდა, ეს ორნი ერთ ქვეყანაში და ერთდროულად რომ გააჩინა.

სოფიო შემდგომაც იმავე შეხედულებას შეინარჩუნებდა მასზე, რაც სიყრმიდანვე ჩამოუყალიბდა — ბევრი საუკეთესო თვისება ხიბლავდა მისი — თანადგომა, ერთგულება, კეთილმოსურნეობა, სიტყვის სიმჭევრე... მაგრამ მისი პოლიტიკოსობისა არა სწამდა: ისე იცვლის აზრებს, ვერ დაეყრდნობიო.

და ერჩივნა, რომ მოსაზრებათა ეს გადაქან-გადმოქანებანი, ხან ერთი პოლუსიდან მეორემდე, მისი პოეტური ბუნებით აეხსნა და გამართლება ამით მოეძებნა.

ეგაა, თვითონ შალვას ვერ დაიყაბულებდა, რადგანაც მას სწორედ-დაც პოლიტიკოსად მოჰქონდა თავი, თუმც სულ გაოცებას გამოთქ-

ვამდა: ვერ ამიხსნია, საიდან მოვხვდი ან ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მთავარ ბირთვში ან დამოუკიდებლობის კომიტეტშიო.

ერთხანს ბათუმს რომ აფარებდა თავს, საზღვარგარეთ გაღწევა განეზრახა, და ეს იმიტომ, რომ გაზეთის გადაშლა ერთ დღეს სახტად დატოვებდა და კარგა ხანს გონს ვერც მოვიდოდა — იქიდან შეიტყობდა, რომ მისი მეუღლე, საფიცარი და სათაყვანო ვერიკო ანჯაფარიძე მიხეილ ჭიაურელს გაჰყოლოდა ევროპაში; და თავზარდაცემული შალვა მოინდომებდა მათ გაკიდებოდა და როგორმე დაებრუნებინა თავისი პოეტური მუზა.

საზღვარგარეთ გაღწევა, ცხადია, იოლი არ გახლდათ, შალვა ბათუმში რჩებოდა, გულს ასკდებოდა და, გამგზავრების მოლოდინში, დარდს ღვინოში კლავდა და მისი მეგობრები კიდეც ძალიან შეფიქრიანდებოდნენ — დღენიადგ მთვრალ შალვას შესაძლოა რაიმე წამოცდენოდა და თავიც დაეღუპა და თანამოაზრენიც ზედ მიეყოლებინა. ამიტომაც ყოველ ღონეს იხმარდნენ, რომ შალვა გამოერიდებინათ ბათუმიდან — ჯაშუშთა ამ ნამდვილი ბუდიდან, და თბილისისაკენ გამოემგზავრებინათ.

იქ მინდა, დასავლეთშიო, — იხვენებოდა შალვა, არ ასვენებდა დაკარგული ცოლის ლანდი, ჯერ მანამდეც ზმანებებს შეთანაბრებული, ახლა კი სულაც სიზმარეული ხატი; მაგრამ ჩააგონებდნენ: ისევ თბილისში გიჯობს თავშეფარება, თორემ აქ ყოველ წუთსაა მოსალოდნელი შენი ჩავარდნა, ამიტომ შესაფერისი პირობები შეიქმნება თუ არა, მაშინვე შემოგივლით და მერე ჩვენ თვითონვე აგაცილებთ რომელიმე ევროპულ გემზეო.

გერონტი ქიქოძისათვის რომ გეკითხათ: შალვა ამირეჯიბი უბედურმა სიყვარულმა აიძულა პოლიტიკურ მუშაობაში ეძებნა თავდაცინეებაო.

გარდა დაკვირვების ღრმა უნარისა და მახვილი ალღოსი, ფილოსოფოსს ამჯერად ისიც უადვილებდა ამ კოლორიტული პიროვნების ფსიქიკაში წვდომას, რომ შალვა მისი ოჯახის წევრი გახლდათ — ცოლის ძმა.

უბედურმა სიყვარულმაო...

ვითომ უამისოდ კი თავფეხიანად არ გადაეშვებოდა პოლიტიკურ ბრძოლებში და, სიყვარულის კალთას თავშეფარებული, შორიდან მზერას იკმარებდა ანდა მხოლოდ თითის ამორევას მეტ-ნაკლებად სახიფათო საქმეებში?

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრი ისე არ გახდებოდა?

ანდა სულაც პარიტეტული კომიტეტის წევრი?

თუმცა გერონტი ქიქოძე მის პოლიტიკურ მისწრაფებებს კი არ აყენებს ეჭვქვეშ, არამედ თავდავინწყებას, რაც — მისი დაკვირვებით — სიყვარულში განცდილი მწარე მარცხის გარეშე ასეთი სრულყოფილებით ვერ განხორციელდებოდა.

სატრფო და სამშობლო შალვასთვისაც გაიგივებულიყო და მითუფრო მძაფრად განიცდიდა უბედურ სიყვარულს — ერთი ქალი კი არ დაეკარგა, თუნდაც იდეალს შეთანაბრებული, არამედ სამშობლოც გამოსცლოდა ხელიდან მისივე უნიათობითა და უგერგილობითაც, და ამიტომაც შეიჭრებოდა აჯანყების შუაგულში და უშუალოდ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გვერდით იპოვნიდა თავის ადგილს, რათა კიდევ ერთხელ აღარ განეცადა მწარე იმედგაცრუება ცხოვრებისგანაც და საკუთარი თავისგანაც. ბოლოსდაბოლოს, თვითონ ყველაფერი ელონა და, თუ თავზევით ძალა არ იქნებოდა, სათვითგვემოდ მაინც აღარ გახდომოდა საქმე.

იკარგებოდა სამშობლოდ გასიმბოლოვებული სატრფო, იკარგებოდა სატრფოდ განსხეულებული სამშობლო!..

საერთოდ, შეთქმულებმა მეტი რომანტიზმი გამოიჩინეს, ვიდრე სალი პოლიტიკური გონიერება. ამ რომანტიზმის განსახიერებას კი წარმოადგენდა კახელ აჯანყებულთა ბელადი ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, — გერონტი ქიქოძე ასე რომ განსაზღვრავდა 1924 წლის აჯანყებას ანუ გაიმეორებდა კიტა აბაშიძისეულ ზოგად შეფასებას 1832 წლის შეთქმულებისა, პოლიტიკურ რომანტიზმად რომ მოენათლა სახელმწიფოებრიობის ამოგების ის წყურვილი, შალვა ამირეჯიბის მოქმედებასა და ადგილსაც სწორედ ამ ჭრილში ხედავდა და სულაც განზოგადებულ სახებად მიიჩნევდა მის პიროვნებას ამ ამბოხებისას — რომანტიკოსი შალვა იყო, თუ იყო, ბუნებითაც და შემოქმედებითი მრწამსითაც. ბუნება ბუნებად, მაგრამ რალა დროს ეს ლიტერატურული მიმართულება გახლდათ!.. ამიტომ იქნებ უფრო მარჯვე განსაზღვრება სჯობდა? მარჯვე სწორედაც ეს არისო — უთუოდ დაიჟინებდა გერონტი ქიქოძე მოსალოდნელი შეკამათების პასუხად — დაგვიანებული რომანტიზმიც რომანტიზმიაო.

და გადაგიშლიდა მისი ლირიკული ლექსების პანია კრებულს — „მინანქრები": აბა, ჩაიკითხე, სიზმრებისა და აჩრდილების პოეზია თუ არ არისო, — და განსაკუთრებით იმ გარემოებაზე მიგაქცევიანებდა ყურადღებას, რომ თვით მეგობარიც ავტორისა — მიხაკო წერეთელი — და თვით მისი ცოლიც — ვერიკო ანჯაფარიძე — მომხიბლავ მოჩ-

ვენებებს უფრო ჰგავდნენ, ვიდრე რეალურ არსებებს. გინდ პატარა კახზე, შუა საუკუნეების რაინდებსა და მათ სატრფოებზე დაენერა და გინდ თავის თანამედროვეებზე, სულაც უახლოეს ადამიანებზე — ერთნაირი თვალთახედვით გაიხზებდა. ის, რაც მიხეილ ჯავახიშვილის „არსენა მარაბდელში“ მხატვრული კონცეფციაა, „მინანქრებში“ არსი არსთაგანია, რადგანაც შალვა ამირეჯიბის პოეტური ხილვები უშუალოდაა გადატანილი ყოფითობიდან, რომელიც ავტორს არც გაენერჩევა მხატვრული წარმოსახვებისაგან.

ნეტა ისიც ან ძალიან ადრე ხომ არ დაბადებულიყო და ან ძალიან გვიან?!

ამ მხრივ აღარ გაჰყვებოდა თავისი ცოლის ძმის პიროვნული ხასიათის შესწავლას გერონტი ქიქოძე, თუმც „დაგვიანებული რომანტიზმის“ ხსენებით უკვე მიგვანიშნებდა, საით უნდა გვეძებნა ამ ხასიათის თავისებურებანიც და მისი ცხოვრების წესისა და მოქმედების საწყისიც.

ნეტა თვითონაც რეალობისა და ირეალობის ზღვარზე ხომ არ იდგა — სხვა ეპოქაში მოხვედრილი რაინდივით, რომელსაც თან ხედავდი და თან ხელსაც ვერა ჰკიდებდი, რადგანაც თითქოსდა თვალსადახელშუა ორთქლდებოდა, რათა მერე ზმანებათა საუფლოდან კვლავ ყოფით სინამდვილეს დაბრუნებოდა.

საგულისხმოა, რომ პარიტეტული კომიტეტის წევრთაგან დაპატიმრებას მხოლოდ შალვა გადაურჩებოდა, ამის მიზეზს კი „ეროვნული ენერგიის“ შემოქმედი იმით ხსნის, რომ ის უფრო თამამად დადიოდა თბილისის ქუჩებში და უფრო ნაკლებადაც ინვევდა ჩეკისტების ეჭვს, ვიდრე წვერ-ულვამ შეღებილი და შავსათვალისანი შეთქმულები.

კონსპირაციის მიზნით გრძელი წვერ-ულვაშის მოშვება ქაქუცას შემოელო შეფიცულთა და მათ თანამდგომთა წრეში. არა, საგანგებოდ კი არ დაევალებინა, თვითონ იქცეოდა ასე და სხვანიც ძალაუნებურად ბაძავდნენ. მათ შორის, ალექსანდრე სულხანიშვილიც, ვისი ულვაშების სიგრძეც სხვებისას საგრძნობლად აჭარბებდა, მაგრამ მას თავიც მოსწონდა ულვაშის სიგრძით და არც აპირებდა შელეოდა, კონსპირაციის ამ სახეობას კი დიდად ემადლიერებოდა: ადვილად ველარ გვეცნობდნენ, უამრავი ნაცნობი გვყავდა, ნამეტნავად კახეთში, და ეს მართლაც ძალიან გვშველოდა, რადგან, მოგეხსენებათ, სადაც მოყვარება, იქვეა ჩასაფრებული მტერიცო.

ეგაა, რაც ძალზე წაადგათ სოფელ-სოფელ მიმოსვლისას თუ დღეობებზე გამოჩენისას, მაინცდამაინც ველარ შველოდათ დედაქალა-

ქის ქუჩებში, მილიციელებით, ჩეკისტებითა და მათი აგენტურით რომ გადატენილიყო და, პირველ ყოვლისა, წვერმოშვებულ ადამიანებს აედევნებოდნენ ხოლმე — სხვა თუ არაფერი, ეროვნულობისა და მგლოვიარობის ნიშნად აღიქვამდნენ და ჯერ მარტო ამიტომ არ უნდა დაკარგვოდათ მზერიდან ეს მოქალაქენი, შეფიცულებთან სულაც რომ არ ყოფილიყვნენ დაკავშირებულნი.

ამიტომაც მოიქცა შალვა ამირეჯიბი ალლოიანად, ტფილისში კონსპირაციის ამ ხერხს რომ არ მიმართა და თვალში ადვილად აღარ ხვდებოდა დაგეშილ მაძებრებს?

სხვა პიროვნება რომ იყოს, უთუოდ ასეც ვიფიქრებდით და ალლოიანობას მივანერდით მის ამგვარ საქციელს.

ამჯერად კი ეს შთაბეჭდილება უფრო გვრჩება:

წინასწარ კი არ გაუანგარიშებია, ასე სჯობსო, არამედ მისი ბუნებაა ასეთი — ღრუბლებში ილივლივოს.

გამოცდილი კონსპირატორი გახლდათ?

ამ მხრივ მაინცდამაინც ვერ შეაქებდა: ალბათ თავის ამხანაგებს იმავე ბინაზე ხვდებოდა, სადაც თვითონ ათევდა ღამეს, და ამიტომაც ბოლოს საგანგებო კომისიამ მიაგნო მის კვალსო.

მიგნებით კი მიაგნო, თუმცა:

— მისი დატუსაღება მაინც ვერ შეძლო.

გერონტი ქიქოძეს რა დაავინყებდა, ერთხელ, სადილობისას რომ მოესმა ძლიერი დაკაკუნების ხმა და კარის გაღებისთანავე ბინაში ოთხი თუ ხუთი რევოლვერმოღერებული ჩეკისტი შემოიჭრა გარუსებული გერმანელის ხელმძღვანელობით. მასპინძელს ცალკე ოთახში გაიყვანდნენ, გარს შემოუსხდებოდნენ და დაკითხვას დაუწყებდნენ: სად იმყოფება ამჟამად შალვა ამირეჯიბი, როდის გაათია ღამე ამ ბინაში უკანასკნელად, გაქვს თუ არა მისი სურათიო და ამისთანები.

შალვა ამირეჯიბის სამყოფელის შესახებ არავითარი ცნობის მიცემა არ შეეძლო, თუნდაც ამის სურვილი მქონოდაო, — ღიმილი გაიღვებს „თანამედროვის ჩანაწერების“ ფურცლებზე.

ვერც მის სურათს აღმოაჩენდნენ მასპინძლის კოლექციაში.

გულდასმით კი გაჩხრეკდნენ როგორც გერონტის, ისე მეზობლად მცხოვრები მისი ძმის ბინასაც, მეორე დილაზე გააჩერებდნენ ყველა სტუმარსაც, ვინც იმ საღამოს ამ ბინის კარზე დააკაკუნა, მაგრამ ბოლოს მაინც იძულებულნი გახდებოდნენ, ხელცარიელნი წასულიყვნენ. მხოლოდ ხელწერილს ჩამოართმევდნენ მასპინძელს: თბილისიდან არსად წახვიდეთო.

მას შემდეგ შალვა რამდენჯერმე თითქმის მიემწყვდიათ თბილის-შიც და პროვინციაშიც, მაგრამ:

— ყოველთვის მათ გასხლტომოდა ბედნიერი შემთხვევის წყალობით.

ბედნიერი შემთხვევა კი მხოლოდ მაშინ გწყალობს, როდესაც საზრიანობა, ალლო, გაბედულება, ხერხიანობა მოგმადლებია.

მაგრამ ეს ყოველივე მერე უნდა მოხდეს. ჯერ ის დროა, ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ის-ისაა ტყეში რომ უნდა გავიდეს, 1922 წლის 10 თებერვალს კი ღამით ჩეკას ხელი მოუხვევია საეჭვოდ მიჩნეული პოლიტიკოსებისათვის და მეტეხში უკრავს თავი.

შალვა ამირეჯიბზეც გამოენერათ დატუსალების ორდერი, მაგრამ იმ ღამით მისი ბინა ვერ ეპოვნათ, მეორე დღეს კი მისი ნათლიის შვილს, იასონ კერესელიძეს შეეტყობინებინა მისთვის, თავს უშველეო. და ისიც იატაკქვეშ გადავიდოდა.

ორი კვირის შემდეგ მოძებნიდა ეროვნულ-დემოკრატიული ცენტრის წარმომადგენელი და განუცხადებდა: შენც ამ ცენტრის წევრად ხარ დანიშნულიო. რაკილა ცენტრის მთავარი წევრები — სპირიდონ კედია და ალექსანდრე ასათიანი — უკვე მეტეხში გამოეკეტათ, ცენტრის ახალი შემადგენლობა შეეკრიბათ. პარტიათა გაერთიანების იდეა ჯერაც თავმოუბმელი გახლდათ და ცენტრში განევრიანების-თანავე შალვა ამირეჯიბი პირადად გამართავდა მოლაპარაკებას ამ თემაზე ნ. ქარბოვესთან, მენშევიკური პარტიის წარმომადგენელთან.

მაგრამ ისე მოხდებოდა, რომ იძულებული შეიქნებოდა არამარტო პარტიათა გაერთიანების მცდელობას ჩამოსცილებოდა, არამედ დროებით ჩამოშორებოდა იმ ცენტრსაც და სულაც თბილისს გასცლოდა.

მაისში — ორი თვის თავზე, რაც ამ ცენტრის ერთ-ერთი წევრი გახდებოდა — ესტუმრებოდათ სამხედრო ცენტრის წევრი გიორგი ხიმშიაშვილი და ამცნობდათ:

— დამიბარა ჩეკამ და მთხოვა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის შერიგება ხელისუფლებასთან, ავტომობილიც უკვე მომცეს მასთან ნასავლელად. ჩემთვის ეს ერთადერთი საშუალებაა, რათა მეც ქაქუცასთან დავრჩე, მაგრამ საჭიროდ მიმაჩნია, რომ ჩემს გამგზავრებამდე თქვენი კაცი ესტუმროს ქაქუცას და ეს ყოველივე წინასწარ მოახსენოს.

ეროვნულ-დემოკრატები სათათბიროდ დასხდებოდნენ, რათა ზუსტად ამოეცნოთ, თუ რას გულისხმობდა გიორგი ხიმშიაშვილის სიტყვები. თუ მაინც უნდა სტუმრებოდა, ვითომ რა აუცილებელი გახლდათ წინასწარი მოლაპარაკებანი — რა, უმოლაპარაკებოდ იმას

არ ენდობოდა? ვილაც უცხო ხომ არ უნდა მისდგომოდა კარს, არამედ იმ სამხედრო ცენტრის წარმომადგენელი, მისი პარტიზანული მოძრაობის უშუალო ხელმძღვანელად რომ რჩებოდა და საზღვარგარეთთან თუ სხვა პარტიებთან — აქ მყოფებთან თუ გადახვეწილებთან — ურთიერთობაც ისე მოეგვარებინა, ამ მხრივ ქაქუცა ჩოლოყაშვილი დაიმედებული ყოფილიყო და მარტოდენ ჩრდილო თუ სხვა კავკასიელთა შემომტკიცებაზე ეზრუნა.

ანონიდნენ, დანონიდნენ და თავისთვის ასე გადანყვეტდნენ: ქაქუცა ტყეში კი უკვე არის გასული, მაგრამ მოქმედება ჯერ მაინც არ დაუნყია და, ეტყობა, სამხედრო ცენტრი აუცილებლობად მიიჩნევს, დროა მოქმედებას მიჰყოს ხელიო.

იმასთან ნამსვლელად კი შალვა ამირეჯიბს შეარჩევდნენ.

— მე წავედი ქაქუცასთან.

მემატიანის ლაკონურობით გაიხსენებდა იმხანად უკვე საკმაოდ ცნობილი და აღიარებული პუბლიცისტი იმ თათბირის შედეგს, თუმცა ძნელი მისახვედრი არ არის, რა ალტაცებაც დაეუფლებოდა, როდესაც მასზე შეჩერდებოდა არჩევანი. იქნებ ველარც მოითმინა და თვითონვე გამოთქვა სურვილი: ოღონდაც მე გამგზავნეთო. იქნებ გატვრინდა და დაელოდა: ნეტა რას იტყვიან, ვისკენ გაუნევთ გულიო. მთავარია, რომ ის-ისაა ტყეში გასულ ბელადს მან უნდა ჩააკითხოს, სულიერად ისედაც რაინდულ ეპოქაში გადასახლებულმა კაცმა, ვის თვალთახედვაშიც აქამდეც დაქროდნენ დაუსრულებელი ზმანებანი, ამიერიდან კი ყოფითი რეალობა თვითონვე უნდა შეიქმნას რაინდული ჟამის განმეორება და ნუთუ შეიძლება ეს ამხელა გარდასახვა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში შალვა ამირეჯიბისაგან სადღაც შორს მოხდეს?!. დაე მან ჩაუტანოს ქაქუცას ის გადანყვეტილება: დასრულდა ჟამი ქვათა შეკრებისა და უკვე შენს ძალასა და თავგანწირვაზე ჰკიდია ყველაფერიო.

ხუთი დღის შემდეგ ქაქუცასთან იმყოფება ყარაღაჯში, ქიზიყის ბოლოს.

იმ დღეს 26 მაისია და გადანყვეტილია, რომ მთელ თბილისში უნდა გამართონ პარტიებმა დემონსტრაციები.

ჯერ კიდევ რა დროა, რომ იმედოვნებდნენ, მარტო ჩვენი მონდომება და გავლენაა საკმარისი, რათა საპროტესტო გამოსვლების ტალღამ გადაუაროს დედაქალაქსო.

და შალვა ამირეჯიბს როგორც უნდა სურდეს დემონსტრაციაში მონაწილეობა დამოუკიდებლობის გამოცხადების დღის სახსოვრად,

გაცილებით ურჩევნია, რომ 26 მაისი ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გვერდით გაატაროს — ასე უფრო შეიგრძნობს ამ ხსოვნის ხიბლსაც, მისი დამხობის ტრაგიზმსაც და აღდგენის წყურვილსაც.

დარჩენით იქ სამ დღეს დარჩებოდა — გიორგი ხიმშიაშვილის მოლოდინში.

ის არა და არ გამოჩნდებოდა და სტუმარი მხოლოდ დანაბარების გადაცემას იკმარებდა. გუნებაში კი წყენა შეეპარებოდა: თუ წამოსვლას უფროსად, თავიდანვე ეთქვა და ჩვენთვის მოენდო, თამაში რილასთვის დასჭირდაო. თბილისში დაბრუნებული მის დრამატულ ბედს რომ შეიტყობდა, წყენა სინანულით შეეცვლებოდა — თურმე იგი ჩეკას დაეპატიმრებინა და აღარც ელირსებოდა იმისი სარდაფებიდან გამოღწევა, ისე დახვრეტდნენ 1923 წელს.

თან მოსალაპარაკებლად აგზავნიდნენ და თან თვითონვე შეიპყრეს?

ასეთი რამ თავიდან უკვირდათ ახალი რეჟიმისაგან, თორემ თანდათან იმისთანების შემსწრე გახდებოდა მთელი ქვეყანა, რომ რალა შეიძლება გაგეოცებინა ბოლშევიკი მმართველებისა და მათ მიმდევართაგან, რომელნიც სახელმწიფო ტერორს ცხოვრების წესად დაამკვიდრებდნენ და იაკობინურ ერთნლიან ხანას ათწლეულებზე განელავდნენ და გადაჭიმავდნენ.

შალვა ამირეჯიბის გამოსტუმრების ორი კვირის თავზე შეეტაკებოდა ხელჩართულ ბრძოლაში ქაქუცა ჩოლოყაშვილი პირველად ბოლშევიკებს. ამ შეტაკების გამო ახალი მოწესენი შურს იმით იძიებდნენ, რომ ცამეტ კაცს დახვრეტდნენ. პარტიზანებთან შალვას ყოფნაც არ დაიფარებოდა. და საიდუმლოდ რომ ამცნობდნენ: შენი მიმოსვლა გამოაშკარავებულია და სჯობს დედაქალაქს გაეცალოო, — შალვა გაცლის მიზეზს ვერ დაინახავდა: სულერთია, მაინც ვიმალები და გინდ თბილისში ვყოფილვარ და გინდ სხვაგანო.

ჭეშმარიტად მისებური პასუხია...

უკვე კოტე აფხაზი ჩაერეოდა, ეროვნულ-დემოკრატიულ ცენტრის ხელმძღვანელი და სამხედრო ცენტრთანაც მჭიდროდ დაკავშირებული, და თვითონაც დაუბეჯითებდა და გარშემომყოფთაც დაარიგებდა: იქნებ თქვენ მაინც გააგებინოთ, რომ მისი დარჩენა არამცთუ თბილისში, საქართველოშიც აღარ შეიძლებაო.

იმდენს შეასმენდნენ, რომ თბილისს გამოვრებოდა — საქართველოს დატოვებაზე ვერ დაიყოლიებდნენ — და მთელი წელი იმერეთში ჩარჩენილიყო. თუმც იქ ერთ ადგილას რა დააყენებდა და მოედებოდა

— ეს ქუთაისიო, ეს ბაოუშიო, ეს ფოთიო, ეს ზესტაფონიო, ეს სამეგრელოო, ეს ბაღდათის მხარეო, ეს ქობულეთიო.

ვინ იცის, როდემდე გაგრძელდებოდა მისი ეს ხიზნობა და მიმოსვლა დასავლეთ საქართველოში, კოტე აფხაზის დახვეწა და ეროვნულ-დემოკრატიულობის ცენტრის უმეთაუროდ დარჩენა რომ არა.

დავით ვაჩნაძის საქართველოში გაჩერება ყოვლად შეუძლებელი გახლდათ — ქაქუცა ჩოლოყაშვილთან გაგზავნილი წერილისა და ოფიციალური განკარგულების გამო ისეთი გააფთრებით დაეძებდა ჩეკა, რაღა ქაქუცა და რაღა ის — და თუ შეფიცულთა ბელადი ვერსად მოემწყვდიათ, ამას მაინც იგდებდნენ ხელთ ადრე თუ გვიან, ანდა მის მფარველებს ისე აანოკებდნენ, სამაგალითოდ რომ დარჩენილიყო. და ასეთ დროს, აბა, მისი ჩაყენება ცენტრის სათავეში ლამის თვითმკვლელობის განაჩენს უდრიდა.

ამიტომაც გამოიძახებდნენ შალვა ამირეჯიბს, ვისაც განშორების შემდეგ კვლავ მოუწევდა წუთიერი შეხვედრა ძველ მეგობართან, ვისთან და რევზა გაბაშვილთან ერთადაც 1912 წელს დაეარსებინა ჟურნალი „კლდე“ (მის დედაბოძებად ვითვლებოდით) და იმ დღიდან მოყოლებული აღარც გაყრილიყვნენ, და თუმცა ერთმანეთთან არც უთანხმოება მოკლებიათ, არც დამდურება და არც აყალმაყალი, ეს ყოველივე არ გასცილებია სულიერი ერთობის საზღვრებსა და ქვეყნისათვის უკეთესი გზების გამოძებნის წყურვილს; და ამიტომაც იყო, რომ ომის წინარე ჟამს, ომის ხანას, რევოლუციისა და დამოუკიდებლობის ეპოქას, ბოლშევიზმთან ბრძოლასა და ემიგრაციას შალვა ამირეჯიბი და დავით ვაჩნაძე ერთ ბანაკში გაატარებდნენ.

ეგაა, ბოლშევიზმის შემოჭრა-დამკვიდრებისას ისინი სულ ორჯერ შეხვდებოდნენ ერთიმეორეს. ეს იმიტომ, რომ როდესაც შალვა საიდუმლო საქმიანობაში ჩაებმოდა, დათა უკვე მეტეხში გამომწყვდეულიყო, ხოლო როდესაც ის იქიდან თავს დააღწევდა, ეს დასავლეთ საქართველოში იმალებოდა. ახლა კი, ცენტრის განკარგულებით გამოძახებული, ხელს მოუწერდა ძველ მეგობარს პარტიის მანდატზე და კვლავ კარგა ხნითაც გამოემშვიდობებოდა, ვიდრე აგვისტოს აჯანყების შემდეგ სტამბოლში შეეყრებოდა რამდენიმე წუთით და ისიც გემზე, როდესაც ხომალდი „ოქროს რქაზე“ შეყოვნდებოდა.

დათა ამცნობდა: არდაგანში ვაპირებ წასვლას და იქიდან გაბმას კავშირისას საქართველოსთანო. და კიდევ იტრიალებდა ორი ქვეყნის საზღვართან მთელი წელი კონფედერალისტის სახელით, ეგაა, ამ პოლიტიკური ჯგუფის — „კავკასიის კონფედერალისტთა კომიტე-

ტი" — არსებობა დიდხანს ვერ გასტანდა, რადგანაც პოლონელები დახმარებას შეუწყვეტდნენ იმ მიზეზით: თუ კავკასიის სახელით მოქმედებთ, რატომ არ არის თქვენთან განვევრიანებული ორი დიდი პარტია — ქართველ მენშევიკთა და აზერბაიჯანელ მუსავატელთა? — და მის ნაცვლად „კავკასიის დამოუკიდებლობის კომიტეტს“ შექმნიდნენ ნოე რამიშვილის მთავარი მონაწილეობით.

შუა საუკუნეებში გადასახლება აღარ მოუწევდა შალვა ამირეჯიბს და იმ სურათების ამოცურება თვალწინ, რათა თვითონაც თავი რაინდული ეპოქის შვილად განეცადა. სავსებით კმაროდა, არ გამოფხიზლებულიყო აგვისტო-სექტემბრის იმ დღეების ზმანება-ბურანისაგან და მკაფიოდ ველარც გაერჩია, ისევ იმ ოდინდელ სივრცეში დააბიჯებდა თუ მართლა შეცვლილიყო და ავადაც შეცვლილიყო რალაც და მასაც გადახვენილის სიმწრის ფიალა უნდა ესვა სხვა დევნილებივით, რომელთაგან მცირენი მისცემოდნენ თვითგვემას, დანარჩენები კი ერთმანეთის ძრახვასა და დადანაშაულებას უნდებოდნენ, არა, შენ მეტი ბრალი მიგიძღვის საქართველოს სახელმწიფოს დამბოზაში და არა შენო.

გაშლილი თხრობისათვის ვერა და ვერ მოიცლიდა შალვა — ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ცხოვრების ქრონიკას რომ გამოჰყოლოდა და ან საისტორიო მათიანის და ან ბიოგრაფიული რომანის გმირად ექცია. დაე აღექსანდრე სულხანიშვილს ედო თავს ეს მისია. შალვა აგვისტო-სექტემბრის დღეებზე დაჟინებულ ფიქრსაც იკმარებდა — რაც შეიძლება ღრმად შეელნია იმ პეროიკული და საბედისწერო ჟამის სულში, ფენა-ფენა გადაერჩია და ვრცელი ქრონიკა თუ არა, ტევადი სარჩული მაინც შეექმნა როგორც ხევსურეთის ამბოხების, ისე 24 წლის აჯანყებისათვის.

სარჩული, რომელსაც ოდესმე ან თვითონვე გაშლიდა, ანდა თავისებურ გზამკვლევად უანდერძებდა იმათ, ვისთვისაც ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახება არ იქნებოდა მარტოდენ საისტორიო ქრონიკებსა თუ ისტორიის სახელმძღვანელოებში ჩასატოვებელი და ბიოგრაფიული რომანის გმირადაც დაისაჭიროებდნენ, თორემ რომანის გმირად ხომ მის სიცოცხლეშივე წარმოესახათ, ეგაა, არსენა მარაბდელის სახელით; ოღონდ იმ რწმენით, რომ რაინდული რომანის ჟანრს სულაც არ გასვლოდა ყავლი და — უოლტერ სკოტის შეუპოვრობის წყალობით ისევ დაბრუნებული სამწერლო ცხოვრებასა და საზოგადოებრივ ცნობიერებაში — ჩინებულ ბელეტრისტთა ხელში კვლავაც შეინარჩუნებდა მოქალაქეობრივ უფლებებს.

მიგელ დე სერვანტესმა ერთი ხანობა ძალიან გაუტეხა სახელი ამ ჟანრს „დონ კიხოტის“ შექმნით, თუმცა ეს პაროდია გულისხმობდა რაინდულ თხზულებათა ერთფეროვან ნაკადს, ამ ჟანრის დაუსრულებელ, გულისგამანვრილებელ ფაბრიკაციასა და გამოშიგვნას, და არა მის მხატვრულ თავისებურებებსა და უკეთეს მიღწევებს, რაც თურმე მაშინაც გახლდათ შესაძლებელი, როდესაც რაინდული ხანა გადავიდოდა და შემთხვევიდან შემთხვევამდე თუ ამოხეთქავდა ხან სად და ხანაც სად.

უოლტერ სკოტის რაინდული რომანების ციკლი რომ არა, აღარავის მოაფიქრდებოდა ამ გაელვებათა გააზრება ამ ჟანრის ქარგაში, თუ მოაფიქრდებოდა და ისე ნაუხდენდა გუნებას სერვანტესის დამცინავი სახის მოლანდება, სასწრაფოდ ჩამოეხსნებოდა: რალა მე გავიპამპულო თავი, მკედარს მაინც ველარაფერი გააცოცხლებსო.

თურმე არ მომკედარიყო რაინდული რომანი, მხოლოდ ეძინა, თუნდაც ღრმა ძილით, და ამიტომაც ვერ გაემეტებინა გასაქრობად ისტორიული რომანის მამას, ვის მხატვრულ ქმნილებებშიც პატრიოტები ხშირად ცხადდებოდნენ კანონგარეშედ და არც ყაჩაღის სახელი მოკლებიან შოტლანდიის გამოსახსნელად თავგანწირულთ.

მამ ქაქუცა ჩოლოყაშვილი რითი არ არის მისი გმირი?!

არსენა მარაბდელი ნაკლებად გამოდგებოდა უოლტერ სკოტის გმირთა გალერეის სრულყოფილ პერსონაჟად. თუმცა ეს რეალურ არსენა მარაბდელს ეხება, თორემ მიხეილ ჯავახიშვილის მიერ გარდასხეულებული, თარგად ქაქუცა ჩოლოყაშვილის პიროვნება რომ ეგულისხმა, სწორედაც სკოტის გმირია. ამასთან, ცხადია, ალექსანდრე ყაზბეგის ელგუჯასა, აკაკი წერეთლის ბაში-აჩუკისა, ვასილ ბარნოვის ამოტ კუროპალატის ლიტერატურული შთამომავალი, და კიდევ იმ „ამირანდარეჯანიანის“ ჩამომავალი, შოთა რუსთველი თავის რეიტინგ-ლისტში პირველ ადგილს რომ მიაკუთვნებდა: ამირან დარეჯანისძე მოსეს უქია ხონელსაო.

მოგვიანებით სერვანტესი სწორედაც ამ ყაიდის რომანებს აიგდებდა საცინლად? როდესაც ერთფეროვნების ზღვაში იძირები, რა გასაკვირია, იქიდან თავდალწევაც მოგდომებოდა და ამ დაუსრულებელი ნაკადის აღკვეთაც, რათა მკითხველის გემოვნება აღარ დაზიანებულიყო და დამდაბლებულიყო და ამ ყოველივესათვის ნამდვილი ლიტერატურული გადასახედიდან შეგეხედა; მაგრამ როდესაც ამ ჟანრისა ერთადერთი ქმნილება მოგეპოვება, თანაც მისი მთავარი პერსონაჟის სახება შთაგონებულია ძველთაძველი მითოსური თუ

ეპიკური გმირის ხსოვნით, მაშინ უკვე მოსალოდნელია ამ თხზულებისა და მისი ავტორის ასერიგი ამალღება, „ვეფხისტყაოსნის“ ეპილოგში როგორც გასხივოსნდებოდა.

ამიტომაც არ ინვეეს რუსთველის რეიტინგ-ლისტი ჩვენგან გადასინჯვის სურვილს.

უნებურად „ამირანდარეჯანიანიც“ იგულისხმება „დონ კიხოტის“ მძაფრ პაროდულ გამოკამათებაში რაინდული რომანის ჟანრთან?

ჩვენთვის მაინც არ არის ადვილად გასამეტებელი, ჯერ მარტო ამირანის ეპიკურ სიმღერებს ხელახალი სიცოცხლე რომ შთაბერა და ფოლკლორს დაუბრუნა ზღაპრის ეპოსში დასაბინავებლად, და ამიტომაც ყოველთვის მოვებლაუჭებით რუსთველურ დითირამბს, იმის სულში რა გამოძახილიც ეპოვნა ფათერაკიან გზაზე დამდგარი რაინდის ჰეროიკულ თავგადასავალს, აბდულმესიასთან, დილარგეთთან და თავის ტარიელთან რომ ათანაბრებდა.

საუკუნეთა შემდგომ კი მიხილ ჯავახიშვილს გაედო ხიდი მოსე ხონელთან, ოღონდ ამ ხიდს უოლტერ სკოტის მხრებიც შებჯენოდა... თუმც ვერც ის უშველიდა, ვერც „არსენას ლექსის“ შთაგონება და ვერც ალექსანდრე ყაზბეგის, აკაკი წერეთლისა თუ ვასილ ბარნოვის სულიერი თანადგომა, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მონუმენტური სახება თვითონვე რომ არ განსაზღვრავდეს „არსენა მარაბდელის“ სულისკვეთებას.

სახება, რომელიც შალვა ამირეჯიბის რწმენით, თანამედროვეთ ერთხმად უნდა ელიარებინათ იმ შარავანდმოსილ ქართველად, ვისაც თავისი დროის საქართველო ყველაზე მეტად ესახელებინა.

არც ამ და არც სხვა ფრაზათა პათეტიკურობა არ არის გამონვეული იმიტ, რომ სამგლოვიარო სიტყვიდანაა ამოღებული. ამ სტილისტიკითაა განმსჭვალული ყველა ის მემუარულ-პოლიტიკური თხზულება, რომლითაც „მინანქრების“ შემოქმედი აგვისტოს აჯანყებასა და მის გმირს წარმოსახავს.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სილუეტიც, ავტორის მიერ „მოკლე ბიოგრაფიად“ სახელდებული.

1931 წლის 30 აგვისტოს პარიზში, ქართული კოლონიის სხდომაზე ნაკითხული მოხსენებაც.

1935 წელს ნაკითხულიც.

1940 წლის 30 აგვისტოს ბერლინის ქართულ კოლონიაში ნაკითხულიც.

ეს ყოველივე თითქოს ერთი თხზულების ვარიაციებია, ერთმანეთს რომ ავსებს და აზუსტებს და ერთიანობაში ქმნის იმ სარჩულს საის-

ტორიო ქრონიკისას, ქართლის ცხოვრებასაც რომ დაშვენებოდა, შალვა ამირეჯიბს ერთხელაც რომ გასჩენოდა ეს იდეა და საგანგებოდაც ჩაჯდომოდა მათ საფუძველზე ისტორიული მატრიანის შექმნას.

მაინც ბაგრატიონთა ვალი ეტვირთა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს და რა გასაკვირი იქნებოდა, ეს ისტორიული მატრიანე ქართლის ცხოვრების ქრონიკების ციკლს რომ შემატებოდა.

ჩამონათვალში არ არის ნახსენები „მზე-ქალა“, რომელიც თან არის და თან არც არის ამ რკალის ნაწილი. არის — საერთო გმირის არსებობით, არ არის — ჟანრობრივად, თანაც ეს ის ჟანრია, რომელიც ქართულ სინამდვილეში დავით ვაჩნაძეს გამოეკეთა, თუ სულაც არ წამოეწყო, და დოკუმენტური ნოველა რომ ჰქვია.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ნაამბობს ეყრდნობა „მზე-ქალა“, და ეს წინასწარი უწყება მხატვრული მისტიფიკაცია კი არ არის, არამედ ბელადის მონაყოლის თითქმის სტენოგრაფიული ჩანაწერი, ბელეტრისტული კალმის ჩარევით მომხიბლავ სიუჟეტურ ქარგად შემონახული.

ციებისაგან თვით ქაქუცას დაჯაბნვას აკი ალექსანდრე სულხანიშვილიც იხსენიებს, ამ ნოველაში კი თვითონ ბელადი უნდა გამოტყდეს: ციება, ასე ხშირი ჩვენს პარტიზანულ ყოფაში, შედეგი მინაზედ ჩვენი გამუდმებული წოლისა, სულსა მღაფავდაო.

მანამდე ის საუცხოო სურათი უნდა გადაშლოდა თვალწინ, თუ როგორ დაინთებოდა სოფლის ერთ კოშკზე ცეცხლი და ძახილიც გაისმოდა — განგაშის მაუნყებლად: ხევსურეთი ომს იწყებსო. და მახლობელი სოფლებიც განგაშითვე გამოეპასუხებოდნენ და იმ ღამით მთელ იმ მხარეს მოეფინებოდა, დილით ყველა იარაღით უნდა გამოვიდეთო.

მერე გუდამაყრის მხრიდან უნდა გაეარდნილიყო თოფი, მტრის მოახლოების მომასწავებლად.

ქაქუცა მახლობელ მწვერვალზე უნდა დარჩენილიყო სამკაცრიანი შტაბით, ოცი კაცი კი ორწყალზე გაეგზავნა, სადაც იმათ სამასი ხევსური დახვდებოდა რუსის ჯარის წუთი-წუთზე შემოსვლის მოლოდინში.

— ამ ადგილის მნიშვნელობა ხევსურებმაც კარგად იცოდნენ. მალე ხევსურებმა სხვა შემოსასვლელი ადგილებიც ასე გაამაგრეს და ჩემის მხრივ საერთო ხელმძღვანელობა იყო საჭირო.

მაგრამ ციებას ნაბადში გახვეული მინაზე რომ დაუგდია?

ამბები ამოაქვთ და მისი ბრძანებანი მიაქვთ.

თუმცა:

— რომ გეკითხათ, ვერ გეტყოდით, რა ბრძანებანი იყვნენ ისინი.

ნოველას — თუნდ დოკუმენტური იყოს და არა მხატვრული — თავისი კანონები აქვს და ეს კანონები უბიძგებს მთხრობელსაც და ჩამწერსაც სწორედ ამგვარი ფრაზისაკენ, დრამატიზმში ღიმილიც რომ გამოკრთის და სიუჟეტს იმ მოლოდინით ავსებს, რაც — სიმძაფრის გაუნელებლობისათვის — მხოლოდ ისე თუ გაგრძელდებოდა, როგორც კიდევ მივადევნებთ თვალს.

უეცრად ერთმა ხევსურმა უბელო ცხენი ზედ მის ნაბადზე რომ მიადგოს ძახილით: აქა მშვიდობა, რომელია ჩოლოყაშვილი.

და მერე ისე შეუწყრეს — რა დროს ნოლაა, არ გაგიგია, ხევსურეთს მტერი მოადგაო?! — უსაქმოდ გარინდებული ადამიანის გამოფხიზლებას რომ ლამობენ ნაირფერად ზმანებათა და ოცნებათაგან. ბელადს თვალის დახუჭვა უნდა იმ იმედით, ამ ყმანვილკაცს პასუხს ჩემი ბიჭები გასცემენო, მაგრამ ფარაჯისა და პატრონტაშის ქვეშ ქალის მკერდს მოჰკრავს თუ არა თვალს, სიცხისაგან გარინდულ თავს მაღლა ასწევს და თვითონაც წამოიწევს.

— როგორც ავადმყოფს მე შემეძლო ყველა მათი დეკანოზები და გვარის უმფროსები მწოლარეს მიმეღო. მაგრამ ჩემს წინაშე ქალი იყო და წამოვდექი.

ფეხები უღალატებდა და კინალამ ჩაიკეცებოდა.

— ჰაუ, ბარბაცობო? — იმან უნდა შემოუძახოს, — განა სიკვდილი ავადმყოფს კი არ შეუძლია! ორწყალზე ომიოა.

მერე თავისი ვინაობაც გაუმხილოს — მზექალა არაბული — და ორწყალზეც მიცილება შესთავაზოს, თან თვალელებში ისე მიაჩერდეს, ამან ველარაფერი ანამოს და ცხენის მოყვანა ითხოვოს. შეფიცულნიც ამავე აზრზე უნდა დადგნენ და ცხენიც დაუყოვნებლივ მოჰგვარონ.

— შევსხედით და წავედით, წინ მზე-ქალა მიგვიძღვოდა. მე თავბრუ მესხმოდა და უნაგირზედ ძლივს ვიჯექი, მით უფრო, რომ მზე-ქალას უბილიკო დაღმართებით მივყავდით დაბლა. ტყვია ზუზუნებდა, მაგრამ ამას ყურადღებას არ აქცევდა.

ფარდი ფარდს შეხვედრია და ეგაა — აქამდე ქაქუცა ჩოლოყაშვილი არ აგდებდა აინუნში თავზე გადავლილ ტყვიებს, ახლა მზექალაც იმ გულგრილობით ეკიდება მათ ზუზუნს, თითქოს ყვავილებით მოჩითულ მდელოზე ფუტკრები ეძიებდნენ სარჩოს ყველაზე ტკბილი გოლეულისათვის.

ერთ სოფელს რომ გაუსწორდებიან, ის ბექობზე უნდა გადადგეს და მაგრად დაჭყვილოს, ხოლო გამოცარიელებული სოფლიდან მხო-

ლოდ ძალლი რომ გასცემთ ხმას, მწუხარედ ჩაილაპარაკოს: უკაცოდ ძალლიც ცოდვააო.

თითქოს კინოკადრიაო.

და ნიშანდობლივია, რომ ქაქუცამ მხოლოდ აქ უნდა გაარჩიოს მკაფიოდ ამ თვრამეტი წლის ქალის სახე, რომლის სიმწყრალეცა და სიკუშტეც ვერ ფარავს ეშხსა და სილამაზეს. მკერდი ჩამოღელია, მხრებზე შავი თმა დაჰყრია და ტუჩებიც იმ ხაზური სილამაზით აწყობია, მთელ მის არსებას შველს რომ მიახმავებს. ყოველ შემთხვევაში, ქაქუცას მზერა აღიქვამდა შველს.

აღუნერდა და ვერც აღუნერდა შალვას ყმანვილქალის მშვენიერებას, ზუსტსა და მარჯვე სიტყვებს ვერ შეარჩევდა განცდილის გადმოსაცემად, აბორგდებოდა, მიმოანყდებოდა და... ბედად აღექსანდრე ყაზბეგისა და ვაჟა-ფშაველას სახელები წამოეშველებოდა და კიდეც ამოისუნთქებდა: აი, ისინი რომ ხატავენ, სწორედ ისეთი გახლდაო. და აღარც დოკუმენტური ნოველის ავტორი დაიხარჯებოდა ამოდ შედარება-მეტაფორების შერჩევაში, რაკილა ორიენტირი უკვე ხელთ ეპყრა და მკითხველს თვითონაც იმ სახელებისაკენ მიახედებდა — იმ შთაბეჭდილებებით გამოძერწეთ თქვენს გონებაში მზექალას სახებაო.

მერე ქაქუცამ ქალი წინ აღარ უნდა გაუშვას, უბრძანოს: უკან გამომყევით, — და რაკი აღარ იცის, საიდან დაიწყოს ლაპარაკი, საბაბად ჰკითხოს: ნეტა თუ ბევრი რუსი მოგვდგომიაო? — პასუხად კი შეგონებასავით ფრაზა: ბევრი თუ ცოტა რასა ჰქვია! ჯობნა ბევრსაც ასე უნდა, როგორც ცოტას!..

ქაქუცასაც უნდა მოენონოს ეს ფრაზა, ფრთიან სიტყვად ჩამოართვას და მღელვარების მიზეზსაც მიუხედეს: მაშ თოფიც ამიტომ აგილიაო.

იმან კი:

— სხვანაირ არ ეგების, ირაკლის ნათლული ვარ!

და ბელადს უნდა მოაგონდეს ძველი ნათქვამი, თუ როგორ ამოსულიყო ხევსურეთში სახელოვანი მეფე ერეკლე და სამოცი ბავშვი მონათლა, და მათ შთამომავლებს დღემდე ირაკლის ნათლულებს ეძახდნენ. აგერ, მზექალაც თურმე ერთი იმათგანი ყოფილა.

მეამბოხეთა საფარს რომ მიუახლოვდებიან, მზექალა უეცრად უნდა ჩამოსცილდეს თანამგზავრთ, მთელი ხეობის გასაგონად ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახელი დაიძახოს და მტრისაკენ თოფიც დაცალოს.

მერე რუსებმა რამდენჯერაც უნდა შემოუტონ, მეამბოხეებმა იმდენჯერვე დაახევინონ უკან და ჰა, თითქოს აჯობონ კიდეც, მაგ-

რამ იმათ არტილერიას კი ველარ უძლებენ, სოფლებს ზურგზე ბოლს რომ ადენს.

ამასობაში კი მზექალამ რამდენჯერმე უნდა ჩაუქროლოს წინ ბელადს, მაგრამ მასთან ერთხელაც აღარ შეჩერდეს (არ ვიცი, რატომო, — ვერ აეხსნა ქაქუცას), თითქოს მისთვის ბელადი აღარც არსებობდეს, მაგრამ უსაქმოდ ერთხელაც ვერავინ შენიშნოს — ან სანგარში იჯდეს და სხვებივით ისროდეს ტყვიას ტყვიაზე, ან და სადღაც ქრებოდეს და ახალი მეზრძოლები მოჰყავდეს, რომელნიც აქამდე რაღაც მიზეზით მეამბოხეებთან ვერ მისულიყვნენ. ერთი სიტყვით, სროლაში ჩაბმასაც ასწრებდეს და მთელი ხევსურეთის შემორბენასაც.

რუსების გეგმა — მეამბოხეთა შერეკვა ხეობებში, იქ მომწყვდევა და დატყვევება — სწორად გაანგარიშებული იყო და, თუკი აღასრულებდნენ, შეფიცულებსა და მათ თანამდგომთ ველარაფერი იხსნიდათ. ამიტომაც პარტიზანთა წინამძღოლმა ამ გეგმას თავისი უნდა დაუპირისპიროს დროულად და მარჯვედ — ვიდრე ხევსურები აქ ჯერაც მტკიცედ დგანან, რუსებს ზურგიდან შემოუაროს და იმ დღეში ჩააგდოს, რაც ერთხელ უკვე დამართა დუშეთთან.

— მე ეს მოვახერხე. მაგრამ ხევსურებმა მათ არტილერიას ვერ გაუძლეს და დაიხიეს. ჩემსა და ხევსურებს შორის რუსები იყვნენ და, ამრიგად, თითონ ისინი მიშლიდნენ ხელს, რომ ხევსურებთან ერთად მეც დამეხია.

მას შემდეგ მზექალაც უნდა დაეკარგოს თვალთაგან.

თუმცა ამბავი აქ არ მთავრდება, რადგანაც უჩვეულობის შარავანდით გასხივოსნებული ქალი შეუძლებელია ასე უსახელოდ გაქრეს.

ქაქუცას ბევრი ადგილის გამოცვლამ უნდა მოუწიოს და იძულებულიც კი შეიქნას, საქართველო დროებით მიატოვოს — ჩეჩნეთს შეაფაროს თავი. და რაკილა გზა ხევსურეთზე უდევს, საკუთარი თვალთ უნდა იხილოს გადამწვარი სოფლები და გაძარცვული სახლები, შეიტყოს გარეკილი საქონლისა და, რაც ყველაზე გულსაკლავია, დახვრეტილი ადამიანების თაობაზე.

დახვრეტილთა შორის ხუთი რომ ქალი აღმოჩნდებოდა, ბელადს მაშინვე ის გაუელვებდა: ერთი უსათუოდ მზექალა იქნებოდა.

მზექალა არა, მაგრამ დედამისი კი დაეხვრიტათ.

ვერც მამა გადარჩენოდა სასჯელის უმაღლეს ზომას.

თვითონ მზექალას რა ბედი მოსწოდა?

უკან დახევის შემდეგ აჯანყებულები მთებს რომ შეეხიზნებოდნენ, ბავშვები, ქალები და მოხუცებულები მათ გაჰყვებოდნენ, სალ-

დათები კი ზარბაზნებისაგან განადგურებულ და დაცარიელებულ სოფლებს მოედებოდნენ და ერთმანეთს ძარცვა-გლეჯაში გაეჯიბებოდნენ. სალდათთა ერთი ჯგუფი მზექალას სახლისკენაც რომ გასწევდა, იქიდან სროლა ატყდებოდა — ვილაც ნიშანში იღებდა მოძალადეებს და სათითაოდაც მიაწვნიდა. სალდათებიც სროლითვე შეიჭრებოდნენ ბინაში და... წაადგებოდნენ ყმანვილქალის ნეშტს.

მარტოკამ უნდა ვიომო, მთელმა ჯარეგამ ნახოსაო, — პირადი ოცნება შეენივებინა ჯოყოლა აღხასტაისძის ამ მოქმედებაში ვაჟა-ფშაველას, ოცნება კი იმას გულისხმობდა, ისე როგორ იქნება, მთიანეთი ასეთი უთანასწორო შერკინების მოწმეც არ შეიქნას, გარეგნულადაც რომ წარმოსახავს თავისუფლების წყურვილის მთელ სიმძაფრესო.

აგერ, მარტოკა ბრძოლის პეროიზმი და ტრაგიზმი ქალს გადაეტანა საკუთარ თავზე და სისხლით დაეკირა ფიცი, ცოცხალი თავით მტერს სახლში არ შემოეშვებო.

ერთადერთ ტყვიას მოესწრაფა მისთვის სიცოცხლე.

ამაღლებულ სიმბოლოსთან შეტოლებული ქალის პიროვნული თვისებანიც ხელშესახებად გამოსჭვიოდა თხრობისას, მაგრამ ამ სახის რეალისტურობას უთუოდ მოაკლდებოდა რაღაც ფერი, შთამბეჭდავი ფინალური სტრიქონი რომ არა, რომელიც ახალი ძალით გაანათებდა ხევსური ქალის მღელვარე თავგადასავალს:

— ტყვია იმ ადგილას მოხვედროდა, რომელიც მას ასეთის უმანკო მოურიდელობით დაჰქონდა ღია-მკერდში, თავზედ თავისი უბელო ცხენი ადგა.

ჯერ თხრობის დროსაც ასეთი სიფაქიზით მოხსენიება ქალის მოღიავებული მკერდისა, ფინალში კი ამ სიფაქიზის უკიდურესი დახვეწილობით გაელვება მთხრობელის დიდ ხელოვნებაზე მიგვანიშნებს.

* * *

ყოფითი რეალობა შეინირავდა მზექალას.

მაგრამ ლეგენდა?!

ლეგენდა ასე იოლად ვერ გაიმეტებდა მის სახებას, აღამაღლებდა, ფარზე აზიდავდა და იმ სიმბოლოდ დასახავდა, შემუსვრა რომ არ ემუქრება.

ქართველობას მის ხსენებაზე მაია წყნეთელი და თამარ ვაშლოვნელი აგონდებოდა.

ფრანგი მწერალი ლუი ფორესტი ჟანა დ'არკს შეუთანაბრებდა: კავკასიაში მზექალად აღსდგა ჩვენი ეროვნული გმირიო.

მზექალასაც საკუთარ სახელად კი არ მიიჩნევდა, არამედ თიკუნად, რომელიც ხალხს შეერჩია თავისი უსაყვარლესი გმირისათვის, ვინც თურმე მთებს შეფარებოდა და მიზანმიმართულად წმენდდა ბოლშევიკებისაგან იქაურობას, და ელოდებოდა უკეთეს ჟამს, როდესაც ბარშიც შეეძლებოდა ჩამოსვლა და ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მხარდამხარ გადამწყვეტი გაეღვება ბოლშევიზმის უკანასკნელ ნაშთთა აღმოსაფხვრელადაც.

ხალხის წარმოსახვა ვერ ელეოდა მის პეროიკულ სულს და ყოველ წუთს მოელოდა მზექალას დაბრუნებას.

ემიგრაციაში გადახვეწილ ქართველებს აგერ, ფრანგი მწერალიც ალენთოთ თავიანთი მგზნებარე ლაპარაკით.

ის ბედნიერ შემთხვევად მიიჩნევდა, უნებურად რომ შეესწრებოდა ქართველთა საუბარს და ახალი ჟანა დ'არკის არსებობას შეიტყობდა.

ბოლშევიკებმა გასრისეს ჩვენი ქვეყანაო, – მწუხარედ ამცნობდა ის ქართველი, ვინც მზექალას მკაცრ ბრწყინვალეობას გადაუშლიდა თვალწინ, – სულ ორი მილიონი ვართ და მეთორმეტე წელია ვებრძვით უღელს, რომელმაც საშინელება მოგვივლინა. ჩვენი სატახტო ქალაქი ტფილისი გარეგნულად დანყნარებულია, უცხოელები ჩვენს რუს მმართველობას იქ მიჰყავს, სადაც მილიციისაგან დაშინებული მოქალაქენი კრინტს ვერ ძრავენ, ხოლო ვისაც ნამდვილი ვითარების გაგება სურს, მზექალა უნდა ნახოს, დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლიო.

ფრანგი მწერალი მომხიბლავ ესკიზს შეადგენდა ამ ლეგენდარულ ქალზე და პარიზულ გაზეთ „ეტიენში“ გამოაქვეყნებდა 1932 წლის 10 ივლისის ნომერში, საიდანაც ქართული ემიგრანტული გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“ გადმობეჭდავდა.

...ისე ეს ესკიზი თავისებურ მინანქრად გამოადგება შალვა ამირეჯიბის დოკუმენტურ ნოველას.

* * *

მზექალას სახელი ალექსანდრე სულხანიშვილის მოგონებებშიც გაიელვებს, როგორც ერთი ხევსურის ნაამბობისას წამოცდენილი.

ოც-ოცდაათკაციანი ჯგუფები, რომლებიც რუს და ქართველ პარტიულთა ნარევისაგან შედგებოდნენ, შემოდიოდნენ სოფლებში და ხალხს ანიოკებდნენო, – მწუხარედ რომ გაიხსენებდა, სოფელ აკუშოს დარბევის სცენასაც მოადევნებდა, უჩვეულოსა და სულისშემძვრელს: ერთი ხევსური ქალი, მზექალა, ერთი სახლის ბანზე წამოწოლილიყო იმ დროს, როდესაც მისი ძმა ჩვენთან იმყოფებოდა, მას ძმის

თოფით დაუნყია სროლა და არავინ შეუშვია სოფელში, ვიდრე ტყვია შემოელეოდა. ხუთი თუ ექვსი რუსი მოუკლავს და მერე მისთვისაც უნევია მტრის ტყვიასო.

და აღტაცებისაგან თავს ვერ იკავებს მემჟარისტი:

— აი, ასეთები არიან ერეკლეს მოსიყვარულე ხეცსურებიც და ჩვენი დანარჩენი მთიელებიც!

ეს სიყვარულია სწორედ, თაობებში გამოვლილი, ახლა ქაქუცა ჩოლოყაშვილზე რომ გადაუტანიათ.

ესეც ის სიუჟეტური მარცვალი და ხასიათის ზოგადი მონახაზი, რაც მოგონებებში მატიანური ლაკონიზმითა და შეკუმშულობით შემონახულა, და უფრო მეტს ვერც დაიტევდა საზოგადოებრივი ცნობიერება, რომ არა ქაქუცას მონდომება — ისეთი კაცისათვის ეცნობებინა ქალის მთელი თავგადასავალი — და არამარტო ერთი ეპიზოდი — ვინც ამგვარ სიუჟეტს ხელიდან არაფრისდიდებით არ გაუშვებდა.

მაინც შუასაუკუნეების დროებად და პერსონაჟებად ეჩვენებოდა ყველა და ყველაფერი და აგერ, რაინდული სულისკვეთების ფრაგმენტი თვითონვე უვარდებოდა ხელთ, თანაც იმ პიროვნებისაგან მონათხრობი, რაინდული ჟამი რომ შემოებრუნებინა, და უკვირდა შალვა ამირეჯიბს: რას მერჩიან, წარსულის ლანდებთან ბორიალს რატომ მაბრალევენ, როდესაც პირდაპირ გადმომაცქს ფურცელზე, თვალთ რასაც შევყურებ, რა რომანტიზმი და რომელი რომანტიზმი, რეალიზმი ეს ყოველივე და, მგონი, სულაც ნატურალიზმიო.

გუნებაში ელიმებოდა გერონტი ქიქოძეს ყოველი ამგვარი მტკიცების მოსმენისას.

ქაქუცა კი აგულიანებდა: ასევე განაგრძე, რასაც შეჰყურებ, ის აღწერე შენებურად და მეტი არა გინდა რაო.

* * *

შალვა ამირეჯიბი არ გადათქვამდა და, საგანგებო დაზუსტება რომ მოგენდომებინათ, კვლავაც დაიჟინებდა: მთხრობელი თვითონ ქაქუცაა, რა მნიშვნელობა აქვს, ვინ ჩაინერდაო. ამიტომაცაა, დასაწყისში ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ნაამბობის ავტორად რომ იხსენიებს, მთელ ნაამბობს თავიდან ბოლომდე წინწკლებში მოაქცევს, რათა ხაზი გაუსვას თავის... სწორედაც სტენოგრაფისტობას.

მისთვის მნიშვნელოვანია, რომ მკითხველმა ეს ამბავი აღიქვას უშუალო პირველწყაროდ, ისტორიულ ქრონიკად, და არა — თუნდ მართლაც სხვისი — ნაამბობის მიხედვით შექმნილ მხატვრულ თხზულებად.

ცხადია, ეს სწრაფვა ხელს არც ამჯერად უშლის ბელეტრისტიკის კალმის ჩარევას.

მთავარია, მკითხველს არ გაუქარწყლდეს ილუზია, რომ თვითონაც ისევე უსმენს ბელადის მონათხრობს, როგორც ჩანანერის შემსრულებელი.

ეს ჩანაფიქრი ჩინებულადაცაა მიღწეული და ამიტომაც წარმოგვიდგება „მზე-ქალა“ დოკუმენტური ნოველის მშვენიერ ნიმუშადაც და ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით მეტად საგულისხმო წყაროდაც.

დოკუმენტური ნოველის, როგორც მონაყოლის რაც შეიძლება ზუსტად შემონახვის მცდელობად, თორემ ეს ჯერაც გამოსარკვევია, მისი სიუჟეტი რეალისტური ამბავია თუ ზმანების ნაყოფი, ციებიანის გონებაში დაბადებული ხილვები, სიზმრიდან გადმოყოლილი განცდები, ერთბაშად რომ ველარც დაგიზუსტებია, სიზმარშიც სიზმარს ხედავ თუ უკვე გამოფხიზლებულხარ მოლანდებათაგან.

რა — ვითომ უცხო იყო ქაქუცა ჩოლოყაშვილისათვის ამგვარი ხილვები თუ გამოცხადებანი, რელიგიური იერით შეფერილნი და ამ ერთხელ, ერთადერთხელ შეიძლება წარმოესახა მის გონებას ასეთი რამ?

მაშ რას გვიამბობდა ალექსანდრე სულხანიშვილი, ცივგომბორის მთაზე დაბანაკებისას ზედიზედ ორჯერ რომ ენვია ბელადს სიზმარში უცნობი ქალის ლანდი და ურჩია იქაურობის დატოვება, თორემ უამისოდ საშინელ ხიფათს ვერ აირიდებდა?

ანდა კვლავ ალექსანდრე რომ შეესწრებოდა სიზმრისეული ჩვენებიდან ახალგამოფხიზლებულ ქაქუცას, თურმე შვილი რომ გამოცხადებოდა: ჩემი ჯვარი დამიბრუნეო.

მიჯნას ვერც გაავლებდი სიზმარ-ცხადს შორის.

თვითონ ქაქუცა ამას არც არასოდეს ცდილა — მაშინაც დაემორჩილებოდა უცნობი ქალის რჩევას და თანამებრძოლებთან ერთად მოშორებით გადაინაცვლებდა, და მერეც სასწრაფოდ მოინდომებდა შვილის — მერე რა, რომ ლანდად გაელვებულის — მოთხოვნის აღსრულებას.

და რა გასაკვირია, რომ მზექალა არაბულიც მისი ამალგებული ოცნების მხატვრული გარდასახვა იყოს და არა ხორციელი დადასტურება?!

თუმც არც იმას გამორიცხავს მკითხველი, რომ ეს ქალი მართლაც ყოფილი რეალობიდან გადასულიყოს დოკუმენტური ნოველის გმირად, ოდნავი, სულ ოდნავი შელამაზებით მისი შთამბეჭდავი გადაელვებისა.

ეგაა, ნოველა ისეთი ელფერით შემოგარსულა, დაბეჯითებით ვერ გაგისხვავებია ოცნებისული და ცხადლივი. და შალვა ამირეჯიბიც ამასვე ცდილობს, რასაც ქაქუცა, ეგაა, რაც ერთისათვის ზეპირი მონათხრობია, მეორისათვის — კალმის ნაყოფი.

მაშ ნულარც მკითხველი დაიღლის თავს მკვეთრი მიჯნის გავლებით სიზმარსა და ყოფით რეალობას შორის და „მზე-ქალას“ სიუჟეტი აღიქვას ისე, როგორც ყოფითობისა და ხილვის ზღვარზე დაბადებული ახალი სინამდვილე, თავისი თვალისმომჭრელობითა და მონუმენტურობით, ასერიგად მისადაგებული ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ფსიქოლოგიური ნატურის ზოგად სტილისტიკას, დროდადრო ასე ხელშესახებად თავჩენილს მის ბიოგრაფიაში.

ფრანც კაფკას არ ეჭაშნიკებოდა და ძალიანაც არ ეჭაშნიკებოდა, მის ნოველებსა და რომანებში სიზმრისეულისა და ცხადლივის დაცალკევებას რომ იწყებდნენ, რალაც მიჯნის გავლებას ლამობდნენ და სიმბოლიკასაც რატომღაც გადაჭარბებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ. დაე ყოველივე ისევე ჩარჩენილიყო მკითხველის ცნობიერებაში, როგორც კაფკას მხატვრულ ქმნილებათა ზოგადი სტილისტიკა გულისხმობდა — ხილვისა და ყოფითობის, სიზმრისა და ცხადის განუყოფლობასა და ერთიმეორეში ძალდაუტანებელ გადადინებ-გადმოდინებას.

ვითომ შემთხვევითობაა ან უნებლიე ერთობლიობა ისეთი რეალებისა, რაც გიბიძგებს გაარღვიო ნოველის დოკუმენტურობის ილუზია და მის მიღმა ეძიო მხატვრული მრწამსიც და ეჭვშეუვალი ჟანრობრივი თავისებურებაც?

მეფის ნათლულობაც შეიძლება რეალისტური შტრიხი იყოს და სხვა არც არაფერი, ან რა მოხდა, რომ გმირს მზექალა ჰქვია, ხევსურეთში გავრცელებული სახელი, ანდა ქაქუცა შველს რომ მიაშსგავსებს, მშვენიერი ქალისათვის შესაფერისი და, ამასთან, საკმაოდ გაცვეთილი მეტაფორა აგონდება მისი იერის შესამკობად?

ანდა ისიც ხომ ადვილი ასახსნელია, რომ ციებისაგან ნაბადში გახვეულ და მიწაზე მწოლიარე გმირს მხოლოდ ქალის მოსვლა შთაბერავს იმდენ ძალას, წამოდგომა შეძლოს და უშუალოდაც ჩაერიოს ბრძოლის მსვლელობაში, და არა შორიდან უხელმძღვანელოს მისთვისვე ცოტა არ იყოს ბუნდოვანი ბრძანებებით?

დიახ, რატომაც არა — ეს ყოველივე არა სცილდებოდეს ყოფითი სინამდვილის ფარგალს, მაგრამ... როგორ გინდა დაუშალო სიუჟეტის ამ თვალთ ნამკითხველთ:

ქვეყნის გამოსახსნელად შემართულ პიროვნებას, სიზმარ-ცხადის მიჯნაზე, ის ქალი მიუძღვის, ვინც მეფის ნათლულია და ვის სახელშიც მზე ჩანწულა, ანუ თვითონ უზენაესი მნათობი იგულისხმება ქაქუცა ჩოლოყაშვილის წინამძღოლად, და ამიტომაც გაიელვებს შვლის მეტაფორაც, როგორც მზის რიტუალური ცხოველის.

მოდი და ამის შემდეგ ეს ყოველივე შემთხვევითობად მიიჩნიე, მარტოდენ, ყოფითობად, რისი სიმბოლისტური შინაარსიც თავსმოხვეული თუ იქნება, თორემ ტექსტიდან მზის წინამძღოლობის ამოშიფრვა თითქოსდა ყოვლად შეუძლებელი უნდა იყოს!..

და ნულარც იმას გაიკვირვებ მაინცდამაინც, თუ მითოსური არქეტიპებითა და სიმბოლიკით გატაცებული მკვლევარი შალვა ამირეჯიბის დოკუმენტური ნოველის სიუჟეტურ მონახაზს... ამირანისა და ფარნავაზის ეპიკურ თქმულებათა თარგზე მოჭრილად მიიჩნევს.

საიდან სადაო?

ამირანის თქმულების გაზღაპრებულ ვერსიებში ერთ-ერთი თვალსაჩინო ეპიზოდი, მოგვხსენებათ, მისი წასვლაა სანადიროდ — ძმებთან ერთად. მთას ირემი უნდა წამოუხტეთ, რქებით ცას მიწვდენილი, ამირანმა ისარი დაჰკრას და მერე მის კვალს კარგა ხანსაც მისდიოს, ვიდრე ძმები უნუგეშოდ ჩამორჩებოდნენ, თვითონ კი ცასაწვდენილ კოშკს წაადგებოდეს, ბევრი უნდა უაროს გარშემო, კარი ვერსად ჰპოვოს, მაგრამ უეცრად ერთ ადგილს მზის სხივი რომ დაეცემა, სწორედ იქ დაჰკრას მგლის მუხლი, შიგნით შეღწეულს კი ბუმბერაზის ცხედარი დახვდეს, თავის ქონებას რომ უანდერძებდა იმას, ვინც იმ ბაყბაყდევეს მოულებდა ბოლოს, ვისი ჯავრიც ცამცუმს სამარეში მიჰყვებოდა.

ლეონტი მროველის საისტორიო მატრიანის — „ცხოვრება ქართულთა მეფეთა“ — შესწავლისას პავლე ინგოროყვა რამდენიმე ადგილას უძველეს პოეტურ ფრაგმენტებს რომ დაადასტურებდა, უკვე ქრონიკის თხრობას შერწყმულთ, მაგრამ მაინც შემონახულთ, გზას გახსნიდა ახალ-ახალი დაკვირვებებისაკენ, და მეფე ფარნავაზის პეროიკული თავგადასავლისადმი მიძღვნილ ერთ-ერთ ეპიკურ სიმღერაში უკვე ამ ფონზე იშიფრება სიმბოლური მინიშნებანი და კოსმიური სურათიც ისეთი წარმოისახება, მითო-ეპიკური მსოფლგანცდილ-სათვის შესაფერისი და ამ სიუჟეტურ ყალიბში მოქცეული.

ქართლის მომავალმა ხელმწიფემ სიზმარი უნდა იხილოს, თუ როგორ შემოერტყმის წელზე მზის სხივი და გაიყვანს ველად, სადაც ისე დაბლა უნდა იხილოს უზენაესი მნათობი, რომ მოხოცოს ცვარი და პირისახეზე წაიცხოს. ზმანებისაგან გამოფხიზლებული კი სანადიროდ

რომ გასწევს და ერთ ირემს კიდევ ჰკრავს ისარს, იმან ცოტა უნდა გაირბინოს და დაეცეს სწორედ იმ კლდის ძირას, სადაც გამოქვაბულია, გამოქვაბულში კი განძია დაფლული და მისი პოვნის წყალობით უნდა შეძლოს ფარნავაზმა აზოს მმართველობის დამხობა და საქართველოს სამეფოს შექმნა.

პარალელები ისეთი ცხადლივია, ჩაძიება სრულიად ზედმეტიცაა, და ჰა, ქაქუცა ჩოლოყაშვილიც ზედ მიმდგარა საქართველოს სახელმწიფოს ამოგებასთან მზის ხილვას გადევნებული...

და თუ აღუსრულებელი დარჩენილა ეს განზრახვა, თხრობის განწყობილება მაინც იქით მიიწევს, ფარნავაზი მზის მოლანდებასა და ირმის დევნას რომ შეჰყოლია და კლდეს მიმდგარა... ეგაა, ამჯერად კლდე დახშობილიყო და აღარ გაიმეტებდა იმ განძს, ფარნავაზის ღეანლს რომ გაამეორებინებდა გმირს სულ სხვა დროებაში, მაგრამ კვლავაც გარდამტეხ ჟამს.

ეს ტრაგიკული შეტრიალება სიუჟეტის მსვლელობისა მოდერნისტი მწერლის ხელში იქნებ მართლაც შეგნებული მხატვრული ხერხი ყოფილიყო — პარალელის მონაცვლეობა პაროდირული ეფექტის შესაქმნელად. პაროდია არა გმირის მიმართ, არამედ ბედისწერის იმ ავი განაჩენისა, დამოუკიდებელი სახელმწიფო ჯერ ეფემერად რომ გადაგიქცია და ახლა აღარც მისკენ სწრაფვას განებებდა, სანაცვლოდ კი ყირაზე დამდგარ რეალობას გთავაზობდა. ეს ყირაზე დამდგარი რეალობა კი რაოდენ კომიკურადაც უნდა მოჩანდეს მოგვიანო დროის გადმოსახედიდან, იმ წუთას მთელი ძალმოსილებითაა მორჭმული, რაკილა გმირს ვერსაით შეუღწევია მის დახშულ კარიბჭეში.

ამირანი მუხლს დაჰკრავდა და შელენავდა ცასანვდენილ, ყოველმხრივ შეუვალ კოშქს.

ფარნავაზს შელენვა აღარ დაჭირდებოდა, რადგანაც საიდუმლო გამოქვაბულის შესასვლელი აღმოეჩინა.

ამირანის შესვლა და გამოსვლა კოშკიდან მითოსურ-სიმბოლისტურ ენაზე გველუშაპის წიაღში მოხვედრასა და იქიდან თავდაღწევას მიგვანიშნებს.

ფარნავაზის შესვლა და გამოსვლა გამოქვაბულიდან კიდევ უფრო ამკვეთრებს ამ მინიშნებას, რადგანაც გმირს განძი გამოაქვს, განძი კი გველუშაპთან შებრძოლებისა და მისი დამარცხების გარეშე არ მოიპოვება.

მზე აგულიანებდა ერთსაც და მეორესაც, ის მიუძღოდათ და, მეტი სიმხნევისათვის, თავის რიტუალურ ცხოველსაც გამოუგზავნიდა ორივეს, რომელთაც ვერ აეხსნათ, ასე რატომ გასჯდომოდათ უეც-

რად ნადირობის ჟინი, რომ გადადება აღარ ენებათ და უზენაესი მნათობისაგან ურყოლაატანილები მუხლჩაუხრელად მისდევდნენ ირმის კვალს!..

განა ასევე ურყოლაატანილი არ ჩადგომია კვალში მზისა და შელის ხილვას ქაქუცა ჩოლოყაშვილიც?

და ისე წაწყობია ყოველივე ერთმანეთს, რომ ამირანისა და ფარნავაზის ფერი მათი მომდევნო ქაქუცა უნდა იყოს მესამე.

და მის საგმირო ეპოსშიც — თუკი ასეთი მხატვრული ძეგლი შეიქმნებოდა — კვლავ ამოანათებდა ის ძველთაძველი სიმბოლიკაც და სიუჟეტის ზოგადი ქარგაც, რაც ამჯერად მწარე სინანულს თუ გვიჩენს, და მოდერნისტი მწერალიც ალბათ ამ სინანულის გამოხატვას შეეცდებოდა მითოსური თუ ისტორიული პარალელის მონაცვლეობით.

...შალვა ამირეჯიბი თავისას გვიამბობს, თავისი სტილისტიკით — დაგვიანებული რომანტიკოსის კვალობაზე, არ განარჩევს ზმანებასა და ცხადს, და თავისთავად მოჰყვება ხელთ ის არქეტიპები, ხან სად და ხან სად რომ უჩენიათ თავი და არც არასოდეს გაქრებიან საზოგადოებრივი ცნობიერებიდან.

თავისას გვიამბობსო...

თუ... სიტყვა-სიტყვით იმეორებს?

ანკი რა განსხვავებაა — განა ქაქუცა ჩოლოყაშვილიც დაგვიანებულ რომანტიკოსად არ ესახებოდა გერონტი ქიქოძეს?

მაშ დიდი ეპოსების ნამსხვრევებშიც უნდა მდგარიყო.

თუმცა... იდგა და ეგაა.

მზე ენეოდა, მზე შთააგონებდა და მიუძღოდა... ჩამავალი მზე...

თავი მეთოთხმეტი

ავი ბედისწერა ლევან რაზიკაშვილისა

„ლაშარელას“ პირველივე სცენაში — ლაშარობის წარმოსახვისას — გრიგოლ აბაშიძე ბრმა მეფანდურესაც შემოიყვანს ავანსცენაზე, მეფის დლეგრძელობის შემდეგ ლექსი რომ უნდა დაიმღეროს. და თვალდაშრეტილი ხევსური ტკბილად, სევდისმომგვრელად ააჟღერუნებს მთის პატარა ფანდურს და ხმას თანდათან შეუმალლებს, რათა საკუთარი სადარდებელი, სიკვდილის გარდუვალობისა და სახელის უკვდავების წყურვილი ამ სტრიქონებში მოაქციოს: ლექსო, ამოგთქომ ოხერო, თორო იქნება ვკვდებოდე და შენ კი ჩემად სახსოვრად სააქაოსა რჩებოდეო.

მისი სწორები ჯერაც ფანდურის ხმაზე მოჰყვებოდნენ ამ სადარდებელს, ქვეყანა იმხიარულებდა და ის კი საფლავეში ჩაღებოდა, მაგრამ იქნებ სახელი მაინც დარჩენილიყო დიდხანს, მისგან ნათქვამი სიტყვა მოფენოდა არემარეს, სახლი არ დაშლილიყო და ცოლი არ გათხოვილიყო. ნატვრა ნატვრად დაინაცრებოდა და გლოვის უამიც გადაივლიდა ოჯახის წევრებისა და ნათესავ-მეგობრებისათვის, მაგრამ დედის გულში ხომ მაინც იქნებოდა ამოჭრილი და ძილითაც არ დაიძინებდა. — ვენაცვალე ძუძუ გამზდელსა, გულით ეგ დამიტირებსაო, — თითქოს მთელი სიცოცხლის განცდა მოსწოლოდა ყელში და წუთისოფლის ტრაგიზმის იდუმალ მიზეზსაც აქ აღმოაჩენდა: დედას უყვარვართ შვილები, დედა არ გვახსოვს შვილებსაო.

გრიგოლ აბაშიძე ადვილად არ ჩამოეხსნებოდა ამ ლექსს და მკითხველს შეახედებდა მეფანდურის უსინათლო თვალებზე, ცრემლჩამომდინარეზე, უბედურ მომავალს დაშრეტილი მზერიითაც რომ ხედავდნენ, და უდროოდ თვალის შუქს მოკლებული, ჯანლონით საესე ხევსურის გულის სიღრმიდან ამოსულ კვნესას ხმადაბლა მოლულუნე ჩონგური თუ აავსებდა სევდით.

უკანასკნელ სიტყვებს რომ ამოიმღერებს თუ ამოიგმენს მელექსე, ერთ მუხლად კიდევ ააჟღერებს საკრავს, მერე ფანდურის ჟღრიალი

მიწყდება და თვითონაც გაიტრუნება. ყველა დუმს, აღარც მელექსე მლერის და აღარც ფანდური ჟიჟინებს, სიმლერა კი ისევ ჟღერს მსმენელთა ფიქრსა და გულისყურში. დიდხანს არც არავინ დაარღვევს დუმილს. და მეფანდურე რომ მიხვდება, მსმენელთა გული და გონება დავიპყარიო, სახეზე სიამოვნების ღიმილი გადაეფინება, ფანდურს ძირს დადებს და ერთს ხმამაღლა ჩაახველებს. მაშინ კი გამოერკვევიან მსმენელნი სიმლერის ჯადოსაგან და ტაშიც ოთხმხრივ იგრიანლებს.

ტაში და შეძახილები რომ მიწყნარდება, მეფე მეფანდურეს მადლობას გადაუხდის ამ იშვიათი ლექსისათვის.

ეს ლექსი არ სმენოდა პეტრე უმიკაშვილს.

არც თედო რაზიკაშვილს სმენოდა.

ხელიდან ანკი როგორ გაუშვებდნენ, არამცთუ ჩაენიშნათ, პოეტურ მარგალიტებს შორის შერაცხავდნენ გახარებულნი, რომ მიაგნეს, თორემ საუკუნეებს რომ გაუძლებდა, ოდნავი ეჭვიც არავის შეეპარებოდა.

მაგრამ არსად მოიპოვება მათ მიერ შედგენილ ხალხური ზეპირსიტყვიერების კრებულებში და მხოლოდ ვახტანგ კოტეტიშვილს გაუღიმებდა ბედი, ფშავის სოფელ კანალხევში რომ ჩაიწერდა — ვ. ხარანაულისაგანო, ასეა აღნიშნული პუბლიკაციის პასპორტში — არა ადრე გამოქვეყნებული ნიმუშის თავისებურ ვერსიად, არამედ პირველ მონაპოვრად.

გრიგოლ აბაშიძეც ისევე მოიხიბლებოდა ამ ლექსით, როგორც ყველა მკითხველი, ეგაა, განსაკუთრებულ პატივის მიგებასაც მოახერხებდა, რომანის ეპიზოდს რომ გაალამაზებდა მისი ჩართვით და ლაშა-გიორგისა და იმდროინდელი დიდებული საქართველოს თვალში ხელიხელ საგოგმანებლად აზიდავდა.

საუკუნეთა წიაღს რომ დაუბრუნებდა, ყველაზე სვებედნიერი ჟამისათვის გაემეტებოდა, ლამის თხასა და მგელს ერთად რომ ეძოვა; და თუ რაიმე ვერ წარმოედგინა მაშინდელ ქართველობას, უპირველესად ის, რომ კატასტროფა იქვე, ერთი ხელის განვდენაზე ჩასაფრებულიყო.

ისე რა გასაკვირია, რომ სვებედნიერი ხანის პოეტური რეპერტუარი მაინცდამაინც დალხინების გამომხატველი არ ყოფილიყო და ადამიანური ყოფის ტრაგიზმის გაშიშვლებაც ეცადა, კი არ მიეყურისძირებინა. ყოველ შემთხვევაში გრიგოლ აბაშიძეს მიაჩნდა ასე და ამიტომაც მოარგებდა უკიდურესი სევდით განმსჭვალულ ლექსს იმჟამინდელ რეალობას.

თვითონ ლექსი თუ შეეთვისებოდა ლაშა-გიორგის დროს?

რატომაც არა — ზოგადადამიანური ტკივილი მახლობელი და ბუნებრივია ყოველი ჟამისათვის და ამიტომაცაა, მკითხველი მას ამოვარდნილად რომ არ მიიჩნევს თხრობის დინებისას. მხატვრულ სინამდვილეში დაე იყოს იმ ეპოქისა თუ კიდევ უფრო ადრეული ხანის კუთვნილება, ბრმა მეფანდურეს წინამორბედთაგან რომ გადმოსცემოდა, ყოფით რეალობაში კი „ლექსო, ამოგთქომ ოხეროს“ შექმნის წელი დიდად არ დაშორებოდა „ლაშარელას“ დანერის თარიღს, ვახტანგ კოტეტიშვილის ჩანაწერთან ხომ ახლოს იყო და ახლოს. და არც მისი შემოქმედის სახელი ჩაკარგულიყო საუკუნეთა სიღრმეში და პოეტი კიდევ დიდხანს ივლიდა სამზეოზე, ლალატით რომ არ გამოესალმებინათ სიცოცხლისათვის... ქაქუცა ჩოლოყაშვილის თანამებრძოლობისათვის.

თავისთავად დაძველებულიყო ასე უეცრად და უცნაურად საკუთარი მწარე ბედისწერის გამოტირების ლექსი? თუმც თავისით რა დააძველებდა, როდესაც ფშავსაც და ხევსურეთსაც საბიერად ახსოვდა მათ წრეში მოტრიალე ჭაბუკი, ვისაც დიაკვნის კაბა იარაღზე გადაეცვალა და მალაროსკარის ბრძოლისას შეერთებოდა შეფიცულებს, რათა წინააღმდეგობის მოძრაობისათვის შეენირა ხანმოკლე წუთისოფელი. ანკი რალა დარჩენოდა!..

თუ ვინმემ, ვახტანგ კოტეტიშვილმაც იცოდა ამ ლექსის შემქმნელის ვინაობა, ის კი არა, სულაც მის კვალზე დამდგარიყო, რათა გადაერჩინა ხსოვნა იმ უჩვეულო ჭაბუკისა, ვინც მონოდებულები დიდი შემოქმედებითი ძიებებისათვის... და იქნებ ახალი დროის ჰიმნოგრაფადაც... მაგრამ აღკვეთილიყო ეს ძიებანი და ახალი მიქაელ მოდრეკილი აღარ მოვლენია სასულიერო წრეებს, აღარც ახალი ვაჟა-ფშაველა, ვისაც ძალიან ებაძებოდა პოეტური სუნთქვის გარიჟრაჟზე, თუმც ნიჭი არ დაანებებდა თუნდ ამხელა პოეტის ჩრდილში ყოფნას სამუდამოდ და საკუთარ გზას აპოვნიებდა — აკი „ლექსო, ამოგთქომ ოხეროთი“ კიდევ გაეჭრა თავისი ბილიკი... და მოსალოდნელია, პოეზიის ბილიკებზეც ისევე ადვილად მოეხერხებინა მიმოსვლა, როგორც მთის დაქსელილი ბილიკები არ უჩნდა არაფრად, ისე გადადიოდა და გადმოდიოდა ავდარშიც და წკვარამშიც, ერთს არ წაიფორხილებდა თუ შეეჭვდებოდა, გზას ხომ არ ავცდიო.

და რა გასაკვირია, რომ ჩარგლის ტყიდან თუშეთამდე სწორედ იგი გაძლოლოდა ქაქუცას, მას მინდობოდა მეგზურობა იმ ლევან რაზიკაშვილისაგან, ვისი მამის თანასოფლელობაც ასერიგად ეამაყებოდა,

და ალექსანდრე სულხანიშვილი მისი ჩარგლელობით ხსნის, ვაჟას პოეტური სიტყვა რომ დაედო თარგად და შუქურად.

ეს ხსოვნაც და საომარი თავგადასავალიც ჯერჯერობით იატაკქვეშა ისტორიას უნდა შეფარებოდა, მისი სტრიქონებიც მთქმელთა რეპერტუარსა და დაშლილ საყმოთა ცნობიერებას შეხიზნოდა, ლექსებით გატენილი აბგაც, მოუშორებლად თან რომ დაატარებდა, ვინ იცის, ვის ხელში მოხვედრილიყო, ამიტომაც საჩქაროდ უნდა ჩანერილიყო მისი საუკეთესო პოეტური ნიმუშები მაინც, იმ ლექსს კი, უდავო შედეგს, ნიგნის ფურცლებზეც ეპოვნა ახალი სიცოცხლე, თუკი ავტორის ვინაობის გამოცხადებას დროებით შეელოდა გამომქვეყნებული და მასაც პოეტური ფოლკლორის ანონიმ შემოქმედთ მიათვლიდა.

ასე მოეფარებოდა „ლექსო, ამოგთქომ ოხერო“ მთქმელის გვარსა და ინიციალს, თუმც მკითხველი საზოგადოებისათვის ვახტანგ კოტეტიშვილის მიერ მიმოხიზნილი ხმის ნყალობით იმთავითვე ცნობილი იქნებოდა შემთხვევლის ვინაობა, და გრიგოლ აბაშიძესაც სხვებივით მოეხსენებოდა, ეგაა, უფრო გააღრმავებდა პოლიტიკური ყოფისაგან იძულებულ ლიტერატურულ თამაშს და ვახტანგ კოტეტიშვილისაგან ხელოვნურად დაძველებული ლექსის შექმნის თარიღს XIII საუკუნის აქეთ აღარ გადმოაშორებდა.

ლაშა-გიორგი ღრმად განცდით უსმენს მეფანდურის სიმღერას და ფიქრი და დარდი შთანთქამს? მერე კი დიდ მადლობას სწირავს ყურთასმენის დატკბობისათვის?

ლაშარობაზე თავშეყრილი ხალხი გულისყურით მისჩერებია და სუნთქვაც გაუკმინდავთ, არაფერი გამოგვრჩეს და შემძვრელ განცდას მისხალიც არ მოაკლდესო?

მხოლოდ მხატვრულ ფანტაზიას არ გაუჩენია ეს სურათი.

ყოფით რეალობაში შეფიცულნი შემორკალვიან პოეტს და ისინი მისჩერებიან ხმაგაკმენდილნი მის მომხიბლავ სტრიქონთა დენას, ლაშა-გიორგის ნაცვლად კი ქაქუცა ჩოლოყაშვილი შეუპყრია გულის-შემძვრელ განცდებს და ყველას სახელითაც პირველი ის გამოთქვამს აღტაცებას და მერე სხვანიც ასდევნენ, უცნაური ჯადოსაგან გამორკვეულნი. ტაშიც და მონონების შეძახილებიც ამათია, თორემ რა ვიცი, როგორ ეგებებოდნენ მეფანდურეთა სიმღერებს ლაშა-გიორგის დროინდელ საქართველოში. თუმც ამჯერად გრიგოლ აბაშიძე არც დაგიდევდა იმის დაზუსტებას — თუკი დაზუსტება შესაძლებელია — ნეტა იმხანად აღტაცება როგორ გამოითქმოდა ხატობაზეო, რადგა-

ნაც პირდაპირ გადაჰქონდა ის სურათი, რაც მოსალოდნელი გახლდათ გათამაშებულიყო შეფიცულთა ბინაზე — ცის ქუდობისას და მინის ქალამნობისას.

ახალი და ახალიო, — ითხოვდნენ ტყის ძმები, და თუმც ერთი და იმავე ლექსთა მოსმენაც არ წყინდებოდათ, მოთხოვნა იმისა გახლდათ, რომ საბრძოლო მზადყოფნასა და ყოველ ნუთას მოსალოდნელ თავდასხმას არ გაენელებინა პოეტური გზნება ახალგაზრდა კაცი-სათვის და არ აეთვალწუნებინებინა დამღერების ნადილი ულმობელი ჟამიანობის პირობებში.

განელებისა თუ ათვალწუნების ჯერ არაფერი ეტყობოდა, თუნდაც იმ ზამთარს, მზიან ამინდში, ბინის მახლობლად განმარტოვებოდა მყუდროში და ორ-სამ საათში ახალ ლექსს მიუფრიალებდათ, ყველაზე ძალიან ვისაც ალელვებდა მისი პოეტური ბედი. გვიანობისას კი ცეცხლის პირას დაე დანარჩენებსაც მოესმინათ და თვითელი თავთავის ნალველს მინებებოდა სტრიქონთა მელოდიას აყოლილი.

ქაქუცას ეს აზრი რომ გაუჩნდებოდა, ალექსანდრე სულხანიშვილსა და იქნებ სხვებსაც გაუზიარებდა:

— თუ მშვიდობა იქნა, მიხას აუცილებლად უნივერსიტეტი უნდა გავათავებინო. ცოდოა, ამისთანა ნიჭი დაიღუპოს.

თვითონ მიხას ჯერ არაფერს შეპირდებოდა, მიხა ხელაშვილს, ვისი ტრაგიკული აღსასრულიც და ნეშტის ფარული გადასვენებაც ანტიკურ ტრაგედიებს გამოიხმობს მეხსიერებაში, უშუალოდ კი სოფოკლეს „ანტიგონეს“, ყვავ-ყორანთა საჯიჯგნად რომ არ დატოვებდა ძმის ცხედარს გმირი ქალი და, მოსალოდნელი საფრთხის მიუხედავად, მინას მიაბარებდა.

ის, რაც ანტიკურ ხანაში ტრაგედიის სიუჟეტურ ქარგას ამოიხვევდა, ახლა მხოლოდ ეპოქის ნატეხად რჩებოდა, შიშველ კომპოზიციურ ღერძად, მხატვრულ ხორცშესხმას რომ ითხოვდა, მაგრამ ჯერ არსად მოჩანდა ახალი დროის სოფოკლე, ვინც, ჟამთასვლის კვალობაზე, ჟანრს შეანაცვლებდა და მოთხრობას ან სულაც რომანს გაშლიდა ამ ქარგაზე... ან იქნებ არც შეენაცვლებინა, რაკილა XX საუკუნის ქართული სამწერლო სინამდვილისათვის ნიშანდობლივია ანტიკური ტრაგედიის ზოგადი სახის აღდგენა და თავისებური სახეცვალება; და მიხა ხელაშვილის დის ჰეროიკული საქციელიც შესაძლოა ადრე თუ გვიან „ანტიგონეს“ ქართულ ორეულად გამოგვეცხადოს — თავით ბოლომდე ორიგინალურ ქმნილებად, რადგანაც შთამაგონებელი ბერძენი კი არა, ქართველი ქალი იქნება, და ლიტერატურული გავლენ-

ნა კი არ წარმართავს სიუჟეტის მდინარებას, არამედ ყოფითი სინამდვილე.

ჯერ კი რა სჯობდა ფიცხელ ბრძოლაში შევარდნასა თუ მყუდროში ლექსების თხზვას, წინამძღოლის სახის ათინათი რომ დასთამაშებდა მიხას პოეტურ სტრიქონებს, დროდადრო კი ხელშესახებადაც იელვებდა და რომანტიკულ სახებადაც აიზიდებოდა თავის შეფიცულებიანად:

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი
მოჰქროლავს როგორც ქარია,
თან ახლავს ქართველთ შვილები,
თითო ლომების დარია.

საკუთარ თავსაც ლომებს მიათვლიდა და გუნებაში ჩაიცინებდა კიდეც: ვითომ რატომაც არაო.

* * *

ფოლკლორისტები რომ ესტუმრებოდნენ პელაგია ხელაშვილს, გაუკვირდებოდა, მიხას ამბავს რომ გამოჰკითხავდნენ: ნეტა საიდან სმენიათ ან რისი გამორკვევა-დაზუსტება მოუნადინებიათო. ღირდა კი გულახდილობა? იქნებ ზოგადი მოგონება ეკმარა და ამბოხებაში გარევაზე კრინტიც არ დაეძრა? მაგრამ გიორგი ჯაფარიძეს ისეთი ნათელი მზერა ჰქონდა, ისეთი სითბო და ცნობისნადილი, იმ მზერას მიენდობოდა ათას ჭირგამოვლილი ქალი.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი თავისი რაზმით ფშავის ხეობაში რომ გამოჩენილა, მიხას ოჯახობა ახადში ყოფილა სამკალად. მომკელნი ჩქაროდნენ თურმე, რადგანაც მარიამობის დღესასწაული ახლოვდებოდა და ჩარგალში წირვა იყო ჩასატარებელი სიძე-მოყვრის ხელით. ახადიდან დაშვებულებს გზად ვილაციები შეჰყრიათ და იმათ უცნობე-ბიათ მიხასათვის:

— ჩოლოყაშვილი წამოიდა მალაროსკარზედა!

იმათგან ერთს ჯიბეში მთავრობის საიდუმლო ბრძანებაც სდებია — „დახვდით ხომის ძირში, არ გაუშვათ!“ — და ეს დოკუმენტი ფარულად გადაუცია დიაკვნისათვის. კიდეც რა ილაპარაკესო? — ჩაეკითხებოდა ფოლკლორისტი, მაგრამ პელაგია თავის მართლებას მოჰყვებოდა: ბალლი ვიყავი და ბევრი არაფერი მესმოდაო.

ჩარგალში ჩამოსულები წირვას რომ გადაიხდიდნენ, ამასობაში მიხას მეორე დას, სალომეს, ერთი ფშაველი ესტუმრებოდა, გვარად ჯა-

ნაშვილი, და მასპინძელს შეატყობინებდა: ქაქუცას სურსათ-სანოვაგე სჭირდებაო. მიხას კი ბელადის წერილს გადასცემდა. ის იწერებოდა: მოდი ჩემთან, მნახეო. უბრალო მონახულება არ იგულისხმებოდა — ან შეფიცულებს უნდა შემატებოდა და ან მეკავშირეებს. მიხა იქ რაღას დადგებოდა, თანმხლებლებთან ერთად მოკრებდა სურსათ-სანოვაგეს და მალაროსკარში ჩააკითხავდა შეფიცულებს, რათა მათთან დარჩენილიყო და პირველივე შეტაკებაში განსაკუთრებით ესახელებინა თავი.

მის თავგანწირულ ბრძოლას ალექსანდრე სულხანიშვილი იხსენებს და აკი იმასაც ის გვამცნობს: მიხა ხელაშვილი მალაროსკარში შემოგვიერთდაო.

მამ ქაქუცა საიდან იცნობდა და თანაც ასე ახლოს, ბარათს რომ სწერდა და მისვლას სთხოვდა?

იქნებ რალაც-რალაცები ზუსტად აღარ ახსოვს პელაგიას და მიხას ბელადის ბარათი კი არ მისვლია, არამედ უნებურად გაუგია, მალაროსკარში შეფიცულები დაბანაკებულანო, და თვითონვე მოუწოდებია მათთან შეერთება?

ტრისტან მახაური ენდობოდა ფოლკლორული ექსპედიციის ამ საგულისხმო მონაპოვარს, არ მიიჩნევდა რეალობისა და ფანტაზიის ნაზავად და გამომძიებლის სიჯიუთით შეეცდებოდა დამატებითი რეაქციების მოკრებას იმის გამოსარკვევად, როდის და სად შეიძლება დაახლოებულიყვნენ შეფიცულთა ბელადი და მისი ეპიკოსი.

ამ მოგონებასაც გაჰყვებოდა და გიორგი მაზნიაშვილის მემუარების ერთ მიკარგულ პასაჟსაც წამოატივტივებდა, რათა გათვალსაზიროებულებოდა, თუ როგორ ავსებდა ერთმანეთს უბირი ქალისა და სახელოვანი გენერლის ცნობები და რაოდენ დამაჯერებელი სურათი წარმოისახებოდა.

პელაგია ხელაშვილი ძმის სიჭაბუკის გახსენებისას მოიგონებდა, რომ მიხას ძალზე ახალგაზრდას, ჯერ 17 წლისაც არა ყოფილა, დაემთავრებინა დარიალის სასულიერო სასწავლებელი და ხევსურეთში გაემწესებინათ დიაკვნად, ბარისახოში, იქ მსახურებისას კი ძლიერ დაახლოვებია ერთ „ბლალოჩინს“, ვის გვარ-სახელსაც ქალი არ ახსენებდა — იქნებ არც ადრე დაინტერესებულიყო მისი ვინაობით, ან იქნებ უბრალოდ გადაქართულებოდა — თუმც გაცილებით მნიშვნელოვანი გარემოება შემოენახა ცინცხლად ცნობიერებას.

იმ „ბლალოჩინს“ თურმე ხშირად:

— მაუდიოდნენ რეზო ქურდოვანიძე, შალვა ქარუმიძე და ჩოლოყაშვილი.

სტუმართა ვინაობა ძალდაუტანებლად მიახვედრებს ყველას, თუ რამხელა გავლენა მოუპოვებია „ბლალოჩინს“, რომ მის იქით გზა არა აქვთ პარტიულ და სამხედრო მოღვაწეებს. ხშირი სტუმრობა ნიშნავს, რომ მის ბინაში — როგორც ხევსურეთის თავისებურ ცენტრში — მნიშვნელოვანი ამბები უნდა გადანყდეს.

და რაკილა მიხა საკმაოდ გაშინაურებია ამ გავლენიან კაცს, არაერთხელ მოუწევდა ამ ხშირ სტუმრებთან შეხვედრა.

აი, თურმე სად და როდის მომხდარა მისი და ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გაცნობაც და დაახლოვებაც.

რაკილა მიხას ის-ისაა უნდა შესრულებოდა 17 წელი, მის დაბადების თარიღად კი 1900-ია დადგენილი, ბარისახოში მისი დიაკვნობა და ქაქუცასა და მის თანმხლებლებთან შეხვედრები 1917 წელს უნდა მომხდარიყო.

უთუოდ დაგებადებათ შეკითხვა, იმჟამად, როდესაც საქართველო ჯერ კიდევ არ გამოცხადებულა დამოუკიდებელ რესპუბლიკად, ნეტა რატომ დადიან ასე მიზანმიმართულად ხევსურეთში ზემოხსენებული პიროვნებანი, რალაც დავალება ხომ არ უნდა შეესრულებინათ და, სახელდობრ, ვისი და რა დავალება უნდა ყოფილიყო?

ეს შეკითხვა, ცხადია, გაუჩნდა მკვლევარსაც, ვინც იმ ქაოტურ რეალობაში გზის გასაგნებად მიჰყვებოდა გიორგი მაზნიაშვილის მემუარებს, ერთ ყველაზე საიმედო მეგზურს, ვინც ზოგადად იმასვე ადასტურებდა, რასაც სხვა სანდო მემუარისტები თუ მწერლები ირწმუნებოდნენ, რომ:

1917 წლის რუსეთის რევოლუცია ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს თავისთავად მოწყვეტდა იმპერიას და უბოძებდა იმ დამოუკიდებლობას, რომელსაც ოფიციალური გაფორმებალა სჭირდებოდა; ამასობაში კი მოთავდებოდა პირველი მსოფლიო ომი, დაიშლებოდა მეფის რუსეთის ჯარიც და სამშობლოში დასაბრუნებლად ჯარისკაცები და ოფიცრები მოითხოვდნენ საქართველოზე გავლას. მოსალოდნელი გახლდათ, რომ აღმოსავლეთის ფრონტიდან მოხსნილი რუსეთის სამხედრო ეშელონები წარღვნასავით გადაუვლიდნენ თბილისსაც და ქვეყნის სხვა მხარეებსაც, და მოსახლეობა ისეთი გამანადგურებელი საფრთხის წინაშე დგებოდა, ყველაზე ულმოებელი სამხედრო შემოსევები რომ იწვევს.

უნყინარი მოთხოვნა — იქნებ გზა დაგვითმოდ, თორემ ისე სამშობლოში ვერ დავბრუნებულვართო — საბედისწერო შეიძლება გამხდარიყო, თუ ქვეყნის მმართველობა რაიმეს არ იღონებდა — მკვეთრსა და გადამჭრელს, სწრაფსა და ყოვლისმომცველს.

მოგვიანებით ნოე ჟორდანიას და მისი მეზობენი ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ღონისძიებად მიითვლიდნენ ამ გამანადგურებელი საფრთხის არიდებას და სრულიად მიჩქმალავდნენ „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ ღვანლს, რომელთაც შეძლეს გერმანიის ხელისუფლებასთან მისასვლელი გზების გამონახვა და მათი გადმოხიზება ამ საბედისწერო მოვლენაში სასიკეთოდ ჩართვისათვის, და ნოე ჟორდანიასაც მათ შეუქმნეს ხელსაყრელი პირობები გავლურებული ურდოს მოსაგერიებლად, საქართველოს საზღვარზე რომ ვერ შემოეღწიათ.

ეს დიდი არიდება დიდ არიდებად, მაგრამ სულ უფრო რომ იზრდებოდა დეზერტირობისა და ძარცვა-გლეჯის შემთხვევები?

და ვერც ქართული საჯარისო ნაწილების შექმნას რომ ებმოდა თავი წარმატებით?

ყოველთვის ასე ხდება, როდესაც პროფესიონალიზმის ნაცვლად პარტიულ დამსახურებას ენიჭება უპირატესობა, მაგრამ გიორგი მაზნიაშვილს სად ერკვია და ეზუსტებინა ეს თეორიული საკითხი, ყველაფერი სასწრაფოდ იყო მოსაგვარებელი, თორემ მერე თავი რომ გემართლებინა, მთელი დანაშაული მენშევიკური პარტიის კისერზეაო, ამით ქვეყანას არ ეშველებოდა.

ამიტომაც გამოითხოვდა თანხმობას ლეგიონთა ზოგიერთი უფროსისაგან და ცალკეულ საზოგადო მოღვაწეებსაც მიმართავდა, შეაგონეთ მოსწავლე ახალგაზრდობას, რომ აუცილებელია მათი მოწვევა ჯარის რიგებში. მათი ჩარევისა და ზოგიერთი ოფიცრის დახმარებით თავს მოუყრიდა დივიზიის შტაბში ამ ახალგაზრდობას — 16-დან 20 წლამდე, და სწორედ მათი მოსვლა ჩაუყრიდა საძირკველს ქართულ ახალგაზრდა დივიზიას.

— უნდა დაგენახათ, რა თავდადებით ენეოდა ეს ახალგაზრდობა სამხედრო სამსახურის ჭაპანს და რა სიამოვნებით ემორჩილებოდა სამხედრო დისციპლინას!

მაგრამ ეს რომ არა კმაროდა ქალაქის დასაცავად და სამხედრო ქონების უზარმაზარ სანყობთა სადარაჯოდ?

არ კმაროდა და ახლა უკვე უდარაჯოდ მიტოვებულ სანყობთა და ცეცხლაუზთა გაძარცვა-გამოცარიელებაზეც გადავიდოდნენ.

მთავრობა შეშფოთდებოდა და მოითხოვდა: ენერგიულად ჩაერიეთო.

მაგრამ სად მოპოვებულიყო ამ ენერგიის წყარო, როდესაც ჯარისკაცთა მცირერიცხოვანება საშუალებას არ აძლევდათ თვითეული სანყობისათვის თითო კაცი მაინც დაეყენებინათ ყარაულად. ან ის რა

გასაკვირია დაცემული ზნეობის ხანაში, რომ სადარაჯოდ დაყენებული ჯარისკაცი ჩაბარებულ ქონებას თვითონვე იტაცებდა და გარბოდა თავის სოფელში. ამიტომაც უწევდათ გარეშე პირთა დაქირავება, მაგრამ იმათი ნდობა კი შეიძლებოდა?

ახალი ჯარების მოგროვება ვერ ხერხდება.

და, აი, გიორგი მაზნიაშვილს გაუელვებს ბედნიერი იდეა, რომლის ხორცშესახმელადაც კვლავ საზოგადო მოღვაწეთა დახმარება გახდებოდა საჭირო.

— ჩემი თხოვნით გაიგზავნა ხევსურეთში ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიიდან შალვა ქარუმიძე და ქაქუცა ჩოლოყაშვილი. მათ დიდი გავლენა ჰქონდათ ხევსურეთში.

მოკლე ხანში კიდევ ჩამოიყვანდნენ დედაქალაქში ოთხასამდე ხევსურს, რომელთაც მაშინვე დააბინავებდნენ სამხედრო სკოლის შენობაში, დაანაწილებდნენ გუნდებად, დაუნიშნავდნენ საკმარის ცხვს ოფიცრებისა, შემოსავდნენ, შეაიარაღებდნენ და რამდენიმე დღეში უკვე შესაძლებლობა მიეცემოდა ამ მარჯვედ მოფიქრებული წამოწყების ავტორს, გამოეყენებინა ისინი სამხედრო ქონების სანყობთა სადარაჯოდ.

იმ ოთხასი ხევსურის ჩამოსვლა სახელოვან გენერალს მნიშვნელოვან მოვლენად მიაჩნია, და თუმცა ამჯერად უშუალოდ აღარ იმეორებს ახალგაზრდა დივიზიაზე აღტაცებით ნათქვამს, უნდა გენახათ, რა თავდადებით ეწეოდნენ სამხედრო სამსახურის ჭაპანს და რა სიამოვნებით ემორჩილებოდნენ სამხედრო დისციპლინასო, მაგრამ თავის უღრმეს კმაყოფილებას ამ წარმატებული აქციით იმ მხრივ გამოხატავს, რომ მათ გამოჩენას გარკვეულ ათვლის წერტილად იყენებს თხრობისას:

— თითქმის ამავე დროს სტუდენტებისაგან შესდგა ცალკე ათასეული...

— ხევსურების ტფილისში ჩამოსვლისთანავე მე-300 ვერსზე თავი მოიყარა ფრონტებიდან წამოსულმა 16 ემელონმა ზარბაზნებითა და ტყვიამფრქვევებით.

არსენალის დაცვა არსენალის დაცვად, დიდ სადარდებელს რომ მოუხსნიდა ქვეყნის ჭირისუფალთ და გულშემატიკვართ, და კიდევ მორალურად ექნებოდა დიდი გამოძახილი საზოგადოებაში, რომ ყველა წამოწყება თუ მცდელობა მარცხისათვის სულაც არ ყოფილა განწირული — აგერ, ერთს დაედგა თავი, აგერ, მეორეს, აგერ, მესამის პერსპექტივაც საიმედოდ ილანდებოდა...

იმ ოთხასამდე ხევსურში, არსენალის ყარაულებად რომ დამდგარან, თავიანთი ერთგულებითა და პატიოსნებით თავი გამოუჩენიათ და დიდი და სასიკეთო ძვრების მაცნედაც მოვლენიან საზოგადოებას, სახელმწიფოებრიობის აღდგენით დაგვირგვინებულის, ერთი უსათუოდ მიხა ხელაშვილიცაა.

გიორგი მაზნიაშვილის მონათხრობის მიხედვით ამას არამცთუ ასე დაბეჯითებით ვერ ვიფიქრებდით, არამედ ძალზე ბუნდოვნად თუ ვივარაუდებდით, უფრო ჩვენს სურვილს რომ მოასწავებდა, არსენალის დამცველთა შორის ეს ჩინებული პოეტიც გვეხილა; მაგრამ პელაგია ხელაშვილის ცნობები ეჭვსაც აღარ გვიტოვებს, რომ ოთხასი ხევსურიდან ერთის ვინაობა დარწმუნებით შეგვიტყვია.

ბარათის ის სტრიქონი — „მოდი ჩემთან, მნახე“ — ძალდაუტანებლად ხსნის საიდუმლოს.

მარტოდენ „ბლალჩინთან“ შეხვედრები — თუნდაც ხშირი — არ იკმარებდა ამ შინაარსის ბარათის მისაწერად. შეთვლით იქნებ მაშინაც შეეთვალა, მაგრამ ეს ბარათი?! ის ხომ მიგვახვედრებს, რომ ამ ორ პიროვნებას მარტოდენ ნაცნობობა კი არ აკავშირებს, არამედ რაღაც ერთობლივი საქმეც აღუსრულებიათ, ქაქუცა ჩოლოყაშვილს უკვე გამოუცდია ჭაბუკი და ამჯერადაც დარწმუნებულია, რომ მაშინვე გამოეჩქარება და შეაფსებს იმ რგოლს შეფიცულთა შორის, რაც იდუმალად მისთვისაა შერჩეული.

სხვა ერთობლივი და მნიშვნელოვანი საქმეც რა უნდა ყოფილიყო, თუ არა გიორგი მაზნიაშვილის დავალებით მოვლა ხევსურეთისა და 400 საიმედო კაცის ჩამოყვანა. იქ უკვე გადაეჯაჭვებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილისა და მიხა ხელაშვილის სახელები, რასაც მომავალი კიდევ უფრო შეადუღებდა.

მიხას დიაკვნობა ვითომ ხელს ხომ არ შეუშლიდა იარაღის აღებასა და არსენალის დამცველად გამწესებაში?

ეს, ცხადია, არ არის ხელნამოსაკრავი გარემოება, ტრისტან მახაურიც ამიტომაც ჩაკვირებულია და აკაკი წერეთლის „თორნიკე ერისთავს“ იშველიებს — აუცილებლობის ჟამს არც სასულიერო პირები მორიდებიან ომში წასვლასო. თუმც ასე შორსაც რომ არ ვეძიოთ შესაფერისი ნიმუშები, თვითონ მიხა განა მაშინაც დიაკვანი არ არის და სულაც ახალი გადახდილი აქვს წირვა მარიამ ღვთისმშობლის სახელზე, როდესაც მალაროსკარში ჩაქანდება და ლომივით იბრძოლებს?

ამასთან შედარებით არსენალის ყარაულობა უწყინარი მოვალეო-

ბაა და ქაქუცა ჩოლოყაშვილთან გამოყოლისას დიაკვნობა სულ რას შეუშლიდა ხელს.

შედარებით, თორემ გიორგი მაზნიაშვილი როგორ ემადლიერებოდა შალვასაც და ქაქუცასაც: თქვენი გავლენა რომ არა, ეს სუნთქვა-სავით აუცილებელი აქცია არც მომაფიქრდებოდა, თორემ აღსრულებას ვინ ჩივისო!..

* * *

მალაროსკარის პოეტურ მატიანეს შექმნიდა მიხა ხელაშვილი, იქ დაბანაკებულ პარტიზანთა რაზმს, პურის საჭმელად ჩამსხდართ, თბილისიდან ელვასავით რომ დაატყდებოდა თავს დიდძალი ლაშქარი და თოფის ალშიც გახვევდნენ, თუმც ისეთ შეუპოვარ წინააღმდეგობას გადააწყდებოდნენ, გულად ტალჩადებული ბელადი მკვდარს მკვდარზე შეუყრიდა და საბანდართ დაამსგავსებდათ, მთის კალთას შეფენილ ბულულებს, და არაგვსაც ნითლად შელებავდა, ნადავლს კი ფშავლებს გადასცემდა, მტრის სიმრავლე რომ აიძულებდა ზემოთ-ზემოთ შეჰყოლოდა ხეობას, კვალდაკვალ კი ექვსი პოლკი ჩადგომოდა ზარბაზანთა ჭექა-ქუხილით. იოლად ვერც პატრიოტები გადარჩენოდნენ შეტაკებასა თუ დევნას, და მიხა ხელაშვილი ძველი პოეტებით უკეთებდა გულს მემამოხეებს: სიკვდილზედ ნუ დაღონდებით, ყველა იქ მიმავალიაო.

ერთსა და ორ ლექსს არც იკმარებდა და, რომ დასცლოდა, იქნებ ეპიკურ სიმღერათა მთელი ციკლიც შეექმნა — ზეზვა გაფრინდაულის ეპიკური ციკლისა არ იყოს — ბახტრიონის გმირს ქაქუცა ჩოლოყაშვილი რომ შეენაცვლებოდა და ახლა მისი ჰეროიკული თავდასავალი ააფორიაქებდა მსმენელთა გულსა და გონებას.

რაო, რალა დროს საგმირო ეპოსი იყო?

ვაჟა-ფშაველას დროსაც ეგრე ეგონათ, რომ საგმირო ეპოსმა კარგა ხნის წინათ ამოწურა თავი და ტყუილუბრალოდ არავინ უნდა ცდილიყო ამ ჟანრის აღდგენასა და ხელახლა შემოტანას სალიტერატურო პროცესში.

მაგრამ განა თავდაყირა არ დააყენა ვაჟამ ეს ვითომდა ეჭვშეუვალი თეორიული მტკიცება?

და მიხა ხელაშვილი საკუთარი გზის გაკვალვას რომ ლამობდა, ამჯერად, მოსალოდნელია, ვაჟას ეს უჩვეულო მიღწევა გაეზიარებინა და თვითონაც საგმირო ეპოსს შეჭიდებოდა. რა აუცილებელია იმავე ბრწყინვალეობისათვის მიეღწია — განა არ კმაროდა, დამფასებელნი

რომ უხვად მოეპოვებინა? და იქნებ ახალი დროის ქაბუკს არსენა ოძელაშვილის ეპიკური თავგადასავლით მოგერილი ალტაცების სანაცვლოდ მიხა ხელაშვილის ეპიკური ქმნილებით შთაგონებული მძაფრი შთაბეჭდილება ჩარჩენოდა ყველაზე შემძვრელად: ქაქუცა, ძმაო, ის მხნე ქაქუცა, ჩვენამდის, ძმაო, ზღაპრად მოსულიო...

„ლაშარელაში“ მაინცდამაინც ბრმა მეფანდურე რომ მღერის მიხა ხელაშვილის ლექსს, გრიგოლ აბაშიძის მზერა — შეგნებულად თუ ქვეშევრდომად — ჰომეროსისაკენ ხომ არ არის მიმართული?.. და ეს მოლანდებია ხომ არ მიგვანიშნებს, რომ იმ ბრმა მეფანდურის პროტოტიპში რომანისტი ეპიკოსს ხედავდა, ვისაც შესაძლოა ისევე წარმოესახა საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის სურათები, როგორც „ილიადას“ შემოენახა ისტორიულად რეალური ამბები და პიროვნებანი?.. და მეფანდურის სიბრმავე მწარე დანანების გამობატვა იყოს, რა იქნებოდა, რომ დასცლოდა შეფიცულთა რაზმის მგოსანსაცო.

თუ მშვიდობა იქნაო...

და გულდანყვევით გაიხსენებდა ალექსანდრე სულხანიშვილი, 1923 წელს, დუშეთის ტყეებში ტრიალისას, მიხა ბელადს შინ გაშვებას რომ სთხოვდა დედისა და ნათესავების სანახავად; და ისიც ნებას დართავდა.

ეს თხოვნა აღმოჩნდებოდა საბედისწერო პოეტი-მეამბოხისათვის, და მემუარისტი ერთ ორიგინალურ სიტყვასაც იშველიებს მეტი დამაჯერებლობისათვის: შუბლისწერაცო.

შეფიცულთ რახანია სურდათ დუშეთის მაზრის მილიციის უფროსის ხელში ჩაგდება, როგორც ყოვლად საძაგელი ადამიანის, რომლის თავიდან მოშორებაც აუცილებელი გამხდარიყო. მიხა სოფელში ყოფნისას შეიტყობდა, ის მილიციის უფროსი მგონი სწორედ აქ აპირებს სტუმრობას თავისი მილიციელებითო. და კიდევ ალტაცდებოდა: საუკეთესო შემთხვევა მეძლევა, ბელადს ვასიამოვნო. გზა შეუკრავს მათთვის და სროლაც აუტეხავს. ორი კაცი კი მოუკლავს, მაგრამ თავიც წაუგია.

— აბა, რა გაუვიდოდა მარტოკას რვა თუ ათ კაცთან! — გულდანყვევით შენიშნავს მემუარისტი, თუმც ამ გულდანყვევტაში ფარული სიამაყეც გამოსჭვივის, მომხდურთა სიმრავლეს რომ ვერ შეუერთია პოეტი-მეამბოხე. სხვაზე იქნებ არც დაეჯერებინა ალექსანდრე სულხანიშვილს, რვა თუ ათ კაცს არ შეპუებიო, მაგრამ მიხასაგან არ უკვირს; და ამ ბუნების ადამიანის აღსასრული ისედაც ამგვარ ვითარებაში რომ წარმოედგინა — აუცილებლად შეტაკებისას — ამიტომაც აღარ დაუნყებდა შემონმებას ამ ვერსიას: ნეტა რეალურია თუ

უშიშროების სამსახურის მიერ შეთხზულიო. იქნებ შეეცადა კიდეც დაზუსტებას, მაგრამ სხვა ვერაფერი გამოარკვია და ამიტომაც ისე ჩართო ეს ეპიზოდი თხრობაში, როგორც უტყუარი გადმოცემა.

არადა, ჯერ ისედაც რა სიცოცხლე ერგო მიხა ხელაშვილს, მემუარისტი იმასაც რომ შეუშოკლებდა უნებურად და აგვისტო-სექტემბრის გამოსვლამდეც არ მიაღწევინებდა, არამცთუ კიდეც რამდენიმე თვის სიცოცხლეც „არ დაეშურებინა“.

მიხა აღარ გაჰყვებოდა ბელადს უცხოობაში, მაინც აქ ამჯობინებდა დარჩენასა და ყოველ წუთს მოსალოდნელი სიკვდილისათვის თვალებში მზერას. ლევან ხავაზურთან ერთად შირაქსა და ცივგომბორს შეაფარებდა თავს და იქნებ კახეთში უფრო საიმედოდაც ყოფილიყო, მაგრამ უცნაურად აუნენდა სულს ფშავის მონატრება, ისეთი განცდა გაუჩნდებოდა, ცოტახანს ჩარგალში თუ არ ამოვისუნთქე, ძალიან გამოძნეულდება არსებობაო.

ბედისწერა ეწეოდა და ვერც ის წაუვიდოდა ვერსად მის ანდამატს. ნეტა არსენასავით მასაც სიზმარი ხომ არ ენახა, თითქოს ისიც სისხლით იღებავდა წვერს, და ეს ხილვა ანიშნებდა: ვერ დაესწრები აღდგომას, ვერ დაიჭერ ნითელ კვერცხსაო. ვერ დავესწრები და ნუ დავესწრები, რაკილა ზეცას ასე განუჩენიაო, — იქნებ რალაც ამგვარიც გაიფიქრა და სინანულის ღიმღიმით შეჰღიმა არსენა ოძელაშვილის აჩრდილს: თუ ძალით არავინ მომკლა, მეც ნებით გამოვიჭრი ყელსაო.

ეს ხილვები იქნებ სრულიად დაშორებია მიხას რეალურ განცდებს და მაშ რა მრჯის, რატომ გადმომაქვს „არსენას ლექსის“ ის სტრიქონები მიხას ბიოგრაფიაში?

ჩარგალში თავშეფარებულს ლუკა მარცვალაშვილი რომ მიაკითხავდა, მეგობრობას გამოუცხადებდა და ერთხელაც მიხას წვერის გაპარსვასაც ის ითავებდა, „ლექსო, ამოგთქომ ოხეროს“ შემოქმედი უეცრად ისეთ რამეს ეტყოდა, საგონებელში ჩააგდებდა და ცრემლსაც აფრქვევინებდა:

— რალა სხვას დარჩეს ჩემი მკვლელისათვის მთავრობის დანებებული ჯილდო. შენზე უფრო ალაღია. აი, ახლა შეგიძლია სამართებელი ყელში გამომისვა და მომკლა.

ვითომ ძალიან შორსაა ეს ფრაზა მესტვირის მიერ წარმოსახული განწყობილებისაგან, თუ არსენას ძალით არავინ მოკლავდა, მზად რომ იყო, ნებით გამოეჭრა ყელი? თუ სწორედაც ერთსა და იმავე განცდებს შეუპყრია ეპოსის გმირიც და პოეტი-მეამბოხეც, ეგაა, გამოთქმით გამოთქმულა ცოტა სხვაგვარად?

აი, ახლა შეგიძლია სამართებელი ყელშიო...

უბიძგებს და ეგ არის!.. თანაც, ეტყობა, ღვთიური შთაგონებით ამოუცვნია თავისი მკვლელობის მომავალი მონაწილე, ვისაც ეს სიტყვები იმ წუთას სამართებელს გააგდებინებდა ხელიდან და ისე აატირებდა, იქნებ წამიერად კიდეც დაიჯერა, მიხას ავს როგორ შევამთხვევო:

— მაგას როგორ ვიზამ, ძმასავით მიყვარხარ, შენ რომ ჩოხა მაჩუქე, იმისთანა საჩუქარი ძმას არ მოუცია ჩემთვის.

ფრიდრიხ შილერის „ყაჩაღების“ ფინალი წამოგიტივტივდებათ უნებურად?..

რალა სხვას დარჩესო...

კარლ მოორი მაინც განწირულია, ადრე თუ გვიან ვერ გადაურჩება ჩასაფრებული მკვლელის ტყვიას, მას კი ყველასათვის არ ემეტება ის ფულადი ჯილდო, რაც მისი მოკვლისა თუ შეპყრობისათვის დაუნესებია მთავრობას; და ამიტომაც გადანწყვეტს, მონახოს იმ მხარეში ყველაზე ლატაკი ადამიანი, იმას ჩაბარდეს და მას აშოვნინოს ის ფული, იქნებ ცოტა სული მოითქვასო.

მიხას ახლობლისათვის გაემეტებოდა იარაღიც, სამსახურიც, 100 მანეთიც და ყოველგვარი გადასახადისაგან გათავისუფლებაც, რასაც მთავრობა იყო შეპირებული ტყეში გასული პოეტის მოკვლისა თუ შეპყრობისათვის.

ისეთი მტკიცე გადანწყვეტილებით დაადგება კარლ მოორი გზას ყველაზე ლატაკი ადამიანის საშოვნელად, ტრაგედიის ფინალს ღიას ველარც კი უწოდებ და თვალდათვალ ხედავ, თუ როგორ გაუკოჭავს იმ უპოვარს იმ მხარეში შიშის ზარდამცემი ყაჩაღი და პოლიციისათვის ჩასაბარებლად მიჰყავს.

ლუკა მარცვალაშვილს თავისი ხელით არ დაუხლია ტყვია საბძელში მძინარე მიხასათვის, თუმც ისიც ზედ წადგომოდა იარაღამომარჯვებული და აცლიდა ლევან გარსევანიშვილს, შუბლი გაეხვრიტა მუამბოხე პოეტისათვის, რომელიც, ვინ იცის, სწორედ იმ წუთას შეპყრებდა ზმანებაში საკუთარ თავს, თუ როგორ იღებავდა სისხლში წვერს.

მკვლელი მაშინვე ვახტანგ რაზიკაშვილთან გაჩქარდებოდა: ასე მოხდა და ასე და მილიციას შეატყობინეო. იმას უკვე ჰქონდა შეტყობინების გამოცდილება და არც ამჯერად დაიზარებდა, მილიცია კი მომავალ ვერსიას შეიმუშავებდა. აბა, მათთვის რა თავგამოსაჩენი იყო, თუ მეგობრობის ფიცხილით ენაგათხელებულ ადამიანებს მოელოთ ბოლო

მიხასთვის, მითუმეტეს, მძინარესათვის. უჯობდათ, რომ თავიანთ მოკლულად გაესაღებინათ — თანაც, ფიცხელი შეტაკებისას.

და მილიციელთა გუნდი საბძელს რომ შემოერკალებოდა, ისეთ სროლას ასტეხდა, თითქოს შუაგული ომიო. შორს მიწვდებოდა ტყვიების ქუხილი, ის დაყრილი ხმაც მიმოივლიდა იქაურობას და შორსაც გადანვდებოდა, მაგრამ ცრუ საბურველი ისერიგად ვერ გადაფარავდა რეალობას, რომ ყალბ ვერსიას საბოლოოდ შეენაცვლებინა მომხდარი. ისე იმ დაყრილი ხმებისა და ყალბი ვერსიის შეთხზვის გავლენით უნდა იყოს, ალექსანდრე სულხანიშვილის თხრობისას ორმხრივ სროლაში დაღუპული მეამბოხის სახება რომ გაიელვებს მიხა ხელაშვილის ბიოგრაფიის ტრაგიკულ ეპიზოდად.

ზეპირსიტყვიერება მაინც შემოგვინახავდა სანდო გადმოცემას და მიხას ქალიშვილი თამარი კიდეც დაარწმუნებდა მკითხველს მის ერთადერთობაში — ზოგადი სურათი ეს არის, ცალკეული დეტალები როგორც უნდა შეივსოს თუ დაზუსტდეს. ეს ის თამარი, რომლის ხილვასაც მამა ჭოგრიტით თუ ახერხებდა — ისედაც არ ასვენებდნენ ჩეკელები ქაქუცა ჩოლოყაშვილის თანამებრძოლის ოჯახს და ბევრჯერაც მისჭრიან; და, რომ შეეტყვოთ, ერთხელ მაინც მოუნახულებია ცოლ-შვილიო, მაშინ რაღას დამართებდნენ. ქალს მოერიდებოდნენ თუ ბავშვს!..

გავეცალოთ აქაურობასო, — უმეორებდა ლევან ხავაზური. მიხა პირდებოდა, მაგრამ ბოლო წუთს ყოველთვის რაღაცას იმიზეზებდა და გადასდებდა ხოლმე. გაბეზრდებოდა თანამებრძოლი და კახეთისაკენ იზამდა პირს მიხას მოლოდინში, აი, ახლა გამოჰყვება ჩემს კვალს და, აი, ახლაო.

ის ისევ ჩარგლის მიდამოებში დანრიალებდა, ჭოგრიტმომარჯვებული. არც ცოლშვილი ეთმობოდა, არც ის მხარე, კიდეც როდისღა მომინევს აქ ამოსვლაო, და იოტისოდენა საბაბი ჩნდებოდა თუ არა, ხვალაც შეიძლება აქაურობის დატოვებაო, იმ საბაბს ისე ებლაუჭებოდა, თითქოსდა ამაზე ჰკიდიოდა მისი სიცოცხლეო.

დანრიალებდა ათასგვარ სინანულში ამ სინანულგამორეულიც: მტერი არ შემხვდა მტრისფერი, ვარ უბედური დღისაო.

ამდენი მტერი გეხვიოს გარს და შენი შესაფერისი — არცერთი!..

მძაფრი ტრაგიკომიზმით გაულენთილი სტრიქონებია, რომელთა თავისებური ფარდიც დავით კლდიაშვილის ფრაზა თუ იქნება: ეს კაცები... სწორედ შეეცოდებოდნენ ადამიანს, რომ თვით ამბავი სასაცილო არ იყოსო.

28 აგვისტოს აღმასკომის თავმჯდომარე სერგო სურგულაძე 12 მილიციელთა ორწყალისაქენ რომ გაეშურებოდა, რათა გზა გადაეკეტა შეფიცულთათვის, სოფელ არტანთან არც მისულიყო, ორ მილიციელს ლევან რაზიკაშვილთან რომ აფრენდა, მალაროსკარისა თუ ფშავისწყლის მილიციის უფროსთან ჯერ კიდევ მენშევიკების ხანიდან მოკიდებული, ახალი რეჟიმი მაშინვე რომ არ მოინდომებდა მის გამოცვლას, თუმცა ეჭვით კი მიადევნებდნენ თვალს მის ყოველ ნაბიჯს და უთუოდ კარგა ხანს და მალულად კრებდნენ ცნობებს მის ირგვლივ, თორემ მხოლოდ ეს შეხვედრა ქაქუცა ჩოლოყაშვილთან ასე საბედისწერო არ გაუხდებოდა. თუ თავის ადგილზე არ დატოვებდნენ და იქნებ დატუსაღებითაც დაეტუსალებინათ, დახვრეტას მაინც მოერიდებოდნენ, მითუმეტეს, მწერლები ითხოვდნენ მის შეწყალებას.

ეს ეპიზოდი რალაც გამონაკლისი კი არ აღმოჩნდებოდა ლევან რაზიკაშვილის ბიოგრაფიაში, არამედ — დაგვირგვინება მანამდელი საქმიანობის, დიდად რომ არ განსხვავდებოდა შეფიცულთა მოძრაობისაგან, და ასევე გაგრძელება მათ შორის უშუალო ჩადგომა იქნებოდა — და თავისი თანაკლასელის უახლოეს გარემოცვაში ისიც ამოჰყოფდა თავს.

ამდენს აღარ დააცლიდნენ.

მიზეზს კი სულ ადვილად უკრეფდნენ, რაკილა — ნაცვლად იმისა რომ გზა მოეჭრა ქაქუცა ჩოლოყაშვილისათვის — სულაც მისი მეგზური შეიქნებოდა, რათა ის უხიფათოდ გადასულიყო ფშავის ტყეებით პანკისის ხეობაში.

იმ ორ მილიციელს კი ის ამბავი უნდა ეცნობებინა ლევანისათვის, შუაფხოში დახვდი აღმასკომის თავმჯდომარეს, თანაც, მოერიდე არაგვის ხეობით სიარულს, რადგანაც ბანდიტები ამ გზით იხევენ და ვაითუ გადაეყარო.

მან ყურადღება არ მიაქცია ჩემს წინადადებასო, — თავს იმართლებდა, იმას კი ძრახავდა სერგო სურგულაძე თავის ჩვენებაში, — მაინცდამაინც არაგვით წამოვიდა და სოფელ ხომისძირში ბანდიტებს გადაეყარა. ჩემს მიერ გაგზავნილ მილიციელთაგან ერთი მოკლეს და ერთიც განაიარაღეს, თვითონ ლევანი კი თავის ხელქვეითებიანად ტყვედ დანებდაო.

ჯარი რომ ფეხს მოიკიდებდა ამ მიდამოებში და პარტიზანებს ყოველმხრივ მოაქცევდნენ ალყაში, მათი მეთაურის კვალი გაქრებოდა.

ეგაა, მოყურიადენი დანამდვილებით გამოარკვევდნენ მისი მგზავრობის მარშრუტსაც და მეგზურთა ვინაობასაც.

მიხა ხელაშვილის სახელიც ძალდაუტანებლად ამოტივტივდებოდა მოთვალთვალეთა ცნობებში, ჩარგლისთავის ტყეში სწორედ იგი რომ დახვდებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილსა და მისი გიმნაზიის მეგობარს და ლევანისაგან გადაიბარებდა ბელადის გამყოლობას. ჩვენების ჩამორთმევისას არავითარი აზრი არა ჰქონდა ლევანისაგან ამ შემთხვევის უარყოფას, ამიტომაც დადასტურებით კი დაადასტურებდა, მაგრამ ისე მოიხსენიებდა ტყეში დახვედრილ კაცს — „დიაკვანი, რომელიც თავის თავს ასახელებდა ხელაშვილ მიხეილად“ — თითქოს იმ წუთას გაეცნოს და არც სჯეროდეს მისი ნათქვამი, ნამდვილ სახელს არ მეტყოდაო.

ამ დადასტურებას იქნებ იმ მხრივ მაინც ეშველა, რომ ძალიანაც აღარ ჩასდიებოდნენ მათ ურთიერთობას და თანამზრახველებად კი არ მიეჩნიათ, არამედ უნებურად გადაყრილ ადამიანებად, რომელთაგან ლევანი იძულებით მიჰყვებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს, როგორც მისი ტყვე.

რისი უარყოფის საშუალებაც ჰქონდა, კიდეც გაჯიუტდებოდა, ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ნებით კი არ ჩავბარებულვარ, ხომისძირის დუქნის ნანგრევებთან შესასვენებლად შეჩერებულ მე და ჩემს მილიციელებს პარტიზანებმა ალყა შემოგვარტყესო. სერგო სურგულაძისა და მისი მილიციელების შუაფხოში ყოფნის ცნობა კი ხევსურებმა მიანოდეს ქაქუცას, მანაც რვა კაცი გაგზავნა და მათ შეიპყრეს ის თორმეტიკაციანი ჯგუფიო.

ქაქუცამ ლევანსაც ხომ არ მისცა რაიმე დავალება?

არც ამას უარყოფს ვაჟა-ფშაველას ვაჟი და იმასაც აღიარებს, ხევსურეთში ნასვლა მირჩია და ამისთვის ერთი დღით გამათავისუფლაო. პასუხად ლევანი როგორღა მოქცეულა? ათი დღით გარიდებია პარტიზანთა მეთაურს, მაგრამ ათი დღის შემდეგ კი შეხვედრია სოფელ ხომში. რამ აიძულა, რომ დამალვის მაგივრად ისევ ნარუდგა თავის დამტყვევებელს? ამას აღარ დააზუსტებდა, მხოლოდ იმას აღიარებდა, რომ სიკო ჩოლოყაშვილი ქაქუცას პანკისის ხევში გაეგზავნა დავალებით, ალექსანდრე სულხანიშვილი დარიალში, მიხა ხელაშვილი კი ჯანგირა იანვარაშვილის მოსაძებნად ეფრინა, ხომის სიახლოვეს რომ ცხოვრობდა.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი როგორ გამოიყურებოდა, რას ამბობდა, უშუალო მიზნებზე ხომ არ გამოტყდომია?

— პესიმისტურ განწყობილებაზე იყო.

ესაა და ეს ლევანის პასუხი.

მერე უცნაური ფრაზები ჩნდება, რადგანაც ერთმანეთში იზილება უნებური წამოცდენა და ტაქტიკური მოსაზრებით ნათქვამი ტყუილი.

ქაქუცა ლევანს ტოვებს თიანეთში, რათა ფშავში აჯანყებისათვის განაწყოს მოსახლეობა.

ლევანი კი გადანყვეტს... აიყვანოს ქაქუცა, რომელიც უკვე პანკისშიც იქნება ჩასული.

ცხადია, ამას არავინ დაუჯერებდა, მაგრამ იგი მაინც მოებლაუჭებოდა ამ ვითომდა განზრახვას, რათა ეგებ ის მტკიცება გაემყარებინა როგორმე: ჩემი ის მოქმედებანი მშიშრობის ბრალია და სხვა არაფრისო.

დგებოდა ლევან რაზიკაშვილის საბრალდებო საქმე, ერთიერთმანეთზე დამამძიმებელი გარემოებანი იყრიდა თავს, შემამსუბუქებელნიც ჩნდებოდა, მაგრამ იმათ ისე გადაატარებდნენ თვალს, ადვილად ცნაურდებოდა, თუ როგორ წარიმართებოდა გამოძიება და განაჩენიც რა სიმწვავისა იქნებოდა.

ჩვენებებს საკმაოდ მოკრებდნენ, თუმც ზედმეტად ჩათვლიდნენ ვახტანგ რაზიკაშვილის ჩვენების ჩართვასაც ამ ციკლში — იმას თავისი „მოვალეობა“ აღესრულებინა, სულაც იმისაგან შედგენილიყო მთელი ეს საქმე და აუცილებლობას ველარ დაინახავდნენ, მაინცდამაინც ოფიციალურადაც აღბეჭდილიყო ის გულსაკლავი ამბავი, ძმისაგან ძმის უღვთო გამეტება რომ ჰქვია.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ერთად შეხვედროდნენ ძმები და ამბოხების წინამძღოლს ვახტანგისათვის მაუზერიც ერუქებინა.

შინ დაბრუნებული დედას რომ გაუმჟღავნებდა ფარული შეხვედრისა და იარაღის ჩუქების ამბავს, ის ძალიან შეშინდებოდა... მხოლოდ შეშინდებოდა, თუ?.. ასეა თუ ისე, შვილს სასწრაფოდ გაგზავნიდა მილიციაში აღიარებით, რაც ტრაგიკულად უნდა დასრულებულიყო ერთის გერისა და მეორის ნახევარძმისათვის.

მილიციის მაგიდაზე იდო ის მაუზერი — ნივთმტკიცებად გადაქცეული, არადა, იმ იმედით განვდილი ვაჟა-ფშაველას უმცროსი შვილისათვის: კიდევაც დაიზრდებიან ალგეთს ლეკვები მგლისანიო... თუ შეფიცულნი ვერ აღასრულებდნენ თავიანთ ვალს, დაე ვახტანგის თაობას ეთავა ქვეყნის გამოხსნის მისია. ერთ ყმანვილს ჩუქნიდა ქაქუცა და მთელ ახალგაზრდობას გულისხმობდა, რომელთაც უნდა გადაბარებოდათ ან სახელმწიფო და მისი პატრონობა და ან სახელმწიფოს ამოგებისაკენ სწრაფვა.

მე თუ დავიღუპე, ძმა იქნება ჩემი შემცველელი, — ამგვარი განცდა უსათუოდ გაუჩნდებოდა ლევანს. ეს იმედი რომ არ ჰქონოდა, გიმნაზიის მეგობართან ვახტანგს არ ნაიყვანდა — პარტიზანული რაზმის ბელადის პირისპირ ხილვა უფრო ალანთებს ყმანვილს დამოუკიდებლობის აღდგენის წყურვილით.

ბრალდება ჩაითვალოს დამტკიცებულადო — ესეც ჩვენებათა შეფარდებით გამოტანილი დასკვნა. ბრალდება ბანდიტიზმში თანამონაწილეობა და თვითნებური მიტოვება სამსახურისა რასაც თვითონაც არ უარყოფს და თავს მიიჩნევს ჩოლოყაშვილის ბანდის აქტიურ წევრად. მას რომ არ გაეცილებინა ჩოლოყაშვილი პანკისის ხევში, ის ვერ მოახერხებდა მიმალვას მართლმსაჯულებისაგან. სურვილის შემთხვევაში მას შეეძლო თავის მილიციელებთან ერთად მოეკლა ან ტყვედ ჩაეგდო, რადგანაც დევნილნი სულ ოთხნი იყვნენო.

გაუხსენებდნენ, რომ სკოლის ასაკიდანვე იყო სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის წევრი, რაც გამოძიებისა და ხელისუფლებისათვის უდავოდ ნიშნავდა, რომ ლევანი არა იძულებით, არამედ შეგნებულად უწყობდა ხელს პოლიტბანდიტ ჩოლოყაშვილს, ხოლო რაკილა საკმაო ზეგავლენა მოეპოვებინა ფშავლებზე, მიზანმიმართულად არღვევდა საბჭოთა ხელისუფლების ავტორიტეტსა და პრესტიჟს, რასაც მისივე მოქმედება ადასტურებდა.

— რომ არ გაეცილებინა ჩოლოყაშვილი პანკისის ხეობაში, ოპერაცია შეიძლება დამთავრებულიყო და ბანდა ამჟამად ლიკვიდირებული ყოფილიყო.

ხედავთ, რაოდენ უმძიმებენ დანაშაულს? მას და მხოლოდ მას მიაწერენ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გასხლტომასა და პარტიზანული ბრძოლის გაგრძელებას, თითქოს ეს მეგზურობა რომ არა, წინააღმდეგობის მოძრაობის მეთაურის შეპყრობა არ გაუძნელდებოდათ.

მანამდე არ ჰყოლია ქაქუცას გვერდით ლევან რაზიკაშვილი.

ველარც ამის შემდეგ ეყოლებოდა.

ჩაიგდეს ხელში განა?..

თბილისში შევიდოდა და გამოვიდოდა უვნებლად 1924 წლის აჯანყების წინარე ხანს და მაშინაც ვერ მოიხელთეს, ყველა და ყველაფერი მის შესაპყრობად რომ გამზადებულიყო.

და პანკისისაკენ ლევანი რომ არ გამოსჩენოდა გამყოლად, არავინ იყო მისი გზის ჩამკეტი და „ჩოლოკაველობის“ გამნადგურებელი დროზე ადრე, ვიდრე ბედისწერა უმუხთლებდა.

რაკილა მას ვერ მიწვდომოდნენ, შური ხომ უნდა ეძიათ ვინმეზე და... აგერ ლევან რაზიკაშვილი, რომლის მოდრეკაც შეუძლებელი ჩანდა და განაჩენში მისი პიროვნული ხასიათის ეს თვისება თუ ეს გარემოებაც საგანგებოდ აღინიშნებოდა:

— როგორც მშრომელი ხალხისა და პროლეტარიატის თავგამოდებული მტერი, სიკვდილამდე დარჩება გამოუსწორებელი, რასაც ამტკიცებს მისივე მოქმედება, როგორც ჩოლოყაშვილის ბანდის აქტიური წევრი შეიპარა საბჭოთა მუშაკებს შორის ჩოლოყაშვილის მიერ მიცემული დავალებების ცხოვრებაში გასატარებლად.

დაშვენდებოდა ლევან რაზიკაშვილის ბიოგრაფიაც და საქართველოს ზნეობრივი ისტორიაც ამ მეგზურობით, მაგრამ ყირაზე დამდგარ რეალობას თავისი ნორმები და კანონები ჰქონდა, ახალი წესრიგის შესაფერისი, რაც ვერაფრისდიდებით ვერა ჰგუობდა ვერც ქრისტიანულ მცნებათა კოდექსს და ვერც მის ერთგულთ.

ვერ უშველიდა მწერალთა თავგამოდება.

ვერც ვაჟა-ფშაველას სახელი დაიფარავდა.

თუმც დაეფარა კი არა, უფრო გაახელებდათ მისი ხსენება: დასახვრეტი ის იქნებოდა, თუ იქნებოდა, ნეტა ცოტა კიდევ ეცოცხლა და მისი სამოსელიც გაგვეყო და მის კვართზეც გვეყარა წილიო.

აკი ძველი სემინარიელები იყვნენ და ამისთანა ფრაზები უნებურად ჩარჩენოდათ მეხსიერებაში.

შეიცვლებოდა საბჭოთა ხელისუფლების დამოკიდებულება ვაჟას სახელისა და ხსოვნის მიმართ და, 50-იანი წლების დამდეგის სამთავრობო იერიშს თუ არ ვიგულისხმებთ, ქართული ლიტერატურის კლასიკოსად დამკვიდრდებოდა, მისი ნაწერებიც დატრიალდებოდა საზოგადოებრივი ცხოვრების მდინარეებში და მისი ფოტოსურათებიც, რომელთაგანაც ცოლ-შვილში ჩამჯდარი ვაჟას სახეცაც არაერთხელ შემოხვდებოდა მკითხველს. და თუ ბევრისათვის ეს ერთ-ერთი კოლორიტული ფოტო გახლდათ, ეთნოგრაფები შეფიქრიანდებოდნენ, სახლის გარეკედელზე ფარს რა უნდა, რომელილაც ჩვენთვის უცნობი ჩვეულებისა თუ რიტუალის ნაშთი ხომ არ არისო.

ეგებ კიდევ ეძიათ და ეზუსტებინათ ფარის წარმომავლობა ფშავში მოგზაურობისას. პასუხად მხოლოდ მხრებს აიჩეჩნდნენ ფშაველები, ასეთი ჩეულებისა თუ რიტუალის არაფერი ვიცით, არც გვინახავს და არც გვსმენიაო.

ანკი სად უნდა ენახათ ან სმენოდათ, როდესაც ფოტოგრაფის მონტაჟი გახლდათ, ოღონდ, ცხადია, თვითნებური არა — ცენზურა არ

გაუშვებდა ამ ფოტოსურათს პირვანდელი სახით, რაკილა ზედ ლევა-ნიც ალბეჭდილიყო, შერისხულ სახელებს კი საბჭოთა რეჟიმი არსად აჭაჭანებდა. ამიტომაც ამოიშლებოდა ფოტოდან მისი სილუეტი, ოღონდ სიცარიელე უცნაურად რომ მოჭრიდათ თვალს, იმ ადგილის რალაციტ შევსებას მოინდომებდნენ და... ყველაზე ხელსაყრელი ფარის გამოსახულება აღმოჩნდებოდა. საქმეში ჩაუხედავ მკითხველს არაფერი მოეჩვენებოდა უცნაური — დასაეჭვებელი თითქოსდა რა იყო, თუკი ვაჟა-ფშაველას სახლის კედელზე ფარი გამოჩნდებოდა. არადა, ფარს რაოდენ მზაკერული მოვალეობა დაკისრებოდა — ხელი შეეწყო ლევან რაზიკაშვილის ხსოვნის გაქრობისათვის.

ასე გაიჟღინთებოდა ფოტოსურათი პოლიტიკური ქვეტექსტით.

თუმც როდესაც გადაივლიდა ბოლშევიკურ-კომუნისტური სნეუ-ლება და საქართველო იმ დამოუკიდებლობას მოიპოვებდა, რომლის-თვის თავდადებულთა შორის ლევან რაზიკაშვილიც იგულისხმება, იმ ხელოვნურად ჩამონტაჟებულ ფარს უკვე სხვა მნიშვნელობა მიენიჭე-ბოდა და სიმბოლურად თვითონ ლევანთან გაიგივდებოდა.

დამსხვრეული ფარიც ფარია, მითუფრო, ქვეყნის გამოხსნისათვის თუ დალენილა.

* * *

შალვა ამირეჯიბი თავს მოუყრიდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ოჯა-ხისაგან გაღებულ წვლილს ამბოხების მზადებისას და თვით შეიარა-ღებულ შეტაკებათა ჟამს.

ილუპება მისი ძმა სვიმონი.

აპატიმრებენ მის მეუღლესა და ორ მცირეწლოვან ქალიშვილს, რომელთაგანაც უფროსი გოგონას ცოცხლად დამარხვასაც კი მო-ითხოვენ ბოლშევიკები.

დაუტუსალებენ დედას, სიდედრსა და სიმამრს, რომელთაგანაც სიმამრს დახვრეტენ კიდევ.

თავისთავადაც შემძვრელი სიაა, თანაც!

ჩამონათვალს აკლია ანეტა ჩოლოყაშვილის სახელი, ქაქუცას ბი-ძაშვილის, ვისაც აღექსანდრე სულხანიშვილიც იცნობდა და მის სი-ლუეტსაც მწუხარე აღტაცებით მოხაზავდა თავის მემუარულ-დოკუ-მენტურ რომანში, ამ დაახლოებით ოცდათხუთმეტი წლის დიდად კულტურული და პატრიოტული პიროვნების, მნიშვნელოვან დახმა-რებას რომ უწევდა შეფიცულებს. ქებით მოიხსენიებდა მის გონიერე-ბასა და მოხერხებულობას, რისი იმედიც აგ ზავნიდნენ სხვადასხვა

დავალების შესასრულებლად. თუმც საექიმო დარგი არ დაემთავრებინა, მაგრამ ამ პროცესშიც წამლებითა და ჭრილობებისათვის საჭირო ყოველგვარი მასალითაც კი ამარაგებდათ.

— ერთ დღეს ის ანაზღეულად დაატუსაღეს.

მემუარისტისათვის უცნობი დარჩენილა მისი შეპყრობის გარემოებანი, თუმც იმას მაინც მივხვდებით, რომ ეს „ანაზღეულობა“ ხანგრძლივი თვალთვალის შედეგი უნდა იყოს. იქნებ კიდევ იმედოვნებდნენ, კვალში მივყვებით და შეფიცულებსაც ხელთ ვიგდებთო, მაგრამ ვერა და ვერ აედევნენ ისე, ის ყოველთვის მარჯვედ არ დასხლტომოდათ. იმდენ ცნობას მაინც მოკრებდნენ თუ მოინიშნავდნენ, რომ ეჭვმიტანილად ეცნოთ.

— მიუხედავად იმისა, რომ იგი საშინლად აწამა ჩეკამ, მისგან მაინც ვერაფერი გაიგეს და ეს ფასდაუდებელი ქალის განსახიერება დახვრიტეს.

ზუსტად ველარ გაეხსენებინა, 1922 წლის დამლევს თუ 1923 წლის დამდეგს.

დამაფიქრებელი კი ისაა, რომ:

— ეს იყო მანდილოსნის დახვრეტის პირველი შემთხვევა საქართველოში.

ნუთუ ესეც ევალა ჩოლოყაშვილთა ამ ოჯახს და საერთოდ ამ სავარეულოს ქვეყნის წინაშე, სასიკვდილო განაჩენით პირველად დასჯილი ქალიც ამ წიაღიდან ყოფილიყო? ცოტა გაიღეს განა, ეს მსხვერპლიც მათ რომ არ მოჰკითხვოდათ? მაგრამ რაკილა სამიზნეზე წამოიმართა ქაქუცა, ამგვარი შარავანდითაც უნდა გაბრწყინებულიყო ჩოლოყაშვილთა ტრაგიკული გალერეა, სისხლის მითოსს კი ეს ეპიზოდიც შემატებოდა.

პირველი შემთხვევაო...

თავი მეთხუთმეტი

დაკითხვაზე – მიხეილ ჯავახიშვილი

მე ვკისრულობ გაბედულ და მძიმე ამოცანასო, – ირწმუნებოდა მიხეილ ჯავახიშვილი 1923 წლის 16 მარტის ჩვენებაში.

მანამდე თითქოს გაუვალ, უღრან ტყეში მიაბიჯებდა.

ვის რა და ვის რა განცდებსა და ასოციაციებს აღუძრავდა ციხის საკანი თუ დახვრეტის მოლოდინი, კიდევ რომ გაგიყვანდნენ განაჩენის აღსასრულებლად და ბოლო წამს უკანვე შემოგაბრუნებდნენ... ერთხელა, მეორედ... მეექვსედ... დრო ჩერდებოდა, გონება უცნაურად დატრიალდებოდა და სივრცეც ათასგვარად რომ აიჭრებოდა, მიხეილ ჯავახიშვილისათვის უღრანი ტყის სახეს შეიძენდა ჯოჯოხეთის ეს გარსი, მის თავზე გადმოშობილის... გეარა, გებორიალა, გასაღწევს მოძებნიდი თუ რა...

მის ნაცვლად სხვანი სდებდნენ პირობას, სხვანი იფიცებოდნენ, აუცილებლად ჩამოცილდება პოლიტიკურ მოღვაწეობას, იქით აღარც გაიხედავს და მისთვის უფრო შესაფერის საქმეს მოეკიდება, ციხის კედლებს რომ ააშორებსო. პავლე ინგოროყვა, ალექსანდრე აბაშელი და შალვა დადიანი დაუდგებოდნენ თავდებად სერგო ორჯონიკიძის წინაშე და ისიც შეივრდომებდა ამ პოლიტიკურ ტუსალს.

ძარღვეშვინებული ცხენი ველარ ივარგებს დოღზეო, – ირონიულად გამოხედავდა მიხეილ ჯავახიშვილის გათავისუფლებას შალვა ამირეჯიბი მას შემდეგ, რაც „ჯაყოს ხიზნები“ გულს ჩანყევტდა მებრძოლის საქართველოს. სურათის არარსებობით, თუმცა გახარებით მასაც ძალიან გაეხარდებოდა ჩეკას სარდაფს ამოღწეული თანაპარტიელის ბედი. თუ ყველა პატიმარი ვერა, ეს მაინც გადარჩენილიყო. თუმცა, ცხადია, მარტოდენ მწერალთა შუამდგომლობა ვერ გაჭრიდა, ასე იოლად ვერ მოუღობოდა გულს ახალი ეპოქის და ახალი ქვეყნის მონესეს, და ამიტომაც მოითხოვდა გათავისუფლების სანაცვლოდ იმ გაბედული და მძიმე ამოცანის შესრულებას.

ენება თუ არ ენება, სხვა გზა არ რჩებოდა მიხეილ ჯავახიშვილს და ისიც აღთქმას სდებდა, შევეცდები შემოვიკრიბო ის ძალები და ის პიროვნებანი, რომელთაც ჩოლოკაევზე ზეგავლენა აქვთ და რომელნიც ან იმთავითვე უარყოფითად ეკიდებოდნენ „ჩოლოკაეველობას“ ან რომელთაც შემდგომ გაუტყდათ გულიო.

ესეც ის გაბედული და მძიმე ამოცანა, განზრახული „ჩოლოკაეველობის“ მოსასპობად, პოლიტიკურ თუ ოფიციალურ ენაზე ლიკვიდაცია რომ ერქვა.

ამას ითხოვდნენ მისგან, დაგვეხმარე ამ მოძრაობის აღკვეთაშიო, და მიხეილ ჯავახიშვილი დაპირებას რომ არ იშურებდა, საგანგებოდ გამოკვეთდა: მშვიდობიანი საშუალებებითო.

თავს იტყუებდა თუ?..

ლიკვიდაცია ლიკვიდაციაა და „მშვიდობიანი საშუალებები“ ასეთ დროს იქნებ გულის დასამშვიდებლადაა ნათქვამი, სინდისის ქენჯნამ რომ არ გაუნამოს სიცოცხლე: მე მხოლოდ დიპლომატიურ გზას ვგულისხმობდი და ხელისუფლებამ ჩემი მიამიტობით ისარგებლა და მშვიდობა სისასტიკით შეანაცვლაო?!

მაგრამ არა – მიხეილ ჯავახიშვილს, ეტყობა, კარგა ხანს უფიქრია და ყოველმხრივაც აუნონ-დაუნონია ყოველივე, რაც ქაქუცა ჩოლოყაშვილისა და მისი შეფიცულთა ირგვლივ იყრიდა თავს, და ფიქრისას ძალდაუტანებლად წამოტივტივებია ადრე გაგონილი, ჯერ კიდევ შარშან, მგონი მაისის თვეში, საქართველოს რევკომსა და საგანგებო კომისიას მოქალაქეთა ერთი ჯგუფისათვის რომ შეუთავაზებია, მოლაპარაკება გამართეთ ქაქუცასთანო. ვისი სახელებიც მაშინ ჩაესმა, არავეინ აღმოჩნდა მის ნაცნობთა წრიდან, გარდა ოფიცერ ხიმშიაშვილისა, ქაქუცას ყოფილი თანამებრძოლის. ყველაზე მეტად მისი დიპლომატიური უნარისა ეიმედებოდათ და მიხეილსაც მხოლოდ ეს სახელი ენიშნა სასიკეთოდ: თუ შესაძლებელია წინააღმდეგობის მოძრაობის გადავადება უმსხვერპლოდ, სწორედ ხიმშიაშვილის ჩარევა გამოიღებს სასურველ ნაყოფსო.

იმუამადაც ერთობ ჯანსაღ იდეად მიიჩნევდა ამ განზრახვას და ერთი წლის შემდგომაც ამასვე იმეორებს, ოღონდ ამჯერად უკვე გულდათუთებული: რატომ მიივინყეს ეს საუკეთესო ჩანაფიქრი, ერთადერთი გზა ტრაგიკულ მოვლენათა ასარიდებლად, თორემ აგერ დუშეთის სამნუხარო ეპიზოდიც და სხვა ასეთივე ამბებიც, იოლად რომ ვერც ჩამოთვლი, არადა, ყველა დაკავშირებულია ქაქუცას სახელთან და „ჩოლოკაეველობის“ იდეასთანო.

მაშ რალა?!

რალა და, სჯობდა გვიან, ვიდრე არასოდეს. და მიხეილ ჯავახიშვილი შეეცდებოდა თავი მოექონა საბჭოთა ხელისუფლებისათვის: ერთობ ბრძნულ ნაბიჯს გადადგამთ, თუკი მოსინჯავთ გზას, რომელზეც შარშან აპირებდით შედგომასო.

ბრძნული ნაბიჯი ბრძნულ ნაბიჯად, მაგრამ ველარავინ ეპოვნათ, ვინც იკისრებდა ამ გაბედულ და მძიმე ამოცანას?

და ამიტომაც იყო, რომ ფუჭი მოლაპარაკებების გასამართავად არ სურდათ ვინმეს გაგზავნა, ჩაშლილ წამოწყებას ვაითუ ხალხზე ჩვენი ზეგავლენა შეენიროს, ჩვენს ყოვლისშემძლეობას ეჭვით შეხედონ და შეფიცულებს გაცილებით მეტი თანამებრძოლი შეემატოთ, ვიდრე უამისოდ იყო მოსალოდნელიო?!

აგერ მიხეილ ჯავახიშვილი იდებდა თავს დიპლომატიური მისიის ორგანიზატორობას, ახალგათავისუფლებული ტუსალი, ვისაც შესაძლოა მარცხი საკანში ხელახალ შებრუნებადაც დაჯდომოდა.

ამიტომაც, რა გასაკვირია, უფრო მოინდომებდა.

თანაც, როგორც პოლიტიკური ოპოზიციის შუაგულში მოტრიალე კაცს, საკმაოდ კარგად მოეხსენებოდა იმ პირთა ვინაობა, რომელთაც ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ანგარიშს უწევდა, და თუმც მათი თვალთახედვითა და რწმენითაც წინააღმდეგობის მოძრაობის ბელადი რაინდული სულის განსხეულებად და დიდებულ პიროვნებად წარმოდგებოდა, ამ შემთხვევაში ვერ იზიარებდნენ ახალი ხელისუფლების დამხობის იდეას შეიარაღებული აჯანყების მეოხებით, რაკილა ბოლშევიკურ ხელმძღვანელობას ზურგს უკან თვალუნვდენელი რუსეთი ედგა და ამხელა სახელმწიფოს გამონევეა ორთაბრძოლაში მაინცდამაინც კეთილგონიერულ განზრახვად არ ეჩვენებოდათ – აი, მაშინ კი, როდესაც დასავლეთი დაუპირისპირდებოდა საბჭოთა ქვეყანას და სამხედრო ძლიერებასაც მოურყევდა, თორემ რა გამოდიოდა – ევროპა გარინდებულიყო და თავდაცვაზე უფრო ფიქრობდა, რუსეთის სამხედრო ექსპანსიის დაოკებაზე, ვიდრე აქეთ შემოტევაზე, უამისოდ კი ყოველი ამბოხება ამ უზარმაზარი ტერიტორიის საზღვრებში განწირული იყო მარცხისა და სასტიკი სისხლისღვრისათვის.

ამიტომაც დადგომოდნენ მოცდის პოლიტიკას.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილიც ამასვე ფიქრობდა და არა ჩქარობდა საყოველთაო აჯანყების ბაირალის აფრიალებას, საყოველთაოს არამარტო საქართველოში, არამედ მთელ კავკასიაში?!. პარტიზანული მოძრაობა მაინც გულისხმობდა უკიდურეს გამწვავებას და ქაქუცას

გულშემატივართა ეს წრე ამიტომაც ამჯობინებდა ამ მკვეთრ გამონეგვაზეც უარის თქმას.

დაე ხელშეუხებლობის სიგელი მიეღოთ შეფიცულებს ხელისუფლებისაგან და კიდეც გამოცხადებულიყო „ჩოლოკაეველობის“ დაშლა უკეთესი დროის მოლოდინში.

და დაე ის მარჯვე ჟამი რომ გამოჩნდებოდა, მაშინ მოეყარათ თავი ხელახლა და წინააღმდეგობის ფრონტიც გაეშალათ მთელ კავკასიაში.

ჯერჯერობით კი დაჰყოლოდნენ, ამათი რწმენით, კეთილგონივრულ რჩევას.

ვერ იზიარებდნენ „ჩოლოკაეველობის“ იდეასო...

თუნდაც ის სამხედრო პირნი, რომელთაც ქაქუცასთან ნათესაობა და მეგობრობა აკავშირებდათ, თუნდაც ეროვნულ-დემოკრატიის ის ჯგუფი, რომელთაც „ჩოლოკაეველობა“ სულაც მავნე და სახიფათო მოვლენად მიაჩნდათ.

და ბარემ მოლაპარაკებოდნენ, ჩაეგონებინათ, იქნებ კიდეც დაეყოლიებინათ ტყე-ტყე მოდებული ბელადი, ყოველ შემთხვევაში, თავიანთი ვალი მოეხადათ, რათა სანანურად არ დარჩენოდათ: ნეტა რაიმე დროულად გველონა განსაცდელის ასარიდებლადო.

ცხადია, მიხეილ ჯავახიშვილი იმასაც ითვალისწინებდა, რომ მართოდენ ქაქუცა და მისი უახლოესი გარემოცვა კი არ უნდა განეწყოთ ხელისუფლების მიმართ ლოიალურად, არამედ: მოსახლეობის სხვადასხვა ფენის ფიცხი ადამიანებიც, კერძოდ, საქართველოში მოქმედ პარტიათა საომრად შემართული ნაწილები.

მაგრამ ეს გარემოება მაინც არ ერევნებოდა რალაც გადაულახავ დაბრკოლებად, რაკილა ეჭვიც არ ეპარებოდა: ქაქუცას გულშემატივარნი, მაგრამ პარტიზანული მოძრაობის მონიწილმდეგენი ჩვენს მხარეს იქნებიანო და მათი ჩარევა გადანყევტს შეფიცულთა რაზმის ბედსო.

რაო, ჩვენს მხარესო?..

რადგანაც ხელისუფლების დავალების აღსრულება უდია თავეს, ეს „ჩვენი“ ძალაუნებურად წამოცდება.

ახლა მთავარია საშუალება მიეცეს დაიწყოს მოლაპარაკება ეროვნულ-დემოკრატიის ცენტრალური კომიტეტის წევრებთან ცალცალკე.

მათი ერთად თავმოყრა ხელს არ აძლევს, გრძნობს, დაწყებისთანავე ჩაიშლება მათი დარწმუნების ყოველგვარი მცდელობა. აი,

ცალ-ცალკე კი აუცილებლად დაარწმუნებს და სასურველ გადაწყვეტილებას წერილობითი სახითაც დაადასტურებინებს თვითმეულ მათგანს.

საჭიროდ მიიჩნევდა წინასწარ ეზრუნა, რათა შედგენილიყო გავლენიან ოფიცერთა კოლექტიური წერილიც ქაქუცას სახელზე, ამ პირობებში შეფიცულთა რაზმის დაშლა სჯობსო.

უპარტიო გავლენიან პირთა კერძო წერილებიც რომ ჰქონოდა ხელთ, ზედმეტი არც ეს იქნებოდა, თუმც, რასაკვირველია, ეს ისეთი აუცილებელი არ აღმოჩნდებოდა, როგორც ეროვნულ-დემოკრატი პარტიის ცენტრალური კომიტეტის გადაწყვეტილება და სამხედროთა კოლექტიური წერილი.

ამ წერილებით გულმოცემული სამ-ოთხკაციანი დელეგაცია კიდეც გაემგზავრებოდა კახეთში, იპოვნიდა „ჩოლოკაევის“ გზას და:

– მტკიცედ მწამს, რომ დავარწმუნებთ მას, დაყაროს იარაღი.

ამ დაპირებას გამოთქვამს თუ არა, სავალდებულოდ მიიჩნევს კიდეც ერთხელ მკაფიოდ განმარტოს „ლიკვიდაციის“ შინაარსი, რათა არავითარი გაუგებრობა აღარ წარმოიშვას ხელისუფლებასა და მის მიერ გაგზავნილი დელეგაციის წევრთა შორის:

– თავისთავად იგულისხმება, რომ ლიკვიდაცია მოხდება გარკვეული პირობებით, რომლებზეც მხოლოდ მას შემდეგ შეიძლება ლაპარაკი, რაც მიღწეული იქნება ორივე მხარის პრინციპული თანხმობა საქმის მშვიდობიანად დამთავრებაზე.

ჰოი, წმინდა გულუბრყვილობაჲ!..

მიხეილ ჯავახიშვილი ის კაცი გახლდათ, ვინც წამითაც არ დაეჭვებულა, ილია ჭავჭავაძის მკვლელები სოციალ-დემოკრატი წიალიდან რომ მოეველინენ საბედისწერო ყოფაში ჩავარდნილ ქვეყანას – იდეოლოგნიც და უშუალო შემსრულებელნიც, და არც მათ მხილებას მორიდებია, რაკილა დაბეჯითებით სწამდა, ამ უკეთურთა გაბატონება რა უბედურებასაც უქადდა ადამიანებს. ჯერ მენშევიკური ფრთის ტრიუმფმა რა მოსწია საქართველოს და ახლა ბოლშევიკური ფრთის აღზევება რას მოასწავებდა – ტოტალურ სიცრუესა და სიყალბეს რომ სახავდა ახალი ეპოქის იდეურ შინაარსად და ქვაკუთხედად... და საერთოდაც, თავდაყირა აყენებდა ქრისტიანულ მორალს და თვითმეულ მცნებას მის ანტიითვას უპირისპირებდა, როგორც აუცილებლობას ახალი სამყაროს დასამკვიდრებლად.

უბირ დედაბერს კი აურევდნენ თავგზას ცრუქადაგებით, მაგრამ ღრმა ფსიქოლოგსაც?!

არადა, მათთვის რა საძნელო იქნებოდა „პრინციპული თანხმობის“ გამოთქმა!..

სიტყვას ვერ გატეხდნენ სინდისის უქეფნელად, პირობას იოლად ვერ დაარღვევდნენ თუ რა!..

მაგრამ მიხილ ჯავახიშვილს ეგონა, მათ უზნეობას რაღაც საზღვარი ექნება და საქვეყნოდ დადებული ფიცის დარღვევას მაინც მოერიდებიანო.

გავა სულ ცოტა ხანი და თავის ამ მიამიტობაზეც იმით იძიებს შურს, რომ დაუნდობლად წარმოსახავს თეიმურაზ ხევისთავს და გამჭვირვალედაც მიაჩნინებს: მე ვარ, დიახ, მე ვარ ეს ნაკაცარი და ახია ჩემზე, რაც დამმართნიაო.

თან იმედოვნებს, რომ ბოლშევიკური ხელისუფლების „პრინციპული თანხმობა“ მისალწევიცაა და კიდევ დაიფარავს შეფიცულთა რაზმს დევნისაგან, მაგრამ თან, ცხადია, ეჭვიც უნინკნის გულს და ახალ მოწესეთ ასე პირდება: თუ თქვენი თანხმობა იქნა, პირადად მაშინ მოგახსენებთ ჩემგან შემოთავაზებული გეგმის ყველა წვრილმანს, ახლა კი თავს ნებას მივცემ თქვენი ყურადღება მივაპყრო ორ ფრიად მნიშვნელოვან გარემოებასო.

ერთი ის, რომ აჩქარება მართებდათ ამ განზრახვის მოსაგვარებლად, თორემ გაზაფხული დგებოდა, ის ჩვეულებრივი დრო, როდესაც ყველა მოუსვენარი ადამიანი ტყეს მისცემდა თავს ან მთებს მიაშურებდა. ამიტომაც ახლავე უნდა ეღონათ რაღაც, რათა თავიდან აეცილებინათ გაზაფხულისათვის მოსალოდნელი „ჩოლოკაეველობის“ გაფართოება...

და მეორეც ის, რომ მის მიერ შეთავაზებული იდეაც და გეგმაც უაღრესად უნდა გასაიდუმლოებულიყო, რათა მოწინააღმდეგის ბანაკს არ მისცემოდა დრო და საშუალება კონტრზომებისათვის და სულაც ბრძოლის გასაგრძელებლად არ მოემართათ ქაქუცა და მისი შეფიცულნი.

დაბოლოს, ითხოვდა კოლეგიის თავმჯდომარისაგან, გამოეძახა ამ თემაზე სასაუბროდ, რათა პირადად მიეცა განმარტება და ერთად შემუშავებინათ გეგმის წვრილმანები, თუკი მისი იდეა ჭკუაში დაუჯდებოდათ.

დამატებითი ჩვენება და განმარტება ენებათ?

მიხილ ჯავახიშვილს ახსენდებოდა, თუ როგორ შეხვდა შემთხვევით ქუჩაში მისი მოგვარე იასონ ჯავახიშვილი და გაკვრით ეთქვა: პარიტეტულ კომიტეტში ავიღე 300 ლირა და მინდა ჩოლოყაშვილს გა-

ვუგზავნო. მგონი 400 ლირა თქვა, მაგრამ ამას ახლა არსებითი მნიშვნელობა არ ჰქონდა. მთავარი ისაა, რომ ეს ფრაზა სწორად ახსნილიყო. ხომ არ გულისხმობდა ეს სიტყვები, რომ თანხა პარიტეტულმა კომიტეტმა გაიღო შეფიცულთათვის? ადვილი შესაძლებელია, მაგრამ ისიც მოსალოდნელია, რომ თანხა იასონ ჯავახიშვილს მიეღო სესხად, ოღონდ პარიტეტულ კომიტეტს აუცილებლად აცნობებდა, ვისთვის და რისთვის იყო განკუთვნილი. გადაგზავნიდა თუ გადაუგზავნა? ამაზე მიხეილი დაბეჯითებით ვერაფერს იტყოდა, რადგანაც მას შემდეგ თანამოგვარეს აღარ შეხვედრია.

რა განწყობილება არსებობდა ეროვნულ-დემოკრატი პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში „ჩოლოკაველობის“ მიმართ?

მიხეილს მხოლოდ შთაბეჭდილების გამოთქმა შეუძლია, შთაბეჭდილება კი ის დარჩენია, რომ:

– ერთობ გაურკვეველი.

ერთი მხრივ, ნათლად ამჩნევდა თანაპარტიელებში ამ მოვლენისადმი უარყოფით დამოკიდებულებას და ამ მოძრაობის მოთავეების სურვილს, მეორე მხრივ კი იგრძნობოდა ცალკეულ პირთა და ჯგუფთა ფარული მუშაობა ამ მოძრაობის გასაძლიერებლად. მოგვიანებით შეიტყობდა, ქაქუცასთან ამირეჯიბი და ყიფიანი რომ მიველინებინათ, და რაკილა დაინტერესდებოდა თანაპარტიელთა განზრახვით, აუხსნიდნენ: ამათ იმიტომ ვგზავნი, რომ ჩოლოკაშვილი შეაკავონ საერთო აქტიური მოქმედებისაგან, კერძოდ კი „ექსებისაგან“.

პარტიის წინამძღოლებს სპირიდონ კედიასა და ალექსანდრე ასათიანს რა გავლენა ჰქონდათ „ჩოლოკაველობაზე“?

თითქმის გამამწყვეტი – ამას, აბა, რა კითხვა და დაზუსტება სჭირდება?!. ისინი ციხიდან ყოველდღიურად უკავშირდებოდნენ და დირექტივებითაც ამარაგებდნენ იასონ ჯავახიშვილს.

ის ხმა რომ გავრცელდებოდა, მთავრობის დავალებით ხიმშიაშვილი და რამდენიმე კაცი აპირებს ქაქუცასთან შეხვედრა-მოლაპარაკებასო, პარტიის ცენტრალური კომიტეტი სასწრაფოდ აფრენდა ამირეჯიბს კახეთში, დაიყოლიე ჩოლოკაშვილი, რათა თვითლიკვიდაციის სანაცვლოდ მთავრობას მოსთხოვოს პოლიტპატიმართა გათავისუფლებაო. ჯერ საერთოდაც ადარდებდათ თანამოაზრეთა გამოკეტვა ციხის კედლებში, და მითუმეტეს, პარტიის ორივე ლიდერი იქ იმყოფებოდა.

მაგრამ... სამაგიეროდ პარტიზანული მოძრაობის აღკვეთა?

რაღაც გადაჭარბებულ მნიშვნელობას ხომ არ ანიჭებდნენ პოლიტიკატიმართა გარეთ ყოფნას, წინააღმდეგობის მოძრაობას რომ სწირავდნენ მსხვერპლად მათ გამოშვებას?

უფრო მეტსა და უკეთესს განა რას შეძლებდნენ ციხეს თავდაღწეული ეროვნულ-დემოკრატიები, ვიდრე შეფიცულთა რაზმი და მათი უშუალო მიმდევარნი ახერხებდნენ?

ვითომ რაო – ოლონდაც ისინი, და განსაკუთრებით წინამძღოლნი, გარეთ ყოფილიყვნენ და მაინცდამაინც აღარ დაგიდევდნენ, რა ძალ-ლონე და პერსპექტივა ექნებოდა ეროვნულ მოძრაობას?

ნეტა რას ფიქრობდნენ – დაყაბულდებოდა ქაქუცა ასეთ არჩევანს?

კაცი, ვინც მხოლოდ მაშინ აპირებდა თავისი ბრძოლის მოთავეებას, როდესაც სახელმწიფო კვლავ აღდგება, ვითომ იკმარებდა სპირიდონ კედიასა და ალექსანდრე ასათიანის, და კიდევ ცალკეულ ეროვნულ-დემოკრატითა გათავისუფლებას, რათა იარაღი დაეყარა?

ამიტომაც ავალებდნენ ამირეჯიბს: როგორმე დაიყოლიეო.

მიხეილ ჯავახიშვილს კი ის შთაბეჭდილება რჩებოდა, ჩემი ცალკეული თანაპარტიელები მხარს უჭერენ „ჩოლოკაეველობას“, როგორც იარაღს მთავრობასთან მოლაპარაკებისას, ზეგავლენას ეს მოახდენს თუ მოახდენს დიპლომატიური შეხვედრის ჩვენს სასარგებლოდ წარმართვაზეო.

დუშეთის ამბები მძიმედ რომ იმოქმედებდა მიხეილის ფსიქიკაზე, მოვალედ მიიჩნევდა თავს, დანდობილად აღარ მიჰყოლოდა მოვლენათა მსვლელობას და გადაჭრით მოეთხოვა გარკვევა: როგორ ეკიდებოდა ეროვნულ-დემოკრატითა პარტია ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მოძრაობას და ამიერიდან რა როლი უნდა შეესრულებინათ ამ მოძრაობაში.

იასონ ჯავახიშვილი პასუხს გაუჭიანურებდა. მიზეზად იმას მოი-დებდა: მე თვითონაც არა ვიცი რა, მოდი დავიცადოთ იმ ამბების და-ბეჯითებით გამორკვევამდეო.

ცოტა ხანში კი ეტყოდა:

– აქ პარტია და ცენტრალური კომიტეტი არაფერ შუაშია, ეს ამბები ყველასათვის მოულოდნელი იყო და ყველაფერში ბრალი მიუძღვის დათა ვაჩნაძეს, რომელიც ამის მერე ცენტრალური კომიტეტიდან გარიცხეს.

და დასძენდა:

– ქაქუცას ფიქრადაც არ მოსვლია აქტიური გამოსვლები, მაგრამ

იძულებული გახდა თავი დაეცვა, რადგანაც ჯარი მას კვალში ჩაუდგა და თავს დაესხა.

კიდევ ხომ არაფერი უთქვამს ქაქუცაზე?

არა, არც იმ დღეს და აღარც არასოდეს, რადგანაც ეს აღმოჩნდებოდა უკანასკნელი საუბარი ორი ჯავახიშვილისა შეფიცულთა რაზმის მეთაურის შესახებ.

აი, იმ სიტყვების მთქმელი კი ველარ გაუხსენებია მიხეილს, ვერც ის, სად და როდის, ვისი მონანილეობით მომხდარიყო ეს ამბავი ან საერთოდ მომხდარიყო თუ არა, მაგრამ თვითონ ფრაზა ჩარჩენოდა გონებაში: მოლაპარაკება გამართულა ჩოლოყაშვილის ბანდის ლიკვიდაციის თაობაზე, ბანდისა, რომელიც მალე დაიშლებაო.

„ბანდის“ ხსენება ძალდაუტანებლად მიგახვედრებს მთქმელის განწყობილებას, და თუმც მისი ჯავახიშვილს ყურს მოჭრიდა ეს სიტყვა, მოსალოდნელი დაშლის გაგონება გაახარებდა.

ამ დეტალითაც საცნაურია – ქაქუცას მოძულეა ადამიანი თუ მისი მოყვარული, ერთნაირი კრთომით შეპყრებს მის დაუშოშმინებლობას.

რითი დასრულდება ეს ყოველივე?

რა ნაყოფს გამოიღებს გარდუვალი მსხვერპლშენიერვა?

აქ კი, თავისმართლებისას, მიხეილ ჯავახიშვილი ირწმუნება: ერთობ დაკავებული ვიყავი და აქტიურად ამიტომაც ვერ ვმუშაობდი პარტიაში. ზოგჯერ მთელი კვირა გავიდოდა ისე, რომ ცენტრალური კომიტეტის არცერთი წევრი არ შემხვებოდა და, ცხადია, აღარც ამბები ვიცოდით.

კომიტეტის წევრები თუ გრძნობდნენ მის ამგვარ განწყობილებას, რაც მოასწავებდა, რომ მიხეილი აპირებდა სულ ჩამოშორებოდა პოლიტიკას? შეამჩნევდნენ, რასაკვირველია, მითუმეტეს, ბოლო ხანს იგი აღარც ფარავდა ფრიად სკეპტიკურ დამოკიდებულებას დასავლეთის მოსალოდნელი დახმარების თაობაზე, იმ დასავლეთისა, რომელსაც, პარტიების ჩაგონებით, სასოებით შეპყრებდა ხალხი.

აქვე ტაქტიკური მოსაზრებით ჩაურთავდა: გრძნობდნენ, რომ ჩემი შეხედულება საბჭოთა ხელისუფლებაზე, დამოკიდებულება მისადმი აშკარად შეიცვალა და თვითონაც მერიდებოდნენო.

არამცთუ აშკარად, არამედ ოდნავ, სულ ოდნავადაც რომ შეცვლილიყო, მისი მძულვარება ახალი პოლიტიკური რეჟიმის მიმართ ასეთი სიმკვეთრით არ გამჟღავნდებოდა არც „კვაჭი კვაჭანტირაძეში“, არც „ჯაყოს ხიზნებში“, არც „გივი შადურში“, არც „დამპატიჟეში“... ასე ხელშესახებად არ გადმოიშლებოდა ბოლშევიზმის შემზარავი არსი

და იმპერიული სახელმწიფოს დანაშაულებრივი ბუნება, რასაც ცვლილება-გადაკეთება ვერაფერს უშველიდა, ამიტომაც ადრე თუ გვიან აუცილებლად უნდა დანგრეულიყო.

ეს მოქმედება გამოჰქონდა ციხის კედლებიდან მიხეილ ჯავახიშვილს, და კიდევ თვითყვედრების მძაფრი განცდა, საკუთარი თავის გასამართლების სურვილი უფლისა და შთამომავლობის წინაშე, სურვილი, რომელსაც კიდევ უფრო გაუმწვავებდა ჯერ სამხედრო ცენტრის განადგურება, შემდეგ კი ამოო გაბრძოლების მცდელობა – სისხლიან მაისს უფრო სისხლიანი აგვისტო-სექტემბერი რომ გადაფარავდა.

არ გაპატიებო, – გულმოსული მიმართავდა საკუთარ თავს და კვლავ აქეთ-იქით აწყდებოდა 29 მარტის ჩვენებაშიც, ისეთი არაფერი წამომცდეს, ძალიან დავაზიანო ან ეროვნულ-დემოკრატიო სახელი და ან ქაქუცა ჩოლოყაშვილისაო. ვინ იცის, როგორ შეეტრიალებინათ, როგორ გამოეყენებინათ მისი ჩვენება? რაც ისედაც გამჟღავნებული ეგონა და დადასტურება მაინცდამაინც დიდ ცოდვად არ ესახებოდა, ვაითუ მანამდე დაფარული რჩებოდა ხელისუფალთათვის ანდა სათანადოდ ვერ შეეფასებინათ, ახლა კი მეტი გულისყურით მოეკიდებოდნენ? ამიტომაც აღაშფოთებდა საკუთარი თავი მიხეილ ჯავახიშვილს და დროდადრო კიდევ წამოუვლიდა ჟინი – იქნებ გამენირა თავი და ამით მორჩენილიყო ჩემი ეს ტანჯვა და თვითგვემამო?

დაგვისახელე ეროვნულ-დემოკრატიო პარტიის ცენტრალური კომიტეტის რიცხობრივი შემადგენლობაო, – ჩასციებოდნენ და ამის პასუხს კი იპოვნიდა: აბა, რა მოგახსენოთ, გაურკვეველი იყოო. გაურკვეველი რატომ? რატომ და: როდესაც კონფერენციას აღარ მონიწევ – და ასე მოხდებოდა საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის მანძილზე – რიცხობრივი შემადგენლობის ცვლა როგორ გინდა დააზუსტო?

რაც შეეხება თავმჯდომარეს, ფორმალურად, მართალია, კონსტანტინე აფხაზი აღიარებულიყო, მაგრამ რეალურად იასონ ჯავახიშვილი იგულისხმებოდა და მას ევალეობდა ადგილობრივ ორგანიზაციებთან ურთიერთობაც და ახალი ორგანიზაციების შექმნაც. მდივანი არ ჰყოლიათ. ცენტრალური კომიტეტის წევრთა შორის კავშირის უზრუნველყოფა ნიკო კეცხოველს ეკისრებოდა, დანარჩენ წევრებს კი მოვალეობა ასე გარკვეული არა ჰქონიათ.

ცენტრალური კომიტეტის სხდომები სად იმართებოდა ხოლმე?

1921 წელს – დავით ვაჩნაძის ბინაში, იზმაილოვის ქუჩაზე, ალექსანდრე ასათიანისა – გუკასოვის ქუჩაზე; და სპირიდონ კედიასი – ვოზნესენსკის ქუჩაზე.

დავით ვაჩნაძის ირგვლივ აინტერესებთ გარკვეული ცნობები?

ცენტრალური კომიტეტის ეს წევრი არსებითად სამხედრო მუშაობას განაგებდა. სხვათა შორის, ბოლშევიკურ პრესაში ის დოკუმენტები რომ გამოქვეყნდებოდა, მოკლული შალვა ფაველენიშვილისათვის რომ ეპოვნათ, იასონ ჯავახიშვილს ეთქვა თავისი მოგვარისათვის: ეს ბრძანებები ქაქუცას დავით ვაჩნაძემ მისცა ისე, რომ ცენტრალურ კომიტეტს არაფერი აცნობაო. ეს დოკუმენტები გამოქვეყნდებოდა თუ არა, დავით ვაჩნაძე კომიტეტს ძალაუვნებურად ჩამოშორდებოდა და საკმაოდ განელდებოდა მისი ურთიერთობაც წინამძღვრიშვილთან, რაც შემდგომ კინკლაობაშიც გადაიზრდებოდა.

ეროვნულ-დემოკრატიულ ორგანიზაციები არსებობდა ქუთაისში, ბათუმში, ფოთში, სოხუმში, თელავსა და გორში. კახეთში ამ სულისკვეთების ადამიანთა თავმოყრა, როგორც დავით ვაჩნაძე ირწმუნებოდა, ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ჰქონია დავალებული, თუმცა იგი მთაში წასვლას ამჯობინებდა. ზამთარში, ნოემბრის თვეში თბილისის კომიტეტის ორგანიზაციის საკითხს იასონ ჯავახიშვილი ცენტრალურ კომიტეტში წამოჭრიდა.

მთელი დასავლეთ საქართველოს ცენტრად ქუთაისის ორგანიზაცია მიიჩნეოდა, ვიდრე 1922 წლის ზაფხულში ცენტრი ამ ქალაქიდან ბათუმში გადაინაცვლებდა. აღმოსავლეთ საქართველოში საქმიანობას პირადად იასონი ხელმძღვანელობდა. ადგილობრივი ორგანიზაციების ხელმძღვანელთა გვარებსაც ხომ არ ჩამოთვლის? აუცილებლად დაასახელებდა, თუკი ეცოდინებოდა, მაგრამ, აბა, რაც არ სმენია, რანაირად ჩამოთვალოს. იმას კი ამცნობთ, რომ ყველა ამ ქალაქში სამაზრო კომიტეტიც არსებობს. წესდება ითვალისწინებდა სათემო კომიტეტთა დაარსებასაც, მაგრამ მერე მაინცდამაინც აუცილებლობად აღარ მიიჩნევდნენ და გააუქმებდნენ.

პარიტეტული კომიტეტის შესახებ კი იმის თქმა შეუძლია, რაც იასონ ჯავახიშვილისაგან შეუტყვია, ანუ: დაფუძნების დღიდანვე, ესე იგი, მაისიდან, იქ ორი დაჯგუფება გამოიკვეთებოდა – ერთ მხარეს იყვნენ ეროვნულ-დემოკრატები, სხივისტები და სოციალ-რევოლუციონერები (ისინი თავიდანვე ეწინააღმდეგებოდნენ პარიტეტული კომიტეტის შექმნას, მაგრამ დათანხმდნენ იქ გაერთიანებას მხოლოდ და მხოლოდ იმ მიზნით, რათა მენშევიკებს არ მოეპოვებინათ

უპირატესობა), მეორე მხარეს კი მენშევიკები და მემარჯვენე ფედერალისტები.

პირადად ვის იცნობდა პარიტეტული კომიტეტიდან?

სხვას არც არავის, იასონის გარდა.

ვითომ არც სმენია მათი ვინაობა? როგორ, ნუთუ არ დაინტერესდა და იასონს არ გამოჰკითხა წევრთა შემადგენლობა? არცერთი გამომძიებელი ამას არ დაუჯერებს და ტყუილუბრალოდ ნურც შეეცდება მიხეილ ჯავახიშვილი მათ გაცურებას.

არ დაუჯერებენ და... არც შეეცდება ამის მტკიცებას, არავითარი ინტერესი არ გამოიმჩლავნებიაო. ჰკითხა, როგორ არა ჰკითხა იასონს პარიტეტული კომიტეტის წევრთა ვინაობის შესახებ, მაგრამ იმას არ გაუმხელია და დამაჯერებელი საბუთიც მოუყვანია, რატომაც აარიდა თავი წევრთა დასახელებას: ჩვენ ყველამ ერთმანეთს პატიოსანი სიტყვა მივეცით, არავისთვის გვეთქვა პარიტეტულ კომიტეტში გაერთიანებულ ადამიანთა გვარებიო.

აი, რისი დამალვაც საჭიროდ არ მიუჩნევია იასონს და გულახდილადც გაუზიარებია მოგვარისათვის, არც მიხეილი დაფარავს.

რაო, უპირველესად რის გამჟღავნებას სთხოვენ – ბანდიტიზმსა და კერძოდ ჩოლოყაშვილის ბანდასთან რა დამოკიდებულება ჰქონდა პარიტეტულ კომიტეტსო?

მიხეილი კამათს არ გამართავს, „ბანდიტიზმი“ ან „ბანდა“ რა შუაშია ქაქუცას ხსენებისასო. დაე თვითონაც აჰყვეს ამ ტერმინოლოგიას, მითუმეტეს, რომ – იასონის ნაამბობზე დაყრდნობით – შეუძლია ამტკიცოს: კომიტეტის ერთსულოვანი გადანყვეტილებით, ეს მოვლენა მავნედ მიიჩნიეს და მხარდაჭერაზეც უარი განაცხადესო.

მაშ ის როგორღა იყო, ამას წინათ რომ იმეორებდა იასონის სიტყვებს, თუ როგორ გადასცეს მას 300 თუ 400 ლირა ჩოლოყაშვილთან გასაგზავნად? კიდევ ერთხელ დაადასტურებს, თავის ვარაუდსაც გაიმეორებს: ვფიქრობ, სესხადო, – და ამასაც დასძენს: ალბათ წინასწარ მოელაპარაკა წინამძღვრიშვილსა და იშხნელს. დუშეთის აჯანყების განადგურების შემდეგ ეროვნულ-დემოკრატიულ ცენტრალურ კომიტეტში მსჯელობდნენ, ჩოლოყაშვილი ან სპარსეთში გაეგზავნათ და ან დაღესტანშიო.

ეროვნულ-დემოკრატიულ ცენტრალური კომიტეტი, რამდენჯერმე დაავალებდა იასონს: აუცილებლად წამოჭერი პარიტეტულ კომიტეტში საკითხი – ადასტურებს თუ არა საზღვარგარეთ გახიზნული ყოფილი მთავრობა შეთანხმებას პარიტეტული კომიტეტის შესახებ-

ბო. ეს დავალება იმ ხმის გავრცელებას გამოენჯია, თითქოს საზღვარგარეთ არსებობდა რომელიღაც სხვა შეთანხმება, მენშევიკებისათვის უფრო ხელსაყრელი. და ჭორებსა თუ ეჭვებს რატომ აჰყოლოდნენ – ბარემ ცხადად და მკაფიოდ შეეტყვოთ ყოველივე.

დავალების რამდენჯერმე მიცემა კი იმას გამოენჯია, რომ ვერა და ვერ ელირსნენ პასუხს პარიტეტული კომიტეტისაგან. მათ ამგვარ მოქმედებას – ნაყრუების პოლიტიკას – სოციალ-დემოკრატთაგან ზოგი თუ უფრო შემწყნარებლურად უყურებდა, ზოგიც ძალიან გაგულისდებოდა. მეც მათ შორისო, – ირწმუნებოდა მიხეილი და იხსენებდა, თუ როგორ მოითხოვდა პარტიული ხელმძღვანელობისაგან გამოსვლას პარიტეტული კომიტეტის შემადგენლობიდან. მაგრამ ამ პროტესტს რეალური არაფერი მოჰყოლია – ყველაფერი კვლავინდებურად მიზოზინებდა.

ჩვენებაში სხვა დეტალებიც აღნიშნულიყო, მაგრამ ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის კონტრდაზვერვა, ცხადია, უპირველესად იმ გარემოებით დაინტერესდებოდა: თქვენი პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში ჩოლოყაშვილის ბანდის ლიკვიდაციაზე მსჯელობისას რა და რა ითქვაო.

ესეც მერამდენედ იმეორებდა: განზრახულიყო, სხვა პარტიებსა და გავლენიან პირებთან ერთად დაეყოლიებინათ ჩოლოყაშვილი, გადასულიყო სპარსეთსა ან თურქეთში, უკიდურეს შემთხვევაში – დალესტანში მაინცო. ვილაცას ეთქვა – მიხეილს ნიშანდობლივად ველარ მოეგონებინა მისი სახე – ჩოლოყაშვილი მარტო არ წაევა, აუცილებლად მოინდომებს თავისი ბევრი თანამებრძოლის წაყვანასაც, რასაც უზარმაზარი თანხა დასჭირდება და ამხელა ფულის მიცემას ვინ შეძლებსო.

გაიხსენოს, კიდეც გაიხსენოს სხვათა ფრაზებიც.

გაიხსენებდა, კიდეც რომ თქმულიყო რაიმე, მაგრამ ქაქუცა ჩოლოყაშვილზე ლაპარაკი ამით მომთავრებულა.

ისევ იასონ ჯავახიშვილის იმ სიტყვებს უტრიალებენ, ფულის გადაგზავნას რომ აპირებდა ქაქუცასათვის?

მიხეილს მხოლოდ ვარაუდი შეუძლია, რომ მათ, ვინც დაკავშირებული იყვნენ ჩოლოყაშვილთან, გადანყვიტეს მიეცათ მისთვის გამგზავრების შესაძლებლობა, რისთვისაც იყო განკუთვნილი ის ფული, იასონ ჯავახიშვილს რომ ჰქონდა. და თუ იასონი ცდილობდა ამ თანხის მიწოდებას, მიხეილი ამ მცდელობას მხოლოდ და მხოლოდ იმით ხსნის: იასონი პოლიტბანდიტიზმის წინააღმდეგი გახლდათ და ეძებ-

და გზასა და სახსარს ჩოლოყაშვილის სახიფათო წამოწყებისათვის ბოლოს მოსაღებადო.

ასე ლამობს იასონისათვის ბრალის მოხსნას, წინააღმდეგობის მოძრაობის აღმავლობისათვის სულაც არა ზრუნავდა, ის კი არა, მის აღკვეთას ესწრაფოდაო... უეცრად კი აგონდება, დღევანდელ ჩვენებაში მგონი ვამბობ: სოციალ-რევოლუციონერები ჯიუტობდნენ და სულ ბოლო წუთს შევიდნენ პარიტეტულ კომიტეტში-მეთქი და თუ მართლა ასეა, შეცდომა მომსვლია და ეგაა, ეროვნულ-დემოკრატები უნდა მეთქვაო.

თავი მეთექვსმეტი

ტრაგედია: 20 მაისი

ელიმებოდა ალექსანდრე სულხანიშვილს, იქ, სანატორიუმში: ლუ-
არსაბ თათქარიძეობას ჩემულობს და, მე მაინც არ ვიცოდე, ხუთ ხინ-
კალზე მეტი არასოდეს უჭამიაო.

ეს ხუთი ზღვარი იყო თუ რა?

ქაქუცას, ეტყობა, სწორედაც ზღვრად დაედგინა და გადამეტება
ეთაკილებოდა.

საერთოდაც შეფიცულთა შორის ყველაზე ცოტა მჭამელად ითვლე-
ბოდა, თუმც სხვების დაძრახვას ერიდებოდა. მის მკაცრ მოთხოვნებს
შორის ნაყროვანების აკრძალვა გამოტოვებული გახლდათ – ამ ერთს
თმობდა. ცდილობდა მხოლოდ საკუთარი მაგალითით მიეხვედრებინა
ტყის ძმები, მაინცდამაინც ზემოთ არ აჰკრათო, მაგრამ ხინკლის სურ-
ნელი ისე აბრუებდათ, ბელადის თავშეკავებას აღარ დაგიდევდნენ და
მალაქია მაისურაძეს ორმოცდაათი ცალიც ვერ აძლობდა. არც სხვები
აკლებდნენ ხელს, განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ ელიზბარ ვაჩნაძე,
ალექსანდრე ბადურაშვილი თუ კურდღელა. მიხა ხელაშვილს პოეტის
სახელიც ვერ უშლიდა, ტოლი არ დაედო მადიანად მომღზენ შეფი-
ცულთათვის, და ერთი-ორი სხვაც აჭარბებდა დანარჩენებს.

ხინკლის მომზადებაში კი ჩაერეოდა ხოლმე ბელადი და ისეთი ხე-
ლოვნებით მოახვევდა, მემამოხენი გაოგნებულები შეჰყურებდნენ.
პირსაც განსაკუთრებულად იტკბარუნებდნენ და ჩუმჩუმად გამოჰ-
ყურებდნენ ქაქუცას, იქნებ თავისი გარჯის ნაყოფს უფრო მეტად გა-
უსინჯოს გემოო.

ხუთს არც მაშინ ასცილდებოდა.

ერთხელ მოხდებოდა, ერთადერთხელ, სერგო მაისურაძეს რომ
სთხოვდა: ხუთი ხინკალიც გადამინახეო. იმ წუთას თუ არ წაწვდენია
მეექვსეს, მოგვიანებით მაინც მოინდომა თავისი ნორმა გაემეორები-
ნა. სერგო დაფაცურდებოდა, ხის ჯამზე დაანყობდა და თაროზე შე-
მოდგამდა მის მინურ ოთახში.

ვახშმობისას მოიკითხავდა გადანახულ კერძს ბელადი.

სერგო მირბენით კი მიირბენდა თაროსთან, მაგრამ... ერთიც არ დახვდებოდა წამლად.

ჰოი, რა ვაიუშველებელი ატყდებოდა: ვინ შეჭამა და ვინ შეჭამაო.

ყველა ელიზბარ ვაჩნაძეზე მიიტანდა ეჭვს და, ის რომ ისე გატვრინდებოდა, ვითომ არაფერი ესმისო, ყველა დაიბეჯითებდა, სწორად გვიეჭვიაო. განანწყნდებოდნენ შეფიცულნი და ის-ისაა საყვედურებით რომ დააპირებდნენ მის ავსებას, ისევ ქაქუცა დაიხსნიდა უხერხულობისაგან:

– არაფერია, არა უშავს რა.

და ხუმრობაში გაატარებდა, თითქოს ამის ჩამდენს ხალისის გამოწვევა სდომებოდა და მხოლოდ ამიტომ მოესუფთავებინოს ის ხის ჯამი.

ისიც მდუმარედ შეიფერებდა.

მიხას გული არ მოუსვენებდა და მეორე დღეს იუმორისტული ლექსით შეეხმიანებოდა ხინკლების გამქრობს, თან მის ვინაობასაც გაშიფრავდა, თორემ უამისოდ ლექსს მარილი მოაკლდებოდა. ალექსანდრეს ორად-ორი პნკარი ჩარჩებოდა ხსოვნაში: ელიზბარ ბელადს ხინკლებსა ჰპარავს, ჩვენ კი გვიხდება ჭირადო. ეპიგრამას სჩვევია და უხდება ჰიპერბოლიზება, თორემ რა ჭირად გახდომა, ყოვლად უწყინრად ჩაევლო. თუ გახუმრებაა, გახუმრება ყოფილიყო და დაე ელიზბარსაც მოეთმინა, მისი სახელის ხსენებას სიცილ-ხარხარი თუ აჰყვებოდა. არა, ამ მიხასაც რა ძალიან მოენდომებინა, მთელი თავისი ნიჭი იმ სტრიქონებში ჩაექსოვა თუ რა!..

ელიზბარი თავს ისე დაიჭერდა, თითქოს მას არც არაფერი ეხებოდა და ის ელიზბარიც ვილაც სხვა იყო, სულაც გამოგონილი პერსონაჟი, მიხას ძველი რეპერტუარიდან გადმოყოლილი.

ხანი რომ გავიდოდა, ალექსანდრეს გული არ მოუთმენდა და თანამებრძოლს ჩაეკითხებოდა: ეს რად ჩაიდინეო? – ის კი თავისებურად ჩაიცინებდა: მე მეგონა, შენ დამალე ხინკლებიო, – და ისეთი სიცილს ასტეხდა, მიახვედრებდა, თუ კაცი ხარ, სერიოზულად არ მიიღოო.

ის ეპოპეა ისე გამოვლიეთ, გაკვირდებოდი, ხუთი ხინკლისათვის არასოდეს გადაგიმეტებია და ახლა ლუარსაბ თათქარიძეს რომ ედრები, რას ედრებიო, – ექილიკებოდა ჩაფუთუნულ ბელადს და: ლუარსაბი მარტო ეგ ხომ არ არისო, – რაღაც ამის თქმას დააპირებდა ქაქუცა და... ხელს ჩაიქნევდა, როდის მოვაბამ თავს ამ ფრაზის ჩამთავრებას, უფრო ხალისზე რომ ვიქნები, დაე მაშინ ვარკვიოთ ლუარსაბ თათქარიძის ხასიათიო.

მწვადის ნაჭრები კი არ დაუთვლია წინამძღოლისათვის, ან იქნებ გასახსენებლად იზედმეტა. უფრო ის აგონდებოდა, მწვადის შიშხინიც რომ არ დაკლებიათ და საკლავიც უხვად ჰყავდათ. დაუნერელ კანონად ესეც შემოეღოთ, რომ საკლავისათვის თითი არ დაეკარებინათ, თუ ვინმე პარტიულს ან კომკავშირელს არ ეკუთვნოდა. მაშინ კი მოგეცა ღხენა, აუცილებლად გამოიყოლებდნენ ცხვარსა თუ ძროხას და მერე ხელების ფშვნეცით მიაჩერდებოდნენ მზარეულთა ტრიალს.

არც ხუმრობასა და სიცილს მოიკლებდნენ, არც ფანდურის აჟღერებასა და სიმღერას, არც ცეკვა-თამაშს.

ასე გადაითენებდნენ ზამთრის გრძელ ღამეებს და ელოდებოდნენ ტყის გაფოთვლას.

ქაქუცას ცეკვას არ ახსენებს.

ერთხელაც რომ ცეცეკვა, მემუარისტს ალუნიშნავი არ დარჩებოდა.

ვერაფრისდიდებით ვერ აუყოლიებიათ და ამ პასაჟის ჩამკითხველს ის შთაბეჭდილება დარჩება, ალბათ, არც ყვარებია და არც ეხერხებოდა ცეკვა, თორემ ტყეში, ზამთრის ღამეებით გაბეზრებულს ერთხელ მაინც როგორ არ მოუვლიდა საცეკვაო ფერხულში ჩაბმის ჟინიო.

არადა... განთქმული გახლდათ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ცეკვა, როგორც საუკუნის წინათ ალექსანდრე ორბელიანის.

მეამბოხეთა შორის ბადალი არცერთს არ მოეძებნება და ერთმანეთს თუ შეეცოლებიან.

რას იზამ, ბელადობა ბევრ რამეზე უარის თქმას ავალბდა, და როგორც დარდიმანდობასა და მომღბენობაზე უნდა აეღო ხელი, ისე ცეკვაზე.

გინდ ერთხელ ვერ მორეოდა სურვილს და გინდ ყოველდღე დროსტარებაში ყოფილიყო, უკვე სულერთი იქნებოდა.

შეფიცულთაგან ერთი კაციც არ გამოჩნდებოდა მისი გამკილავი?

ის ერთი გადახვევაც აცდებოდა იმ იდეალურ წარმოდგენას, თავისთვის რომ შეექმნა ბელადობაზე ქაქუცა ჩოლოყაშვილს, და ვერასოდეს აპატიებდა თავს სისუსტის გამოჩენას.

ზამთრის ღამეები გადასაგორებელი გახლდათ.

წინამძღოლი თავშეკავებას ამჯობინებდა იმ თვეებში და შეფიცულნი ვერც გაიხსენებდნენ, ამ დროს დიდი საქმე რომ ჩაედინოთ, განსაკუთრებით მაინც იმ მიდამოებში ერიდებოდნენ ქარიშხლის გამოწვევას, სადაც იმხანად დაბინადრებულიყვნენ. მცირე დავალება-

თა შესასრულებლად სამი ან ხუთი კაცი იგზავნებოდა. თურმე რაზმის დაყოფა ათეულებად და სამეულებად არამარტო საბრძოლო მოქმედებებისათვის გამიზნულიყო, არამედ სამზადისის დროისთვისაც.

– გახსოვს, სანოვაგისა და თამბაქოს დარიგება ვასო თამაზაშვილს რომ მიანდე, დიდ ქართველად და პატიოსან პიროვნებად რომ გვეგულებოდა ყველას? – ეკითხებოდა ალექსანდრე და ძალდაუტანებლად წამოჰკრავდა ფიქრი: ნეტა ამჟამად სად არის, რა ბედი ეწია, ჯერაც ტყეებს შეფარებია თუ ტყვიის წერა გახდაო?..

ქაქუცასთან მოერიდებოდა ამ ეჭვის გამჟღავნებას და მის გასახალისებლად გაიხსენებდა: ალბათ გსმენია, ბიჭებმა ხუმრობით „ნაჩხოზი“ რომ შევარქვითო.

* * *

ბოლშევიკური ხელისუფლება საგულდაგულოდ გადაკეტავდა საქართველო-ჩეჩნეთს შორის მიმოსვლის გზებს, თან ეს ზეგვებიც ძალიან ართულებდა ურთიერთობას ამ ორი ხალხის პატრიოტებს შორის, მაგრამ არც ესენი ისხდნენ გულხელდაკრეფილნი და ფარული ბილიკებიც აღმოეჩინათ და სანდო კაცებიც შეერჩიათ, მეგზურობას რომ ტვირთულობდნენ საკუთარ თავზე.

ქაქუცა რამდენიმე დღე ამზადებდა ალექსანდრე სულხანიშვილს ჩეჩნეთში გასამგზავრებლად და, ამასთან, მოკლე წერილსაც მისწერდა ათაბეი უმაევს – მთის ჩეჩნებში განთქმული შეიხის შვილსა და თვითონაც გავლენიან პიროვნებას. ბარათში ეწერა: ჩემს მეორე თანაშემწეს გიგზავნი და იქნებ დახმარება აღმოუჩინო მომხრეთა გასამრავლებლად. არამარტო მთისა და ბარის გავლენიან ჩეჩნებში, არამედ მათ ახლობელ ეროვნებებს შორისაცო.

ჩეჩნებს უნდა გაეკვალათ გზა მთელ ჩრდილო კავკასიასთან მოკავშირეობისათვის, რომელიც დაიწყებოდა სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთთანადგომით და დაგვირგვინდებოდა კულტურულ-საგანმანათლებლო ხიდების აღდგენა-განმტკიცებით.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, როგორც სახელმწიფოებრივად მოაზროვნე პიროვნება, არ ფიქრობს და არც შეიძლება ფიქრობდეს მარტოდენ რუსეთის უღლის გადაგდებაზე – მას შემდეგ როგორ გაგრძელდება კავკასიის ცხოვრება და რა ადგილს მოიპოვებს საქართველო ამ ქვეყნებსა და ეროვნებებს შორის, არანაკლებ საზრუნავია, და დაე ამ ყოველივეს აქედანვე ჩაეყაროს საძირკველი.

აგერ უკვე მეორედ უწევდა საგანგებო მისიით გამგზავრება.

ის პირველი მისია თითქოს ჩაიფუშა, რაკილა ჩეჩენთა რაზმებს დაშლა მოუწიათ ხევსურთა აჯანყების დამარცხების გამო, მაგრამ მზად რომ იყვნენ დასახმარებლად, ეს უკვე ყველაფერს ნიშნავდა. და მორალური ატმოსფეროს შეცვლამ სასიკეთო კვალი დააჩნია ამ ორი ხალხის ურთიერთობას – ერთბაშად მოათავა თავდასხმები და ტაციობა მათ შორის.

– ჩვენ შეეძელით მთიელებისა და ჩეჩნების დაკავშირება, მათ შორის მშვიდობის ჩამოგდება!

საამაყოდ ესახება ეს სასიკეთო ცვლილება ალექსანდრე სულხანიშვილს და ნუხილიც ცოტა უნელდება წაგებული აჯანყების შემყურეს: მთლად ამოდ არ ჩაუვლია შეფიცულთა რაზმის თავგამოდებულ ბრძოლებსო.

ხმა თურმე მეხივით გავარდებოდა ჩეჩნეთში – ქაქუცას მიერ გამოგზავნილი კაცი და მისი თარჯიმანი არიან ჩამოსულნიო; და მეორე დღესვე დაიწყებდნენ მოსვლას მახლობელი სოფლების თავკაცები. ერთ კვირაზე მეტხანს გასტანდა დელეგაციათა დენა, შეიარაღებულნი რომ მოდიოდნენ და ადასტურებდნენ მზადყოფნასა და შემართებას. ალექსანდრე თავით ბოლომდე გააცნობდა და ათაბეის. ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სამხედრო-პოლიტიკურ პროგრამას, თანაც ის ჩინებული ორატორიც გამოდგებოდა და თანდათან ალექსანდრეს აღარც უწევდა ვრცელი ახსნა-განმარტებანი, ათაბეი თვითონაც მშვენივრად აგვარებდა ყოველივეს და არწმუნებდა თვისტომთაც და სხვა კავკასიელთაც, ქართველებთან მტრობით საკუთარ თავსაც დავლუპავთო.

საერთოდ უნდა მოღებოდა ბოლო მტრობას ქართველებსა და ჩეჩნებს შორის, რაკილა საერთო მტერი გამოსჩენოდათ, თანაც ასე საშიში და წამლეკავი, თუკი ჯებირს ვერ იგრძნობდა მსოფლიო ბატონობისაკენ მისწრაფებისას.

– საამაყო და, ამდენად, გულახდილად მინდა ვთქვა, რომ ჩვენ სავსებით მივაღწიეთ ამ დიდ მიზანს.

ის, რაც თავდასხმების აღკვეთით დაიწყო, საერთოკავკასიურ პოლიტიკად დგინდებოდა და ალექსანდრე ბატონიშვილის მინაწლებული ხსოვნაც კვლავინდებურად ბრუნდებოდა ჩრდილოკავკასიელთა ცნობიერებაში.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილს უნდა განეახლებინა ის ხსოვნა.

ქაქუცას სახელიც უნდა შერეოდა იქაურ ლეგენდებს, და ჩრდილოკავკასიელნი ამჯერადაც ისევე აღარ დაგიდევდნენ ხორციელი

კაცის შემოსვას მითოსური საბურველით, როგორც თავის დროზე შეჰყურებდნენ ორ განზომილებაში ალექსანდრე ბატონიშვილს – ხორცშესხმულსაც და ზეციურ მხედარსაც ერთსა და იმავე დროს.

ის, რაც დავით აღმაშენებლის ლაშქარს მოელანდა დიდგორის ბრძოლის ჟამს, მოგვიანებით კი ვაჟა-ფშაველას ფშაველი ჯარისკაცის მზერაში გაიელვა სასწაულებრივ ხილვად, ლეკური თქმულება ალექსანდრე ბატონიშვილს მიაწერდა და მას წარმოისახავდა იმ ზეციურ მებრძოლად, ქართლის ცხოვრების ქრონიკებში დავით აღმაშენებელს რომ შველოდა, და მისი ხელახლა გამოჩენის წყურვილი, ეს უმძაფრესი მონატრება ხალხისა ვაჟა-ფშაველას ამოეთქვა.

ასე ამოჩენილიყო ჟამიდან ჟამზე ქართველთა მფარველი სული, ძველ მემკვიდრესა და ახალი დროის პოეტს ერთნაირად რომ მოელანდებოდათ.

აკაკი წერეთელიც სიმბოლოდ დასახავდა და „ბაში-აჩუკი“ ასევეც განაზოგადებდა – მფარველი სულის შერკინებად ალავერდის ტაძარს შემოხვეულ გველეშაპთან.

ნიკოლოზ ბარათაშვილს კი სწორედაც ალექსანდრე ბატონიშვილის სახებად გაესიმბოლოვებინა ეს განცდა – შეფარულად, მაგრამ გაცხადდებოდა ეს საიდუმლოც და სწორედ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გამოჩენის ჟამს, ალექსანდრე ბატონიშვილის ხატს კვლავ რომ დაუბრუნებდა ქვეყანას – ბაირალად, იმედად, ხელისუფლების ჟინად!..

* * *

ციცგომბორის მთას რამდენჯერმე შეეხიზნებოდნენ – ხან ერთ ადგილას და ხანაც მეორეს... დროებით იმ ტევრსაც შეარჩევდნენ, რომლის ზევითაც ტყე აღარ იზრდება, მარტოდენ იალაღებია და ზაფხულობით საქონლის ან ცხვრის ბინები მიმოიფანტებოდა ხოლმე. და პირველ ღამესვე, შუალამისას, დარაჯის გარდა ყველას ღრმა ძილით რომ ჩასძინებოდა, უეცრად ქაქუცა წამოჯდებოდა და მაშინვე ალექსანდრე სულხანიშვილსა და ელიზბარ ვაჩნაძეს ნაჰკრავდა ხელს, ბიჭები გააღვიძეთო.

– რატომ? – ალექსანდრე რომ ჰკითხავდა, რაკილა საშიმროება ვერაფერი იგუჟანა და დარაჯიც ისე გაყურებულიყო, საფრთხისას ასე რა დაადუმებდა, ქაქუცა აუხსნიდა:

– ცუდი სიზმარი ვნახე. ვილაც ქართველმა ქალმა მითხრა, აქედან წაიყვანე რაზმიო.

მაშ სულ ეს იყო – სიზმრის გულისათვის გაელვიძებინა?

ალექსანდრე შემაშფოთებელს ვერაფერს დაინახავდა ამ მოლან-
დებაში და აქ დასარჩენად მიზეზს გამოჩნევდა:

– სამი კაცი რომ გვყავს გაგზავნილი სანოვაგეზე, ისინი ხომ ვე-
ლარ გვიპოვნიან, აქედან თუ წავალთ.

ელიზბარიც მაინცდამაინც არ შეფიქრიანდებოდა და ალექსანდ-
რეს შეეშველებოდა, ოღონდ არც ბელადს გაუტეხდა ხათრს:

– რაზმელები ახალდაძინებულები არიან. დე, კიდე ეძინოთ და დი-
ლით ადრე გაუთენებლივ წავიდეთ აქედან. გაგზავნილი რაზმელებიც
მოვლენ მანამდისინ.

ქაქუცა საკუთარ თავს დაამუნათებდა, ასე რატომ ავლელდი და
ავრქარდი, ბოლოსდაბოლოს, გარიყრაუზედაც შეიძლება სხვა ადგი-
ლის საპოვნელად დაძვრაო, და თანამებრძოლებს დაყაბულდებოდა.

შუალამე გადაცდებოდა და... ქაქუცა კვლავ გამოაფხიზლებდა
ორივეს.

ახლა რაღა მოხდა?

იგივე ქალი დასიზმრებოდა და გაემეორებინა: წადით აქედანო.

ნუთუ ეს დაჟინებაც არ იყო აინუნში ჩასაგდები?

და ბელადი ყურს აღარ დაუგდებდა ალექსანდრესა და ელიზბარს
და მტკიცედ ბრძანებდა:

– დაალვიძეთ ბიჭები. ახლავ უნდა წავიდეთ აქედან.

რაღა გაენწყობოდაო, – ეს შესიტყვება ძალდაუტანებლად ამჟღავ-
ნებს თანამებრძოლთა განწყობილებას, განმეორებულ სიზმარსაც
რომ არ ანიჭებენ რაიმე მნიშვნელობას და ბინის გამოცვლა მხოლოდ
ქაქუცას ახირება ჰგონიათ. დამორჩილებით ემორჩილებიან, ცხადია,
მაგრამ გუნებაში ალბათ ორივე ბუზღუნებს: ან ეს სიზმრები რას
აიტება და ან ნეტა ამჯერადაც ჩვენთვის დაეჯერებინაო.

რაზმელებსაც საჩქაროდ გაალვიძებდნენ და გადანაცვლებითაც
უკანმოუხედავად გადაინაცვლებდნენ ასე, მეოთხედი კილომეტრით.

გრძნობ, რაღაც უნდა მოხდეს, რაღაც უბედურებას დააღწიონ თა-
ვი, ზედიზედ ორი გამოცხადება შემთხვევით არ გაიელვებდა. ეს ფო-
რიაქი უამბოდ არ ჩაივლის.

ისე ეპიკოსის ხელში ამგვარი სურათები განსაკუთრებულ მნიშვნე-
ლობას რომ იძენს და შეთხზვასაც არ ერიდებიან, მემუარისტმა
ლამის ხელიდან გაუშვას; და საკუთარი თვალით რომ არ დარწმუნე-
ბულიყო, როგორ გადარჩენოდნენ გარდუვალ დაღუპვას, იქნებ სასხ-
ვათაშორისოდაც აღარ გახსენებოდა – გმირის თავგადასავალს წარ-
მოსახავს და ასეთ დროს მის ერთ ახირებაზე ყურადღების გამახვი-

ლება, აბა, რა საჭიროა!.. არც იფიქრებდა, ეტყობა, რაღაც ავს გადა-
ვურჩითო. მაგრამ რაკილა იმავე ღამეს ცხადად აუხდებოდათ ბელა-
დის სიზმარი: ალბათ განგებისაგან მხსნელ ანგელოზად მოველინა ის
ქართველი ქალი არაერთ ჩვენგანსო, – ცდილობს სიზმრის არსებას
ჩაუკვირდეს და ცრურწმენათა – როგორც თვითონ სჯერა – იქით
განჭვრიტოს რაღაც უფრო მეტი, თავისთვის კი ასე ირწმუნოს: ხშირ
შემთხვევაში ალბათ ცხოვრებისეული გამოცდილება ჰქონდა საფუძ-
ვლად, რომ ესოდენ მტკიცე ადგილი დაიმკვიდრა ჩვენს ყოფიერებაში
ზოგიერთმა ხალხურმა გამონათქვამმა და, მათ შორის, ამანაც – სიზ-
მარი მოციქულიაო. ამდენად, იშვიათად როდი ხდება, რომ სიზმარი
გარკვეულ გავლენას ახდენს ადამიანის ფსიქიკაზე და ძალაუნებუ-
რად განსაზღვრავს მის შემდგომ ნაბიჯებსო.

ალექსანდრესათვის ეს არ არის მოცალეობის ჟამის ფილოსოფიუ-
რი ჩხირკედლაობა, რადგანაც სიზმრის მექანიზმს რომ უტრიალებს,
თვალწინ უდგას ზუსტად ამხდარი ზმანების გაგრძელება ყოფით რე-
ალობაში.

გარიჟრაჟისთანავე ყარაულს მოესმოდა რამდენიმე გასროლა, ნი-
კო ჩოლოყაშვილს, და ყველას იმ სამი რაზმელის ბედი შეაწუხებდა,
ვაითუ მდევარს გადააწყდნენო. ქაქუცა ალექსანდრესა და სერგო მა-
ისურაძეს დაავალებდა სანოვაგეზე გაგზავნილ შეფიცულთა მოძებ-
ნას – მდევართაგან დახსნა მდევართაგან დახსნად, და ისიც ხომ უნ-
და ეცნობებინათ მათთვის, ბინა გამოვიცვალეთო, თორემ იმათ რო-
დემდე უნდა ეხეტილათ ტყე-ტყე.

ორივეს ზედმინევნით შეესწავლა ყოველი მთისა და ტყის ბუნება
და არსება, რაც ტყეებსა და მთებს მოსდებოდნენ და სამზადისის
არენადაც დაეგულებინათ და თავშესაფრადაც, სირცხვილიც იქნე-
ბოდა, თვითეული ადგილის ნიშან-თვისებებში შესაფერისად არ გარ-
კვეულიყვნენ და მხოლოდ ალაღბებზე მიმონყდომოდნენ აქეთ-იქით.

აი, ცივგომბორის მთას საშინელი ბურუსი რომ სჩვეოდა, განსა-
კუთრებით მაინც ზაფხულობით, კარგად მოეხსენებოდათ – უეცრად
ჩამოხნელდებოდა ხოლმე, თითქოს ცას პირი შეეკრას, და უეცრადვე
გამოაშუქებდა. ამიტომაც დაუყვებოდნენ ძალზე ფრთხილად ტყის-
პირს ღამით მიტოვებული ბინისაკენ. ახსოვდათ, გზად საქონლის
სადგომი რომ იყო და თავდაპირველად მის პატრონთან შევლა განიზ-
რახეს, უსათუოდ ეცოდინება, თუ რა მოხდა ჩვენს ან უკვე ყოფილ ბი-
ნაზეო.

სწორედ ის ბურუსი ჩამონოლილიყო, გომბორს რომ სჩვეოდა.

ივარაუდებდნენ, ასორმოცდაათი მეტრი უნდა გვაშორებდეს იმ სადგომსო, და ტყისპირიდან შემოუვლიდნენ, მაგრამ მისვლას არ იჩქარებდნენ, ეგებ ბურუსმა გადაიყაროს, თორემ მოულოდნელად რომ გადაიყაროს, ვინ იცის, რკალშიც ვიყოთ მომწყვდეულნიო.

დიდხანს არც მოუნევდათ ლოდინი, მართლაც ერთბაშად გადანათდებოდა იქაურობა, გადანათდებოდა და... ხუთი თუ ექვსი კაცი, მილიცია და პარტიულები, შემოერთყვმოდა ბინას და ზოგი შიგნითაც შევიდოდა. პატრონი შინ რომ არ დახვდებოდათ, ერთხანს ისუნსულებდნენ გარშემო და, რაკილა ვერავის იპოვნიდნენ, კიდეც გაბრუნდებოდნენ.

მემუარისტი მათი გაბრუნების აღმნიშვნელად ამ იდიომს იყენებს: უკან მოუსვესო, – და ამ მარჯვედ მიგნებული ხალხური თქმით ხელშესახებად წარმოსახავს სურათსაც და განწყობილებასაც – ვიდრე შეიჭრებოდნენ, დიდგულზე არიან, მაგრამ არავინ რომ არ დახვდათ, შეფიქრიანებულან, ხაფანგი არ იყოს, ახლომახლო არ იყვნენ ჩასაფრებულნი და თოფის ლულაზე არ ვისხდეთო. ამიტომაც ასწრებენ ერთმანეთს, თორემ გაგულისებულნი უდანაშაულო მეპატრონეს, ვინ იცის, რას დამართებდნენ – ეგებ პოლიტიკურ ბანდიტთა ხელშეწყობაც მოედოთ შარად და პასუხიც ეგებინებინათ.

ორი ლულა მართლაც მიბჯენოდათ, მაგრამ ტყვიები იქიდან მხოლოდ მაშინ გავარდებოდა, თუკი უნებურად შეფიცულებისაკენ დაადგებოდნენ გზას, თორემ ამჯერად ალექსანდრე და სერგო ერთმანეთთან შეუთანხმებლად მოერიდებოდნენ სროლას. არა ღირდა აურზაურის ატეხა, ვაითუ ის სამი რაზმელი ხიფათში ჩავაგდოთო.

მდევრის წასვლის შემდეგ კარგა ხანი ჩაივლიდა, ვიდრე ბინის პატრონი გამოჩნდებოდა. ესენი რომ ფრთხილად ანიშნებდნენ, დაიმედებულნი მასთან ახლო ნაცნობობით და ისიც მიუახლოვდებოდათ, მხოლოდ იმას შეიტყოდნენ, რომ მათ მიერ მიტოვებულ ბინაზე პატარა სროლა გამართულა. ამათ კი ამბის დანვრილებით გაგება სწყუროდათ და ამისათვის გაგზავნიდნენ. ისიც გულდასმით გამოიძიებდა ყველაფერს და უამბობდათ: გამთენიისთანავე დაახლოებით ორმოცდაათ თუ სამოც კაცს შემოურტყამს ალყა, მაგრამ ვერავინ უპოვნიათო. ეტყობა, იხტიბარი მაინც არ გაუტეხიათ და შეფიცულთა გამოჩენის მოლოდინში ერთხანს იქვე ჩასაფრებულანო. ავ ბედისწერას თუ სურდა, ის სამი რაზმელი შინ მაინცდამაინც მაშინ მობრუნებულიყო და ჩასაფრებულ მტერს ნაწყდომოდაო. მილიციას უმაღვე გაუხსნია ცეცხლი და პირველი გასროლისთანავე ორი მოუკლავს, მესამეს კი გაქცევა მოუსწრიაო.

ის მესამე ლადო ოზანელი აღმოჩნდებოდა, რამდენიმე დღის შემდეგ კვლავ რომ მოძებნიდა თანამებრძოლებს, მანამდე კი ბელადს უკვე გაეგზავნა ელიზბარ ვაჩნაძე იმ ორის – ხმალაძისა და ბაკურაძის – გვამების გამოსატანად, რათა შესაფერისად დაეკრძალათ მაინც, მაგრამ მოკლულთა ნეშტები მდევარს თელავში წაეღო გარკვეული წარმატების ნიშნად.

წარმატება მაშინ გენახათ, სიზმრად გამოცხადებული ქალის დაჟინებას ანგარიშს თუ არ გაუწევდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი: ბიჭები რას იტყვიან, მოლანდებამ ასე რომ დამაფრთხოო!..

ბედისწერას შეერკინებოდა სიზმრად მოლანდებული ქალი, ნიშანდობლივად რომ ვერ ამოეცნო მისი სახება ბელადს და ქართველი ქალის ზოგად იდეალს უფრო მიახლოებდა, შეერკინებოდა, მაგრამ ქაქუცას დახმარებასაც დაისაჭიროებდა – შენ ოღონდაც მენდე და წინააღმდეგობის მოძრაობა კვლავაც გაგრძელდებო. თორემ ამხელა გარჯა და სამზადისი ისე ერთბაშად და უსახელოდ აღიკვეთებოდა, ველარავის დააჯერებდი, თავისუფლების წყურვილი ასერიგად თუ გამჟღარიყო შეფიცულებში, თავი არ ეზოგებოდათ. ის გამოძახილი აღარ მოჰყვებოდა, სულიერი სიმხნევისათვის ასე აუცილებელი რომ არის. მაშ ასე იოლად როგორ ჩაცვივდნენ? – იკითხავდნენ გულგატეხილი ადამიანები, მათ მიმოსვლას რომ მისჩერებოდნენ იდუმალი და იმედიანი მზერით, ჯერ ყველაფერი არ დასრულებულა და დაზამთრებული მაისი კვლავ გამოგაზაფხულდებო.

ახლა კი რალა?!

პეროიკული გაბრძოლება უნდა შემორჩენოდა საზოგადოებრივ ცნობიერებას, მაგრამ ეს გაბრძოლება საყოველთაო უნდა ყოფილიყო და არა გომბორის ტყის შეტაკებად სახელდებული. ცოცხლები არ ჩაბარდებოდნენ მდევარს და თავიანთი თავგანწირვითაც აღბეჭდავდნენ საქართველოს ტრაგიკულ ისტორიას, მაგრამ მეტი ევალებოდათ და თუ იმ მეტს ავი ბედისწერა არ ანებებდათ, სიზმარი ხომ მაინც რჩებოდა ხსნის გზად, ის მაინც ემფარველებოდათ და მდევარს ცარიელ ბინას შეატოვებდნენ ხელთ... ეგაა, მთლად უსისხლოდაც ვერ დააღწევდნენ თავს.

ასე შენივთებულიყო იმ ეპიზოდში სიზმარი და ცხადი.

თუმც მხოლოდ ერთ ეპიზოდსაც ვერ დაარქმევ, რაკილა შესაძლოა საბედისწეროც აღმოჩენილიყო.

...ჯერ არ იკვროდა რკალი, თუმც ავი ბედი თავისას ჩაითქვამდა ჯაგარნამოშლილი: ჩემზე იყოსო!..

ჩონგური თუ გაქვთო? – მოიკითხავდა ალექსანდრე სულხანიშვილი და: როგორ არაო, – მაშინვე რომ მიუბრუნებდნენ, სხვას რას იმღერებდა, თუ არა მიხა ხელაშვილის ლექსს, მაღაროსკარის ბრძოლის შესხმას, შექმნისთანავე შეფიცულთა სასიმღერო რეპერტუარში დამკვიდრებულს.

მანამდე სასტიკ ყინვაში არაგვის გაღმა რომ მოინდომებდა გასვლას სამი შეფიცული – ალექსანდრესთან ერთად გაბო ოზიაშვილი და ლელო ჩიქოვანი – ბულაჩაურის ხიდი ეშორებოდათ, ცივ წყალში გატოპვას მოერიდებოდნენ – მერე სად გამშრალიყვნენ – საცალფეხო ხიდზე კი, იცოდნენ, ყარაული იყო დაყენებული და იოლად ვერ გადააღწევდი. ანონიდნენ, დანონიდნენ და... მაინც საცალფეხო ხიდს ამჯობინებდნენ: ყარაულს მალულად მივეპაროთ, შევიპყროთ და თან წავიყვანოთ, სამშვიდობოს გაღწეულებმა კი გავეშვათო.

ამ ჩანაფიქრშიც ხელშესახებად აირეკლება მათი პიროვნული ბუნებაც და შეფიცულთა მოქმედების საერთო სულისკვეთებაც – იოლად არ დაიდონ სისხლი. თუ გამოუვალ ყოფაში არ ჩაცვივდნენ, უვნებლად გაუშვან მოწინააღმდეგე.

ამჯერად დარაჯის შეპყრობა არ დაჭირდებოდათ, ეტყობა, იმასაც შესცივნოდა და სადმე შეეფარებინა თავი, ასე რომ, შეფიცულნი არხეინად გადავიდოდნენ ხიდს და ზაპესის მშენებლობაზე მომუშავე მეურმეების ბოსლებისაკენ აიღებდნენ გეზს, საქონელსაც იქ რომ ინახავდნენ და თვითონაც შიგ ეძინათ.

მეურმეები ამათ დანახვაზე წამსვე მიხვდებოდნენ, ვინც სტუმრებოდნენ, და დიდი პატივითა და თავაზიანობით შეეგებებოდნენ. შეფიცულნი საჭმელზე უარს იტყოდნენ, ახლახან გიახელითო, და მაშინაა, ალექსანდრე ჩონგურს რომ მოითხოვს და კიდეც გადაანვდიან.

ამას საკმაოდ ეხერხებოდა დაკვრაც და სიმღერაც, თან ლექსიც ისეთი შეერჩია, განწყობილებას ყველაზე უკეთ რომ შეჰფეროდა, და გლეხები დიდი მღელვარებით რომ მოისმენდნენ მაღაროსკარის ბრძოლის პოეტურ ვერსიას, რამდენიმე ყმანვილკაცი განსაკუთრებით აფოფინდებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახელისა და ჰეროიკული ღვანლის ხსენებით, თითქოს ის-ისაა ხმალს უნდა ნაწვდნენ მხნეობით ალტაცებულნიო.

მსმენელთა ასეთი გამოძახილი ლაპარაკის ხალისზე დააყენებდა შეთქმულებს და კომუნისტებსა და რუსებზე თვალს საბოლოოდ აუხელდნენ მასპინძლებს, რომელთაც ისედაც შემოფანტვოდან სასიკეთო ძვრების, კარაქის მთებისა და რძის მდინარეების ილუზიები,

ახლა კი რეალობის მთელი ტრაგიაში უნდა ეხილათ – მწარე ანმყო და კიდეც უფრო უარესი მერმისი.

ჯერ თავისთავადაც შეიძლება წამოგონებოდა ეს ეპიზოდი ალექსანდრე სულხანიშვილს, მიხა ხელაშვილის სტრიქონებით განათებული, და მითუფრო არ წაეშლებოდა ხსოვნაში, გლეხებთან გამომშვიდობების შემდეგ წინამურისაქენ რომ გასწევდნენ და იქ თავისებურ რიტუალურ აქტს აღასრულებდნენ.

გზაზე გაბომ:

– აქვე ახლოა ის ალაგი, სადაც ილია ჭავჭავაძე მოჰკლეს.

იგულისხმებოდა: ჰა, ხომ არ შეგველოო, – და ალექსანდრე მაშინვე მოინდომებდა მის მონახულებას და ახალგარიჟრაჟებულზე კიდეც მიადგებოდნენ.

ხილვით კი იხილავდნენ, მაგრამ... დიდი მუხის ჯვარს, ამ ტრაგედიის მემორიალად ჩასობილს, ძირი მოღობოდა და ნაქცეულიყო.

ამათ არ უწყიან, რამდენ ხანსაა ასე უპატრონოდ მიტოვებული, არც ამვლელმა რომ არ მიაქცია ყურადღება და არც ჩამვლელმა, და არც საგანგებოდ მოიკითხა ვინმემ: ნეტა რა დღეშია, ისევ დგას თუ არაო, – ყოველ შემთხვევაში, ის-ისაა ნაქცეულს არა ჰგავს.

სიმბოლური კი არის ქვეყნის მხსნელად მოვლენილი კაცის მკვლელობის ადგილას ნაქცეული ჯვარი რომ ასვენია.

ჯერ მოკვლას რას ემართლები ახლა სანიშნედ დადებული ჯვრის ნაქცევასაც!..

თუმც რატომ უნდა გაგიკვირდეს მემორიალის ასე უღვთოდ მიტოვება იმ ხელისუფლებისაგან, რომელთაც ასე მიზანმიმართულად მოამზადეს ის საბედისწერო დღე...

ამიტომაც არ მოკლებოდა მათი წყალობა გიგლა ბერბიჭაშვილს – უშუალო მკვლელთაგან ერთადერთს, ვინც მეფის ხელისუფლებისაგან ჩამოხრჩობასა თუ შეპყრობის მცდელობისას ჩაცხრილვას გადაურჩა – და ახალი რეჟიმისაგან განებივრებულს ცა ქუდად არ მიაჩნდა და დედამინა ქალამნად.

მაშინ კი ნაუხდებოდა ნირი და ძალიანაც ნაუხდებოდა, შეფიცულნი რომ მოიგდებდნენ ხელთ და ციმციმ აარბენინებდნენ ბანაკში – დაე ქაქუცა ჩოლოყაშვილს გაესამართლებინა საჯაროდ, ეთქმევიინებინა ყველაფერი და სასჯელის უმაღლესი ზომაც შეეფარდებინა საუკუნის დანაშაულის ჩადენისათვის.

ხელი ეცმადუნებოდათ გზაში, განა არა, და ნურც გავამტყუნებთ... მაგრამ როგორღაც შეიკავებდნენ თავს.

ვერ იკადრებდნენ ბელადის წინ გადარბენას.

ილიას სისხლი იმას უნდა ეძია.

თანაც მხოლოდ და მხოლოდ სამართლებრივი ნესით.

ალექსანდრესაც ახსოვდა დატყვევებული ბოროტმოქმედის ფორ-
თხვა მიწაზე, ვალალი და თავზე ნაცრის დაყრა: პარტიული მოვალე-
ობა შეევასრულე, რა ნება მქონდა, პარტიის განაჩენს გადავლობო-
დი, მტარვალისა და ხალხის ჯალათის, გლეხკაცობის მყელეფავისა
და სოციალ-დემოკრატიის დაუძინებელი მტრის მოკვლა ყველასათ-
ვის სასახელო იქნებოდა და რაღა ჩემთვისაა დანაშაულო.

ნუ მომკლავთო, – იხვეწებოდა, – ნუ ჩადგებით ჩემს ცოდვაშიო.

ერთმანეთს შეპყურებდნენ შეფიცულნი: ნეტა რომელს მოგვან-
დობს ბელადი სასჯელის აღსრულებასო.

დუმდა ქაქუცა.

ინელებოდა დრო, საუკუნეს ემსგავსებოდა წუთი და, ნერვები ისე
დაჭიმვოდათ, ველარც გაუძლებდნენ, ბელადის წინაშე განსაკუთრე-
ბული მოკრძალება რომ არა.

ხომ ასე სჯეროდათ მისი, ხომ სიცოცხლესაც არ დაიშურებდნენ,
თუკი ამ გარდუვალობას აგრძნობინებდათ, მაგრამ ამჯერად კარგა
ხანს ვერ მოვიდოდნენ გონს, როდესაც ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ილია
ჭავჭავაძის მკვლელის უვნებლად გაშვებას ბრძანებდა...

წუთო ერვენებოდათ რაღაც, ბანგმა მოიცვა ყველას გონება, თო-
რემ, აბა...

მაგრამ ბელადმა იცოდა, რასაც სჩადიოდა – ერთი უბირი, გონება-
არეული კაცის გასამართლებას განა რა მნიშვნელობა ჰქონდა, რო-
დესაც შეიძლებოდა, რომ პოლიტიკური პარტია გასამართლებული-
ყო, როგორც ამ მკვლელობის შთამაგონებელი და უშუალო თაოსანი.

გიგლა ბერბიჭაშვილის მოკვლა როგორ შეიძლებოდა.

ამისთანა მოწმეს სადღა იშოვნოდა.

გასაქანი არ უნდა მიეცა ბახვის საიდუმლო კრების მონაწილეთა
თუ მათი დამქაშებისათვის, ყველაფერი უნდა გამოეყენებინა მათი
ბრალეულობის დასამტკიცებლად, და რაღა გამოეყენება იქნებოდა,
თუ მოწმეს საკუთარი ხელით გაისტუმრებდა მოუსავლეთში.

საბრალდებო სკამზე სოციალ-დემოკრატებს დასვამდა – ორივე
ფრთას დატევდა და საბოლოო განაჩენსაც გამოუტანდა მართლმსა-
ჯულების ხელით.

დაე ეს ყოფილიყო პირველი სასამართლო პროცესი, რომელიც და-
მოუკიდებელ საქართველოში აღსრულდებოდა.

სახელმწიფო ამ აქტით შეუდგებოდა ახალ ცხოვრებას.

კი მაგრამ, გიგლა ბერბიჭაშვილი უვნებლად რომ აღწევდა თავს შეფიცულებს, ვაითუ ჩოლოყაშვილელთა ბრძოლა ვერ დასრულებულიყო ოცნების აღსრულებით, და რატომ უნდა გადარჩენოდა უშუალო მკვლელი სამართლიან სასჯელს?

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი წამითაც არ ფიქრობს, რომ თავისუფლების ძიება შესაძლოა მარცხით დასრულდეს, უყოყმანოდ სწამს, რომ საქართველოს სახელმწიფო იქვეა, სულ იქვე, და ხელის განვდენალაა საჭირო მის ამოსაგებად.

მანამდე დაე გადარჩენილი ეგონოს თავი ბერბიჭაშვილს – აბა, სად ათრიოს ბრძოლებში.

მისი დროც მოვა.

მენშევიკების დროც მოვა და ბოლშევიკებისაც, ოღონდ ყველა უნდა დარწმუნდეს, პირად ანგარიშს კი არ ასწორებს მათთან თავისუფლების არმიის ბელადი, არამედ კანონი და სამართალია მათი წინააღმდეგი, იმ გზის წინააღმდეგი, რომელიც ილიასწაირ ადამიანებს იცილებს... და ხალხის სახელით გამოაქვს სასიკვდილო განაჩენი ხალხისათვის თავგადადებულ პიროვნებათათვის.

ჯერ კი, იმ გრანდიოზული სასამართლოს გამართვამდე, დგანან და დაჰყურებენ ქაქუცას მეომრები ნაქცეულ მუხის ჯვარს და კიდევ ერთხელ განიცდიან მთელი სიმძაფრით, თუ რაოდენ საშინელ რეალობაში უწევთ ცხოვრება.

ცხადია, სინანულისა თუ აღშფოთების გამოთქმას არ იკმარებდნენ შეფიცულნი, აღარც იმას დაგიდევდნენ, ვაითუ თავზე წაგვადგნენ მღევრებიო, და დამხობილი ჯვრის ხელახალ აღმართვას შეეცდებოდნენ.

ხანჯლებით იქვე გამოჭრიდნენ ხის ბარულებს და მათი მეშვეობით შეუდგებოდნენ ჯვრის დამპალი ძირის ამოღებას, რაც არ გამოდგებოდა იოლი საქმე და ბევრ ოფლსაც აწურვინებდათ, რადგანაც ძირი ყინვას ლამის ქვად გადაექცია. ესენიც არა და არ მოეშვებოდნენ, ვიდრე იმ ძირს არ ამოთხრიდნენ და ჯვარს თავის ადგილზე არ დააბრუნებდნენ.

იდგნენ, შეჰყურებდნენ.

გამობრუნდებოდნენ და გამოხედავდნენ, ივლიდნენ, ივლიდნენ და ისევ გამოხედავდნენ, და ასე, ვიდრე თვალს მიეფარებოდა ხელშესახები სახსოვარი იმ დღისა, რომელმაც ასე უკულმართად შეცვალა ცხოვრების დინება და კრწანისის ავადმოსაგონარ დღესავეთ დააჩნ-

და ქვეყნის ისტორიას, შეფიცულთათვის დღეთა ამ რიგში უკვე 25 თებერვალზე რომ ჩამდგარიყო, და ჯვრის ფეხზე წამომართვით ერთდროულად იგლოვდნენ სამივე წყრომას ბედისწერისას, რომლის წინააღმდეგაც თავს არ იზოგავდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, მაგრამ რას გამოგლეჯდა სანუგეშოს ან იმ წუთას და ან სამერმისოდ?!

დღეთა რიგს, დღეთა ჯარს რკალად ხრიდა ბედისწერის ქარაშოტი!..

ამ ქარაშოტს, ბედისწერის ამ მრისხანებას უკვე წაეყოლებინა თან კოტე აფხაზი და დანარჩენი შეთქმულნიც საუკეთესო მეომრებად, სამხედრო საქმის მარილად რომ მოვლენოდნენ ქვეყანას, მაგრამ...

სამხედრო ცენტრის სრული განადგურება რომ არა, არავინ უწყის, როგორ წარიმართებოდა აჯანყება რუსული ულლის გადასაგდებად.

დიდ სამხედრო გონიერებასა და ძალგულოვნებას, გამოცდილებასა და თავდადებას მოეყარა თავი ამ ცენტრში, რომლის მეთაურადაც ილია ჭავჭავაძის დისწულის შერჩევა, თავისთავად მიანიშნებდა ამ საიდუმლო ორგანიზაციის შორსგამიზნულ ზრახვებს – ხორცი შესხმოდა ილიას ნაოცნებარ სახელმწიფოს, და არა სოციალ-დემოკრატთა მსოფლხედვისა და მისწრაფების პიროვნებათაგან, არაფრად რომ არ უღირდათ სამშობლოს დამოუკიდებლობა და იოლადაც ამიტომ მიაკარგავდნენ, არამედ ეროვნულ ძალთაგან, კოტე აფხაზი კი ერთ-ერთი იმ პიროვნებათაგანი უნდა შექმნილიყო, ვინც განსაკუთრებულ ღვაწლს დასდებდა ოცნების ახდენას.

ვერ მოითმენდა ხელისუფლება ამ გაერთიანების იატაკქვეშა საქმიანობას, საყოველთაო-სახალხო აჯანყების სამზადისს, უახლოეს ურთიერთობას ქაქუცა ჩოლოყაშვილსა და მის რაზმელებთან.

მოითმენდა და... თვითონვე დაზარალდებოდა.

დატუსალებას ხომ არ აკმარებდნენ სამხედრო ცენტრის წევრებს?

ვერა და ვერა, რადგანაც ძალიან ეშინოდათ, შიშს კი იმხელა თვალები გამოსხმოდა, დროულად თუ არ გაისტუმრებდნენ სასაკლავოზე სამხედრო ცენტრის წევრებს, ისეთი ძაბუნი ჩაუდგებოდათ სხეულში, გაუძნელდებოდათ მათთან ბრძოლა და გუდა-ნაბადიც უნდა აეკრათ მოსკოვში გასაქცევად ჯერ კიდევ ამბოხების გამოცხადებამდე.

თანდათან ვიწროვდებოდა რკალი კოტე აფხაზისა და მის შეთქმულთა გარშემო, და თუმცა გაბრძოლება არ დასცალდებოდათ და 1832 წლის შეთქმულთა დარად ლოგინებიდან წამოკრეფდნენ აჯანყების სამზადისში გართულთ, მაინც გმირებად შევიდოდნენ ქვეყნის ისტორიაში, რაკილა სასჯელის უმაღლესი ზომა შეეფარდებოდათ მეთაურსაც და: ალექსანდრე ანდრონიკაშვილსაც, ვარდენ წულუკიძე-

საც, გიორგი ხიმშიაშვილსაც, როსტომ მუსხელიშვილსაც, მიხეილ ზანდუკელსაც, სიმონ ბაგრატიონ-მუხრანელსაც, იასონ კერესელიძესაც, ივანე ქუთათელაძესაც, სიმონ ჭიბორიშვილსაც, ალექსანდრე მაჭავარიანსაც, ელიზბარ გულისაშვილსაც, ლევან კლიმიაშვილსაც, დიმიტრი ჩრდილელსაც.

რეკვიემის ნაღვლიანი მელოდია იმარცვლება ამ სახელებით, პეროიკულ მუსიკასავითაც რომ ხმიანობს.

დასახვრეტად წაყვანის წინ ჩეკას შენობაში გაისმოდა ის ფრაზები, რომლითაც კოტე აფხაზის შეთქმულების პეროიკული სახელით შემორჩენილი პოლიტიკური მოძრაობის წევრები გამოეთხოვებოდნენ ერთმანეთსაც და მთელ ქვეყანასაც, ფრაზები – ახალთ საიმედოდ.

– ჩვენ ვიცით, რისთვისაც გვკლავთ. თქვენ კარგად იცით, რომ ბანდიტები არა ვართ, მალე დადგება დრო და თეთრი გიორგი მრისხანეთ მოგთხოვთ პასუხს. გაუმარჯოს საქართველოს, – პირველად გიორგი ხიმშიაშვილს გამოიყვანდნენ საკნიდან და მას მოუწევდა გაეხსნა გამომშვიდობების ტრაგიკული რკალი ასეთი სიმხნევითა და იმედოვნებით, ზეციური მხედრის გამოცხადების რწმენით.

– სიკვდილით ვერ შეგვაშინებთ. ჩვენი სიკვდილი საქართველოს განთავისუფლების თავდებაა, – ეს ის ვარდენ ნულუკიძეა, ვინც გარეგნობითაც და სულითაც ერთნაირად აგონებდა რაინდს ყველა მხილველს. იგი გაასალკლდევენ ერის სიმტკიცეს, ერთი ათასით გაამრავლებს მებრძოლთ.

პანკრატოვიც კი, ეს ცივისსხლიანი ჯალათიც, ისე მოიხიბლებოდა გენერლის თავდაჭერით, რომ თავისდაგასაკვირად ამოთქვამდა:

– თქვენ მართლაც გმირულად კვდებით, გინდათ გადავცე რამე თქვენიანებს?

და პასუხად:

– გადაეცით, რომ ჩვენ დავიხოცეთ ვით ქართველ პატრიოტებს შეჭფერის.

კოტე აფხაზმა:

– მე ვკვდები სიხარულით, რადგან ღირსი გავხდი სამშობლოს სამსხვერპლოზე ზვარაკად მიტანისა. ჩვენი სიკვდილი გამარჯვებას მოუტანს საქართველოს.

ალექსანდრე მაჭავარიანმა:

– ჩვენ არ გიპირებდით შებრალებას და არც თქვენგან მივიღებდით ლმობიერებას, ეს ჩვენი შეურაცხყოფა იქნებოდა.

ალექსანდრე ანდრონიკაშვილს ყველა ისე რომ იცნობდა, როგორც მუდამ მშვიდსა და აუღელვებელს, ამჯერად გული ყელში მოებჯინებოდა, რადგანაც ცხადლივ იხილავდა, თუ როგორ შესჩუხჩუხებდა მათი სისხლი ცაში ღმერთს და სამართალს ითხოვდა:

– სახეზე გეტყობათ, რომ გაკვირვებთ ჩვენი სულის სიმტკიცე, იქნებ ქართველი ყველა ამისთანა გეგონათ? – და ხელს კვანტალიანი-საკენ გაიშვერდა, – მრავალი ათასი ჩვენზე უკეთესები ზრდიან თავიანთ გულში თქვენდამი სიკვდილს.

დიმიტრი ჩრდილელმა:

– რუსეთში დაივინყეს იდეისათვის თავგანწირულად სიკვდილი. ნადით და უთხარით მათ, თუ როგორ იბრძვიან ქართველები სამშობლოსათვის.

ეს ის დიმიტრი ჩრდილელია, ვინც ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო, როდესაც სხვა დახვრეტილებთან ერთად ჩაფლეს მიწაში.

აქ პირველად მოხდებოდა ის შემზარაობა, რაც განმეორდებოდა 1924 წლის აგვისტო-სექტემბრის დღეებშიც.

ხელ-ფეხს შეუკრავდნენ სამხედრო ცენტრის ნევრებს და ძალიან იუკადრისებდა ასეთ მოპყრობას გენერალი ნულუკიძე: ჯალათებო, ხელებს ნუ გვიკრავთ, კარგად იცით, რომ მონები არა ვართო!..

გზაში კოტე აფხაზი და დიმიტრი ჩრდილელი მოახერხებდნენ, რომ ხელები გაეხსნათ გიორგი ხიმშიაშვილისათვის, ვინც ელვისსისწრაფით მიწვდებოდა ერთ-ერთ კომენდანტს, აართმევდა რევოლვერს და საბარგო ავტომობილიდანაც ისკუპებდა.

არ დაგიდევდა, რომ ავტომობილს ორივე მხრიდან ხმალამოწვდილი კავალერია მოჰყვებოდა.

თუგინდ იქიდან დასხლტომაც მოეხრებინა, განა სად წაუვიდოდა კვალში დადევნებულს ახალ მონესეთ?!

გაქცევისათვის არც გადაუდგამს ის ნაბიჯი.

ეგაა, ერთბაშად მტანჯველად მოეჭდო გულზე, ასე დასაკლავი ცხვარივით როგორ უნდა გაეყვო, და მოუნდა იარაღით ხელში დაღუპულიყო.

რაც არ დასცალდა შეთქმულების მზადებისას, ახლა მაინც ალეს-რულებინა.

ტრაგედიის გმირი კომედიაში მოხვედრას თუ ვერ გადაურჩა, დაე მისთვის შესაფერის ჟანრს დაბრუნებოდა და გაეფატრა მრუმე გარემო იმ ჰეროიკული გადმოშვებით მანქანის ძარადან.

ცხენოსნები შემოერთყმოდნენ გარს გიორგი ხიმშიაშვილს, ვინც სროლას ატეხდა და კიდევ დაჭრიდნენ ორმხრივი სროლისას, მერე კი

ორი ჯალათი იდებდა თავს მის მოკვდინებას, ჩაცხრილავდნენ და ნინასწარ გამზადებულ სამარეში პირველად მის ნეშტს ჩააგდებდნენ.

1832 წლის შეთქმულთა მემკვიდრენი ასე პირნმინდად ამოიჟღერებოდნენ და მათი უკანასკნელი სიტყვებილა რჩებოდა ნუგეშადაც და შურისძიების წყურვილის გამამძაფრებლადაც.

1923 წლის 20 მაისის ტრაგედია ბევრწილად განსაზღვრავდა 1924 წლის აგვისტო-სექტემბრის სისხლიან კალოს – ასეა, როდესაც საიმედო საყრდენი გეცლება ფეხქვეშ.

ერთი ფრთა რომ შეატყდა დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას, მისი მოვალეობაც მეორე ფრთას უნდა ეტვირთა... მაგრამ სადამდე უნდა განვდენოდნენ შეფიცულნი ამხელა ტვირთს ჯერ ისედაც უთანასწორო შერკინებისას?!

თავი მეჩვიდმეტი

ახლოა ჟამი

სამხედრო კომისია ქალაქებსა და სოფლებს დაჰყოფდა რაიონებად, ხალხს კი დააწყობდა ხუთეულებად, ათეულებად და ასეულებად. აღნიშნავდა მთავარ პუნქტებს, რომლებიც დანიშნულ დღეს ერთი დაკვრით უნდა აეღოთ და ქალაქიც ხელთ ექნებოდათ. დამრტყმელი რაზმის უფროსებს დავალებოდათ თავთავიანთი პუნქტების დეტალური შესწავლა, რათა დაედგინათ, თუ რამდენი კაცი დასჭირდებოდა ამა თუ იმ პუნქტის აღებას.

უპირველესი ტფილისი გახლდათ – ასალეზადაც და ბრძოლის ბედის გადასაწყვეტადაც, და ასე დანაწილდებოდა ამბოხებულთა გეგმის მიხედვით: 1. საბურთალო (არტილერიის ყაზარმები); 2. ვაკე-კურსანტები; 3. ფოსტა-ტელეგრაფი; 4. „ჩეკა“; 5. რკინიგზის არსენალი, ელექტრონისა და „ტელესეფის“ სადგურები; 6. ჯავშნოსანი ავტომობილები და ჯავშნოსანი მატარებელი.

ავიატორები? ამ მხრივ კი მემამბოხენი ვერ დაიკვეხნიდნენ – რაც მაიორი სიკო დავითაშვილი გარდაცვლილიყო, უმცროსი ოფიცრობა გაურბოდა ამ საქმიანობაში ჩართვას.

მთელი საქართველო სამოქმედო რაიონებად რომ დაიყოფოდა, ყველგან დაინიშნებოდა სარდლები და მათი თანაშემწეები – ეს თელავიო, ეს გურჯაანო, ეს თიანეთი, დუშეთი, კავთისხევი, მანგლისი და ბორჩალო, ეს სიღნაღი, ეს გორი, ეს ქუთაისი, ეს სვანეთი, ეს სამეგრელო, ეს გურია, ეს ბათუმი. ეს ყოველივე იმის მიხედვით, სად რა ძალები ეგულებოდათ ანდა დროულ გაძლიერებას როგორ შეძლებდნენ.

რაიონის სარდლები თავთავიანთ დავალებას აღასრულებდნენ თუ არა, სამაზრო ქალაქებს უნდა დახმარებოდნენ.

აჯანყების დროშა აფრიალდებოდა თუ არა საქართველოში, ჩრდილო კავკასიის მთიელებთან მაშინვე უნდა გამგზავრებულიყო ქართველ ოფიცერთა ერთი გუნდი, რომელთაც უნდა ეხელმძღვანელათ მთიელთა გამოსვლებისათვის.

ამ მიმართულებით გზა აკი ქაქუცა ჩოლოყაშვილს გაეკვალა – შეცვლილი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ვითარების უამს დაბეჯითებით დაედასტურებინა, რომ კავკასიური მთლიანობის იდეა არანაირ ცვლილებას არ დაემორჩილებოდა და შეინარჩუნებდა იმ მთავარ ძარღვს, ურომლისოდაც კავკასია ვერც მშვიდობასა და ვერც ბუნებრივ განვითარებას ვერ ეღირსებოდა.

სოციალ-დემოკრატები სომხეთსა და აზერბაიჯანთან უფრო ამჯობინებდნენ ურთიერთობის გაბმას, ეროვნულ-დემოკრატები კავკასიელ მთიელებს აირჩევდნენ და 1923 წლის ოქტომბერში გიორგი წინამძღვრიშვილს მიაველენდნენ მოსალაპარაკებლად გროზნოში.

ალი მიტაევი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას მიანიჭებდა ქართველ პოლიტიკოსთა ამ მისიას და ორიოდ კაციით კი არ დახვდებოდა სტუმარს, არამედ მეჯლისის მოინვევდა.

იატაკქევმა სახელმწიფოებრივ შეხვედრას ჰგავდა, თუკი ძალზე პარადოქსულად არ გაისმის ამგვარი სიტყვათშეთანხმება!..

ასე კი გახლდათ.

ქართველი ემისარი მოხსენებით წარდგებოდა მეჯლისის წინაშე და სთხოვდა მთიელებს, აუცილებელია დამპყრობელთა წინააღმდეგ დაწყებულ მოძრაობაში თქვენც მიიღოთ მონაწილეობა ჩვენთან ერთადო.

ალარ დასჭირდებოდა შეგონება, დავივინყოთ, თუკი რაიმე წყენა მიგვიყენებია ერთმანეთისათვის წინა საუკუნეებშიო. ჯერ ალექსანდრე ბატონიშვილსა და შემდეგ ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ამ მხრივ სრულიად ჩაეცხროთ ტკივილი თუ წინააღმდეგობა და როგორც ქართველობა განწყობილიყო კეთილად ჩრდილოკავკასიელ თანამოძმეთა მიმართ, ისე ისინი; და გასაკვირი სულაც არ არის, რომ მეჯლისი ერთხმად მოიწონებდა გიორგი წინამძღვრიშვილის წინადადებას და ალუთქვამდნენ: თქვენს გვერდით გვიგულეთო.

იგი ერთ კვირამდე რომ დარჩებოდა გროზნოში, „რამდენიმე ტენიკურ საკითხს მოაგვარებდა“. სოლომონ ზალდასტანიშვილი არ შიფრავს, რას გულისხმობს ეს ტექნიკური საკითხები და მათი მოგვარება, თუმც მამინცდამამინც ძნელი ამოსაცნობი არ უნდა იყოს, აჯანყების სამზადისს რომ უკავშირდება.

დამოუკიდებლობის კომიტეტს რომ ამცნობდა საიდუმლო მივლინების შედეგს, ისინი მოუწონებდნენ დავალების წარმატებით აღსრულებას. გული უგრძნობდათ, ახლა მთიელებისაგან მოგვივა კაცი მდგომარეობის გამოსარკვევადო, და მართლაც ოქტომბრის თვეში მათი ემისა-

რი მოადგებოდათ და ითხოვდა რამდენიმე ქართველ ოფიცერს, რომელნიც სათავეში უნდა ჩადგომოდნენ კავკასიელ მთიელთა ამბოხს.

ეს შეთანხმება ძალიან დააიმედებდათ და გაახალისებდათ და, რაკილა ქართველობა უკვე დარაზმული ეგულებოდათ, დაადგენდნენ: აჯანყების თარიღი აღარ გადაიდება და 1924 წლის თებერვლის დამდეგს არ უნდა გადაცდესო.

ნეტარ არიან მორწმუნენი!..

თებერვალიც უკან მორჩებოდა, მარტიც, აპრილიც, მაისიც, ივნისიც, ივლისიც, აგვისტოს შუა ხანებიც... ვერა და ვერ შეჯერდებოდნენ, არა და არ დაადგებოდა საშველი შეიარაღებულ გამოსვლას მთელ საქართველოში ერთ დღესა და ერთ საათს, და როდესაც ამბოხების ალი ავარდებოდა, უფრო შეუფერებელი დრო და პირობები არც ჰქონიათ აჯანყებულთ ამდენი ხნის მანძილზე – სრულიად მოუმზადებელთ სპონტანურად რომ დაენყოთ ამბოხი, უარეს ყოფაში არ იქნებოდნენ, ვიდრე ამდენი გადადების შემდეგ ჩაცვენილიყვნენ.

ეს რალა იყო – ერთ დღეს მაინც რომ ვერ დაიწყო.

ასე საბედისწეროდ აცდა ერთი ქალაქი ისედაც წამგებიან პირობებში ბრძოლის გამართვას. საბედისწეროდ – თავისთვისაც და მთელი აჯანყებისთვისაც.

თუმც იქამდე – ჭიათურის ტრაგედიამდე – საკმაო დრომ და ვნებებმა უნდა ჩაიაროს.

ჯერ თებერვალი მოჩანს ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების შემოტრიალების ნიშნად.

თებერვალმა დასცა საქართველოს სახელმწიფო, იმან დააზამთრა მაისი, და დაე მასვე აღედგინა და მაისიც იმავე მღელვარებით დაებრუნებინა, რა მღელვარებაც გამოენვია 117-წლოვანი უუფლებობისა და მონობის დასასრულს გაზაფხულის მიწურულის იმ სულ სხვაგვარად გაბრწყინებულ დღეს.

ჩრდილოკავკასიასა და სომხეთ-აზერბაიჯანთან ვითარება გამოორკვეული და ნათელი რომ ეგულებოდათ, გადანყვეტდნენ, გიორგი წინამძღვრიშვილი და მასთან ერთად ვასო ნოდია ახლა საზღვარგარეთ მიევლინებინათ საერთაშორისო ყოფაში უკეთ ჩასახედად და პოლიტიკური მუშაობის გააქტიურებისათვის იქიდან ქართველ ემიგრანტთა ჩამოსაყვანად.

ვინც გინდა, ის ყოფილიყო ემიგრანტთა წრიდან?

დაე იმათ თვითონვე შეერჩიათ, ოღონდ დამოუკიდებლობის კომიტეტს მათთან ეს სათხოვარი ჰქონდა: ვალიკო ჯუღელისა და ბენია

ჩხიკვიშვილის გარდა ნებისმიერი კაციო. ისინი რატომ არა? ამაზე კომიტეტის წევრებს ეს პასუხი ჰქონდათ:

– მათი ჩამოსვლა საქართველოში საქმეს დიდად ავნებს.

კმაროდა განმარტებად, ვითომ ძირისძირობამდე რატომ უნდა გაემიფრათ მიზეზები. დაე ემიგრანტულ წრეებს ისინი შეერჩიათ, რომელთაგანაც ზიანი არ იყო მოსალოდნელი, ყოველ შემთხვევაში – დიდი ზიანი.

უთანხმოებას აქაც ვერ გადაურჩებოდნენ და... ვასო ნოდის მართოს მოუწევდა გამგზავრება. იქიდან შემოთვლიდა: ვეცდები თებერვალში უკან დავბრუნდეთ. ამასობაში კი დამოუკიდებლობის კომიტეტი დააჩქარებდა მუშაობას, მოიწვევდა სანდო კაცებს ყველა ქალაქიდან და მაზრიდან, მოისმენდა სამხედრო კომისიიდან ძალთა აღნუსხვას, შეიტანდა შესწორებებს და დაავალებდა ამავე კომისიას: თებერვლისათვის მუშაობა დაამთავრეთ და აჯანყებისათვის მზად იყავითო.

* * *

1923 წლის მინურულია.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი თავისი ორი შეფიცულით ტფილისში ჩნდება.

– ეს იყო ყველაზე თამამი მისი საქციელი.

შალვა ამირეჯიბიცი და სხვანიც გაოგნებულნი არიან ამ გაბედულებით. ქაქუცასაგან თითქოს აღარაფერი უკვირთ, არცერთი ვაჟკაციური გადაწყვეტილება თუ ნაბიჯი, მაგრამ მტრის ბუნაგში ეს თავზეხელაღებული შემოსვლა?..

მაგრამ რა ელონა, როდესაც აუცილებელი ხდებოდა დამოუკიდებლობის კომიტეტთან პირისპირ მოლაპარაკება და აჯანყების საერთო გეგმის შემუშავება?

ბარემ ერჩივნა არავინ გაერია თავის საქმეში, არც დამოუკიდებლობის კომიტეტთან შეთანხმება-მოლაპარაკება დასჭირებოდა, რადგანაც ასე და მხოლოდ ასე სჯობდა აჯანყების მსვლელობისათვის, მის წარსამართად სასიკეთო გზით, მაგრამ დემაგოგიური პროპაგანდა ძალიან უშლიდა ხელს განცალკევებული მოქმედებისათვის – ისედაც ბრალს სდებდნენ, თავადური უფლებების აღსადგენად იბრძვის, ფეოდალიზმის დაბრუნებას აპირებს და არა ხალხისათვის თავისუფლების მოპოვებასო... აკი ხევსურეთის ამბოხების დროს არაერთი ადამიანი გადაუდგა, სწორედ ამგვარი პროპაგანდით თავგზაა-რეული, და ამჯერადაც იგივე იყო მოსალოდნელი.

ამიტომაც თავის მხრივ ყველაფერი უნდა ელონა ამ ცრუხმების გასაქარწყლებლად.

დამოუკიდებლობის კომიტეტთან შეთანხმებაც ამ გარემოებას გაეხადა აუცილებელი.

ის კი არა, სოციალ-დემოკრატიული მთავრობის მიერ საფრანგეთიდან გამოგზავნილ ემისართა – ვალიკო ჯუღელი იქნებოდა, ბენია ჩხიკვიშვილი თუ სხვანი – მოსაზრებების გათვალისწინებაც მართებდა (ეს უკვე შვიდი-რვა თვის შემდგომ), თორემ დამოუკიდებლობის კომიტეტთან მოლაპარაკებას კიდევ რა უშავდა – მის ნაცნობ-მეგობართაგან რომ შედგებოდა.

არადა, ბოლშევიკური ჩეკა კიდით კიდემდე რომ დაეძებდა და მთელი საქართველო შეეჯერებინა, ოღონდაც ხელში მოეგდო ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, ის მათ თვალწინ ერთი კვირა ცხოვრობდა დამხობილ დედაქალაქში და აინუნშიც არ აგდებდა ყოველმხრივ დაქსელილ გზებს.

შალვა ამირეჯიბს ეამაყება, რომ თვითონაცაა დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრი, და თუმც ამ რეალობას უშუალოდ არ მოიხსენიებს, ეს სიამაყე გამოსჭვივის იმ ფრაზის ინტონაციაში, რომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილი:

– ახალის გეგმით და ახალის ენერგიით ტფილისიდან მშვიდობით გავიდა.

* * *

ამბოხების წინა ხანს სოფიო კედია შალვა ამირეჯიბის დას და გერონტი ქიქოძის მეუღლეს რომ ესტუმრებოდა, ტასოს, ის ოთახში შესვლას არ დააცდიდა, იქვე მოუყვებოდა აღტაცებით, თუ როგორ შეახვედრეს ქაქუცას: სადღაც მიხვეულ-მოხვეული გზებით მატარესო, ვილაცის თაველასთან თავდახურული ქალი დამახვედრესო, ბელადისაკენ ის წამიძღვაო.

თითქოს რელიგიური რიტუალი აღესრულებინოს, ისე ესახელებოდა, ისეთი კრძალვა და ვალმოხდილობა იგრძნობოდა მის ხმასა და მონათხრობში, და სოფიო მაშინ მიხვდებოდა, რამხელა შემოტრიალება მომხდარიყო საზოგადოებრივ ცნობიერებაში და ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახება ლეგენდებში გადასულიყო – თან რომ იჯერებ მის ხილვას და თან ვერც დაგიჯერებია, არადა, ყველას მზერა და სულისთქმა აქეთ მომართულა და მოელის იმ სასწაულს, რასაც უფლის ძისაგან მოელოდნენ წამი-წამზე... წამი-წამზე...

თავდახურული ქალი გამიძღვოა...

უშუალოდ ვისაც უნდა შეეხვედრებინა, თორემ გზას – რარიგ ეამაყებოდა – შალვას სახელი უკვალავდა, „სეზამ, გაიღესავით“ ჭრიდა ქაქუცას გარემოცვაში.

თვითონ შალვასაც სულ მეგობრის სახელი ეკერა პირზე, ოღონდ – სხვათაგან განსხვავებით – მარტო ქებითა და იმედოვნებით კი არ იხსენიებდა, საამბობელიც ბევრი ჰქონდა და... რალა კოპალასა თუ იახსარის ამბები მოეყოლა და რალა ქაქუცასი, ყოფითობას შერეული იდუმალეობა რომ მსჭვალავდა თბრობას და უფრო აღმტაციც იმიტომ გამოდიოდა – კონტრასტის ძალდაუტანებელი მონაცვლეობით.

იმ დღეს სოფიოს რომ მიიწვევდა სუფრაზე, ამცნობდა: ანიკოს ველოდები და მის მეუღლეს, პეტია ქავთარაძეს, სერიოჟას ძმასო.

ეს გაოგნებული მიაჩერდებოდა, სერგო ქავთარაძის ხსენება დააბნევდა – ახალ მონესეთაგან ერთი პირველთაგანის და: მის ძმას შალვასთან რა უნდაო?! – გონებას რომ გაუბურლავდა ეს გაელვება, პირდაპირ არა ჰკითხავდა, მოიარებით თქმას ამჯობინებდა, თითქოსდა მხოლოდ სალაპარაკო რეპერტუარი აინტერესებდა:

– ნუთუ შენ სტუმრებს გაართობ ქაქუცასთან შეხვედრის ამბით?

ის გაიცინებდა და მიახვედრებდა, ძმობა ხელს არ უშლის, სხვა ბუნებისა და ინტერესების კაცი იყოსო:

– ნუ გეშინიან, ვენდობი მაგათ.

მართლა სანდონი რომ აღმოჩნდებოდნენ, სოფიო იმით დაიდასტურებდა, რომ აჯანყების შემდეგ შალვა ამირეჯიბი სწორედ ანიკოს შემწეობით გააღწევდა საზღვარგარეთ.

სოფიო მოსალოდნელ ამბოხებაზე ჩამოუგდებდა სიტყვას. სპირიდონისაგან ბევრჯერ სმენოდა: ტყუილუბრალოდ ელოდებიან ევროპის დახმარებას, შავი ზღვის სანაპიროს სამხედრო ხომალდები რომ მოადგება და ჯარისკაცები დაიწყებენ დენას; დასავლეთი თითსაც არ გაანძრევს ჩვენთვის, და საერთოდ არც ქართველი ერია მზად საყოველთაო შეიარაღებული გამოსვლისათვისო.

აგერ ნიკო ნიკოლაძე და ექიმი ნულუქიძეც რომ დაბრუნებულიყვნენ საზღვარგარეთიდან, ორივე ირწმუნებოდა, ევროპის იმედად არ უნდა ვიყოთო. ამიტომაც ვერ მიმხრობოდა ნიკო ნიკოლაძე აჯანყებას და სოფიოს გულში სიამაყე ჩაელვრებოდა: სპირიდონი ჯერ კიდევ როდის ამბობდა ამას და თანამოაზრეთა დარწმუნებასაც ცდილობდაო.

ამჯერად სოფიო შალვას დაყოლიებას შეეცდებოდა:

– იცოდე, ვინც იქიდან ღირებს გიგზავნით და ევროპის დახმარებას გპირდებით, გატყუებთ, სპირიდონის აზრიც ხომ იცით.

შალვა ჩაიღიმებდა:

– ყველაზედ ჭკვიანი ის ხომ არ არის, რომ იმას დაეუჯეროთ.

და სოფიო მიხვდებოდა, შეეცდი, სპირიდონის სახელი რომ ვახსენეო. შალვას ხომ მაინცდამაინც არ ჩაქროდა გულში არც იგი და არც მისი მეთაურობა: როგორ შეიძლება ეროვნულ მოძრაობას მეგრელი ხელმძღვანელობდეს, განა ქართლსა და კახეთში დაილია ხალხიო? მისთვის ეს საკმაოდ მტკიცე საბუთი გახლდათ და ახლაც ირონიული პასუხი ამიტომ შეეგებებინა.

უკან დახევა აღარ ღირდა, თუმც დაბეჯითებულ კილოს ოდნავ შეარბილებდა:

– არა, მაგრამ ის ევროპაშია, სადაც ნათლად ჩანს დასავლეთის გულგრილობა საქართველოს მიმართ. ამიტომ საჭიროა იმის აზრსაც ანგარიში გაუწიოთ, ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ იმისი პოზიცია უნდა იცოდეს, ის სხვებზედ ნაკლებად არა ჰხედავს ნამდვილ მდგომარეობას, მართალია სპირიდონი ფულს არ გიგზავნით, მაგრამ ყველაფერი ხომ ფული არ არის?!

უეცრად აღშფოთება დარევდა ხელს, მიატოვებდა გაშლილ სუფრას და ცივცხელად გამობრუნდებოდა.

შეხლა-შემოხლა სხვა დროსაც მოუვიდოდათ და მაშინაც ამავე თემის ირგვლივ ტრიალებდნენ.

შალვა აღარ დაფიქრდებოდა, თუ ვის ელაპარაკებოდა და უნებურად წამოცდებოდა:

– როდესაც დამოუკიდებლობის კომიტეტი დაარსდა, ჩვენ გადაწყვიტეთ, არცერთი იმერელი და საერთოდ დასავლეთ საქართველოდან არავინ შეგვეყვანა.

უნებურად, თორემ ბავშვობის მეგობრის გამოწვევა, აბა, რად უნდოდა?!

ის წამოპილპილდებოდა და არც დაუთმობდა:

– ამიტომაც წაგივიდათ კარგად საქმე!

და ამ ფრაზას აღარც მოგვიანებით აპატიებდა, მემუარების შედგენისას მწარედ ჩაურთავდა:

– სანყალი შალვა, ცხოვრებაში ცოლიც მეგრელი ჰყავდა და მეგობრებიც დასავლეთიდან...

ცოლის ღალატს ვერა და ვერ მოინელებდა, მის გაქცევას შინიდან. იმას კი ვერც ვერასდროს დაიჯერებდა, კინალამ იმის მიზეზით

რომ დაილუპნენ თვითონ შალვაც, ქაქუცაც და იქნებ სხვა შეთქმულნიც, თბილისის მახლობლად რომ დაედოთ ბინა და დროდადრო ვერიკოც სტუმრობდათ – სანოვაგესაც უზიდავდათ, ქალაქური ამბები-თაც ამარაგებდათ.

გაბეზრდებოდა ქალი იმ ფარული მიმოსვლით, შიშიც სულ უფრო ჩაელვრებოდა გულში, რომელიც თანდათან გასციებოდა შალვას მიმართ და თავდალწევის გზას ეძიებდა მისთვის სრულიად მიუღებელი ყოფიდან, ასე უცნაურად რომ გაიხლართა. იმის გადარჩენა სათუო გახლდათ, ამას სიცოცხლე სწყუროდა და დაბრკოლებათა არსებობას ასე ადვილად ვერ შეეგუებოდა. ვაითუ ჩეკა დადგომოდა მის კვალს და პოლიტბანდიტთა ხელშეწყობისათვის გასამართლება-გადასახლება არც მას აცდენოდა?!

და ერთ დღესაც ქაქუცა ეტყოდა მეგობარს: რაღაც შენი ცოლის მზერა არ მომეწონაო.

– ამისთანას რას იმზირებოდაო? – განყრებოდა შალვა, თვით ქაქუცასაგანაც არ მოითმენდა მის ცოლზე აუგს. ისიც ერთხანს გაყურდებოდა: იქნებ მართლა მომეჩვენაო, – ფიქრსა და მეხსიერებას გაპყვებოდა, რათა თვალნათლივ წარმოესახა ვერიკოს მოსვლაც, ლაპარაკიც და გამომშვიდობებაც. თითქოს ისევ ისე გამოიყურებოდა, როგორც მანამდე, მაგრამ... მაგრამ იყო რაღაც მის თვალეში ისეთი, რასაც სახელს ვერ დაარქმევდი, არადა, უსიამოდ გეცემოდა გულზე. და აფორიაქდებოდა ქაქუცა, ხიფათის სუნთქვას იყნოსავდა და შალვას უფრო მტკიცედ გაუმეორებდა: არ მომეწონა, არა, შენი ცოლის მზერაო.

გაიბუსებოდა მეგობარი: ვერ გამიგია, რა გინდა, დალლილ, შენუხებულ ადამიანს მაინცდამაინც გაციისკროვნებული მზერა ხომ არ ექნებოდაო. არ ითხოვდა ქაქუცა გაციისკროვნებულ გამოხედვას. შენუხებული ყოველთვის იყო ქალი, ბოლო ხანს დალლილობაც აშკარად ეტყობოდა და სიმფრთხაღეც, მაგრამ ეს რაღაც სხვა იყო და გულდამშვიდებული ველარ დაელოდებოდი მის მომავალ სტუმრობას... ვაითუ საბედისწეროსაც!..

გუმანი გამახვილებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს თუ ეჭვი გაძლიერებოდა?..

ვთქვათ და გადამეტებული ეჭვისაგან იყო – განა რა დაშავდებოდა, თუ თავშესაფარს შეიცვლიდნენ და ცოტა მოშორებით დაბინავდებოდნენ, ისეთ შემალლებულზე, საიდანაც ამ ადგილისაკენ მიმავალი გზა ხელისგულივით გამოჩნდებოდა.

შეამჩნევდნენ თუ არა ქალს, მაშინვე ვინმე ჩაეგებებოდა: ბინა გამოვიცვალეთ, უკეთესი ალაგი შევარჩიეთ და ამიერიდან იქ მოგინევს სიარულიო.

ვერც გაიგებდა ქალი გადანაცვლების მიზეზს და წყენითაც არაფერი ენწყინებოდა, ჩემში როგორ დაეჭვდნენო.

აბუზლუნდებოდა შალვა, მაინც არ ესიამოვნებოდა მეგობრის ეს მოთხოვნა – რჩევას არა, სწორედაც მოთხოვნას ჰგავდა – მაგრამ სხვა რა დარჩენოდა, ბოლოს იყაბულებდა და გულში ჩაითქვამდა: მე არაფერს გისაყვედურებ, მაგრამ რომ გამტყუნდები, შენ თვითონვე შეგრცხვებაო.

აჰა, ეს ახალი თავშესაფარიც და ხელისგულივით გადაშლილი გზაც.

წუთი-წუთზე ვერიკოც უნდა გამოჩნდეს. ხომ არ აგვიანებს? სული უსწრებს შალვას, თორემ ზუსტი დრო არც დაუთქვამთ, სატრფიალო პაემანზე ხომ არ უნდა შეხვდნენ.

მოიცა... ეს რა ხდება?!. ესენი ვინ გამოჩნდნენ... თანაც რამდენნი არიან. მცირე ბანაკის ალებას მთელი ლაშქარი რად უნდა, მაგრამ ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ეგულებათ იმ თავშესაფარში და ჩეკასა და მილიციას რაც მთავარი ძალები მოეპოვებოდათ, ყველა აქეთ გადმოუსვრიათ. იმხელა ალყას შემორკალავენ, ვერავინ უნდა დაუსხლტეთ, თუკი ბელადი და მისი რაზმელები სწორედ იქ იმყოფებიან, სადაც ვერიკომ დატოვა.

ესენი იმ შემალლებულიდან უკვე ველარ ხედავენ, თუ როგორ ვინ-როვდება ალყა, როგორ ემწყვდევა თავშესაფარი ფეხზე შეყენებული მაუზერებისა და რევოლვერების რკალში, ბრძანებაც გაისმის: ვერსაით წაგვიხვალთ და გიჯობთ იარაღი დაყაროთ და გამოხვიდეთო. საპასუხოდ ჩამი-ჩუმიც რომ არ გაისმის, უკვე ზედაც წაადგებიან და... თურმე ნაბინავარს, ბინას კი არა.

რა ოპერაცია ჩაეფუშათ!..

რამხელა ტრიუმფი გაუნბილდათ!..

აშკარად ჩანდა, ერთი ფეხით გაეცნოთ. ახლა კი გეძებნა ქარი მინდორში და ნემსი თივის ზვინში. აღარ ღირდა, ტყეს რომ მოსდებოდნენ – იქნებ შეთქმულნი უკვე შორსაც გადაკარგულიყვნენ, თუ არადა ისეთ ადგილს შეარჩევდნენ, თუნდ მრავალრიცხოვანი მომხედურის მოგერიებაც აღარ გაუძნელდებოდათ საამისოდ მომზადებულებს.

ამ მიდამოებში მალულად თუ დაესხმოდი თავს, მალული იერიში კი ჩაიშალა.

უნებურად დაემთხვაო, – თავს იმშვიდებდა შალვა ამირეჯიბი და ქაქუცასი უკვირდა: მაინც რა გუმანი აქვს, როგორ იგრძნო მოსალოდნელი თავდასხმაო.

თავადაზნაურობის ნასახს არ დავტოვებ საქართველოშიო, – იქადდა ლევან ლოლობერიძე და თავისი მეტად მნიშვნელოვანი ბოლშევიკური ღვაწლი დიდ არაფრად ესახებოდა ამ მისიასთან შედარებით, რაც – მისი რწმენით – დაბადებიდანვე დაჰკისრებოდა, ხოლო ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მოძრაობის განადგურება მისთვის მხოლოდ პარტიული დავალება კი არ გახლდათ, არამედ პირადი მოვალეობაც – ის თუ ფეოდალიზმის აღდგენას ლამობდა და არისტოკრატთა დამხობილი ნოდების აღორძინება-განახლებას – რასაც ბოლშევიკთა გარდა აგერ მენშევიკებიც ადასტურებდნენ – ვინ უნდა გადალობებოდა უპირველესად წინ ამ მანიაკალურ სწრაფვას, თუ არა თავადაზნაურობის პირნმინდად მოსპობის მოქადაგე, აქა-იქაც რომ არ ელინლილათ თუნდ სამუზეუმო ექსპონატებად.

ლევან ლოლობერიძის მეუღლე ნუცა მეგობრობდა ვერიკო ანჯაფარიძესთან.

მოგვიანებით, 1937 წლის პოლიტიკური რეპრესიების ჟამს, როდესაც ბოლშევიკთა ახალი თაობა დასცემდა და დაანიორნელებდა წინა თაობას, რევოლუციის გმირებსა და ახალი წესის პირველ დამამკვიდრებელთ, ლევან ლოლობერიძესაც მოენეოდა ბედი-მდევარი აურაცხელ ცოდვა-დანაშაულთათვის და თავის თანამოძმეთა გზას გაუყენებდა მოუსავლეთისაკენ, ნუცა ლოლობერიძის ციხე-ბანაკების სატანჯველის გამოვლა მოუხდებოდა და საკუთარ თავზე გამოცდიდა, რასაც გულისხმობდა საბჭოთა საკონცენტრაციო ლაგერი.

ჯერ ახალი რეჟიმის დამკვიდრების ტრიუმფალური სვლით ხარობდა ცოლ-ქმარი, და თუ ამ სიხარულს თავდავინწყებული ლხენა ვერ დარქმეოდა, ეს იმიტომ, რომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილისა ვერც შეპყრობა მოეხერხებინა ხელისუფლებას, ვერც გადმობირება, ვერც განდევნა, ყელზე ადგათ თავის შეფიცულებიანად და ვერსაიდან შემოევლოთ.

და, აი, ვერიკო ერთხელ კიდევ ესტუმრებოდა გულითად მეგობარს.

ისაუბრებდნენ ამ მთიასა, იმ მთიასა, მნიშვნელოვანსა და გახმაურებულს არაფერს დატოვებდნენ მოუხსენიებლად და შეუფასებლად, და გულს რომ იჯერებდნენ და სტუმარი წამოსასვლელად გაემზადებოდა, როგორღაც... არა, ისეთი კი არაფერი... ეგაა, როგორღაც დაი-

ჩივლებდა: დავიქანცე ჩემს ქმართან სანოვავის ზიდვით, ნეტა როდის დამთავრდება ეს ყოველივე, რომ შვებით ამოვისუნთქო და შალვაც უვნებლად დაუბრუნდეს ოჯახსო.

თითქოს პასუხს არავინ მოსთხოვდა აჯანყების სამზადისში ენერგიული მონაწილეობისათვის.

და მხოლოდ სხვათა შორის ჩაურთავდა: ქაქუცა მეუბნებოდაო...

და აღარც დაასრულებდა, რადგანაც მასპინძელი სასწრაფოდ ჩაეკითხებოდა: მაინც სად გინევს სანოვავის თრევა, შე საბრალოო.

აქა და აქაო, – მეგობართან დასამალი ანკი რა უნდა ჰქონოდა. ჯერ აქამდეც შეიძლებოდა მოეყოლა ამ გასაჭირის ამბებით, თუ ვინმე გაუგებდა და დახმარებასაც შეეცდებოდა, ნუცა მიიტანდა გულთან და, რაც შეეძლო, შემწეობასაც არ დაიშურებდა. გაუმხილა და... ლოდიც მოეხსნა გულიდან, თორემ საიდუმლო მარტოს როდემდე ეტარებინა.

სადა-სადაო? – ზოგადი მინიშნება არ დააკმაყოფილებდა მასპინძელს და იმ მიდამოების ზოგად რუკას შემოახაზინებდა ვერიკოს წარმოსახვით, მერე კი ჩვეული გულითადობით ჩაეხუტებოდნენ ერთმანეთს.

ვერიკოს გაფრთხილება აღარც სჭირდებოდა, რომ მეორე დღეს იქ, სამალავში აღარ უნდა ასულიყო.

ამას კი ველარავინ გადაათქმევინებდა შალვა ამირეჯიბს: შემთხვევით წამოცდა, მეგობართან ველარ დაფარა, ვერ გაითვალისწინა, ვის ოჯახში მოუხდა ეს გამჟღავნება, ნუცასაც უნებურად დასცდა ქმართან, დატრახტებდასავით გამოუვიდა, ამ პოლიტიკური რეჟიმის დამხობის უპირველესი მოსურნის საიდუმლო ადგილსამყოფელი რომ იცოდაო.

დაუსხლტნენ კი.

საწყალი შალვა, ცხოვრებაში ცოლიც მეგრელი ჰყავდაო, – ცოტა არ იყოს სარკასტულადაც გახშიანდება ეს ფრაზა, თუკი ჩახედული ხარ შალვა ამირეჯიბის ბიოგრაფიაში.

ხან მაინც რა მოწყალებას იჩენდა ხოლმე ბედი მის მიმართ.

შოიძღვიმის მონასტერში დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრებს რომ მოაქცევდნენ ალყაში და მერე სასტიკადაც გაუსწორდებოდნენ შეპყრობილთ, შალვა თავს დააღწევდა რკალს და პირდაპირ მიადგებოდა თავის დეიდაშვილს ელენა ჩიჯავაძეს, ბელინსკის ქუჩაზე მცხოვრებს, გაბაშვილის სახლში. მასპინძელი მაშინვე გავიდოდა შინიდან და თავის ბინას გარედან დიდ კლიტეს დაადებდა, თითქოსდა

აქ არავინ იმყოფებაო. გაჭრიდა ვითომ ეს ხერხი? მალევე შემოარტყამდნენ ალყას ამ სახლს ჩეკისტები, მაგრამ... კლიტე თვალს აუბამდათ და გვერდით ჩაუვლიდნენ. გაჭრა და ეგაა!..

პარიზში არალეგალურად ჩასული შალვა მტკიცებას რომ მოჰყვებოდა: პირველი დღიდანვე აჯანყების მონინალმდევე ვიყავიო, – სოფიოს ახსენებოდა სპირიდონზე ნათქვამი ის გამქირდავი ფრაზა – ყველაზე ჭკვიანი ხომ არ არის, რომ მას დაუუჯეროთო – და ლამის პირში წვდომოდა სიყმანვილის მეგობარს: ის ვილა იყო, აჯანყების აუცილებლობას რომ ამტკიცებდა და ამ აზრის მონინალმდევეთ კიდევ დასცინოდაო?..

ნამდვილი პოეტი იყო და ხშირად ცვალებადიო, – ისევ თავისი ეს დაკვირვება შეაკავებდა: მაშ რაღას ვერჩი, თუ პოეტური განწყობილებანი წარმართავს მის მოქმედებასა და მსჯელობასო.

ან ის რაღად უნდა გაკვირვებოდა, როდესაც ერთ დღეს მისგან ასეთ რამეს მოისმენდა: ნოე ჟორდანიას უფრო დიდი კაცია, ვიდრე დავით აღმაშენებელიო. სოფიო ყურებს არ დაუჯერებდა, გონზე მოსული კი მაშინვე მოსთხოვდა: თუ ბიჭი ხარ, ახლავე მომიწერე ამაზე ხელიო. რა გგონიათ, უკან არ დაიხევდა შალვა, თამამადაც დათანხმდებოდა და არც ამ ფრაზის ჩანიშნისა და ფაქსიმილის მონერისას აუკანკალდებოდა ხელი. მერე კი ინანებდა ქალი: ნეტა საგულდაგულოდ შემენახა ის ფურცელი და სადღაც არ გამბნეოდა, ხომ ავაფარებდი თვალებზე, როგორც კი ნოე ჟორდანიას ძრახვას მოჰყვებოდაო.

თვალებზე აფარებისა რა მოგახსენოთ, მაგრამ გაცოცებით როგორ არ გაცოცებულყო, როდესაც არამცთუ პირადი საუბრისას, სულაც სტატიიში გაასწორებდა მიწასთან ნოე ჟორდანიას შალვა ამირეჯიბი. თვითონ წერილი „ისტორია საქართველოსი და უდარდელი კაცის ისტორია“ – გამოქვეყნებული სპირიდონ კედიას ჟურნალის „საქართველოს გუშაგი“ მე-7 ნომერში – ძალიან მოეწონებოდა სოფიოს: მშვენიერი და მწარედ ხუმარაო, მაგრამ დავით აღმაშენებლობიდან ეს სად დაემხო ყოფილი ხელისუფალი და სასეიროდ გაეხადა, ლამის ყველა მისი ოპონენტისათვის ნაეჭარბებინა ჟორდანიას გაქირდვაში.

სიცილით ბევრს იცინებდა სოფიო და გულში სიყვარულით გააქილიკებდა: პოეტი ხარ და თვითონაც არ იცი, ხანდახან რა გემართება ხოლმეო.

თუმც ჯერ რა დროს შიომღვიმის მონასტრის ალყა და ემიგრაციაში გახიზვნაა, როდესაც ამბობება არც დანყებულა და... საშველიც ვერ დადგომია სახალხო გამოსვლას.

კავთისხევის მიდამოებში ამბოხებულთა ორი რაზმი რომ დასცემდა ბანაკს – ქაქუცა ჩოლოყაშვილისა და მიხეილ ლაშქარაშვილის – ორივეს გაუჩნდებოდა გაერთიანების სურვილი და სწორედ ამ მიზნით ჩაერეოდა მათ ურთიერთობაში სოლომონ ზალდასტანიშვილი, ვინც მემუარულ ჩანაწერებში აღნიშნავს: ამ გარემოებით ვისარგებლე და წავედი ქაქუცასთან შესახვედრად. იქვე ამასაც დასძენს: მე და ქაქუცასაგან გამოგზავნილი კაცი ტფილისის სადგურიდან გავედით ღამის თერთმეტის ნახევარზე და ამავე მატარებლით მოემგზავრებოდა ლაშქარაშვილის მეუღლეცო.

„ქაქუცასაგან გამოგზავნილი კაცი“ ძალდაუტანებლად მიგვანიშნებს, რომ სოლომონს თავისით კი არ გადაუწყვეტია შეფიცულებთან ფარული სტუმრობა, არამედ მათ ბელადს გამოუწვევია, უგრძნობინებია და აგერ გამყოლიც მიუვლენია: მხოლოდ დედაქალაქში ყოფნით არაფერი გამოვაო. სოლომონი მოეთათბირებოდა თანაკომიტეტელებს და გზას გაუდგებოდა.

ხანდაკში რომ ჩამოხტებოდნენ, ელენე ლაშქარაშვილს მიუახლოვდებოდა ერთი გლეხკაცი და აცნობებდა: სოფელი ჩეკისტებითაა სავსე და გზებსაც დარაჯობენ, რაკილა შეუტყვიათ, რომ ერთ-ერთი გასული რაზმი ამ მიდამოებში ბინადრობსო.

ქალი იფრთხილებდა და უკან გაბრუნდებოდა, სოლომონი კი გადანწყევტდა, სიბნელით ესარგებლა და ქაქუცას მაინც შეხვედროდა დანიშნულ ადგილას.

ბორნის პატარა ქოხში მილიციელებს რომ გადააწყდებოდა და აღარც უჩუმრად გამობრუნება მოუხერხდებოდა, მიხვდებოდა, ყველაფერი იმაზელა ჰკიდია, შევძლებ თუ არა სიმშვიდის შენარჩუნებასო. შეძლებდა, რატომაც არა, ისე გამოცდილიყო ამისთანებში, თამამად მიუახლოვდებოდა და თავს ისე მოაჩვენებდა, თითქოს ოჯახისათვის სააგარაკო ბინას დაეძებდა. დამხედურები სოლომონის მოკავშირეს გამოიყვანდნენ გარეთ და გამოკითხვას დაუწყებდნენ, იქნებ გამოეტეხათ, მაგრამ ისიც გამოცდილი აღმოჩნდებოდა და ისე აუზნევდათ თავგზას, სოლომონი მერე მარჯვედ დაუსხლტებოდა ამ ხათბალას, მიუხედავად იმისა, რომ მილიციელები ცდილობდნენ შორიდანაც ედევნებინათ თვალი მისთვის.

კავთისხევში რომ ჩააღწევდა, ქაქუცა ჩოლოყაშვილიც მივიდოდა ცოტა მოგვიანებით ლელო ჩიქოვანთან ერთად. რაკილა სოფელში ჩეკისტები დათარეშობდნენ, იმათაც გაძნელებოდათ მოძრაობა და

ერთ ვენახს რომ შეაფარებდნენ თავს, ჩეკისტები იქაურობას რამდენჯერმე აუვლ-ჩაუვლიდნენ, მაგრამ ვერ გადააწყდებოდნენ. ახლა კი ციხის ნანგრევებში განმარტოვდებოდნენ და მოლაპარაკებასაც იქ გამართავდნენ.

თავისებურად სიმბოლურია, ნანგრევებში რომ თანხმდებიან ამბოხების გარემოებებზე დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრი და შეფიცულთა ბელადი.

გამოსვლის გადადება ძალიან არ ეჭაშნიკებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს, მაგრამ დაემორჩილებოდა ამ მოთხოვნას.

მთავარსარდლის შერჩევის თაობაზე დიდხანს ისაუბრებდნენ და იკამათებდნენ კიდევ, საბოლოოდ კი გენერალ სპირიდონ ჭავჭავაძის კანდიდატურაზე შეჩერდებოდნენ.

მერე ქაქუცა შესთავაზებდა, იქნებ ჩემს ბინაზე წამომყვე და დანარჩენი რაზმელებიც პირადად ინახულო.

სოლომონი ორივე ფეხში დაჭრილიყო და სიარული უძნელდებოდა. აქამდე არ გამოტყდომია არც გამომგზავნთ, არც დამხვდურთ და არც მკითხველს, თითქოს ამხელა გზის გამოვლა არაფრად მიაჩნდეს. მხოლოდ ახლა ნაცდება გულდანყვება, როდესაც ქაქუცა და მისი თანმხლები შვლებივით გაიჭრებიან წინ, თვითონ კი ფეხებს ძლივს მიათრევს. გზად კიდევ ორი შეფიცული დახვდებათ, მთავარი კი ის სურათია, სოფლიდან მომავალ თხუთმეტ ადამიანს სერგო მაისურაძე შებრუნებას რომ უბრძანებს იარაღმემართული და, ვიდრე ქაქუცა და სოლომონი შორს გაცდებიან, შემოტრიალების ნებას არ დართავს – ვაითუ რომელიმე მათგანმა იცნოს ან იგუმანოს ამათი ვინაობა.

რაც შეეხება იმ რამდენიმე გლეხკაცს, რომელნიც ძღვენით აადგებიან ბინაში გახარებულნი, ბელადს დედაქალაქიდან საიდუმლო მთავრობის კაცი ჩამოსვლიაო, ისინი სახიფათონი არ არიან, მოსახლეობის საერთო განწყობილებას კი მათი გამომეტყველებაც ლაღადებს.

ბრუნდებოდა სოლომონი თავის ფარულ ორგანიზაციაში და მოჰქონდა მთავარსარდლის შერჩევის ამბავი, ყველა კმაყოფილებით რომ შეხვდებოდა ამ ცნობას, დამოუკიდებლობის კომიტეტის თავმჯდომარე კოტე ანდრონიკაშვილი კი პირადად იკისრებდა გენერალთან მოლაპარაკებას. და თანხმობას მიიღებდა თუ არა, მაშინვე შედგებოდა სამოქმედო შტაბი მთავარსარდლის დასახმარებლად. ორი პოლკოვნიკიც დაინიშნებოდა.

დგებოდა წუთი, როდესაც პარტიულ და სამხედრო ძალებს ერთ დარაზმულობაში უნდა მოეყარათ თავი.

ეს მუშაობა ყველაზე მეტ სიფრთხილეს თხოულობდაო, – გვამცნობს სოლომონ ზალდასტანიშვილის მემუარები და მიზეზიც იქვეა განმარტებული: პარტიულ ორგანიზაციებში ხშირად გაცემა ხდებოდაო.

ჯერ ისედაც რა სახარბიელოა ათასგვარი პარტიის არსებობა, მათი ურთიერთქიშპი და შულლი, და კიდევ ეს გაცემის მოსალოდნელობა, რამაც თავისი წილი ცოდვა დაიდო აჯანყების ბედის განსაზღვრაში.

ჯერ მაინც იმედით აღვსილან, დამსმენთ და გამცემთ ჩვენ დავასწრებთ და ძალმომრე ხელისუფლებასაც გავისტუმრებთ, მათ თუ რუსეთი ამოსდგომია მხარში, ჩვენ ევროპა არ გაგვწირავსო.

1921-ში რომ გავეწირეთ? მითუფრო უნდა მოენდომებინათ იმ სავალალო შეცდომის გამოსწორება და ეზღვევინებინათ რუსეთისათვის ის დანაშაული, სახელმწიფოს აღდგენას რომ არ ანებებდა თავისუფლებისმოყვარე ხალხს. ეს ხალხი თავისით მიაღწევდა სანადელს, ეგაა, მის შესანარჩუნებლად და დასადასტურებლად ესაჭიროებოდათ დასავლეთიდან გამოწვდილი ხელი.

* * *

მაისში ვასო ნოდია დაბრუნდებოდა საქართველოში – თვითონაც გულმოცემული საერთაშორისო ვითარებით და თანამებრძოლებსაც იმედოვნებით განმსჭვალავდა: ყველაფერი ხელს უწყობს აჯანყების დაწყებას და, თუ ვინიცობაა მაინც დამარცხდეს, მოძრაობა აუცილებლად უნდა გაგრძელდეს პროვინციებში, ამის მეოხებით კი პარიზში მყოფ გაერთიანებულ ცენტრს გაუადვილდება ზოგიერთ მეგობრულად განწყობილ სახელმწიფოსთან დიპლომატიური წესით ურთიერთობის მოგვარება საქართველოსა და რუსეთს შორისო.

დიპლომატიური წესით საქართველოს თავდახსნა თავისთავად სულაც არ ნიშნავდა რალაც მიუღებელ გზას, ნეტა აჯანყების გარეშეც მიღწეულიყო მისაღწეველი; ეგაა, იმ გაერთიანებულ ცენტრს რამის თავი რომ ჰქონოდა, აქამდეც იღონებდნენ.

დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრები მაინც იმიტომ აღივსებოდნენ იმედითა და მხნეობით: იქნებ ჩვენი ემისარი ყველაფერს ბოლომდე არ გვიმჟღავნებს და მხოლოდ მიგვანიშნებს ემიგრანტული წრეების სამზადისზე დასავლურ სახელმწიფოთა გადმოსაბირებლად, რასაც ერთადერთი აჯანყება აკლია იმათ დასარწმუნებლად, რომ საქართველოს ნებაყოფლობით სულაც არ გაუყვია თავი მონობის უღელშიო.

ისედაც ერჩივნათ ასე დაეჯერებინათ და ამიტომაც იჯერებდნენ ამ ბუნდოვანსა და საეჭვო დაპირებას.

აკი ერთადერთი ის ევალებოდა ვასო ღუმბაძეს – ემიგრანტთაგან არაფრისდიდებით არ ჩამოეყვანა ეს ორი ადამიანი: ვალიკო ჯუღელი და ბენია ჩხიკვიშვილი. სხვა – ვინც ენება.

არადა... ორივეს მოაყენებდათ კარზე.

თითქოს განზრახო.

მათ გარდა კიდევ ვლასა მგელაძეს, ცინციბაძესა და ცენტერაძეს. და სწორედ ეს სოციალ-დემოკრატიული კოჰორტა გახლდათ, ბაქი-ბუქით ყურებს რომ გამოუჭედავდნენ დამხედურებს, მოთავებულია ბოლშევიკთა პარპაშო.

ისე ვალიკო ჯუღელის გამორჩეული ავტორიტეტი თავიდან სასიკეთოდაც იმოქმედებდა მოვლენათა მსვლელობაზე, მითუმეტეს, სამხედრო კომისიის წევრადაც აირჩეოდნენ და მართვის სადავეებს ნაწილობრივ მაინც მიაჩნებდნენ ხელში.

სოლომონ ზალდასტანიშვილი აღიარებს, რომ მისმა ჩამოსვლამ ხალხი გაამხნევა და ძალაც შემატა. როდესაც სამხედრო კომისიის მუშაობა გაუცვნია მისთვის, ვალიკოს თავი კი არ გამოუდევს, არიქა, მე რომ არ შემოგშველებოდი, თქვენ რას გახდებოდითო, არამედ დაუფარავად გამოუთქვამს აღტაცება: ყველაფერი მშვენივრად დაგიმუშავებიათ და რაც შეიძლება საჩქაროდ უნდა მოხდეს გამოსვლაო.

ივნისში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია რომ გამართავდა მთავარი კომიტეტის სხდომას, ერთადერთი გასარკვევი და დასადგენი განა სხვა რა – აჯანყების დანყება იქნებოდა.

იასონ ჯავახიშვილი თავის მოხსენებაში დაიმოწმებდა ვასო ნოდის მიერ ჩამოტანილ ცნობას, საერთაშორისო მდგომარეობა ხელს უწყობს შეიარაღებულ გამოსვლასო.

სოლომონ ზალდასტანიშვილის მოხსენება შეეხებოდა აჯანყებისათვის ძალთა აღრიცხვას, ოლონდ, ცხადია, კონსპირაციის მიზნით მოერიდებოდა დეტალიზაციას და ზოგად მსჯელობას ამჯობინებდა, ეს კი ზოგიერთი წევრის უკმაყოფილებას გამოიწვევდა, გაუგებარია, ძალთა რა თანაფარდობა არსებობს, ნუთუ მომხსენებელი ასე არ გვენდობა, ბურუსში რომ გახვია თავისი მტკიცებაო.

არადა, სოლომონი ტყუილბრალოდ არა ფრთხილობდა, რადგანაც ჩეკას უკვე მოეხერხებინა არამარტო პარტიათა მთავარ კომიტეტებში შეღწევა, არამედ დამოუკიდებლობის კომიტეტშიც – პატრი-

ოტთა დაეჭვება ერთმანეთის მიმართ, ურთიერთგადაკიდება, ჭორე-ბითა და ცილისწამებით შინაგანი გახლეჩა და ზოგიერთი ერთგული ნევრის ჩამოცილება, სულაც სასიკვდილოდ გამეტება მისივე თანამებრძოლთა ხელით. საამისო ცნობებს სოლომონ ზალდასტანიშვილის ამ მემუარულ თხზულებაშიც ამოიკითხავთ და მაშინდელი ეპოქისდროინდელ სხვა დოკუმენტური წყაროებიდანაც მოიძიებთ; და ეს მზაკვრული შეღწევა პატრიოტთა გუნდში იქნებ ამა თუ იმ მწერლის ხელში დეტექტიური ყაიდის მხატვრულ-დოკუმენტური ქმნილების სიუჟეტადაც იქცეს, ანდა სულაც მხატვრული ნიმუშის – მზამზარეული ხასიათებითა და ისტორიული ფონით, რომელიც ხელშესახებად გადაგვხსნია თვალწინ და ლიტერატურული ფორმის მოძებნადა სჭირდება.

იქ კი, სხდომისას შალვა ამირეჯიბი, პარტიის თავმჯდომარე, აჯანყების დაწყებას შეენიანაღმდეგებოდა:

– ქართველმა ხალხმა უარი უნდა თქვას აჯანყებაზე, რადგანაც დღევანდელ პირობებში პატარა საქართველო ვერ გაუმკლავდება რუსეთს.

მიხეილ იშხნელი, ექიმი, არ გაიზიარებდა ამ თვალსაზრისს და ირაციონალურ გზას მიანდობდა ქვეყნის ბედს:

– საქართველოსათვის დამარცხებული აჯანყებაც გამარჯვება იქნება!..

ყველაზე უარესიც რომ გევარაუდა, თურმე ამ შემთხვევაშიც გამართლებული უნდა ყოფილიყო სახალხო გამოსვლა, თორემ მიხეილ იშხნელი სულაც არ შეგუებოდა მაინცდამაინც მარცხიან დასასრულს და დაძრაბავდა დამოუკიდებლობის კომიტეტს, უნდილად ირჯება, უფრო ენერგიული მუშაობაა საჭირო ხალხთანო.

ელისე პატარიძე ეჭვით მოეკიდებოდა ვასო ნოდის მიერ ჩამოტანილ ცნობას, ამასთან, მოითხოვდა აჯანყებისათვის მონყობილ ორგანიზაციათა დაშლასა და მხოლოდ ცენტრალური და სამაზრო სამხედრო სამეულების შენარჩუნებას. დასძენდა იმასაც, რომ დაუყოვნებლივ უნდა გამგზავრებულიყო ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ნევრი ეეროპაში და უშუალოდ ამ პარტიის ემიგრანტ ნევრთაგან შეეტყო უფრო სანდო ცნობები, თორემ სოციალ-დემოკრატთა იმედად ამხელა წამოწყება?..

იასონ ჯავახიშვილს რატომღაც უნდოდ უყურებდნენ პარტიაში და სოციალ-დემოკრატთა ინტერესთა დაცვას სწამებდნენ. სოლომონი არ იზიარებს ასეთ დამოკიდებულებას ამ პიროვნების მიმართ და

ახსენდება, რომ ასეთივე ეჭვით ეპყრობოდნენ სოციალ-დემოკრატი-
ბი კოტე ანდრონიკაშვილს: შენ ჩვენიანი ხარ თუ ეროვნულ-დემოკრა-
ტიო?!. ეს სამწუხარო გარემოება მემუარისტისთვისაც იმის დამა-
დასტურებელია, რომ დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრებს უფ-
რო სწორად ესმოდათ გაერთიანებული ეროვნული მუშაობა, პოლი-
ტიკურ პარტიებში კი ჯერაც სჭარბობდა ვიწრო პარტიული შეხედუ-
ლებანი.

რა ხდებოდა, ეროვნულ-დემოკრატიები უნდობლობას ხომ არ ამჟ-
ღავებდნენ დამოუკიდებლობის კომიტეტის მიმართ? ბარემ საჯა-
როდ გაცხადებულიყო, თუ ასე გახლდათ. და კიდევ მოითხოვდა
იასონ ჯავახიშვილი, გავარკვიოთ, ვენდობით თუ არა ამ კომიტეტს
და რა გზა ავირჩიოთ მომავალი მოქმედებისასო. რახან ასე იყო,
ეროვნულ-დემოკრატიები თავიანთ ნდობას დაადასტურებდნენ და
აჯანყების აუცილებლობასაც უმრავლესობის ხმები გადანყევტდა.

ჩეკადან გიორგი წინამძღვრიშვილის მიერ გამოგზავნილ წერილ-
საც გაეცნობოდნენ: აჯანყებაზე პარტიამ უარი თქვასო, სამოქმე-
დოდ გამზადებული რაზმები დაიშალოსო, ყველა პასუხისმგებელი
პირი და ქაქუცა ჩოლოყაშვილი თავის შეფიცულებიანად საზღვარგა-
რეთ გავიდესო...

ეს წერილი მართლაც თავიანთი თანამებრძოლის მიერ დაწერილა-
დაც რომ მიეჩნიათ და არა ჩეკასავით ჩვეულ ხრიკებად, მაშინაც არა-
ვინ დაუჭერდა მხარს. თვითონ გიორგი წინამძღვრიშვილს კი აცნო-
ბებდნენ: ჩვენგან თავისუფლება გენიჭება და რა პირობებითა და რა
საშუალებებითაც გსურს, ისე დააღწიე ჩეკას თავიო.

კომპრომისის უფლებას უტოვებდნენ – ამის გამო არ დაგძრახავთ
და არ მოგიკვეთთო.

კომისიები, უპირველესად კი სამხედრო კომისია, თავთავისი საქ-
მიანობის შედეგებს რომ გააცნობდნენ დამოუკიდებლობის კომიტე-
ტის მიერ მოწვეულ გაფართოებულ კრებას, აჯანყების დეტალური
დამუშავება მთავარსარდალსა და მის შტაბს გადაელოცებოდა. ქა-
ლაქებსა და მაზრებში სამხედრო და პარტიულ წარმომადგენლებს
გამზადებული უნდა ჰყოლოდათ რაზმები გამოსასვლელად, ხოლო
დღესა და საათს განსაკუთრებული ბარათებით შეატყობინებდნენ.

ჩრდილო კავკასიაში მიხეილ იშხნელს მიაველენდნენ და ისიც ალი
მიტაევს რომ მოინახულებდა, დაიმედებული დაბრუნდებოდა: მთა
მზადაა აჯანყებისათვის და ელოდება საქართველოდან ნიშანსა და
ხელმძღვანელ ოფიცრებსო.

ეგ კია, გოგია ფალავას დატუსალების შემდეგ ველარ მოხერხდება კავშირის აღდგენა აზერბაიჯანთან, რომელიც ასე უნებურად გამოეთიშებოდა კავკასიურ ამბოხს და საქართველოს მოკავშირედ მარტოდენ ჩრდილოკავკასია შერჩებოდა.

ვალეიკო ჯუღელი ბორნით რომ მიისწრაფოდა საბურთალოში პარტიულ კრებაზე დასასწრებად, უკვე სამშვიდობოს რომ მეგულებოდა თავი, ჩეკა ხელთ იგდებდა სწრაფად და მოულოდნელად ტეხნიკურ ქუჩაზე, და ეს დაპატიმრება გადაექცეოდათ აჯანყებულთ ერთ-ერთ საბედისწერო მოტივად.

თურმე ტყუილად არ შიშობდნენ დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრები, აკი ივედრებოდნენ: ოღონდ ეგ არაო...

ვინ გაითვალისწინა მათი თხოვნა თუნდაც იმდენად, რომ ცოტა მაინც მოეცადათ.

ახლა ჩეკას გამომძიებელს მის წინ დაედო ამბოხების გეგმა და არწმუნებდა: სამხედრო კომისიის ერთ-ერთი წევრი ცნობებით გვამარაგებს და თუ ზომებს არ მიიღებ და დამოუკიდებლობის კომიტეტს აჯანყების გადანყვეტილებას არ მოახსენევენ, ხელისუფლება იძულებული შეიქნება დიდი სისასტიკე გამოიჩინოსო.

პირველ რიგში დახვრეტდნენ იმ ადამიანებს, ვინც ამ საქმეზე უკვე დაეტუსალებინათ, და შემდეგ ქალაქებსა და სოფლებს გაანადგურებდნენ.

ეს სიცრუე ვალეიკო ჯუღელზე ისე იმოქმედებდა, რომ ჩეკადან სასწრაფოდ გამოუგზავნიდა წერილს დამოუკიდებლობის კომიტეტს: ამბოხებაზე ხელი აიღეთო.

გიორგი წინამძღვრიშვილისა და გოგია ფალავას მიერ შედგენილ ბარათთაგან განსხვავებით ეს წერილი უფრო კატეგორიული გამოდგებოდა და დამოუკიდებლობის კომიტეტი მითუფრო გაემიჯნებოდა. დაადგენდნენ მასთან ყოველგვარი კავშირის განწყვეტას, ბარათს კი უკანვე გადაუგზავნიდნენ.

თავის დამტუსალებელთ შეევედრებოდა სასონარკვეთილებაში ჩავარდნილი ვალეიკო ჯუღელი: ოღონდაც გამიშვით და ჩემზე იყოს დამოუკიდებლობის კომიტეტთან საქმის მოგვარება და აჯანყების ჩაშლაო.

შორს დაიჭერდნენ ჩეკელები ამ თხოვნას.

სოლომონ ზალდასტანიშვილი მათ უარს იმით ხსნის: არ ენდნენო.

კაცმა რომ თქვას, ისედაც არ გაათავისუფლებდნენ, დარწმუნებულინიც რომ ყოფილიყვნენ მისი დაპირების უეჭველობაში.

მაშინ ხომ პროვოკაცია ველარ დაიგეგმებოდა.

ველარც აჯანყების ჩახშობის საბაბით გაჟღეღდნენ იმ ადამიანებს, რომელნიც შეურიგებელ მტრებად ეგულებოდათ მხოლოდ იმიტომ, რომ იმათი კეთილშობილური ბუნება და პიროვნული ღირსება, პუმანიზმი და პატრიოტიზმი ვერასოდეს შეეგუებოდა სახელმწიფოებრიობის დაკარგვასა და ადამიანის უფლებათა ფეხქვეშ გათელვას. ადრე თუ გვიან გარდუვალი შეიქნებოდა ხელისუფლებასთან მათი შეჯახება და ბარემ ახლავე მოეთავებინათ მოსათავებელი – თავიანთთვის ყველაზე მომგებიან ჟამს, სასამართლო პროცესთა გამართვაც რომ აღარ დასჭირდებოდათ, ისე გაუსწორებდნენ ანგარიშს, მერე კი იქნებ ნიანგის ცრემლიც დაეფრქვიათ მათ ცხედრებზე: ცოტა მეტი მოგვივიდაო. აბა, ცოტა მეტიო!.. ისიც იმიტომ, რომ მოსკოვი – ტაქტიკური მოსაზრებით – შეაჩერებდა ადამიანთა განუკითხავ დახვრეტას ამ ეტაპზე...

ვასო ლლონტი რომ მიმართავდა სოციალ-დემოკრატთა ცენტრალურ კომიტეტს ვალიკო ჯუღელის სახელით და სთხოვდა აჯანყებაზე ხელის აღებას, ისინი განუცხადებდნენ: გამოსვლის საკითხი ახლო მომავალში არა დგას და არც არავითარ აჯანყებას არ ვაპირებთო.

ხელისუფლება არ დაცხრებოდა იმით, ჯარით ტფილისს რომ შეკრავდა, მნიშვნელოვან პუნქტებს გაამაგრებდა და ქუჩებში პატრულებს გამოიყვანდა, დაპატიმრებათა სერიასაც ენერგიულად გააგრძელებდა და არამარტო დედაქალაქში, ბათუმსაც გადანვდებოდნენ და მემამოხეთა იქ არსებულ გაერთიანებულ ორგანოს ციხეში უკრავდნენ თავს.

სპირიდონ ჭავჭავაძე ძალიან შეფიქრიანდებოდა, გამარჯვების იმედი სულ უფრო უსუსტდებოდა და ხელიდან უქრებოდა, რეალურ საყრდენს ველარ ხედავდა და ამიტომაც დააბარებდა სოლომონ ზალდასტანიშვილს დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრებთან: ამ პირობებში გამოსვლა შეუძლებელი ხდებაო. ის იმ საღამოსვე ინახულებდა იასონ ჯავახიშვილს, ვინც ახლოსაც არ გაიკარებდა ამბოხების ჩაშლის განზრახვას და ამ სიტყვებით გამოისტუმრებდა თანამებრძოლს:

– მთავარსარდალს გადაეცი, რომ აჯანყება უკვე დაწყებულია და ამ პირობებში უკან დახევა და მისი შეჩერება უფრო მეტ მსხვერპლს გამოიწვევს. ეთხოვ მთავარსარდალს, თავისი მოვალეობის შესრულებას შეუდგეს.

რა ზუსტად ემთხვევა ამჟამინდელი სახალხო განწყობილება ორი წლის წინანდელს. მაშინაც ხომ ხალხი მღელვარებდა, ის აბობოქრებულიყო და მხოლოდ წინამძღოლს ეძებდა – თუმც მეთაური რომც არ

გამოსჩენოდა, მაინც გადმოლეკავდა ნაპირს შინაგანი დუღილი და შეეცდებოდა წართმეული თავისუფლების დაბრუნებას, თუნდაც ზვარაკის გაბრძოლებით.

ეს იყო არა ილუზია, არამედ რეალობა, და ეს რეალობა, ხალხის ეს სწრაფვა კვლავ სახიერად დასტურდებოდა, თუკი თვალს განზრახ არ აარიდებდი.

იასონ ჯავახიშვილი თვალს რომ არ არიდებს საზოგადოებრივი განწყობილების ამგვარ მდინარებას, შეთვლით კი შეუთვლის სპირი-დონ ჭავჭავაძეს მზადყოფნის აუცილებლობას გარდუვალის ბრძოლისათვის, მაგრამ თავისთვის ძალიანაც შეფიქრიანდება: შეძლებს კი მთავარსარდლობას ის კაცი, ვისაც გამარჯვება არ ეიმედება და უფროთხის გადამწყვეტი ნაბიჯის გადადგმასო?

ამიტომაც დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრებს წაუყენებდა ამ მოთხოვნას: სჯობს სპირი-დონ ჭავჭავაძე გადავაყენოთ მთავარსარდლობიდან და წინამძღოლობა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ჩავაბაროთ.

კომიტეტის წევრები ამ მოთხოვნას არ დაყაბულდებოდნენ.

საინტერესო კი არის, მათგან ვინ მიემხრო და ვინ არა ამ მოსაზრებას, და რა მოტივით ჩავარდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის კანდიდატურა, მაგრამ სოლომონ ზალდასტანიშვილი ამის თაობაზე არაფერს გვამცნობს და რაღა დაგვრჩენია, ეს ზოგადი ცნობა უნდა ვიკმაროთ.

ეგაა, თავდაპირველ ჩანაფიქრში მნიშვნელოვანი შესწორებების შეტანა რომ მოუწევდათ, დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრებიც და მთავარსარდალიც ერთობლივად დაასკვნიდნენ, ტფილისი აჯანყების ცენტრად აღარ გამოდგებაო, და ასეთ ცენტრად ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ბანაკს გამოაცხადებდნენ.

მერე იმ ბანაკში ასული კოტე ანდრონიკაშვილი თავისი ხელით გადააბარებდა შეფიცულთა ბელადს აჯანყების ბაირალსაც და ერთპიროვნული მეთაურის უფლებებსაც.

ვაი, რომ დაგვიანებით მოხდება ეს ყველაფერი.

ჯერ სოციალ-დემოკრატები გაურკვევლობაში არიან, ბრძოლის ველიდან გარბიან თუ რჩებიან, თვითონაც ვერ გაუგიათ, ველარც სხვა პარტიები იჩენენ ძველებურ თავგამოდებას და დამოუკიდებლობის კომიტეტი შეშფოთებული აწყდება აქეთ-იქით, ვიდრე შეფიცულთა ბანაკში გადაბარდებოდეს და ყველაზე უარეს პირობებში მიანდობდეს ქაქუცა ჩოლოყაშვილს აჯანყების სვე-ბედს.

თავი მეთრამეტა

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი პარიზჟესთან

აჯანყების თარიღად 17 აგვისტო რომ დაითქმოდა, ქაქუცა ათი დღით ადრე თბილისის მიდამოებს ჩამოაკითხავდა – წყრულეთსა და ნახშირგორას შეარჩევდა დასაბინავებლად და სამოქმედოდ, რათა აქედან უფრო გაადვილებოდა დამოუკიდებლობის კომიტეტთან ურთიერთობა. თან ალექსანდრე სულხანიშვილსა და ალექსი ფეიქრიშვილს იახლებდა.

სამი კაცის ტრიალი ბევრად ხელსაყრელი იყო ამ რაიონშიო, – ისე დასძენს შეფიცულთა რაზმის ბიოგრაფოსი, იგრძნობა, რომ ბელადს თავიდან მარტოდმარტოს განეზრახა აქეთ წამოსვლა და თანამებრძოლებს გადაეთქმევინებინათ სწორედ ამ მოტივით: რაც უნდა იყოს, ერთის ყოფნას სამი კაცის ყოფნა ემჯობინებაო.

განა ქაქუცამ კი არ იცოდა, ორი მარჯვე და გამოცდილი შეფიცული ძალიან რომ წაადგებოდა ვითარების დასაზვერად, გამოსარკვევად, ურთიერთობათა გასაბმელად?

ეგაა, თითო შეფიცული ათასად უღირს, რაც უნდა იყოს, მათ უნდა უმეთაურონ ყოველი მხრიდან დაძრულ სახალხო მოლაშქრეებს, მათ დაყოფას დიდ და მცირე გუნდებად. ყველასათვის თავთავისი ადგილი შეურჩევია ქაქუცას, ალექსანდრეც და ალექსიც შესაფერისად გაუნანილებია და მათი წამოყვანით კი გონებაში აგებული განლაგება დაერღვევა. დაე მარტოდმარტო შეეცადოს თბილისის მიდამოებში ტრიალს. მისი სიტყვა რომ კანონია? მაგრამ, მოგეხსენებათ, ხან კანონებიც ირღვევა, მითუმეტეს, ქაქუცასნაირ ხათრიან პიროვნებებს უძნელდებათ მტკიცედ დადგომა ისეთ გადანყვებილებზე, რაც შესაძლოა ისე შეიცვალოს, დიდად არაფერი დაზიანდეს. ბოლოსდაბოლოს, იმ ორ კაცს სხვანი შეენაცვლებიან, ისინი იტვირთებენ დუშეთის ტყეებში დარჩენასა და იმ სახალხო რაზმების დახვედრას, იქ რომ უნდა მოიყარონ თავი, ვიდრე დედაქალაქისაკენ დაიძვ-

როდნენ და 25 თებერვლით განყვეტილ 26 მაისთა რიგს კვლავ აღადგენდნენ.

ნიშანს მიიღებთ თუ არა, მაშინვე ჩვენთან გაჩნდებითო, – იბარებდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი და მოუძლოდა იმ ორს, რომელნიც გზაში არწმუნებდნენ: შენ გვერდით უფრო აუცილებელნი ვართ, ვინ იცის, რისთვის დაგჭირდეთ და სად უნდა გვითვალო და გველოდოო.

პირველ ყოვლისა ხშირ-ხშირად უნდა გაეგზავნათ კაცი იმ გარემოს დასაზვერად და შესასწავლად, სადაც მთავარი ჩეკა მდებარეობდა – ყოფილი ქართული გიმნაზიის შენობაში და მემუარისტი თავს ვერ იკავებს, რომ არ ჩაუბრუნოს: იქ გაიზარდა თვით ქაქუცა და იქვე დავიარებოდი მეც ცოტა ხნით, ვიდრე იმ ახალ შენობაში გადაგვიყვანდნენ, რომელშიც დღევანდელი უნივერსიტეტიყო.

ჯერ უნდა დადგენილიყო, ვინ ცხოვრობდა ჩეკასთან ახლომახლო, რათა ევარაუდათ, თუ მოხერხდებოდა რამდენიმე კაცის დამალვა სანდო სახლში. მერედა, დაზუსტებულიყო, თუ რამე შეცვლილიყო იმ ქუჩაზე, სადაც ყარაულები დაეყენებინათ. და რაც მთავარია – რა ძალა იცავდა ამ შენობას.

ქაქუცას ასე ჩაეთქვა – ჩეკას შეფიცულნი უნდა მიადგნენ მოსანგრევადო.

სხვას ვერავის ანდობდა ამ ყველაზე საპასუხისმგებლო არეალს.

ამასობაში აგვისტოს პირველი რიცხვებიც დამდგარა.

შეფიცულთა მოკავშირეებს ამ მიდამოებში საქმიანობა გაუცხოველებიათ.

გზაზე არიან გაკრულნი მალემსრობლნი, მიაქვთ და მოაქვთ ცხელ-ცხელი ამბები.

ალექსანდრე მაინცდამაინც არ იცნობდა იმ არემარეს, ის-ისაა ეთვისებოდა და ამიტომაც დანამდვილებით ვერ დაიმახსოვრებდა იმ ადგილს, სადაც ეკლესია იდგა, მაგრამ როგორ გამოეტოვებინა თხრობისას ის კანონზომიერი შემთხვევითობა, ამ წმინდა კერის მოლოცვა რომ მოუხდებოდათ.

ერთ კვირადღეს ჩამოივლიდნენ იმ ეკლესიის გვერდით, ასე თერთმეტი საათისათვის.

შენობიდან რამდენიმე ქალ-ვაჟი გამოვიდოდა, სიცილ-ხუმრობით გამოცდებოდნენ ეკლესიის ეზოს და ისე გაუყვებოდნენ გზას, ამათ ზედაც არ შეხედავდნენ.

მათი საქციელი ადვილად მიგვახვედრებს, რომ ეკლესია ამ ქალ-ვაჟთათვის არამცთუ წმინდა ალაგად არ მიიჩნევა, არამედ დრომოჭ-

მული ჰგონიათ ისიც და ის მღვდელმსახურიც, ვინც ჯერაც ლამობს ქრისტიანული რჯულის შენარჩუნებას უღმერთობის მრისხანების ჟამს და თავისი მოვალეობა სხვა ხელობაზე არ გადაუცვლია.

კარი ღიაა და ქაქუცამ თანამებრძოლთ უნდა შესთავაზოს:

– მოდი შევიდეთ.

ეს ფრაზა რომ არა, თანამებრძოლებს შესაძლოა ისე ჩაეცლოთ ეკლესიის გვერდით, არ მოფიქრებოდათ შიგ შესვლა და სანთლების დანთება. ცხადია, ღვთისმგმობელი არცერთი არ არის, როგორც საგანგებოდაც აღნიშნავს მემუარისტი, მაგრამ არც დიდი მორწმუნეობითა და ეკლესიურობით გამოირჩევიან. ახლა კი ეს შეთავაზება ძალიან იმოქმედებს ორივეს გულსა და გონებაზე და სულ სხვა სიტუაცია ჩაელვრებათ სხეულში. და არამცთუ ფეხათრევით არ გაჰყვებოდნენ ბელადს, მგონი, კიდევ შეასწრებდნენ იქ შესვლას. ეკლესიაში მღვდლის მეტი არავინ დახედებოდათ. ალექსანდრე მიეახლებოდა და თავიანთ ვინაობას გაუმჟღავნებდა: ქაქუცას ხალხი ვართო. თუმცა ამას კი დამალავდა, რომ ბელადიც მათ შორის იმყოფებოდა.

დამალავდა ვითომ?

განა სულიერი მამა თვითონ კი ვერ იგუმანებდა, ვინ მოსდგომოდა ღვთის ამ სახლს?

მღვდელი თუ ჭილოფში იცნობა, არც ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ამოცნობა გახლდათ ძნელი არავისთვის, მითუფრო, სულიერი მამისათვის, ვინც დიდი პატივით მოეპყრობოდა შესულთ და მხურვალედაც დალოცავდა, ესენი სთხოვდნენ თუ არა:

– სანთლების ანთება გვინდა და შენც დაგვლოცე.

სანთლებს რომ აანთებდნენ, კიდევ თხუთმეტ წუთს დაყოვნებოდნენ ეკლესიაში. ამ რიტუალს აკი არც შვენის მაშინვე გამობრუნება, თუ ერთხანს დუმილში არ ჩაიძირე.

მთლად ჩაძირვისა კი რა მოგახსენოთ, რადგანაც სამივეს ცალი თვალი კარისაკენ უჭირავს – ეშმაკს არ სძინავსო.

ნიშანდობლივი სურათია, მეფისტოფელური ეპოქისათვის შესაფერისი – ეკლესია-ტაძართა შემუსვრისა და სამღვდელოების დევნა-ანიოკების ჟამს ეს ეკლესიაც და ეს სულიერი მამაც, ვინ იცის, ყოველ წამსაა დასალუბავად განწირული, სამი შეთქმული ანთებულ სანთლებთან რომ დამდგარა და, იდუმალ ხმას მიყურადებულთ, თვალი კარისაკენ გაურბით, ვაითუ, აქაც შემოგვეჭრანო.

მაშინ ბრძოლის არენად გადაიქცეოდა ის ეკლესია?

რა – ეკლესიები მაინც ბრძოლის არენად არ გადაქცეულიყვნენ?

17 აგვისტოც ახლოვდებოდა და დამოუკიდებლობის კომიტეტიდან უარესი და უარესი ამბები მოდიოდა.

მთავარი მიზეზი?

პარტიული განევ-გამონევა.

ზუსტად იგივე მეორდება, რაც ხევსურეთის ამბოხებისასო, – შესჩივლებდა ალექსანდრე ბელადს, ის კი ერთს დანანებით რომ გადაიქნევდა თავს, მაშინვე მოეგებოდა გონს და ხმაში ფოლადი ჩაელვრებოდა: ალარ უნდა განმეორდესო.

მაგრამ როგორ გინდოდა აგერიდებინა ის, რაც მთლად შენს ხელთ არ იყო?

ამიტომაც ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ხელთ უნდა გადასულიყო დამოუკიდებლობის კომიტეტი. ეს კი არ მიყურადებოდა მათ ბრძანებებს, დაე იმათ გაეთვალისწინებინათ აჯანყების მეთაურის ყოველი რჩევა თუ გადაწყვეტილება და არც ზედმეტად ჩარეულიყვნენ მის საქმეებში.

ეს ლუპავს ყოველთვის ქართულ წამოწყებას – ჯიბრიანობა და ქიშპობაო, – თავისას წუხდა ალექსანდრე და მოუთმენლად მოელოდა, როდის გადავიდოდა ერთპიროვნული მთავარსარდლობა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ხელში, ჯერ მაინც დამოუკიდებლობის კომიტეტი რომ ეცილებოდა, უთმობდა და ვერც უთმობდა, რადგანაც თვითეული წევრის უკან პოლიტიკური პარტია იდგა, იმათ კი თავთავისი წილის დადგენა ერქარებოდათ და ქაქუცასათვის არ ემეტებოდათ სრული გავლენის მოპოვება – ვინ იცის, ბოლშევიკური მთავრობის დამხობისა და რუსების გარეკვის შემდეგ რას და როგორ გადანყვეტს, მის ნებას რატომ უნდა დავემორჩილოთ, ამიტომაც სჯობს თავიდანვე დავიჭიროთ თადარიგო.

სამხედრო კომისიას თავისი გასაჭირი ადგა, ერთიმეორის მიყოლებით დაატუსაღებდა ჩეკა გიორგი ფალავას, გიორგი წინამძღვრიშვილს, ლ. ბელთაძეს, კახიანს. და ხვდებოდი, რომ თუ ყველაფერს ვერა, ბევრ რაიმეს მაინც დააცდენინებდნენ.

განადგურებული სამხედრო ცენტრი.

დარბეული სამხედრო კომისია.

არაერთსულოვანი და უნიათო დამოუკიდებლობის კომიტეტი.

ღირდა კი აჯანყების დაწყება ასეთ სათუო ჟამს?

მითუმეტეს, ყველაფერი უარესისა და უარესისაკენ იხრებოდა.

დამოუკიდებლობის კომიტეტი თავისას მოითხოვდა: ნულა გადაიდებო, – და ისლა აკლდათ, რომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილი დაედანაშაულებინათ მოუშზადებლობასა თუ გადამეტებულ სიფრთხილეში.

ის ამიტომაც აღარ გაუმართავდათ დავა-კამათს – შეფიცულთა ბელადი. დაე მომხდარიყო მოსახდენი. ვითომ გადავადება რას გპირდებოდა საიმედოს? იქნებ კიდევ უფრო გართულებულიყო პოლიტიკური რეალობა და დანაწევრებით მოეგონებინათ ეს ხანა, მაშინ კიდევ შეიძლებოდა რალაციისათვის მიგვეღწია, ახლა ხელფეხშეკრულნი ვართ და გასაქანი კი არსაითააო.

15 აგვისტოს დუშეთის ტყის მთავარ ბანაკთან უნდა თავმოყრილიყო მეამბოხეთა ლაშქარი და იქიდან დაძრულნი ქაქუცას ხლებოდნენ ნახშირგორისა თუ წყრულეთის მიდამოებში. აქედან გაგზავნილი კაცები კიდევ მოიყვანდნენ დანიშნულ ალაგას როგორც შეფიცულთა რაზმს, ისე მეამბოხეთა მთელ ნაკადს ელიზბარ ვაჩნაძის მეთაურობით, ყოველ ოცეულს თავთავისი უფროსი რომ ჰყავდა: მიხეილ ნაცვლიშვილი, რაფიელ ერისთავი, მიხეილ ლაშქარაშვილი...

და, აი, ვალიკო ჯუღელის დაპატიმრების ამბავი უნდა შეიტყონ.

ბენია ჩხიკვიშვილსა და ვალიკო ჯუღელს ელოდეთო, – ჰოი რა რიხით ითვლევინებოდა პარიზიდან ემიგრანტული მთავრობა. გადამწყვეტი ჟამი ახლოვდებოდა და აჯანყება უიმათოდ არ უნდა მომხდარიყო. დაე დამოუკიდებლობის კომიტეტსაც და ქაქუცა ჩოლოყაშვილსაც სცოდნოდათ, თუ ვინ უნდა ყოფილიყო ამ პოლიტიკური პროცესის რეალური წარმმართველი. ამათ აქ „შავი სამუშაო“ შესარულებს და ყოველგვარი პირობები მოამზადეს ამბოხების ბაირალის ასაფრიალებლად? ყოფილი მთავრობის ხელშეწყობის გარეშე ხომ არ მომხდარა ეს სამზადისი, მათი დაპირებებისა და ნაქეზების იმედად გაბედეს პარტიზანებმა ტყეში გასვლაც და რაზმების შექმნაც, ახლაც მათ მისჩერებიან მოლოდინის მზერით და აგერ კიდევ წელ-წელა გამოჩნდებიან ნოე ჟორდანიას ემისრები, რათა ბრძოლის ხელმძღვანელობაც გადაიბარონ და ბოლშევიკების განდევნის შემდგომ მთავრობის ყოფილი მეთაური კვლავ დააბრუნონ ბაგრატიონთა ტახტზე.

მათი დაპირებებისა და ნაქეზების იმედადო...

ვაი, რომ უფრო რეალური და სასიკეთო არც არაფერი მოუმოქმედებიათ და შავ ზღვაზე ჩამომდგარი ევროპული სამხედრო გემების ილუზიაც საპნის ბუშტივით გასკდა... და ვითომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გავლენის ზრდის შესაჩერებლად – ბოლშევიკებზე არანაკლებ – ეს განდევნილი მთავრობა არ იღვწოდა ჯერ კიდევ ხევსურეთის აჯანყების დროიდან მოკიდებული.

ნეტა ხელი არ შეეშალათ შეფიცულთა ბელადისათვის და შემწეობას ვინ ჩივის.

ხელის შეშლა – ამჯერად კიდევ უფრო საბედისწერო და ტრაგიკული, ვიდრე ხევსურეთის ეპოპეისას, და არა მხოლოდ გაცილებით დიდი მსხვერპლით, არამედ რაინდული ჟამის ერთბაში მოთავეებით, ამიერიდან წინააღმდეგობის მოძრაობა იატაკქვეშეთს რომ უნდა შეფარებოდა და როგორღაც ესულდგმულა უკეთესი ჟამის დადგომის მოლოდინით.

ოცი წლისთავზე ერთს ამათებურად გაიბრწყინებდნენ და გადაიელვებდნენ 1942 წლის შეთქმულნი და სამანელეები და ეს იქნებოდა და ეს ქაქუცა ჩოლოყაშვილის პეროიკული ხანის შორეული გამოცხილი.

ჯერ კი: ჩხიკვიშვილსა და ჯუღელს ელოდეთო.

ორი დიდად გამოცდილი პარტიული მოღვაწე, ერთი თბილისის თავად ნამყოფი და მეორე გვარდიის სარდლად, არაერთი წარმატებული ეპიზოდით რომ დამშვენებულიყო თვითეულის ბიოგრაფია და ასეთი პიროვნებების გამოჩენას აჯანყების სუნთქვის მოახლოებისას თითქოს რა უნდა სჯობდეს, ის კი არა, იქით უნდა იხვეწებოდე, დროზე მოგვაშველეთ ასეთი გამოცდილი და გაბედული ადამიანები, ორგანიზატორული ნიჭითაც დაჯილდოებულნი და არც არანაირ თავზე-ხელალებულ მოქმედებას რომ არ მოერიდებიანო.

არამცთუ ხევენა, დაბეჯითებით მოითხოვდა დამოუკიდებლობის კომიტეტი – არც ეგენი და არც სხვები არ გამორჩნდნენო.

საგანგებოდ მიაღწენდნენ კაცს პარიზში, რათა ეს მოთხოვნა თუ რჩევა ეცნობებინა ნოე ჟორდანიასათვის.

ის იუკადრისებდა: როგორ თუ ასეთ უცნაურ პირობებს მიყენებენ, ეტყობა, ჩემთვის ფეხის ამოკვეთა მოუნდომებიათ ასერიგად დაძრული პოლიტიკური პროცესიდან, რათა გამარჯვების დავლის განაწილებას ჩამომაცილონო.

და ერთსაც გამოგზავნიდა და მეორესაც: აბა, თქვენ იცით, როგორ მოავლებთ ხელს სადავეებსო.

იმას თავისი ხელისუფლების დრო ახსოვდა, დემოკრატიზმს რომ ქადაგებდა და პოლიტიკურ პარტიებს მოღვაწეობას არ ურთულებდა, არც ბოლშევიკებს დევნიდა, მიუხედავად მათი მონდომების და მონოდებებისა, სახალხო გამოსვლები გამოენჭიათ, აფხაზებისა და ოსების სახელით კი მაინც მოახდინეს აჯანყებანი, რომელთაგან ერთს გიორგი მაზნიაშვილი ჩაახშობდა და მეორეს ვალიკო ჯუღელი. ერთადერთი თავადაზნაურობასა და სამღვდელოებაზე არ ვრცელდებოდა ნოე ჟორდანიას დემოკრატიზმი – ისინი კანონგარეშედ შერაცხილიყ-

ვნენ მის გონებაში და ამიტომაც ლამობდა ასე მიზანდასახულად, რომ მათთვის ადგილი არ დარჩენილიყო მენშევიკების მიერ აშენებულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ გარემოში.

ამიტომ თუ ბოლშევიკური ხელისუფლება გააგრძელებდა მის მიერ წამოწყებულ შევიწროებას თავადაზნაურობისა და სამღვდლოების, სანინალმდებო განა რა ექნებოდა, ცოტა მეტი თუ მოუვიდოდათ და შევიწროებას სასტიკ დევნადაც გადააქცევდნენ, თავიანთი საქმისა თვითონ იცოდნენ, დამხობილ ხელისუფალს ამასთან, აბა, რა ხელი ჰქონდა... მაგრამ პოლიტიკურ პარტიებზეც რომ გადასულიყო ის დევნა?! ეს უკვე აღარ გაეგებოდა, რა ხდებოდა, მაგრამ მაინც იმედოვნებდა, შეზღუდვენ, თორემ აღკვეთითაც ხომ არ აღკვეთენ, საშუალოზე გამოტანილ მემბოხურ მონოდებებსა და აგიტაციას არ მოუთმენენ, თორემ თუ თავშეკავებით იმოქმედებენ, ოპოზიციური საქმიანობის ნებართვას როგორ არ მისცემენო.

კიდევ ვერ აღექვა, რამხელა ჯებირი აღმართულიყო იმ საბედისწერო 25 თებერვლით.

ის, რაც მაინცდამაინც მკაფიოდ არ მოჩანდა პარიზიდან, ისეთი თვალნათლივი გახლდათ საქართველოში მყოფთათვის, რომ დიდი ჩაღრმავება და განსჯა არ სჭირდებოდა – ხელისგულზევე იდო.

ნოე ყორდანისა რომ ეგონა, პოლიტიკურ მოღვაწეთა დაპატიმრებას უსათუოდ მოერიდებიან საერთაშორისო საზოგადოებრივი აზრის შიშით, აქ ყველა ხედავდა, რომ ახალი მონესენი აინუნშიც არ აგდებდნენ საერთაშორისო გამოხმაურებას, და ოდნავაც კი არ გადაუხვევდნენ არჩეული გზიდან, არჩეული გზა კი ისედაც სისასტიკის კიდევ უფრო გამწვავებას ჩააგონებდათ.

ნუთუ სამხედრო ცენტრის წევრთა დახვრეტასაც ვერაფერი შეეგნებინებინა განდევნილი მთავრობისათვის?..

დამოუკიდებლობის კომიტეტი შეცვლიდა დადგენილ თარიღს და შეფიცულნი მიხვდებოდნენ, თუ რატომ შეაკავებდა დროებით მემბოხეთა დენას ქაქუცა ჩოლოყაშვილი. ის უკვე გრძნობდა, თავიანთ მიერვე შერჩეულ თარიღს გადასინჯავენ, რამდენიმე ხნით გადაავადებენ, ჩემთვის კი შეუძლებელი გახდება ამდენი ხალხის მოტრიალება ამ პატარა ტყეებშიო.

როდესაც ყველანი შეიკრიბებოდნენ, კიდევ უნდა აფრიალებულიყო აჯანყების დროშა.

არადა, თურმე უნდა იდგე და ელოდო, როდის გადაწყვეტს კომიტეტი ამბოხების დღის გამოცხადებას, თითქოს ამდენ ადამიანს პატ-

რონობა არ უნდოდეს შეუფერებელ პირობებში – დიდძალი მემამბოხისათვის ის ტყეები ერთბაშად პატარავდებოდა, შეფიცულთა რაზმისათვის სწორედაც ჩინებული ასპარეზი რომ გახლდათ.

ქაქუცას სოლომონ ზალდასტანიშვილი ესტუმრებოდა, დამოუკიდებლობის კომიტეტისაგან იმ დავალებით გამოგზავნილი, თუ ვინმეს გაუწევს ანგარიშს პარტიზანთა მეთაური და ირწმუნებს აჯანყების გადავადების აუცილებლობას, ისევე შენ დაგიჯერებსო. თან ერევთან ქაქუცას გეგმებსა და მოქმედებაში, თან გრძნობენ, განა არ გრძნობენ, რომ მას ისე ვერ მოექცევიან, როგორც დაქვემდებარებულ სამხედრო პირს, ვისაც მხოლოდ ბრძანებათა აღსრულება ევალება, და მოლაპარაკებასაც ამიტომ გამართავდნენ.

ყველგან შიკრიკები რომ დაიგზავნებოდნენ, რათა გულანთებული ხალხი დაეშოშმინებინათ და აჯანყება შეეჩერებინათ, 15 აგვისტოს დილით დედაქალაქიდან სოლომონი და ქაქუცას მოკავშირესთან ერთად გავიდოდნენ და შუალამისას კიდევ მიაღწევდნენ შეფიცულთა ბინას. მთელი მთა ქაქუცას გუშაგობით შეკრულიყო და გასაველელად პაროლს ითხოვდნენ. იქ მისულებს კი მანგლისისა და დიღმის რაიონების წარმომადგენლები დახვდებოდნენ განკარგულების მოლოდინში. რაზმელებს მშვიდად ეძინათ ხის ძირას. რიურაუზევე გამოფხიზლდებოდნენ და ზოგი თოფის წმენდას მიჰყოფდა ხელს და ზოგიც ქალამნის ამოწყობას შეუდგებოდა; ხოლო მორიგეები გუშაგთა შესაცვლელად წავიდოდნენ.

სოლომონს ქვემოდან ხალხის ხმაური მოესმოდა და ცოტა ხანში შეიარაღებული რაზმის პირველი რიგიც გამოჩნდებოდა, წინ კაპიტანი ელიზბარ ვაჩნაძე და მოხუცი მღვდელი მოუძლოდნენ.

სულიერ მამას შეეტყო, უკვე დადგა ბრძოლის დღეები და მეზობლნიც საკმარისად მოგვეპოვებაო, და დასალოცად ამოსულიყო.

ელიზბარის გამოჩენა ქაქუცას რაზმს 200 კაცამდე ზრდიდა და 300 კაცს კიდევ ელოდა. ორი მიხეილის – ლაშქარაშვილისა და ნაცვლიშვილის – უეჭველი მოსვლა 17 აგვისტოსათვის, 600 კაცის შეგროვებას ნიშნავდა, და ქაქუცაც ამდენი მეომრის შეკრებას დაეიმედებინა: ტფილისზე იერიშის მისატანად სავსებით კმარაო.

მითუმეტეს, დედაქალაქში სხვა რაზმებიც უნდა დახვედროდა.

– ერთ ღამეში რუსებს ტფილისიდან გავრეკავ, – თამამად მოახსენებდა სტუმარს, რაკილა დარწმუნებული გახლდათ, ძალიც შემწევს ქადილისაო.

სოლომონის გამოჩენა მხოლოდ უდასტურებდა ამ ვარაუდს, რომელიც ვარაუდიც აღარ იყო, რაკილა თვალნათლივ შეჰყურებდა დე-

დაქალაქის განმენდას ოკუპანტებისაგან. ასეთ წუთებში იქნებ ვაჟა-ფშაველას „ბახტრიონის“ სურათებიც ესახებოდა ფიქრში და პოეტური ხილვები მოსალოდნელ რეალობას ერწყმოდა.

ერთ ღამეშიო...

იოლი დაპირება არა სჩვეოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს, მაგრამ თუ დაგპირდებოდა, უსათუოდ შეგისრულებდა.

და ბარემ გაცხადებულიყო ის სიტყვა, რომელიც ამდენი ხანი გულს უბურღავდა და ამოთქმის ჟამს ელოდა.

გაცხადებულიყო კარიბჭესთან მიახლოებისას!..

მაგრამ...

სოლომონ ზალდასტანიშვილს კომიტეტის დავალებით ისე უნდა წარემართა საუბარი, რომ აჯანყების დასაწყებად დაახლოებით აგვისტოს ბოლო რიცხვებისათვის შეთანხმებულიყვნენ.

ამის გამგონე ბელადს გუნება ნაუხდებოდა, დაღონდებოდა და დიდ უარზე დადგებოდა იმ მოტივით, ცუდი ადგილების გამო არაფრისდიდებით არ შეიძლება ამდენი ხალხის შენახვა თითქმის ორ კვირას, ყოველ მემამბოხეს მხოლოდ სამი დღის საგზალი აქვს წამოღებული შინიდან და მერე როგორ გამოვკეცებოთ?!.

არა, თუ მაინცდამაინც უნდა გადანეულიყო აჯანყების თარიღი, აგვისტოს მიწურული მაინც რა უცნაურად გამოიჩინა – თითქოს ზედ მოსდევდა უკვე დადგენილ დღეს და არც მოსდევდა – გამთიშველი სიცივე ჩამდგარიყო მათ შორის... ვისთვის როგორ, მაგრამ ათთორმეტდღიანი მონაკვეთი უფრო ხელისშემშლელად მოჩანდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მზერაში, ვიდრე ორთვიანი ან უფრო მეტი, და სოლომონ ზალდასტანიშვილსაც ამას უმტკიცებდა: უკეთესია, თუ გამოსვლები ოქტომბრის პირველი ნახევრის შემდეგ მოხდებოდა.

დამოუკიდებლობის კომიტეტს ეს უკვე აღარ უნდა დაეთმო პარტიზანთა წინამძღოლისათვის, რათა ბრძოლის სადავეები მარტოდენ მის ხელში არ მოქცეულიყო; თითქოს რაღაც პირადი საქმე იყო მოსაგვარებელი და არა საქვეყნო, როდესაც ერთმა გაუფრთხილებელმა ნაბიჯმაც კი შესაძლოა ტრაგიკული როლი ითამაშოს ერის ცხოვრებაში.

ორი კვირაო.

ორი თვე ან უფრო მეტიცო.

აქ შეჭიდებულიყო ორი შეხედულება, და საკმაოდ მწვავედაც. და თუ ქაქუცას თავისი მტკიცებისათვის დასაყრდენი მოეპოვებოდა: ახლავე თუ არ ავაფრიალეთ ბაირალი, მგზნებარებისა და თავგანწირ-

ვის განწყობილება ჩანელდება და მის ხელახალ ანთებას კი დრო სჭირდება, ამიტომ ან ახლავე და ან იმ უკეთესი დღისათვის, სავარაუდოდ შუა შემოდგომაც რომ შეიძლება იყოსო, – სოლომონი დასავლეთის თანადგომას მოიხმობდა ყველაზე მყარ არგუმენტად: შეიარაღებული ჯარისკაცები ხომალდებით რომ მოადგებიან შავი ზღვის სანაპიროს, აქ კი სრული სიმშვიდე დახედებათ, რა გამოვა, აჯანყებული ქართველები დასახმარებლად კი არ მოსულან, არამედ თვითონვე დაუპირებიათ ომის გამართვა რუსეთთან საქართველოს დასანარჩუნებლადო.

ნამდვილია მათი გადმოსხმის იმედით? – გული ეთანალრებოდა ბელადს.

წყალი არ გაუვაო, – უთვლიდა დამოუკიდებლობის კომიტეტი, რომელიც თან აეჩქარებინა ნოე ჟორდანიას ემისართა დატუსაღებასა და ვალიკო ჯუღელის წერილებს მეამბოხეებისადმი: აჯანყება გაცემულია და ისევ ბედს შერიგება სჯობს, ვიდრე უაზროდ თავის განირვაო, – და თან დაებნია, გონების მოსაკრებად ითხოვდა იმ ათ დღეს. საკუთარ თავსაც ვერ გაუმჟღავნებდნენ, რომ აღარ იცოდნენ საით მიწყდომოდნენ, ამიტომაც ათასგვარ მიზეზს ებლაუჭებოდნენ და ფერიცვლობის დღეს აგვისტოს დამლევით შეანაცვლებდნენ.

რაკილა ეს მიმართვები გაზეთ „კომუნისტის“ ფურცლებზე დაბეჭდილიყო ჩეკას უფროს კვანტალიანთან მიწერილ წერილთან ერთად, რა მიხვედრა უნდოდა, რომ ჩეკას დაენერინებინა მისთვის და გამოქვეყნებაზეც მასვე ეზრუნა. საიდუმლოდ არ გავრცელებულიყო ეს პოლიტიკური წერილები, მაგრამ ნეტა რას ნიშნავდა მისი დაბეჭდვა – მარტოდენ ხელისუფლების სწრაფვას, ჩაექრო ამბოხების ალი, თუ გვარდიის ყოფილი მეთაურის პირად განცდასაც, ამ წუთას უნებურად რომ გადახლართოდა ხელისუფლების სურვილს; აუცილებლად გადადებულიყო ჯანყი, საკმაო ხნით მაინც, თუ სამუდამოდ არა?

* * *

დაბეჭდვით კი დაბეჭდილიყო, მაგრამ ზედ აჯანყების დღეს — 29 აგვისტოს ნომერში. პროტესტანტულად განწყობილი მოსახლეობის რბევა-ანიოკება უკვე დაწყებულია და რალა დროს გაფრთხილებაა, არა? სამაგიეროდ, ფორმალურად ჩეკა პირს იწმენდს: ჩვენი მხრივ რაც შეგვეძლო შევეცადეთ ხალხის გადარწმუნებას, თორემ აგერ, ეს წერილები, ერთი ყველაზე თავგამოდებული მეამბოხე რომ შეაგონებთ ამბოხების სრულ უპერსპექტივობასო.

29 აგვისტოს, არა?!

ჯერ მისი შეპყრობაც თავისთავად რომ ნიშნავდა, ჩეკას აგენტურა ყველგან ჰყოლია და მენშევიკთა ზედა ფენაშიც მარჯვედ მოკალათებულიყვნენ, ვალიკო ჯუღელი ღამეს თეთრად გაათენებდა და სხვა გამოსავალს ველარ იპოვნიდა, გარდა ამბოხებაზე უარის თქმისა.

– ჩემთვის სრულიად აშკარა გახდა, რომ იმ დიდ საკითხს, რომ ენტუზიასტი სხვაზე უფრო მე ვიყავი, წინდანიწვე აქვს გადანყვეტილი ბედი და დიდი ავანტიური. გარდა მისგან არაფერი გამოვა. თქვენც იცით, რომ ბუნებით მე ავანტიურისტი არა ვარ და ამტომაც ფიქრებისაგან თავი მისკდებოდა. დასასრულ მე სრულიად შეგნებულად და კატეგორიულად დავადექი იმ აზრს, რომ ეს დიდი საკითხი სამუდამოთ უნდა წარიშალოს ჩვენი ცხოვრებიდან და რომ ეს აუცილებელი და საჩქარო საქმეა.

შეფიქრიანდებოდა, ვაითუ ეგონოთ, რომ ჩეკას ჰაერმა იმოქმედა ჩემზე ასე ცუდად და თავს გვახვევს ჩეკაში ჩაგონებულ შეხედულებასო. ამიტომაც ფიცილს მოჰყევებოდა:

– გაძლევთ პატიოსან სიტყვას, რომ არას დროს არ მიფიქრია ისე გულდამშვიდებით, როგორც ეხლა: სიკედილსაც თვალს გაუსწორებ. ჩემს პირად საკითხს მე არც ვაყენებ. ვინ იცის, შეიძლება სულაც ვერ გამოვიდე აქედან, მაგრამ სიკედილის წინ ვიტყვი, რომ ის დიდი საკითხი გადაჭრით და დაუყოვნებლივ უნდა მოიხსნას... ნუ იფიქრებთ, ამით მინდა გადავარჩინო ჩემი ტყავი. გთხოვთ ჩემს ტყავზე უფრო ნაკლები იფიქროთ. დასასრულ ეს ტყავიც მომბეზრდა. მე ეხლა მალაპარაკებს ერის საქმე და ინტერესები.

მერე კიდევ:

– მოვხსნათ ეს დიდი საკითხი.

და მღელვარებით:

– ამას მე ვამბობ, მე, რომელიც სხვაზე მეტი ენტუზიასტი ვიყავი და რომელსაც ძალიან უჭირს ამაზე ლაპარაკი, მაგრამ მე ანგარიშს უნევ მწარე სინამდვილეს. ვიმეორებ: ძალიან ბევრი გამცემია. სადაც მე გამყიდეს, იქ ყველას გაყიდიან.

და მოუბეზრებლად:

– მე კიდევ ერთხელ და კატეგორიულად გეუბნებით თქვენ: ის დიდი საკითხი გადაჭრით უნდა მოიხსნას და ამით ამორებული თავიდან იქნეს აუცილებელი ეროვნული კატასტროფა.

განა არ იცოდა, რომ ფსიქოლოგიურად ძალიან ძნელი გახლდათ ამ საკითხის ასე ერთბაშად მოხსნა არა მარტო ზოგიერთ წრეებისათ-

ვის, არამედ აქტიურ მასებისთვისაც. მაგრამ სხვა გზაც რომ არა ჩანდა? ამიტომაც:

– ჩვენ უნდა ვსძლიოთ და დავიმორჩილოთ ეს პსიქოლოგია.

იმედი გაუჩნდებოდა, თუ თანამებრძოლები დაეთანხმებოდნენ, ეს დიდი საკითხი უმტკივნეულოდ მოიხსნებოდა. ამიტომაც ზოგიერთ დეტალსა ათანხმებდა:

– მართალია, ამ დიდ საკითხთან დაკავშირებულია მთელი რიგი პატარა, მაგრამ საჭირობო საკითხებისა (მაგალითად: ტყეში დამალული ამხანაგების შესახებ), მაგრამ მე დარწმუნებული ვარ, რომ შემდეგში ეს საკითხი უმტკივნეულოდ გადაიჭრება. მე ვშიშობ, რომ ჩემს წინადადებას დიდ ოპოზიციაში ჩაუდგება ის ხალხი, რომელიც არაფერს ჰკარგავს და რომელიც ფიქრობდა თავისი (პარტიული) კაპიტალის გაფართოებას, მაგრამ ჩვენი მოვალეობაა ვუჩვენოთ მას კალაპოტი.

24 აგვისტოს შედგენილი ბარათი კვლავაც 12 აგვისტოს შედგენილი პირველი ნერილის შინაარსს იმეორებდა. დამატებით კი თანამებრძოლებს ამცნობდა იმ ბიოგრაფიულ დეტალს, გამოწვეულს მძაფრი ფსიქოლოგიური განცდებით, საკანში თავის მოკვლა რომ გადააწყვეტინა 7 აგვისტოს ღამით.

ექვს ადგილას გაეჭრა მარცხენა ხელზე ძარღვები და თანაც როგორი წვალებ-წვალებით – წამახვილებული კოვზით, მახათითა და ლურსმნებით; და, რათა უფრო მეტად დარწმუნებულიყო შედეგში, ყველა ჭრილობა ამოეცო ჟანგით. წუხილს გამოთქვამდა: არაფერი გამოვიდა, მე მხოლოდ დავითანჯე და მაინც ცოცხალი დავრჩიო. ოღონდ აუცილებლად მიიჩნევდა საგანგებოდ აღენიშნა, რომ მის თვითმკვლელობის განზრახვაზე არავითარი გავლენა არ მოეხდინა ჩექას რეჟიმს, მითუმეტეს, რომ თავიდანვე ამ რეჟიმს მის მიმართ არაჩვეულებრივი ღმობიერება გამოეჩინა.

კვლავაც ირწმუნებოდა და იფიცებოდა: ჩემი „გამოფხიზლება“ და „ფერისცვალება“ არ არის შემთხვევითი და გამოწვეული „ტაქტიკური მოსაზრებით“. ეგაა, „სულიერი განწყობილების ლოლიკა“ უნდა შეცვლილიყო ფაქტების ლოგიკით. ფაქტების ლოგიკა კი ამას და მხოლოდ ამას კარნახობდა:

– გადავსწყვიტე გადამედგა საბედისწერო ნაბიჯი: არ მქონდა რა არავითარი სხვა საშუალება, მე გადავსწყვიტე გამომექვეყნებია ეს ჩემი ნერილი „ზაკჩეკადან“ კომუნისტურ გაზეთების ფურცლებზე. ვიცი რა აღშფოთებას იწვევს ასეთი „გამოსვლები“ არამარტო პარტი-

ულ, არამედ უბრალო ობივატელურ წრეებში. ვიცი, რომ ბევრი ამ წერილს მიაწერს ჩემს სულმოკლეობას და სიმბდალეს. მაგრამ არა ამხანაგებო, ეს სულმოკლეობა კი არა, ეს ჩემი რწმენაა. ამ წერილთი მე სრულიადაც არ ვითხოვ ღმობიერებას და პატიებას, პირიქით, გაბედულად ვკისრულობ მთელ პასუხისმგებლობას. და არა იმისათვის, რომ დავიხსნა თავი, არამედ, პირიქით, თუ საჭირო იქნება ჩემი სიკვდილით დავამტკიცო, რომ ყოველ ძალღონეს ვხმარობ ახალ უმიზნო მსხვერპლის თავიდან ასაცილებლად, – ვსწერ ამ სტრიქონებს.

მაგრამ საშიშროება იმისა, რომ საქართველოს კოლონიად გადაქცევა ემუქრებოდა, დამონება და განადგურება? მთელი არსებით ირწმუნებოდა, თითქოს წინასწარმეტყველის გზნება ჩასახლება სულშიო:

– აჯანყების საკითხის გადაჭრით მოხსნა გაანთავისუფლებს ქართველ ერს საშიშარ ილიუზიისაგან და მათ საშვალებას მისცემს მას უფრო გაბედულად და ენერგიულად წავიდეს წინ ეროვნულ-კულტურულ აღორძინების გზით. ყოველ შემთხვევაში სასოწარკვეთილებისათვის, უიმედობისა და პესიმიზმისათვის არ არსებობს არავითარი საფუძველი. ყველაზე უარესი პოლიტიკა არის ის, რომელიც ნაკარნახევია უიმედობით და სასოწარკვეთილებით...

ვაითუ მაინც არ დაეჯერებინათ მისი გულწრფელობა და მტკიცება: ღრმად დავრწმუნდი იმაში, რასაც ეხლა ვწერ, რადგან არავითარ ჩეკას არ ძალუძს დამანერიოს ის, რაც მე არ მსურსო? ამიტომაც კვლავ სიცოცხლის არაფრად ჩაგდებაზე გაამახვილებდა ყურადღებას, უკვე მერამდენედ, ერთ-ერთი მაინც მოხვედროდათ გულზე. ყოველ შემთხვევაში, საკუთარი თავის წინაშე ყოფილიყო პირნათელი და დაბეჯითებით ეთხოვა და ევედრა:

– მე თვითონ მოვიახლოვებ ჩემსკენ სიკვდილს, რაც მე საკმაოდ მამშვიდებს. მაგრამ თუ კიდევ განწირული ვარ სიკვდილზე, მე სიკვდილის პირის წინაც მექნება გამბედაობა უფრო გადაჭრით დავადასტურო ამ წერილის სიმართლე.

და ეს ყოველივე 29 აგვისტოს... 29 აგვისტოს...

* * *

ასეა თუ ისე, 17 აგვისტო 29 აგვისტოთი შეიცვლებოდა.

თავმოყრილ მემამბოხეთაგან ზოგი შინ გაბრუნდებოდა იმ პირობით: 27-ში თქვენთან გავჩნდებო, – მაგრამ... აქეთ აღარც მოიხედავდნენ. ზოგიც რა და ზოგიც რა მიზეზით გამოაკლდებოდათ და თითქმის სულ შემოეფანტებოდათ საქართველოს გამათავისუფლებელნი.

– ჩვენ, შეფიცულები, და თვით ქაქუცაც ვგრძნობდით, რომ ამბოხების ინიციატივამ უკვე დალია ჩაილურის წყალი ამოდენა ხალხის დატუსაღების გამო.

დატუსაღება კი იმ გამცემლობას მოჰყვა, რომლის სათავედაც ყველა გონიერი ადამიანი სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას მიიჩნევდა, ასე ჭრელსაც და ზნეობამორღვეულსაც, განსხვავებას რომ ვერც ხედავდნენ მენშევიკურ და ბოლშევიკურ მიმართულებებს შორის და ადვილადაც მიეყიდებოდნენ ახალ ხელისუფალთ, როგორც თავიანთ განაყარ ძმებს, რომელთა შორის შერიგება და ერთსულოვნების აღდგენა რალაც შეუძლებელი სულაც არ უნდა ყოფილიყო.

აგერ ჯუღელი სახალხო გვარდიის ბატონ-პატრონი რომ გახლდათ, ყველაზე მეტად სწორედ გვარდია გამოტენილიყო კომუნისტების აგენტურით.

– კიდევ ამისათვის გასცეს ვალიკო ჯუღელი.

ჯარი თუ გერად ჰყავდა ჟორდანიას მთავრობას, გვარდია შვილად ესახებოდა და ამიტომაც გადამკვდარიყო მასზე, რაკილა პირად დაცვად ეგულებოდა, მოსალოდნელ წინააღმდეგობათა აღსაკვეთად, ჯარი კი ისე უნუგემოდ მიეტოვებინა, თითქოსდა ქვეყნის დაცვა ბევრს არაფერს ნიშნავდა და გინდაც მოეხერხებინათ და გინდაც არა.

გიორგი მაზნიაშვილი ძალიან ეცდებოდა, რომ ჯარისკაცთა პირობები როგორმე გაუმჯობესებულიყო და ჯარი თუ მთლად ვერ გაუთანაბრდებოდა გვარდიას, როგორც ქერის ორმოში მოცურავეს, უზრუნველყოფილს საუკეთესო იარაღითა და მოკაზმულობით, ტანსაცმლით, სურსათ-სანოვაგითა და ბლომად ფულით, ისე მაინც ნულა გაგრძელებოდა, რომ ჯარის ნაწილთა უფროსებს ქალაქის ქუჩებში ერბინათ და კერძო პირთაგან ესესხათ ფული ჯარის უსაჭიროეს მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. ეცდებდა, მაგრამ ბევრს ვერაფერს მიაღწევდა და მხოლოდ მოგონებებში შემოგვინახავდა იმ სამწუხარო რეალობას და 25 თებერვლის მარცხის იმ უმთავრეს მიზეზსაც – სახელმწიფოებრივ აზროვნებას პარტიული აზროვნება რომ ჩანაცვლებოდა ნოე ჟორდანიასა და მისი გარემოცვის გონებაში, ყველაფერი ამ თვალთახედვით იზომებოდა და ჯარის დაკნინებაც გვარდიის ხარჯზე ამას და მხოლოდ ამას გამოენვია – პარტიული რაზმის შექმნის აუცილებლობას.

– მენშევიკები თავის საკუთარ ჯარს შეჰყურებდნენ უნდობლად და მასში ჰხედავდნენ თავის საფრთხეს მომავალში. როცა იქნება ჯარი ჩვენს წინააღმდეგ წამოვა და დაგვამხობსო. თუ არ ამითი, სხვა რით აიხსნება ერთსა და იმავე დროს სახალხო გვარდიისა და ჯარის არსებობა?

რად ეშინოდათ მენშევიკებს ასე ქართული ჯარისაო? – ეს რიტორიკულ კითხვას უფრო ჰგავდა, მაგრამ გიორგი მაზნიაშვილი მაინც ბოლომდე გახსნიდა ჟორდანიელთა სულში ჩაბუდებული უნდობლობის შეფარულ მექანიზმს: რაკილა ჯარის დიდი უმრავლესობა შედგებოდა გლეხებისა და მუშებისაგან, მის წინაშე შიში ხომ არ ნიშნავდა, რომ ნაკლებ შეეფერებოდა სიმართლეს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მტკიცება – მათ დაუმცხრალ პროპაგანდას ლამის ყველაფერი რომ წაელეკა – ხალხის მასა ჩვენს მხარეზეა, მხოლოდ ჩვენ მოგვყვება და გვემორჩილებაო?!

ყველაზე სავალალო ის გახლდათ, რომ ამ უგუნური პოლიტიკით გამოწვეულმა შინაგანმა უთანხმოებამ ჯარსა და გვარდიას შორის დააკნინა და დააქვეითა საქართველოს სამხედრო ძალა და 1921 წლის თებერვალ-მარტის დაბნეულობაც განსაზღვრა – მიემატა ხელისუფლების უნიათობას და... ბრძოლამოგებულმა ქართულმა ჯარმა... უკან დახევა დაიწყო და თანდათან შემოიფანტნენ მებრძოლები ბათუმში ჩასვლამდე.

გიორგი მაზნიაშვილი არ განარჩევს ცხენოსან და ფეხოსან გვარდიელებს, მისთვის სახალხო გვარდია ერთიანი ორგანიზმია, თუმცა ალექსანდრე სულხანიშვილი, ვისაც მოუწევდა გვარდიელად ყოფნა, ოღონდ ცხენოსან ნაწილში, სხვაგვარად განსჯის. ესენი თურმე საშინლად სძულდათ ფეხოსან გვარდიელებს და არც მთავრობას ეპიტონავებოდა მაინცდამაინც, რადგანაც ცხენოსანთა ნაწილში მეტწილად ძველი, გამოცდილი ჯარისკაცები ირიცხებოდნენ, ანტიკომუნისტები, ამიტომაც მათ არსებობას იძულებით ითმენდნენ, პირად კეთილგანწყობას კი ხელისუფლება თუნდ იმიტომ ამჟღავნებდა, რომ ცხენოსან ჯარისკაცებს ურიგებდნენ ფეხოსანი ჯარის ტანსაცმელს, რომელიც მათ მუხლამდე წვდებოდათ.

– სამაგიეროდ, თუკი სადმე ხელის გამოლება ხდებოდა საჭირო, მაშინვე ჩვენ ნაწილს მიმართავდნენ, როგორც გაჭირვების ტალკვესს.

გვარდიის არსებობას ჭირსა და სწეულებას შეადარებდა. საშინელი უდისციპლინობა საშინელ უდისციპლინობად, მაგრამ კომუნისტების აგენტებით მისი გამოტენვა ის საბედისწერო მოვლენა შეიქნებოდა, რაც არ იკმარებდა დამოუკიდებლობის დამხობაში სამარცხვინო წილის შეტანას და სახელმწიფოებრიობის აღდგენის მცდელობასაც გადაეღობებოდა.

თავი მეცხრამეტი

„შემაქრუნებლად ლამაზი იშვა“

აჯანყების თარიღის გადადებას სიკეთე არასოდეს მოეტანა.

განა 1832 წლის შეთქმულნიც ამ გადადება-გაჭიანურებას არ შეეწირნენ? ფეხი რომ არ აეთრიათ (არადა, საამისო საბაბს რა დალევს?) იქნებ დაესწროთ იასე ფალავანდიშვილის გამცემლობისათვის. იქნებ იმას მაინც მოეჭრა გზა მათთვის, ამჯერად უფრო ადრე გაჩქარებულიყო რუსების სამხედრო შტაბში „დანოსის“ შესადგენად, მაგრამ შეთქმულებსაც რომ გადამეტებული სიფრთხილით დაემართათ, თითქოს ვერ იჯერებდნენ, საერთოკავკასიურ ამბოხებას რომ აწყობდნენ და საქართველოს სახელმწიფოს აღდგენისაგან სულ ცოტალა აშორებდათ, ესეც თვალნათლივია და ყოველთვის მწარედ გვიჩხვლეთს გულზე.

გადამეტებულ სიფრთხილეს ერთ-ერთ მოტივად თუ ვიგულისხმებთ, თორემ სხვა არაერთი მიზეზიც ჩამოითვლება?

ცხადია, ასეცაა, მაგრამ საბოლოოდ ყველაფერი იმ გადამეტებულ სიფრთხილეში იყრიდა თავს, რომელმაც პეროიკული ეპოსისა თუ ტრაგედიის გმირები კომედიის პერსონაჟებად აქცია.

დამოუკიდებლობის კომიტეტიც ფეხს ითრევდა, ოღონდ გადამეტებული სიფრთხილე ამჯერად უცნაურად შეერწყმოდა სულსწრაფობასა და ეჭვიანობას... ასეა თუ ისე, ამბოხების გადავადება კვლავ საბედისწერო შეიქნებოდა.

კომედიას გადაურჩებოდა 1924 წლის აგვისტო-სექტემბრის გასაყარი... და თუ საგმირო ეპოსის სუნთქვას ქაქუცა ჩოლოყაშვილი შემოიტანდა, ეროვნული ტრიუმფის ნაცვლად ტრაგედიის ასპარეზს დაემსგავსებოდა ყველაფერი ბოლშევიკთა მზაკვრული პროვოკაციისა და სისასტიკის და განდევნილი მთავრობის დაბნეულობისა თუ ორმაგი პოლიტიკის გამოისობით, დამოუკიდებლობის კომიტეტის უნიათობაც ზედ წაეკეცებოდა და... ქაქუცა ჩოლოყაშვილი და მისი შეფიცულნი სცილასა და ქარიბდას შორის ისე მოემწყვდებოდნენ, პეროიკული თავგანწირვაც ამათ აღმოჩნდებოდა.

ქაქუცასაგან გამობრუნებული სოლომონ ზალდასტანიშვილი მაშინვეც და მერე გზაში ფიქრისას კიდევ უფრო ირწმუნებდა პარტიზანთა წინამძღოლის მოსაზრებას.

და თუ ბელადი შიკრიკებს აფრენდა მიხეილ ლაშქარაშვილსა და მიხეილ ნაცვლიშვილთან: ჩემს განკარგულებამდე ადგილიდან არ დაიძრათო, – სოლომონი დამოუკიდებლობის კომიტეტის კრებას მოწვევინებდა და კოტე ანდრონიკაშვილს, შალვა ამირეჯიბს, დავით ონიკაშვილს, იასონ ჯავახიშვილსა და მთავარსარდალს სპირიდონ ჭავჭავაძეს წერილად ამცნობდა შეფიცულთა მეთაურის დანაბარებს: ან 17 აგვისტოს და ან სამი თვის შემდეგ, გლეხკაცობა მოსავალს რომ დააბინავებსო.

– რა დროს მოსავალია, ქვეყნის გამოხსნის ჟამი დამდგარაო, – ისე გაიკვირვებდნენ და, მგონი, ირონიასაც გამოურევდნენ დამხედურნი, თითქოს შეფიცულთა წინამძღოლი იფხოვდა, მე მაქვს მოსავალი დასაბინავებელი, ჯერ იმას მოუწელი და მერე უკვე ბოლშევიკური რეჟიმის დამხობასაც მიცხედავო.

ეგაა, ქაქუცა უკეთ გარკვეულიყო გლეხის ფსიქიკაშიც, და ხალხის მგზნებარების შენარჩუნებასაც ღრმა ფსიქოლოგიური დაკვირვებით მიუდგებოდა – ერთი თუ განელდა, განახლებას თავისი დრო სჭირდება, მალევე ყოვლად წარმოუდგენელიაო.

ვერ დაიყოლიებდა კომიტეტის წევრებს.

ორნახევარი-სამი თვის გაგონებაც არა სურდათ: ეს დრო ჩვენ ვერაფერს შეგვძენს, ჩეკა კი თავის სასარგებლოდ გამოიყენებს და ამ სამ თვეში მთელ ჩვენს ორგანიზაციებს დაანგრევსო.

დანგრევა დანგრევადო, და სხვა მიზეზებსაც ჩამოჰყვებოდნენ: ის დასჯის აუარებელ ხალხს აჯანყების მზადებისათვისო; დაამხობს, გაქელავს და სამუდამოდ გაუტეხს სახელს თვით აჯანყების იდეასაცო; საქართველო უკვე ველარასოდეს ველარ მოახდენს აჯანყებასაო.

შალვა ამირეჯიბიც ამ კომიტეტშია – ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ორივე შეთავაზებას ასე რომ ეწინააღმდეგება და ბოლოს მაინც თავისას გაიტანს; ის შალვა, ვის თვალთახედვაშიც ქაქუცა ჩოლოყაშვილი და მისი შეფიცულნი შუა საუკუნეთა რაინდებად მოჩანდნენ და მათ ყოველ მოქმედებას ჰეროიზმი მსჭვალავდა, გაიდუალებულიყო პარტიზანული რაზმის მეთაური მის მზერაშიც და მხატვრულ კონცეფციაშიც, აგერ, ბაირალის გადაცემა მისთვის ბედენის მთაზე სინბოლურ აქტად ესახება, შესაფერის ბიბლიურ ეპიზოდებს შეტოლებულად, ამბოხების პირველი დღეებიც დიდ სამხედრო მიღწევად, და...

აქ კი რა ხდება, რატომ არ ცდილობს, გადაათქმევინოს სხვებს ახალი გადაწყვეტილება – არც 17 აგვისტოს და არც ოქტომბრის მინუ-რულს, აუცილებლად აგვისტოს დამლევსო?.. და თუ ცდილობდა და არაფერი გაუვიდა, რაკილა ხმათა უმრავლესობით ისინი სჭარბობდ-ნენ, მემუარულ ჩანაწერებში რატომ არა ძრავს კრინტსაც კი ამის თა-ობაზე – არც ქაქუცას შემონათვალი შეისმინეს და არც მე დამიგდეს ყურიო?..

ის გასაგებია, პროტესტის ნიშნად თუ არ ჩამოსცილდებოდა კომი-ტეტს, არევ-დარევას არ შეიტანდა ეროვნულ წამოწყებაში, სოციალ-დემოკრატი ხომ არ იყო, მიზეზები ეძებნა განხეთქილების მოსახდე-ნად და გახარებული დარჩენილიყო წყლის ყოველი ამღვრევით, მაგ-რამ მოგონებებში აღნიშნას ვითომ რა უდგას წინ?

თუ გატვრინდა, ამ ბუნებისა და მრწამსის კაცი რამ გაატვრინა? და თუ ქაქუცას შეთავაზებას მიემხრო და დანარჩენ წევრთა დაყოლივაც სცადა, რა დაშავდებოდა, შთამომავლობისთვისაც შემოენახა იმ შეკრე-ბის – თუ შეკრებათა – ზოგადი სურათი თავის დავა-კამათიანად?!

მაგრამ შალვა ამირეჯიბისათვის ის კი არ არის მთავარი, საკუთა-რი რეპუტაციის გადარჩენაზე იზრუნოს, არამედ – ძირითადი გან-წყობილება გამოკვეთოს. რაკილა დამოუკიდებლობის კომიტეტმა სა-ყოველთაო გამოსვლის თარიღის ათ-თორმეტდღიანი გადავადება დაადგინა, იგი არ ემიჯნება თანამოაზრეთ და მათთან ერთად ინაწი-ლებს გაუმართლებელ არჩევანს.

კრება დაადგენდა: მოხსენება მხედველობაშია მიღებულიო.

ეს იყო და ეს.

აჯანყების თაობაზე მსჯელობა კი უნდა გადადებულიყო განსა-კუთრებული კრებისათვის – უფრო ვიწრო წრის შემადგენლობით.

დამსწრეთა დაშლამდე სოლომონი ერთს კიდევ გაიბრძოლებდა: გთხოვთ ანგარიში გაუწიოთ ქაქუცას პირობებს, რასაც მე დიდ მნიშ-ვნელობას ვანიჭებო.

ყველა გაყურდებოდა. და სოლომონს ისეთი შთაბეჭდილება დარ-ჩებოდა, რალაც უნდობლობას იჩენენ ჩემდამიო.

აჯანყების საკითხის გადანყვეტა იმ ხუთეულს მიენდობოდა.

სოლომონი განმარტებას მოითხოვდა: რამ გამოიწვია სხვებისად-მი ასეთი უნდობლობა ანდა სად არიან სამხედრო კომისიის – მთელი მოძრაობის ამ მთავარი ძარღვის – წევრებო?..

კრება არ გაიზიარებდა სამხედრო კომისიის წევრთა და საქმიანო-ბის ამგვარ შეფასებას, და არამცთუ მთავარ ძარღვად არ აღიარებდა,

სულაც გაუქმებულად მიიჩნევდა: მათი მუშაობა დასრულებულია და დაე წევრები თავთავიანთ პარტიებს დაუბრუნდნენო.

ამ კრების შემდეგ დამოუკიდებლობის კომიტეტი კიდევ ერთ ყრილობას მოიწვევდა, რათა ყველა პარტია საბოლოო განცხადებით გამოსულიყო. სოციალ-დემოკრატები, ეროვნულ-დემოკრატები და სხიველები მიემხრობოდნენ ამბოხების სასწრაფოდ დანყებას. სოციალ-ფედერალისტები კი დროს მოითხოვდნენ: ჯერჯერობი მზად არ ვართ გამოსვლისთვისო, – და რაკილა დროს არავინ მისცემდათ, უარს იტყოდნენ ამბოხებაში მონაწილეობაზე და პასუხისმგებლობასაც მოიხსნიდნენ.

სოლომონ ზალდასტანიშვილი გვამცნობს ასე, თორემ შალვა ამირეჯიბი სხიველებსაც სოციალ-ფედერალისტთა გვერდით აყენებს: მათაც იმთავითვე განაცხადეს უარი დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრობაზე, როგორც კი აჯანყების აუცილებლობა დაბეჯითებით გადაწყდაო.

ყრილობის დამთავრებისთანავე იასონ ჯავახიშვილი ქაქუცას რაზმს ააკითხავდა და მათი ხილვა ისე დააიძვებდა, გულმოცემული მობრუნდებოდა ტფილისში.

ეს მაინც წამიერი გამონათებაა, ნუგეშის გაელვება, ილუზიის გამოდევნება...

იმას კი კომიტეტის ყველა წევრი ატყობს – დიდი რამ დაკვირვება არ სჭირდება – რომ ეს დღეები, როდესაც ახალი თარიღი დაინიშნა, სრულიად არა ჰგავნან იმ დღეებს, როდესაც ჩვეულებრივ ფარულ საქმიანობაში ჩაბმულიყვნენ. მართლაც უჩვეულო ხანა დაუდგათ – აღსავსე ელდითა და გულისხეთქებით: რალა იქნება, რალას მივალწევთო.

ამბოხების ინიციატივამ ჩაილურის წყალი დალიაო, – ალექსანდრე სულხანიშვილი რასაც გვამცნობს, იმავეს გვაუწყებს შალვა ამირეჯიბიც, ოლონდ სულ სხვა სიტყვებით: ჩეკა ცდილობდა ეს ჯოჯოხეთის დღეები უფრო მოენამლა ჩვენთვისო.

სასტიკ რეპრესიებს ელოდეთო, – ეს ხმა გამოდიოდა ბოლშევიკებისაგან, ხელისუფლებაში მოკალათებულიყვნენ თუ უშიშროების კომისიაში ჩამსხდარიყვნენ, ნისქილის დოლაბივით ტრიალებდა და გონებას უბურღავდა ყველას, ვინც ამბოხების მზადებაში მეტ-ნაკლები ენერგიულობით გარეუღლიყო.

წინასწარვე შემუშავებული გეგმის მიხედვით დაიწყებოდა ხმების გავრცელება: სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურ კომი-

ტეტში ჩვენი კაცი გვყავს, ვინც ყოველდღე გვანვდის ცნობებსო. და შალვა ამირეჯიბი ვალიკო ჯუღელის გულახდილობას იმ მოტივითაც ახსნიდა: ეტყობა, დაიჯერა, რაკილა გამუდმებით ჩააგონებდნენ, და კიდევ ამიტომ აღარ ჩაიტოვა გულში, თუ რაიმე იცოდაო.

ამას კი აღარ მოელოდნენ ამბოხების სათავეში მყოფნი, თუ ჩეკა ასე ოსტატურად გამოუშვებდა ხმას: სამხედრო ცენტრის ერთ-ერთი ნევრი ჩვენი აგენტიო, – და გვარსაც დაასახელებდა: ჯინორიაო.

მათი დაკვირვებაა სწორედაც გასაკვირი – ნეტა თუ არსებობდა რაიმე, რაც ბოლშევიკებს ან აქამდე არ ეკადრათ, ანდა ოდესმე მოერიდებოდნენ?!

ჯინორია უარს განაცხადებდა სამხედრო ცენტრის ნევრობაზე, მაგრამ ისეთი განწყობილება შეიქმნებოდა, რომ ამ ორგანიზაციის ნევრობაზე ასევე უარს იტყოდნენ პოლკოვნიკი ზალდასტანიშვილიც და დანარჩენებიც. კომიტეტი დათანხმდებოდა მათ ამ სურვილს, ოღონდ იმით კი არა, თითქოს ჩეკას ეს პროვოკაციული მანევრი დაეჯერებინოს, არამედ საუკეთესო თანამებრძოლთა დასამშვიდებლად.

დაამშვიდეს კი?!

დამოუკიდებლობის კომიტეტი მარტო დარჩებოდა, თან უკვე პარტიებისგანაც შემცირებული.

ნეტა რა სურდათ, რატომ ახირებოდნენ ასერიგად დანარჩენ ნევრებს, რომ საბოლოოდ განუდგებოდნენ? შალვა ამირეჯიბი მინიშნებას კმარობს: მათი ჩამოცილება აჯანყების საკითხის დადასტურებით გადანყევტამ გამოიწვიაო, – და მამ რას ესწრაფოდნენ: აჯანყებაზე ელაპარაკათ, ელაპარაკათ, ელაპარაკათ, ოღონდ ამბოხებით არასოდეს ამბოხებულიყვნენ?..

* * *

დადგენით რომ დადგენილებოდა მეამბოხეთა მთავარი შტაბის გადატანა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ბანაკში, რათა დამოუკიდებლობის კომიტეტიც და მთავარსარდალიც მათ უნდა შეერთებოდნენ, გადანყდებოდა ამ კომიტეტის ფილიალის დაარსებაც ტფილისში, თუმც ამგვარი მოქმედება ისე არ ეჭაშნიკებოდათ მიხეილ იშხნელსა და სოლომონ ზალდასტანიშვილს, რომ პროტესტს განუცხადებდნენ იასონ ჯავახიშვილს: ამ დადგენილებით ჩვენს მოძრაობასაც თავსა სჭირთ და ქაქუცას მოძრაობასაც ხელს უშლით, ეს ახალარჩეული განყოფილება დამოუკიდებლობის კომიტეტის მაგივრობას ვერ გასწევსო...

პროტესტი პროტესტად დარიჟიჟოდა.

განყოფილება კრებას რომ მოინიშნებდა, თუ რა დავალებები ჰქონდათ შესასრულებელი გფილისის ორგანიზაციებს, ეს თავყრილობა სოლომონს ძალზე ცუდ შთაბეჭდილებას დაუტოვებდა: ეს ახალი წევრები რა ჩაუხედავნი ყოფილან საქმეში, არადა, აჯანყება ორიოდ დღეში უნდა დაინსო.

და თუ აქამდე ეჭვი არასოდეს შეპარვია ამბოხების გამარჯვებაში, ახლა გუნება ნაუხდებოდა, ეს რა მძიმე პირობებში გვიხდება მისი დანყბო.

* * *

შალვა ამირეჯიბი ეროვნული აჯანყების გარდუვალობის გასამართლებლად ილია ჭავჭავაძის სიტყვებს კი არ მოიხმობდა, ან აკაკი წერეთლის, ან ვაჟა-ფშაველასი, ან იაკობ გოგებაშვილის, ან ალექსანდრე ყაზბეგის, არამედ... გიორგი მთაწმინდელის.

ამათი შეხედულებანი ისედაც ყველას მოეხსენებოდა – მთლიანად პოლიტიკაზე დაეშენებინათ მხატვრული წარმოსახვანი და მოთხრობისთვისაც და ლექსისთვისაც ეს სარჩული გამოეკრათ და ყველა განცდა და აზრი დაკარგული სახელმწიფოს აღდგენისაკენ მიემართათ.

პირდაპირ თუ გამჭვირვალე მინიშნებებით სულ ამის ქადაგებაში იყვნენ და რალა შალვა ამირეჯიბის დასტური სჭირდებოდა მკითხველს – დახეთ, რას გვირჩევენ და საით მივყავართ.

მაგრამ, აი, გიორგი მთაწმინდელის სასულიერო თხზულებებში ისეთი სტრიქონების აღმოჩენას, რაც თავგანწირულ ბრძოლას აუცილებლობად დასახავდა დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად, ის რომანტიკული სული ესაჭიროებოდა, შალვას რომ ასერიგად მომადლებოდა და ინტელიგენციის საერთო ფონზე ისევე ამოვარდნილად და უჩვეულოდ გამოიყურებოდა, როგორც, ვთქვათ, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის რაინდობა მოჩანდა გარდასული ჟამის უცნაურ ამოსხლეტად. ესაჭიროებოდა და... აგერ შალვაც და მისი თავისებური წვდომაც გაქვავებულსა თუ მარადმედიან ტექსტებში, ერთბაშად რომ ჩაებლავუჭებოდა იმ ფრაზას:

– ნათესავი ქართლისა უმანკო არს.

და აღტაცებით დასძენდა: ქართველობაში აჯანყდა, აი, ეს მისი უმანკოებაო.

ასეთ კომენტარს არაფრისდიდებით არ მოელოდით?

ნაგვიანევი რომანტიზმის პოეტი გაითვალისწინებდა მკითხველის უეჭველ შეცბუნებას ამ მოულოდნელი განმარტებით და ამ მახვილ-გონივრულ იდეას ასე გაშლიდა:

– ასეთი აჯანყება ანგარიშმიუცემელია. სიყვარულში გაცრუებული ასული თავს იკლავს, თავს იხრჩობს, მატარებელს ქვეშ უვარდება. უმანკოებას რომ ანგარიში ჰქონდეს, მას ერქმეოდა ანგარიში და არა უმანკოება, რალა არის გასაკვირველი, რომ ათი ათას კაცს, მაგრამ რატომ არა ასი ათასს, რატომ არა მილიონს, აჯანყება სურდა.

საიდან სად გამოგვიძღვა გიორგი მთანმინდელის სტრიქონზე ხელჩაჭიდებული – ზედ მიგვაყენა 1924 წლის აგვისტო-სექტემბრის მიჯნას და იმ სამზერიდან მოგვაგვლებინა თვალი, თვითონ საიდანაც გაჰყურებდა მანამდეც, იმ დღეებშიც, წლების გადმოსახედიდანაც.

ქართველობაში მისი უმანკოება აჯანყდაო – ესეც ის შეუვალი ფორმულა, რომელიც აღარ უნდა განგესაჯა, რაკილა განსჯასა და კირკიტს, თუკი არ დაიშლიდი, იმ სათავემდე უნდა მიეყვანე, ეროვნული ხასიათის თავისებურება რომ ჰქვია და მისი შეცვლა არავის ძალუძს, თუ შეიცვალა და... აღარც იარსებებს ის ერი. ანკი როგორღა – ან პირწმინდად გაქრება და ან სხვა ერებს შეერწყმის და სამუდამოდ მოესპობა საკუთარი მეობისა და ვინაობის აღდგენის გზა.

გიორგი მთანმინდელი ქართველობის უმანკო ბუნებას ადასტურებდა ღრმა დაკვირვებისა და ნათელჭვრეტის მეოხებით, შალვა ამირეჯიბი კი ამ – თავისებურად იქნებ მაგიურ – მიგნებაში ჰპოვებდა ეროვნული თავმოყვარეობისა და მხნეობის კარიბჭეს, რომლის შეცნობასაც უნდა მიეხვედრებინე, თუ რამ უბიძგა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ასეთ უთანასწორო ბრძოლაში ჩასაბმელად.

ის შედარება რალა იყო – სიყვარულში გაცრუებული ასულის თვითმკვლელობაო, თავის დახრჩობაო, მატარებლის ქვეშ ჩავარდნაო?

თუ აქამდე მიდიოდა „მინანქრების“ ავტორის ფიქრი, გამართლება სადღა ეძებნებოდა აჯანყებას, აგერ სულაც თვითმკვლელობასთან გაიგივებულს?

ეს ხომ ანგარიშვანობაა, წონო და ზომო, რა მოგელის ერთბაში გაბრძოლებით, ისევ ეს გიჯობს თუ გარკვეულ ჟამამდე მორჩილება და მონობის უღლის დადგმაცო – გარწმუნებდა შალვა ამირეჯიბი, რადგანაც მისთვის საჭოჭმანო აღარაფერი დარჩენილიყო – ჩამოეხსენ ამ ჩხირკედელაობას და გახსოვდეს, რომ ეს შენი ეროვნული ბუნებაა, და თუ ამბოხების ნადილისაგან თავდალწევა გსურს, ქართვე-

ლობაზე მოგინევს უარის თქმა, გამიჯვნა ეროვნული ხასიათისა და ვინაობისაგან და მსოფლიო მოქალაქის იდეალს ჩაბლაუჭებაო.

ანგარიში ანგარიში გახლდათ, უმანკოება უმანკოება, ერთმანეთთან ვერაფრისდიდებით ვერ მორიგდებოდნენ და არც უნდა მორიგებულიყვნენ, თუკი ჩვენი ვინაობა თვალსადახელშეა არ დაგვეკარგებოდა, და ქართველობის დაშრეტა-გაქრობამდე კი ვილინლილებდით კეთილგონიერ არსებებად, რომელთათვისაც ანგარიშიანობა განსაზღვრავდა სიცოცხლის არსსა და აზრს.

ვისთვის როგორ!..

ისე ნურც იმას დავივინყებთ, რომ ეროვნული ხასიათი ჟამთასვლისა თუ თავსმოხვეულ ვითარებათა გამოისობით ფარულ ცვლილებებს – გამკვეთრებასა თუ დაგლუვებას განიცდის; და ამიტომაც მთავარია, რომ იმ ძირეული ნიშანისა თუ ბირთვის ირგვლივ ბრუნავდეს, მას არ მოწყდეს ან არ გადააგვაროს, თორემ გარეგნულ გადასხვაფერებას ყოველთვის ეშველება რალაც.

ამ გარემოებას შალვა ამირეჯიბიცი ითვალისწინებს და ამიტომაცაა, ამბოხების მოწინააღმდეგეთაც რომ არა ძრახავს, როგორ თუ ანგარიშმიუცემელი აჯანყება არ ეჭაშნიკებოდთ, გიორგი მთანმინდელის შეხედულებას არ აგდებდნენ არაფრადო.

– იყვნენ ჭკვიანი ქართველები, რომლებიც გვიშლიდნენ ამ აჯანყებას.

ამ ფრაზაში ირონიის ნასახიც არ იგრძნობა, ეპითეტი – ჭკვიანი – არც ხელშესახებად და არც შეფარულად არაა შემოსილი წინწყლებით, და მინიშნებულია, რომ ამ პოლიტიკური მრწამსის ადამიანებსაც თავისი სიმართლე ჰქონდათ, ეროვნული ხასიათის თავისებურებათა გამკვეთრება-დაგლუვების თეორიიდან გამომდინარება.

მითუმეტეს, იმ ჭკვიან ქართველთა ნიშნად და სიმბოლოდ წარმოდგება ნიკო ნიკოლაძე, ილია ჭავჭავაძის დროიდან მოკიდებული აგერ ყმანვილკაცებამდე ყველასათვის ძვირფასი და მისაბადი პიროვნება.

სწორედ ამბოხების წინ რომ დაბრუნდებოდა ემიგრაციიდან, დამოუკიდებლობის კომიტეტის თავმჯდომარეც მოინახულებდა, კოტე ანდრონიკაშვილი. დიდხანს ისაუბრებდნენ. სალაპარაკო თემას დიდი მიხვედრა არა სჭირდება – ქვეყანა აჯანყების სუნთქვითაა გაჟღენთილი, ყველგან ქაქუცასა და მისი შეფიცულთა სახელები გაისმის და აქაც ამ საფიქრალ-სატიკივარის ირგვლივ იტრიალებდნენ. ისე იგრძნობა, რომ ცხარე კამათიც უნდა გამართულიყო და... ეტყობა, მასპინ-

ძელმა პოლემიკისას გადასცალა კომიტეტის ხელმძღვანელი, ისე დაუსაბუთა შეიარაღებული გამოსვლის გაუმართლებლობა – და იქნებ უგნურებაც – სტუმარს საპასუხო არგუმენტები შემოელია და შალვა ამირეჯიბის სახელის ხსენებამ მოუწია.

არც კონტექსტია ძნელი ამოსაცნობი, კოტე ანდრონიკაშვილი, მტკიცე საბუთების ალყაში მომწყვდეული, თავის მართლებას იმით შეეცდებოდა: მე კი გიჯერებთ და დიდი მოსურნე არც გახლავართ ამ აჯანყების, მაგრამ ჩემს გარემოცვაში სხვები სულ სხვაგვარად ფიქრობენ და უამბობებოდ ვერც წარმოუდგენიათ სიცოცხლე, აი, თუნდაც შალვა ამირეჯიბიო.

– ხვალვე მესტუმროს, – დააბარებდა მასპინძელი და კომიტეტის თავმჯდომარე მაშინვე გადასცემდა შემონათვალს პოეტსა და პოლიტიკოსს: ნიკო ნიკოლაძეს ხვალ შენი ნახვა უნდაო, – გულში კი გაივლებდა: იმასაც მოვესწრები, როგორ დაგირღვევს შენს ამბობების თეორიას, ქაქუცა ჩოლოყაშვილს კიდევ შენისთანების შეგულისება სჭირდებაო?!

გიორგი მთანმინდელის აჩრდილს აიძლოლებდა შალვა და ისე მიადგებოდა პატრიარქის ბინას – მაინც აჩრდილებად აღიქვამდა გარდასულთაც და თანამედროვეთაც და მაინცდამაინც არც მასპინძელი ეგულებოდა უფრო ხორცშესხმულ არსებად, ვიდრე ქვეყნის მფარველთა დასს საუკუნეთა წინათ შემატებული ბერი.

კარს გიორგი გაულებდა, მასპინძლის ვაჟი, და მამის კაბინეტში შეიყვანდა, ნახევრად განათებულ ოთახში. ეს დეტალიც კი ჩარჩენია ხსოვნაში და საგანგებოდ აღნიშნავს. აგერ შემოდის ნიკო ნიკოლაძე და გაოცება დაეცყო: გამოცვლილხართო. შალვა ამ გაოცებას იმით ახსნიდა: ალბათ იმიტომ, გრძელი წვერი რომ მაქვს მოშვებულიო, – თუმც ამ გარეგნულ ნიშანზე მეტად იქნებ მისი მზერისა თუ საერთო გამომეტყველების ცვლილებას გამოენვია მასპინძლის გაკვირება?!

როგორც ჩანს, მასპინძელი საფუძვლიანად მომზადებულიყო ამ შეხვედრისათვის, რადგანაც ლაპარაკს რომ დაიწყებდა, საათ-ნახევარს არ გაჩერდებოდა და არწმუნებდა და ურჩევდა, აჯანყებაზედ ხელი აიღეთო.

სტუმარი აღტაცებულია ნიკო ნიკოლაძის ხილვით და ლამის ვერც იჯერებს, ეს ვის წინაშე ვზივარ და ვინ მელაპარაკებაო.

– ჩემს წინ იჯდა ჩვენი, ესე იგი ჩემი და სხვა მეგაზეთეების და ეგრეთ ნოდებული პუბლიცისტი ხალხის ცოცხალთაგანი მამამთავარი.

მაშ გადაუბირებია და ეგაა – შენს ასეთ თაყვანისმცემელს საკმაოდ დამაჯერებელ საბუთებს რომ მოუყვან – მათ შორის, დასავლეთ-

თის შემწეობის იმედი ტყუილუბრალოდ გაქვსო – კი უნდა გადმოიყვანო შენს პოლიტიკურ მრწამსზე.

მაგრამ სტუმარს სულ სხვა რამ წამოაგონებოდა და ისე მკაფიოდ დაუდგებოდა თვალწინ, თითქოს პირადად ყოფილიყოს შემსწრე. თუმცე შემსწრეობა რად უნდოდა, როდესაც ის ეპიზოდი ნიკო ნიკოლაძეს თვითონვე მოეყოლა 1907 წელს ჟურნალ „ბილოს“ ფურცლებზე.

ის ეპიზოდი, ორმოცი წლის წინანდელი, გრაფ შუვალოვის კაბინეტში.

ამჟამად მასპინძელი ორჯერ ორმოცისა რომ გახლდათ, მაშინ ისევე იჯდა შუვალოვის პირისპირ, როგორც ახლა შალვა ამირეჯიბი მის წინაშე, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ იმხანად აქეთ სთხოვდნენ ნიკო ნიკოლაძეს შუამდგომლობას, „ნაროდოვოლცებმა“ ხელი აიღონ ტერორზე და მთავრობის წინააღმდეგ ბრძოლაზეო.

მიაღწია მაშინ რაიმეს თავისი მტკიცებით გრაფმა?

ვერც ვერაფერს, და ნიკოს თავისი იმჟამინდელი შეუვალობა არამცთუ არასოდეს უნანია, ყოველთვის ესახელებოდა, შეუპოვრად რომ აღუდგა წინ ამ მოთხოვნას.

ნეტა ნიკო ნიკოლაძემაც თუ იგრძნო – ან იმწუთასვე, ან მოგვიანებით – როლები რომ შეცვლილიყო?

მოხუცები რომ ახალგაზრდებზე ჭკვიანები არიან, ძველი ჭეშმარიტებაა, მაგრამ ეს არის ჭეშმარიტება, რომელიც ერთ ორმოც წელს არა სჯერდება და მოითხოვს მეორე ორმოც წელსაც, ხოლო მე მაშინ ოცდათვრამეტი წლისა ვიყავიო, – ეს პასაჟიც ბევრგვარად საგულისხმოა და საგულისხმო იმ მხრივაც, მოიარებით რომ მიანიშნებს მკითხველს, ნიკო ნიკოლაძეს ვუჯერებდი, განა არ ვუჯერებდი, მაგრამ... ჩემი ხნის ნიკო ნიკოლაძეს და არა ორჯერ უფროსსო.

როგორც მისი დიდი პატივისცემელი, თავს ნებას როგორ მისცემდა, რომ გულმოდგინედ არ მოესმინა მისი ლაპარაკი, თუ რა ხდებოდა ამ დროს ევროპაში, როგორ გაბედავდა, შეწყვეტინებინა მჭევრმეტყველების ეს ნაკადი, მაგრამ გამოთხოვებისას მაინც ის უნდა ეთქვა მისთვის – და უნებურად იქნებ ეწყენინებინა მხცოვანი მოღვაწისათვის – რომ ახლა აჯანყებაზე ხელის აღება, სამწუხაროდ, შეუძლებელი იყო.

„სამწუხაროდ“ იმას ნიშნავდა, მე გინდ გერწმუნოთ და გინდ არა, აბობოქრებულ მდინარეს ველარაფერი შეაჩერებს და არც მე გავირჯები ამაოდ, სტიქიის დაშოშმინებას შეეცადოო.

განბილებული დარჩენილიყო გრაფი შუვალოვი.

განბილება არ აცდენოდა ნიკო ნიკოლაძესაც.

მწარე განცდებით შეპყრობილი ბრუნდებოდა შალვა ამირეჯიბი: ეს ვის ვატიკინე გული, ნეტა ამ დღეში არ ჩავევარდნილიყავ, სხვა რაც უნდა ეთხოვა, თავს ხომ არ დავზოგავდი, მაგრამ რაც ჩემს ხელთ არ არის, არ არისო.

– ჩვენი, ამ საქმის შედგომილთა, სამყარო სულ სხვა იყო.

და როდესაც სამყაროები აცდენილა ერთმანეთს, როგორ გინდა მიუახლოვო.

ერთ სამყაროში კეთილგონიერებისაკენ მოწოდება სჭარბობდა, მეორე სამყარო ქართველთა უმანკოების რწმენით განმსჭვალულიყო – ვისთვის ქვეშეცნეულად, შალვა ამირეჯიბისათვის კი თეორიული საყრდენი გახლდათ, გნებავთ ფილოსოფიური წინამძღვარი პოლიტიკურ მტკიცებათა ასაგებად... და გულდანყევტილს გრაფ შუვალის აჩრდილი რომ ბევრს ვერაფერს უსაშველებდა, ისევ გიორგი მთაწმინდელის აჩრდილი წაცხებდა მალამოს: საკუთარ თავს ვერ გადააბიჯებ, ვერც ანგარიშშიუცემელ მოქმედებას გაერიდები, თუკი მთელი არსება აქეთ გენევაო.

* * *

– წლების ნაშრომი წყალში ჩაიყარა, – ეს უილიამ ბატლერ იეიტსის სიმწრის წამოძახილია.

მაგრამ ყველაფრის სანაცვლოდ რალაც შემადრწუნებლად ლამაზი იშვა, – ესეც უილიამ ბატლერ იეიტსის წამოძახილია, ოლონდ ამჯერად აღფრთოვანების.

ის ფრაზა ყოფით რეალობაში ითქვა.

ეს პოეტური სტრიქონია.

როგორც ყველა შთაბეჭდილებიან, მღელვარე სულის ადამიანს, იეიტსსაც სჩვეოდა განცდების მძაფრი გამოხატვა, მითუმეტეს, როდესაც მისთვის ყველაზე ძვირფასსა და სანუკვარს ეხებოდა საქმე; და როდესაც წლების ნაშრომი წყალში ჩაიყრებოდა ანდა რალაც შემადრწუნებლად ლამაზი იშვებოდა მის სამშობლოში, უპირველესად ვინ უნდა გამოხმაურებოდა, თუ არა იგი, ვინც მთელი ძალ-ღონე შეაღია ირლანდიელთა ვინაობისა და სულიერი მეობის დადგინებას, თავისი ხალხისათვის დამოუკიდებლობის რწმენის განმტკიცებას, სიმზნევის შთაგონებას სახელმწიფოებრიობის მოსაპოვებლად და ეროვნული ნიჰილიზმის აღმოფხვრას, წინააღმდეგობის მოძრაობის წინამძღოლის ჩარლზ პარნელის უღვთო გამეტებამ რომ გამოიწვია იმ მიწა-წყალზე, რომელსაც ჯერაც ირლანდია ერქვა, მაგრამ ინგლისის

კაბალაში მოქცეული თანდათან ჰკარგავდა ეროვნულ თავისებურებებს ისევე, როგორც მშობლიურ ენას უკვე გამოთხოვებოდა – ყოფითობაში ინარჩუნებდნენ, მაგრამ მათი ლიტერატურა ამ ენის გარეშე მიედინებოდა – ინგლისურს შეყუყულ-შეზიზნული – და სასიკეთო შემობრუნების იმედი კი სადღაც ბურუსში ჭიატებდა.

ამ ბურუსის გასაფანტად შეიქმნებოდა იეიტის პოეზიაც და დრამატურგიაც, ამ ბურუსის გასარღვევად აღდგებოდა მითოსური ჟამის ხსოვნაც და დაფუძნდებოდა თეატრიც – არამარტო სანახაობრივ მოვლენად, არამედ ტაძრის ამბიონად ეროვნული თავისუფლების ქადაგებისათვის.

ამასობაში წლების ნაშრომი წყალში უნდა ჩაყრილიყო.

რალაც შემადრწუნებლად ლამაზიც უნდა შობილიყო.

მაინც რა იგულისხმება ან ერთში, ან მეორეში?

ალბათ ურთიერთსაპირისპირო ეპიზოდები ირლანდიის ცხოვრებაში, რაკილა ერთი გულს გიკლავს, მეორე კი აღგიტაცებს.

ის, რაც წლების ნაშრომის წყალში ჩაყრასთან გაიგივებულა, ირლანდიელთა აჯანყებაა 1916 წელს, როდესაც ხუთდღიანი – 24-დან 29 აპრილამდე – წარმატება ამბოხებულთა სისხლში ჩაიხრჩობოდა.

ხოლო ის, რაც შემადრწუნებლად ლამაზის დაბადებას შეტოლებულა... ირლანდიელთა აჯანყებაა 1916 წელს, 24-დან 29 აპრილამდე რომ ინარჩუნებდნენ მემამოხენი დუბლინის ცენტრალურ ნაწილს, თავგანწირული ბრძოლით მოპოვებულს, მაგრამ ინგლისის ხელისუფლება სასტიკად გაუსწორდებოდა თავისუფლების მაძიებელთ და აღიდგენდა თავის ზეგავლენას.

იმ წლის აღდგომა სისხლიანი გაუთენდებოდა ირლანდიას.

და პოეზიაში რომ გადაინაცვლებდა, იეიტის ლირიკული შედევი-რი სწორედ ამ გამჭვირვალე მინიშნებით დასათაურდებოდა: „აღდგომა, 1916“.

თუმცა... ის ორი ურთიერთსაპირისპირო შეხედულების არსებობა ახსნით როგორ შეიძლება ავხსნათ?

რაკილა ორივეს ერთი პიროვნება გამოთქვამს და არა ორი განსხვავებული პოლიტიკური მრწამსის ადამიანი, გიჩნდება ფიქრი, რომ სხვადასხვა დროის განცდები უნდა იყოს – ერთი იმწამიერი, მეორე – ხანის გასვლის შემდეგ, შესაბამისად – ერთი უფრო ემოციურია, მეორე უფრო განსჯაში გამოტარებული.

მაგრამ... ყოფითობაში ნათქვამი ფრაზის შემდეგ დიდ დროს არ გაუვლია ლირიკული შედეგის შექმნამდე. ამიტომ ემოციები უთუ-

ოდ ჯერაც მძაფრი გახლდათ, თუ საერთოდ შესაძლებელია, რომ ასეთი მწვავე ტკივილი ერის ცხოვრებაში, შენს გულზე მთელი სიმძლავრით რომ აღბეჭდილა, ოდესმე გამინელდეს.

იეიტსის პოეზიის ეს თვალსაჩინო ქმნილება ქართულადაც რომ ამეტყველდებოდა ზვიად რატიანის მეოხებით, პაატა ჩხეიძე მოწონებით შეეგებებოდა ამ თარგმანს და გამომხატურებაში ზოგიერთ ისტორიულ რეალიასაც მოიხმობდა და ლექსში მოხსენიებულ თუ ნაგულისხმევ პერსონაჟთა ბიოგრაფიებიდან ცალკეულ ცნობებსაც მიანვდიდა ქართველ მკითხველს, ვისთვისაც ჯერ კიდევ იაკობ გოგებაშვილისა თუ ილია ჭავჭავაძის დროიდან გაიგივებულა საქართველოს ბედი ირლანდიის ბედთან და ყოველთვის მძაფრად და მშობლიურად ამიტომაც განვიცდიდით მათი ისტორიული ცხოვრების დრამატიზმსაც და გმირთა და ხელოვანთა ბედისწერასაც, ზვარაკებივით რომ მიწყობოდნენ ერთმანეთს იქ დაგურგურებულ ცეცხლში.

ერთ ასეთ ხანძარს გადაეწვო 1916 წლის აღდგომის ჟამსაც.

უილიამ ბატლერ იეიტსი იმხანად პარიზში იმყოფებოდა და აჯანყების გუგუნიც იქ ჩაესმოდა. ძალიან შეაშფოთებდა ეს გუგუნი, სულაც დათრგუნავდა, საომრად კი არ შემართავდა, და წუხილს ამ ამონაკენესით ამოთქვამდა, წლების ნაშრომის წყალში ჩაყრა რომ უჩენს ყოველ ადამიანს, და გარდუვალობა იმისა, რომ უამრავი ადამიანი გაინირება, უპირველესად კი აჯანყების მოთავენი.

მაგრამ მოდ გონი უნდა შეეპასუხოს:

– ტრაგიკული ღირსება დაუბრუნდა ირლანდიას!

და იმ პოეტური დითირამბის შეთხზვას პაატა ჩხეიძე ამ ფრაზის გაკლენით ახსნის: იეიტსი შეიძრა და ახალი თვალთ შეხედა სახალხო მღელვარებასო.

მაინც ვინ იყო ასეთი მოდ გონი, ერთი ფრაზით რომ შემოატრიალა იეიტსის მსოფლხედვა და იმედგაცრუება და სინანული აღფრთოვანებად გარდაუსახა?

ვინ და: თავგანწირული პატრიოტი ქალი, ერთადერთ მიზანს რომ ელტვოდა მთელი სიცოცხლე – ირლანდიის სახელმწიფოებრიობის აღდგენას და არაფერს იშურებდა ამ სწრაფვის აღსასრულებლად... ქალი, ვინც იეიტსს მთელი ცხოვრება უგონოდ უყვარდა და რამდენჯერმე ცოლობაც სთხოვა, თუმც ყოველთვის უარით გამოისტუმრეს, მიუხედავად იმისა, რომ მოდ გონს მასთან მეგობრობა არასოდეს შეუწყვეტია და მისი შემოქმედების თავყვანისმცემლადაც დარჩა უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე.

იეიტსი თან შმაგად ეტრფოდა მოდ გონს, თან ცოტა არ იყოს გაუგებარი რჩებოდა მისთვის ქალის ფანატიზმი, იმ ერთადერთი მიზნის გარდა სხვა არაფერს რომ არ სცნობდა თუნდ ფიქრისა და თანაგრძნობის ღირსად; და აღარც ისაა ძნელი ამოსაცნობი, ამ ლირიკულ შედევერში პოეტი ერთმანეთს რომ უპირისპირებს, ერთი მხრივ, გაქვავებულ გულსა და, მეორე მხრივ, სამყაროს დაუსრულებელ ცვალებადობას, მისთვის მეტად ძვირფას ქალს გულისხმობს გაქვავებული გულის მეტაფორით.

პოეტი ვერ შეგუებითა ფანატიზმის ამგვარ გამოვლენას და თვითონ ურჩევნია ათასგვარ ცვლილებას ადევნოს თვალი, მაგრამ მოდ გონის ხიბლის ტყვეობაშიც რომ სამუდამოდ გამოკეტილა? ეტყობა, იეიტსისათვის ეს ფანატიზმიც მიმზიდველია, თავისუფლებისათვის მებრძოლი ქალის ხატება ყველაზე ამაღლებულად წარმოუდგება, თორემ გაცრუებული სიყვარულის ერთგული არ დარჩებოდა მთელი სიცოცხლე.

უძვირფასესი ქალის შეპასუხება უთუოდ ჩააფიქრებდა იეიტსს, მაგრამ მთლად ასეც არ უნდა იყოს, რომ ერთმა ფრაზამ გადაუტრიალა წარმოდგენა აჯანყებაზე. არამცთუ ფრაზა, ხანგრძლივი ქადაგებაც ვერ გადაუნაცვლებდა ასე ერთბაშად შეხედულებას ერთი პოლუსიდან მეორისაკენ ამხელა ინტელექტის კაცს.

მაშ რა ხდება, დანანებასა და წუხილს უეცრად რატომ მოჰყვა ჰეროიკული აღმაფრენა? დამუნათებას – დითირამბი?

ეგაა, მოდ გონის შეპასუხებამ რალაც ახალი კი არ აღმოაჩინინა იეიტსს, არამედ გააშიშვლა მისივე ფიქრისა და განცდის ის მხარე თუ შრე, რომელიც სისხლისღვრის გაგონებამ უკან გადასწია და გზა დაუთმო მწარე სინანულსა და იმედგაცრუებას, რომ ყველაფერი თავიდან იყო დასაწყები, და რომ ამბოხებამ ნაადრევად განყვიტა ზომიერი და თანმიმდევრული სვლა თვითმმართველობის მოსაპოვებლად. ეს საფეხური რომ განმტკიცდებოდა, მერე უკვე სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვისაც დაიწყებოდა ასევე ზომიერი და თანმიმდევრული ბრძოლა და ადრე თუ გვიან ნანატრი დამოუკიდებლობა რეალობად გადაიქცეოდა.

კი მაგრამ, ვინ აგულიანებდა თავისუფლებისაკენ ამ დაუოკებელ სწრაფვას?

ვინ ამზადებდა აჯანყებას, მიუხედავად გარეგნული თავშეკავებისა? ვისი სახელი შთააგონებდა მეამბოხეებს?

ირლანდიური აღორძინების სხვა მოღვაწეებთან ერთად უთუოდ იეიტსისაც, როგორც ამ ეროვნული მოძრაობის ერთ-ერთი თაოსანის.

გაორებული ირლანდიელ მოღვაწეთა ეს ერთ-ერთი თვალსაჩინო სახელი.

თან სული უსწრებს დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად – თვითმმართველობა საბურველია, თორემ სახელმწიფო ამოჭრია გულში; თან სისხლისღვრა აკრთობს.

ოცნებაში უფრო იოლად გამოიყურება ყველაფერი და გაცხოველებულ სამზადისში ამ ნანატრი მიზნის იმედადაა... მაგრამ დგება თუ არა მის მიერვე მომზადებული წუთი, უკვე სხვაგვარად წარმოუდგება ეს ყოველივე და შეიარაღებულ აჯანყებას ამდენი ხნის თავდაუზოგავი გარჯის გაქარწყლებად მიიჩნევს.

თან გულში ეამაყება, ტრაგიკული ღირსება რომ დაუბრუნდა ირლანდიას და მოდ გონი მხოლოდ ხმამაღლა გამოთქვამს იმას, რაც იეიტისისაგან შეუთვისებია, ოღონდ ამ საბედისწერო წუთებში პოეტს როგორღაც მივინყნია თავისივე განცდა და ვილაცამ უნდა წაკრას ხელი და გამოაფხიზლოს, რათა ნაადრევად განწყვეტილად და ამაოებად არ ირწმუნოს ის დიდი მოვლენა, რაც ირლანდიის ცხოვრებაში მოხდა ხუთდღიანი გაელვებისას.

აჰა – ერი ცოცხლობს.

იგი არ აპირებს უუფლებობასთან, მორჩილებასთან შეგუებას და სისხლის გაღებით სახიერ მაგალითს უტოვებს შთამომავალთ.

ამიტომაცაა, რომ ყველაფრის სანაცვლოდ რაღაც შემადრწუნებლად ლამაზი იშვა.

იდუმალი, ერის წიაღში დაფარული ძალების ამოფრქვევა ვერ მოემწყდევა – და ანკი რატომ უნდა მოემწყდეს – მკაცრი რაციონალიზმის ჩარჩოში.

ამ იდუმალ, დაფარულ ძალებს აღვიძებდა იეიტისი, რაც სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდა, და თუ მათმა გამოღვიძებამ წამიერად თავზარიც დასცა, არც ეს გაემტყუნება – მგრძნობიარე გული უჩვეულო სიმძაფრით განიცდის ტრაგედიის მომწუსხველობასა და შემზარაობას, და უპირველესად საკუთარ თავს ადანაშაულებს: ნეტა უნებურად მეც ხომ არ ავაჩქარე მოვლენებიო, – მერე კი ამბოხების მეთაურებსაც გახედავს გამკიცხავი მზერით: სულსწრაფობა რატომ გამოიჩინეთო, – თუმც მალევე უნდა გაზომოს ეს ყველაფერი სულ სხვაგვარად, შემადრწუნებელი სილამაზის ფონზე და სიამაყით ჩამოთვალოს ეს სახელები: მაკდონახი, კონოლი, მაკბრაიდი და პირსი, – რომელნიც მანამდე გაჰყვებოდნენ თანამდევე სულელებად ირლანდიას, სანამ სიმწვანე დარჩებოდა ქვეყნიერების სიცოცხლის ნიშნად.

თავი მეოცა

ნაპოლეონის ტაქტიკა

– ჭიათურის გამოსვლების შემდეგ ჩვენ დავრწმუნდით, რომ გამოსვლები წაგებული იყო, მაგრამ მაინც გადავწყვიტეთ მანგლისზე დაცემა.

რას უნდა ნიშნავდეს ალექსანდრე სულხანიშვილის ეს სიტყვათშეთანხმება – „მაგრამ მაინც“?

მითუმეტეს: დავრწმუნდითო, – განა „შევეფიქრიანდით“ ან „შევეჭვდითო“.

ვერ ეგუები დამარცხების აღიარებას და, ვიდრე დაიჯერებდე, ერთს მაინც გასხმარტალდები?

ან რაკილა შემართული იყავი საომრად, თავი ველარ დაგიოკებია და მაინც ებმები ბრძოლაში?

იქნებ ჩუმად გაცლა არა გსურს და წასვლის წინ კარის გაჯახუნებას ლამობ?

თვალნათლივია: ეს აღარ არის ხევსურეთის ამბოხების დრო, როდესაც მარცხი ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა ბრძოლაზე ხელის ალებას. მაშინდელი გაცლა გულისხმობდა მარტოდენ ერთი კუთხიდან წამოსვლას. თვითონ კუთხე კი ძალიან დაზარალებულიყო, მაგრამ ისეთ სიმხნევეს შთააგონებდა ის ჰეროიკული ეპოპეა ქვეყნის სხვა მხარეებს, ნამდვილი ბრძოლის გადახდას მომავალში ივარაუდებდი. იმ ჭრილობებში დიდი იმედი დაიბუდებდა. და კიდევ მოამზადა იმ იმედოვნებამ და რწმენამ 1924 წლის აგვისტოს საერთო-სახალხო შეიარაღებული გამოსვლები.

ამჟამინდელი მარცხი კი ხელფეხის შეკვრას გატოლებია.

ქვეყნის მთელი სხეულია უკვე დაჭრილი და დანყლულებული.

თანაც ასე უსახელოდ მოთავებულა ყველაფერი.

არადა:

დედაქალაქის განყოფილებას ექვსი ამოცანა რომ ჰქონდა გადასაწყვეტი – ფოსტა-ტელეგრაფის, ჯავშნოსანი ავტომობილების, ჩეკას, კურსანტების, ჯავშნოსანი მატარებლისა და საავიაციო გუნდის

დაკავება – რაზმები ყოველმხრივ გამზადებულიყვნენ და მხოლოდ განკარგულებას ელოდნენ.

ჩრდილოკავკასიაში უკვე გაგზავნილიყო შვიდი ოფიცერი მაიორ ბერიძის მეთაურობითა და შეტყობინებით: 29 აგვისტოს ღამის 2 საათზე საქართველოსთან ერთად თქვენც ააფრიალეთ აჯანყების ბაი-რალიო.

ქაქუცას ბანაკში გადაბარგებული დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრთაგან იასონ ჯავახიშვილის დამაიმედებელ წერილს მიიღებდნენ, შეფიცულთა შემჩერებული არავინ იქნებაო.

იმ დღეს ტფილისსაც დაეტყობოდა ამოძრავება.

ხალხს გამბედაობა მოემატებოდა.

ოფიცრობა უკვე აღარაფერს ერიდებოდა – ან ქაქუცასთან გაგვგზავნეთ, ანდა რომელიმე რაზმში ჩაგვწერეთო.

28 აგვისტოს ყველა აჯანყებას ახსენებს, მასზე და მხოლოდ მასზე მსჯელობს.

ქალაქი სიხარულს მოუცავს, ღიმილისაგან გადაბადრულა და გადანათებულია ირგვლივ ყველაფერი.

როგორც სხვანი, ისე სოლომონიც ალაგს ვერ პოულობს და სანატრელ წუთებს – ღამის 2 საათს – მოუთმენლად მოელის.

ნასადილეებს გახარებული ბავშვი გაზეთს შეურბენინებს:

– ძია, ნაიკითხე, რა კარგი ამბები წერია!..

ისიც გადაშლის გაზეთს და... თვალებს არ უჯერებს. თურმე ჭიათურა 28 აგვისტოს ღამის 2 საათზე გამოსულა და ამბოხებულებს ქალაქი დაუკავებიათ.

თავზარდაცემულმა აღარ იცის, რა ილონოს – ამდენ შეცდომას მიმატებული ეს კიდევ ერთი მარცხიანი (მიუხედავად წამიერი გამარჯვებისა!) ნაბიჯი იმით თუ გამოსწორდება, რომ აჯანყებულნი მთელ საქართველოში ელვისისისნაფით იმოქმედებენ, უპირველესად მაინც ტფილისში... მაგრამ გამომსწორებელი ვინ შეიძლება იყოს, როდესაც მთავარსარდალი და ხელმძღვანელი გუნდი 20 კილომეტრითაა დაშორებული დედაქალაქს.

და როდესაც ყოველი წუთი ასე ძვირფასია, ნება-უნებურად დრო და მოქმედების ინიციატივა ჩეკასა და ხელისუფლების ხელში ინაცვლებს.

ჰოი, ის საბედისწერო ერთი დღე, თავდაყირა რომ დააყენა ამდენი ხნის სამზადისი.

ჭიათურის თავზე ნაადრევად აფრიალებული თავისუფლების ბაი-რალი, როგორი სანეტაროც უნდა ყოფილიყო მისი გაშლა.

კახეთში გამგზავრებულიყო კათოლიკოს-პატრიარქი ამბროსი, რათა კახეთ-მთიულეთის ჯარებს გამოძღოლოდა ჯვრით ხელში – ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მხარდამხარ.

სხვაგვარად ვერც მოიქცეოდა ამ ბუნების პიროვნება.

იმ საბედისწერო დღემ აჯანყებამდე მოუთავე ხელი პატრიოტებს – ხელისუფლებას გზა გაეხსნა ხალხის დასარბევად და ქუდზე კაცი ველარ ჩააკითხავდა ბელადს, მცირე რაზმი კი განა იმდენს რას შეძლებდა...

ვაგონებში შეყრიდნენ ჭიათურელებს – ვისაც მიწვდებოდნენ, შინ არავის დააყენებდნენ და გამოირეკავდნენ, გუნებაში უკვე სატანური განზრახვა რომ ჩაეთქვათ. თითქოს ან თბილისის ციხისაკენ უნდა ეკრათ თავი, ანდა ქუთაისის... მაგრამ სხვაგვარად განსჯიდნენ დარბევის უშუალო თაოსანნი, ტალახაძე-მშვენიერაძის ტანდემის სახელით შესულნი საქართველოს ტრაგიკულ ისტორიაში.

შეაჩერებდნენ მატარებელს, მიაყენებდნენ ზედ ტყვიამფრქვევებს და... ჰოი, რა ნეტარებით დაცხრილავდნენ ვაგონებში გამოკეტილ, უსასოო ადამიანებს...

ყვირილი კვნესით შეიცვლებოდა, კვნესაც თანდთან ჩაკვდებოდა... და დიოდა სისხლი, დიოდა და დიოდა... მდინარე გაანითლო, რომ უთქვამთ ხოლმე, რალაც ამგვარი ხდებოდა კიდევ ერთხელ... ბოლშევიკური მსხვერპლმენიერვა ასე უნდა აღსრულებულიყო – ესეც ის პირველი სიგნალი, თუ რა დაემართებოდა ყველა იმას, ვინც დამხობილ სახელმწიფოს მისტიროდა და მთელი იმედი ამ აჯანყებისათვის დაექავეშირებინა. რა დაემართებოდა ქვეყნის ჯიშსა და ლაზათს, კეთილშობილებასა და გონიერებას. რა დაემართებოდათ მეომრებთან ერთად ქალებსაც, მოხუცებსაც და ბავშვებსაც. სრულ განუკითხაობას უნდა მოეცვა ყოველივე და ჯერ ვაგონები ჩაძირულიყო სისხლში, რათა კიდევ ერთხელ განგვეცადა ამაოება ამაოებისა.

ამაოებისა ვითომ?

სისხლი ფუჭად არასოდეს რომ არ იკარგება?

მაგრამ აქამდეც თუ აღწევდა სისხლის მითოსი, ილია ჭავჭავაძის წარმოსახვაში ჩამოყალიბებული და თვით მისივე სისხლითაც განმტკიცებული?

იდუმალ დინებებს როგორღაც ხომ არ მოეტანათ ამ ჯოჯოხეთურ დღემდე დაღვრილი სისხლის მაგიური ძალის რწმენა, რათა სიმბნევის ძარღვი თან არ მიჰყოლოდა ვაგონებიდან გადმოდინებულ სისხლის ნაკადებს?

ერთი დღე... საბედისწერო ერთი დღე... თანაც ასე საზარლად დაბოლოებული.

ველარ გამოუძღვებოდა მოჯანყეებს კათოლიკოსი ამბროსი.

როგორც 1832 წლის შეთქმულთა დატუსაღებამ დატოვა განზე ქართველთა ლაშქრის გამოსაძლოად მზადმყოფი სასულიერო პირნი, ისე ამჯერადაც ჩაიფერფლა მღვდელმთავრის მისია.

უსახელოდ, უსახელოდ მოთავებულიყო ყველაფერიო...

როგორ გინდა კვლავ ჩაიბუდოს იმედოვნებამ ამ ჭრილობებში, დაძაბუნება-დავრდომილობას რომ აგარიდებს?

მხოლოდ და მხოლოდ ჰეროიკული გაბრწყინებით, თავი რომ დაამახსოვრო მტერსაც და მოყვარესაც – იმას მწარედ: ეს ადრე თუ გვიან მომბრუნებელს ჰგავს და, აი, მაშინ კი... ხოლო ამას სანუგეშებლად: ეს ადრე თუ გვიან მომბრუნებელს ჰგავს და, აი, მაშინ კი...

ჭიათურაში აჯანყების ბედი გადაწყდა სავალალოდ, თორემ ეროვნული ბრძოლა იქ სულაც არ დასრულებულა და არც დამთავრდება საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენამდეო, – ამას ნიშნავდა ის „მაგრამ მაინც“ და ამ დაქადნების ხელშესახები დადასტურებაა – მანგლისის, დუშეთის, სვიმონიანთხევის, ხევგრძელას საგმირო ეპიზოდები, თავისებურ ეპოპეას რომ ჰკრავდა, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის უშუალო ხელმძღვანელობითა და მონაწილეობით აღბეჭდილს.

სადაც თვითონ დატრიალდა, ყველგან მიმოფანტა და დაირეკა რუსის ჯარის ნაწილები.

29 აგვისტოს, შუალამისას, კურსანტთა ყაზარმებს რომ მიუახლოვდებოდნენ, სულ სამოცდაათი კაცი იქნებოდა – მეამბოხეთაგან აკი ძალზე ცოტანი დაბრუნდნენ შეფიცულებთან, მანგლისის რაიონი კი სრულიად არ შეერთებია შეიარაღებულ გამოსვლებს. ასე რომ, იქაურთა იმედი არ უნდა ჰქონოდათ. შენობებს კი კურსანტთა ყაზარმები ერქვა, თორემ მთელი ბატალიონი იდგა და ეგრე ადვილადაც ვერ შეუხვიდოდი.

ბელადი თავიდან ასე გადაწყვეტდა, რომ ალექსანდრე სულხანიშვილი ექვს კაცთან ერთად მალულად შესულიყო და დაეტუსაღებინა ბატალიონის უფროსი და კურსანტთა მეთაური, თანაც ისე მოხერხებულად, რომ სროლა არ ამტყდარიყო. რაკილა ალექსანდრე მანგლისში პირველად იმყოფებოდა, ისიც ღამით, გზის მაჩვენებლად გააყოლებდა იქაურ მკვიდრს, დიაკვნად რომ მსახურობდა, ამჟამად კი თავზე უნდა დაეყენებინა მძინარეთათვის. ესენი მეთაურებს შეიპყრობდნენ თუ არა, რაზმი მაშინვე დაეცემოდა ყაზარმებს. მაგრამ ამ განზ-

რახვას დიაკვნის მოულოდნელი გაქრობა ჩაშლიდა. შიშმა გააქცია? ლალატიც ხომ არ ჩაიდო გულში? და ალექსანდრე მის ძებნას რომ შეუდგებოდა, ქაქუცა მიიხმობდა თავისთან, ამ ამბის მოსმენის შემდეგ კი ეტყოდა: დაანებე თავი, აქ ისედაც ცოტანი ვართ და არა ღირს დაფანტვაო.

იერიშის მომზადებისას ალექსანდრეს ბორჩალოელ თათართა თუხთმეტკაცთან გუნდს მიაბარებდა მარჯვენა ფრთაზე, მარცხნივ ელიზბარ ვაჩნაძეს გაგზავნიდა ოცი კაცით, შუაში კი მიხეილ ნაცვლიშვილსა და რაფიელ ერისთავს ჩაუყენებდა სათავეში დანარჩენ მემბოხეებს და მოიერიშეები ფრთხილად მიუახლოვდებოდნენ ყაზარმას. ერთ-ერთი შეფიცული შიგნით ყუმბარას რომ შეაგდებდა, სროლა მერე უნდა ამტყდარიყო, მაგრამ ყუმბარა არ გასკდებოდა, სანაცვლო კი არ მოეპოვებოდათ, ამიტომაც პირდაპირ დაუშენდნენ ტყვიას სანოლებზე არხეინად წამოგორებულ კურსატებს. ცხადია, იმათ დააბნევდათ ეს მოულოდნელობა, მაგრამ თურმე მეორე სართულზეც ისინი ყოფილან მოთავსებულნი, მხოლოდ პირველ სართულზე კი არა, ამათ როგორც ეგონათ მცდარი ცნობის გამოისობით. მეორე-სართულელები მოასწრებდნენ და აუშვებდნენ რაკეტას, რომელიც მთელ არემარეს დღესავით გაანათებდა და სარკესავით აირეკლავდა მემბოხეებს. კურსანტები ტყვიამფრქვევს გადმოდგამდნენ ფანჯარაში. და თუმც მარცხნიდან წამოპარებულ ელიზბარს ჩაეფუშებოდა ტყვიამფრქვევის გადმოთრევის განზრახვა, ამ იარაღის დადუმება მიახვედრებდათ მოიერიშეებს, ეტყობა მეტყვიამფრქვევე ტყვიამ სიცოცხლეს გამოასალმაო.

რაკეტის გაშვება კინალამ საბედისწეროდ გადაექცეოდათ ალექსანდრესა და კიდევ ორ მემბოხეს, რომელნიც უკან არ მიმწყდარან დამფრთხალნი იმ თათრებივით, რომელნიც უკან რომ დაიხევდნენ, მემბოხეთაგან წინ აღარავინ ეგულებოდათ და სროლას ძეგლებურად განაგრძობდნენ, რას წარმოიდგენდნენ, თავისიანებს თუ უშენდნენ. ალექსანდრე ზურგიდან ატეხილ სროლას რომ გაიგონებდა, ეგონებოდა, რუსებმა დაგვიარესო. ბედის წყალობით როგორღაც გაარჩევდა სიბნელეში, რომ თათრები აღარ იდგნენ ხაზზე, მიხვედებოდა, მათ დამართნიათ ეს გაუგებრობაო, და კიდევ გააქარწყლებდა გადაძახილით. მერე კი უკვირდა: საოცარია, ცოცხლები როგორ გადავრჩითო.

ბრძოლა ნახევარ საათს გასტანდა და მეტი მემბოხეებს აღარც გაეძლებოდათ. მანგლისში რუსების დიდი ძალა იდგა, თანაც თურმე

წინასწარვე გაფრთხილებული, და პარტიზანები დიდ საფრთხეს ვერ გადაურჩებოდნენ მომზადებული მტრისაგან.

გაეცლებოდნენ, გადაიკარგებოდნენ იმ არემარედან.

იერიშს წარმატებად მიითვლიდნენ, რაკილა კურსანტები ბლომად ჩაეხოცათ, თვითონ კი ერთადერთი კაცი დაეჭრათ, რომელიც თან წაიყვანეს.

შალვა ამირეჯიბი ამ ერთ ფრაზაში მოაქცევდა მანგლისის იერიშს:

– ათას ხუთასი რუსი სალდათი შიშველ-ტიტველი ტყეში გარბის.

ამ ფერწერულ ხატში – ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახეებას:

– ამ ლამეს ის მრისხანეა. ის უკმაყოფილოა.

არაერთ მემუარულ თუ პუბლიცისტურ ჩანაწერში სხვაგან არსად იხსენიებს იგი ბელადის მრისხანებას. აქ კი ეს ფრაზა ისეთ კონტექსტშია მოქცეული, შექსპირული ვნებანი და პერსონაჟები დაგიდება ძალდაუტანებლად თვალწინ. ამ განწყობილების ფსიქოლოგიური სათავეც მინიშნებულია, თუმც, ცხადია, შალვა ამირეჯიბი დაბეჯითებით ვერ განაცხადებდა მიზეზს – ეს ხომ მხატვრული ქმნილება არ არის, ხან ვარაუდიც თხრობის უშუალო ნაწილად აქციო, თანაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვან ნაწილად, ვიდრე თვალნათლივი დეტალეზია. გამჭვირვალე მინიშნება უნდა იკმარო და აჰა, ისიც:

– მისი სიტყვები გამართლდა, მას არა ჰყავს საკმარისი ხალხი, რომ თოფ-იარაღით ტფილისისაკენ გასწიოს.

მანგლისი ზედ გადმოსდგომია დედაქალაქს, რალა გაშორებს იქიდან, და მისი გეგმა რომ გაეთვალისწინებინა დამოუკიდებლობის კომიტეტს, გასაცლელად მემამბოხეებს კი არ გაუხდებოდათ საქმე, არამედ ახალ მონესეთ, რადგანაც თბილისიც უნდა აჯანყებულიყო და ორი მხრიდან დაძრულ იერიშს კი ის ჯანყი ბოლშევიკური ხელისუფლების დამხობაში გადაეზარდა.

აქედან ეს ყოველივე ხელშესახებად განიცდება.

უმნეობის შეგრძნება მძაფრდება და უკიდურესობას აღწევს.

...და ტრაგედიის მსახიობის მრისხანების მეტი რალა დარჩენია ქაქუცა ჩოლოყაშვილს!..

* * *

ალექსანდრე კარგარეთელი შეიარაღებულ მემამბოხეთაგან გამოარჩევდა ჩოხოსან, მაღალ, ლამაზ კაცს, მათ გარდა კი კიდევ ხუთ ევროპულად გამოწყობილ პიროვნებას. ის თვალში მოსახვედრი კაცი ქაქუცა ჩოლოყაშვილი აღმოჩნდებოდა, სათითაოდ რომ ჩამოუვლიდა

ახალმისულებს და ხელს ჩამოართმევდა, 17 წლის ალექსანდრეს შემხედვარე კი მიხეილ ლაშქარაშვილს დაბალი ხმით უსაყვედურებდა: ეს ბავშვი სად წამოგიყვანიათო. „ბავშვი“ იწყენდა, პეროიკულ ოცნებებში გახვეული ხან რომელ რაინდულ ეპიზოდს წარმოისახავდა თავისი მონანილეობით და ხან რომელს... და თურმე აქ წამოსაყვანიც არა ყოფილა!..

არადა, ამ ფრაზაშიც რაოდენ კანთიელად გამოსჭვავის ქაქუცას ბუნება – აარიდოს ყმანვილკაცები სისხლიან შეტაკებებს, იმისდა მიუხედავად, თითო მებრძოლი განძად რომ უღირს!.. ისინი კი ეფანტებიან და ეფანტებიან.

იმ ხუთ პიროვნებას კი ბიძაშვილი, პეტიკო კარგარეთელი, ჩამოუთვლიდა ალექსანდრეს: კოტე ანდრონიკაშვილიო, სპირიდონ ჭავჭავაძეო, იასონ ჯავახიშვილიო, შალვა ამირეჯიბიო, მიხო ბოჭორიშვილიო.

სალამოს გზას რომ გაუდგებოდნენ, გათენებამდე მდინარე ალგეთის ხეობას მიადგებოდნენ. ტყე-ტყე რომ შეუყვებოდნენ, შუადღე კარგად გადასული იქნებოდა, როდესაც დანიშნულ ადგილს მიაღწევდნენ, დაბურულ გარემოში უშველებელი ნიფლის ხე რომ წამომართულიყო.

აჯანყების დაწყებამდე აქ დაყოვნებოდნენ.

შიკრიკები მიჰქროდ-მოჰქროდნენ და ბელადი პეტიკო კარგარეთელს დუშეთში გაგზავნიდა გაბო ოზიაშვილთან, იმ მაზრაში რომ აგროვებდა ხალხს. ორი დღის შემდეგ პეტიკო დაბრუნდებოდა და უსიამოვნო ამბავს ამცნობდა, გაბოს ორასი კაცი ჰყოლია მოგროვილი და თითქმის ყველა გაბრუნებულიყო შინ, რაკილა შეეცყოთ, აჯანყება გაიცაო. ოცი მეამბოხელა შემორჩენოდა.

მაცნობე, როგორ მოვიქცეო, – ითვლევინებოდა გაბო ოზიაშვილი, ქაქუცა კი პეტიკოს კვლავ უკან მიბრუნებას დაავალებდა: ჩემს ჩამოსვლამდე ადგილიდან ფეხი არ მოიცივალოს და შენც მასთან დარჩი, შეტყობინებით კი ხვალ შუალამემდე უნდა შეატყობინო ესო.

პეტიკო დაუზარებლად კი წამოხტებოდა და გაეშურებოდა, მაგრამ ბურტყუნით მანიც აბურტყუნდებოდა: ძალიან შორია და ხვალ სალამომდე არ გინდა იქ ჩაღწევო?!.

* * *

გადაივლიდნენ შუბათის მთას, დაეშვებოდნენ მტკვრის ხეობაში, ნავით გადავიდოდნენ მტკვარზე და მიაკითხავდნენ შიომღვიმეს, მერე კი დუშეთისაკენ დაიძვროდნენ ტუსალთა გამოსახსნელად.

გაბო ოზიაშვილს ხუთი თითივით რომ სცოდნია დუშეთის ყოველი კუთხე-კუნჭული, საუკეთესო ადგილებსაც მიუთითებდა პარტიზანებს განლაგებისათვის. სულ იოლად განაიარალებდნენ ყარაულს, გახსნიდნენ კარს და გამოუშვებდნენ პატიმრებს, რომელთაგანაც არაერთი ყოფილა განწირული დასახვრეტად. ეს სასჯელი არ ასცდებოდათ თუნდაც მერაბ ჯორჯაძესა და შალვა ნებიერიძეს, რომელნიც მემამბოხეებთან შეერთებას მოინდომებდნენ. ქაქუცა უყოყმანოდ ჩარიცხავდა ორივეს თავის რაზმში, დანარჩენებს კი განუცხადებდა:

– როგორც გინდათ, საითაც გინდათ, იქით წადით.

ისინიც ხალისით დაიფანტებოდნენ, გარდა ზოგიერთისა, ამბოხებულთა შორის გარევეს რომ მოინადინებდნენ.

ამასობაში მეციხოვნენი გონს მოვიდოდნენ და ტყვიამფრქვევასაც გადმოდგამდნენ. ისე მოხდებოდა, რომ ორომტრიალისას ყველაზე სახიფათო ადგილას გაბო ოზიაშვილი მოემწყვდებოდა. კიდევ კარგი ის და არა სხვა, თორემ ყველა განწირული იქნებოდა, გაბოს კი ძალიან გამოადგებოდა იმ მიდამოების ცოდნა და, თანამებრძოლები თვალს შეასწრებდნენ, ტრიალ-ტრიალით როგორ გამოდიოდა სამშვიდობოს. უვნებლად გადარჩენა ასეთ უიმედო ყოფაში სხვა რაღა უნდა ყოფილიყო, როდესაც ტყვია მხოლოდ თოფის გოთურგას გაუხვრეტდა ორ-სამ ადგილას.

რაღაც საქმეზე სამეულს – მიხეილ ნაცვლიშვილს, ქიმბარსა და კურდღელას – რომ გაგზავნიდა აჯანყების წინამძღოლი, უეცრად ამბავი მოუვიდოდა, სვიმონიანთხევში ცხენოსანი ჯარია დაბანაკებულიო, და კიდევ გადანყვეტდა მათთან შებრძოლებას.

იმხანად ჩვენ მხოლოდ ფეხოსანთა რაზმი როდილა ვიყავით, უკვე გვყავდა ცხენოსანთა ერთი მწყობრიც, რომელიც მე ჩამაბარა ქაქუცამო, – ეამაყებოდა ალექსანდრე სულხანიშვილს, და გგონია, რომ ეს მწყობრი ძალიან შთამბეჭდავადაც თუ არ გამოიყურებოდა, საკმაო მეომარს მაინც მოუყრიდა თავს. არადა, აღმოჩნდება, რომ... სულ თხუთმეტი ცხენოსანს ითვლის – რამდენიმე ბორჩალოელ თათარს, ორ მემამბოხესა და ბათირას, იმასაც იმიტომ, რომ ფეხშია დაჭრილი და სიარული არ შეუძლია.

სოფელს რომ მიუახლოვდებოდნენ და ბელადი რაზმს სამ ნაწილად გაჰყოფდა, ცხენოსანთა მწყობრს სამხრეთით გაგზავნიდა, რათა იქით არავინ გაქცეულიყო – იმ ხევამდე უნდა მისულიყვნენ, აღმოსავლეთით რომ ჩამოუდის სვიმონიანთხევს. თვითონ ქაქუცას გორაკი უნდა დაეკაებინა – თუ ვინმეს გაუჭირდებოდა, იქიდან კარგად

დაინახავდა და მსწრაფლ ჩამოეშველებოდა. ყველაზე დიდი რაზმი კი, ელიზბარ ვაჩნაძის მეთაურობით, დასავლეთიდან მიადგებოდა დაბანაკებულ ჯარს.

ალექსანდრე სულხანიშვილი კინალამ ფათერაქში გაეხვია. თუმცა ძალზე ფრთხილობდა, მაგრამ მისი რაზმის უხმაურო მოძრაობა მაინც ჩაესმოდა ყარაულის მახვილ სმენას და ჯერ ყვირილს ასტეხდა და მერე თოფსაც გაისროდა. ეს სიჩქარეს არ შეანელებდა, რათა ხევამდე მიეღწია, ამასობაში კი ელიზბარიც მიაღწევდა ჯარის ადგილსამყოფელამდე და გაცხარებული სროლა რომ ატყდებოდა, ალექსანდრე წინ წაინეწდა და გზებსაც შეკრავდა. კუნაპეტი ღამე რომ გამოირიყრაჟდებოდა, ჯარისკაცები უკვე თავქუდმოგლეჯილნი გამობოდნენ სოფლიდან სამხრეთისაკენ, სადაც თავიანთი ძალა ეგულეობდათ. ვინც ხევში ჩახტომას მოასწრებდა, კიდეც გასხლტებოდა, დანარჩენები ზოგი ტყვედ ჩავერდებოდა და ზოგიც თავის აღსასრულს ჰპოვებდა.

სოფლის მკვიდრნი გახარებულნი გამოიშლებოდნენ.

სად არის კოოპერატივიო? – ეკითხებოდით ალექსანდრე და, კლიტეს რომ გატეხდა და შევიდოდა, ბუზ-ფუტკარივით მისეულ ხალხს განუცხადებდა: ყველაფერი გაზიდეთ, თამბაქოსა და პაპიროსების გარდაო. ისინიც, ჰოი, რას დაიტაცებდნენ და გამოაცარიელებდნენ იქაურობას. ალექსანდრე საკუთარ თავს გულუხვ ამქარს შეადარებდა, თუმცა არსენა ოძელაშვილს უფრო დამსგავსებოდა, და ხალხიც ისევე ლოცავდა, როგორც ოდესღაც არსენას ლოცავდნენ და მესტიურულ სიმღერებშიც გადასულიყო: ღმერთმა შეგარჩინოთ მარჯვენაო.

დალოცვა დალოცვად, მაგრამ გადანურულიყო მარაბდელი გმირის ბედი.

შეფიცულთა ბედიც გადანურულიყო.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი გორაკზე რომ გადმომდგარიყო, უკანასკნელად მოავლებდა თვალს იქაურობას.

ერთი ბრძოლა კიდეც ედო წინ, ერთი გამარჯვება კიდეც უნდა მიეთვალა... თუმცა ერთი კი არა, ტრიუმფი ტრიუმფზეც რომ დაესართა, აჯანყების სასწორს სასიკეთოდ ველარაფერი გადახრიდა.

იმედი მაინც აუბუჟტდებოდა გულში, იქნებ ხავსი იყოს მოსაჭიდავად და ბარემ იმასაც მოვებლაუჭოთ, სამუდამო სადარდებლად რომ არ გაგვყვეს: ვაითუ წამიერად დაეზოგეთ თავიო.

დასაზვერად ალექსანდრე სულხანიშვილი და გაბო ოზიაშვილი გაემართებოდნენ, ხომ უნდა შეესწავლათ, დროებითი სადგომის ირგვ-

ლივ რა ხდებოდა, რათა თავდაცვა გაადვილებოდათ მდევარისაგან, დიდძალი რაოდენობით რომ მოჰყვებოდნენ. თვალიერება-თვალიერებაში ვილაც ოსს გადააწყდებოდნენ, იმ მხარეში ერთი ოსური სოფელი არსებობდა და იმის მკვიდრს.

ალექსანდრეს უძნელდება ამ სტრიქონების ჩანერა („არასასიამოვნო სათქმელია“), მაგრამ სიმართლედ ის მოჩანდა, რომ ოსთა უმრავლესობას ჯაშუშობა მოსდგამდა ბუნებით, ჩვეულება კი რჯულზე უმტიციცისია და არც მგელს მოშლიდა მგლობას.

– ასეთები იყვნენ ისინი ხელმწიფის დროს; ასეთებად დარჩნენ ჩვენი დამოუკიდებლობის წლებშიც და, როდესაც კომუნისტები შემოვიდნენ საქართველოში, ისედაც წითლები, სულ მთლად განითლდნენ.

ამ ზოგად შთაბეჭდილებას არად დაგიდევდნენ შეფიცულნი, ის ოსი გზად რომ გადაჰყროდათ და არა ტყეში. ახლა კი შეეჭვებოდნენ: ამბოხების დღეებში ყველა გაურბის ტყეში შესვლას და ეს ვითომ ასეთი გულუბრყვილოა, რომ ასე თამამად დაიარებაო?.. ხელში პატარა ცული რომ ეჭირა, ეს კიდევ უფრო გაუძლიერებდათ ეჭვს პარტიზანებს: შესანიშნავად სჭირდება, ვითომ რალაცის მოსაჭრელად შემოსულაო.

ასე იგდებდნენ ხელთ პირნავარდნილ ჯაშუშს.

წაანონიალებდნენ თავიანთ ბინაზე და ქაქუცას წარუდგენდნენ: ეს ნამდვილი ჯაშუშია და უნდა დაეხვრიტოთო.

ქაქუცა მოიღუშებოდა:

– არა, დევირიგოთ და არაფერსაც არ იტყვის.

ესენი გადაირეოდნენ, თავს ვილუპავთ და ეგაა, ამის გაშვება და ჩვენი გაცემა ერთი იქნებაო.

ის თავისას დაიჟინებდა, ესენიც აღარ მოეშვებოდნენ და ბოლოს-დაბოლოს თითქოს დაიყოლიებდნენ:

– ნადით, თავში ქვა იხალეთ, რაც გინდათ, ის უყავით!

მაგრამ ეს ისე მკვახედ იქნება ნათქვამი, ორივეს ხელი დაუდუნდება და ერთმანეთს შეაცქერდებიან იმ განცდით, არა შენ გამოუყვანე წირვა და არა შენო. და მიხვდებიან, ამის დამხვრეტნი ჩვენ აღარ ვართ და სჯობს გავუშვათო.

მემუარებში კი თავს მაინც ვერ იკავებს ამ სინანულისაგან: ცოტა განყდა, რომ ამ ხათრიანობას და უფროსისადმი მორჩილებას თავიც არ წავადეთ ზედო.

ესაა ერთადერთი პასაჟი ამ მხატვრულ-დოკუმენტურ რომანში, რომელშიც მოიარებით გაისმის საყვედური ქაქუცას მიმართ და ამოვადნილია ერთგვარად პანეგირიკული სტილისტიკიდან. მემუარისტს

მძაფრად ჩარჩენია ხსოვნაში ის წუთები, კინალამ რომ შეენიღნენ ჯაშუშის უვნებლად გაშვებას. არადა ეს საყვედურნარევი ნაამბობიც სხვას რას, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის კაცთმოყვარეობას მეტყველებს.

სამი საათიც არ გაივლიდა ოსის გათავისუფლებიდან, რომ ნითელარმიელები დაესხმოდნენ თავს – ჯაშუშს ჩვენებინა ზუსტად მემამბოხეთა ბინა, თანაც იმ მხრიდან დაევლოთ თავს, საიდანაც არ მოელოდნენ და ყარაულიც არ დაეყენებინათ. ეტყობა, ჯაშუშს მარჯვედ მიმოევლო თვალი ბანაკისათვის და ის ლამის საბედისწერო მხარეც ამიტომ მიეთითებინა მდევართათვის.

სწორედ ეს უნდა იყოს ჯაშუშის დანაშაული, თორემ ამ მიდამოებში რომ იმყოფებოდა მემამბოხეთა რაზმი, არავის დასმენა არა სჭირდებოდა – თვითონ ქაქუცას შეეთვალა ჯარისკაცთა უფროსობისათვის: თუ ჩვენს დევნას არ იშლით და სოფელს ემუქრებით განადგურებით, აგერ, აქ ვართ, მობრძანდით და დანარჩენი ადგილზევე გავარკვიოთ.

ოსის გაშვებისათვის პირადად, ცხადია, საყვედურს ვერ ჰკადრებდნენ თანამებრძოლნი.

რომც შეეტყო, დაუცველი მხრიდან სწორედ მან მოგვაყენა ჯარიო, მაიც არ ინანებდა, რა სასიცოცხლო იყოო.

რაკილა არ გაუნია გულმა მის დასახვრეტად, არ გაუნია, და ზედმეტია ასეთ დროს სინანული თუ თვითგვემა.

* * *

– თავის მოქმედებაში ჩოლოყაშვილი ისეთ პარტიზანულ ტაქტიკას მიმართავს, რომ მასთან რეგულარული ჯარის ბრძოლა უშედეგოა, – თურმე ესეც განეცხადებინა ჩეკისტ მიასნიკოვს საჯარო ლექციისას, თუმც განმარტებით აღარ განემარტა, თუ სახელდობრ რას გულისხმობდა. ეტყობა, მოერიდა, სულაც სასეირო არ გავხადო ნითელი რაზმები მსმენელთა თვალშიო.

ბოლშევიკებს კი ფარდაგადაფარებული ურმებით რომ ჩაჰქონდათ თავიანთი მკვდრები და დაჭრილები თელავში, გზადაგზა სოფლის ხალხს არწმუნებდნენ, ქაქუცას რაზმელები არიანო. ეტყობა, მოერიდნენ სიმართლის გამჟღავნებას, სულაც სასეიროდ არ გავიხადოთ თავი ამათ თვალშიო.

გარეგნულად ერთმანეთს დამგვანებია ორი სხვადასხვა ეპიზოდი?

გარეგნულადაც და... თურმე შინაგანი განუყოფლობითაც, რაკილა საჯარო ლექციის ის პასაჟი იმავე ბრძოლის გამოძახილი გახლ-

დათ, რისი უშუალო შედეგიც ფარდაგადაფარებული ურმები იყო, და მიახნიკოვი ისევე ნილბავდა რეალურ ამბავს, როგორც ის გადაფარებული ფარდაგები.

თუმც... იმალება კი შუბი ხალთაში?!

ხევერძელას მისდგომოდა ქაქუცა, პატარა მდინარეს ერწოსა და თიანეთის მიჯნაზე, სვიმონიანთ-ხევში მოგებული ბრძოლისა და იქა-ურობის იძულებით მიტოვების შემდეგ აქეთ ექნა პირი; არამარტო დედაქალაქი დარჩა აულებელი, მანგლისიდან და დუშეთიდანაც გამოეყვანა თავისი რაზმები, რაკილა ვერცერთის შენარჩუნებას ველარ ახერხებდა და გამარჯვება-მიტოვების ეს დრამატული სერია სვიმონიანთ-ხევით გაგრძელდებოდა.

ფარ-ხმალის დაყრას ჯერ მაინც არ აპირებდა, თუმც დამოუკიდებლობის კომიტეტის სახელით ის პროკლამაცია გავრცელდებოდა, აჯანყებას დამარცხებულად და გათავებულად რომ აღიარებდა და ხალხს მოუწოდებდა, იარაღი დაყარეთო. შალვა ამირეჯიბს რა დაავინწყებდა, როგორ არ დაიჯერებდნენ არც ქაქუცა და არც მისი თანამებრძოლნი: ეს პროკლამაცია კომიტეტის შედგენილი არ უნდა იყოს და ბოლშევიკებისათვის ჩვეული ფანდია, – სხვა არაფერიო, – და თავიდან იქნებ შემოწმებასაც არ აპირებდნენ, მაგრამ ბოლოს მაინც მოვალედ მიიჩნევდნენ თავს, დაბეჯითებით დარწმუნებულიყვნენ მის სიყალბესა თუ ნამდვილობაში. შემოწმება კი გულსატკენ ამბავს გაუმჟღავნებდათ – ტექსტი არა ყოფილა ნაყალბევი, და იძულებით დაინერა თუ რა იყო, მართლა დამოუკიდებლობის კომიტეტი ივედრებოდა: ნულა გააგრძელებთ ბრძოლას, რადგანაც იმედის ნატამალიც აღარ არსებობსო.

ქაქუცა თან თითქოს ეგუებოდა მარცხს, თან მაინც არ ეთმობოდა ბრძოლა – იარაღის დაყრის შემდეგ როდისღა რას მოენეოდი, შეფიცულები აქ უკვე ველარც იპოვნიდნენ საიმედო თავშესაფარს; და კიდევ რომ ეპოვნათ, მათ გამო ხალხის დაუნდობელი ანიოკება ბოლოს მაინც გამოიყვანდათ ტყიდან... ამიტომაც თუ რაიმე იყო შესაძლებელი, ისევე ახლა თუ მოხდებოდა, მღელვარების, დაუშოშმინებლობის ჟამს... და ქაქუცა იმედით მიაჩერდებოდა კახეთს – ის გამოიღებს ხელს, თუ გამოიღებს, იქნებ ყველაფერი ჯერ კიდევ არ დაღუპულა და სასიკეთოდაც შემოვატრიალოთ აჯანყების ბედი იმ კუთხიდან, საიდანაც წამოვიწყეთ ეს პარტიზანული მოძრაობაო.

ტყვეებს გაათავისუფლებდა, როგორც სჩვეოდა, ამჯერადაც უვნებლად გაუშვებდა, წარუმატებლობას ვერ გაეცქევებინა მისთვის

გული და ყოველნამიერ შურისგებაზე კვლავ არ ფიქრობდა, დიდი შურისძიება იყო მოსახდენი, 25 თებერვალი უნდა დამხობილიყო, თორემ ცალკეულ ჯარისკაცებზე ანგარიშსწორებამდე არ დაიმდაბლებდა თავს. მათ ცხენებსა და იარაღს კი დაიტოვებდა სამხედრო ტროფიედ და ღამის გასათევად ხევ-გრძელას მიდამოებს რომ შეარჩევდა, მაღალმთიანსა და ტყიანს, რამდენიმე დღის უჭმელსა და უძინარ თანამებრძოლებს ამოსუნთქვის უფლებას მისცემდა: შეგიძლიათ ცხენებს უნაგირი მოხადოთ, საჭმელი კი ახლავე იქნებაო, – და კაცებს გაგზავნიდა სანოვაგისათვის.

იმათი მოტანილი ცხვრითა და ხმიადით რომ დანაყრდებოდნენ, ჩვეულ ბანაკურ ცხოვრებას მიჰყოფდნენ ხელს – ვინ მიწვებოდა თვალის მოსატყუებლად, ვინ საცვლის გასარეცხად ჩადგებოდა მდინარეში, ვინ ცხენების ბანვას შეუდგებოდა, და შალვა ამირეჯიბი, ვიდრე ქაქუცა ჩოლოყაშვილსა და სპირიდონ ჭავჭავაძესთან ერთად ნაბადზე მიწვებოდა, თვალს შეასწრებდა, თუ როგორ ალტაცებულობდნენ ბიჭები დარჩეული ცხენებით (კომუნისტურითო, – იუმორს ჩააყოლებდა ნაძინებისწინა გაფიქრებას).

მოსვენების დრო არაფერს უნდა დაეფრთხო.

ნითელარმიელებს აქ შემოსვლა ვერ უნდა გაეხდათ და მუდამოხეებს ძლივს საშუალება მისცემოდათ ძალ-ღონე მოეკრიფათ ბრძოლის განახლების წინ.

რაკილა ამ პატარა მდინარის სახელი შალვას მანამდე არასოდეს გაეგონა, დაინტერესდებოდა: საით უძევს გზაო. აუხსნიდნენ: უფრო მოდიდო მდინარეს უერთდება, ილტოს, რომელიც ალაზანში ჩაედინებაო. თითქოს ამასაც ჩვენი გზა ჰქონია ან ჩვენ აგვიჩვენია ამის სავალიო, – რაღაც ამგვარს გაივლებდა გულში და ისე გაემზადებოდა ზმანებებში შესაცურებლად, თითქოს საღათს ძილი ელოდებო.

ვინ აცალათ, თორემ...

უეცრად ტყვია გავარდებოდა და, ქაქუცა წამოიჭრებოდა თუ არა, ყარაულიც მოირბენდა: რუსები ტყეში შემოვიდნენო.

სროლა რომ ატყდებოდა, ნაბადზე წამოწოლილ შალვა ამირეჯიბსა და გენერალ ჭავჭავაძეს შეერთომა ერთი ბენოთიც არ შეეწყობოდათ.

ის კი არა, შალვა თვალის დახამხამებაში გააძრობდა ნაგანს და ჯიქურ წამოეშველებოდა შეფიცულებს.

რა გასაკვირია, მის ამგვარ საქციელს უფრო მაღლა რომ აეზიდა შალვას ღირსება მუდამოხეთა თვალში.

ამ ღირსებას ის სხივიც ემატება, მემუარულ ჩანაწერში პოეტი და პუბლიცისტი სხვათაშორისაც რომ არ ახსენებს თავის უშუალო მონაწილეობას ხევგრძელას ბრძოლაში, რომელსაც საკმაოდ ვრცლად აღწერს.

არამცთუ ჰეროიკული პათოსით არა ჰყვება, თუ როგორ გააძრო იარაღი სროლის დაწყებისთანავე და უშიშრად შეერია მემამბოხეებს, ისეც არ ჩაურთავს, სხვათაშორისაც, მეც მომინია ნაგანის ამოღებო.

მხოლოდ იმას იხსენებს, თუ როგორ წამოწვა ნაბადზე.

იქიდან წამოჭრა კი ვითომც არ მომხდარა.

აღექსანდრე სულხანიშვილის ნაამბობი რომ არა, სამუდამოდ მიფარებოდა თვალს ეს ეპიზოდი, ასეთი ტყვადი და სახიერი შალვა ამირეჯიბის პიროვნული ხასიათის წარმოსაჩენად – თვით შალვას მონაყოლის ფონზე, თორემ გაბედული კაცი რომ იყო, ისედაც ცნობილია, და იმ ბრძოლის დროსაც ისე რომ არ გაჩერდებოდა, არც ესაა ძნელი მისახვედრი.

რუსები ტყეში შემოვიდნენო, – ბანაკი აეფორიაქებინა ყარაულს.

ტყეში შემოსვლას ვინ ჩიოდა თურმე – უკვე თოფსა და ტყვიამფრქვევს უშენდნენ და მათი თავები ოცდაათ ნაბიჯზე მოჩანდა. ტყვიამფრქვევი ისე ლენდა ხშირი ტყის ტოტებს, შალვას წალდით ჭრა დაუდგებოდა თვალწინ, თუმც რა დროს შედარება-მეტაფორები იყო, ყოველი წუთი და, მგონი, წამიც შესაძლოა საბედისწერო გამხდარიყო შეფიცულთათვის.

ესეც მოულოდნელი თავდასხმის ეფექტი.

შალვა ამირეჯიბი ამჯერადაც მიუკერძოებლობას გამოიჩინდა და საქებარ ეპითეტებს არ დაიშურებდა: ოსტატურად შემოპარულიო... მათი საქციელი ფრიად თამამი იყო და არც უბრალო ავანტიურაო... ეს იყო მეტად ოსტატური გეგმა ქაქუცას ხელში ჩასაგდებად განზრახული და თამამად წარმოებულაო... გეგმა ოსტატური და გაბედული იყოო...

რა შეიძლება დაპირისპირებოდა ამ ოსტატურ, გაბედულ და თამამადაც წარმართულ გეგმას?

მხოლოდ ისეთი პარტიზანული ტაქტიკა, რაც ქაქუცა ჩოლოყაშვილთან ბრძოლას შეუძლებელს ხდიდა და თვით ჩეკისტი მომხსენებელიც აღიარებდა შეფიცულთა ბელადის იმ დიდოსტატობას, რომელთან შედარებითაც გაფერმკრთალებულიყო ბოლშევიკთა ის ღრმად გააზრებული და თამამი სამხედრო მანევრი, თორემ სხვას უეჭველად იგდებდნენ ხელთ.

ბანაკი შეინძრეოდა, აჩოჩქოლდებოდა, მაგრამ ჩოჩქოლი ერთ წუთზე მეტხანს არ გასტანდა, რადგანაც მძინარენიც და განზე გასულნიც ერთბაშად შეჯგუფდებოდნენ, ბელადი კი ორი სხვადასხვა ადგილიდან მომართულ ტყვიებს იმით მოიგერიებდა, რომ რაზმს უკანდახევასა და ხაზის დაჭერას უბრძანებდა, ერთ გუნდს კი ტყვიამფრქვევის აღკვეთას დაავალებდა, ხოლო მერე ამ დარაზმულ მებრძოლებს სროლითა და ყიჟინით მიუშვებდა წითელარმიელებზე და მტერს ხევ-გრძელაზე დააქანებდა.

კარგა მანძილზეც გაეკიდებოდნენ მემამოხეები მომხედურს და ამ ცხარე და ხანმოკლე შეტაკებისას – გაგრძელებით თხუთმეტ წუთზე მეტხანს რომ არ გაგრძელებულა – მხოლოდ ერთი ცხენი დაეჭრებოდათ, წითელარმიელებს კი – რამდენიმე კაცი.

აქ დაყოვნება აღარ შეიძლებოდა და ქაქუცა ბრძანებდა თუ არა ცხენების შეკაზმვასა და დროულად წასვლას, ზარბაზნების გრილიც გაისმოდა. ესენი გაიტრუნებოდნენ და მიაყურადებდნენ, ჩვენსკენ ხომ არ ისვრიანო, და სიცილს ასტეხდნენ, უკვე ვერა გვენდება ყუმბარები და მალე სულაც სამშვიდობოს ვიქნებითო.

თურმე ისე იოლადაც არა ყოფილა საქმე, როგორც ერთი შეხედვით მოჩანდა.

ბოლშევიკური პოლიტიკური და სამხედრო მანქანა მთლიანად საიმისოდ მომართულიყო, რომ როგორმე ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ეგდოთ ხელთ. მანგლისზე თავდასხმის შემდეგ პარტიზანთა ბელადის კვალს რომ დაჰკარგავდნენ, მხოლოდ დუშეთში აღმოაჩენდნენ და მას შემდეგ კვალში ჩაუდგებოდნენ. აკი სვიმონიანთ-ხევში გადაელობნენ, მაგრამ გამოქცევა მოუწევდათ. თუმც რაკილა კარგად იცოდნენ, ერწოდან უსათუოდ კახეთში დააპირებს გადასვლასო, გზაშივე დაახვედრებდნენ ქვეით ჯარსაც და არტილერიასაც.

იმ რაზმის დანიშნულება, ტყეში ასე მარჯვედ რომ შემოიპარა, გახლდათ ის, რომ ქაქუცა თავის მემამოხეებიანად ხევ-გრძელაზე დაექანებინა, იქ კი, საკმაოდ მოხერხებულ ადგილას, მთავარი ძალები ჩაესაფრებინათ.

ყველაფერი ზუსტად გაანგარიშებულიყო – ქაქუცა გამოუვალ ყოფაში უნდა ჩავარდნილიყო და ან ცოცხლად შეეპყროთ, ანდა მის ცხედარს დაპატრონებოდნენ აჯანყების სწორუპოვრად ჩახშობის ნიშნად.

ეს რა ტრიუმფის მომლოდინე განზრახვა ამოუყირავათ ამბოხების მეთაურმა.

მარჯვე ტაქტიკის წყალობით თვით რუსის რაზმი დააქანა მდინარეზე.

ჩასაფრებულ ჯარს მოეჩვენებოდა – ანუ წინასწარვე როგორც დარწმუნებულიყვნენ – მეამბოხენი გამოვბიანო, და რაღა მოათმენინებდათ და კიდევ დაუშენდნენ ზარბაზანს, თვალს მოჰკრავდნენ თუ არა გამოქცეულებს.

დიდხანს გრიალებდა ზარბაზანი და... ძალიანაც დააზარალებდა თავისიანებს.

ქაქუცას რაზმელები კი კიას-ხევში ჩააღწევდნენ თუ არა, მოსახლეობა დაუბეჯითებდათ, რაც ამათ ვარაუდით უკვე ევარაუდათ: რუსის წითელმა ლაშქარმა ერთმანეთი ჟლიტაო.

ალექსანდრე კარგარეთელიც ამასვე ჰყვება, რასაც შალვა ამირეჯიბი, ზოგადი ქარგა ორივე ნაამბობისა ერთი და იგივეა, ოღონდ აქ ამოიკითხება ზოგიერთი ისეთი დეტალიც, რაც მეტად საგულისხმო შტრიხებით ავსებს „მინანქრების“ შემოქმედის მიერ აღდგენილ სურათს.

რუსის ჯარი რომ შემოუტევეს მეამბოხეებს, ეს შალვასათვის აღმოჩნდებოდა მოულოდნელი, თორემ ქაქუცა წინდანინვე მოელოდა და ის სამხედრო მანევრიც წინასწარვე შეეშუშავებინა, უეცარი აფექტისას კი არ შემოატრიალა გარდუვალი მარცხი ძლევამოსილ გამარჯვებად.

ისე წინასწარ გათვლიდა თუ ექსპრომტად მოისაზრებდა, ორივე შემთხვევაში მის სამხედრო ტალანტზე იმეტყველებდა ის ტაქტიკური სვლა. უბრალოდ მოვალენი ვართ, რომ სხვადასხვა ნაამბობთა თუ ცნობების მიხედვით რაც შეიძლება ზუსტად აღვადგენდეთ რეალურ სურათებს. რა სჯობს, როდესაც საამისო საშუალება მოგეპოვება და მარტოდენ ერთ ვერსიას არ ეყრდნობი.

შალვა ამირეჯიბის ხსოვნაში დრო შეკუმშულა, რადგანაც წითელარმიელები ფეხდაფეხ კი არ გამოსდევნებიან პარტიზანებს, არამედ იმ დაყოვნებით, რომ ამათ ორდღიანი დასვენება მოუსწრიათ. ბოლშევიკებს კი ამასობაში ორი ზარბაზანი მიუშვერიათ პირდაპირ სოფელზე: თუ არ მიგვასწავლით, სად იმყოფება ჩოლოყაშვილი, დედაბუდიანად ამოგწყეცითო.

მუქარა სასტიკი იყო, ბოლშევიკთათვის სწორედაც შესაფერისი, და დაფრთხებოდა სოფელი, აბა, რა მოუვიდოდა.

ესენი მუქარის უეჭველი შემსრულებელნი იყვნენ.

ისინი გამცემებს არა ჰგავდნენ, თუმც ზარბაზანთა ლულებს ჩიხში მოემწყვდიათ და... ნეტა გაუძლებდნენ ცთუნებას, ამბოხების მე-

თაურის ჩაბარების სანაცვლოდ მოეპოვებინათ უსაფრთხოება?... „კეთილგონიერება“ ამას უკარნახებდათ... პიროვნული ღირსების გრძნობა მეთაურის დაფარვას ავალებდათ... ჰა, მაინც საით გადანონიდა?!

ხომ არაფერი გეცნოთ?

განა ეს ის სიუჟეტური ბირთვი არ არის, რომლის მხატვრული გამ-ლითაც შეიქმნა ქართული ნოველისტიკის ერთ-ერთი შედეგური – ლეო ქიაჩელის „ჰაკი აძბა“?

ნოველა, რომელიც ყოფით რეალობაში მომხდარ ამბავს გაიაზრებდა მხატვრულად, ვლადიმერ ემხვარის ტრაგიკულ თავგადასავალს, ნოველაში უჯუშ ემხად გარდასახულს მთელი ქალაქი რომ გაიმეტებს ზვარაკად, ოღონდაც თავი გადაირჩინოს ბოლშევიკების მუქარისაგან: თუ ჩვენი მეზღვაურის მკვლელს არ ჩაგვებარებთ, სოხუმს ზარბაზნებით მიწასთან გავასწორებთო. გემ „შმიტის“ ეკიპაჟს სრულიად არ აინტერესებს მტყუან-მართლის გარკვევა, პარტიული ეგოიზმით შეპყრობილთათვის არსებობს ერთადერთი სიმართლე – ბოლშევიკური; და აინუნშიაც არ ჩააგდებდნენ, ზედმინეებით ზუსტადაც რომ სცოდნოდათ, უჯუშ ემხამ მოძალადეს აუგო წესი, თავდასხმის მოგერიებისას შემოაკვდა რუსი მეზღვაურიო. მოქალაქენი კი თავს იმით იმშვიდებენ და სინდისის ხმის ჩახშობა იმ „კეთილგონიერული“ აზრით სურთ: ქალაქს ხომ არ დაეღუპავთ, სჯობს ერთი ადამიანი შეენიროს მის კეთილდღეობას, ვიდრე სოხუმი გაინიროს, მერე რა, რომ ეს ადამიანი ყოვლად უდანაშაულოა, დაე თვითონვე ზღოს უნებური ცოდვაო.

ის ისტორიული ეპიზოდი რა მადლიანი მასალა იქნებოდა ძველბერძენი ტრაგიკოსების ხელში!..

„ჰაკი აძბა“ იმ ტრაგედიების სიმალლეს აღწევს თავისი ექსპრესი-ითა და სიღრმით.

აგერ ყოფით რეალობაში კვლავ განმეორებულიყო ის ზოგადი ქარგა, ოღონდ სოფლის მცხოვრებნი თავიანთ სოხუმელ წინამორბედებივით ვერ გაიმეტებდნენ ქაქუცა ჩოლოყაშვილს და შიკრიკს აფრენდნენ მასთან: ასეა და ასე საქმე და რას გვირჩეყო.

და ქაქუცამ, ვინც არაფრით განსხვავდება ანტიკურ თუ მონუმენტურ გმირთაგან, მხოლოდ ეს შეიძლება დააბაროს შიკრიკს:

– წადი და აცნობე, სადაც ვარ!

შემდეგ კი მეთაურები უნდა შემოესხა გარშემო და ებრძანა, ვის რომელი მიმართულებით შეეცია.

მერეა, მტერს ღრმად რომ შემოიტყუებს ტყეში, ტყვიების ნვიმი-
სას კი განკარგულებას გასცემს, შეაჩერეთ სროლა და იმ მცირე გო-
რაკს შემოეუაროთ მთის მწვერვალზე ასასვლელადო.

და იქ აღწეულებს ქაქუცას აულელევებელი ხმა უნდა ჩაესმათ:

– ახლა დახოცეთ ერთმანეთი.

ზარბაზნებს მაინც რა გრიალი გაჰქონდა.

აღფრთოვანდებოდა გენერალი ჭავჭავაძე:

– შენ მეორე ნაპოლეონი ხარ, ასე ეშმაკურად რომ შემოიტყუე
ტყეში ჯარი და ერთმანეთი ახოცინე.

– ეჰ, ნაპოლეონი მაშინ ვიქნებოდიო... – მწარე ფიქრი გაკვესავდა
ბელადის გონებაში. არ შეიფერებდა იმ ალტაცებას.

ქვემოთ კი სროლას წაელეკა ყველაფერი.

თავიანთი ხელითვე დახოცილ ნითელარმიელებს მიასვენებდნენ
ბოლშევიკები იმ ფარდაგადაფარებული ურმებით და საკუთარი ნე-
ბით როგორ აღიარებდნენ, რა სირცხვილიც დამართოდათ.

მიასნიკოვიც ამასვე გულისხმობდა, ჩოლოყაშვილის მოხერხებულ
პარტიზანულ ტაქტიკას რომ ახსენებდა, თუმც მინიშნებას აღარ გაშ-
ლიდა. მთავარია, რომ რეგულარული ჯარის უმწეობაში გამოტყდე-
ბოდა ისეთი სამხედრო სტრატეგის წინაშე, ამბოხების მეთაური რომ
გახლდათ...

და კიდევ ერთხელ რწმუნდები გულისტკივილით, თავის ნებაზე
რომ წარემართა აჯანყება და არც პოლიტიკური პარტიები ჩარეოდ-
ნენ უხეშად და არც, განსაკუთრებით, ყოფილი მთავრობა, ქაქუცა ჩო-
ლოყაშვილს ძალიან ბევრის მიღწევა შეეძლო – უკეთეს შემთხვევაში,
სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა; უარეს შემთხვევა-
ში, ბოლშევიკ მმართველთა დაყაბულება საკმაო დათმობებზე.

ახლა კი რაღა – ლტოლვა, ლტოლვა, ვიდრე ალუდა ქეთელაური-
ვით გამოხედავდა საზღვრის მიღმა დარჩენილ ქვეყანას.

* * *

არცთუ მთლად უმსხვერპლოდ ჩაუვლია ნითურა ჯაშუშის მუხანა-
თობასო, – მემუარისტი რომ აღნიშნავს, ფიქრი, ცხადია, იქით წაგივა:
ეტყობა, რომელიღაც შეფიცული შეწირვიაო.

თურმე:

სროლისას ერთი კარგი ცხენი დაეჭრათ მემამბოხეებს.

თითქოს ჯონათან სვიფტის მზერას შემოენათებინოს, ამ ორი
ფრაზის ნაკითხვას ეს განცდა მოაქვს.

თითქოს ვაჟა-ფშაველას ატიკიებული თვალი შემოგფეთებოდეს.

თითქოს ბასილ მელიქიშვილის მზერაც გაელვებულყოფს, 1924 წლის აჯანყების მონაწილის სახელსაც რომ არგუნებდა ასე ხანმოკლე სიცოცხლე.

ალექსანდრე სულხანიშვილიც რომანტიკოსის თვალთახედვით აღიქვამს ცხენის დაჭრას, ადამიანისაგან ლამის აღარც განერჩევა, და ამიტომაცაა ჯერ მარტო ეს მისთვის დაუვინყარი სურათი, ისევე, როგორც სხვა შეფიცულთათვის.

მთავარი თურმე ახლა იწყება, თუ იწყება.

ცხენს ყანყრატო აქვს გახვრეტილი.

ეს ნიშნავს, რომ მას უკვე აღარაფერი ეშველება, ამო იქნება ყოველგვარი მკურნალობა და დაე თავისუფლად გაჭენდეს ტყესა თუ ღრეში და ასე დაასრულოს არსებობა.

შეფიცულებს გული უკვდებათ, მაგრამ სხვა რა გზაა.

გაშვებით კი გაუშვებენ ცხენს, მაგრამ ის – ვიდრე ძალა შესწევს – არაფრისდიდებით არ დაანებებთ თავს.

მეამბოხენი მოდიან და ისიც ფეხდაფეხ მოსდევთ, ის სანყალი.

ყველას ებრალება, და თუ მაინც გაიფიქრებენ, იქნებმოვლასა და მკურნალობას რაიმე ეშველაო, იმავე წამს უიმედოდ ჩაიქნევენ ხელს – დრო სადღა არის, სადღაა დრო...

ექვს კილომეტრამდე გამოედევნებოდათ საცოდავი.

ხომ ხედავთ, პირუტყვი რა არის და იმასაც კი არ უნდოდა დარჩენა წითლებთანო, – თავისებურ სიმბოლოდ გაიაზრებს ამ ექვსკილომეტრიან სრბოლას ალექსანდრე სულხანიშვილი, – თავისი მოქმედებით თითქოსდა გვეხვეწებოდა: მეც თქვენთან წამიყვანეთ, ნუ დამტოვებთო!

მზამზარეული სიუჟეტია ნოველისათვის.

არც გაუშვებდნენ ხელიდან მოგონებათა ამ ეპიზოდს, და კიდევ დაინერებოდა ბელეტრისტული თხზულება მის ქარგაზე... თუმც გამხატვრულების მცდელობა ამო იქნებოდა და ნუგზარ შატაიძის ის ნოველა ვერც მიუახლოვდება ზემოქმედებით მემუარების ამ პასაჟს – ცხენის შთამბეჭდავ საგალობელს.

ისე ეს თემა ვაჟა-ფშაველას ხელში!..

ჯონათან სვიფტისაც.

ერთი რომანტიკულ შარავანდში გახვევდა ცხენის სწრაფვის ამ სურათს, კვლავაც ანტიკურ ტრაგედიასთან გაათანაბრებდა სამშობლოსთან შეფიცულთა გამოთხოვების მწარე თავგადასავალს, თურმე

ბედისწერისგანვე გასიმბოლოებულს, და დამოუკიდებელ თავებად დაყოფილ საგმირო ეპოსს ამ ეპიზოდითაც შეავსებდა.

მეორე სატირულ წარმოსახვებში მოაქცევდა და გულსაკლავი მოთქმით დააბოლოებდა, ცხენი თუ დაილუპა, მომავლის ქვეყანას რა ეშველება, რაღა იხსნის გარდუვალი კატასტროფისგანო.

მხატვრული შთამბეჭდაობა კი ორივესი ერთნაირი იქნებოდა, ეგაა, ვაჟა სკეპტიკური გულისთქმით რომ მიმოავლებდა მზერას მკითხველს, სვფიტი ამჯერად მაინც იმედით დაელოდებოდა: „გული-ვერის მოგზაურობამ“ თუ ვერ შეგცვალათ სასიკეთოდ, ახლა რა უნდა დაუდგეს წინ თქვენს ზნეობრივ ფერისცვალებასო.

თავს არ გაუტყდებოდა ჯონათან სვიფტი.

იას, ბნელს ხევში მოსულსა დიდი ჭანდრები ფარავდაო...

ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მაშინდელ კურცხალს ოჯახური გადმოცემა ინახავდა, ამჟამინდელი კურცხალი კი იკარგებოდა მემუარულ ჩანაწერებში... თუმც, ატყობთ, სტრიქონსა და სტრიქონს შორის როგორ ბროლივით გამომჭვირვალეებს და ამ აბრწყვიალებულ მზერაში მოჩანს ჯერაც მომქროლავი რაში, ვიდრე შავი ყორანი გაუთხრიდეს საფლავს მდელთა შორის ტრიალის მინდვრის. და ქაქუცა ჩოლოყაშვილს გაედევნებოდეს ყაშყაშითა და ფრთების ტყლაშუნით.

თავი ოცდამეერთე

ჩოლოყაშვილობა – ულმოხელი დამლა

დამოუკიდებლობის კომიტეტის თავმჯდომარის სახელით დეკლარაცია რომ გამოქვეყნდებოდა, მიმართვა დატუსაღებული ჭიათურელი და ტყეის შეფარებული მემბოხეებისადმი: სჯობს დაყაროთ იარაღი და დამორჩილდეთ მთავრობასო, – იარაღის დაყრისა რა გითხრათ, მაგრამ არისტოკრატიული წარმოშობის ყმანეილქალებს კი დაამშვიდებდა დეკლარაცია: ეს სისხლისღვრის შეწყვეტის მაუწყებელიაო.

ნინო აბაშიძე მემუარულ ნარკვევში „დრო და სასჯელი“ წარსულიდან გამოიხზობდა იმ სურათებსაც, თუ რა ლაღად იგრძნობდნენ ის გოგონები თავს დედებთან ერთად და გოგებით რომ დაიდგამდნენ ჩამნიფებულ ლელვსა თუ ატამს, მხიარულად დაუნყებდნენ გაჩირვასა და სხვადასხვა წესით გამოშრობას თონეებში. ყველას გამოხედვაში ეს ფიქრი კრთოდა: ჩვენგან რა უნდა სურდეთ, ვის რას უშავებთო.

თუმც მათი მამები და ძმები ვის რას უშავებდნენ, ამბობებაში უშუალოდ რომ არ გარეულებყვნენ, მაგრამ შინ აღარ დაედგომებოდათ?

სიმშვიდე სუფევდა თავადაზნაურთა უკაცოდ დარჩენილ კარმიდამოებში, მაგრამ ეს სიმშვიდეც არანაკლებ აღიზიანებდა და აგულისებდა ცაკის თავმჯდომარესა და მთელ მთავრობას, ცენტრალურსა თუ ადგილობრივ განშტოებებს, და ულმოხელი გადანყვეტილებაც არ დაახანებდა – სახლ-კარიდან უნდა ამოძირკვეულიყო სათავადო გვარები, ბავშვები და მოზარდებიც ისევე, როგორც მოხუცები.

ეს კი გლეხების, საერთოდ ხალხის სახელით უნდა მომხდარიყო, იმ ხალხისა, რომელიც სინამდვილეში რუსული უღლის გადაგდებას ესწრაფოდა და მხსნელად მოელოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილსა და მის შეფიცულებს, ახლა კი ანგარიში უნდა გაესწორებინათ მათთვის საქართველოს დამოუკიდებელ სახელმწიფოზე ოცნებისა და პარტიზანთა თანაგრძნობისათვის.

ხალხის სახელით ხალხივე უნდა დარბეულიყო და გაუღეტი-
ლიყო!..

მთავრობას ჩინებულად მოეხსენებოდა, პარტიულებისა და კომ-
კავშირლების გარდა მაინცდამაინც რომ ვერ აიყოლიებდა მოსახლე-
ობას არისტოკრატიის დარბევასი მონაწილეობისათვის, ამიტომ პო-
ლიტიკურ მონოდებებს რომ შეადგენდა გლეხობის სახელზე – საქარ-
თველოს გლეხებო, თქვენებურად, გლეხურად დაუხვდით თქვენს
მტრებს, თავადებს, გამორეკეთ, გამონმინდეთ სოფლებიდან, რათა
არსად დარჩეს მაგათი ჯიში და სინსილაო – უფრო, ცხადია, მუქარი-
სა და შანტაჟის იმედად იქნებოდა და ეს მუქარა დამოკლეს მახვილი-
ვით დაეკიდებოდა გამრჯე, წესიერი გლეხების თავზე: აბა, გაბედეთ
და მასობრივ რეპრესიებში თქვენც არ მიიღოთ მონაწილეობა, თუ
მწარედ არ ინანოთო.

მოგვიანებით მაინც მწარედ ანანებდნენ იმ გამრჯე, პატიოსან
გლეხკაცობასაც, მაგრამ ჯერ თავადაზნაურობა იყო ამოსაძირკვი,
ის კი არა, აზნაურთა განადგურებასაც ცოტა იქით გადაწევდნენ, რა-
თა თავადობა პირმინდად მოესპოთ და, თანაც, რაც შეიძლება მალე
– აზნაურთა გამოდევნება გააჭიანურებდა იმ სასტიკ პროცესს, არა-
და, ალექსანდრის დედებულის – ნულს გავუთანებრებთ ამ წოდება-
სო – დროული აღსრულებაც თავისთავად იგულისხმებოდა ლიკვიდა-
ციის პროექტში.

„დრო და საჯელი“ პირად შთაბეჭდილებებსა და თვითმხილველთა
ნაამბობებს ეყრდნობა და კახეთის მაგალითზე აირეკლავს მთელი სა-
ქართველოს ავ ბედისწერას, ამ მხარეში ვარამაშვილის სცენარით
რომ წარიმართებოდა უღვთო შურისგება თავისუფლების ნადილი-
სათვის.

მემამულეთა – ანუ არისტოკრატიის – ბედი სოფლებს მიენდობო-
და, მათ პარტორგანიზაციას, კომუჯრედს, კომკავშირს, აბა, მართლა
სოფლებს კი არა; და კრებებიც საიდუმლოდ მიჰყვებოდა ერთმანეთს,
ვაითუ თავადების ყურამდე მიაღწიოს ჩვენმა განზრახვამო.

ცხენების თქარათქურით მოივლიდნენ თავადების ოჯახებს და,
თუმც მამაკაცებს შინ ვერ იპოვნიდნენ, ქალებს გამოუცხადებდნენ:
ხვალ, თერთმეტის ნახევარზე ბაკურციხეში დიდი კრებაა, უნდა
მოხვიდეთ და ხელი მოანეროთ, რომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილს არ შეი-
ნახავთო. – სხვა არაფერია მოსალოდნელიო? – გაუბედავად
იკითხავდნენ დიასახლისები, იდუმალი ხმა კარნახობდათ რალაც
ავს, მაგრამ ისე გაიოცებდნენ დაუპატიჟებელი სტუმრები: სხვა რა

უნდა იყოს, განა ეს მცირე პირობაა, კიდეც დამატებითი მოთხოვნები რომ არ წამოგიყენოთ? – რომ ქალები იფიქრებდნენ: როგორ დავუზაფრივართ ამ ყირაზე დამდგარ დღეებს, ყველგან უკვე საფრთხე გველანდება, ბოლოსდაბოლოს ხომ უნდა დასრულებულიყო სისხლის ნაკადი და მის მოსათავებლად შეთანხმების დასტურიც ეტყობა, ის კრება იქნებაო.

გული კი ძალიან ეთანადრებოდათ, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სანი-ნაალმდეგოდ რომ უნდა მოენერათ ხელი, მაგრამ პარტიზანთა წინამძღოლი თვითონაც მოერიდებოდა სოფლებში გამოჩენასა და რეპრესიების ახალი ტალღის გამოწვევას. მალულად კი, თუ ხელი მიუწვდებოდათ, ისედაც შეენოდნენ, ხელმოწერა განა რას დაუშლიდათ?!

დილით, თერთმეტის ნახევრამდე გლეხების წრიდან შეარჩევდნენ პარტიულები რეციდივისტებს და ადამ ვაჩნაძის სარდაფში მათგან სახელდახელოდ შექმნიდნენ დამსჯელ რაზმს – აქამდელი დანაშაულის პატიება პატიებად და მემამულეთა ქონებიდანაც შეჰპირდებოდნენ გასამრჯელოს. არყითა და ღვინითაც გააბრუებდნენ და პირდაპირ კრებაზე გაისტუმრებდნენ სისხლიანი ვაკხანალიის გასამართად.

ბაკურციხეში ოთხი სოფელი შეიკრიბებოდა და მათ შორის როგორღაც გადარჩენილი მებატონეებიც გაეროდნენ. ყრუ-მუნჯ ვაჩნაძესაც მოიყვანდნენ („მისი გვარის ჩართვაც, როგორც ვაჩნაძის, დამსჯელებისათვის საჭირო იყო“), ამდენი ხალხის ხილვით გაოცებული ხელებით იკითხავდა: განა რა ხდება ასეთი, რამ შეყარა ამდენი ადამიანიო?..

ეს მუნჯი ძველი თუ ახალი თეატრალური წარმოდგენის მონაწილე რომ იყოს, მიმომხილველები თუ კრიტიკოსები უთუოდ სიმბოლურად გაიაზრებდნენ მის სახეს და მიიჩნევდნენ იმ რეალობის სიმბოლოდ, ქვეყანა რადაც უნდა გადაექციათ ახალ მონესეთ.

შესაბრალისია მისი ყოფა, მისი სრული უმწეობა, ვაჩნაძეობის გამო რომ უნდა გაუსწორდნენ, თუმც რაღა სასჯელი უნდა ბუნებისაგან ისედაც დაჩაგრულ ადამიანს... ეჰ, ვილა აღარ იყო შესაბრალისი არისტოკრატიზმის, ვინ აღარ განიცდიდა სრულ უმწეობას ნამლევად კი ძალის წინაშე.

ქვეყნის ჯიში და ლაზათი ტრიბუნას შემოხვეოდა გარს, ტრიბუნაზე კი აღვირახსნილი სიჩლუნგე და უზნეობა გაპარპაშებულიყო და თავადების ჩასაქოლად... ისტორიას იშველიებდნენ, ოღონდ კლასობრივი თეორიის თარგზე მოჭრილ ისტორიას – ჩვენ რა, ის გასამართლებთ, ისტორია შემართულა თქვენ წინააღმდეგ აურაცხელ დანაშა-

ულთათვის და ის გიმზადებთ გამოძევებას თქვენ მიერ დასაკუთრებული გარემოდანო.

ისე როგორ იქნებოდა, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახელი წამდაუნუმ არ ეხსენებინათ და კილვა და გმობა არ დაერთოთ ყოველი ხსენებისათვის, მუქარებით არ აემტუტებინათ იქაურობა: აბა, მისთვის ხელის განედენა კიდევ გაბედეთო.

მებატონეთათვის უფლებათა სრულ აყრას სწრაფად და შეუჩერებლივ უნდა ჩაევლო. თუ ამ პროცესს სიკვდილი მოჰყვებოდა, არამცთუ არ ინალვლიდნენ ადგილობრივი ხელისუფალნი, კიდევ უფრო გაიხარებდნენ და მთავრობისადმი გაგზავნილი „პატაკიც“ უფრო თავმომწონე იქნებოდა: აი, რა პირნათლად ვასრულებთ მოწოდებას კაცობრიობის უკეთესი მომავლისათვის გზის გასაკაფავადო.

მსხვერპლშენიერვის წუთები დგებოდა.

მებატონენი მიხვდებოდნენ, ისე მოგვიმწყვდიეს, ველარაფერი გვიშველისო, და პოლკოვნიკი სიმონ ვაჩნაძე ამასლა ითხოვდა: მთელი ცხოვრება იარაღთან ერთად გავატარე და ნება მომეცით თავი მოვიკლაო.

განა რა სათხოვარი ესაა და... ამის უფლებასაც არ მისცემდნენ. მაშინ ხომ ველარ იტყოდნენ: გლეხებმა ჩაქოლეს მათი სისხლის მწოველებიო.

ჯერ ისედაც ნაკლებ დამაჯერებელი გამოჩნდებოდა ეს მტკიცება, რაკილა ყველასათვის ცნობილია ბოლშევიკური რეპრესიების არსიც და ზიზილ-პიპილა საბურველიც, მაგრამ ნინო აბაშიძე მაინც ქმნიდა ამ კიდევ ერთი სიყალბის უარმყოფელ დოკუმენტს:

– თანამედროვე ისტორია თუ როდისმე ხმას ამოიღებს და ახსენებს ბაქურციხის დიდ კრებას, მას გლეხურ წამონყებად, გლეხურ აქციად არ ჩაუთვლის გლეხებს. ორი წლის წინათ მოწინავე, ხანში შესულმა გლეხებმა ამაყად, ქედუხრელად გამოაცხადეს: ჩვენ რა!.. ის საქმე პარტიულებმა ჩაიდინესო.

მოთავებულიყო სისხლიანი ვაკხანალია და თავადების ოჯახების პირწმინდად აყრის ჯერიც დამდგარიყო, მათი გვარების ამოშლისა მეკომურთა სიიდან.

და კიდეც გაისმოდა განათლების სახალხო კომისრის მარიამ ორახელაშვილის ხმაც:

– გინდათ გყავდეთ ასეთი თავადები?!

ამ ისტერიულ კივილს უნდა მოჰყოლოდა ოჯახების ძარცვა და აკლება, მაგრამ დედები ამას უკვე აღარ ჩიოდნენ, რადგანაც თვალნათ-

ლივ წარმოედგინეს, რაც შეიძლება მოჰყოლოდა გაშმაგებული, გონზე გადასული ბრბოს შეჭრას სახლებში, სადაც ყმანვილი თავადიშვილები იმყოფებოდნენ... ის რაც რუისში მოხდა, ძუძუთა ბავშვებიც რომ არ დაინდეს ჟლეტის სიშმაგით შეპყრობილებმა, განა სხვაგანაც არ შეიძლება განმეორებულიყო?..

და სხვა შემზარავ, ჯოჯოხეთურ ამბებს ის სურათიც ემატება, როგორი ჟინით გამორბის ბაკურციხის დიდი კრებიდან ბრბო სოფლების ასაკლებად, არისტოკრატი ქალბატონები კი მათ უკან მოქცეულან, მოისწრაფიან თუ უფრო მობოზლავენ და პირგამშრალნი ხან ზეცისაკენ აღაპყრობენ მავედრებელ ხელებს, ხან კი ლამობენ ვილაც ნაცნობი აღმოაჩინონ ბრბოში და მათ შეენუკვონ ბავშვების გადარჩენას...

და გულში რომ ჩაიკრავდნენ აქვითინებულ შვილებს, იმ წუთას აღარ დაგიდევენ გაოხრებულ სახლ-კარს – გაცლილსა და მინგრეულ-მონგრეულს... მაგრამ მერე? როგორ გინდა თავი ირჩინო, როდესაც ქმარი ან დახვრეტილია, ან დაპატიმრებული, ანდა გადაკარგული, შენ კი ქონება ერთბაშად გამოგცლია ხელიდან.

ეს რაღა იყო, პარტიული გადანყვეტილებით თავადთა ქალიშვილებზე უფლებამოსილება რომ გამოცხადდა!.. ახალ ბატონებს ეგდოთ ხელთ სოფლები, ნითელ მებატონეებს, და ისინი აქეზებდნენ გლეხის ბიჭებს, რომელნიც – ხანჯლითა თუ უხანჯლოდ – ხელს ნაავლებდნენ 14-15 წლის გოგონებს და ღრეჭვა-ღრეჭვით თავმომწონებოდნენ ერთმანეთთან: ეს მე უნდა ნავიყვანო.

ამ განუკითხაობის ჟამს სად იყვნენ წესიერი გლეხები, რომელთაც ვერ წარმოედგინათ, როგორ შეიძლებოდა ვინმეს სახლ-კარის აკლება და ნაძარცვის ამაყად გამოზიდვა?.. ეს შეკითხვა გაუჩნდება ყველას და ნინო აბაშიძე ამასაც რომ გვამცნობს („ისინი სახლებში იყვნენ შეყუჟულები. პარტორგანიზაციებისგან აკრძალული ჰქონდათ მათი შეველა და შეფარება“), ერთი გლეხის, პატიოსანი ოჯახიშვილის გიო სიბაშვილის ნაამბობსაც გვაუწყებს:

– დასარბევად მიმავლებმა გამომიარეს. თუ არ წამოხვალ, მერე შენსკენ გამოვივლითო. ბრბოში მეც შევერიე. ერთ უსურვავს მოვკარი თვალი, მხარზე გადავიგდე მათ დასანახად. იმ დამტაცებლებში სხვაც იყო ჩემებრი. ელენე ტა...ა ახლაც ცოცხალია. ანდრონიკაშვილების სახლიდან ხავერდის ალბომი წამოვიღე, მამაჩემი კარებთან დამხვდა. შინ ნუ შემოიტან, სადაც გინდა იქ წაიღეო. მეც ბზეში ჩავფალი და შინ ისე შევედი.

რკინიგზის სადგურს მიწყდომოდნენ ანდრონიკაშვილთა, აფხაზთა, აბაშიძეთა, ავალიშვილთა, ვაჩნაძეთა, მაყაშვილთა, ერისთავთა, ყარალაშვილთა, ჯანდიერთა, ჩილოყაშვილთა დარბეული ოჯახები, უკვე ნაშთებად გადაქცეულნი...

თავისებურ მელოდიად ჩაგესმის ყურში ამ გვარების ჩამონათვალი, მითუფრო, როდესაც ისტორიის სიღრმეში ჩაკარგულა ამ გვართა შვილების ზნეობრივი, სამხედრო, ეკონომიკური ღვაწლი ქვეყნის წინაშე, მისი არსებობისა და ეროვნულ-კულტურული თავისებურებების შესანარჩუნებლად... ახლა კი ეს ჩამონათვალი ტრაგიკულ მელოდიად გელვრება, გაბმულ კვნესად, სიმღერის ამ ერთგვარ სახეობად... და წარმოსახვაში უმატებ გვარს გვარზე, კახეთის ტრაგედიას ხომ უხვად შერთვია სხვა მხარეთა გაუსაძლისი მწუხარებანი, ამ გაუსაძლისი მწუხარებაში კი მოტივტივეებს კეთილშობილ გვართა დაუსრულებელი წყება, მალე დაუსრულებელი რომ ველარ იქნება, და რაც გადარჩება კვნესისა თუ მელოდიის ამ მწკრივიდან, ისინიც დაშრეტაზე მიმდგარნი, უფლებააყრილნი, ხიზნად თუ ემიგრანტად გადაქცეულნი საკუთარ სამშობლოში...

ვასო ავალიშვილი ბედად რომ გადაურჩებოდა დახვრეტასაც და საკანსაც, ნინო აბაშიძის შინაურებს დასჯილი კაცის ხმით უამბობდა, გოგონას კი რა ამოუშლიდა მეხსიერებიდან, რამდენი წელიც უნდა გასულიყო: ზემო სართულში დაღვრილი სისხლი ქვემოთ, სარდაფში ჩამოდიოდა და იქ მყოფებს ზედ დაგვდიოდა, თავკისერს, ბეჭებს გვისველებდა, სად გაიწევდი, განძრევა ჭირდაო.

დამთრგუნველი სურათია: უმწეობის უკიდურესი შეგრძნება.

მიხეილ ჯავახიშვილს 1926 წელს ჩაენიშნა თავის უბის წიგნაკში:

– თელავში დასახვრეტი ხალხი თითო-თითოდ აჰყავდათ ზევით ფარდულში და ხვრეტდნენ. პატიმრებს თავზე სისხლი ჩამოსდიოდათ.

ის, რაც მწერალს გადმოცემით შეეტყო, აგერ ერთი პატიმართაგანი ადასტურებდა, ყოველწამიერი სიკვდილის მომლოდინე, ახლა ჰადა-ჰა მისი სისხლიც რომ უნდა ჩამონვეთოდა სხვას, ვიდრე იმასაც ზემოთ მოუხმობდნენ.

მიხეილ ჯავახიშვილისათვის ეს ჩანიშვნა მხატვრული სურათისა თუ სცენის შთამაგონებლად იქცეოდა, ჩანაფიქრთა აღსრულება რომ დასცლოდა, კომპარული რეალობის მისებური ძალითა და ექსპრესიით ამეტყველება.

ახლა კი რა – მხოლოდ დოკუმენტური ჩვენებაა.

თუმც თავისებურ მემორიალად კი რჩება უბის წიგნაკის ეს სტრიქონებიც და წინო აბაშიძის მოგონებათა ის პასაჟიც.

მიხეილ ჯავახიშვილის 1926 წლის „უბის წიგნაკებში“ ასეთი ჩანაწერიც გაჩნდებოდა:

– ზუგდიდში აგვისტოში რამდენიმე კაცი დახვრიტეს. ოდნავ მინა მიაყარეს და წავიდნენ სხვების მოსაყვანად. ერთი გამოფხიზლდა, საფლავიდან ამოფოფხდა და გლეხს შეაფარა თავი. თოვლივით გათეთრდა და შეირყა ჭკუაზე.

იქვე არ არის მინერილი: „ტემა“, ასე ხშირად გაელვებული ჩანანერების ამ ციკლში, თუმც ისედაც საგულეებელია, რომ მწერალი ამ ტრაგიკულ ეპიზოდს აუცილებლად დაამუშავებდა მხატვრულად.

იქნებ სწორედაც ამ ამბავმა შთააგონა „არსენა მარაბდელში“ იმ სცენის ჩართვა, არსენა მოკლული რომ ჰგონიათ და მინაში ჩაფლავენ, იქიდან ამოფოფხებაში კი ერთგული ძალღიშველის.

თუმც შესაძლოა ცალკე სიუჟეტური ქარგაც მოექსოვა მის ირგვლივ, საამისო საშუალება რომ მისცემოდა.

ყოველ შემთხვევაში, „უბის წიგნაკთა“ აგვისტოს რკალში ეს ჩანაწერიც გულისშემძვრელად გამოიყურება.

ლმერთო ჩემო, ლმერთო ჩემო, რაისთვის დამიტევებ მე?..

მხსნელს მისჩერებოდნენ, ოცნებას უკვე ლამის ხელშესახებად შეჰყურებდნენ, მაგრამ... არსად მფარველი, არსად შველა და არსად სასნაული... და თანაგრძნობა და ნუგეშიც სადღაც გამქრალიყო, გაზეთები კი გადავსებულიყო ტრიუმფის სიხარულით დაბანგული განწყობილებით: „სიკვდილი თავადებს“, „შავი სამარე თავადებს“, „ხოო კარგად ჩააქევეს არამზადები“...

* * *

ახალ მოწესეთათვის დიდად სასიხარულო გახლდათ ისიც, რომ დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრებს შიომღვიმის მონასტრის შემოგარენში შეიპყრობდნენ – ამაშიც სასიკეთო ნიშანს დაინახავდნენ, ნაცვლად იმისა, ტრაგიზმის უკიდურესობად აღექვათ.

თავმომწონეობდნენ და ცინიზმსაც არ იშურებდნენ, მაინცდამაინც შიომღვიმე რომ გაუხდათ ამბოხების მესვეურთ საბედისწერო ადგილად.

იასონ ჯავახიშვილი კი ამ გარემოდან პირდაპირ გახედავდა მაცხოვრის ჯვარცმის მისტერიას და ძალდაუტანებლად შეიცნობდა ისტორიული პარალელის მონაცვლეობას. ის, რაც ჯეიმზ ჯოისისათ-

ვის მხატვრული მეთოდი გახლდათ, საქართველოს პოლიტიკურ სინამდვილეში სისხლით უნდა დაღდასმულიყო.

სასამართლო პროცესად სახელდებული ფარსისას იასონ ჯავახიშვილი იმ სიამაყითა და პიროვნული ღირსების იმ შეგრძნებით წარმოთქვამდა საბოლოო სიტყვას 1925 წლის 31 ივლისს, თავის დროზე ფრანგ რევოლუციონერებს რომ სჩვეოდათ, საბჭოთა ეპოქაში კი სრულიად გაქრებოდა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრებიდან – მსხვერპლად გამეტებულ ადამიანებს იმის უფლებასაც აღარ მისცემდნენ, რომ სიკვდილის წინ თამამი სიტყვა გადმოესროლათ, მომხრეთათვის იმედი და სიმხნევე ჩაენერგათ, მოძულეთათვის კი ეგრძნობინებინათ, ჩემი აღსასრულით სულაც არ მთავრდება ყველაფერი და ელოდეთ განგების განაჩენსო.

ცვლილებანი, რომელიც საქართველოში მოხდა, გამოიწვია არა ხელისუფლების შეცვლამ, რასაც მეორეხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება, არამედ საქართველოს დამოუკიდებლობის გაცამტყვერებამო, – დაურიდებლად აცხადებდა იასონ ჯავახიშვილი და... ქართველ კომუნისტებს იმონებდა: თვით მათ რიგებში მოხდა გადამხრელობა ანუ უკლონიზმი, ქართველი ერი კი აიძულა დადგომოდა აჯანყების გზასო.

დამოუკიდებლობის კომიტეტს ათას რამეს რომ აბრალებდნენ, მათ შორის, რაც მის დაარსებამდეც მოხდა და რაც მისი გაუქმების შემდგომაც, დუმილს ამჯობინებდნენ სვანეთის 1921 წლის ამბოხზე. მაშინ აკი სვანებს ძალას ატანდნენ: თქვენ ქართველები არა ხართ და ამიტომ მოითხოვეთ, რუსეთმა უშუალოდ შეგიერთოთო. – კი მაგრამო, – გოაცებას გამოთქვამდა იასონი, – სვანები თუ ქართველები არ არიან, მითუმეტეს, რუსები ვერ იქნებიან, საერთოდ კი ვერ გამიგია, როგორ კადრულობდა ასეთ ანტიქართულ პროპაგანდას ქართული ხელისუფლება, თუნდაც კომუნისტურიო?

ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გასვლას ტყეში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის კარნახს რომ მიანერდნენ ახალი დროის პროპაგანდისტები და სასამართლო ყოველნაირად ცდილობდა ამ ბრალდების დადასტურებას, იასონი უმტკიცებდათ: ასე არ ყოფილა, სვიმონ ყიფიანის წერილობით ჩვენებას რომ ეყრდნობით, აგერ მიხეილ ჯავახიშვილის კატეგორიული უარყოფა და დამაჯერებელი საბუთი, რომ პარტიას ქაქუცა ჩოლოყაშვილზე ასეთი გავლენა არ მოუხდენიაო.

აბა, მამ რამ აიძულა ქაქუცა, ტყეში გასულიყო?

ხელისუფლებამ და მხოლოდ ხელისუფლებამ, და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია მას შემდეგლა დაუკავშირდა.

სახელმწიფო ბრალმდებელი რომ ცდილობდა წარმოედგინა ჩოლოყაშვილი, როგორც მძარცველი და კაცისმკვლეელი, და ეს გარემოებანიც დამამძიმებლად ჩაუთვალა: წინათ ადიუტანტი იყო და მერე სასურსათო კომისარიატის რწმუნებულო, – იასონი საკუთარი და ყველა პატრიოტის ზნეობრივ მოვალეობად მიიჩნევდა განეცხადებინა:

– ქაქუცა ჩოლოყაშვილი სამი წლის განმავლობაში მხოლოდ ეროვნული მეზრდოლი და საუკეთესო პარტიზანი იყო. შიშველ-ტიტველი ის სამი წლის განმავლობაში იზრდოდა საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის და როცა დამარცხდა, გახსნილი ალმით დატოვა ჩვენი მიწა-წყალი. მან პირნათლად შეასრულა მოვალეობა სამშობლოს წინაშე.

და გაიხსენებდა ლუარსაბ და სვიმონ მეფეებს, რომელნიც ერთი საუკუნის მანძილზე თავგანწირულად წარმართავდნენ პარტიზანულ ბრძოლას და ამით შეინარჩუნეს საქართველოს დამოუკიდებლობა.

აჯანყება არ ყოფილა მასობრივი, – დამამძიმებელ გარემოებად იყენებდა ბრალმდებელი, და თუმცა იძულებული იყო ელიარებინა, გამოსვლები გურიაში, სვანეთსა და იმერეთში მასობრივი რომ გახლდათ, ყალბი არგუმენტის შესაკონინებლად სამეგრელოს მოეჭიდებოდა: აბა, როგორი რა იყო, როდესაც სენაკი სულ 15-მა კაცმა აიღო.

არ არის სწორი, – პირში შეებმოდა იასონი, – სენაკისაკენ დაიძრა 200 კაცი, ალებით კი აიღო პირველმა ჯგუფმა, რომელშიც შედიოდა 40 კაცი. კონსპირაციის მოსაზრებასაც რომ თავი დავანებოთ, რა საჭირო იყო ათასები, თუ სენაკს 40 კაცი დაიკავებდა. ხალხი იმნუთსვე აღდგა უჩვეულო ენთუზიაზმით, შეიარაღდა და ოთხ დღეს რამდენიმე ათასი კაცი უდრეკად ებრძოდა რუსის ჯარსო.

და კიდევ ერთი, ყველაზე დამაჯერებელი საბუთი:

– განა შეიძლება ეჭვის შეტანა აჯანყების მასიურობაში, როცა მსხვერპლი ათასობით ითვლება? სულ ცოტა რომ ვსთქვათ, რამდენიმე ათასი ქართველი ხომ გამოვიდა აჯანყების დროს? და როცა მასიურობის ასეთი დიდი პრეტენზიებით მოდიან ბრალმდებელნი, რატომ ავიწყდებათ, რომ 25 თებერვალს 1921 წლისა მათ გვერდში ხუთი ქართველიც არ ჰყოლიათ, და საქართველო მათ რუსის ჯარმა დაუპყრო.

იმ ტრაგიკულ, საბედისწერო დღეს იმის პასუხადაც გაიხსენებდა, ბრალმდებელი ცინიკურად რომ ჩაურთავდა: ხალხმა ოლონდ კი რაიმე სანახაობა დაინახოს და თამამად გამოვაო.

მაგრამ ნუთუ ასე მალე ავიწყდებოდათ მომხდარი? არადა, თებერვლის იმ დღეს, როდესაც თბილისში შემოიჭრა რუსის ჯარი, ქართველობა კარზე კი არ გამოსულა და ენთუზიაზმით კი არ შეგებებია მათ, არამედ შინ ჩაკეტნენ და გულამოსკვნით ტიროდნენ.

ის გარემოებაც ამბოხების სახელის გასატეხად მოემარჯვებინათ ბრალმდებელთ: მასში ყოფილი პრივილეგიური წოდება მონაწილეობდა.

იასონ ჯავახიშვილი დაბეჯითებით განაცხადებდა:

– ჩვენი აჯანება უმთავრესად მოახდინა გლეხობამ.

და დაიმონმებდა სტალინს, ვინც – სხვა გზა არ ჰქონდა და – ალიარებდა გლეხობის გამორჩეულ როლს ამ დიდ ეროვნულ მოვლენაში. თუმც, ცხადია, არც მუშები, არც ყოფილი თავადები და აზნაურები დარჩენილან ამ ბრძოლის მიღმა.

როგორი რა არისო, – იასონს არ შეეძლო არ გამოემჟღავნებინა იმ მტკიცების ოდიოზურობაც, ახალ მონესეთ ბაირალივით რომ აეფრიალებინათ და ისე გამოდიოდა, როდესაც დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად დაბეჩავებული ერები ებრძოდნენ იმპერიალისტურ ქვეყნებს, ეს პროგრესად უნდა შეფასებულიყო, ხოლო როდესაც დაჩაგრული ერები ებრძოდნენ ძლევამოსილ საბჭოთა რუსეთს, ეს მხოლოდ და მხოლოდ რეგრესად უნდა მიჩნეულიყო.

არადა:

ბრძოლა დამპყრობელთა და ექსპლუატაციის წინააღმდეგ, ვინც უნდა ყოფილიყო ეს მჩაგვრელი, შავი თუ წითელი იმპერიალისტი, ადამიანურ მოვალეობად უნდა შერაცხილიყო.

აი, რატომ არ მიმაჩნია თავი დამნაშავედო, – ამ მოვალეობის შეგნებით არ უშინდებოდა სასტიკ მსჯავრს იასონ ჯავახიშვილი და სულს იმ იმედით იბრუნებდა, სისხლი ამაოდ არ დაიღვრებო.

ჯერ კიდევ შეიძლებოდა გულისთქმის გამოხატვა და იასონ ჯავახიშვილის სიტყვა სასამართლოზე ხალხის ცნობიერებასაც კარგა ხანს შემორჩებოდა და ისტორიული ანალებიც შესაფერის ადგილს მიუჩენდა:

– ჩვენ ვიბრძოდით დამოუკიდებლობისათვის, აჯანყება წავაგეთ და ისინი, ვინც ამ აჯანყებას ვმესვეურობდით, წავალთ გოლგოთაზე.

და გაიხსენებდა ერთ არაბულ ლეგენდას, თუ როგორ არ გამოანათებდა მზე და დაიკარგებოდა; მაგრამ სიბნელეს ვერ შეეგუებოდა ერთი ჩიტი, რომელიც მიზნად დაისახავდა, ქვეყნიერებისათვის მზე დაებრუნებინა. ამ მიზნით დაიწყებდა ფრენას სულ ზევით და ზევით და მიაგნებდა კიდეც მზეს.

ალარ მახსოვს, მისცა თუ არა ჩიტმა მზე ქვეყნიერებასო, – დასძენდა ბრალდებული, წამებული ეროვნული თავისუფლებისათვის, – თვითონ ჩიტი კი დაიღუპა, მზის სხივებში ჩაიბუგაო.

გამჭვირვალეა ალეგორია.

ანტიკური ტრაგედიის მოლანდებასაც იწვევს, თორემ გოლგოთის მისტერიისა ხომ თავისთავად.

წინამურის ტრაგედიამ არ იკმარა გოლგოთის განმეორებად და აგვისტო-სექტემბრის დღეებიც უნდა შეჰმატებოდა იმ საბედისწერო სცენას.

აგვისტოს ნათელის ჟამი კიდევ ერთხელ დადგომოდა საქართველოს გლოვად და ზარად.

ვინც ამ აჯანყებას ვემსვენებოდით, წავალთ გოლგოთაზეო...

მიხეილ ჯავახიშვილი გაერიდებოდა აჯანყებისათვის სამზადისს, მაგრამ მერე ეხარბებოდა და ძალიანაც ეხარბებოდა იმათი ხვედრი, ვინც გაინირა სახელმწიფოებრიობის დასაბრუნებლად, იასონ ჯავახიშვილი უკუნეთში ჩაძირული მზის ამობრწყინებასთან რომ აიგივებდა და უღირდა სისხლის დათხევა ამ რწმენისათვის.

თავისი გოლგოთა ერგებოდათ შიომღვიმის შემოგარენის ტუსალებს.

თავისი გოლგოთა – ქაქუცა ჩოლოყაშვილს.

* * *

დასავლეთ საქართველო მეტად მოახერხებდა გაბრძოლებას.

რაკილა ხელისუფლების გაფაციცებული მზერა და მთელი ძალღონე ქაქუცა ჩოლოყაშვილის შესაპყრობად და შეფიცულთა რაზმის დასაშლელ-გასანადგურებლად მიმართულიყო, გურია, სამეგრელო და სვანეთი როგორღაც მხედველობის მიღმა დარჩებოდათ და სამივე ეს მხარე მარჯვედ ისარგებლებდა ბოლშევიკთა ამ გაუფრთხილებლობით. სოლომონ ზალდასტანიშვილი რომ ირწმუნება: ამ მხარეებში აჯანყების ინიციატივა ხალხის ხელში მოექცაო, ილუზიებს კი არ აპყოლია თავის მოსატყუებლად თუ სანუგეშოდ, არამედ ზუსტ ცნობას უტოვებს შთამომავლობას, ცნობას, რომელსაც სხვა დოკუმენტური ჩვენებანი მხოლოდ დადასტურებენ და ახალ-ახალი მასალით შეავსებენ მეტი თვალსაჩინოებისათვის.

აგერ გურიაში ამბოხებულნი დაეპატრონებოდნენ ხიდისთავსაც, ნაგომარსაც, საჯავახოსაც... თუმც გენერალ ყარალაშვილს დაატუსაღებდა ჩეკა, მაგრამ ბრძოლებს სათავეში ჩაუდგებოდნენ გასული რაზმების უფროსები და სულაც ოზურგეთზე გაბედავდნენ იერიშს.

რუსის ჯარი ჩაასწრებდათ ბათუმიდან და სამტრედიიდან, გაამაგრებდა თავდაცვით ზღუდეებს, უთანასწორო შეტაკებაში სძლევდა აჯანყებულთ, მერე კი, უკანდახეულთ, ალყასაც შემოარტყამდა. ამოუღეტას ველარ მოახერხებდნენ, რადგანაც ამბოხებულნი ალყას გაარღვევდნენ და მთებში მიმოიფანტებოდნენ. ზოგი საზღვარგარეთაც გაასწრებდა.

ვერც გენერალ თოფურიას დატუსალება შეაჩერებდა სამეგრელოს შეიარაღებულ გამოსვლას. დავით მხეიძე 17 ახალგაზრდა ეროვნულ-დემოკრატიან ერთად სენაკსაც დაიკავებდა, ჩეკასაც განაიარალებდა, ციხიდან ხალხსაც გაათავისუფლებდა და იარაღსაც დაურიგებდა. და ისინი დაიძრებოდნენ სამტრედიისა და ფოთის მიმართულებით.

რა უბრალოდ ითქმის და რამხელა განცდებს იტევს მემუარისტის ეს ფრაზა:

– რამდენიმე დღე მთელი სამეგრელო ხალხის ხელში იყო.

დავით მხეიძე დაიჭრებოდა ბრძოლისას, ხელისუფლებაც მთელ ძალებს იქით მიაყრიდა და გამარჯვების სასწოროს ნელ-ნელა თავისკენ გადაზიდავდა. ამათაც მთები უშველიდათ, სამთავრობო ჯარისაგან ისინი თუ დაიფარავდნენ. და თუ ზოგი შინ დაბრუნებას შეეცდებოდა ფარულად, ზოგიც კი უცხოეთში გასაქცევ გზებს მოსინჯავდა, არაერთი მემამბოხე სულაც არ მიიჩნევდა ამ მარცხს გადამწყვეტად და საბოლოოდ და სვანეთის გამოსვლებს შეუერთდებოდა.

სვანები აკი პირველნი აუჯანყდნენ ახალ მონესეთა შემოსვლადამკვიდრებას, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მიერ თავისუფლების დროშის აფრიალებამდე ვერ შეეგუენ სახელმწიფოებრიობის დაკარგვას; და მითუმეტეს ახლა არ გამოაკლდებოდნენ საერთო-სახალხო აჯანყებას. ის კი არა, მთელ სვანეთს რომ შემოხვევდნენ ხელს პოლკოვნიკი გარდაფხაძე და ეროვნულ-დემოკრატი ბიძინა პირველი და თავისუფლების სუნთქვას განაცდევინებდნენ, სულაც ქუთაისისაკენ დაიძვროდნენ პირველი წარმატებით ფრთაშესხმულნი.

იქაურობა მტკიცედ გამაგრებული დახვდებოდათ, მაგრამ შეპუებით არ შეეპუებოდნენ და რამდენიმე ბრძოლასაც გადაიხდიდნენ. უკან დახევა მოუწევდათ? რას იზამ, ძალას ეს აღმართიც უნდა გადაეხნა, მაგრამ ის სამი კვირა, რასაც სვანეთი გაუძლებდა რუსების ძალმომრეობას, მართლა სამ კვირად კი არ ითქმოდა, არამედ მთელ ეპოქად და მისთვის ღირდა თავის გადაღება.

შორაპნის მაზრაში ამბოხებულნი ჩხარს რომ იგდებდნენ ხელთ, რამდენჯერმე ხელიდან ხელში გადავიდოდა ეს ქალაქი, საბოლოოდ

კი ბოლშევიკები თავისას გაიტანდნენ. და ამათაც რალა დარჩენოდათ, მთებისათვის უნდა შეეფარებინათ და მიენდოთ თავი.

...გაცხარებული ბრძოლებისას, წინსვლისას თუ უკანდახვეისას, ყველანი დამოუკიდებლობის კომიტეტს უთვლიდნენ: მოქმედება როგორ გავაგრძელოთ და თქვენგან რა იმედი გვექონდესო?!. სადღა იყო დამოუკიდებლობის კომიტეტი, რალას უნარი შესწევდა...

* * *

ჭიათურის ტრაგედიაში ორი ძმაც მოჰყვებოდა. ტფილისში მათ დედას რომ ესტუმრებოდნენ მეგობრები სამძიმრის სათქმელად, დედა მათ უცრემლოდ მიესალმებოდათ და გამოუცხადებდა ასეთი დახვედრით გაკვირვებულ მოსამძიმრეთ: სამგლოვიარო არა მაქვს რა, ვამაყობ, რომ ჩემმა შვილებმა სამშობლოს თავი შესწირესო.

– მარტო მისი დატანჯული სახე ამტკიცებდა, როგორი დიდი მსხვერპლი გაიღო მისმა გულმა, – დასძენს სოლომონ ზალდასტანიშვილი და იქვე გაიხსენებს, თუ როგორ ჩამოუვიდა მის მეგობარს (ვისთანაც იმხანად თვითონ იმალებოდა) გურიიდან მასწავლებელი ქალი, ვინც დანვრილებით აღწერა იქაური მოძრაობის ამბები.

გურიის დარბევის შემზარავ სურათთა გადმოშლა ძალაუნებურად ათქმევინებდა მასპინძელს:

– ალბათ ხალხს გული გაუტყდა აჯანყების დამარცხების გამო!

– რას ბრძანებთ?! – გაიოცებდა სტუმარი და გაუმეორებდა, რასაც მთელი გურია გაიძახოდა:

– ერთი კვირა ხომ მაინც თავისუფლად ამოვისუნთქეთ, რა უყოთ, რომ პირველი აჯანყება სუსტი გამოდგა!..

ამგვარი მაგალითი კიდევ ბევრი ნამოაგონდებოდა ამ მხატვრულ-დოკუმენტური თხზულების შექმნისას, რაც უპირველესად პოლიტიკურ ანგარიშად თუ ისტორიულ ქრონიკად განეზრახა, აჯანყების ზოგად ქარგად, და ამიტომაც ვერ გადაავსებდა თვალსაჩინო ნიშნულებით.

ზოგადი განწყობილების აღსადგენად ესეც კმაროდა.

თუმც დანანებით დაენანებოდა და გულს მხოლოდ იმის გაფიქრება გამოუკეთებდა, ისე როგორ იქნება, ვინმემ არ მოუყაროს თავი და სრული სურათიც არ შექმნას გინდ ტრაგიკული ამბებისა და გინდ მხნეობისა და გაუტყეხელობის ეპიზოდების, მწერლური ჩარევა რომ არც დასჭირდებოდა, თვითონვე ილაღადებენ დროების ტრაგიზმზეც და ადამიანის დაცემასა და ამაღლებაზეცო.

ერთი ხანობა ხომ მაინც თავისუფლად ამოვისუნთქეთო...

გურულები თუ თავიანთი სულისმოთქმის დღეებს გადაითვლიდნენ, მეგრელები თავისას იანგარიშებდნენ, თავისას სვანები და იმერ-ლები... ქაქუცას შეფიცულნი კი წლებსაც გადაავლებდნენ თვალს, კაცურად რაც შეეხედათ მზისთვისაც და მთვარისთვისაც, და თამამად შერკინებოდნენ მოჯადოებულ წრეს, შენი გარღვევა რა გახდა ამის-თანა, მოვდივართ და დაგვიდექიო!..

სხვაც რომ არაფერი ვიცოდეთ იმ ხანაზე, ეს ერთადერთი ფრაზაც ხელშესახებად აღადგენს მის ტრაგიზმსა და საზარლობას.

– შვიდი წლისა ვიყავი, როცა პირველად წამიყვანეს დაკითხვაზე...

ამას მოგვიანებით გაიხსენებს თამარ – თიკუნად: ციცნა – ჩოლო-ყაშვილი მზია ბაქრაძესთან საუბრისას, და თვალწინ გეხატება იმ უჩვეულო ჟამის დადგომა, ადამიანის გაველურება უკიდურესობას რომ მიაღწევდა – პარტიული მოწოდებებით გონებაარეულისა და დიდად წარმატებულ კარიერაზე დახარბებულის.

სხვა არაერთ ეპიზოდსა თუ რეალიასაც ამცნობდა და ამ ნაამბობის საფუძველზე შეიქმნებოდა ის დოკუმენტური მოთხრობა, რომელიც თავისთავადაც შემძვრელია, და მითუმეტეს – მეფისტოფელური ეპოქის ფონზე.

თამარი დედასა და უმცროს დასთან – სამი წლის ქეთევანთან – ერთადაა დაპატიმრებული. ეს უკვე მეორედ, დიახ, მეორედ, მიუხედავად მცირეწლოვნებისა. და ამჯერად მთელი სამი სანათესაოს ქალებიც დაუტუსალებიათ, და კიდევ – ტყეში გასულთა თითქმის ყველა ახლობელი ქალი: სულხანიშვილები, ავალიშვილები, მელვინეთუხუცესები...

გვიანი შემოდგომაა.

ყველა ტუსადი თელავის მილიციის მეორე სართულზე შეუყრიათ, ერთ ოთახში – სულ 80 არიან, ამათგან 50 ქალია. დღედაღამ იატაკზე სხედან – ისედაც ბუნდოვანი მომავლით დაზაფრულნი – რაკილა ლეიბისა თუ საბნის მაგვარი არაფერი მოეძეებათ.

წინო მელვინეთუხუცესი ყოველდღე გაჰყავთ დაკითხვაზე და საათობით ტანჯავენ.

მერე თამარსაც მოუწევს დაკითხვაზე გასვლა, და რადგანაც ირწმუნება, მამა შინ არასოდეს მოდიოდაო, განრისხებული მილიციის

უფროსი დაემუქრება: ეზოში დიდ კასრში ჩავაგდებინებ შენს თავს და ცეცხლს წაგიკიდებო.

მართლაც მილიციელები ჩაავლებენ ხელს და ეზოსაკენ წაათრევენ. შიშისაგან ფეხები ეკეცება, მაგრამ დედის სახე უდგას თვალწინ და ხმას არ იღებს. უფროსი კვლავ უკან დააბრუნებინებს და ისევ ემუქრება. მაინც რომ ვერას გახდება, სამი წლის ქეთევანს გამოიძახებს: გაიხსენე, იქნებ სადმე გინახავს მამაშენიო.

შვიდი წლის ბავშვის დაკითხვამ გაგვაოგნა და... ახლა სულაც სამი წლისა?!

ბავშვი ახსენებს სახელს „მიშა“, თითქოსდა მას წაეყვანოს ტყეში მამის სანახავად. მეორე დღეს მიშა ჭავჭავაძესაც დაიჭერდნენ. – გაიმეორე, სად ნახეო? – ახლა დედის თანდასწრებით ჩააცივდებოდა მილიციის უფროსი, და ქეთევანი ბავშვური გულუბრყვილობით მიუგებდა: აგერ იქ, იმ ფანჯრის უკანო.

– როდის ნახეო? – არ ეშვებოდა დამკითხავი და: ხვალ, – პასუხობდა პანია.

სამი წლისაა, სამის.

განრისხდებოდა დამხვდური და ბრძანებდა, რომ ორივე ბავშვი სარდაფში ჩაეყარათ და მთელი ღამე იქ ეყურყუტებინათ – ბნელსა და ცივში, ვირთხები რომ გადარბოდ-გადმორბოდნენ. ქეთევანი შიშისა და სიცივისაგან რომ კანკალებდა და ტიროდა, ეს ხომ ასეც იქნებოდა, გასაკვირია, თამარმა უჩვეულო სტოიციზმით რომ აიტანა ეს უმძიმესი ყოფა.

შვიდი წლისაა, შვიდის.

ბებია ანეტა იხვეწებოდა: მეც ბავშვებთან ერთად მამყოფეთ სარდაფშიო, – მაგრამ ამხელა ჰუმანიზმს მილიციის უფროსი როგორ გამოიჩენდა!..

ასე გადაჭდობია ერთმანეთს პიროვნული თვისებანი და პარტიული მოთხოვნანი.

ეს გადაჭდობაა, არაფრად რომ არ უღირთ, ქაქუცა ჩოლოყაშვილს შეუთვალონ: დაგვნებდი, თორემ შენს უფროს ქალიშვილს ცოცხლად ჩავაყოლებთ საფლავეში მამია ერისთავსო. ეს ის ერისთავია, შეფიცულთა გასანადგურებლად რომ დაძრულიყო, მაგრამ თავი წაეგო და ახლა ბოლშევიკები მსხვერპლშენირვას ეპირებოდნენ.

რამხელა განცდებს იტევს ეს ლაკონური ფრაზა, სულიერი შფოთვის უსაზღვროებას, რაკილა – თუ ღმერთმა არ გადმოაფარა ბავშვს მონყალების კალთა – ეს შემზარავი დაპირება აუცილებლად შესრულდება.

– ეს ორი დღე-ღამე დედას და ყველა დანარჩენ პატიმარს თეთრად გაუთენებიათ.

სასწაული იხსნიდა ციცნას ცოცხლად დამარხვისაგან.

ნახევარ წელზე მეტი გაილეოდა თელავის სატუსალოში, მერე კი ქაქუცას ოჯახსაც თბილისში გადმოიყვანდნენ და ჩექას შენობაში გამოკეტავდნენ. ნინოს დაემუქრებოდნენ: ბავშვები თავშესაფარში არიან მისაბარებელნი და, თუ არ დათანხმდები, ველარასოდეს იხილავ ვერცერთსო. ბევრს იტირებდა და ივალალებდა ქალი, მაგრამ პატიმარ ქალთა რჩევას უფრო დაუჯერებდა და თავისი ნებით არ დასთანხმდებოდა.

ამჯერადაც სასწაულს უმადლის თამარი, ხელს რომ არ ახლებდნენ.

თუმც ახლა მეტეხის ციხეში მოუნევდათ ყოფნა – „ბებეშკებთან“, ყველა ჯურის ქურდ ქალებთან, კახპებთან თუ დამნაშავეებთან ერთად.

უეცრად ბავშვებს თავისუფლებას უბოძებდნენ, ოღონდ ვინმეს უნდა წაეყვანა. ვინ ვინმეს და... თურმე პაპას, ილია მელვინეთუხუცესს.

იგი არ დაეტუსალებინათ, რაკილა ეიმედებოდათ, შესაძლოა ქაქუცა გამოჩნდეს მის სიახლოვეს ანდა თვითონ მოინდომოს სიძის მოძებნა და თავისდაუნებურად დაგვაყენოს მის კვალზეო. იმიტომ ჩამოსულიყო აწყურიდან, რომ მოსაკითხი შეეგზავნა შვილისა და შვილიშვილებისათვის და მოულოდნელად ასეთი გასახარი ამბავი დახვდებოდა. რა გული გაუძლებდა, მთელი ღამე მეტეხის ციხესთან არ გაეტარებინა, რათა დილით ბავშვები წაეყვანა.

– დედა ღელავდა, ეშინოდა, ხომ არ მომატყუეს და ბავშვები თავშესაფარში ხომ არ მიჰყავთო. პატიმარმა ქალებმა მხრებზე დაიყენეს და პანანა სარკმელიდან დაანახეს, როგორ მიჰყავდა პაპას აქეთიქით ხელჩაკიდებული განთავისუფლებული ორი პატარა „პოლიტიკური“ პატიმარი – სამი და შვიდი წლის ბავშვები.

თელავში მიაყენებდა კარს თავის ნათესავს, მაგრამ ის, დაშინებული-დაზაფრული, სასწრაფოდ უკანვე გამოისტუმრებდა: ეგენი ჩემი ნათესავები არ არიანო. ვერა, ვერ შეიფარებდა პოლიტიკური ბანდიტის შვილებს, დასაჭერად ვერ გაიხდიდა თავს.

და დამქანცველი გზა აწყურისაკენ – მთელი ღამე 13 კილომეტრის გავლა ფეხით.

ორ თვეში პაპაც უნდა დახვრიტონ.

ბავშვებს მამიდა შეიფარებთ, მაგრამ მეორე დღესვე ქმარს რომ დაუპატიმრებდნენ, ისიც საჩქაროდ მიაბრუნებდა თამარსა და ქეთევანს შინ.

კახეთის სოფლებში ყველგან ქალაქებს გამოაკრავდნენ ბოლშე-
ვიკები: აბა, გაბედეთ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის შვილების შეკედლება
ან მოვლაო!..

– ასე ვიყავით მარტოკები, მშიერნი, დაუბანელნი, ყველასგან და-
ვინყებულნი; ქარის ზუზუნის დროს სახლის სახურავი რომ ჭრიალებ-
და, შიშით შინ ველარ ვჩერდებოდით და გარეთ კაკლის ძირში ვსხდე-
ბოდით ხოლმე და მთელ ღამეს აქ ვატარებდით.

და მაინც, ასეთი ჯოჯოხეთური სინამდვილეც ყოველთვის დამშ-
ვენებულია ერთგულ და უშიშარ ადამიანთა სახებანით. აგერ, ქაქუ-
ცას ოჯახის მოურავის – გიო ქიტიაშვილის – ქალიშვილი ბაბია, ღამ-
ღამობით ფარულად რომ დადიოდა ბავშვებთან, საჭმელს უმზადებ-
და, პურს უცხობდა და უვლიდა.

ბებიდა ვარო ანდრონიკაშვილი გვიან შეიტყობდა ბავშვების ამ-
ბავს, მიაკითხავდათ და თავის ნათესავს მიაყენებდა კარზე თელავში.
ის ძალიან შეწუხდებოდა: ოთახს კი დაგითმობდით, მაგრამ ვაითუ ჩე-
მი შვილებიც დაიჭირონ, ამიტომ საქათმეში შედიოთ და თუ პასუხს
მომთხოვენ, თავის გასამართლებელი საბუთი მექნება: ჩემს უნებარ-
თვოდ შევიდნენ-მეთქი.

ერთ წელიწადს იმ საქათმეში გაატარებდნენ.

ცამეტ ქალს – ნინო მელვინეთუხუცესთან ერთად – დახვრეტის
მუხლი რომ ჰქონდა შეფარებული, ქაქუცა ჩოლოყაშვილი დატო-
ვებდა თუ არა საქართველოს ტერიტორიას, აღარც დახვრეტდნენ და
სულაც გაათავისუფლებდნენ.

ნინოს თელავში ცხოვრებას აუკრძალავდნენ, შვილებსა და დე-
დასთან ერთად თბილისში უნდა გადმოსულიყო საცხოვრებლად და
თვეში ერთხელ ჩეკაში გამოცხადებულიყო.

ასე იქირავებდა შორეული ნათესავის ბინას და ახალ ცხოვრებას
შეუდგებოდა – თუ ამასაც ცხოვრება ერქვა.

ნუ გაიკვირვებთ, ბავშვებს სკოლაში მისაღებად... საკუთარი გვა-
რი და წარმოშობა რომ შეუშლიდათ ხელს.

როგორც იქნა მე-18 სკოლის ოთხნაწიანი დირექტორი – თვითო-
ნაც შერისხული გვარისა: ვახვახიშვილი – აიღებდა თავის თავზე ბავ-
შვების მიღებას, ოღონდაც დედას გააფრთხილებდა: ნურავისთან წა-
მოცდებათ, ვისი შვილები არიანო.

იგივე განმეორდებოდა შვიდწლედში მოსახვედრად.

იმის დამთავრების შემდეგ კი სკოლის კარი ჩაერაზებოდათ და თამა-
რი – მეგობართა წყალობით – ვეტტექნიკუმში თუ შერგავდა თავს.

დიდედა რომ გარდაიცვლებოდა, უსახსროდ დარჩენილ, შავ სიაში შეტანილ ოჯახს მისი დასამარხი ფულიც არ მოეპოვებოდა.

გამოუჩნდებოდნენ მშველელნი, რათა შესაფერისად დაესაფლავებინათ.

ტანჯვა-გასაჭირი არც შემდგომ მოაკლდებოდათ – ნინო დამლაგებლად მუშაობასაც აღარ ითაკილებდა, თამარს კი არქიტექტურის ფაკულტეტზე შესასვლელად კვლავ გვარი შეუშლიდა ხელს.

მისი სახელი ჩეკას შენობაში მაშინაც ამოტივტივდებოდა უეცრად, გიორგი შატერაშვილს – ახალგაზრდა პოეტსა და დრამატურგს – რომ მოსთხოვდნენ პასუხს: როგორ თუ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის დაბრუნებას ელოდები, ლექსს რომ უძღვნი ასე თავხედურად და თანაც 1924 წლის აგვისტოს ავანტიურის ათ წლისთავს აღნიშნავ ამ პუბლიკაციით, შემთხვევით არ დაამთხვევდი „მნათობის“ 1934 წლის აგვისტოს ნომერსო.

მიძღვნა „თ.ჩ.“-ს თავად ჩოლოყაშვილს რომ ნიშნავდა, ამ გამჭირვალე ქარაგმის გაშიფრვა მკითხველს თუ არ უნდა გაძნელებოდა, არც ჩეკაში მოკალათებულ ადამიანებს დარჩებოდათ საიდუმლოდ – თუ არა, დამსმენებს რა გამოლევდა – და ბარემ ელიარებინა, ანტისაბჭოთა განზრახვით რომ მოქმედებდა.

დამსმენთა მონდომება წინასწარვე გაეთვალისწინებინა ჭაბუკ პოეტს და ამიტომაც დაექარაგმებინა „თ.ჩ.“ და არა „ქ.ჩ.“ – ის შიფრი პირდაპირ მიუძღოდა დაინტერესებულ ადამიანს ქაქუცა ჩოლოყაშვილისაკენ, „თ“ კი პასუხის საშუალებას გიტოვებდა: „თავადი“ რამ გაფიქრებინათ, როდესაც თამარი იგულისხმებო.

ბანდიტად შერაცხული კაცის ოჯახს ვერ სცილდებოდა, მაგრამ სხვაა პოლიტიკური მოწოდება და სხვა – სატრფიალო სტრიქონები. ის მოლოდინი თუ ეროვნული აჯანყების განმეორების რწმენით აღვსილიყო, ეს მოლოდინი სანატრელი ქალისაგან მოწყალების თვალით გადმოხედვას ნატრობდა, ეს იყო და ეს. სიყვარულისათვის კი რატომ უნდა დაესაჯათ.

უკანასკნელ სტროფამდე მარჯვედ შეენილბა თავისი განცდა, დაბეჯითებით ვერ ამოიცნობდი, გმირის დაბრუნებას ოცნებობდა თუ სატრფოდ დასახულ ქალთან შეხვედრას, მაგრამ ის დამაგვირგვინებელი ტაეპები?.. ეს „საუკუნის წამოსხმა მხრებზე“, ეს „ჰუნეს შემოჭენება“!.. ვინ დაგიჯერებდა, ძვირფას ქალზე ფიქრისას ასეთი ასოციაციები რომ გიჩნდებოდა. შორს სცილდებოდა სატრფიალო განწყობილებას და უშუალოდ აგრძელებდა გრიგოლ ორბელიანის, ილია

ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლისა თუ ვაჟა-ფშაველას მიერ დამკვიდრებულ „გმირის მოლოდინის“ მოტივს, თანაც ზოგად სწრაფვას კი არა, არამედ რეალური პიროვნებისას, ხორცშესხმულის, რაინდული ჟამის გამმეორებლის, რომელსაც წამოწყებით წამოეწყო დიდი გამოსხნის ღვთიური მოვალეობის აღსრულება, მაგრამ ათი წლის წინათ არ დასცლოდა და კვლავ უნდა აღედგინა ის ბრძოლა, როგორც გარდუვალობა.

განა ამ მოლოდინს არ აეფორიაქებინა ტყეში გასული ხალხი, ქაქუცასაც რომ მიწვდომოდა ამ ფორიაქის ექო და ისიც სანატორიუმიდან თავდაღწევას ეშურებოდა, დროზე, დროზე, მღელვარება არ განელდესო?!. მიხეილ ჯავახიშვილის 1927 წლის „უბის წიგნაკის“ ჩანაწერისა არ იყოს: საქართველოში ხომ ათეულ ათასებს წაერთვათ ყოველივე, გარდა შურისძიების გაუმადლარი წყურვილისა.

განა ამ მოლოდინს არ შეეღწია მიხეილ ჯავახიშვილის რომანის ფინალშიც, არსენა ოძელაშვილის დაბრუნების რწმენა გარდასული დროის ნაცვლად სწორედაც ახალთახალ განწყობილებას რომ აირეკლავდა?!.

და რა გასაკვირია, რომ პოეტური სტრიქონებიც ამავე სულისკვეთებით აღვსილიყო, მითუმეტეს, გიორგი შატბერაშვილისათვის უკვე ცნობილი გახლდათ, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილის „მერანის“ შთამაგონებელი ილიკო ორბელიანი კი არა, ალექსანდრე ბატონიშვილი იყო, მისი მერანი ჰქროდა იმ პოეტურ შედევერში, და დაე იმ ჯადოსნურ რაშს ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ჰუნე შესთამაშებოდა ახალი საუკუნის გადმოსახედიდან.

საბედისწეროდ გაუხდებოდა ეს პოეტური შემღერება და შუა აზიაში უკრავდნენ თავს; იქ ამტკიცე, თამარ ჩოლოყაშვილს რომ შეტრფოდი, მამამისს კი არ შესთხოვდი ავანტიურის განმეორებასო.

თავი ოცდამეორე

ბანდევნილნი

იმ ორ კვირაში გაიგებდნენ შეფიცულნი, თუ რა ყოფილა დასვენება.

ან ეს რა არის, წამიერად და გამწარებულ გულზე, მაგრამ მათთვის უეცრად ნეტარების კუნძულად გამოჩნდებოდა და ადამიანური ცხოვრების ფერიც დაედებოდათ, სულ მცირე, მაგრამ ან ამ მცირეს დამწუხრებელი ვინ იყო.

გზა უნდა განეგრძოთ და ბედაურთა გაყიდვის ჟამიც დგებოდა, თვალდათვალ უნდა შეცვლილიყო მათი ცხოვრების წესი – სახსარის მოსაპოვებლად ეზრუნათ იმ გაუნელებელ მოლოდინში, რომ კელავაც მოუწევდათ საკუთარ მიწა-წყალზე დაბრუნებაც და გადამწყვეტი იერიშიც სახელმწიფოს აღსადგენად.

სერვერბეგი მოაყენებდათ ოთხ გერმანელ ინჟინერს, რომელთაც სახელდახელო კომისია შეედგინათ და ცხენების შემონმებას აპირებდნენ, გამოგვადგება თუ არაო. თვალს მიადევნებდნენ მათ გავლა-გამოვლას და... უყოყმანოდ ლებულობდნენ.

აგერ ქაქუცას ბედაურზეც მიმდგარა ჯერი.

სულ ბოლოს კი ალექსანდრე სულხანიშვილმა თავისი კუპრივით შავი, ჩერქეზული ჯიშის მერანი უნდა გამოიყვანოს, რომელსაც მანეთიანის ტოლა თეთრი უმშვენებდა შუბლს. – მართლაც ვარსკვლავებს ეთამაშებოდა ის დალოცვილიო, – აღმოხდება მემუარისტს და გრძნობ, როგორ ეღვრება გულში ცრემლი, და არამართო კომისიის წინ მდგარს, არამედ ამ სტრიქონების წერისასაც.

მისი ლამაზი უნაგირიც ეამაყებოდა, განსაკუთრებულ ლაზათს რომ მატებდა ბედაურის მშვენებას, და გულშიც არ გაივლებდა მის გაყიდვას, რადგანაც საფრანგეთში უპირებდა წაღებას.

თუმც ქაქუცა უნდა მივიდეს მასთან და უთხრას:

– ხომ ხედავ, რა დიდი სიკეთე გვიყო სერვერბეგმა. მოდი შენი უნაგირი უფეშქაშე. იცოდე, დიდად გაეხარდება.

და ამან ოდნავადაც არ უნდა იყოყმანოს, ისე გადაულოცოს ის ჩერქეზული ცხენსაკაზმი თავიანთ კეთილისმყოფელს.

ხოფაში ჩასულების თვალნინ ზღვის უსაზღვრო სივრცე რომ გა-
დაიშლებოდა, გაოგნებული მიაჩერდებოდა შამილა იქაიძე: რამოდენა
ტბა ყოფილა ეს ტიალიო.

ხოფაში ექვსი თუ შვიდი ქართველი დახვდებოდათ მეამბოხეთა იმ
რაზმიდან, ოცდაოთხი საათით ადრე რომ გამოვიდა ჭიათურაში.
ამათ დამარხეს აჯანყებამ, – ბაგეზე მოადგებოდათ შეფიცულებს,
თუმც თქმას კი ყოველი მათგანი მოერიდებოდა. თუ სასაყვედურო
იყო რაიმე, უპირველესად ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ეკუთვნოდა დამუ-
ნათების უფლება, და რაკილა მას საყვედური არ დასცდენია, სხვა შე-
ფიცულნიც ძალაუზნებურად გაკმენდნენ ხმას.

ჭიათურელთა გუნდიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას შალვა
ბერიშვილს მიაქცევდნენ, ნოე რამიშვილის დისწულობისათვის კი
არა, იმ ცოტა არ იყოს უცნაური საქციელისათვის, მუდამ ჩემოდნით
რომ დაიარებოდა და ხშირად განმარტოვდებოდა ხოლმე.

გემის მოლოდინში რამდენიმე დღეს ხოფაში რომ მოუნევდათ
დარჩენა და ერთმანეთსაც კარგად გაიცნობდნენ, დათიკო ელქუმა-
იშვილი, ჭიათურელ მეამბოხეთაგანი, ოლონდ არა გიორგი წერეთლის
ჯგუფისა, ცალკე გაიხმობდა ალექსანდრეს, როგორც ქაქუცა ჩოლო-
ყაშვილის კაცს. და რაკილა თვითონ ვერ გაებედა იმასთან ამ თემაზე
ლაპარაკი, ამას ამცნობდა: შალვა ბერიშვილი სულ ჩემოდნით იმიტომ
დაიარება, რომ ჭიათურიდან წამოღებული ფულით არის გამოტენი-
ლი. ჭოროხზე გადმოსვლისას ფული დასველებიათ და ბერიშვილი
ერთი ლაზის ოჯახში აშრობს. ეს თანხა საქართველოს ეკუთვნის,
მაგრამ ეს ჯგუფი ამას არ აღიარებს, არც არავითარ საერთო საქმეს
მოახმარენ, გაინანილებენ და ნელ-ნელა თვითონვე შეჭამენო.

ქაქუცასთან რა იყო შესათანხმებელი?

მას უნდა დაერთო ნება, მისი სახელით ემოქმედათ, ნაერთმიათ
იმათთვის ეს ფული და საფრანგეთში ჩასვლისთანავე სათვისტომოში
განეცხადებინათ.

ქაქუცას სახელის ხსენებაც კი ნიშნავდა, რომ ბერიშვილი და მისი
ჯგუფი შეკამათებასაც ვერ გაბედავდა.

დათიკო უჩვენებდა კიდეც ალექსანდრეს, სად შრებოდა ის ბანკ-
ნოტები. რაოდენობა არ იცოდა, თუმც მიხვედრით ადვილად მიხედე-
ბოდი, რომ დიდი თანხა უნდა ყოფილიყო. მცირე ფული არ იდებოდა
ჭიათურის მადნეულის სალაროში.

ალექსანდრე უყოყმანოდ დაეთანხმებოდა – თავისთვის ხომ არ აპი-
რებდნენ წართმევას, სათვისტომოს ჩაუტანდნენ და რაიმე ეროვნულ

საქმეს მოახმარდნენ. ქაქუცასაც რა შეიძლება ჰქონოდა ასეთი ჩარევის საწინააღმდეგო?!. რამდენიმე კაცის „შესაწყმელად“ გამზადებული ბანკნოტები საერთო სალაროში გადაინაცვლებდა. და დაიმარტოხლებდა თუ არა მეთაურს, წვრილად უამბობდა დათიკოს ნალაპარაკებს.

ერთხანს ჩაფიქრდებოდა ქაქუცა.

სული გადაეღოდა ალექსანდრეს, საფიქრალი განა რა არისო.

ის კიდევ უფრო გააოცებდა, დევნილი ბელადი უარს რომ განუცხადებდა:

– რას იტყვიან ქართველები პარიზში, რომ ჩვენ გატაცებული ფულის გულისთვის ჩხუბი მოგვიხდეს? გარდა ამისა, პოლკოვნიკი წერეთელიც ხომ გაჭუჭყიანდება, ეგ პატიოსანი კაცი.

ცხადია, ხმა მაშინვე გავარდებოდა, ქაქუცას ფული წაურთმევია ჭიათურელებისათვის, იმათი ნაძარცვი ამას მიუთვისებიაო. და გემტკიცებინა მერე, ის თანხა უკლებლივ ჩავუთვალე ქართულ სათვისტომოსო.

თანაც დაუკვირდით, როგორ უფრთხილდება ქაქუცა სხვათა სახელსა და რეპუტაციას. რაკილა სვიმონ წერეთელიც მონაწილეა ჭიათურის მღელვარე ამბებისა, ამ ფულის ირგვლივ ხმაური რომ ატყდება, ვაითუ უნებურად ისიც გაისვაროს. ამიტომაც ქაქუცას ურჩევნია, ისევ იმ თანხას შეელიონ.

სავსებით დამაჯერებელია მისი ორივე არგუმენტი და მოგვიანებით ალექსანდრეც გაიზიარებს, მაგრამ იმ წუთას, ეტყობა, არ ეთანხმებოდა და საპირისპირო საბუთებიც მოჰყავდა დათიკოს შემოთავაზების მორალური მხარის გასამართლებლად. მემუარებში მხოლოდ მინიშნებულია: ასე კიდევ მრავალი მიზეზი წამომიყენაო, – მაგრამ ეს მინიშნებაც კმარა იმ საუბრის ზოგადი სურათის აღსადგენად. „მრავალი მიზეზის წამოყენების“ აუცილებლობას მარტოდენ საპასუხო არგუმენტები გამოიწვევდა, თორემ იმ ორ დასაბუთებას რალა დამატება ესაჭიროებოდა.

– უთხარი დათიკოსაც და თავი დაანებეთ ამ საქმეს. იქნებ მაგათ თავიანთი ნებით განაცხადონ და ფული თითონვე მოანდომონ საერთო საქმეს, – ურჩევდა ბელადი.

იქნებ თავიანთი ნებით განაცხადონ...

მაინც რა გულუბრყვილოა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, ამდენმა ჭირვარამმაც კი ვერ დაარწმუნა ადამიანის ორპირობასა და გაუტანლობაში, თაღლითობასა და მომხვეჭელობაში, თვალთმაქცობასა და სიცრუე-ბოროტებაში...

თუ ვინმეს მოეხსენება, ვინაა გიორგი წერეთლის ჯგუფი ან რას ნიშნავს ტრაგიკულ ჟამს საღაროდან ფულის გამოტაცება, ქაქუცას მოეხსენება. ესენი ნამდვილად არ არიან ის პიროვნებანი, რომელნიც პატიოსნებით განთქმულან და, თუ წამიერად მოდუნებიათ ნებისყოფა და მოუნდომებიათ რაღაც ზედმეტი ირგუნონ, ცთუნებისაგან გამოფხიზლებულნი სასწრაფოდ შეეცდებიან მის გამოსწორებას.

ეს ხომ ის ადამიანები არიან, რომელთაც საქვეყნო აჯანყება განიერეს პარტიულ ეგოიზმსა და სიხარბეს აყოლილებმა – ქონების მოხვეჭისაც და პოლიტიკური გავლენის მოპოვებისაც... ვერც მანამდე დაიკვეხნიდნენ დიდი კეთილშობილებით და მათ მიერ მადნეულის საღაროს გაძარცვაც მხოლოდ ერთს მეტყველებს – ამხელა სისხლისღვრამ და ამ სისხლისღვრაში მათმა საკმაო დანაშაულებრივმა წილმაც ვერაფერი შეასმინათ და კვლავაც ძველებურად აპირებენ ცხოვრების გაგრძელებას – ეს ფული რომ შემოეჭმევათ, სხვა ძარღვს დააცხრიბიან და არც არასოდეს იხანებენ რაიმეს. რა საერთო საქმე, რომელი საერთო საქმე...

მაგრამ ქაქუცას რომ მაინც სჯერა ადამიანის სულში რაღაც მტკიცე, გაუზზარავი ბირთვის არსებობისა?

თანაც ეს მოსალოდნელი უსიამოვნო ხმები, ფულის გულისათვის უჩხუბიათო.

თანაც სვიმონ წერეთლის სახელის შებღალვის მოსალოდნელობაც.

ალექსანდრე დათიკოს რომ გადასცემდა წინამძღოლის მოსაზრებას, ეს ორნი თავისთვის მაინც მოითათბირებდნენ: ეს საუბარი ჩვენში დარჩეს და დაველოდოთ, და თუ ისინი ოფიციალურად არაფერს განაცხადებენ, მაშინღა აღვძრათ ეს საკითხი ქართულ სათვისტომოშიო. ამას ისე იტყოდნენ, ყოველი შემთხვევისათვის, თორემ დარწმუნებულნი იყვნენ, არც კრინტს დაძრავენ და არც ქართულ საქმეს შეწევიანო.

ასეც მოხდებოდა, რასაკვირველია.

ეს ორნი ერთხანს კიდევ იჭოჭმანებდნენ და ბოლოს მაინც ჩამოეხსნებოდნენ „ამ ბინძურ და არასასიამოვნო საქმეს“.

ოლონდ ესეცაა –

მთელი ეს ამბავი კიდევ ერთი შტრიხითა თუ მოტივით შეავსებდა ქიათურაში ნაადრევი გამოსვლის მიზეზებს შეფიცულთა თვალში.

ფულის მსუნაგი ზოგიერთი ქართველის ხასიათი ამათთვისაც ცნობილი გახლდათ, ყველაფერს რომ დათმობდნენ, ოლონდაც იოლი

გზით ემოვნათ ბლომად თახა. რა გასაკვირია, რომ ჭიათურაში სხვა ჯგუფსაც სჭეროდა თვალი მარგანეცის სალაროზე და, რათა არავის დაესწრო, გიორგი წერეთლის ჯგუფს ეხელთა დრო და სწორედ ამისათვის მოეხდინა გამოსვლები დათქმულ დროზე ოცდაოთხი საათით ადრე, დაიმედებულებს: ერთი დღე განა ისეთი რა განსხვავებაა, ვერც კი მიხვდებიანო.

არადა...

იმას ვინ ჩივის, სტამბოლამდე მგზავრობისას ზღვა რომ აწყენდათ, იქ ჩალწეულებს ხმელეთზე ჩასვლის უფლებას არ მისცემდნენ – თურმე რუსებს შეფიცულთა გადაცემა მოეთხოვათ თურქეთის მთავრობისათვის. ქაქუცა სასწრაფოდ აფრენდა დეპეშას ქემალ ფაშასთან და მისგან საიმედო პასუხსაც მიიღებდა.

ვიდრე ნებას დართავდნენ პარტიზანთა მეთაურს ქალაქში გასვლისა, ქართველთა სათვისტომოს წევრები – დავით შალიკაშვილი და ვანო ჯავახიშვილი – მოინდომებდნენ ერთი დღე-ღამით მაინც მოეტარებინათ სტამბოლი ქაქუცასათვის. ქალაქის ნახვა ქალაქის ნახვად და ტუსაღადაც რომ არ ეგრძნო თავი გემზე გამოკეტილს. არადა, თურქები მიყურადებულნი არიან და როგორ გინდა მათ თვალს გამოაპარო არამცთუ შეფიცულთა რიგითი წევრის, არამედ სულაც წინამძღოლის ჩამოსვლა გემიდან? ქაქუცა ისე აუფორიატებია ამ შეთავაზებას, მანამდე თუ მშვიდად ელოდა ოფიციალურ ნებართვასა და მტკიცე დაპირებას, რომ ის და მისი რაზმელები რუსების ხელში არ მოხვდებოდნენ, ახლა ველარც ითმენს, რომ მინაზე არ დადგას ფეხი.

მარჯვე გზა გამოიძებნებოდა, მახვილგონივრული ფანდი ჩამოაპარებდა ბელადს ქალაქში. ვითომ ავად შეიქნებოდა და უნდა წოლილიყო. მის ნაცვლად გალაქტიონ ასათიანი გაეხვეოდა საბანში, ქაქუცა კი ქალაქს დაივლიდა.

ლტოლვილებს ეგრე ადვილადაც არ უშვებენ საფრანგეთში, ამიტომაც აქედანვე უნდა შეეცადოთ რაზმელების მოწყობას სამუშაოებზეო, – შენუხებული იერით ამცნობდათ სათვისტომოს თავმჯდომარე, მაგრამ ალექსანდრე სულხანიშვილს გული უგრძნობდა, რაღაცას თვალთმაქცობსო. იმისი ეშმაკური მახე კიდევ მალე გამჟღავნდებოდა, როდესაც ერთ დღეს თითქოსდა გახარებული მივარდებოდა გემზე და შეფიცულებს შეატყობინებდა: სამუშაო აღმოგიჩინეთ, დაახლოებით თხუთმეტი თუ ოცი კაცისთვისო. სად? სად და – არხების სათხრელად პარაგვაისა თუ ურუგვაიში, სამწლიანი კონტრაქტით. ალექსანდრეს კარგად აღარ ახსოვს, რომელი ქვეყანა ახსენა თავმჯდომარემ, ის კი არასოდეს

დავინყნია, გაგულისებულმა კინალამ ხომალდიდან რომ გადაუშვა კეთილისმსურველის ნილბით მოსული თვალთმაქცი.

ყველა შეფიცული მიხვდებოდა – სხვადასხვა სამუშაოზე გვიპირებენ მოწყობას, რათა დაგვფანტონო. თუ ასე არ იყო და მართლა ლტოლვილების ბედზე ზრუნავდნენ, გიორგი წერეთლის ჯგუფს რატომ არა სთავაზობდნენ იმავე მარშრუტს? იმათ თუ ჩაესვლებოდათ პარიზში, ამათ რატომ არა?

ამისთვის ვეგდე სამ წელიწადს მინაზე ზამთარ-ზაფხულ, რომ ახლა პარაგვაიში არსები ვთხაროო? – წონასწორობას დაკარგავდა ალექსანდრე და განაცხადებდა: მირჩევნია ისევ საქართველოში დავბრუნდე, რაც მომივა, მომივიდესო. შამილ იქაიძეც და სერგი მაისურაძეც მას აპყვებოდნენ და სამივე ბჭობას დაინყებდა, როგორ მივალნოთ ჩვენი ქვეყნის საზღვრამდეო.

ქაქუცა ძალიან შენუხდებოდა და, რაც არა სჩვეოდა, ხვეწნას მოპყვებოდა. არა სჩვეოდა რა – თავს წირავდნენ და ეგაა მისი თანამებრძოლები, ჯოჯოხეთის წრეებს გამოლწეულთ ასე ვაგლახად უნდა ამოხდომოდათ სული. და აღარ დაგიდევდა თავმოყვარეობას ქაქუცა, ოღონდაც ხვეწნა-მუდარით მოეღბო და გადაეთქმევინებინა თვითმკვლელობის ტოლფასი გამგზავრება. უპირველესად ალექსანდრე უნდა დაეყოლიებინა:

– ნუ იზამთ ამას; ხომ დაიღუპებით. ნამეტნავად შენ. ოჯახი დაგელუშა. მე გაძლევ პირობას, როცა პარიზში ჩავალთ, ყველაფერს ისე მოვაგვარებ, რომ ერთად ვიყოთ.

მანამდე თურმე სათვისტომოს გამგეობას ქაქუცაც დაეჯერებინა, ანკი როგორ ვერ დააჯერებდნენ ასეთ მიმნდობ ადამიანს: საფრანგეთში ადვილად არ უშვებენ ლტოლვილებსო, – მაგრამ დათიკო შალიკაშვილი და სხვები გადაარწმუნებდნენ: ნუ ენდობი იმათ ლაპარაკს, აქ სულ სხვა მიზეზი იფარებაო.

მიზეზის ახსნა არც დაჭირდებოდა ალექსანდრე სულხანიშვილს: აშკარაა, პარიზიდან მოდის ბრძანება, რომ ჩვენ საფრანგეთში არ შეგვიშვანო.

პარიზიდან, ოღონდ, ცხადია, არა ფრანგებისაგან. ისინი კი არ უკეტავდნენ ქართველ პარტიზანებს თავიანთ მინა-წყალზე შესასვლელ გზებს, არამედ იქ თავშეფარებული მენშევიკური მთავრობა.

სტამბოლიდან რომ ვერ მოიშორებდნენ და პარაგვაიში ვერ უკრავდნენ თავს, მარსელში დაახვედრებდნენ ჭიჭიკო ასათიანს, რომელიც ყასიდი სინანულით მოახსენებდათ:

– ფრანგები პარიზში არ უშვებენ ლტოლვილებს, თუ მათ ბანკში ფული არა აქვთ; ჩვენ ქაქუცას სახელით კი შევიტანთ, მაგრამ ამდენი ხალხის სახელით არ შეგვიძლია ფულის შეტანა ბანკში.

პირში ეცემოდა დათიკო შალიკაშვილი:

– ეს ხალხი სამი წელიწადი ტყეში ცხოვრობდა. ამათ ახლა უნდა მოვლა, თქვენ კი, დახმარების მაგივრად, პარიზშიც არ გინდათ ჩაუშვათ!..

ალექსანდრეს ლამის გაეგლიჯა ჭიჭიკო და ეს სურვილი კარგა ხანს არც გაუნელდებოდა. ეგაა, ბელადი რომ შეამჩნევდა თანამებრძოლის აგიზგიზებულ მზერას, მოერიდებოდა აყალმაყალსა და ზედმეტ გართულებებს, გვერდიდან არ მოსცილდებოდა სოციალ-დემოკრატიის წარმომადგენელს და სასტუმრომდეც მიაცილებდა.

მეორე დღეს კი განუცხადებდა:

– რადგანაც მთელი რაზმის შემწევა არ შეიძლება პარიზში, მაშინ მეც აქ დავრჩები ამათთან.

პროტესტს ჰგავდა და... პროტესტიც იყო.

სადაც მისი თანამებრძოლები, თვითონაც იქ.

ძალიან ნაუხდებოდა გუნება ჭიჭიკოს და ალულულდებოდა: როგორ შეიძლება, რომ თქვენ პარიზში არ წამოხვიდეთო.

ისეთი სკანდალი ატყდებოდა, არამცთუ ქართულ ემიგრაციაში გამოიწვევდა დიდ მითქმა-მოთქმას, დასავლეთის პოლიტიკური წრეებიც დაინტერესდებოდნენ და ჩაერეოდნენ – ხუმრობა ხომ არ იყო, ასეთი სახელოვანი კაცი, ამხელა იმპერიის წინააღმდეგ ასეთ უთანასწორო ბრძოლაში ჩაბმული, ისე გაეგულისებინათ თვისტომებს, პარიზში გამგზავრებაზე უარს ამბობდა.

ბუნებრივია, ყველა შეეცდებოდა გაგულისების მიზეზის გარკვევას, და მერე...

ჭიჭიკო ასათიანი ყოფილ მთავრობას შეუთვლიდა: აღარ ვიცი, რა ვიღონო, ჩიხში ვარ მომწყვდეული, ხეწნა-მუდარა არა ჭრის და ან მთელი რაზმიც უნდა წამოვიდეს და ან ქაქუცა ჩოლოყაშვილიც მარსელში დარჩესო.

იმათ იქიდან: უნდა დაყაბულდე, სხვა რა გზააო.

და ჭიჭიკო თავს მოისაწყვლებდა დევნილი ბელადის წინაშე: კი ითხოვენ ფრანგები ბანკში ფულის დადებას, განა არ ითხოვენ, მაგრამ ეს მთლად აუცილებელიც არ უნდა იყოს, ყოველ შემთხვევაში, რაღაც მოველება, ჩემი მხრივ თავს არ დავზოგავ და ჩვენი მთავრობაც, მოგეხსენებათ, როგორ გაფასებთ თქვენც და თქვენს რაზმელებსაც, აი, ნახავთ, სულ მალე პარიზში თუ არ ვიქნებითო.

შენ რა ეჭვიანი ყოფილხარო, – რაღაც ამგვარს უთუოდ ეტყოდა ქაქუცა ალექსანდრეს, – ნოე ჟორდანიას მთავრობის ფანდებს რომ მიაწერდი ამ გაუგებრობებს, აგერ როგორ ზრუნავენ, რათა პარიზში ჩასვლა გაგვიადვილონო.

ეგეთი გულუბრყვილო დარჩები სიცოცხლის ბოლომდეო, – ნაღვლიანად გაიფიქრებდა ალექსანდრე.

არც ის შენათვალ-შემონათვალი, არც ქაქუცას ის ფრაზა, არც ალექსანდრეს ეს განაფიქრი პირდაპირ არსად ამოიკითხება მემუარებში, თუმც სტრიქონსა და სტრიქონს შორის ისე მკაფიოდ გამოსჭვივის, თავისთვის გეცემა თვალში.

სამაგიეროდ, უშუალოდ გვამცნობს ეს ჩანაწერები, რომ ძალიან კარგად დახვედრიათ პარიზის ქართველობა, ეტუალის რაიონის სასტუმროებში ჩამოურიგებიათ და პირველ საღამოს სადილზეც დაუპატიჟიათ. სპირიდონ კედია ხომ დაესწრებოდა და დაესწრებოდა ამ წვეულებას, და მასთან ერთად აკაკი ჩხენკელი და ევგენი გეგეჭკო-რიც.

ყოველ მათგანს მგრძნობიარე სიტყვებით მიუმართავს პარტიზანებისათვის, მაგრამ განსაკუთრებით სპირიდონის ეს ფრაზა ჩარჩებოდათ ხსოვნაში:

– დიდ საქმეს ემსახურეთ და უცხოეთში არ უნდა დახურდავდეთ.

მიუხედავად დევნილობა-გადმოხვევნისა, მოვალენი იყვნენ, რომ მორალური პასუხისმგებლობა შეენარჩუნებინათ იმ სამწლიანი ეპოპეის წინაშე, რომლის ავანსცენაზეც იდგნენ და პეროიკული სულისკვეთებითაც აღბეჭდეს საქართველოს ისტორიაში. პარტიზანთა თუნდ ერთი-ორი წევრის ზნეობრივი დაქვეითება თუ შეცდომები არამარტო პირადად მათ სახელს შებლაღავდა, არამედ ჩოლოყაშვილელთა მოძრაობას მიაყენებდა ჩრდილს. მითუმეტეს, გარშემო უხვად მოიპოვებოდნენ საგანგებოდ ჩასაფრებული ადამიანები, ოლონდაც შეფიცულთათვის რაიმე ცთომილებაზე წაესწროთ, თორემ გაბუქვა-გაზვიადება მათი ხელობა გახლდათ.

ყოფილ მთავრობას მიაჩნდა, რომ აგვისტო-სექტემბრის მარცხით ჯერ ყველაფერი სულაც არ დასრულებულიყო და ოდესმე დადგებოდა ჟამი ისტორიის ჩარხის შემოსატრიალებლად.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილსა და მის რაზმელებსაც ასევე მიაჩნდათ და კიდევ უფრო მეტი მხურვალეობით – დროებით გამოვრიდებიათ ხელჩართულ ბრძოლას, თორემ ის ჟამი როგორ არ დადგება, ისტორიის ჩარხს კვლავ ენერგიულად მოვებლათუქოთ შემოსატრიალებლადო.

და, რა გასაკვირია, კვლავაც რომ მწვავედ შეჯახებოდა ერთმანეთს მათი ინტერესები.

ხევსურეთის ამბოხებისას ვერ დაიმორჩილეს ქაქუცა და შეფიცულნი.

ვერც 1924 წლის აჯანყებისას მოაქციეს საკუთარ გავლენაში.

დაზარალებით კი ძალიანაც დააზარალეს პარტიზანული მოძრაობაც და ქვეყანაც, მაგრამ დაზიანება ალკვეთა-დამორჩილებად როდის თქმულა.

რა იცი, იმ მოსალოდნელი ჯანყისას ქაქუცა ჩოლოყაშვილი კვლავ დასხლტომოდა მათ ხლართებს (თითქოს ბოლშევიკური ხლართებისაგან თავდაღწევა აკლდა, მათი იდეური ძმებიც მოსაგერიებელი რომ არ გახდომოდა!).

ამიტომაც იჭერდნენ წინასწარ თადარიგს.

იქნებ პარაგვაიში გადაესროლათ რაზმელები... იქნებ პარიზში მაინც არ შეეშვათ... და მარტოდმარტო დაეტოვებინათ ქაქუცა, თავისი დიდი სახელის ამარა. ეს ცოტას არ ნიშნავდა, ცხადია; ამ შარავანდს აშკარად წაეჭარბებინა ყოფილი მთავრობის გავლენისათვის, რაც მკრთალადლა ბუუტავდა ქაქუცას პეროიკული სახელის ფონზე... მაგრამ თუ თანამებრძოლები შემოეფანტებოდა, ძალაუნებურად მოექცეოდა სოციალ-დემოკრატი აგენტურულ ქსელში და რა ცნობებს მიანვდიდნენ, სარაოდ წააქეზებდნენ თუ გაუთავებელ ლოდინს ურჩევდნენ, ძნელი მისახვედრ არ უნდა იყოს.

ასეთ მიმნდობ პიროვნებათათვის განსაკუთრებით სახიფათოა თვალთმაქცების გარემოში მოხვედრა.

ჯერჯერობით ვერ მიელწიათ თავიანთი მზაკვრული განზრახვისათვის.

თავი ოცდამესამე

„ღმერთო ჩემო, ღმერთო ჩემო, რა ისტვის დამიტევე მე?“

იმხანად პარიზში ჯერაც არსებობდა საქართველოს საკონსულო. არსებობდა რა – სულს ლაფავდა. ნეტა ფრანგები გაუქმებას იმიტომ არა სთხოვდნენ გადახვეინლ მთავრობას, იქნებ აღიდგინონ ძველი უფლებანი და ბარემ საკონსულოც შენარჩუნებული იყოსო? ალბათ ეს უფრო, ვიდრე ინერციით. ასეა თუ ისე, შეფიცულთ იქ მოუნევდათ ხოლმე მისვლა საბუთების მოსანესრიგებლად და იქაურობა კეთილად დაამახსოვრდებოდათ, რადგანაც საკონსულოში ხშირად ხდებოდნენ ქართველებს, რომელნიც მეტად გულთბილად და კარგად ექცეოდნენ. ალბათ დაუფარავი ცნობისნადილითა და აღტაცებითაც, როგორც გმირებს, თუმც ალექსანდრე სულხანიშვილი ამდენს აღარ აგრძელებს. მთავარი მისთვის ის საერთო განწყობილებაა, რომელიც პარტიზანებს მალამოდ ეცხებათ გულზე და ოდნავ მაინც უამებთ სულიერ ტანჯვასაც და გაურკვეველი მომავლის საფიქრალსაც.

იმ დღესაც საკონსულოს მისაღებში სხედან და თავიანთ რიგს ელოდებიან. იქვე ოთხი კაციც ტრიალებს, ძველი ემიგრანტები, რალაც საქმეზე მისულან და, გაიგებენ თუ არა რიგში მსხდომთა ვინაობას, სეტყვასავით დააყრიან კითხვებს, ვისაც რა აინტერესებს. უეცრად კარი ნახევრად იღება და ვილაც შემოიჭყიტება, ამდენი ხალხის დანახვაზე სასწრაფოდ მიზურავს და გაბრუნდება. ყველა შეფიცული, გარდა ალექსანდრესი, დაინტერესდება: ვინ არის ეგ კაციო? პასუხად კი: ნოე რამიშვილი. ალექსანდრე ისედაც იცნობდა ყოფილ მინისტრს. ალელეებით კი ყველა ერთნაირად აღელდებოდა ნოე რამიშვილის ამ მართლაც შეუფერებელი საქციელით.

– მის მიერ კარის შემოღებამ, ჩვენ ჩამოთვალეირებამ და უცბად კარის მიხურვამ, თითქოს იქ ჭირიანები ან გველები ვისხედით, დაამტკიცა, რომ ჩვენ მას საშინლად ეძულდით. აი, საიდან მოდიოდა ბრანებები, ჯერ კონსტანტინოპოლში, ხოლო მერე მარსელში, რომ რაზმელები როგორმე არ შემოვეშვით საფრანგეთში...

ეროვნული მრწამსი გაქვს? მაშ ყოველთვის მიუღებლად დარჩები სოციალ-დემოკრატიათვის.

და განზოგადება თავისთავად გადმოიღვრებოდა კალმის წვერიდან:

– სწორედ ჩვენი მთავრობის ასეთმა მოღვაწეობამ დალუპა კიდეც რის ვაი-ვაგლახით მოპოვებული დამოუკიდებლობა!

პარიზში ჩასული შეფიცულნი რა სამოსით დაიარებოდნენ? ჯერაც ტყიდან გამოყოლილი ტანსაცმელი – ჩოხებით, ფაფახებით, თუშური ქუდებით, არც ხანჯლებს იშორებდნენ და, რა გასაკვირია, ქუჩაში მიმავალთ ფრანგები ცნობისნადილით თუ აყოლებდნენ თვალს. დავით სხირტლაძე თავს გამოიღებდა და საკმაო თანხას გადასცემდა ყოფილი მთავრობის გამგეობას: ყველა შეფიცულს თითო ხელი ტანისამოსი უყიდეთო. გამგეობა როგორ მოიქცეოდა, ალბათ უკვე ამოიცანით – შეეცდებოდნენ რაც შეიძლება იაფფასიანი ტანსაცმელი ეყიდათ რაზმელებისათვის, რათა ფული თავისთვისაც გადაენარჩუნებინათ.

ალექსანდრე ამას რომ მიხვდებოდა, აღარც დაუთმობდათ, როდესაც სამოსის არჩევისას ისინი წუწუნს მოჰყვებოდნენ: ძვირია, იქნებ რაიმე უფრო იაფიო... არ ვიცი მე ძვირი, ეს მინდაო, – ისე დაიჟინებდა, ველარაფერს გააწყობდნენ.

მადლიერებას გამოთქვამს, ძველი ემიგრანტები ძალიან რომ ამოუდგნენ მხარში შეფიცულებს. იმ ემიგრანტებს, რომელთაც გული შესტკიოდათ პარტიზანებზე, ორი-სამი კაცი მაინც ჰყოლიათ მოსაველელები. ეს კი ნიშნავს, რომ გულშემატკივარნი მაინცდამაინც ბევრნი არა ყოფილან, ყოველ შემთხვევაში, თან რომ შესაფერისი შეძლებაც მოეპოვებოდათ.

მთავარი მაინც ისაა, რომ ჟორდანიას მთავრობას ერთი ფრანკიც არ დაუხარჯავს შეფიცულებზე.

ფული დაეხარჯათ კი არა, კინალამ სამხრეთ ამერიკაში გადაისროლეს.

* * *

„თეთრი გიორგის“ ორგანიზაცია რომ დაარსდებოდა პარიზში, ქაქუცა ჩოლოყაშვილს სთხოვდნენ, დასწრებოდა მის პირველ კრებას და სიტყვაც წარმოეთქვა.

ის არის საქართველოს უკანასკნელი რაინდი და მის გამოჩენას დიდი მნიშვნელობა ექნება ჩვენი დამკვიდრებისა და სულისკვეთების გაძლიერებისთვისო, – კალისტრატე სალია რომ განუცხადებდა თა-

ნამოაზრეებს, ყველა აღფრთოვანდებოდა ეროვნული გმირის მოსალოდნელი მოსვლით მათ თავყრილობაზე: მაინც ქაქუცა ჩოლოყაშვილი და ალექსანდრე ბატონიშვილი არიან ჩვენი სულიერი ბელადებიო.

ჯერ კიდევ მეტეხის ციხეში ჩასახულიყო მისი შექმნის იდეა, როგორც ზეპარტიული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გაერთიანების, და ამ განზრახვის წამომწყებთაც ისევე შთააგონებდათ ქაქუცას სახეობა, როგორც მის გამგრძელებელთ, და რა გასაკვირია, რომ მისი და ალექსანდრე ბატონიშვილის პორტრეტების გარეშე ყოველთვის წარმოუდგენელი იქნებოდა „თეთრი გიორგის“ შეკრებები.

თეთრი გიორგის სიმბოლიკა – ივანე ჯავახიშვილის კვლევა-ძიებით დადგენილი ქართული წარმართული ღვთაების დასახევა ეროვნულ და სულიერ ორიენტირად – საქართველოს სახელმწიფოს ემბლემად გამოცხადდებოდა 26 მაისის მთავრობის ხელით, და დამოუკიდებლობის დამხობის შემდგომ კი ამ სიმბოლიკის აღდგენაში ხედავდნენ თავიანთი მიზანსა და მისიას პატრიოტულად განწყობილი ადამიანები, რომელნიც მკვეთრად დაუპირისპირდებოდნენ კლასობრივ თეორიასაც, ეროვნულ ნიჰილიზმსაც, ყალბად გაგებულ კოსმოპოლიტიზმსაც და მოინდომებდნენ ილია ჭავჭავაძის მოძღვრებაზე დაფუძნებული სახელმწიფოს შექმნას თავისუფლების ამოგების მერე – თანაც ერთხელ და სამუდამოდ, რაკილა თუ რაიმე შეაძლებინებდათ, ეროვნული ენერგიის რწმენა და თვითმყოფადობის შენარჩუნების მძაფრი ნადილი შეაძლებინებდათ ურთულეს დაბრკოლებათა გადალახვასა და გასვლას საერთაშორისო ასპარეზზე, სხვა ერთა შორის ქართველი ერიც თანასწორად რომ ჩადგებოდა საკაცობრიო იდეალთა აღსრულების გზაზე.

რევოლუციურ მოვლენად მიიჩნევდა ამ ორგანიზაციის დაარსებას ალექსანდრე მანველიშვილი, „თეთრი გიორგის“ ერთ-ერთი ხელმძღვანელი, ვისთვისაც ყველაფერს ნიშნავდა ის გარემოება, რომ ამ გაერთიანებას მთავარ იდეოლოგიად მოველინა მიხაკო წერეთელი და ის მტკიცე და სისტემური დოქტრინაც შეიმუშავა, რომელიც მას მერეც იარსებებდა და ყოველთვისაც წაადგებოდა დამოუკიდებელი საქართველოს მშენებლობას, როდესაც „თეთრი გიორგის“ ხსოვნაც ჩაიკარგებოდა ისტორიის ანალებში.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილს კი უთუოდ გამოუკეთებდა გუნებას ყველაზე სანდოდ საგულვებელი ამ ორგანიზაციის დაარსება და ამიტომაც მიმართავდა მის წევრებს ჩვეული მღელვარებით 1924 წლის 24 ოქტომბერს.

რალაც მასაც გახარებოდა მწუხარე განცდებით შეპყრობილს.

რაკილა „მოგონებანი შეფიცულთა რაზმზე“ არსებითად ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ბიოგრაფიის მხატვრულ-დოკუმენტური თხრობაა, ალექსანდრე სულხანიშვილი შორს აღარ გაჰყვებოდა პარტიზანთა ყოფის აღწერას ემიგრაციაში, არ გადასცდებოდა კომპოზიციურ ჩარჩოს – როგორც ნამდვილ მწერალს შეჰფერის – და იმ ორიოდ ფურცელს იკმარებდა, ზოგადად რაც შეგვაცნობინებდა იმ ხელოვნურ დაბრკოლებებს, ისედაც დამძიმებულსა და გაურკვეველ მდგომარეობას კიდევ უფრო რომ უძნელებდათ. აქ კი იკმარებდა, მაგრამ ლოდივით რომ ანვა გულზე იმ გაუსაძლის დღეთა მოგონებანი? იმას ბოლომდე ამოთქმა არ უნდოდა? ასე შეიქმნებოდა შეფიცულთა რაზმის ცხოვრების ქრონიკა საფრანგეთში – 1924 წლის ნოემბრიდან, თან დამოუკიდებელ მხატვრულ-დოკუმენტურ თხზულებად, თან შეფიცულთა ბელადის ბიოგრაფიის ქრონიკის გაგრძელებად.

ის სამუშაო, რომელსაც თავდაპირველად არგუნებდნენ ლამანშის პირას, დიორის ქარხანაში, ძალიან არ ეხატებოდათ გულზე. ხუთფუთიანი ტომრები უნდა გადმოეტვირთათ და საწყობებში აეკოკოლავებინათ ჭერამდე, რომელიც საკმაოდ მაღალი იყო, იდგნენ ორ-ორნი კიბე-კიბე და ჭერამდე ისროდნენ ზეთიან ტომრებს და თვითონაც ზეთით ითითხნებოდნენ. ანაზღაურება მაინც ყოფილიყო ასე თუ ისე რიგიანი.

ოც კაცზე მეტნი მუშაობდნენ ამ ქარხანაში, მათ უფროსად ქაქუცას ალექსანდრე დაენიშნა და ესეც ხშირად სწერდა: საშინლად მძიმე და ჭუჭყიანი სამუშაო გამოგვადგა და ბიჭები ძალიან შემინუხდნენო. ბელადი ძალზე განიცდიდა მათ ყოფას და ამხნევებდათ: ცოტაც გაუძელით, უფრო შეღავათიან სამუშაოს დავეძებ თქვენთვის და, ისე როგორ იქნება, ვერ გიშოვნოთო.

იმხანად გაიცნობდა პოლკოვნიკ კოკეს, ვისაც ქართველი ქალი ჰყოლია ცოლად. და ამ პოლკოვნიკს რომ შესჩივლებდა, ჩემი რაზმელებისათვის სამუშაოს დავეძებო, ის თავს გამოიდებდა და ქაქუცას ნაიყვანდა თავის მეგობართან, ქარხნის მეპატრონე პეჟოსთან. იგი ისეთი პატივით მიიღებდა პარტიზანთა მეთაურს და ისე მხურვალედ დაჰპირდებოდა, თქვენს რაზმელებს როგორ არ მოვანყობ სამუშაოზეო, ადვილი მისახვედრია, თუ რარიგ ექო პოლკოვნიკს ქართველ მებრძოლთა წინამძღოლი.

აკაკი ჩხენკელი რომ შეიტყობდა ქარხნის მეპატრონის ამ დაპირებას, სასწრაფოდ მოძებნიდა ქაქუცას და სთხოვდა: იქნებ ჩვენი ხალ-

ხისთვისაც გეშოვნათ სამუშაო. „ჩვენი ხალხი“, ცხადია, სოციალ-დემოკრატებს გულისხმობდა.

გაიკვირვებდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, ნუთუ დევნილებაშიც კვლავ პოლიტიკური შეხედულებების მიხედვით უნდა განირჩეოდნენ ადამიანებიო. და ამიტომაც არ მოერიდებოდა თვით იმ კაცს, ვინც აშკარა კეთილგანწყობას ამჟღავნებდა შეფიცულთა მეთაურის მიმართ:

– ბატონო აკაკი, რას ნიშნავს ჩვენი ხალხი და თქვენი ხალხი, ყველა ქართველზე უნდა ვიზრუნოთ, განურჩევლად მათი პარტიულობისა.

ამ ფრაზაშიც რაოდენ კანთიელად ირეკლება მისი პიროვნული ბუნება – შეუზღუდავი, უშურველი, ყოვლისმომცველი, და ეს პარტიული ეგოიზმით უკიდურესად გაჟღენთილ რეალობაში.

შეისმინა თუ არა აკაკი ჩხენკელმა მისი შეგონება, ძნელი სათქმელია, თუმც რაც ყველაზე ძალიან ენადა, ის კი კარგად გაიგო და, ვიდრე რაზმელები დიორის ქარხანას თავს დაანებებდნენ და აქეთ გამოეშურებოდნენ, ოდინკურში, სოციალ-დემოკრატები უკვე დაიწყებდნენ სამსახურს პეჟოს ავტომანქანების ქარხანაში, თითქმის 50 კაცი.

ესეც რარიგ დაფაცურებულა და ისინიც რა მალევე მიქანებულან – კინალამ გამოაცალეს ხელიდან პარტიზანებს სამუშაო ადგილები. კიდევ კარგი, პეჟოსათვის სულერთი არ გახლდათ, ვის პირდებოდა, და მისი გულისათვის ფართოდ გაეღო თავისი ქარხნის კარი ქართველებისათვის, თორემ შესაძლოა შეფიცულნი მშრალზე დარჩენილიყვნენ: რა გიყოთ, თავისუფალი ადგილები აღარ დაგვრჩაო.

ოდინკურში წასვლამდე რაზმელები რამდენიმე დღე პარიზში რომ მოითქვამდნენ სულს, მათ მეთაურად ქაქუცა კვლავ ალექსანდრეს დანიშნავდა, ხოლო რაკილა გამართული ფრანგულით ჟერაც ვერ ლაპარაკობდნენ, თარჯიმნად გააყოლებდათ დავით ლოლობერიძეს, ვინც დახასიათებულია როგორც ყოვლად პატიოსანი კაცი და დიდი ჭირი ჩვენი მარქსისტებისათვის. პეჟოს ქარხანაში გაცილებით უკეთესი და საინტერესო სამუშაო დახვდებოდათ და მათ მშვიდ, უდრტვინველ ცხოვრებას არც არაფერი დაარღვევდა, რომ არა სოციალ-დემოკრატიული ჯგუფის უფროსობის უხეში ჩარევა მათ საქმიანობაში, დაჟინებული მოთხოვნა: ჩვენ აქ დისციპლინას ვიცავთ, და ზოგჯერ საჭიროა თავის მოყრა და საუბარიო. გამჭირვალედ მიანიშნეს: ჩვენს წესებს უნდა დაემორჩილოთ და ჩვენს კრებებზეც იაროთო. ნახეს რა იმათაც ადვილად დასაშინებელი ადამიანები, ძალით რომ გამოეტყნათ მათი გონება მარქსის აზრებითა და ციტატებით.

პასუხად მტკიცე უარს მიიღებდნენ ალექსანდრესაგან:

– ჩვენ ჩვენი რაზმის დისციპლინას ვიცავთ და არავითარი სურვილი არა გვაქვს, რომ პარტიების პროპაგანდაზე დრო დავკარგოთ.

თავისთვის კი გაიფიქრებდა: არ ესიაშენებოდა ეს პასუხი და ნუ ესიაშენებოდა, ბევრმა მათგანმა არც კი იცის, რატომ არის მარქსისტი. არადა, ქართველი კაცი თუ მარქსისტია, ის ქართველი პატრიოტი ვეღარ იქნებაო.

სოციალ-დემოკრატები თავისას მაინც არ დაიშლიდნენ, რაკილა პირდაპირი ძალდატანება არ გაუვიდათ, ცალკეულ შეფიცულთა გადაბირებას შეეცადნენ: რა გინდათ მაგ თავად-აზნაურებთანო. შეფიცულებს ვერ მოდრეკდნენ, სამაგიეროდ, იმ რვა მემამოხეს, რომელნიც მოგვიანებით შეუერთდნენ პარტიზანებს, ისე გააბრუებდნენ მარქსისტული პროპაგანდით, კიდევ ჩამოაცილებდნენ „თავად ჩოლოყაშვილის“ მომხრეებს.

– იმის მაგივრათ, რომ დამარცხების შემდეგ უცხოეთში გამოქცეული ქართველობა უფრო მეტად შეეკავშირებულიყავით, ჩვენი მარქსისტები ცდილობდნენ ერთმანეთში შუღლი და უთანხმოება ჩამოედოთ. რასაც კომუნისტები შვრებოდნენ და შვრებიან დღესაც ყველა ქვეყნებში. აი, ასე არ მოგვიშალეს მტერ-მოყვარეობა, პირში ყალბი სიცილი მეტმა ნაწილმა სოციალ-დემოკრატებმა.

ალექსანდრე თავისას ესწრაფოდა და ქარხნის დირექტორთან მოლაპარაკების წყალობით კიდევ რამდენიმე გადმოხვენილ ქართველს ჩამოიყვანდა სტამბოლიდან.

სოციალ-დემოკრატები კვლავაც თავისას ხლართავდნენ და, აი, ერთ დღეს დირექტორთან შევიდა მათი თარჯიმანი ქართველიშვილი ყველა ქართველის სახელით: არ არის საჭირო, ორივე ჯგუფს თავთავისი თარჯიმანი ჰყავდეს, ამიტომაც ერთობლივად გადავწყვიტეთ, მე დავრჩე ორივე ჯგუფის თარჯიმნადო. დირექტორი დაუჯერებდა – რას წარმოიდგენდა ასე მზაკვრულად თუ ატყუებდნენ – და კიდევ დაყაბულდებოდა. დავით ლოლობერიძე კი ძალიან იწყენდა და ალექსანდრეს უსაყვედურებდა: რატომ გამიმეტეთ, განა ასეთი რა დავაშავეო. ეს აღშფოთდებოდა, ყველა ქართველის თანდასწრებით გამოიძახებდა ქართველიშვილს და ისეთ სილას შემოჰკრავდა, იატაკზე დაახეთქებდა. თანაც მოსთხოვდა: შენი დანაშაული შენვე გამოასწორე, თორემ ცოცხალი ვერ გადამირჩებო. ისიც სასწრაფოდ გაქანდებოდა დირექტორთან ცხვირპირ ჩალურჯებული. და ასე აღადგენდნენ კვლავაც თარჯიმნად დავით ლოლობერიძეს.

ურთიერთობა ყოველდღიურად გამწვავდებოდა და გამწვავდებოდა.

პროვოკაციები პროვოკაციებად, პატარა ჩხუბები პატარა ჩხუბებად.

ეს არ ყოფილა იმპულსური ქმედებანი, მიზანდასახულად ხდებოდა და დირექტივები კი პარიზიდან მოსდიოდათ სოციალ-დემოკრატებს, რომელთაც ახალ ძალად მოველინებოდათ პოლიტბელი ლ. ბაქრაძე, იმ დავალებით გამოგზავნილი, რომ საბოლოოდ ალექსეთა შეფიცულთა წინააღმდეგობა, თორემ რა გამოდიოდა – იმ პროვოკაციებისა და მუშტი-კრივის შემდეგ დაზარალებულნი ყოველთვის მარქსისტი ემიგრანტები რჩებოდნენ.

რაზმელების მხნეობის გასატეხად ჩაითქვამდნენ ალექსანდრე სულხანიშვილის ისე სასტიკად ცემას, რომ სამუდამოდ დაესაჩიჩრებინათ და არაფერში გამოსადეგი აღარ ყოფილიყო. და თუ მოკლავდნენ კიდევ, უშუალოდ არავის დაბრალდებოდა. ყალბი სინანულით იტყოდნენ: ჩხუბში დაიღუპაო, – და ამით მოთავდებოდა ძიებაც და აყალმაყალიც.

როგორც საიდუმლო კრებაზე გადანყვეტდნენ, კიდევ დაეხვეოდა ალექსანდრესა და ჯუგუ დადიანს ოცდაორი მარქსისტი, ყველა რკინის მილებით შეიარაღებული.

ამჯერადაც რაოდენ ერთნაირად მოქმედებდნენ იდეური და განაყარი ძმები, ხელისუფლების სათავეში იქნებოდნენ მოქცეულნი თუ დამხობილი მთავრობა დაერქმეოდათ, ტერორიზმი მათი პოლიტიკური მრწამსისა და მოქმედების უმთავრეს საყრდენად და გზამკვლევად რჩებოდა.

– ზუსტად წითლების სისტემით. ისე, როგორც დამოუკიდებლობის დროს ბევრი პატრიოტი ქართველი მოსპევს სოციალ-დემოკრატებმა პარტიის ტერორისტების საშუალებით.

დამზაფერელი ფრაზაა!..

დამოუკიდებლობის ჟამსაც თუ განაგრძობდნენ სოციალ-დემოკრატები ტერორისტულ თავდასხმებს, საამისო უშუალო ცნობები სხვაგან არსად მოგვეპოვება, თუ არა ამ მემუარულ თხზულებაში. მენშევიკური მმართველობის წლები ახალი ჩავლილია და ალექსანდრესაც – და უთუოდ ბევრ სხვასაც – კარგად ახსოვს, საიდუმლო მკვლევლობების კვალი სოციალ-დემოკრატებამდე რომ მიდიოდა. ძალიან სახელოვანნი არ ყოფილან ის პატრიოტები, საქართველოს ისტორიასაც რომ შემორჩენოდა მათი ტრაგიკული ხვედრი, მაგრამ, როგორც ჩანს, ენერგიულად მონაწილეობდნენ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში და მთავრობასაც მათი მამულიშვილური მის-

წრაფებების აღსაკვეთად სხვა საშუალება არ მოეძებნებოდა, გარდა ტერორისა. მთავარია, რომ შერჩენოდით, თორემ ცოდვას არ დაგიდევენ.

ალექსანდრე სულხანიშვილის გამეტება მარტოდენ იმის გამო, რომ მარქსისტულ კრებებს არ ესწრება (აუჰ, რამხელა დანაშაული ჩაუდენია!), ხელშესახებად მოწმობს, თუ რისი ჩამდენნი არიან, თუკი ყურმოჭრილ მონასავით არ ემსახურები და მარქსიზმი არ გიდევეს ახალ სახარებად.

ამას მარქსიზმი ახალ სახარებად ელიარებინა კი არა, სულ სხვას შეაგონებდა თანამებრძოლებსაც და ყველასაც, სადამდეც ხმა მიუწვდებოდა:

– ქართველი კაცი როდესაც მარქსიზმის ბაცილით მოინამლება, მას ქართული რაინდული აღარაფერი შერჩება.

ილია ჭავჭავაძის მკვლელი პოლიტიკური მიმდინარეობისაგან ალექსანდრეს არც უკვირდა, მასაც თუ არ დაინდობდნენ – იმასთან შედარებით მე ვინ ვარ, რომ ხელი აუეკანკალდეთ, ანდა რაინდულ ორთაბრძოლაში გამომითხოვოს რომელიმემო...

მხოლოდ მიპარვით, მხოლოდ ქურდულად... მხოლოდ უთანასწორო შეტაკებისას...

ვერც მოკლავდნენ და ვერც სამუდამოდ დაასახიჩრებდნენ ისე, რომ გამოუსადეგრად ექციათ, თანაც შეფიცულნი არ მოითმენდნენ თავიანთი მეთაურის ასე უღვთო გამეტებას და, თუმცა ლოგინად ჩავარდნილი ალექსანდრე დაუშლიდათ, თავდასხმა არ გაბედოთო, რადგანაც სურდა თვითონვე ეძია შური, ხუთი შეფიცული ათ სოციალ-დემოკრატს რომ წაასწრებდა სადილობისას, ისეთ დღეს დააყრიდნენ, „ვაი დედას“ ძახილით გააქცევდნენ... ის ჯგუფი, თავის მხრივ, ისევ მიპარვით, ისევ მზაკვრულად და სიმრავლით გულმოცემული შემოუტევდა... სისხლიც დაიღვრებოდა... მსხვერპლიც მოჰყვებოდა...

თითქოს სათავგადასავლო რომანს კითხულობდე ანდა ბენვენუტო ჩელინის მოგონებებს, ისეთი შეხლა-შემოხლა და დაკა-დაკა ტრიკებს ალექსანდრე სულხანიშვილის მოგონებათა ამ – გარეგნულად უწყინარი – ნაწილის ფურცლებზე. იქ, იმ ნაწილში, თითქოსდა მოთავდა ბრძოლები და შეტაკებანი, პარტიზანები ბოლშევიკური ხელისუფლების წინააღმდეგ რომ ამბოხებულიყვნენ, და ეს რა ხდებოდა – გადმოხვენილებსა და ქარხანაში მომუშავეებს კვლავაც ის დღეები უნდა გაეგრძელებინათ? უთანასწორო ბრძოლის მასშტაბი კი საგრძ-

ნობლად შემცირებულიყო, მაგრამ მაინც უმცირესობაში იმყოფებოდნენ შეფიცულნი, მითუმეტეს, მოსალოდნელი იყო მოძალადეთა რიგების შევსებაც და სადამსჯელო მეთოდების უკიდურესი გამკაცრებაც.

– ეს ჯგუფი, რომელიც მე და დადიანს დაგვეცნენ, იყო სოციალ-დემოკრატების პარტიის ტერორის აღმასრულებელი ჯგუფი პარტიის პირად განკარგულებაში. ისე, როგორც კომუნისტურ პარტიას ჩეკა ჰყავს, არავითარი განსხვავება არ არის მათ შორის.

მგელი არ იშლიდა მგლობასა... არც კაი ყმა მამაცობასა!..

პოლიცია დატუსაღებით... შეფიცულებს დაატუსაღებდა – სერგო მაისურაძესა და სარდიონ კუჭავას. პროვოკაციის გამომწვევენი და თავდამსხმელნი კი ვითომც არაფერიო, ისე გააგრძელებდნენ თავი-სას, თანაც ასეთ მზაკვრულ საქმიანობაში გამოჯეკილნი.

პოლიცია იმასაც მოითხოვდა: ოდინკურიდან უნდა წავიდეს ერთ-ერთი ჯგუფი, რათა აღარ განმეორდეს ამისთანა ამბავიო.

ალექსანდრე ჯერაც ლოგინში იწვა, ამას რომ შეიტყობდა, და ყველას გაახსენებდა, რომ ეს ადგილი ქარხნის მეპატრონემ უწყალობა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს პოლკოვნიკ კოკეს შუამდგომლობის მეოხებით. და თუ აქ სოციალ-დემოკრატებიც მუშაობდნენ, ეს იმიტომ, რომ ქაქუცამ შეინყნარა აკაკი ჩხენკელის თხოვნა. ამიტომაც თუ ამ ორი ჯგუფიდან ერთ-ერთი უნდა გაცლოდა ოდენკურს, უსათუოდ სოციალ-დემოკრატები, რადგანაც ეს სამუშაო შეფიცულებს ეკუთვნოდათ.

მისი გადაწყვეტილება მტკიცე გახლდათ: ჩვენ აქედან არსადაც არ წავალთო.

ვითარება საგრძნობლად რთულდებოდა.

პარიზიდან ჩამოვიდოდნენ ევგენი გეგეჭკორი და შალვა ამირეჯიბი, რათა როგორმე მოენესრიგებინათ ეს არეულობა, რომლის გაღრმავებაც დიდი ხიფათის მოლოდინს ქმნიდა.

შალვაც ამას ურჩევდათ და ყოფილი მთავრობის სახელითაც და პირადადაც ამასვე ჩააგონებდათ ევგენი გეგეჭკორი, თუ წამოსვლა, ისევე თქვენი წამოსვლა სჯობს, რადგანაც სოციალ-დემოკრატები გაცილებით მეტნი არიან და მათი მონყობა უფრო გაძნელდება ახალ სამუშაოზე, ვიდრე თქვენი, ბოლოსდაბოლოს, რამდენი ხარო, რომ ვერ გისაშველოთო. ის კი არა, ჟორდანიას მთავრობა ჰპირდებოდათ, ვიდრე სამსახური გამოინახებოდეს თქვენთვის, საცხოვრებელ ხარჯებშიც ხელს გამოგიწვდითო.

როგორც იქნებოდა დაიყაბულებდნენ, თუმც რაზემელებს დიდად არ ეიმედებოდათ ამ დაპირებისა. და ასეც მოხდებოდა – ვერც ისეთ სამსახურს იშოვნიდნენ, ოდინკურივით ყველანი ერთად რომ ყოფილიყვნენ, და ამასობაში ფულიც შემოელეოდათ. სასტუმროებში განა როდემდე გააჩერებდნენ და, გრძნობდნენ, ლუკმაპურიც სანატრელი გაუხდებოდათ.

ალექსანდრე აკაკი ჩხენკელს რომ მიაკითხავდა და მისგან ითხოვდა დანაპირების შესრულებას – მისი ჩარევა რომ არა, სოციალ-დემოკრატები ოდინკურში ხომ ვერ მოხვდებოდნენ! – თუ არა, დამშუილი ადამიანი რას ჩაიდენდა, ალექსანდრეზე არანაკლებ მოეხსენებოდა ყოფილი მთავრობის ერთ-ერთ მეთაურს, ის ანუნუნდებოდა: ისედაც დიდად სამარცხვინო საქმე დაგვემართა და ამას კიდევ რამე რომ დაემატოს, ჩვენი დალუპვა იქნებაო, – და ამ სიტყვებით დაანამუსებდა ალექსანდრეს: დანყნარდით, მეგობრებო, თქვენ უფრო მეტი მოგეთხოვებათო.

უფრო მეტი, ცხადია, იმიტომ მოეთხოვებოდათ, რომ მეტი დამსახურებაც მიუძღოდათ ქვეყნის წინაშე და პასუხისმგებლობაც მეტი დაჰქისრებოდათ... მაგრამ ეს „მეტი დამსახურება“ თუ „მეტი პასუხისმგებლობა“ მაშინ რატომ არ ახსენდებოდათ, როდესაც ჯერ სტამბოლშივე ლამობდნენ მათთვის გზის მოჭრას, მერე პარიზისაკენ აღარ უშვებდნენ, მერე სამუშაო ადგილებშიც ჩაეზიარნენ და – მადლიერების მაგივრად – იმ მიზეზით გამოდევნეს პეუოს ქარხნიდან, მარქსისტულ კრებებზე რატომ არ გვესწრებით და თქვენც რატომ არ ილაყებთ ტვინს ჩვენსავით მარქსის აზრებით და ციტატებითო.

თავისებურად იკვროდა წრე.

ერთ გადმოხვეწას მეორე გადმოხვეწა იმეორებდა – დიდს მინიატურული, მაგრამ კიდევ ერთი დამადასტურებელი, რომ საკუთარი ქვეყნისათვის თავშეწირულ ადამიანებს არსად დაედგომებოდათ – აუცილებლად სული უნდა ამოხდომოდათ დაუსრულებელი დევნა-შეწინროებით.

ისეთი ეპოქა დამდგარიყო.

აკაკი ჩხენკელი ცოტას მაინც გაირჯებოდა და ათას ორას – თუ სამას – ფრანკს გადასცემდა ალექსანდრეს: ჯერ ეს იკმარეთ და, თუ თქვენი უმუშევრობა გაგრძელდა, კიდევ დაგეხმარებით, ამასთან, ვეცდები სამუშაოც აღმოგიჩინოთო.

მის იმედად ხომ ვერ იქნებოდნენ და ალიკ ამილახვარი აპოვინინებდათ სამსახურს.

ბედი-მდევაარი არ მოასვენებდა ნოე რამიშვილს, და თუმცა შეფიცულთა ხელით არ ჰპოვებდა სიკვდილს – თუმცა გასაკვირი არ იქნებოდა, ისე გაემწარებინა ისინი – საბედისწეროდ მაინც ის წერილი გადაექცეოდა, სოციალ-დემოკრატებს რომ მოსწერდა პარიზიდან საქართველოში: არ გაიკაროთ ამ პიროვნებათა მიერ გამოგზავნილი ხალხიო. და ჩამოთვლიდა: ქაქუცა ჩოლოყაშვილიო, გენერალი კვინიტაძეო, სპირიდონ კედიაო, შალვა ამირეჯიბიო...

კომუნისტები იგდებდნენ ხელთ ამ წერილს და გამოაქვეყნებდნენ, რაც სოციალ-დემოკრატთა ერთ ნაწილს გულს გაუტეხდა რამიშვილზეც და მთელს პარტიაზეც, და თუმცა ოფიციალურად არ გამოვიდოდნენ იქიდან, თითქმის ჩამოსცილდებოდნენ.

მათ შორის პარმენა ჭანუკვაძეც, ერთი ჩუმი, წყნარი და პატიოსანი კაცი, გაბედული მებრძოლი, ვისაც გული აღარ დაუდგებოდა სოციალ-დემოკრატიულ პარტიაში. ამის გამო კი დევნას გამოუცხადებდნენ პარტიის ლიდერები და არსად მისცემდნენ ფეხის მოკიდების საშუალებას – აღარც ოდინკურში, აღარც პარიზში... ბოლო სამუშაოზე ფათერაკი რომ შეემთხვეოდა – მარჯვენა ხელის საჩვენებელ თითს დაკარგავდა – კინაღამ გადაირეოდა: მე რაღა ვაჟკაცი ვარ, იარაღს ველარ ვიხმარო.

ნოე რამიშვილს მიადგებოდა: პარტიის წევრად ნულა მიგულისხმებთ და თავი დამანებეთ, რათა ჩემი საცხოვრებელი ვიშოვნო.

იმან რა უთხრა, ალექსანდრემ ეს უკვე აღარ იცის, ახსოვს მხოლოდ ის, რა მღელვარედ განიცდიდა უთითობას პარმენ ჭანუკვაძე და მალიმალ იმეორებდა: აბა, მე რაღა ვაჟკაცი ვარო. მუქარაც დაეფინებინა: ეს ქართველებმა მომიწყეს და არ ვაპატიებო. მასპინძელი მიხვდებოდა, სტუმარი სიტყვებს იოლად არა ხარჯავდა და ვაითუ მართლა მოენადინებინა შურისძიება. ამიტომ მის დაშოშმინებას შეეცდებოდა: აგერ, მეც მომკვეთა ცერა თითი მანქანამ სიტროენის ქარხანაში და ძალიანაც განვიცადე, მაგრამ შურისგება არავიზე მიფიქრიაო. პარმენი თითქოს დაწყნარდებოდა, აუღელვებლად ისადილებდა და გამოემშვიდობებოდა.

მაგრამ მისი უმუშევრობა რომ კვლავაც გრძელდებოდა?

და პარმენს ეჭვიც რომ არ ეპარებოდა, სოციალ-დემოკრატიის ბელადების ბრალია, ვერაფრისდიდებით რომ ვერ დამიმორჩილესო?

თურმე არც ცდებოდა.

ეგაა, მისმა ყოფილმა ბელადებმა ვერ განჭვრიტეს, თუ რა შეიძლება მოემოქმედა ამ ხასიათის კაცს, წონასწორობას თუ დააკარგვინებ-

დნენ. არ მოუკლეს მის შევიწროებას, ბარემ შიმშილით ამოვხადოთ სული ანდა ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში ამოვაყოფინოთ თავიო.

ამის მსგავსს ნამდვილად არაფერს მოელოდა ნოე რამიშვილი, სოციალ-დემოკრატითა კრებაზე მიმავალს მეტროს ამოსასვლელში პარმენ ჭანუკვაძე თუ დახვდებოდა და რამდენიმე ტყვიას დაახლიდა.

მარქსისტული აზროვნებით შებოჭილ ადამიანებს რომ შეეტყოთ, სხვა პარტიის ერთ-ერთი წინამძღოლი მოუკლავთო, სიხარულით ცას დაენეოდნენ. შეფიცულნი კი სწორედ იმით განსხვავდებიან სოციალ-დემოკრატიიდან – მათი ორივე განაყარიაანად – რომ ამ ტრაგიკულ აქტს ეროვნული თვალთახედვით გაიაზრებდნენ და გულიც დანყდებოდათ: იმის მაგივრად, რომ შედუღაბებულნი ეყოფილიყავით ემიგრაციაში, ერთმანეთს ეხოცავთო.

და ნოე რამიშვილს ცოდვებსა და დანაშაულებებს კი არ გაუხსენებდნენ, პირადად მათ მიმართაც ჩადენილს, უპირველესად მაინც ის ნამოაგონდებოდათ: თანამებრძოლმა და თანაპარტიელმა ნოე ჟორდანიამ სახელმწიფო გადატრიალება რომ მოუწყო და ნოე რამიშვილმა იოლად დათმო მთავრობის თავმჯდომარეობა, ოღონდაც სამოქალაქო ომის არ ამტყდარიყო ქვეყანაში, ომი – იქნებ ამ ქვეყნისათვის საბედისწეროც.

* * *

შალვა მალლაკელიძე ემიგრაციიდან რომ დაბრუნდებოდა სამშობლოში, გიორგი ლეონიძე ძალიან მოინდომებდა მასთან შეხვედრას და დანვრილებით გამოჰკითხავდა შალვა ამირეჯიბის საზღვარგარეთულ ამბებს, დაინტერესების მიზეზს კი ასე აუხსნიდა: მეგობრები ვიყავითო. ეს თავისთავად, გულითადი ურთიერთობა რომ მოანატრებდა მის თავს „ნინონმინდის ღამის“ შემოქმედს, მაგრამ უამისოდაც შეიძლება გასჩენოდა ღრმა ცნობისწადილი ადამიანს, შეეტყო შალვას ემიგრანტული თავგადასავალი. საკმაოდ კოლორიტული პიროვნება გახლდათ, ზოგიერთი უცნაურობაც სჩვეოდა – გარეშეთა თვალში – და, რა გასაკვირია, მისი ამბის შეტყობა რომ მოენადინებინათ.

შალვა მალლაკელიძე ხალისით უამბობდა, რაც გაეგონა თავის სახელოვან სეხნიაზე, უპირველესად კი მის უცნაურობას აღნიშნავდა და ნიმუშად იმ გარემოებას მოიხმობდა: არცერთხელ შრომის ბირჟაზე არ ჩანერილაო.

– მერე რა მოხდა? – იკითხავდა გიორგი ლეონიძე.

ახალდაბრუნებული ემიგრანტი კი აუხსნიდა: XI საუკუნიდან კანონიც კი არის შემოღებული, რომ თუ ფრანგს ერთი ფრანკიც არ გააჩნია, პოლიციას შეუძლია მისი დაპატიმრება, ფუნთუშა ერთი ფრანკი ღირს და, ისიც თუ არ მოგეძევება, მაშინ რითი ცხოვრობ?! ამიტომაც ჩვენ ყველა, გადახვენილნი, ბირჟაზე ვენერებოდით, აღრიცხვაზე აყვავდით, ბინასაც გამოგვინახავდნენ და აღარ იყო ის სამიშროება, რომ რაიმე უნესო საქციელს ჩაიდენდი. თუ ამის შემდეგაც არ მოენონებოდი ხელისუფლებას, შეეძლო გაეძევებინე საფრანგეთიდან, უმთავრესად ბელგიაში, უამრავ რუსს დამართა ასე, გაზეთებში არაერთხელ წამიკითხავს, რომ არაერთი მათგანი თხუთმეტჯერ გაუსახლებიათ ბელგიაში და თხუთმეტჯერვე უკან დაბრუნებულანო.

– ნუთუ ასეთ გაგზავნა-გამოგზავნაში არიან? – უკვირდა პოეტს.

– ასეა და თავიც ამ ხერხით გააქვთ, – ამცნობდა ქართული ფაშისტური დარაზმულობის ერთ-ერთი თაოსანი რუს ემიგრანტთა ცხოვრების ნირს, მათ ამ ეშმაკურ სვლას. საერთოდ ეშმაკური თუ მახვილგონივრული აბრუნდები ნიშანდობლივი გახლდათ გადახვენილთა ყოფისათვის, მათი ცხოვრების სტილად ჩამოყალიბებული, მითუმეტეს, თავის მოკატუნება, და ამ ფონზე განსაკუთრებით აოცებდა ყველას შალვა ამირეჯიბის ის უცნაური მოქმედება, არცერთხელ რომ არ ჩანერილა შრომის ბირჟაზე და არც არსად უმუშავია.

ცხოვრება იმის მოლოდინში, რომ უეცრად ხელს გტაცებენ და დაგაპატიმრებენ?! მითუმეტეს, შალვას ბუნების პიროვნებას არც გაძევება აძლევდა ხელს, ვერ შეეგუებოდა გადაგზავნა-გადმოგზავნას.

კი მაგრამ, ასე გამომწვევად რატომ იქცეოდა, ნუთუ იმ იმედით, ბედი ამჯერად მაინც არ გამწირავსო?..

არადა, გამომწვევი საქციელი რომ გეხსენებინა მასთან, ვერც გაიგებდა, რა გამომწვევაზეა ლაპარაკიო. რომანტიკოსია, ვერა და ვერ ჩაჭედილა თავისი დროების ქერქში და შორეულ სივრცეებში ფარფატი ურჩევნია. იმ განზომილების რაკურსიდან კი არსად მოჩანს არც შრომის ბირჟა და არც არანაირი სამსახური.

* * *

ვასო თამაზაშვილი და მემამბოხეთა ერთი ჯგუფი ამოვარდებოდა ალექსანდრე სულხანიშვილის თვალთახედვიდან – კვლავაც აქ დარჩებოდნენ, კვლავაც ტყეს ეფარებოდნენ, ოღონდ უკვე თავის გადარჩენასლა ფიქრობდნენ, ჩამქრალიყო გაცხოველებული სამზადისი აჯანყების ბაირალის ასაფრიალებლად და მიზანდაკარგულ

მებრძოლთა მიმოსვლა ტყეში მართლაც უაზრო წანწალს დამსგავსებოდა.

ან თავშესაფარს ვინ ანებებდა.

პოლიცია და ჩეკა ფხიზლად ტრიალებდნენ მათ გარშემოც და ხან რომელ ოჯახს ააწიოკებდნენ და ხან რომელს, როგორ თუ ვასო თამაზაშვილსა და სხვა ყაჩაღებს ლუკმა გაუყავითო.

– ათმაგად აზღვევინებენო, – გამწარებულიყო ვასო და ტყეში ფარულად ასულ ბიძას შესჩიოდა: აღარაა საშველი, თუ ტყიდან არ გამოვედით და მთავრობას არ ჩავბარდით, ხალხს არ მოასვენებენ ჩვენი გულისათვის და მათი საცოდაობით აღარ ვართო.

ეგ არ ქნათო, – შეემუდარებოდა კონსტანტინე ნატროშვილი, – იცოდე, ცოცხალს არ დაგტოვებენ, ისევ გაცლა სჯობსო.

ვის გაცლოდნენ, სად გაცლოდნენ!.. როდესაც უხერხდებოდათ, მაშინ შემორჩნენ აქაურობას და ახლა როგორღა გაეცვალათ გზა საზღვარზე – ამოკეტილიყო ყოველი მხარე, ჩიტს გადაფრენა უძნელდებოდა, ჭიანჭველას გაძრომა და ეს შერისხული ადამიანები როგორღა გადააღწევდნენ მის მიღმა. ტყეში გაძლება სულ უფრო უჭირდათ, ოჯახებში სულის მოთქმა მოსახლეობას აგერ რა ძვირი უჯდებოდა, მათი სიბრალული კი აიძულებდათ ტყიდან თავი აღარ გამოეყოთ... მოჯადოებულ წრეში მოქცეულიყვნენ, საითაც გავიქეცი, იქით წავიქეციო. და ერთი გასაქცევი იარაღის დაყრაც იყო – საშუალოდ წასაქცევიც ის აღმოჩნდებოდა.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილს ვინც გაჰყვა უცხოეთში, იმათი წერა ეს ყოფილა.

ამათი წერა ეს აღმოჩნდებოდა.

და თუ ალექსანდრე სულხანიშვილი ველარ მიაღვევებდა მზერას მათ ტრაგიკულ ხვედრს, საოჯახო გადმოცემა შემოინახავდა ამ სისხლიან ეპიზოდსაც – აგვისტო-სექტემბრის თავისებურ გაგრძელება-დაბოლოებას. მოგვიანებით კი თამაზ ნატროშვილის ესეიში აღიბეჭდებოდა საბჭოთა მორალის კიდევ ერთ დოკუმენტურ დასტურად, სიცრუისა და სიყალბის ფესვზე ამოშენებული სამყაროს წვეთად, იმ სინამდვილეს ხელშესახებად რომ აირეკლავდა თავით ბოლომდე.

აღარაა საშველიო... მაგრამ ტყიდან გამოსვლას მაინც სახველიოდ სდებდნენ, გადანყევითი გადანყევით, მაგრამ იქაურობას ვერა და ვერ გამოთხოვებოდნენ, სულ რაღაცას ებლაუჭებოდნენ, სულ რაღაცას იმიზეზებდნენ.

ჩეკას რწმუნებული კახეთში გოგი დევდარიანი შეუთვლიდა და პირობას მისცემდა ვასო თამაზაშვილსა და სხვა მემამბოხეებს: თუკი შემოგვირიგდებით, სიცოცხლეს გაჩუქებთო.

ცხადია, უფროსობისაგან ჰქონდა საამისო ნებართვა და თვითონ მხოლოდ მოლაპარაკებათა წარმართვას კისრულობდა. და პირად წარმატებადაც მიითვლიდა, „ყაჩაღები“, „პოლიტიკური ბანდიტები“ ტყეებს რომ გამოემშვიდობებოდნენ, იარაღს ჩააბარებდნენ და გლეხურ ყოფას დაუბრუნდებოდნენ. თითქოს არამცთუ სიკვდილით დასჯას, გასამართლებასაც არ უპირებდნენ „წარსული ცოდვებისათვის“, და მამ უდრტყინველად შეეძლოთ ეზიდათ ცხოვრების ჭაპანი გულში ჩაკირული ტკივილითა და დარღით, და იმ მოლოდინით, ისე როგორ იქნება, ქაქუცა კვლავაც არ გამოჩნდეს და თავისთან არ მიგვიხმოსო.

ჯერ ადგილობრივი ხელისუფლება უხმობდათ – შერიგება საზეიმოდ დავაგვირგვინოთ, ურთიერთნდობით შევეკრათ და მოვაფარაყოთო. სოფლის გარეთ მიიწვევდნენ: მაინც გიყვართ ბუნების ნიალი, მაინც ვერ ელევით და შერიგების ღვინის გამართვა აქ ამიტომაც სჯობს, მითუმეტეს, ლამაზი სანახების ხილვა ჩვენც ყველაფერს გვირჩევენიაო.

ნეტა უგრძნოთ გულმა ქაქუცას რაზმელებს, რაც მოელოდათ?

ქაქუცაც მათ შორის რომ ყოფილიყო, უსათუოდ გამოეცხადებოდა სიზმრად ქართველი ქალის ჩვენება და ურჩევდა: დროზე უშველე თავსო. თუ არ დაუჯერებდა ზმანებას და წამიერად გამოფხიზლებული ისევ სასთუმალზე მისდებდა თავს, ხელმეორედ მოვევლინებოდა ჩვენება: დროზე, თორემ გვიან იქნებაო... და კიდევ წამოჰყრიდა თანამებრძოლებს: აქ აღარ დაგვედგომა, ისევ ტყეს უნდა შევაფაროთ თავიო.

ესენი დანდობილად მივიდოდნენ. თუ ეჭვი მაინც გაჰკრავდათ, წამსვე მოიშორებდნენ: თუ ჩვენი შეპყრობა სწადიათ, აგერ არ ვართ, როდესაც მოინდომებენ, მაშინ ჩამოგვივლიანო.

მათი დაპატიმრება ჩეკას წყალობად ესახებოდა, წყალობას კი არ გაიმეტებდნენ.

შერიგების საზეიმო სუფრა სისხლიან ანგარიშსწორებად გადაიქცეოდა.

უძველესი აღმოსავლური ტრადიცია ბოლშევიკების ხელში კიდევ ერთხელ გაიელვებდა.

შემზარავი ტრაგედიის უღვთო ეპილოგს შეარქმევს ესეის ავტორი ახალ მონესეთა იმ მოქმედებას, მოკლულთა გვამებს რომ გათოკავდნენ და გორაკიდან დააგორებდნენ.

ამ მზაკვრული განზრახვისა არაფერი იცოდა გოგი დევდარიანმა. ეტყობა, მკაცრად გაასაიდუმლოეს, რათა მის ყურს არ მიწვდენოდა შემორიგებულთა მსხვერპლად შემწირველი ლხინის გამართვის ამბავი. კარგად მოეხსენებოდათ მისი ვაჟკაცური ბუნება, სიტყვის გატეხა ვერაფრისდიდებით რომ ვერ წარმოედგინა. ახლა კი რა გამოდიოდა – როგორც მოლაპარაკების მთავარ მონაწილესა და ალტქმის დამდებს ხელისუფლების სახელით, სახელი უტყდებოდა ხალხში. ანკი თავი როგორ ემართლებინა, რანაირად დაეჯერებინა სოფელ-ქვეყანა, ამ სისხლში გარეული არა ვარო, – როდესაც – მართალია უნებურად – მაგრამ მისმა დაპირებამ გადაწყვიტა ქაქუცას რაზმელთა ბედი ასე სავალალოდ.

სინდისის ქენჯნა დაეუფლებოდა.

და იგრძნობდა, პასუხს თუ არ მოჰკითხავდა სისხლიანი ლხინის უმთავრეს შემკვეთს, ამ ქენჯნას მაინც ვერ გაუძლებდა.

ეს ყოვლისნამლეკავი განცდა განსაზღვრავდა მის იმ თავგანწირულ სწრაფვას, სხვაგვარად სრულიად აუხსნელ ნაბიჯს, კაბინეტში მოსაკლავად შეჭროდა ლავრენტი ბერიას, იმხანად ჩეკას უფროსის მოადგილეს.

ამოღებული იარაღით მიიწევდა იქით, მაგრამ ვინ დააცდიდა შურისძიებას, და მასაც დაუნანებლად გაისტუმრებდნენ იმიერ სამყაროში.

ზედ წააკლეს და ეგაა მემამბოხეებს.

პატივი და აღზევება მოელოდა „პოლიტიკურ ბანდიტთა ბუდის“ განადგურებისათვის, მაგრამ არამცთუ ეს მინიერი სიკეთენი, სიცოცხლეც აღარ მოინდომა საჯაყ ამბავში გახვეულმა.

იქნებ გოგი დევდარიანი უკანასკნელი მოჰიკანიც იყო უშიშროების სამსახურში იმ ბუნების ადამიანებისა, რომელთაც შერჩენოდათ სინდისი და უფეთქავდათ ჰუმანისტური ძარღვი?!

რაც გინდა თქვი და – დაუვინყარი ეპიზოდია.

და ნიშანდობლივია, რომ უშუალოდ გადასჯაჭვია საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის დაღუპულთა ბედს.

თამაზ ნატროშვილს ახსოვდა დიდუდასაგან ნათქვამი ის სამდურავი, უდიერი სიტყვებით რომ მოიხსენიებდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს: როცა აქედან წავიდა, ჩემი დისწული აქ რატომ დატოვა, რატომ არ გაიყოლა, სიკვდილს რატომ შეატოვაო?

სიკვდილამდე ვერ მოენელებინა ობლად დარჩენილი დისწულის – ლამის უმცროს ძმად რომ ერგებოდა და დედის მაგივრობას უწევდა –

ტრაგიკული აღსასრული და, რა გასაკვირია, ამ მოურჩენელ ტკივილს რომ ამოეთქმევინებინა დროდადრო აჯანყების წინამძღოლის სამდურავი.

როდესაც შეილიშვილი იმ პოლიტიკურ რეალობასა და ისტორიულ პერსონაჟთა ბუნებაში გაერკვეოდა, ირწმუნებდა: ბნელ ხევში მოსული და დიდი ჭადრებით დაფარული უმწეო ყვავილის თავდადებული ტრფიალი, რომელსაც ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ერქვა, უთუოდ გაუგებდა უდედოდ გაზრდილი ვაჟკაცის გულმოკლულ დეიდას და შეუნდობდა კიდევ, ნამდვილად შეუნდობდა, ვინაიდან, ვაჟა-ფშაველას დარად, ისიც სხვა ცომისაგან იყო მოზელილიო.

უთუოდ უშიანთას ბერდედასაც მიუტევებდა, სოფელ შტროლთას მცხოვრებს, გიგო ქააძე და მისი რამდენიმე წვერმოშვებული თანამებრძოლი რომ მიადგებოდა მათ სახლს, პლატოსთან საქმე გვაქვსო. სამანური მოძრაობა სულ უფრო იკიდებდა ფეხს თუშეთში და იმ ოჯახში უნებურად შემსწრე ბაგრატ მარწინაიძე თავისას რომ გაივლებდა გულში: ეგენი აქ საკაიკაცოდ არ არიან ამოსულებიო, – ესიამოვნებოდა ბერდედა რომ მალულად შესჩივლებდა: ჩემი ბიჭებიც რომ დალუპეს, მაშინაც ასე დადიოდნენ და ახლა პლატოსაც დამიღუპავენო.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილის დროინდელი მიმოსვლა და სამზადისი ახსოვდა აჯანყებისათვის, იმ ჟამის განმეორებად შეიცნობდა სამანელთა გამოჩენასაც და, შეშინებული, ამათ ხომ გაკილავდა, ოცი წლის წინანდელი ამბოხების მოთავესაც სამდურავს შეუთვლიდა, სხვას რას მიაღწია, გარდა იმისა, რომ ჩემი ბიჭებიც დალუპაო.

ყველას, ყველას შეუნდობდა ქაქუცა, ყველა ჭირისუფალს, ყველა დევნილსა და უსახლკაროდ დარჩენილს, რომელნიც გმობითა თუ აღმფოთებით შეხვდებოდნენ სამშობლოდან მისი გადახვეწის ცნობას.

ეს განწყობილება ლაკონიურად დანურულა სოფიო ჩიჯავაძე-კედიას ავტობიოგრაფიულ რომანში:

– მალე გავიგეთ, რომ ქაქუცა თავისი შეფიცულებითაც გადმოსულიყო საზღვარ გარეთ. ამნაც ცუდი შთაბეჭდილება დასტოვა საქართველოში...

თვითონ არ გაამტყუნებდა:

– მაგრამ რა უნდა ექნა?

დაფარვით მაინც ვერ დაფარავდა იმ სისხლიანი და ცხედრებიანი დღეების გამოძახილს ხალხში.

მისი ცნობა დოკუმენტურად ადასტურებს იმ საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოვლენების სიღრმეში ჩახედვის მოსურნეთა ვარა-

უდს, იმ დღეებში უსათუოდ საშინელი იმედგაცრუება რომ დაეუფლებოდა ხალხს, მესიად რომ ელიარებინათ ქაქუცა ჩოლოყაშვილი და ის კი, დამარცხებული, გაერიდებოდა აქაურობას, რომელიც სისხლში ითანგებოდა და საშველი არსაიდან ჩანდა.

სასწაულს მოელოდა ქართველობა.

სასწაული კი ვერ იხილეს.

ვერც ებრაელებმა იხილეს სასწაული 1924 წლის წინათ, ჯვარცმულ კაცს რომ შემორტყმოდნენ გარშემო, ვინც თავს მესიად, ჰურიათა მეუფედ და ღვთის ძედ აცხადებდა, ახლა კი ორ ასევე ჯვარცმულ ავაზაკს შორის მოქცეულიყო და თითქოს სამივეს ერთი ხვედრი ელოდა – ტანჯვით სულის ამოხდომა.

მაგრამ თუ შუაში მოქცეული კაცი, გარეგნულად დიდად რომ არ განსხვავდებოდა უბოვართაგან, მართლა მესია გახლდათ და უფლისაგან მადლმოსხმული და წარმოგზავნილი დედამიწაზე, იოლად უნდა დასხლტომოდა მღვდელმთავართა და ბრბოს ულმოებელ განაჩენს და ისე უვნებლად გადმოსულიყო ჯვრიდან, თითქოს არც ცემაგვემით ამოეყვანოთ აქამდე, არც შუბით შეეღწეოთ ფერდი მისთვის და არც ლურსმნებით მიეჭედებინოთ გარდიგარდმო გადებულ ძელებზე.

ჰა, ბარემ გადმოსულიყო, რაღას უცდიდა!..

ვინ იმედოვნებით მოელოდა თავდახსნის თვალისმომჭრელი აქტის ხილვას.

ვინ დაეჭვებული.

ვინ ირონიული მზერით მისჩერებოდა და ნიშნსაც უგებდა: თუ მართლა მესია ხარ, გადმოდი ჯვრიდანო. თუმც გულისგულში შიშით შეპარვოდათ, ვაითუ მართლა დაიხსნას თავი და სამსჯავროც გაგვიმართოს, მერე რაღა გვეშველებაო.

ის ორი ავაზაკიც თავისას შესთხოვდა და ამუნათებდა: საკუთარი სიცოცხლეც გადაირჩინე და ჩვენც გადაგვარჩინეო.

სასწაულის მოლოდინში გათანგულიყო გოლგოთის თხემიც და მთელი ისრაელიც, რადგანაც ყველას მზერა იდუმალად აქეთ მოჰყრობილიყო.

არადა... ჭიანჭურდებოდა მოლოდინი.

და სასოწარკვეთა ეუფლებოდა ხალხს – რომელი მესია ეს ყოფილა, თავიც ვერ დაუხსნია და ჩვენ როგორღა გადაგვარჩენსო. იმედგაცრუებულთა მწარე, მწვავე განცდები უკიდურესობას აღწევდა და ჯვარცმული კაცის დაუფარავ გმობად და დაცინვად გარდაისახებო-

და, გული მაინც მოეოხებინათ იმ ტრაგიკომიკური მოლოდინისათვის, სასწაული ხელის განედენაზე რომ დაიგულეს.

უფლისათვის განა რა იყო სასწაულის მოვლინება.

მამ ან მოჩვენებითობა ყოფილა ჯვარცმულის თვითრწმენა ანდა უფალს უნუგემოდ მიეტოვებინა თვისი ძეც და ადამიანებიც.

ეს განცდა თვითონ ჯვარცმულსაც გაუჩნდებოდა და ხმამალა შელალადებდა მამაზეციერს:

– ღმერთო ჩემო, ღმერთო ჩემო, რაისათვის დამიტყევე მე?

ეს ვედრება გამოაცოცხლებდა ხალხს, ხელახლა აღავსებდა დამრეტილი იმედით, თურმე ამ წუთს მოველოდით და აქამდე მდუმარე ჯვარცმულის გულამოსკენილ ღალადის კი ნამდვილად მოჰყვება ზეციური ხილვა, ამდენი ხნის ნალოლიავები ოცნების აღსრულება, სასწაულის საბურველში გამოხვეულიო.

ის წუთიც ამაოდ გადაივლიდა, და სხვა წუთებიც ასევე მიჰყვებოდა, და ჩამწკრივდებოდა ფუჭი საათებიც, უკვე გაუსაძლისი დღეებიც შეენაცვლებოდნენ ერთმანეთს...

და მითუფრო შემძვრელი იქნებოდა სასონარკვეთისა და უმწეობის შეგრძნება.

მითუფრო დაუნდობელი – ჯვარცმულის მიმართ გამოთქმული სამდურავი.

ღვთის ნასახი აღარსად მოჩანდა ჩამონოლილ უკუნეთში... და რაღა გაფატრავდა და გაფანტავდა ნკვარამს, და დაგიბრუნებდა იმედოვნების მბუტყვარე განცდას მაინც... მბუტყვარეს, თორემ სასწაულს ვილა ჩიოდა!..

ასეთივე უკუნეთი განმეორებულები 1924 წლის თავზე, ღვთის ნასახსაც რომ ველარსად ჰპოვებდა ხალხი და უკვე ველარც წარმოედგინა, ოდესმე თუ გამოჩნდებოდა ამ ნკვარამის გამფატრავი და გამფანტავი ძალა.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილს მისჩერებოდა ყველას მზერა.

მის ირგვლივ შენივთებულები ყველას გულისთქმა და აჰა, მოახლოებულიყო ის გადამწყვეტი წუთები, რომელთაც სასწაულებრივად უნდა გაეცისკროვნებინათ და მოეშარავანდებინათ ამდენი ხნის ნაოცნებარი.

მესიაც მოვლენილიყო და... ნუთუ მისი მოვლინებაც მოჩვენებითობა გახლდათ და სხვა არაფერი?!

აუხსნელი რომ არის გზანი უფლისანი, ნეტა ამჯერად რა ჩაეთქვა განგებას, რატომ მიეტოვებინა მხსნელიც და მის მიერ აღსრულებული სასწაულის მომლოდინე ქართველობაც?!

ლმერთო ჩემო, ლმერთო ჩემო, რაისათვის დამიტევებ მე?..

ეს მწუხარე, უმძაფრესი განცდა არაერთ ბაგეზე განმეორებული-
ყო იესო ქრისტეს მოვლინების შემდგომ. ვის არსებაშიც მისი ანასხ-
ლექტი ჟოლავდა, მის მადლს ეჩინა თავი, სასოწარკვეთისა და უმწეო-
ბის შეგრძნების ჟამს ყველასათვის მახლობელი აღმოჩნდებოდა ეს
ფრაზა, ძალდაუტანებლად მომდგარი ამოსათქმელად, და შეხედავდ-
ნენ ზეცას და ამოსკდებოდათ გულიდან: რისთვის მიმატოვეო?..

ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ჯერიც დამდგარიყო, მისი ხელაპყრობი-
ლი ვედრებისაც: ლმერთო ჩემო, ლმერთო ჩემოო...

და მასაც ბოლომდე უნდა გამოეცალა სიმწრის სამსალა.

და საზღვარზე გადასულს ერთხელ კიდევ რომ მოუწოდებოდა მი-
ტოვებული მიწა-წყლისათვის თვალის შევლება, სასწაულის ნაცვ-
ლად ის თავზარდამცემი ჩვენება ეხილა, როგორ იძირებოდა ხელახ-
ლა ოქროს აკვანი ბაზალეთის ტბაში...

* * *

მითოსურ გმირს არსად ახსენებს პარიზული ჟურნალი „ახალი
ივერია“, თუმც ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მეორედ შობაზე ჩამოუგ-
დებს თუ არა სიტყვას მკითხველს, სხვას რას მიანიშნებს, გარდა ამ
სიმაღლემდე აზიდვას იმ პიროვნებისა, ვინც ერთადერთი ჩამოა-
ქანდაკა ერმა თავის გმირად ამ სამ წელიწადშიც და ათი წლის მან-
ძილზეც.

ამ მწვავე ჟამს საქართველოს არ მოკლებოდა წამებული და თავ-
დადებული, მაგრამ გმირი კი?..

და, აი, 34 წლის ქაქუცა ჩოლოყაშვილი მეორედ დაიბადებოდა.

– სამი წლის თავზე უკვე ხელთ ეპყრა ერის სუნიტვა და იმედი და
გადარიცხული იყო საქართველოს მარადიულ ფიგურათა შორის.

ხევსურეთის ამბოხებიდან საყოველთაო აჯანყებამდე, 1922 წლის
აგვისტოდან 1924 წლის აგვისტომდე – აი, კომპოზიციური ჩარჩო
გმირის ბიოგრაფიის.

საკვირველიო, საოცარიო – ეს და ამგვარი ეპითეტები ადგებათ
პირზე „ახალ ივერიელებს“ და აოგნებთ მისი ზრდის საოცარი სისწ-
რაფეც, რაშიც ხედავენ თვით საიდუმლოებას მისი პიროვნებისა.

ქაქუცა არავის შეექმნა.

არავის ეზრუნა მისთვის სახელისა და გავლენის მოსახვეჭად.

არავის წარუმართავს „ორგანიზაციული კამპანია“ მის განსადი-
ებლად.

ყველა აღიარებდა და ჟურნალის რედაქცია მხოლოდ ადასტურებდა, რომ ამ მხრივ ხელოვნურობის ნატამალი არ გაჰქარებია და მასში ყველაფერი ბუნებრივი და სტიქიური იყო.

– იგი შინაგანი ძალით გაიზარდა. ეს ზომავს მის სიმაღლესა და სიდიდეს. ქაქუცა შობილი იყო თავისი დანიშნულებისათვის! – ასეთია გმირების ბიოგრაფია საერთოდ.

თუ მითოსური გმირის განცდა არა, როგორ ხედავენ ქაქუცას ქვეყნისათვის საზღვართა შემომვლებსა და შემომლობავს თავისი მკლავებით?!

– ამ დღიდან საქართველოში მარტო ქაქუცაა. იგი ბატონია, მბრძანებელი მეფეა. უფრო მეტიც, იგი სასოებაა და იმედი ტანჯული ერისა. ყველა მასთანაა და იგი ყველასთან. ქაქუცა და ქართველი ერი ერთმანეთში გაითქვიფა.

დითირამბიკოსებს შეეხარებათ ეს აღმტაცი განცდა, ეს ექსპრესია, რითაც გმირის სილუეტი წარმოისახება, მაგრამ განსაკუთრებით საგულისხმოა მისი შერაცხვა მეფედ.

ბაგრატიონთა საკეთებელი საქმე ჯერ ილია ჭავჭავაძეს უნდა ეთავა, მერე არჩილ ჯორჯაძეს, ახლა კი ეს მოვალეობა ქაქუცა ჩოლოყაშვილზე გადმოსულიყო – გამოეველო მისი გამონატანჯი გულიც, ვიდრე ახალ სხეულს იპოვნიდა ჩასასახლებლად და ერის სიმხნევის ასაღორძინებლად.

მანამდე კი... მანამდე ბაზალეთის ტბას შეეფარებოდა ოქროს აკანი...

თავი ოცდამეოთხე

ციხის ქონგურებივით

ალექსანდრე სულხანიშვილს თუ ვერწმუნებით:

– ჭრილობისგან მას მარჯვენა ფილტვის თავი ჰქონდა დაზიანებული; აი, ის გადაექცა კაუჩით მაგარ ვაჟუკაცს მომაკვდინებელ ჭლექად.

ეს ის ჭრილობაა, სარაყამიშის დაცვისას რომ მიაყენეს, და ამდენი ხნის შემდეგ თურმე ასე სავალალოდ უჩენია თავი.

ამასვე ადასტურებს სხვა შეფიცულიც, ალექსანდრე კარგარეთელი:

– აქ დაენყო მას ავადმყოფობა, რომელიც მისთვის საბედისწერო გახდა: გაეხსნა ძველი ჭრილობა, გაუჩნდა შიგ იარა.

ხოლო შალვა მაღლაკელიძეს თუ ვერწმუნებით:

– ერთ საღამოს მიადგნენ ქაქუცას, მოგეხსენებათ, პოლიციელები სიცილიელები არიან ნაპოლეონის დროიდან მოყოლებული და მიადგნენ ქაქუცას სასტუმროში. ეს სიცილიელები ოხერი ხალხია და შეუმტვრიეს კარები, ქაქუცა არ დანებდა და ცემეს სასტიკად, იმიტომ, რომ წინააღმდეგობა გაუწია. ისე ცემეს, რომ გაუფუჭეს ფილტვები. დაიჭირეს, წაიყვანეს ციხეში, ექვსი თვე ამყოფეს ციხეში.

ამ შეჭრისა და დატუსაღების მიზეზი რა უნდა ყოფილიყო?

გერმანელთა გენერალურ შტაბს გადაენყვიტა, რაკილა ინტერვენციამ არ გაჭრა და ყველგან დავმარცხდით, ამიტომაც ეკონომიკურად უნდა დავცეთ საბჭოთა სახელმწიფო, და დაებეჭდათ საბჭოთა „ჩერვონეცი“, რომელიც ოქროდ ფასობდა. მიენვიათ შალვა ქარუმიძე ბერლინში, როგორც ავანტიურისტი, და მიეცათ რამდენიმე ჩემოდანი „ჩერვონეცი“ გასავრცელებლად.

ავანტიურისტსაც არ აკმარებს მემუარისტი და განმეორებისას ეპითეტსაც დაურთავს „დიდიო“, თუმც არც იმას დაუვინყებს: ხევსურებისთვის მეფე კაციო.

წამოელო ეს ყალბი ფული პარიზში საბჭოთა სახელმწიფოს ეკო-

ნომიკის დასაქცევად და ქაქუცა ჩოლოყაშვილთან ერთად სწვევია რესტორან „კორნილოვს“ (კერენსკის დროს რომ გადატრიალება სურდა მოეხდინა გენერალ კორნილოვს, მის საპატივსაცემოდ დაეარსებინათ ეს დიდი რესტორანი).

– შალვას ქალები და ქეიფი უყვარდა, ქაქუცას ხომ უყვარდა და უყვარდა.

სუფრა რომ გაუშლიათ და ქაქუცა შემთვრალა, ამ სცენას შესწვებია – შემთხვევით ვითომ? – კიაპი, კომუნისტური ფრაქციის დეპუტატი პარლამენტში, პარიზის პოლიციის უფროსი. და ის პოლიციელები მას მიეგზავნა და შესაფერისადაც მოემზადებინა წინასწარვე.

მემუარისტი მხოლოდ იმას აღნიშნავს, რომ შეფიცულთა ბელადი შალვა ქარუმიძესთან ერთად იმყოფებოდა რესტორანში, და არა – ისიც განდობილი იყო და მონაწილეობდა ყალბი „ჩერვონეცების“ გაერცელებაში.

ისე სათაკილო ამაში არც არაფერი იქნებოდა – კიდევ რომ სცოდნოდა და სულაც დაეკვლიანებინა ძველი მეგობარი (განა ერთად არ მოკრიბეს და ჩამოიყვანეს ხევსურები თბილისში არსენალის დასაცავად?), საკუთარ კეთილდღეობას ხომ არ ესწრაფოდა, ისევე იმ სახელმწიფოს წინააღმდეგ უნდა გამოეყენებინა ის ყალბი ფული, თოფიარაღით რომელსაც ებრძოდა თავდაუზოგავად. სამხედრო ფრონტმა გაუმტყუნა იმედი? იქნებ ეკონომიკურ ფრონტს გაემართლებინა. ყოველ შემთხვევაში, ცდად უთუოდ ღირდა.

ასეა თუ ისე, ყალბი „ჩერვონეცების“ არსებობა მარჯვე საბაბი აღმოჩნდებოდა კომუნისტური ფრაქციის დეპუტატისათვის, თუმც უსასაბოდაც რაღაცას მოუწყობდნენ ეროვნული აჯანყების ხელმძღვანელს, საბოლოო მარცხის მიუხედავად ბევრი მწარე დღე რომ გაუთენა ბოლშევიკურ ხელისუფლებას და საქართველოში ჯერაც მისი ხელახალი გამოჩენის იმედით სულდგმულობდნენ და პარიზშიც ისეთი ზეიმით ხვდებოდნენ, ეროვნულ გმირს როგორც შეჰყურის.

საბჭოთა უშიშროების სამსახურს რაღაც უნდა ელონა და იქ მაინც მიწვდომოდა, რათა ერთხელ და სამუდამოდ აღკვეთილიყო მისგან მოსალოდნელი მღელვარება.

მიწვდომია და ეგაა, თუკი შალვა მაღლაკელიძე უსაფუძვლო ჭორებს არ ეყრდნობა და მისი ნაამბობი მეტ-ნაკლებად მიესადაგება სინამდვილეს.

მაგრამ ალექსანდრე სულხანიშვილი გაკერით, ბუნდოვანი მინიმუმებითაც რომ არ ახსენებს რაიმე ამგვარი ეპიზოდის არსებობას? არც პოლიციელთა ველურ შევარდნას მის ოთახში. არც ქაქუცას ექვსთვიან პატიმრობას.

და ეს მაშინ, როდესაც ნაბიჯ-ნაბიჯ მიჰყვება მისი ბიოგრაფიის ქარგას.

ის კი არა, აგერ საგანგებოდ გვამცნობს: სარაყამიშის ჭრილობა გაუმიზეზდაო.

რა გამოდის –

ან შალვა მაღლაკელიძის ნაამბობია ვილაცების სურვილის ნაყოფი და არა რეალობა.

და ან ალექსანდრე სულხანიშვილისა.

და საერთოდ შეფიცულებს ისე განუცდიათ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის თავზე დატრიალებული ეს უამური შემთხვევა, ურჩევნიათ, რომ არამარტო მისი ბიოგრაფიიდან ამოშალონ, არამედ საკუთარი მეხსიერებიდანაც.

პოლიციელთა თავდასხმამ მოახვედრა ოტსაუას სანატორიუმშიო.

ეს ერთი ვერსია.

ძველმა ჭრილობამ იჩინა თავიო.

ესეც მეორე.

არადა, ერთიც უმნიშვნელო მიზეზი იქნებოდა და მეორეც.

რომანტიკული, რაინდული ეპოქის შვილები ასე უბრალოდ, ასე „ნატურალისტურად“ არ ილუპებიან, თუნდაც ბედის ირონიის გამოისობით სულ სხვა ხანაშიც მოუწიოთ ცხოვრებამ –არარაინდულ ეპოქაში, სულაც ღმერთსმოკლებულ დროში.

მათი ხვედრი ყოველთვის მაინც ერთია.

ისინი ზეზეულად თუ ჩამოიქცევიან ციხის ქონგურებივით.

და მხოლოდ ასე შეუერთდებიან თავთავიანთ ერს.

ამ ზეზეულად ჩამოქცევის სურათია ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მიმონყდომაც, დაუმცხრალი მღელვარებაც, ექიმთა ყველა მოთხოვნის უსიტყვო აღსრულებაც, იქნებ მართლაც მიშველოს სანატორიუმის რეჟიმის ერთგულად დაცვამ და ტყეებში გასულ, ჩემს მომლოდინე ხალხს იმედი არ გავუნბილოო...

ზეზეულად ჩამოქცევის სურათია ნეშტის დაფერფვლის სურვილიც, ეგებ ასე მაინც შევალნიო დაკარგულ მინა-წყალზეო. თუმც თან ზარავს ამქვეყნიური არსებობის ამგვარი დაბოლოება, ქრისტიან კაცს ასეთი სწრაფვა არ შეშვენისო...

ზეზეულად ჩამოქცევის სურათია ლუარსაბ თათქარიძის აჩრდილის მოლანდებაც – ბედისწერისაგან მისთვის გამოტანილი ეს განაჩენი: სხვა ხვედრზე ნულა ოცნებობ, გიჯობს დაემორჩილო ილია ჭავჭავაძის ერთ-ერთი ყველაზე კოლორიტული გმირის ცხოვრების სტილსო...

ჯერ შეჭიდებას მოინდომებდა ამ გარდუვალობასთან, მაგრამ მერე თითქოს... თითქოს რაღაც ისეთს იგრძნობდა, მაინცდამაინც აღარ გაუძნელდებოდა ლუარსაბ თათქარიძის სამოსელში გამოხვევა.

ის რომ სცოდნოდა, ილია სულაც ამ პერსონაჟს რომ უიგივებდა თავს!..

ამ სახების შექმნით ეთხოვებოდა ყველაფერს, რაც ძვირფასი და სანუკვარი ეგულებოდა, მაგრამ მათ უცვლელ შენარჩუნებას ვერ ახერხებდა და ცრემლიანი მზერით გაჰყურებდა მათ თანდათანობით გაქრობასა და დაკარგვას.

ცრემლს ირონიაჲ შერთვოდა – მაშ რისთვის დავიბადე, რა მოხელე ვარ, თუკი ეს ყოველივე ვერ გადამიჩენია და გლოვაღა დამშთენია მათი გაქარწყლების შემყურესო.

იქნებ რაღაც... რაღაც მაინც გადარჩენოდა მისი შემწეობით დროის მსახერელ ხელს და მთლად ფუჭადაც არ გაქრობოდა ხელიდან მისი წილი წუთისოფელი?!

ეს იდუმალი განცდა რომ არა, აღარც დაელოდებოდა ილია ჭავჭავაძე სოციალ-დემოკრატი მხერ მომზადებულ აღსასრულს და თვითონვე გამოუტანდა მკაცრ განაჩენს საკუთარ თავს – გადაკარგვას საზოგადოებრივი ასპარეზიდან, სადმე მიუვალ მღვიმეში დასახლება და იქ გაღევას სიცოცხლის დღეთა.

ვერ აეხსნათ, რას გამოენვია მისი დაინტერესება იმ დროისათვის მკვდარ პრობლემად მიჩნეული განდეგილობით და რა აწერიებდა სულაც პოემას ამ თემაზე.

რას და:

საკუთარ თავს შეჰყურებს ბეთლემის იმ მღვიმეში.

თავისი ცხოვრების შესაძლო გაგრძელებას უფიქრდება და უკირკიტებს.

და ამასობაში ხელიდან არ უშვებს შემთხვევას, მიეტოლოს ლუარსაბ თათქარიძის სახებას, თუნდ გროტესკული ფერები არ დაეშურებინოს მისი პორტრეტის გამოკვეთისას.

ამიტომ არამცთუ გულს ვერ ატკენდნენ ამგვარი გაიგივებით, ძალიანაც გაახალისებდნენ და ხუმრობის გუნებაზეც მოიყვანდნენ.

გახსოვთ?

გრიგოლ ორბელიანს ძალიან გააგულისებდა ილია ჭავჭავაძის „გამოცანების“ ფარული გავრცელება საზოგადოებაში. ფარული იმიტომ ერქვა, პრესის ფურცლებზე არ გამოქვეყნებულიყო, თორემ მკითხველი იმდენი გამოსჩენოდა და ხელიდან ხელშიც ისე გადადიოდა, გამოქვეყნებას ისევ ეს სჯობდა. გამჭვირვალე მინიშნებანი თვალნათლივ წარმოუსახავდა საზოგადოებრივ ყოფაში მეტ-ნაკლებად გათვითცნობიერებულ ადამიანებს აღზევებული, ხელისუფლებასთან ყველაზე მეტად დაახლოებული კასტის დაცემულ მორალს და თვითიული პერსონაჟის შეუფერადებელ სილუეტს.

60-იანი წლების დამდეგს რომ გამოეწვია ილიას დიდი ალიაქოთი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში თავისი „ორიოდე სიტყვით“, გრიგოლ ორბელიანი იმ მძაფრ შეხლა-შემოხლას არ გაჰკარებია პრესის ფურცლებიდან, უიმისოდ ჩაეელო იმ ბატალიებს, მაგრამ ამჯერად, ათი წლის თავზე, აღარც გული მოუთმენდა და ველარც ვერაფერი შეაკავებდა და „გამოცანების“ პასუხად ისეთ მწვავე პოეტურ სტრიქონებს შეთხზავდა, თვითონვე გაუკვირდებოდა, ეს რა დამმართნიაო, და 1872 წლის ვერსიას ორი წლის შემდეგ საკმაოდ შეარბილებდა.

პოეტურ გამომხატურებას – „გამოცანების პასუხი“ – ხელს ძველი სემინარისტის აწერდა, თუმც როგორც „გამოცანების“ ანონიმი ავტორის ვინაობა არ დაფარულიყო, ისევე იოლად გაიშიფრებოდა ეს ფსევდონიმიც და ილია ჭავჭავაძესაც მოეხსენებოდა, გრიგოლ ორბელიანი რომ აბობოქრებულიყო და მთავარი ოპონენტის სილუეტი ორიოდ სიტყვაში ასე სარკასტულად ჩაენერა: ის ლიბერალი, ბურთივით მრგვალიო.

იქვე ეს ირონიული სტრიქონებიც მოედევნებინა – „ზნეობის მცველი ამას ჰქადაგობს: „ლოცვა რად გვინდა? ღმერთი რად გვინდა? ჩვენი გონება არს ჩვენი ღმერთი“ – არანაკლებ მსუსხავი, მაგრამ ილია მაინც იმ ლაკონურ დახასიათებას გამოარჩევდა – ის ლიბერალი, ბურთივით მრგვალიო – და ატრიალებდა და ატრიალებდა მეუღლესთან მიწერილ ბარათებში, ისე იცინებდა და იხალისებდა, თითქოს სარკაზმი მას კი არ შეეხებოდეს, არამედ ვილაც სხვას... იქნებ ნიშნაც უგებდა საკუთარ თავს: ეგე, იყავი ეგრე გასუქებული და ინვნიე ამის გამო ირონიული ისრებით.

ასეა თუ ისე, 1873 წლის 4 მაისს დუშეთიდან გამოგზავნილ ბარათში ოლღას სთხოვდა, კატოს გადაეცია, რომ ჩემთვის ტყუილად დაურქმევია ტიკჭორაო:

– მე კლასიკური სახელი მაქვს, გ. ორბელიანისაგან მოცემული: ის ლიბერალი, ბურთივით რგვალი. სხვა სახელს არა ვკისრულობ.

იმავე წლის 11 მაისს იმავე ქალაქიდან გამოგზავნილ ბარათში კომიკურ სურათს რომ აღწერს, თუ როგორ აირია სიხარულისაგან გამშრალი ბერძენი და მოხვევისას ილიას პირის მაგიერ მუცელზე აკოცა, დასძენს:

– მართალია, ჩემი მუცელი, როგორც მოგეხსენება, პატივსაცემად გაბერილა, მაგრამ მაინც და მაინც კოცნისათვის დანიშნული არ არის.

იმავე წლის 17 მაისს კვლავ დუშეთიდან რომ ატყობინებს, ბაქოში მიწვევს გამგზავრებაო, შესჩივლებს:

– აქ დუშეთში რომ ამისთანა სიცხეებია, მანდ მომწვარ ბაქოში რაღა უნდა იყოს ეხლა. გზაზედ სიცხეებისაგან დიდი ფიქრი მაქვს. აბა ჩემი სიმსუქნე და ჩემ სისქე კაცი, და ამისთანა პაპანაქების დროს მაგისთანა შორი მოგზაურობა.

იმავე წლის 3 დეკემბერს პეტერბურგიდან რომ მოსწერდა კარდანახში მყოფ ოლლას, ანცობის გუნებაზე დადგებოდა და ოხუნჯურ ზმანებასაც შეთხზავდა, რათა მეუღლე გულიანად ეცინებინა:

– ეხლა მეთორმეტე საათია ღამისა და მგონია მთელს კარდანახს ჰსძინავს. ვინ იცის, ვინ რასა ხედავს სიზმარში? ერთისა და სიზმარი მეც მესიზმრება. იმ ერთს ეხლა ძილში თვალწინ უდგა ერთი ბაჯაჯღანა, პირრგვალი, ბურთივით რგვალი ლიბერალი, გრძელთმიანი, შავწვერა, ფაშვიანი და იმას ელაპარაკება ძილში. ნეტა რას ელაპარაკება? ისიც ვიცი რას ელაპარაკება, მაგრამ შენ არ გეტყვი. იცი რატომ არ გეტყვი? იმიტომ რომ შენ უფრო კარგად იცი, რას ელაპარაკება. თუ ქალი ხარ და გამოიცნობ ის ერთი ვინ არის, რომლის სიზმარსაც ეხლა მეც თითონ ვხედავ. აბა გამოიცან და ქალაქი შენი იქნება. იმ ერთს ამაღამ მეცა ვნახავ სიზმარში და ბევრს ვაკოცებ.

მონატრების მძაფრი განცდა იუმორით რომ სურს გაანელოს, კვლავ მისი ბურთივით სიმრგვალე მოტივტივეებს ცნობიერებაში, ლიბერალობის ხსენებაც ზედ ემატება და კვლავ გრიგოლ ორბელიანს შეჰღიმებს: ეს რა შემარქვი, მართლაც კლასიკურად, იუმორის გრძნობას გინონებო.

„გამოცანების პასუხის“ ახალ რედაქციაში „პასუხი შვილთა“ გრიგოლ ორბელიანი სრულიად გააქრობდა ილია ჭავჭავაძეზე მინიშნებას. იმ პასაჟს („ლოცვა რათ გვინდა? ღმერთი რათ გვინდა? ჩვენი გონება არს ჩვენი ღმერთი!“) ისე გადააკეთებდა და განაზოგადებდა, ძველი მინიშნების ნასახსაც აღარ დატოვებდა.

ასეთი იქნებოდა მისი საბოლოო მსჯავრი.

„ბურთივით მრგვალი ლიბერალის“ სახე კი შემორჩებოდა იმ თავდაპირველი ვერსიითა და... ილიას პირადი ბარათებით, ერთხელ სახელდებითაც რომ ახსენებდა გრიგოლ ორბელიანს, ერთხელ უშუალოდ გადმოიწერდა იმ შედარებას, ორჯერ კი თავის სიმსუქნეზე რომ ჩამოაგდებს სიტყვას, ესეც იმ პოლემიკური ლექსის გამოძახილი უნდა იყოს, თორემ ასე საგანგებოდ ვითომ რატომ უნდა გამოეყვეთა?

სიცილსა და ხალისში მძაფრი დრამატიზმი ჩაბუდებულიყო იმ გაუნელებელი ტკივილის, იმ უძირო სევდის გამო, რომ თვალსადახელშეა უქრებოდა დაუვინყარი სურათები, სახეები, რეალიები, ათასგვარი ხელშესახები თუ იდუმალი წერილმანი, არსებობის გულისგულს რაც ქმნის. ვერ შეეოკებინა, ვერ დაენარჩუნებინა.

მოვიკლათ წარსულ დროებზე დარდიო...

აბა, მოიკალი... მოიკალი ისე, რომ ეს მძაფრი დრამატიზმი არ აგედევნოს და წამდაუნუმ არ შეგახსენოს: არსებობის გულისგულს რაც ქმნის, აკი მათი უცვლელობა მაინც გეიმედებოდა ერთხანს, მათი მაინც... ვიდრე გვერდით არ ჩაგიქროლეს და ყველაზე ძვირფასისა და სანუკვარისაგან გაძარცვული სამყარო არ დაგიტოვესო.

ლუარსაბ თათქარიძის სახება სხვა რა არის, თუ არა იდუმალი კარნახი: ადვილად ნუ მოიკლავ წარსულ დროებზე დარდსო!..

გაიცინებდი და... ცრემლიც ჩამოჟონავდა დაკარგული ჟამის შემახსენებლად.

აქვითინდებოდი და... ღიმილიც იელვებდა და იქნებ გულიანი სიცილიც შერთვოდა მანუგეშებლად და ულმობელი გარდუვალობისათვის თვალის გასასწორებლად.

დაე დამფერფლეთო, – თავისას ივედრებოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი და მწარედ შესჩიოდა უეცრად გამოცხადებულ ილია ჭავჭავაძის აჩრდილს: ლუარსაბ თათქარიძეს დავემგვანეო.

არა უშავსო, – შემოსცინოდა და გულს უკეთებდა აჩრდილი, – შენ ახლალა დავემგვანე, მე კი მთელი ცხოვრება ლუარსაბი ვარ და ლუარსაბიო.

და მკითხველს მოუტრიალდებოდა, ყველაფერი თავის გვერდით რომ ეგულებოდა, როგორც საკუთარი შინაგანი ხმა, და თვით სულიერი განდევნილობის ჟამსაც თვალწინ ამიტომაც აესვეტებოდა ხოლმე მისი ხატება: ჩვენ ორის გულში რა ბალღამიც სდულს, თქვენ თვითონვე წარმოიდგინეთო.

და ნიავეს მიჰქონდა ფიქრიც მათი – შავად მღელვარი!..

...ნეტა რისი დაბარება გინდოდაო? – ქაქუცა ჩოლოყაშვილის
ნეშტს მისციებოდა და ემუდარებოდა ალექსანდრე სულხანიშვილი.

2009

1 ივნისი – 31 აგვისტო

შინაარსი

მკითხველისადმი ან დაუწერელი რომანის ბედი	3
თავი პირველი	
აჩრდილი ლუარსაბ თათქარიძისა	10
თავი მეორე	
ფერფლად, ფერფლად მაინც	24
თავი მესამე	
იდუმალი სტუმარი	39
თავი მეოთხე	
„კაი ვაჟკაცია. გაიტანს ლელოს“	56
თავი მეხუთე	
ალექსანდრე ბატონიშვილის ბილიკებით	70
თავი მეექვსე	
ბაირალი ტყეში	88
თავი მეშვიდე	
ზეციური მხედარი	102
თავი მერვე	
ვითარცა უხორცო	124
თავი მეცხრე	
„მე ვცდილობ ხალხი შევაკავშირო“	133
თავი მეთათე	
სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა ან დავით ვაჩნაძის დოკუმენტური ნოველები	142
თავი მეთერთმეტე	
„თქვენ შემოგყურებთ მთელი საქართველო“	164
თავი მეთორმეტე	
მწარე ნათელხილვა გაგა გოგოჭურისა	184

თავი მეცამეტე	
მზექალას ლეგენდა და სინამდვილე	205
თავი მეოთხმეტე	
ავი ბედისწერა ლევან რაზიკაშვილისა	229
თავი მეთხუთმეტე	
დაკითხვაზე — მიხეილ ჯავახიშვილი	252
თავი მეთექვსმეტე	
ტრაგედია: 20 მაისი	266
თავი მეჩვიდმეტე	
ახლოა ჟამი	284
თავი მეთვრამეტე	
ქაქუცა ჩოლოყაშვილი კარიბჭესთან	305
თავი მეცხრამეტე	
„შემაძრწუნებლად ლამაზი იშვა“	320
თავი მეოცე	
ნაპოლეონის ტაქტიკა	335
თავი ოცდამეერთე	
ჩოლოყაშვილობა — უღმობელი დამლა	355
თავი ოცდამეორე	
განდევნილნი	374
თავი ოცდამესამე	
„ღმერთო ჩემო, ღმერთო ჩემო, რაისთვის დამიტევე მე?“ ...	383
თავი ოცდამეოთხე	
ციხის ქონგურებივით	404